

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

**Θ΄ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΗ΄ - ΣΥΝΟΔΟΣ Α΄**

**ΕΚΘΕΣΗ
ΤΗΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ**

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΝ. ΤΑΣΟΥΛΑ

ΑΘΗΝΑ 2019

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

**Θ΄ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΗ΄ - ΣΥΝΟΔΟΣ Α΄**

**Ε Κ Θ Ε Σ Η
ΤΗΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ**

**ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗΣ
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΕΥΤΥΧΙΑ ΑΧΤΣΙΟΓΛΟΥ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΜΙΝΗΣ**

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΝ. ΤΑΣΟΥΛΑ

ΑΘΗΝΑ 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

A. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΓΟΡΗΤΩΝ	3
A.1. Εισήγηση του Γενικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Κωνσταντίνου Τζαβάρα.....	5
A.2. Εισήγηση του Γενικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Γεωργίου Κατρούγκαλου.....	69
A.3. Εισήγηση του Γενικού Αγορητή του Κινήματος Αλλαγής, κ. Ανδρέα Λοβέρδου.....	113
A.4. Εισήγηση του Γενικού Αγορητή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, κ. Ιωάννη Γκικόκα	145
A.5. Εισήγηση του Γενικού Αγορητή της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ – ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΒΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, κ. Κωνσταντίνου Χήτα.....	193
A.6. Εισήγηση της Γενικής Αγορήτριας του ΜΕΡΑ25, κυρίας Αγγελικής Αδαμοπούλου	205
B. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΕΙΔΙΚΩΝ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ.....	257
B.1. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Θεοδώρου Ρουσόπουλου επί της πρώτης θεματικής ενότητας.....	259
B.2. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Μειοψηφίας, κυρίας Αθανασίας (Σίας) Αναγνωστοπούλου επί της πρώτης θεματικής ενότητας	267
B.3. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Βασιλείου Οικονόμου επί της δεύτερης θεματικής ενότητας	273
B.4. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Μειοψηφίας, κυρίας Ευτυχίας (Εφης) Αχτσιόγλου επί της δεύτερης θεματικής ενότητας.....	285
B.5. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Γεωργίου Κώτσηρα επί της τρίτης θεματικής ενότητας.....	295
B.6. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Δημητρίου Τζανακόπουλου επί της τρίτης θεματικής ενότητας.....	301
B.7. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Πλειοψηφίας, κυρίας Ζωής (Ζέττας) Μακρή επί της τέταρτης θεματικής ενότητας.....	307
B.8. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Γεωργίου Παπαηλιού επί της τέταρτης θεματικής ενότητας	315
B.9. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Αθανασίου Πλεύρη επί της πέμπτης θεματικής ενότητας.....	319
B.10. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Σπυρίδωνος Λάππα επί της πέμπτης θεματικής ενότητας.....	325
B.11. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Αθανασίου Λαβάκη επί της έκτης θεματικής ενότητας.....	333
B.12. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Θεόφιλου Ξανθόπουλου επί της έκτης θεματικής ενότητας	339
B.13. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Ιωάννη Μπούγα επί της όγδοης θεματικής ενότητας.....	347
B.14. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Μειοψηφίας, κυρίας Θεοδώρας Τζάκρη επί της όγδοης θεματικής ενότητας	355
B.15. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Πλειοψηφίας, κυρίας Ζωής Ράπτη επί της ένατης θεματικής ενότητας	361
B.16. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Ιωάννη Ραγκούση επί της ένατης θεματικής ενότητας.....	369
Γ. ΣΧΕΛΙΟ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΟΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΤΡΟΠΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ	377

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
Θ΄ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΗ΄ - ΣΥΝΟΔΟΣ Α΄
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Ε Κ Θ Ε Σ Η
ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος, η οποία συνεστήθη με την υπ' αριθμ.15314/8798/16.09.2019 απόφαση του Προέδρου της Βουλής, συνήλθε την 20ή, 25η και 26η Σεπτεμβρίου, την 9η, 10η, 16η, 17η, 22η, 23η, 24η και 30ή Οκτωβρίου και την 8η Νοεμβρίου του 2019, σε δώδεκα (12) συνεδριάσεις, στην Αίθουσα Γερουσίας του Μεγάρου της Βουλής, υπό την προεδρία του Προέδρου της, κ. Ευριπίδη Στυλιανίδη, με αντικείμενο την επεξεργασία του περιεχομένου των αναθεωρητέων διατάξεων του Συντάγματος, όπως αυτές καθορίστηκαν με την απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής της ΙΖ΄ Κοινοβουλευτικής Περιόδου.

Η Επιτροπή συγκροτήθηκε από σαράντα τρία (43) μέλη και, συγκεκριμένα, από τους Βουλευτές κ.κ. Βολουδάκη Μανούσο-Κωνσταντίνο, Γιαννάκου Μαριέττα (Μαριορή), Δαβάκη Αθανάσιο, Δερμεντζόπουλο Χρήστο, Καλογιάννη Σταύρο, Καρασμάνη Γεώργιο, Κατσαφάδο Κωνσταντίνο, Κελέτση Σταύρο, Κώτσηρα Γεώργιο, Λαμπρόπουλο Ιωάννη, Μακρή Ζωή (Ζέττα), Μπακογιάννη Θεοδώρα (Ντόρα), Μπούγα Ιωάννη, Οικονόμου Βασίλειο, Παπακώστα-Παλιούρα Αικατερίνη, Πλεύρη Αθανάσιο, Ράπτη Ζωή, Ρουσόπουλο Θεόδωρο, Στυλιανίδη Ευριπίδη, Ταραντίλη Χρήστο, Τζαβάρα Κωνσταντίνο, Τραγάκη Ιωάννη, Υψηλάντη Βασίλειο-Νικόλαο, Αναγνωστοπούλου Αθανασία (Σία), Αχτσιόγλου Ευτυχία (Εφη), Βίτσα Δημήτριο, Δραγασάκη Ιωάννη, Δρίτσα Θεόδωρο, Κατρούγκαλο Γεώργιο, Λάππα Σπυρίδωνα, Ξανθόπουλο Θεόφιλο, Ξενογιαννακοπούλου Μαρία-Ελίζα (Μαριλίζα), Παπαηλιού Γεώργιο, Ραγκούση Ιωάννη, Τζάκρη Θεοδώρα, Τζανακόπουλο Δημήτριο, Καμίνη Γεώργιο, Λοβέρδο Ανδρέα, Σκανδαλίδη Κωνσταντίνο, Γκιόκα Ιωάννη, Δελή Ιωάννη, Χήτα Κωνσταντίνο και Αδαμοπούλου Αγγελική.

Κατόπιν πρότασης του Προέδρου της Βουλής, κ. Κωνσταντίνου Αν. Τασούλα, η Επιτροπή εξέλεξε διακομματικό Προεδρείο. Το αξίωμα του Προέδρου κατέλαβε ο κ. Ευριπίδης Στυλιανίδης, το αξίωμα του Αντιπροέδρου, η κυρία Ευτυχία Αχτσιόγλου και το αξίωμα του Γραμματέα, ο κ. Γεώργιος Καμίνης.

Επίσης, η Επιτροπή αποδέχθηκε, ομοφώνως, την πρόταση του Προεδρείου για τη διεξαγωγή της συζήτησης σε εννέα (9) θεματικές ενότητες, οι οποίες, εν τέλει, διαμορφώθηκαν ως ακολούθως: η πρώτη ενότητα περιελάμβανε τα άρθρα 3 παρ.1, 3 παρ.2, 3 παρ.3, 3 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης, 13 παρ.5, 33 παρ.2, 59 παρ.1 και 59 παρ.2, η δεύτερη ενότητα τα άρθρα 5 παρ.2, 21 παρ.1, 21 παρ.3, 21 προσθήκη παρ.7, 22 παρ.1, 22 παρ.2, 22 παρ.4, 22 παρ.5 και 25 παρ.3, η τρίτη ενότητα τα άρθρα 37 παρ.2, 38 παρ.1, 38 παρ.2, 68 παρ.2 και 84 παρ.2, η τέταρτη ενότητα τα άρθρα 28 παρ.2, 44 παρ.2 και 73, η πέμπτη ενότητα τα άρθρα 62, 86 παρ.3 και 86 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης, η έκτη ενότητα τα άρθρα 96 παρ.5 και 101Α, η έβδομη ενότητα τα άρθρα 101 παρ.1, 101 παρ.4, 101 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης, 102 παρ.2 και τα άρθρα 112 παρ.4, 113, 114 παρ.1, 114 παρ.2, 115 παρ.1, 115 παρ.2, 115 παρ.3, 115 παρ.4 και 119 παρ.1, η όγδοη ενότητα το άρθρο 32 παρ.4 και 32 παρ.5 και η ένατη ενότητα τα άρθρα 54 παρ.1, 54 προσθήκη παρ.4, 54 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 56.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης τον λόγο έλαβαν ο Γενικός Εισηγητής της Πλειοψηφίας, κ. Κωνσταντίνος Τζαβάρας, ο Γενικός Εισηγητής της Μειοψηφίας, κ. Γεώργιος Κατρούγκαλος, ο Γενικός Αγορητής του Κινήματος Αλλαγής, κ. Ανδρέας Λοβέρδος, ο Γενικός Αγορητής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, κ. Ιωάννης Γκιόκας, ο Γενικός Αγορητής της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ-ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΒΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, κ. Κωνσταντίνος Χήτας, η Γενική Αγορήτρια του ΜέΡΑ25, κυρία Αγγελική Αδαμοπούλου, οι Ειδικοί Εισηγητές της Πλειοψηφίας κ.κ. Θεόδωρος Ρουσόπουλος, Βασίλειος Οικονόμου, Γεώργιος Κώτσηρας, Ζωή (Ζέττα) Μακρή, Αθανάσιος Πλεύρης, Αθανάσιος Δαβάκης, Ιωάννης Μπούγας και Ζωή Ράπτη, οι Ειδικοί Εισηγητές της Μειοψηφίας κ.κ. Αθανασία (Σία) Αναγνωστοπούλου, Ευτυχία (Εφη) Αχτσιόγλου, Δημήτριος Τζανακόπουλος, Γεώργιος Παπαηλιού, Σπυρίδων Λάππας, Θεόφιλος Ξανθόπουλος, Θεοδώρα Τζάκρη και Ιωάννης Ραγκούσης, ο Ειδικός Αγορητής του Κινήματος Αλλαγής, κ. Γεώργιος Καμίνης, ο Ειδικός Αγορητής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, κ. Ιωάννης Δελής, καθώς και οι Βουλευτές κ.κ. Ευριπίδης Στυλιανίδης, Ιωάννης Τραγάκης, Μανούσος-Κωνσταντίνος Βολουδάκης, Δημήτριος Βίτσας, Θεοδώρα (Ντόρα) Μπακογιάννη, Σταύρος Κελέτσης, Μαρία-Ελίζα (Μαριλίζα) Ξενογιαννακοπούλου, Κωνσταντίνος Κυρανάκης, Ιωάννης Δραγασάκης, Χρήστος Δερμεντζόπουλος, Βασίλειος-Νικόλαος Υψηλάντης, Χρήστος Ταραντίλης, Ιωάννης Λαμπρόπουλος, Θεόδωρος Δρίτσας, Μαριέττα (Μαριορή) Γιαννάκου, Σταύρος Καλογιάννης, Γεώργιος Καρασμάνης, Αικατερίνη Παπακώστα-Παλιούρα και Κωσταντίνος Σκανδαλίδης.

Σε ορισμένες συνεδριάσεις της Επιτροπής παρέστη και εξέθεσε τις απόψεις του και ο Υπουργός Επικρατείας, κ. Γεώργιος Γεραπετρίτης.

Η Επιτροπή, αφού έλαβε υπ' όψιν της τις τοποθετήσεις των Γενικών και των Ειδικών Εισηγητών και Αγορητών, καθώς και των μελών της, κατέληξε στις τελικές της προτάσεις ως προς το περιεχόμενο των αναθεωρητέων διατάξεων, οι οποίες και ετέθησαν σε ψηφοφορία σε μια συνεδρίαση, την 8η Νοεμβρίου 2019. Το σχέδιο των αναθεωρητέων διατάξεων του Συντάγματος προς την Ολομέλεια της Βουλής παρατίθεται στο τέλος της παρούσας Έκθεσης.

Οι Εισηγήσεις των Γενικών και Ειδικών Εισηγητών και Αγορητών έχουν ως ακολούθως:

Α. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΓΟΡΗΤΩΝ

A.1. Εισήγηση του Γενικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Κωνσταντίνου Τζαβάρα

Επί της Αρχής των αναθεωρητέων διατάξεων

Η Επιτροπή για την Αναθεώρηση του Συντάγματος, που συστάθηκε και συγκροτήθηκε στο πλαίσιο της νέας Βουλής, η οποία προέκυψε από τις εκλογές της 7ης Ιουλίου και όπως όλοι πλέον δεχόμαστε -γιατί το ορίζει το άρθρο 110 του Συντάγματος- είναι η Επιτροπή που κατά κυριολεξία θα επιτελέσει το αναθεωρητικό εγχείρημα. Είναι, δηλαδή, η Αναθεωρητική Επιτροπή, η οποία, όπως λέει και ορίζει η διάταξη της παραγράφου 3 του άρθρου 110 του Συντάγματος, θα αποφασίσει τα σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις. Αυτές τις διατάξεις, τις οποίες προσδιόρισε η προαναθεωρητική Βουλή, η Βουλή, η οποία με βάση την παράγραφο 2 του άρθρου 110 του Συντάγματος είχε την αρμοδιότητα να διαπιστώσει την ανάγκη της Αναθεώρησης και να καθορίσει ειδικώς τις αναθεωρητέες διατάξεις.

Επαναλαμβάνω αυτολεξεί τις διατυπώσεις του άρθρου 110 γιατί στο πλαίσιο της αυστηρότητας του Συντάγματος, αλλά και στο πλαίσιο του θεμελιώδους χαρακτήρα που έχει το Σύνταγμα για τη λειτουργία του πολιτεύματος, θα πρέπει κάθε λέξη να έχει το νόημα που έχει προσλάβει τόσο από τη συντακτική λειτουργία της Βουλής του 1975 όσο και από τη θεωρία και την επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου, το οποίο βεβαίως έχει ομοφώνως, ουσιαστικά μέχρι το 1993, αποδεχθεί ότι κατά κύριο λόγο η Αναθεωρητική Επιτροπή είναι η Επιτροπή που μπορεί αποκλειστικά και αδέσμευτα να διατυπώσει το περιεχόμενο των αναθεωρητέων διατάξεων, χωρίς να δεσμεύεται από τις κατευθύνσεις και τις υποδείξεις για τη διαμόρφωση του περιεχόμενου των διατάξεων αυτών που περιλαμβάνονται στα κείμενα της προαναθεωρητικής Βουλής. Το θέμα αυτό έχει επαρκώς συζητηθεί. Έχει εξαντληθεί. Ήδη και στην προηγούμενη Βουλή μας απασχόλησε.

Θα πρέπει, λοιπόν, ξεκινώντας αυτό το ζήτημα να το ξεκαθαρίσουμε, ώστε να μην πλανάται σε αυτήν την Αίθουσα η οποιαδήποτε αμφιβολία για το ποιος είναι ο χαρακτήρας και το έργο αυτής της Αναθεωρητικής Βουλής.

Αυτή, λοιπόν, η θέση έχει από το 1975 μέχρι σήμερα ενώσει την επιστημονική κοινότητα της Ελλάδας, της χώρας, που εκπροσωπείται από κορυφαίους συνταγματολόγους, όπως ο αείμνηστος δάσκαλος Αριστόβουλος Μάνεσης, ο αείμνηστος δάσκαλος Δημήτριος Τσάτσος και όλοι οι μέχρι σήμερα ασχοληθέντες με το συγκεκριμένο ζήτημα, οι οποίοι έχουν πλέον αποφανθεί περί του ότι η Βουλή, η σημερινή, αυτή που θα επιτελέσει το αναθεωρητικό εγχείρημα, δεν δεσμεύεται από τις υποδείξεις ούτε καν και τις λεκτικές αναφορές που περιλαμβάνονται στο κείμενο της απόφασης της προηγούμενης Βουλής.

Όμως, θα ήθελα, πριν συνεχίσω την παρέμβασή μου αυτή και την εισήγησή μου, να υπενθυμίσω ότι το έργο που έγινε στο πλαίσιο της προηγούμενης Βουλής ήταν πράγματι ένα έργο που διεκδικεί δάφνες ποιότητας κοινοβουλευτικού λόγου. Όλοι όσοι συμμετείχαν στην Επιτροπή -θα πρέπει, το θεωρώ υποχρέωσή μου, να κάνω αναφορά και στα ονόματα αυτών που σήμερα δεν είναι μαζί μας- συνέβαλαν με τρόπο ουσιαστικό στην διαμόρφωση με τον καλύτερο τρόπο του αναθεωρητικού εγχειρήματος που είχε αναλάβει στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς της η προηγούμενη Βουλή, ξεκινώντας πρώτα από τον σημερινό Πρόεδρο της Βουλής, ο οποίος ήταν Γενικός Εισηγητής της τότε Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, που σήμερα είναι η πλειοψηφία στη Βουλή.

Να αναφερθώ επίσης, στην απουσία που καθηγητή του κ. Βαγγέλη Βενιζέλου, ο οποίος πράγματι με τις παρεμβάσεις του είχε βοηθήσει να σκεφτόμαστε και να αποφασίζουμε με πολύ ουσιαστικό και εμβαθυμένο τρόπο για τα προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν.

Επίσης, είμαι υποχρεωμένος να αναφερθώ στις παρεμβάσεις του καθηγητή Κωνσταντίνου Δουζίνα που επίσης η φιλοσοφικού περιεχομένου παρεμβάσεις του είχαν μεγάλη αξία και μας βοήθησαν, ειδικότερα όσον αφορά τις διακρίσεις των εννοιών μεταξύ «auctoritas» και «potestas» ή αυτή την πολύ σημαντική διάκριση που επιχείρησε μεταξύ της πολιτικής και του πολιτικού.

Ακόμα, θα πρέπει να αναφερθώ στην πολύ μεγάλη συμβολή του πρώην Προέδρου της συγκεκριμένης Επιτροπής, του καθηγητή Νικόλαου Παρασκευοπούλου, του οποίου επίσης η συμμετοχή και η σπουδαιότητα ήταν πράγματι σημαντικές και αξιόλογες.

Το ίδιο συμβαίνει βέβαια και με τον κ. Κατρούγκαλο, με τον οποίο συνεργαστήκαμε, με την κ. Σία Αναγνωστοπούλου και κυρίως βέβαια με τη σοφία και την μεγάλη ικανότητα και την πείρα του Αντιπροέδρου της τότε Επιτροπής του Γιάννη Τραγάκη.

Βέβαια, κύριε Πρόεδρε, είναι αναγκαία αυτή η αναφορά, γιατί μιας και μιλάμε επί της αρχής, θέλω να θέσω κάποια ζητήματα, τα οποία αποκαθιστούν μεν τη συνέχεια τη διανοητική, την πολιτική και την επιστημονική μεταξύ του εγχειρήματος το οποίο αναλαμβάνει η σημερινή Βουλή σε σχέση με αυτό που είχε αναλάβει η προηγούμενη και αυτό βεβαίως γιατί εδώ ουσιαστικά συγκρούονται δύο διαφορετικές απόψεις πολιτικές που εκφράζονται βασικά από το κόμμα της φιλελεύθερης παράταξης, που την εκφράζει τη Νέα Δημοκρατία, από τη μία πλευρά, και που ενώ στην προηγούμενη Βουλή ήταν Αξιωματική Αντιπολίτευση, σήμερα είναι η έκφραση των πολλών, θα μου επιτρέψει να πω ο κ. Κατρούγκαλος. Δεν εκπροσωπούμε πια με τη βούληση του ελληνικού λαού τις ελίτ ούτε βεβαίως και εκφράζουμε μια μειοψηφία την οποία τότε κατά κόρον είχατε ψέξει ότι εκφράζει συμφέροντα οικονομικά και έχει το χαρακτηριστικό της διαπλοκής.

Σήμερα, λοιπόν, η πλειοψηφία, η σημερινή, της Νέας Δημοκρατίας είναι εκείνη που ουσιαστικά παίρνει στα χέρια της την υπόθεση της Αναθεώρησης και κυρίως την παίρνει στα χέρια της με την εξής θεμελιώδη σκέψη: Βρισκόμαστε στην πιο κρίσιμη στιγμή. Ήδη έχουν συμπληρωθεί δέκα χρόνια από την οικονομική κρίση, η οποία διέλυσε τις υποδομές της χώρας και δοκίμασε τις θεσμικές αντοχές της.

Κυρίως, όμως, αυτό που έχει σημασία είναι ότι αυτή η κρίση έδωσε την ευκαιρία στα όντα του βάθους που καιροφυλακτούσαν μέσα στην ιστορία του τόπου στη Μεταπολίτευση, να βγουν στην επιφάνεια και να μας υποχρεώσουν να κάνουμε πράγματα τα οποία δεν φανταζόταν κανένας ότι μπορούσαν να συμβούν. Σε αυτήν ακριβώς τη θεραπεία της επιστροφής στην πολιτική κανονικότητα και της αποκατάστασης της ισορροπίας των θεσμών αποσκοπεί η πρόταση της Νέας Δημοκρατίας, και τη συνοδεύει κυρίως με δύο ακόμα άξονες: της οικονομικής σταθερότητας και της αναπτυξιακής προοπτικής, που επίσης απετέλεσαν δύο από τα κύρια ζητήματα των ανεπαρκειών ολόκληρου του συστήματος της οικονομίας της πολιτικής, αλλά και των κοινωνικών σχέσεων που δοκιμάστηκαν και ουσιαστικά αποσταθεροποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Τρίτον, αυτό βέβαια για το οποίο μας κατηγορείτε και ποτέ δεν έχει βρει μια βάσιμη ανταπόκριση στη λογική και την πραγματικότητα, είναι ότι εμείς προσπαθούμε ως τρίτο άξονα -και το έχουμε πετύχει με τις διατάξεις που έχουμε προτείνει- να αποκαταστήσουμε την κοινωνική αλληλεγγύη και την ισότητα των ευκαιριών για εκείνους οι οποίοι είναι οι πιο αδύναμοι στην κοινωνία.

Σ' αυτή, λοιπόν, τη βάση αντιλέγεται από την πλευρά της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης -και τότε της Πλειοψηφίας- ότι το αναθεωρητικό εγχείρημα είχε δύο σκοπούς, όπως έλεγε ο κ. Κατρούγκαλος: Πρώτον, την εμβάθυνση της δημοκρατίας και δεύτερον, την ανάσχεση του νεοφιλελευθερισμού.

Αντιλαμβάνεστε ότι με αυτές τις βάσεις δεν πρόκειται, τουλάχιστον στο πλαίσιο ενός φιλελεύθερου συντάγματος, όπως είναι το Σύνταγμα του 1975, να υπάρξει μια γόνιμη ενσωμάτωση θεσμών, διαδικασιών και διατάξεων σε ένα κείμενο συνταγματικό που, κατά την αντίληψη της αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας, είχε ακριβώς τον ίδιο χαρακτήρα που είχαν τα τείχη για την πόλη. Και όταν λέμε «πόλη» δεν εννοούμε τη χώρα, αλλά εννοούμε τον δήμο.

Έλεγε, λοιπόν, ο Ηράκλειτος: «Μάχεσθαι χρη τον δήμον υπέρ του νόμου όκωσπερ τείχεος». Αυτό, λοιπόν, που εμείς επιδιώκουμε είναι να εξοπλίσουμε με το τείχος αυτής της στέρερης αναθεώρησης αυτές τις συγκεκριμένες ανεπάρκειες και τις ατέλειες που ανέδειξε η κρίση. Γι' αυτό, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, θα ήθελα σε αυτήν ακριβώς την προσπάθεια που θα κάνουμε στο πλαίσιο της συγκεκριμένης Αναθεωρητικής Βουλής, να αναδείξω κάποια σημεία για τα οποία βεβαίως θα υπάρξει αντιπαράθεση.

Δεν συμφωνούμε με μια σειρά διατάξεις οι οποίες δεν έχουν ως σκοπό να κατευθύνουν το αναθεωρητικό εγχείρημα σε αυτό που ανέφερα προηγουμένως, αλλά αποσκοπούν στο να ενσωματώσουν ένα ιδεολογικό στίγμα, να δώσουν το χρώμα μιας Αριστεράς η οποία μάχεται για τα δικαιώματα, τα οποία επαρκώς και πολλαπλώς προστατεύονται, όχι μόνο από τις διατάξεις των άρθρων 1 έως 25 του Συντάγματος, αλλά και με κείμενα υπέρτερης νομοθετικής αξίας και σπουδαιότητας, όπως είναι οι διακηρύξεις των ανθρωπίνων -ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών- δικαιωμάτων.

Θα ήθελα, λοιπόν, να πω ότι, όπως έλεγε και ο κ. Δουζίνας, σε αυτήν την προσπάθεια που θα κάνουμε στο πλαίσιο του διαλόγου, που είναι χρήσιμος, κύριε Κατρούγκαλε, καταφέραμε όλοι στην προηγούμενη Βουλή να συζητήσουμε σε ένα καθεστώς διαλογικού ανταγωνισμού που ανέδειξε τα ποιοτικά στοιχεία του κοινοβουλευτικού λόγου και όλοι επ' αυτού νομίζω ότι είμαστε σύμφωνοι.

Όμως, αυτό που δεν καταφέραμε είναι αυτόν τον διαλογικό ανταγωνισμό να τον καταστήσουμε και μια διαλεκτική διαδικασία υπέρβασης των διαφωνιών, ώστε σε υπέρτερες συνθέσεις να μπορέσουμε να καταλήξουμε σε κοινούς τόπους.

Κι αυτό το λέω γιατί αυτό που με έχει εντυπωσιάσει είναι ότι αυτό το σκιάχτρο του νεοφιλελευθερισμού που μας καταλογίζετε συνεχώς αποτελεί το έσχατο οχυρό της επιχειρηματολογίας σας. Ξέρετε άλλωστε ότι ο νεοφιλελευθερισμός σαν έννοια έχει μια ιστορία. Ξεκίνησε από το 1938 σε ένα συνέδριο που έγινε στο Παρίσι προς τιμήν του Βάλτερ Λίμαν, αυτού του γνωστού δημοσιογράφου, προκειμένου να οριοθετήσει έναν νέο δρόμο ανάμεσα στον κλασικό φιλελευθερισμό του *laissez-passer* από τη μια πλευρά και στον κολεκτιβισμό της σοσιαλιστικής ιδεολογίας από την άλλη. Για να μην μακρηγορώ, κατέληξε να σημαίνει ουσιαστικά την κοινωνική οικονομία της αγοράς. Αυτό είναι εκείνο στο οποίο αναφέρονται όσοι είναι ειδήμονες. Σήμερα βέβαια κανένα κόμμα δεν αυτοκαθορίζεται ιδεολογικά ως νεοφιλελεύθερο. Ο νεοφιλελευθερισμός αποτελεί μια μομφή που χρησιμοποιεί η Αριστερά εναντίον των φιλελευθέρων κομμάτων συλλήβδην και αθρόως χωρίς να κάνει διάκριση σε τίποτα.

Δεν είναι αληθές ότι εμείς είμαστε αυτοί που μαχόμαστε το κοινωνικό κράτος, ούτε εμείς είμαστε αυτοί οι οποίοι ουσιαστικά στρεφόμαστε εναντίον των κοινωνικών και των ατομικών

δικαιωμάτων. Η συγκεκριμένη πρόταση αναθεώρησης που έχουμε καταθέσει μιλάει για το αντίθετο. Γι' αυτό, λοιπόν, αφού δεν καταφέραμε την άρνηση που έχετε προβάλει να την καταστήσουμε σε ένα άλλο επίπεδο, άρνηση της άρνησης, σήμερα θα πρέπει να αντιληφθούμε ένα και μόνο πράγμα. Θα πρέπει να αντιληφθούμε τον συγκρουσιακό χαρακτήρα που αναπότρεπτα θα έχει αυτή η συζήτηση. Γιατί αυτή είναι η δημοκρατία, αυτή είναι η πολιτική, γιατί έτσι θα πρέπει να συζητάμε κάτω από καθεστώς ελεύθερης διανοήσης και έκφρασης σκέψεων και απόψεων για τα πολύ σημαντικά θέματα που αντιμετωπίζει η αναθεώρηση. Αυτά τα θέματα θα πρέπει να τα προσεγγίζουμε ο καθένας με τις διαφορετικές αντιλήψεις που διαθέτει με βάση την ιδεολογία του.

Θα ήθελα όμως να επισημάνω είναι ότι δεν υπάρχει μόνο η σύγκρουση, αλλά υπάρχει και η έγνοια της συναίνεσης. Αυτή την έγνοια της συναίνεσης λοιπόν, παρόλο που προσπαθήσαμε στην προηγούμενη Βουλή να την ικανοποιήσουμε και να την εκπληρώσουμε, μπορώ να πω με ειλικρίνεια και εντιμότητα ότι οι ιδεολογικές αγκυλώσεις της δικής σας παράταξης δεν σας επέτρεψαν να την πάμε ένα βήμα προς την κατεύθυνση της τροποποίησης του άρθρου 16, ώστε σήμερα και η Ελλάδα να διαθέτει έστω μη κρατικά πανεπιστήμια, μη κερδοσκοπικά πανεπιστήμια, πανεπιστήμια που διαθέτει όλος σχεδόν ο πολιτισμένος κόσμος. Σ' αυτό το θέμα παρ' όλο που είχαμε συζητήσεις, παρ' όλο που εξαντλήσαμε όλα τα επιχειρήματα, από σας αντιμετωπίσαμε μια άρνηση.

Το δεύτερο σημαντικό θέμα είναι ότι ενώ εμείς προτείναμε να συμπεριληφθεί στο άρθρο 24 του Συντάγματος και όλη η σύγχρονη επιχειρηματολογία που αφορά την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και την προστασία της κοινωνίας απ' αυτές τις κλιματικές μεταβολές που κάθε μέρα βλέπουμε να δημιουργούν πολύ δεινές δοκιμασίες για τις υποδομές, αλλά και για τις περιουσίες των πολιτών, ακόμη κι εκεί δεν μπορέσατε να μας ακολουθήσετε.

Επίσης θεωρώ πολύ σημαντικό ότι δεν μπορέσατε να συμφωνήσετε μαζί μας, παρ' όλο που το είχαμε επισημάνει, για να θεραπεύσουμε μια θεμελιώδη αδυναμία του κοινοβουλευτικού λόγου. Και αυτή είναι η αδυναμία που τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται στη Βουλή. Συνειδητά, κυρίως οι πλειοψηφίες, φέρνουν στη Βουλή και τελικά πετυχαίνουν να ψηφίζουν διατάξεις αντισυνταγματικές τελώντας εν αγνώσει της αντισυνταγματικότητάς τους ότι μ' αυτόν τον τρόπο επιλύουν ή διευθετούν διάφορα προβλήματα. Στη συνέχεια όμως αυτές οι διευθετήσεις ανατρέπονται, με αποτέλεσμα σήμερα να έχουμε να αντιμετωπίζουμε τα πιεστικά προβλήματα της καταβολής των αναδρομικών στους συνταξιούχους ή της καταβολής άλλων κοινωνικών ή κρατικών δαπανών που ουσιαστικά θέτουν τα θεμέλια για μια καινούρια δημοσιονομική εκτροπή.

Όλα αυτά, λοιπόν, θα έπρεπε να τα έχουμε αντιμετωπίσει. Γι' αυτό και τουλάχιστον σε αυτά που έχουν απομείνει, εγώ προτείνω να έχουμε μια από κοινού προσέγγιση. Να δώσουμε δηλαδή την καλύτερη δυνατή διατύπωση στις διατάξεις αυτές, γιατί θεωρώ ότι πάντα μέσα από την καλύτερη νομική διατύπωση που δίνεται στο Σύνταγμα και στους νόμους, είναι που υπηρετείται με τον καλύτερο τρόπο το συμφέρον των πολιτών, αλλά και το δημόσιο και γενικό συμφέρον.

Και καταλήγοντας τώρα, κύριε Κατρούγκαλε, θα ήθελα να σας αφιερώσω μία σκέψη, γιατί είδα ότι στις εισηγήσεις σας -και στη Βουλή- αυτό από το οποίο προσπαθείτε να πάρετε κάποια πολύ συγκεκριμένα πολιτικά πλεονεκτήματα είναι η αναφορά σας στην εξής διαφορά, που είναι επίσης πλαστή και θα την αναφέρω: ότι δηλαδή εμείς ενδιαφερόμαστε για τα θεσμικά αντίβαρα που ανέφερα προηγουμένως και τις θεσμικές εγγυήσεις, γιατί ταυτιζόμαστε με τις ελίτ, ενώ εσείς ενισχύετε την

ποιότητα των αντιπροσωπευτικών θεσμών και κυρίως βελτιώνετε, όπως λέτε, την αποτελεσματικότητα της δημοκρατίας με την εισαγωγή αμεσοδημοκρατικών μορφών συμμετοχής του πολίτη. Και όλα αυτά τα εντάσσετε σε μία μαγική λέξη, τη «vita activa».

Δεν θα διαφωνήσω μαζί σας. Η ενεργός ζωή, ακριβώς όπως την έχει διατυπώσει η Χάνα Άρεντ, δεν αναφέρεται στη συμμετοχή του πολίτη μόνο στα ζητήματα που έχουν σχέση με τις πολιτικές δραστηριότητες, γιατί η «vita activa» έχει τρεις μορφές, τον μόχθο, την εργασία και τη δράση, που μπορούν να εκτυλίσσονται τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο χώρο, αλλά και στον πολιτικό και στον κοινωνικό κόσμο.

Αυτό όμως που δεν θα πρέπει να λησμονούμε είναι αυτό που αναφέρει η Άρεντ στο σημαντικό βιβλίο της με τίτλο «Η ανθρώπινη κατάσταση» ότι εκτός από την επισκόπηση της «vita activa», της ενεργού δηλαδή συμμετοχής στην καθημερινή ζωή, μας λείπει σήμερα η ενατένιση του στοχαστικού βίου, δηλαδή της «vita contemplativa». Αυτής δηλαδή, που τονώνει τις συζητήσεις, τις σκέψεις και τις δράσεις, μπορεί να καταξιώνει τον άνθρωπο ως πολιτικό υποκείμενο και να αναδεικνύει τα κόμματα ως υπηρέτες μιας Πολιτικής που σκοπό έχει, όπως έλεγε ο Πλάτωνας, να θεραπεύσει τις πληγές που έχει ανοίξει η αδυναμία να κυβερνηθούν οι κοινές υποθέσεις, χωρίς να υπάρχει σφαγή μεταξύ των ανθρώπων.

Γι' αυτό λοιπόν, ολοκληρώνω με την εξής φράση του Κικέρωνα, όπως την έχει διασώσει στο περιώνυμο έργο του «De re publica», και αναφέρεται σ' αυτό που έλεγε ο Σκιπίων ο Αφρικανός, ο οποίος νίκησε τον Αννίβα και αρεσκόταν να λέει, για να αναδείξει τη σημασία του στοχασμού και της σκέψης, σε σύγκριση με τη μονομερή προσέγγιση των πραγμάτων. Συνήθιζε να λέει, λοιπόν, ο Σκιπίων ο Αφρικανός ότι ποτέ δεν ήταν πιο ενεργός απ' όσο όταν δεν έκανε τίποτα, ποτέ δεν ήταν λιγότερο μόνος απ' όσο όταν ήταν με τον εαυτό του. Αυτό ακριβώς του εξασφάλιζε τη δυνατότητα να μετατρέπει τη στρατηγική του σκέψη σε στρατιωτική και πολιτική δράση.

Εγώ σε αυτό σας καλώ σήμερα να δώσουμε εξετάσεις. Όπως πετύχαμε αυτήν την ποιότητα της κοινοβουλευτικής διαδικασίας στην προηγούμενη Βουλή, να δώσουμε και στην παρούσα Βουλή ένα ολοκληρωμένο, γόνιμο και εποικοδομητικό τέλος.

Πράγματι θα συμφωνήσω κι εγώ ότι το κλίμα στο οποίο διεξήχθη η πρώτη ενότητα στη σημερινή συζήτηση υπήρξε πάρα πολύ καλό και ακούστηκαν πολλές απόψεις ενδιαφέρουσες.

Όμως, μετά από όλα αυτά, θέλω να επισημάνω κάποια πολύ σημαντικά θέματα. Το πρώτο θέμα είναι ότι η Βουλή είναι πολιτικό σώμα και οι συζητήσεις εδώ ακολουθούν τον κανόνα της πολιτικής διαδικασίας στα πλαίσια του κοινοβουλευτικού θεσμού, ο οποίος ουσιαστικά εκφράζει και υλοποιεί τη λαϊκή κυριαρχία. Είμαστε αντιπρόσωποι του λαού και δεν είμαστε βέβαια εκπρόσωποι επιστημονικών απόψεων.

Και για να μην στενοχωρήσω τον φίλο μου Σπύρο Λάππα, θα του απαντήσω ακριβώς με αυτά που λέει ο Χανς Κέλσεν το 1955 στα «Θεμέλια της Δημοκρατίας» και το 1925 στη «Γενική Θεωρία του Δικαίου», εκεί όπου πραγματικά αναφέρεται με πολύ μεγάλη σημασία και υπογραμμίζει το γεγονός ότι τόσο η πλειοψηφία όσο και η μειοψηφία στο κοινοβουλευτικό παίγνιο δεν προβάλλουν αξιώσεις αληθείας, αλλά προβάλλουν αξιώσεις ισχύος μέσα από την υποχρέωση για πειθώ που έχουν.

Δεν έχουμε, λοιπόν, το δικαίωμα να αγνοούμε ο ένας τον άλλον, αλλά μέσα σε αυτήν τη θεσμοθετημένη διαδικασία του κοινοβουλευτικού διαλόγου, θα πρέπει να αναδείξουμε επιχειρήματα τα οποία δεν μπορεί να έχουν μόνο επιστημονικό χαρακτήρα, αλλά προεχόντως πολιτικό.

Δεν μπορεί δηλαδή η Βουλή να αποφασίζει για επιστημονικά ζητήματα ούτε να λέει ποια είναι η κρατούσα και ποια είναι η μη κρατούσα επιστημονική θεωρία. Απλώς η αναφορά γίνεται πολλές φορές για την ενίσχυση των πολιτικών επιχειρημάτων.

Τώρα, λοιπόν, θα μου επιτρέψετε να το κάνω το θέμα ακόμα πιο απλό. Και πάλι θα αναφερθώ στον Βιεννέζο αυτόν νομοδιδάσκαλο της Φιλοσοφίας του Δικαίου. Λέμε λοιπόν -και αυτή είναι η ουσία όλη- ότι η νομιμοποίηση ταυτίζεται με τη νομιμότητα, ενώ ο Karl Schmitt έλεγε ότι η νομιμοποίηση προηγείται της νομιμότητας, γιατί έρχεται από εξωδικαιικές και από άλλες καταστάσεις εξωνομικές.

Εδώ, λοιπόν, το άρθρο 110, εάν το προσεγγίσουμε με το πνεύμα που είπα, καθορίζει ως κανόνας δικαίου τη νομιμότητα. Η νομιμότητα προκύπτει από το νόημα που έχουν οι λέξεις που χρησιμοποιεί ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975.

Αναφέρει στη μεν παράγραφο 2 ότι η πρώτη Βουλή διαπιστώνει την ανάγκη αναθεώρησης. Άκουσα κάποιον συνάδελφο που έλεγε ότι η διαπίστωση της ανάγκης εμπεριέχει και αξιολογήσεις. Δεν προκύπτει από πουθενά αυτό. Η διαπίστωση της ανάγκης αφορά την ανάδειξη και την υπακοή σε μια ώριμη από πλευράς του λαού, όπως είπε ο κ. Βίτσας, διεκδίκηση αλλαγών στους θεσμούς και στις διαδικασίες, στις προβλέψεις του θεμελιώδους κανόνα, οι οποίες αποτελούν το πλαίσιο του πολιτεύματος.

Δεύτερον, αυτή λοιπόν η προαναθεωρητική Βουλή ορίζει με σαφήνεια, ώστε να μην επιδέχεται καμία ερμηνεία η διατύπωσή της, ειδικώς τις αναθεωρητέες διατάξεις. Αυτές όμως οι διατάξεις που πρόκειται να αναθεωρηθούν, δεν είναι οι νέες διατάξεις που θα έρθουν να συμπληρώσουν ή να αντικαταστήσουν τις παλιές διατάξεις. Άρα, πόσο πιο σαφής λοιπόν θα έπρεπε να είναι ο συνταγματικός νομοθέτης, όταν δεν κάνει λόγο ούτε για κατευθύνσεις, ούτε για ουσιαστικά περιεχόμενα, ούτε για υποδείξεις, ούτε για μια σειρά άλλες λεκτικές αποσαφηνίσεις;

Εδώ αποφασίζουμε πολιτικά και πολιτική απόφαση είναι πρώτον η διαπίστωση της ανάγκης και δεύτερον ο καθορισμός ειδικώς του περιεχομένου των διατάξεων. Σε όλες τις προηγούμενες αναθεωρητικές Βουλές (γιατί η εφαρμογή του άρθρου 110 έχει και τα αντίστοιχά της και τα προηγούμενά της σε προηγούμενα Συντάγματα) σε όλες τις περιπτώσεις αυτό που γινόταν στο παρελθόν ήταν να ορίζεται αριθμητικά το άρθρο της διάταξης που αναθεωρείται, γι' αυτό ακριβώς και όλα τα ψηφοδέλτια που χρησιμοποιούντο για τις ψηφοφορίες, περιείχαν μόνο τον αριθμό της διάταξης και τίποτε άλλο.

Έρχεται λοιπόν εν συνεχεία η παράγραφος 2 του άρθρου 110 και μας ορίζει ότι η νέα Βουλή, αυτή δηλαδή που θα προκύψει από τις εκλογές, στις μεσολαβεί ως υποκείμενο της αναθεώρησης ο ίδιος ο Λαός. Δεν έχει σημασία το αν ο πολίτης έχει τον νου του στην αναθεώρηση. Το θέμα είναι ότι ενώπιον της κρίσης του λαού τίθεται και το αναθεωρητικό εγχείρημα, το οποίο δεν τίθεται στην πρώτη Βουλή. Στην πρώτη Βουλή, τη λεγόμενη Προαναθεωρητική, η πρωτοβουλία ανήκει στην ίδια τη Βουλή και βέβαια εδώ, στην παρούσα περίπτωση, απ' ό,τι θυμάστε, η πρωτοβουλία ανήκε στον τότε Πρωθυπουργό, τον κ. Τσίπρα.

Εδώ, λοιπόν, θα πρέπει να είμαστε όλοι σύμφωνοι ότι η σαφήνεια πάλι της παραγράφου 3 δεν αφήνει κανένα περιθώριο για να καταλαβαίνουμε άλλα πράγματα ή να ιχνηλατούμε διάφορες, οποιεσδήποτε εικασίες, που μπορεί βέβαια στον επιστημονικό διάλογο όλα αυτά να έχουν αξία και σπουδαιότητα, σε μία όμως πολιτική απόφαση δεν έχουν. Γιατί η παράγραφος 3 λέει καθαρά και ξάστερα

ότι αυτή η Βουλή που έχει την νωπή εντολή και προέρχεται από τις εκλογές, αυτή αποφασίζει -προσέξτε, αποφασίζει, δεν καθορίζει τίποτα, αποφασίζει- σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις. Η λέξη «σχετικά» περιέχει όλο το εύρος του εγχειρήματος το οποίο διατυπώνεται στην απόφαση και απ' όπου δεν υπάρχει ο παραμικρός προσδιορισμός ούτε και ο παραμικρός περιορισμός.

Και τώρα θα μου επιτρέψετε, κύριε Πρόεδρε, να έρθω σε δύο σημεία, στις αποφάσεις που επικαλέστηκαν πολλοί συνάδελφοι.

Εγώ, λοιπόν, θα αναφερθώ στη διάταξη 11/2003 του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου. Με βάση αυτές τις σκέψεις που προανέφερα, θα ήθελα να βρω πραγματικά από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο έναν προβληματισμό ανάλογο της σπουδαιότητας αυτού που μας απασχολεί σήμερα. Θα περίμενα, δηλαδή, πραγματική τομή σε αυτή την υπόθεση. Δυστυχώς, αυτό που διαπιστώνω είναι μία φευγαλέα αναφορά για το παραδεκτό του δικαστικού ελέγχου του εύρους της εντολής που δίνει η Προαναθεωρητική Βουλή στη νέα Βουλή. Από πού προκύπτει το πόρισμα ότι μεταξύ της Προαναθεωρητικής Βουλής και της Αναθεωρητικής Βουλής ιδρύει το Σύνταγμα σχέση εντολής; Από πού προκύπτει ότι η νέα Βουλή είναι εντολοδόχος της Προαναθεωρητικής Βουλής; Γιατί αν δεχθούμε αυτό, τότε δυστυχώς θα σας πω ότι πλανάστε κι εσείς ακόμα που μιλάτε για την ισοτιμία των δύο Βουλών. Αν οι δύο Βουλές ήταν ισότιμες, η δεύτερη δεν θα ήταν εντολοδόχος της πρώτης. Γιατί, βεβαίως, από τη στιγμή που μιλάμε για εντολοδόχο Βουλή, σημαίνει ότι η πρώτη Βουλή περιορίζει το εύρος της νομιμοποίησής της. Τέτοια, όμως, εξουσία δεν έχει κανένα δικαστήριο.

Απλώς εκφράζω τη λύπη μου, γι' αυτή την περίπτωση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, όπως και για το Συμβούλιο της Επικρατείας στην άλλη απόφαση που αναφέρθηκε από τους συναδέλφους. Με ποιον τρόπο νομικό και με ποια σκέψη νομική, αλλά και με ποια σκέψη πολιτική θα θεωρήσουμε ως δεκτή αυτή την άποψη ότι δήθεν, αφού η 11/2003 δεν ασχολήθηκε με το θέμα, γιατί αυτό το αίτημα του τότε προσφεύγοντος στηρίχθηκε επί ανακριβούς προϋποθέσεως, δηλαδή επί ανυπάρκτου, επί μη συγκροτημένης δικαστικά, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι αν είχε ανταποκριθεί στην ορθότητα της διατύπωσης του συγκεκριμένου επιχειρήματος και του συγκεκριμένου αιτήματος ο τότε προσφεύγων, θα ήταν άλλη και επί της ουσίας μάλιστα διαφορετική η απόφαση του δικαστηρίου. Αυτές είναι πολύ παρακινδυνευμένες απόψεις, που δεν έχουν καμία σχέση ούτε με την επιστήμη στην οποία κι εγώ, δυστυχώς, παρόλο που ήθελα να αποφύγω την εμπλοκή, δεν την απέφυγα. Γιατί, πράγματι, η δικηγορία είναι αρρώστια.

Θέλω να τονίσω ότι δεν πρέπει να απασχοληθούμε με αυτά τα ζητήματα και κυρίως για έναν άλλο λόγο. Χωρίς να το θέλουμε, έχουμε ολισθήσει στην παραδοχή μιας διαπίστωσης στην οποία εγώ πιστεύω ότι κανένας από εμάς δεν μπορεί να σκεφτεί. Από ποια διάταξη του Συντάγματος προκύπτει ότι τα Ανώτατα Δικαστήρια έχουν την εξουσία ή τη δικαιοδοσία να ασκούν έλεγχο συνταγματικότητας των συνταγματικών διατάξεων;

Γιατί αυτό που ξέρουμε είναι ότι τόσο στα άρθρα 93 παράγραφος 4, όσο και στα άρθρα 87 παράγραφος 2, αυτός ο έλεγχος της συνταγματικότητας, ο διάχυτος, αφορά διατάξεις του κοινού νομοθέτη, κοινούς νόμους, τους οποίους βέβαια τα δικαστήρια μπορούν να μην τους εφαρμόζουν. Από πού, λοιπόν, θα αναγνωρίσουμε στο Συμβούλιο της Επικρατείας ή στο Ειδικό Δικαστήριο το δικαίωμα να κρίνει αντισυνταγματικότητα συνταγματικών διατάξεων;

Κάτι τέτοιο θα συνέβαινε υπό καθεστώς συγκεντρωμένου ελέγχου συνταγματικότητας και κυρίως υπό καθεστώς λειτουργίας του συνταγματικού δικαστηρίου, το οποίο δεν υπάρχει και δεν θέλατε κατά κάποιον τρόπο, παρά τις προσπάθειες που κάναμε τουλάχιστον να δώσουμε μία διέξοδο σε αυτήν την εύλογη απορία που είχαμε όλοι.

Πρώτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 3§1 - 3§2 - 3§3 - 3 προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης - 13§5 - 33§2 - 59§1 και 59§2

Στην κατ' άρθρον ή στην κατά πρόταση, συζήτηση των διατάξεων των οποίων ζητείται η αναθεώρηση, στα πλαίσια της συγκεκριμένης διαδικασίας, ζήτησα αρχικά να προταχθεί η παρέμβαση αυτού ο οποίος προτείνει τη συγκεκριμένη αναθεώρηση, γιατί ακριβώς στην κοινοβουλευτική διαδικασία και στη λογική του κοινοβουλευτισμού, ισχύει η αρχή της προφορικότητας, της αμεσότητας και της κατ' αντιλογίαν ανάπτυξης των επιχειρημάτων. Μόνο τότε μπορούμε να απολαύσουμε καρπούς από τη διασταύρωση των επιχειρημάτων και τότε μόνο μια διαλογική αντιπαράθεση που είναι θεσμοθετημένη μέσα στα κοινοβουλευτικά θέσμια, μπορεί πράγματι να αποδώσει αυτό που όλοι οι πολίτες περιμένουν από εμάς, να γίνει διάλογος, να υπάρχει μια θέση και μια αντίκρουση και στη συνέχεια, αν είναι δυνατόν, να υπάρξει η άρνηση της άρνησης, μια σύνθεση. Δεν κατέστη δυνατό, όμως, αυτό, γι' αυτό, κατά τρόπο κάπως άβολο και άχαρο, θα αρχίσω να σκιαμαχώ αναπτύσσοντας επιχειρήματα σε αυτή την πρόταση.

Πράγματι, η διάταξη του άρθρου 3 από πολλού έχει μπει στο στόχαστρο των αναθεωρητικών προσπαθειών και μάλιστα με ένα ιδεολογικά φορτισμένο τρόπο, σε τέτοιο σημείο που πολλές φορές αυτή η συγκεκριμένη διάταξη, ειδικότερα στην αναφορά της που προβλέπει ως επικρατούσα θρησκεία την Ανατολική Ορθόδοξη του Χριστού Εκκλησία- να βάλλεται ότι αποτελεί ρωγμή στον χαρακτήρα του λαϊκού και κοσμικού Κράτους που οργανώνει το ελληνικό Σύνταγμα.

Και ενώ από την επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου, αλλά και από τη νομολογία των δικαστηρίων, έχει ερμηνευθεί πολλαπλώς, επανειλημμένως και συστηματικώς ότι αυτή ακριβώς η έκφραση, στη συνταγματική της διατύπωση, δεν αφορά την καθιέρωση επίσημης θρησκείας από το Σύνταγμα, αλλά χαρακτηρίζει τη θρησκεία στην οποία πιστεύουν η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών. Ποτέ δεν έπαψε, ειδικά η λεγόμενη «προοδευτική παράταξη», να έχει έντονο αντικληρικαλιστικό πνεύμα στη διάρκεια της Μεταπολίτευσης, όχι γιατί πίστευαν σε κάτι συγκεκριμένο, ή γιατί εμέμφοντο την Εκκλησία της Ελλάδος ή κάποια συγκεκριμένη θρησκεία ότι απολαμβάνει μίας πολύ ευνοϊκότερης μεταχείρισης από το Κράτος ή διαθέτει πολλά περισσότερα προνόμια σε σχέση με τις άλλες θρησκείες, αλλά γιατί αποτελούσε μία πολιτική στάση που ειδικά μεσούσης της Μεταπολιτεύσεως, κατά διάρκεια της δεκαετίας του 1980, είχε τόσο πολύ διαχυθεί στην κοινωνία, που όλα ήταν συνώνυμα της Αλλαγής.

Η Δημοκρατία, δηλαδή, θα ερχόταν, εάν κάποτε μπορούσαμε όλοι μαζί να επιτυγχάναμε αυτόν τον πολυπόθητο χωρισμό του Κράτους και της Εκκλησίας. Και τελικώς, τώρα που αρχίζουμε σιγά σιγά να προσεγγίζουμε αναθεωρητικά με τέτοιο πνεύμα τη συγκεκριμένη διάταξη, βλέπουμε ότι όλος αυτός ο πλούτος των επιθυμιών που είχε επενδυθεί σ' αυτό το αναθεωρητικό εγχείρημα είναι άνθρακες, καπνός, αέρας. Διότι σιγά σιγά όλοι οι θεωρητικοί του Συνταγματικού Δικαίου και της Πολιτικής, ακόμα και εκείνοι που έχουν ταχθεί με την πλευρά της λεγόμενης «προοδευτικής παράταξης», αρχίζουν και λένε

ότι το Σύνταγμα είναι πολλαπλώς εξοπλισμένο και οχυρωμένο απέναντι σε οποιονδήποτε θρησκευτικό χρωματισμό.

Θα επικαλεστώ μια πολύ ολοκληρωμένη προσέγγιση του καθηγητή Αντ.Μανιτάκη, ο οποίος υπήρξε και πρώην Υπουργός Διοικητικής Μεταρρύθμισης στην Κυβέρνηση Σαμαρά-Βενιζέλου-Κουβέλη ως εκπρόσωπος της Δημοκρατικής Αριστεράς. Είναι τόσο συστηματική η διάταξη των επιχειρημάτων και τόσο πολύ πειστική η προβολή όλων αυτών των στοιχείων, τα οποία μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ούτε το προοίμιο του Συντάγματος, στο οποίο γίνεται η επίκληση στο όνομα της Αγίας Αδιαίρετου και Ομοούσιου Τριάδας ούτε αυτή η συγκεκριμένη διάταξη του άρθρου 3 ούτε το θέμα του θρησκευτικού όρκου, αλλά κυρίως ούτε κι αυτή η διατύπωση του άρθρου 16, παράγραφος 2, του Συντάγματος, όπου προβλέπεται ως βασική αποστολή του κράτους και σκοπός της εκπαίδευσης η εθνική και θρησκευτική ανάπτυξη των μαθητών, έχουν πλέον θεωρηθεί ότι δεν συμβάλλουν στην απόκλιση του ελληνικού κράτους, όπως αυτό οργανώνεται στο Σύνταγμα του 1975, από την αρχή της κοσμικής εξουσίας και από την αρχή της λαϊκότητας, από την αρχή δηλαδή που οργανώνει το ελληνικό δημοκρατικό κράτος σαν μία οντότητα, της οποίας όλες οι ενέργειες ασκούνται και προέρχονται από τον ελληνικό λαό που είναι κυρίαρχος.

Και σ' αυτήν ακριβώς την περίπτωση δεν προβλέπεται στο Σύνταγμα ούτε η προέλευση οποιασδήποτε συνταγματικά ασκουμένης εξουσίας από κάποια άλλη Αρχή, πλην του λαού, ούτε επίσης επιβάλλει το Σύνταγμα στο Κράτος την εξυπηρέτηση ενός σκοπού που να υπερβαίνει κάθε όριο δημοκρατικής λειτουργίας των θεσμών του και κάθε άλλο πέραν εκείνων που αποτελούν τη μόνη ιδεολογία που έχει το συγκεκριμένο Σύνταγμα, που δεν είναι άλλη από την προστασία των ατομικών ελευθεριών, την κατοχύρωση των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, τις αρχές της διάκρισης των εξουσιών, την αρχή του κράτους δικαίου και μια σειρά τέτοιου περιεχομένου θεσμικών εγγυήσεων.

Δεν υπάρχει, δηλαδή, μεταφυσική στο Σύνταγμα. Κι αυτό είναι μια διαπίστωση που δεν την κάνουμε μόνο εμείς ως εκπρόσωποι της φιλελεύθερης λογικής και ιδεολογίας, εκπρόσωποι δηλαδή και Βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας. Το κάνουν οι πάντες.

Το ερώτημα είναι γιατί ο ΣΥΡΙΖΑ κι όλες οι άλλες παρατάξεις που θα ταχθούν μαζί του, καταθέτουν μια τέτοια πρόταση. Το είχα πει και στην πρώτη Βουλή που ασχολήθηκε με το ίδιο θέμα, την προαναθεωρητική. Θεωρώ ότι αυτό που αποτελεί μεγάλη πρόκληση για τον ΣΥΡΙΖΑ –τότε που ήταν πλειοψηφία γιατί τώρα ίσως δεν έχει κανένα νόημα - είναι να μην εξοπλίσει το Σύνταγμα με κανόνες και διαδικασίες που θα οχυρώσουν τη Δημοκρατία απέναντι στην επανάληψη παρόμοιων δεινών σαν κι αυτά που ζήσαμε τα τελευταία χρόνια, αλλά προσπαθούν να ενσωματώσουν ιδεολογικού περιεχομένου αφηγήματα που περιέχουν αριστερές κοινοτοπίες, χιλιοειπωμένα πράγματα προκειμένου να μπορούν να ισχυριστούν ότι υπήρξε και μια προσπάθεια αναθεώρησης του Συντάγματος από την Αριστερά, που μ' αυτόν τον τρόπο πέτυχε να πει ότι υπάρχει στο Κράτος η θρησκευτική ουδετερότητα.

Αλλά τι σημαίνει θρησκευτική ουδετερότητα; Μέγα ερώτημα. Είπα προηγουμένως ότι αυτή η θρησκευτική ουδετερότητα πολλαπλώς υπηρετείται και διασφαλίζεται από τις ερμηνείες που έχουν δοθεί στις διατάξεις του Συντάγματος και κυρίως στη διάταξη του άρθρου 3.

Επίσης, πολλαπλώς διασφαλίζεται από την ισχύ του άρθρου 13. Αυτή η διάταξη ενσωματώνει στη συνταγματική τάξη την κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας ως ατομικού δικαιώματος.

Ταυτόχρονα το άρθρο 2 του Συντάγματος, αυτό από το οποίο προστατεύουν την Πολιτεία ώστε να μη διολισθήσει σ' αυτού του είδους τις μη κοσμικές αντιλήψεις και ιδεολογίες, είναι η κατοχύρωση του δικαιώματος του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας χωρίς διάκριση με βάση θρησκευτικές ή άλλες δοξασίες.

Επίσης, η διάταξη του άρθρου 5 διασφαλίζει την ελεύθερη συμμετοχή κάθε πολίτη, που ζει νόμιμα στη χώρα, στην πολιτική, στην πολιτιστική και οικονομική ζωή του τόπου χωρίς κανένα περιορισμό από το γεγονός ότι πιστεύει στην α' ή τη β' θρησκεία.

Θεωρώ όμως ότι αυτή η συγκεκριμένη πρόταση πέραν αυτού του έκδηλου χαρακτήρα που έχει, δηλαδή, της ενίσχυσης με φτιασίδια αριστερού χρώματος αυτής της συγκεκριμένης διάταξης, διαπνέεται από συγκεκριμένη ιδεολογία.

Πρώτον, αμφισβητεί την εξέλιξη και τον τρόπο με τον οποίο έχουν καταγραφεί στο άρθρο 3 οι ιστορικές σχέσεις μεταξύ της ελληνικής Εκκλησίας και του ελληνικού Κράτους. Θα πρέπει τουλάχιστον να έχουμε στο μυαλό μας ότι η αυτοκεφαλία της ελληνικής Εκκλησίας δεν κατεκτήθη από εκκλησιαστικούς αγώνες που έγιναν κατ' ανάλογο τρόπο με τους εκκλησιαστικούς πολέμους, οι οποίοι συνετάραζαν την Ευρώπη για εκατονταετίες και κατέληξαν το 1648 στην ίδρυση του λεγόμενου βεσφαλτικού κράτους ως σημείου ισορροπίας, του κράτους δηλαδή που είχε ως βασικό έμβλημα το *Cujus Régio Ejus Religio*.

Εμείς δεν χρειάστηκε να έχουμε αυτού του είδους τις αντιπαλότητες με τις κρατικές εξουσίες ως θρησκευόμενοι χριστιανοί. Αυτό, λοιπόν, που έγινε το 1821 είναι ότι η κήρυξη της ανεξαρτησίας του νεοελληνικού έθνους δημιούργησε ταυτόχρονα ρήξη και στις σχέσεις της Εθνικής Εκκλησίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο διετηρήθη πλέον στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Και αυτή η συγκεκριμένη προσπάθεια απετέλεσε και μια σχισματική ρήξη στην ιστορία μεταξύ της Ορθόδοξης Ελλαδικής Εκκλησίας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, για να έρθει με τον τόμο του 1850 με προμετωπίδα την εμβληματική φράση «εν εμοί μείνατε», από την πλευρά της μητρής Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, και να γεμίσει με νόημα ομόνοιας και δογματικής ενότητας το σχίσμα που δημιούργησε η κήρυξη της ελληνικής Επανάστασης.

Εν συνέχεια υπήρξε το 1928 η συνοδική και η πατριαρχική πράξη με την οποία δόθηκε καθεστώς κανονικό στη λειτουργία των λεγομένων νέων χωρών, των χωρών δηλαδή που προσεκλήθηκαν από το ελληνικό κράτος με τους Βαλκανικούς Πολέμους και τις άλλες κατακτήσεις. Θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας, λοιπόν, ότι σε καμία περίπτωση αυτή η καταγραφή που γίνεται στη διάταξη του άρθρου 3 δεν μπορεί να αποτελέσει παραβίαση καθ' οιανδήποτε εκδοχής του κοσμικού χαρακτήρα και της λαϊκότητας του ελληνικού κράτους.

Εδώ υπάρχει και ένα άλλο θέμα με το οποίο επανειλημμένως έχουν ασχοληθεί και οι σοφοί της Πολιτικής και οι σοφοί της επιστήμης του Συνταγματικού Δικαίου: Εάν κάποιος ρίξει ένα ειλικρινές βλέμμα και κάνει επισκόπηση της ιστορίας των σχέσεων μεταξύ των δύο θεσμών, θα δει ότι αν είναι κάποιος θεσμός από τους δύο (το κράτος από τη μια πλευρά και η ορθόδοξη χριστιανική Εκκλησία από την άλλη) που έχει υποταχθεί στον άλλον, αυτός είναι ο θεσμός της Εκκλησίας της Ελλάδος. Γιατί θα πρέπει να ξέρουμε ότι αυτός ο θεσμός ιδρύθηκε με βασιλικό διάταγμα και στις πρώτες του φάσεις τελούσε υπό την αρχηγία και την εποπτεία του βασιλέως, στη συνέχεια είχε βασιλικό επίτροπο και μέχρι σήμερα διαθέτει και λειτουργεί ως δημόσιο νομικό πρόσωπο. Είναι δηλαδή απόλυτα ενταγμένος με

αυτήν τη λογική στην πρωτοκαθεδρία του Κράτους. Αυτό, δηλαδή, που είχε καθιερωθεί με την έκφραση «νομοκρατούσα Πολιτεία», ουσιαστικά δεν είχε να κάνει με θρησκευτικό χρωματισμό του κράτους, αλλά αντίθετα, με την πολιτειακή καταπίεση της Εκκλησίας.

Επομένως, αν υπάρχει κάτι για το οποίο κάποτε θα πρέπει να δούμε συγκεκριμένες ρυθμίσεις, δεν χρειάζεται να γίνουν από τον συνταγματικό νομοθέτη, αλλά από τον κοινό νομοθέτη.

Ένα άλλο θέμα που μπορεί να δημιουργήσει ενδεχομένως προβλήματα στον οποιονδήποτε, που με καθαρό πνεύμα «δημοκρατίας» και «προοδευτικών αντιλήψεων» προσεγγίζει τα συγκεκριμένα ζητήματα, είναι το ότι οι αποστολικοί κανόνες βρίσκουν κατοχύρωση στο Σύνταγμα.

Αυτό βεβαίως δεν δημιουργεί κανένα πρόβλημα όσον αφορά την ουδετερότητα του κράτους. Διότι αυτή η συνταγματική κατοχύρωση των ιερών και αποστολικών κανόνων δεν γίνεται προκειμένου να ρυθμίζονται ως κανόνες τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας ούτε από την άλλη πλευρά αυτή η συνταγματική κατοχύρωση γίνεται για να γίνονται αποδέκτες της εφαρμογής των συγκεκριμένων κανόνων οι πολίτες.

Πρόκειται για δύο συστήματα κανόνων που λειτουργούν παράλληλα: Τους κανόνες, δηλαδή, που θεσπίζει η πολιτεία και που αφορούν όλους τους πολίτες που ζουν στη χώρα και από την άλλη πλευρά τους ιερούς κανόνες ή τους κανόνες που θεσπίζει η Εκκλησία, αλλά και εκείνους που έχουν προέλθει από τις κατά καιρούς Ιερές Συνόδους της χριστιανικής Εκκλησίας, οι οποίες έχουν αποδέκτη την Εκκλησία και τις σχέσεις της Εκκλησίας με τους πιστούς της. Πρόκειται δηλαδή για δύο χωριστές δικαιοταξίες. Υπό αυτή την έννοια, λοιπόν, δεν δημιουργείται κανένα ζήτημα τέτοιο που να επιβάλλει τη διαφορετική διατύπωση, τη συμπλήρωση, τη μεταρρύθμιση ή την τροποποίηση της διάταξης του άρθρου 3. Επιπλέον, όμως, θα έπρεπε να έχουμε στο μυαλό μας ότι σε αυτές τις περιπτώσεις, με αυτού του είδους τα ιδεολογήματα καλλιεργείται μία σύγχυση σαν εκείνες που όλες οι πολιτικές δυνάμεις καλλιεργούν σε κρίσιμες στιγμές της ιστορίας του τόπου, προσπαθώντας πίσω από αυτές να αποφύγουν τις ευθύνες της κακής πορείας της χώρας. Αυτή η περίπτωση, λοιπόν, είναι εκείνη που καλλιεργεί τη σύγχυση μεταξύ των εννοιών του κράτους και της θρησκείας.

Υπάρχει πράγματι μια αδυναμία πολλών να αντιληφθούν την Εκκλησία ως διαφορετικό θεσμό, και ότι η θρησκεία είναι μια διαδικασία πίστης, ενατένιση της ψυχής και του μυαλού των ανθρώπων σε τέτοιες σφαίρες αξιών. Μέσω δε αυτής της εξατομικευμένης πίστης ο άνθρωπος επιδιώκει οφέλη από έναν άλλο κόσμο ή τουλάχιστον επιδιώκει να σώσει την ψυχή του όχι με πολιτικά μέσα, αλλά με θεολογικά, θρησκευτικά, αξιακά μέσα. Σε αυτό ακριβώς το πεδίο δεν υπάρχει πουθενά μία αναφορά στο Σύνταγμα, η οποία να δημιουργεί την παραμικρή υποψία ότι το ελληνικό κράτος αλληθωρίζει προς την υποστήριξη της χριστιανικής πίστης.

Ολοκληρώνω με την τελευταία σκέψη που αφορά τον όρκο. Υπάρχει ένα ζήτημα με τις τροποποιήσεις που ζητά η αξιωματική αντιπολίτευση για τον όρκο του άρθρου 13 παράγραφο 5, τον όρκο δηλαδή των πολιτικών υπαλλήλων και των κρατικών αξιωματούχων, τον όρκο του Προέδρου της Δημοκρατίας και τον όρκο των Βουλευτών.

Εδώ πρέπει να είμαστε ειλικρινείς. Πρώτα απ' όλα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι η λειτουργία του όρκου δεν έχει καμία σχέση με την Εκκλησία ή με τη θρησκεία. Και αυτό γιατί υπάρχει η εμβληματική ρήση του Ιησού Χριστού: «Εγώ δε λέγω υμίν, μη ομόσαι όλως». Άρα, η χριστιανική θρησκεία δεν έχει καμία σχέση με τη διατήρηση του όρκου.

Αυτός ο οποίος από τον όρκο επέτυχε να έχει κάποια ωφελήματα που ανάγονται ή που αφορούν κατά κάποιον τρόπο τη διαβεβαίωση στο όνομα μιας ισχυρής και μεγάλης δύναμης ότι θα τηρήσει ευσυνείδητα τα καθήκοντά του και ευνόμως και ευόρκως είναι το Κράτος. Κατά συνέπεια, θεωρώ ότι δεν έχει και τόσο μεγάλη αξία και σημασία το να ξεκινήσει μια κόντρα για το πώς θα διαμορφωθεί ο όρκος και τι περιεχόμενο θα έχει. Διότι, , κάτι τέτοιο σε καμία περίπτωση δεν αφορά ούτε στοχεύει στον θρησκευτικό αποχρωματισμό του κράτους, αφενός μεν γιατί τέτοιος δεν υπάρχει, αφετέρου δε γιατί ο όρκος δεν έχει καμία σχέση με τη Χριστιανική θρησκεία.

Θέλω, όμως, να προφυλάξω τους συναδέλφους από μια αντίφαση που περιλαμβάνεται στη διατύπωση της διάταξης που προτείνουν για να αντικατασταθεί το άρθρο 13 παράγραφος 5. Εκεί αναφέρεται ότι υποχρεωτικά θα δίνουν πολιτικό όρκο όλοι οι πολιτικοί υπάλληλοι και οι κρατικοί αξιωματούχοι και όλοι οι άλλοι θα δίνουν τον όρκο που θέλουν. Αυτή η υποχρεωτικότητα στον πολιτικό όρκο δεν παραβιάζει το άρθρο 13; Δεν παραβιάζει, δηλαδή, την ελευθερία της συνείδησης και, ταυτόχρονα, το άρθρο 5; Δηλαδή, δεν δεσμεύει κάποιον που είναι πιστός και θέλει να δώσει θρησκευτικό όρκο, από το να υποταχθεί σε έναν νόρθηκα που του επιβάλλει χωρίς άλλο την επιβολή άνευ όρων άνευ αντιρρήσεως πολιτικού όρκου χωρίς καμία άλλη επιλογή; Θεωρώ, λοιπόν, ότι αυτό δεν αντέχει σε οποιαδήποτε φιλελεύθερη προσέγγιση που να είναι σύμφωνη με το πνεύμα του Συντάγματος. Και καταλήγω με μια αναφορά μόνο στο ότι υπάρχει πράγματι ένα ζήτημα που έχει να κάνει με το πώς έχει συμβεί και το ελληνικό κράτος με την ελληνική Εκκλησία εξακολουθούν να κυριαρχούν στην ψυχή και στη σκέψη της πλειοψηφίας των Ελλήνων πολιτών. Το ζήτημα έθιξε και εξαιρετικά και η κ. Σία Αναγνωστοπούλου στην προηγούμενη ομιλία της.

Αυτό δεν εξηγείται και όλοι ξέρουμε ότι έχει μία και μόνο ιστορική αφετηρία. Η Εκκλησία της Ελλάδος και η πλειοψηφία του κλήρου ήταν παρούσες σε όλους τους μεγάλους αγώνες που έδωσε η Ελλάδα από το 1821 μέχρι σήμερα. Πρόκειται, δηλαδή, για μια παρουσία της χριστιανικής Εκκλησίας στις κρίσιμες ώρες του έθνους που κανέναν δεν μπορεί να αφήσει ασυγκίνητο. Και αυτή η συγκίνηση δεν έχει να κάνει με το ότι αισθανόμαστε λιγότερο ή περισσότερο ελεύθεροι, δεν έχει να κάνει με το ότι μισούμε ή αγαπάμε λιγότερο τους συμπολίτες μας που πιστεύουν σε άλλα θρησκευόμενα. Άλλωστε, και από την πλευρά του κράτους είναι καθιερωμένη η υποχρέωση της ίσης μεταχείρισης όλων των θρησκευμάτων.

Αυτό που γίνεται, μάλιστα, στην Ελλάδα, δεν γίνεται στην Αγγλία και στη Δανία. Γνωρίζετε ότι η βασίλισσα της Αγγλίας είναι και αρχηγός της αγγλικανικής Εκκλησίας; Γνωρίζετε ότι υποχρεωτικά στη Βουλή των Λόρδων θα πρέπει να υπάρχει ένας ορισμένος αριθμός επισκόπων; Γνωρίζετε, επίσης, ότι στη Δανία δεν μπορεί ο βασιλιάς να μην είναι Διαμαρτυρόμενος; Και αυτά τα κράτη θα πει κάποιος ότι είναι κράτη λιγότερο δημοκρατικά από ότι είναι η Ελλάδα; Θεωρώ, λοιπόν, ότι δεν πρέπει να παραλογιζόμαστε και κάποια στιγμή θα πρέπει όλοι να συμφωνήσουμε ότι η αναθεώρηση δεν μπορεί να θίγει ακόμα και τα καλώς κείμενα του Συντάγματος.

Δεύτερη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 5§2 - 21§1 - 21§3 - 21 προσθήκη παρ.7 - 22§1 - 22§2 - 22§4 - 22§5 και 25§3

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, θα ήθελα να ξεκινήσω με δύο προεισαγωγικές παρατηρήσεις, που πιστεύω ότι θα μας βοηθήσουν να προσεγγίσουμε τον διάλογο που θα ακολουθήσει για τις προτεινόμενες τροποποιήσεις των διατάξεων των άρθρων 5, 21, 22 και 25 με ένα άλλο πνεύμα.

Η πρώτη παρατήρηση που έχω να κάνω είναι η εξής: Το γεγονός ότι το Σύνταγμά μας είναι γραπτό, δεν είναι γεγονός που στερείται σημαντικών συνεπειών. Η πρώτη και σπουδαιότερη είναι εκείνη που μας δίνει το δικαίωμα να το προσεγγίσουμε και να το επεξεργαστούμε με τα εργαλεία που συνήθως χρησιμοποιεί η τέχνη της λογοτεχνικής προσέγγισης ενός κειμένου, για να το οργανώσουμε νοηματικά και να το κάνουμε πιο σαφές.

Είναι μια σκέψη που την παίρνω από την πολύ ενδιαφέρουσα Σχολή Κριτικών Νομικών Σπουδών των ΗΠΑ, γνωστή ως «Δίκαιο και Λογοτεχνία». Αυτή μας διδάσκει ότι ένα νομοθετικό κείμενο δεν διατυπώνεται τυχαία. Δεν διατυπώνεται με τους ίδιους όρους που εκφράζεται κάποιος στον προφορικό λόγο, αλλά αυτός που συντάσσει ένα κείμενο νόμου, θα πρέπει να λάβει υπόψιν του το γεγονός ότι οφείλει να το παραγάγει με τους ίδιους όρους που δημιουργείται ένα λογοτεχνικό κείμενο. Δηλαδή, θα πρέπει η έκφρασή του να είναι επιμελημένη και η διατύπωσή του υπακούει σε κανόνες ύφους και μιας γλωσσικής οικονομίας. Θα πρέπει, δηλαδή, να επιτυγχάνουμε το καλύτερο δυνατό εκφραστικό αποτέλεσμα με τη μικρότερη δυνατή γλωσσική προσπάθεια.

Αναφέρομαι σε αυτά, γιατί η πρώτη αντίρρηση που έχω αντιμετωπίζοντας συλλήβδην τις προτάσεις για αναθεώρηση που κατέθεσε η αξιωματική αντιπολίτευση για την τροποποίηση και του άρθρου 21 και του άρθρου 22, έχει να κάνει με το γεγονός ότι με αυτές τις συγκεκριμένες προτάσεις δεν γίνεται μια προσπάθεια ουσιαστικής μεταρρύθμισής των, αλλά μια απόπειρα επαναδιατύπωσής των, δηλαδή χρησιμοποίησης ενός διαφορετικού γλωσσικού τρόπου περιγραφής των συγκεκριμένων θεματικών αντικειμένων που ήδη σχεδόν αυτούσια έχουν βρει τη γραπτή τους απόδοση στις συγκεκριμένες διατάξεις, πλην όμως με ένα άλλο ύφος και με ένα άλλο λεκτικό ένδυμα στο κείμενο του ισχύοντος Συντάγματος.

Το γεγονός αυτό ανήγε σε μας τη δυνατότητα να έχουμε μια συνάντηση όσον αφορά τα αντίστοιχα νοήματα, αλλά ταυτόχρονα και την υποχρέωση να σεβαστούμε κάποιες γλωσσικές διατυπώσεις που έχουν αντέξει στον χρόνο και που διαθέτουν μια υφολογική ιδιαιτερότητα που τις καθιστά κείμενα μιας εξαιρετικής λογοτεχνικής αξίας. Γιατί το λέω τώρα αυτό;

Η δεύτερη προεισαγωγική παρατήρησή μου προέρχεται από τον «Φαίδρο» του Πλάτωνα και αφορά τη δυνατότητα να αντιμετωπίζουμε τη γραφή σαν ένα είδος παγωμένου, δηλαδή ακινητοποιημένου στον χρόνο γλωσσικού νοήματος υπό μία συγκεκριμένη γλωσσική μορφή, την οποία, κάθε φορά που τη συζητούμε, την ξαναζωντανεύουμε και της δίνουμε ψυχή. Όπως ακριβώς γίνεται τώρα στο πλαίσιο της αναθεωρητικής προσπάθειας των γραπτών διατάξεων του Συντάγματος του 1975. Ο λόγος ο προφορικός (και μέχρι σήμερα το έχουμε κάνει, πιστεύω, με μεγάλη ποιότητα) που καταναλώνεται στο πλαίσιο της παρούσας αναθεώρησης, έχει προφανώς στόχο την επικαιροποίηση των νοημάτων που έχουν παγώσει στον ιστορικό χρόνο υπό τη γραπτή μορφή που τους έδωσε η σχετική απόφαση της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής. Τον στόχο αυτό οφείλουμε να τον εκπληρώσουμε με την επίγνωση ότι δεν πρέπει μέσα στο κείμενο του Συντάγματος να ενσωματώσουμε νέες γραπτές

διατυπώσεις, που προέρχονται είτε από τον ζωντανό προφορικό λόγο είτε από τη νομολογιακή παραγωγή των δικαστηρίων και αναφέρονται σε ερμηνευτικές παραδοχές που διευρύνουν την κατανόηση του Συντάγματος, πλην όμως δεν μπορούν να αποτελέσουν παραδεκτή αναθεωρητική απόπειρα του Συντάγματος.

Γιατί όμως τώρα αναγκάστηκα να κάνω αυτές τις δύο προεισαγωγικές σημειώσεις; Γιατί θέλω να ξεκινήσω από τη διάταξη του άρθρου 25 παράγραφος 3, όπου μέσω της πρότασης την οποία είχε κάνει ο πρώην Πρόεδρος της Επιτροπής μας, ο καθηγητής Νίκος Παρασκευόπουλος, επιδιώκεται η αντικατάσταση της ρύθμισης, η οποία προβλέπει ότι δεν επιτρέπεται κατάχρηση του δικαιώματος, από την παρακάτω διάταξη: «Κατά την άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προβλέπει το Σύνταγμα από το άρθρο 4 μέχρι το άρθρο 24, θα πρέπει να επικρατεί η αρχή της δικαιοσύνης και της επιείκειας».

Εδώ όμως πρέπει να γίνει αναφορά στο πώς έχουν διαμορφωθεί οι δύο αυτές αντιλήψεις σε θεωρητικό επίπεδο. Από τη μία πλευρά, το ισχύον Σύνταγμα κάνει επίκληση στην κατάχρηση του δικαιώματος ως ορίου πέραν του οποίου δεν επιτρέπεται η άσκηση οποιουδήποτε συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος, και από την άλλη πλευρά, της επιείκειας ως αρχής, η οποία έχει ως στόχο να απαλείψει αδικίες ή δυσλειτουργίες ή ακρότητες που μπορεί να επισυμβούν κατά την άσκηση των δικαιωμάτων.

Η κατάχρηση του δικαιώματος είναι μία αρχή, η οποία έχει κατά κάποιον τρόπο διαμορφωθεί μέσα από μία μακροχρόνια προσπάθεια και επιστημονικής αλλά και νομολογιακής επεξεργασίας. Για πρώτη φορά εμφανίζεται τον 19ο αιώνα. Από τότε, σιγά σιγά, ενώπιον των δικαστηρίων και από τα επιχειρήματα των διάδικων κάθε φορά μερών, διαπλάστηκε μία έννοια κατάχρησης δικαιώματος, που στηρίζεται στην αντίληψη ότι δεν επιτρέπεται ή μάλλον απαγορεύεται η άσκηση του δικαιώματος, όταν αυτή εκτρέπεται ή παραβιάζει, κατά την άσκησή του, τον κοινωνικό σκοπό και την κοινωνική λειτουργία που επέβαλαν την απονομή του. Αυτή είναι η βασική αρχή. Επίσης, σε αυτήν ακριβώς πρέπει να προστεθεί και η αντίληψη ότι δεν μπορεί να επιτρέπεται η άσκηση του δικαιώματος όταν αυτό προκαλεί αδικαιολόγητα ζημιά σε κάποιον άλλον. Ο φορέας του δικαιώματος δεν μπορεί, κατά την ενάσκησή του, παρά να επιδεικνύει και μέριμνα ώστε να μην προσβάλλεται το κοινωνικό σύνολο.

Έτσι, λοιπόν, για πρώτη φορά έχουμε με το άρθρο 281 του Αστικού Κώδικα τη διατύπωση της κατάχρησης του δικαιώματος, κατά την οποία ορίζεται ότι απαγορεύεται η κατάχρηση του δικαιώματος όταν αυτή υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη, τα χρηστά ήθη και ο κοινωνικοοικονομικός σκοπός του δικαιώματος. Στη συνέχεια, αυτήν τη συγκεκριμένη διάταξη τη βλέπουμε να την παραλαμβάνει το Διοικητικό Δίκαιο μέσα από τη διάπλαση της αρχής της απαγόρευσης της κατάχρησης εξουσίας, που έχει διαπλαστεί από το Γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας, Conseil d'État. Και εκεί αναφέρεται ότι δεν μπορεί, σε καμία περίπτωση, να επιτρέπεται η άσκηση ενός δικαιώματος, όταν αυτή λειτουργεί ή εμφανίζεται ή εκδηλώνει πνεύμα αντίθετο με τη δικαιολογητική βάση του νόμου, σύμφωνα με τον οποίο κατέστη δυνατή η νομοθέτησή του.

Την αρχή αυτή εν συνεχεία παρέλαβε ο Έλληνας νομοθέτης στο άρθρο 48 του νομοθετικού διατάγματος 170/1973 περί Συμβουλίου της Επικρατείας, και προέβλεψε ότι ένας από τους λόγους ακυρώσεως των διοικητικών πράξεων είναι η κατάχρηση της εξουσίας, που συντρέχει όταν αυτές οι πράξεις παρ' όλο που έχουν όλα τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της νομιμότητας, εντούτοις παραβιάζουν τον κανόνα, ήτοι τον δικαιολογητικό λόγο εξαιτίας του οποίου έχουν νομοθετηθεί.

Περαιτέρω, στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας υπάρχει η διάταξη του άρθρου 116 που σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 205, υποχρεώνει τους διαδίκους κατά την άσκηση των δικαιωμάτων τους στο δικαστήριο, να τηρούν τις αρχές της καλής πίστης και των χρηστών ηθών και να αποφεύγουν να προκαλούν ζημιά στον αντίδικό τους ή να παρελκύουν τη δίκη και κυρίως να τηρούν το καθήκον αληθείας. Εδώ υπάρχει η θεωρία του λεγόμενου «διαδικαστικού δόλου», την οποία ακολουθεί και ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας.

Ιστορική είναι η στιγμή που στη Γερμανία νομοθετήθηκε το άρθρο 18 στον θεμελιώδη νόμο της Βόννης, όπου εκεί για πρώτη φορά έχουμε την κατάχρηση του δικαιώματος με τη μορφή της αποδυνάμωσης του δικαιώματος. Δηλαδή, δέχεται ο Γερμανός συνταγματικός νομοθέτης ότι αποδυναμώνεται το δικαίωμα και δεν μπορεί να ασκηθεί, όταν αυτό ασκείται κατά τέτοιον τρόπο που να μην καταφάσκει τον κοινωνικό του χαρακτήρα. Γιατί αυτό που κυρίως αποδίδει η προσέγγιση και η αρχή της απαγόρευσης της κατάχρησης του δικαιώματος, είναι το γεγονός ότι ο νομοθέτης αναγνωρίζει σε εκείνον ο οποίος ασκεί το δικαίωμα, ότι θα πρέπει να έχει την πρόνοια να βάλει εσωτερικά όρια στην άσκηση του δικαιώματός του. Και αυτά τα εσωτερικά όρια υποβάλλονται από το γεγονός ότι πρέπει να έχει στο μυαλό του ότι ζει μέσα σε μία κοινωνία και σε καμία περίπτωση ο ατομισμός του, με αυτό το άκρατο πνεύμα που τον έχουμε δει να εκδηλώνεται πολλές φορές, δεν μπορεί να παραβιάζει γενικές αρχές που διασφαλίζουν την κοινωνική συνοχή και ενότητα.

Απέναντι τώρα σε αυτήν ακριβώς την αρχή, η οποία αποδίδει όλο τον πλούτο των κοινωνιστικών αντιλήψεων που διατυπώθηκαν και εκφράστηκαν από φιλοσόφους, νομικούς, δικαστές, από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα, έρχεται η πρόταση του κ. Παρασκευόπουλου να αντιτάξει την έννοια της επιείκειας. Η επιείκεια, όμως, δεν είναι ούτε λειτουργεί στο ίδιο επίπεδο με την κατάχρηση δικαιώματος. Η επιείκεια είναι μία αρχή που για πρώτη φορά διατυπώθηκε από τον Αριστοτέλη στα «Ηθικά Νικομάχεια» και στη «Ρητορική». Και, μάλιστα, εκεί ο Σταγειρίτης φιλόσοφος τη διατύπωσε με τέτοιον τρόπο, ώστε να ασκεί ακόμα και σήμερα τη γοητεία και τη χρησιμότητά της.

Είπε, λοιπόν, ότι επειδή ο νόμος κάνει διατυπώσεις γενικές και αφηρημένες και εκφράζεται με το «καθόλου», πολλές φορές κατά την εφαρμογή του οδηγεί σε λύσεις που δεν είναι δίκαιες, γιατί δεν προσαρμόζεται στη συγκεκριμένη φύση του πράγματος. Εκεί, λοιπόν, έρχεται ο δικαστής, ως έμπυχο δίκαιο, να ζωντανέψει το άψυχο γράμμα του νόμου και εκεί, με την αρετή της επιείκειας, να διαπλάσει την κρίση του και την απόφασή του κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να είναι ουσιαστικά δίκαιη.

Αυτό, όμως, λειτουργεί από μόνο του γιατί είναι η βασική αρχή του φυσικού δικαίου, η οποία να μην μπορεί να μην περιλαμβάνεται, κατά τους σοφούς νομοδιδάσκαλους του 19ου και 20ού αιώνα στο λεγόμενο «Θετικό Δίκαιο», αλλά πάντα στο Θετικό Δίκαιο υπάρχει ένα μίνιμουμ άγραφου φυσικού δικαίου. Και σε αυτό ακριβώς το περιθώριο είναι που υπάρχει η φρόνηση του δικαστή, που εκδηλώνεται προεχόντως με την επιείκεια.

Γι' αυτό ακριβώς δεν συμμερίζομαι την άποψη του κ. Παρασκευόπουλου γι' αυτά που εισηγείται, αλλά και για έναν λόγο παραπάνω: Γιατί ήδη το Σύνταγμά μας, εάν διαβάσουμε τη διάταξη του άρθρου 25 παράγραφος 2, με αυτό τον πλούσιο λόγο του, που είναι συμπυκνωμένος, που είναι λογοτεχνικά και υφολογικά και αισθητικά χτισμένος, μας δίνει το δικαίωμα να συμπεριλάβουμε και την έννοια της επιείκειας ως στοιχείο, ως όριο, δηλαδή, που διέπει την άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό μας το λέγει ρητά η παράγραφος 2, κατά την οποία η αναγνώριση και η προστασία

από το κράτος των θεμελιωδών δικαιωμάτων, έχει το νόημα ότι μέσω αυτής της αναγνώρισης και της προστασίας συμβάλλουμε στην κοινωνική προαγωγή με δικαιοσύνη και ελευθερία. Δεν υπάρχει πιο όμορφη και πιο περιεκτική διατύπωση από αυτή. Γιατί να την αλλάζουμε;

Ας εισέλθουμε τώρα στα θέματα της κοινωνικής ασφάλειας. Θα μου επιτρέψει ο κ. Κατρούγκαλος να χρησιμοποιήσω τον ακριβή όρο, που είναι «κοινωνική ασφάλεια» και όχι «κοινωνική ασφάλιση». Θα κάνω κι εδώ μια ιστορική αναδρομή, γιατί μας βοηθάει πάντα να παίρνουμε τις σωστές θέσεις. Για πρώτη φορά κοινωνική ασφάλιση και όχι κοινωνική ασφάλεια έχουμε στη Γερμανία του Βίσμαρκ το 1883, όταν για πρώτη φορά εκεί το κράτος δείχνει το κοινωνικό του πρόσωπο και αναγνωρίζει την ασθένεια ως κίνδυνο που επιβάλλει την προστασία του πολίτη από το κράτος. Το 1884 αυτό γίνεται και με το εργατικό ατύχημα και το 1889 είναι η πρώτη φορά που έχουμε τις παροχές για τον κίνδυνο της αποδυνάμωσης λόγω γήρατος. Αυτό το συγκεκριμένο σύστημα, πράγματι, ήταν ένα σύστημα ανταποδοτικό. Στηριζόταν σε εισφορές, γι' αυτό και λέγεται «κοινωνική ασφάλιση».

Στη συνέχεια, το 1935 στην Αμερική γίνεται, πράγματι, μια κοσμογονία στα πλαίσια, βέβαια, του «new deal» και των απόψεων του Κένυς. Δημιουργείται από τον Ρούσβελτ για πρώτη φορά και έρχεται και ψηφίζεται από το Κογκρέσο, το «social security act», δηλαδή ο νόμος περί κοινωνικής ασφάλειας. Σε αυτή την κοινωνική ασφάλεια περιλαμβάνονται και οι δύο μορφές της κοινωνικής προστασίας, που είναι και η κοινωνική ασφάλιση, αυτή, δηλαδή, που ασφαλίζει τον εργαζόμενο και κάθε πολίτη για τους κινδύνους του γήρατος, της ασθένειας και της ανεργίας, αλλά ταυτόχρονα και η προστασία με τη μορφή της πρόνοιας, δηλαδή, η κοινωνική προστασία των αδυνάμων, των νέων, των ανθρώπων που γενικά έχουν ανάγκη προστασίας από το κράτος.

Γι' αυτό, λοιπόν, στη συνέχεια φτάνουμε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τόσο στα συστήματα plan Beveridge στη Μεγάλη Βρετανία, όπως επίσης και στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, που συμπληρώθηκε το 1966 με αυτή την πολύ σπουδαία Διακήρυξη του Συμφώνου των Οικονομικών, των Κοινωνικών και των Μορφωτικών Δικαιωμάτων από την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή του ΟΗΕ. Εκεί για πρώτη φορά κατοχυρώνεται και ουσιαστικά αποτυπώνεται σε υπερνομοθετικής ισχύος κείμενο και για την Ελλάδα, το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια, που περιλαμβάνει το δικαίωμα στην υγεία, το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, όπως και το δικαίωμα στην εξασφάλιση από το κράτος ενός επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης.

Αυτά, λοιπόν, ήδη υπάρχουν στην ισχύουσα νομοθεσία και μας δεσμεύουν. Γιατί θα πρέπει να κάνουμε μια επαναδιατύπωση και στο Σύνταγμα; Είμαστε μέρη των αντίστοιχων διεθνών συμβάσεων και τις προσυπογράψαμε και τις έχουμε κάνει εσωτερικό δίκαιο. Γιατί λοιπόν χρειάζεται μια τέτοια επαναδιατύπωση των ρυθμίσεων αυτών, τη στιγμή που καλύπτονται νοηματικά από την ισχύουσα διατύπωση των άρθρων 21 και 22, με δεδομένη μάλιστα και τη λογοτεχνική τους αρτιότητα και την υφολογική τους πληρότητα; Οι διατάξεις αυτές αποτελούν κατακτήσεις του αγώνα των εργαζομένων και των ανθρώπων του μόχθου απέναντι στην πρόκληση που κάθε φορά αντιμετώπιζαν για τη συλλογική προαγωγή των συμφερόντων τους.

Γι' αυτό σήμερα φτάνουμε σε ένα σημείο όπου το πιο προηγμένο σύστημα κοινωνικής ασφάλειας που υπάρχει, είναι το μοντέλο το σοσιαλδημοκρατικό, το οποίο συναρτά την κοινωνική προστασία με την αρχή της κοινωνικής ιθαγένειας. Το γεγονός, δηλαδή, ότι κάποιος είναι μέλος της

κοινωνίας, του παρέχει το δικαίωμα να είναι δέκτης όλων των παροχών που το κράτος συναρτά με την πραγματοποίηση όλων των κινδύνων που καλύπτει η κοινωνική ασφάλεια.

Δεν χρειάζεται, λοιπόν, να κάνουμε καμία τροποποίηση ή συμπλήρωση των διατάξεων αυτών. Ήδη οι αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας ερμηνευτικά έχουν συμπληρώσει, με τη λειτουργία της επιείκειας που εξέθεσα προηγουμένως τα κενά που έχει ενδεχομένως αφήσει ο συνταγματικός νομοθέτης. Η δικαιοπλαστική αυτή εξουσία του δικαστή έχει διαμορφώσει ένα corpus κανόνων, αλλά και προσεγγίσεων κανονιστικών, που δεν αφήνει κανέναν ακάλυπτο.

Γιατί, λοιπόν, θα πρέπει να κάνουμε όλους αυτούς τους νεωτερισμούς και τις επεμβάσεις σε ένα συνταγματικό κείμενο που έχει διατυπωθεί το 1975, και παρόλα αυτά εξακολουθεί να έχει τις αρετές που ανέφερα, όταν μάλιστα η οποιαδήποτε μεταβολή του είναι βέβαιο ότι δεν θα προσέφερε τίποτε στη βελτίωση της κανονιστικής του αποτελεσματικότητας;

Όσον αφορά, τέλος, την εμφανή αγωνία του ΣΥΡΙΖΑ για αναθεώρηση των συγκεκριμένων διατάξεων του Συντάγματος, που να του δίνει το δικαίωμα να υπερηφανεύεται στο μέλλον για το γεγονός ότι επέτυχε να ενσωματώσει στον θεμελιώδη νόμο του κράτους απόψεις, αρχές, αξίες, θέσεις που αποτελούν ιδεολογικά στοιχεία της ριζοσπαστικής Αριστεράς, αυτό είναι κάτι θεμιτό. Όμως, δεν νομίζω ότι μπορεί να αποτελέσει κατάφαση σε ένα σοβαρό και υπεύθυνο αναθεωρητικό εγχείρημα ανάλογο της κανονιστικής ποιότητας του Συντάγματος του 1975.

Έρχομαι τώρα στο θέμα της συλλογικής αυτονομίας, που είναι πολύ ενδιαφέρον και μας δίνεται τώρα η ευκαιρία να διαλύσουμε κάποιες παρανοήσεις που συστηματικά καλλιεργούν εις βάρος μας οι συνάδελφοι του ΣΥΡΙΖΑ, όταν επανειλημμένως ισχυρίζονται ότι μόνον αυτοί υπερασπίζονται το κοινωνικό κράτος δικαίου, ενώ εμείς, της Νέας Δημοκρατίας, είμαστε οι απολογητές του «νεοφιλελεύθερου κράτους».

Η διάταξη του άρθρου 25 παράγραφος 1 μας λέει ότι ο συνταγματικός νομοθέτης από το 1975, έχει καταστήσει την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου θεμέλιο της έννομης τάξης και θεμέλιο περίξ του οποίου οργανώνεται η κοινωνική, η πολιτική, η πολιτιστική και η εργασιακή ζωή της χώρας. Και τι είναι αυτή η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου; Αξίζει να έχουν κατά νου ότι ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 για το συγκεκριμένο θέμα εκφραζόταν μέσω της πλειοψηφίας των βουλευτών της Νέας Δημοκρατίας, που είχε τη συντριπτική υπεροχή των εδρών στην πρώτη μεταδικτατορική Βουλή, υπό τον αείμνηστο Κωνσταντίνο Καραμανλή.

Αυτή η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου, μεταξύ των άλλων, είναι εκείνη με βάση την οποία τα εργασιακά θέματα δεν ρυθμίζονται μόνο από το κράτος, αλλά και με βάση την αρχή της συλλογικής αυτονομίας. Δηλαδή της νομικής ικανότητας που αναγνωρίζεται από το Σύνταγμα και τους νόμους στις οργανώσεις των κοινωνικών εταίρων, εργοδοτών και εργαζομένων, να επιλύουν με συλλογικές διαπραγματεύσεις τις ανακύπτουσες μεταξύ τους διαφορές και να ρυθμίζουν με συλλογικές συμβάσεις τα όρια των αμοιβών και τους όρους και τις συνθήκες της εργασίας τους. Δηλαδή, από τη μία πλευρά έχουμε την ετερόνομη ρύθμιση που προέρχεται από το κράτος και από την άλλη πλευρά, έχουμε την αυτόνομη ρύθμιση που παρέχεται στα πλαίσια των συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Εδώ, βέβαια, θα ήθελα να πω στους συναδέλφους του ΣΥΡΙΖΑ, που κόπτονται -και καλά κάνουν- για τα θέματα της κοινωνικής ευαισθησίας, να έχουν υπόψη τους ότι αυτή η συλλογική αυτονομία δεν είναι προϊόν μιας αριστερής προσέγγισης. Δεν έχει σχέση, δηλαδή, με ζητήματα που

ανάγονται στον ιστορικό υλισμό ή σε διάφορες αντιλήψεις που είχαν τα συνδικάτα των εργατών από τον 19^ο αιώνα και μετά, αλλά είναι η έκφραση του φιλοσοφικού δόγματος της αρχής της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης, που διαμορφώθηκε στα πλαίσια των νεωτερικών χρόνων και υπό το κράτος των ιδεών και των αρχών του Διαφωτισμού.

Αυτή είναι η βάση η ιδεολογική και η φιλοσοφική της συλλογικής αυτονομίας. Δηλαδή, εδώ αυτό για το οποίο όλοι θα πρέπει να είμαστε σύμφωνοι είναι ότι στα πλαίσια μιας κρατικά οργανωμένης κοινωνίας αφήνεται ένας χώρος για να λειτουργεί η συλλογική αυτονομία ως έκφραση και ενεργοποίηση της ιδιωτικής βούλησης.

Δεν χρειάζεται, λοιπόν, να έχουμε στο Σύνταγμα μία ειδική διατύπωση, μια επιπλέον αναφορά ή μια προσθήκη, προκειμένου να πούμε τι καλά που στην Ελλάδα υπάρχει ένα Σύνταγμα που για πρώτη φορά βάζει ανάχωμα στο «νεοφιλελευθερισμό της Νέας Δημοκρατίας», αφού η ίδια η Νέα Δημοκρατία από το 1975 έως το 2001, με όλα όσα είπα προηγουμένως, αποδεικνύεται ότι είναι εκείνη η πολιτική δύναμη που συνέβαλε καθοριστικά στη θεμελίωση και την αναγνώριση σε συνταγματικό επίπεδο του κοινωνικού κράτους δικαίου και προστάτεψε από αυθαίρετες κρατικές επεμβάσεις τη λειτουργία της συλλογικής αυτονομίας στο πεδίο των συλλογικών αγώνων των εργαζομένων.

Και τώρα θα κάνω μια μικρή παρέκβαση, για να δώσω και μία απάντηση σε αυτό τον πόλεμο που γίνεται εναντίον των λεγομένων «επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων». Αυτό που θα πω, βεβαίως, αναφέρεται στην ιστορία του γαλλικού συνδικαλιστικού κινήματος, το οποίο πέτυχε, μέσα από τις μεγάλες, κοπιώδεις και πολύ έντονες διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν τα γεγονότα του Μάη του 1968, να καταλήξει τον Δεκέμβριο του 1968 στις λεγόμενες Συμφωνίες της Γκρενέλ.

Αυτές τελικά οι Συμφωνίες, για το γαλλικό συνδικαλιστικό κίνημα με τις τρεις συνομοσπονδιακές αναφορές του, της CGT του Κομμουνιστικού Κόμματος, της CFDT του Σοσιαλιστικού Κόμματος και της FO, αποτελούν πράγματι τους μεγάλους αγωνιστικούς πυλώνες, που έχουν δώσει πολύ μεγάλες κατακτήσεις στο εργατικό κίνημα. Αυτοί, λοιπόν, πανηγύριζαν σαν κατάκτηση μεγάλη την αναγνώριση για πρώτη φορά της λεγόμενης «section syndicale». Δηλαδή, για πρώτη φορά με αυτή την πολύ μεγάλη κινητοποίηση των εργατών και των συνδικάτων του Μάη του 1968, αυτό που θεωρήθηκε μεγάλη νίκη των εργαζομένων είναι ότι αναγνωρίστηκε η νομική ικανότητα στο επιχειρησιακό συνδικάτο να διαπραγματεύεται και να συνάπτει με τον εργοδότη συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Και βέβαια, αυτό στηρίζεται στο γεγονός ότι η αρχή της εγγύτητας είναι αυτή που διευκολύνει καλύτερα τη ρυθμιστική αποτελεσματικότητα της συλλογικής αυτονομίας.

Γι' αυτό ακριβώς και οι επιχειρησιακές συμβάσεις εργασίας δεν είναι τόσο πολύ ευκαταφρόνητες. Βέβαια, είναι ευκαταφρόνητες όταν τις προσεγγίζουμε από την πλευρά του εξουσιαστικού τρόπου με τον οποίο έχουν επιβάλει την ισχύ τους οι μεγάλες συνδικαλιστικές παρατάξεις, αυτές δηλαδή που μονοπωλούν στην Ελλάδα τους εργατικούς αγώνες με τη μορφή των κλαδικών ομοσπονδιών. Κάνουν, βέβαια, πολύ καλά τη δουλειά τους, δεν έχω κανένα λόγο να αναφερθώ στην ιστορία τους και στη δράση τους.

Πλην, όμως, δεν μπορεί γι' αυτό το λόγο να ισχυρίζονται ότι δεν έχουν καμία αξία οι συλλογικές επιχειρησιακές συμβάσεις και να ακούγεται από πολλούς συναδέλφους του ΣΥΡΙΖΑ ότι η αναγνώριση του δικαιώματος της νομικής ικανότητας στα επιχειρησιακά συνδικάτα να συνάπτουν

επιχειρησιακές συμβάσεις, δήθεν έχει απορρυθμίσει την αγορά εργασίας κι έχει πάει το συνδικαλιστικό κίνημα δεκαετίες ή αιώνες πίσω.

Δεν θέλω να αναφερθώ σε αυτή την περιώνυμη φράση του Γκράμσι ότι «οι συνδικαλιστές είναι τραπεζίτες ανθρώπων». Πιστεύω ότι το συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα έχει να επιδείξει πολύ μεγάλους αγώνες και έχει και κατακτήσεις. Προς Θεού, όμως! Σήμερα κάνουμε λόγο για αναθεώρηση του Συντάγματος, όμως αυτές τις συγκεκριμένες διατάξεις ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 τις διατύπωσε με αυτόν τον ωραίο, τον πολύ εύστοχο, τον νοηματικά πυκνό τρόπο, ώστε να επιδέχεται ερμηνείες οι οποίες προσαρμόζουν την εφαρμογή του στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες, γιατί κι αυτό είναι μία αρετή της λογοτεχνικότητας με την οποία πρέπει να διατυπώνεται ένα νομικό κείμενο, να μπορεί δηλαδή να δίνει το δικαίωμα σε ερμηνευτές που θα έρθουν μετά από πέντε και δέκα και δεκαπέντε χρόνια να προσαρμόζουν ακριβώς την άσκηση των δικαιωμάτων στις συγκεκριμένες συνθήκες, στη «φύση του πράγματος» που έλεγε ο Αριστοτέλης.

Και τελειώνω με μία αναφορά σε εκείνη την πρόταση από πλευράς του ΣΥΡΙΖΑ που λέει ότι θα πρέπει να δοθεί νομικό καθεστώς δημόσιας υπηρεσίας στα κοινωνικά αγαθά και να τελούν υπό τον έλεγχο και την προστασία του κράτους.

Πρώτα απ' όλα, είναι γνωστό ότι η έννοια κοινωνικό αγαθό είναι και διφορούμενη και αδόκιμη. Το κοινωνικό αγαθό είναι μια έννοια που μπορεί να τη χρησιμοποιήσει στη συνδικαλιστική γλώσσα του ένα συνδικάτο στους διεκδικητικούς του αγώνες -και καλά κάνει- όμως στη Βουλή, όταν θέλουμε να μιλήσουμε με αναθεωρητικό λόγο για το πώς πρέπει να διατυπωθεί η προστασία αυτών των αγαθών, είμαστε υποχρεωμένοι να δεχθούμε τη μόνη δόκιμη και μέχρι σήμερα αναγνωρισμένη απ' όλους διάκριση των αγαθών, σε ιδιωτικά και δημόσια. Είναι μία διάκριση που την έκανε ο νομπελίστας οικονομολόγος Σάμουελσον το 1954 και από τότε μέχρι σήμερα ισχύει. Ως ιδιωτικά αγαθά εννοούνται αυτά που παράγονται στην αγορά από ιδιώτες καταναλωτές και τα οποία μπορεί ο καθένας, εφόσον διαθέτει το αντίτιμο, να τα αγοράζει και να τα καταναλώνει. Ενδεχομένως, μάλιστα, κάποιες φορές η δυνατότητα της κατανάλωσης από τον έναν, να εμποδίζει την κατανάλωση από τον άλλο.

Όταν, όμως, μιλάμε για δημόσια αγαθά, μιλάμε για τα αγαθά συλλογικής κατανάλωσης. Αυτά τα αγαθά, τα οποία θα πρέπει να προσφέρονται σε όλους όσοι κατοικούν σε μια χώρα, με συνθήκες τιμής χαμηλές, με όρους που θα εξασφαλίζουν τη διανομή σε όλους τους πολίτες. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι αυτά τα κοινωνικά αγαθά θα πρέπει οπωσδήποτε να τα παράγει το κράτος ή θα πρέπει οπωσδήποτε να τελούν σε καθεστώς δημόσιας υπηρεσίας.

Δεν συμμεριζόμαστε αυτή την άποψη, παρόλο που η μέχρι σήμερα στάση μας στη μεταχείριση αυτών των δημόσιων αγαθών ως κόμματος, ως παράταξης, ως ιδεολογίας, μας δίνει το δικαίωμα να σας πούμε ότι ευπροσώπως και μάλιστα περισσότερο από κάποιους αριστερούς, εμείς έχουμε γίνει οι προστάτες των δημόσιων αγαθών και το αποδεικνύουμε.

Κι ακόμη και στην περίπτωση του άρθρου 16, θα το αποδεικνύαμε, γιατί κι εκεί βέβαια δεν θα αφήναμε τον ιδιωτικό τομέα σε αυτό το δημόσιο αγαθό της γνώσης και της παιδείας να κάνει ό,τι θέλει, αλλά θα είχαμε μια ανεξάρτητη διοικητική αρχή που θα είχε εξασφαλίσει τον έλεγχο υπέρ του δημοσίου συμφέροντος.

Πράγματι, μπορώ να πω σήμερα ότι μετά από αυτήν την κοπιώδη λογομαχία έχουμε τη δυνατότητα, παρ' όλο που ανήκουμε σε διαφορετικά ιδεολογικά παραδείγματα, να συναντώμεθα μέσα

από τον κοινοβουλευτικό λόγο, όταν αυτός παράγεται με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Και αυτός ο τρόπος ασφαλώς εμπεριέχει τον σεβασμό στη λογική και την ιστορία, αλλά και την αναγνώριση και αξιοποίηση του συμβολικού κεφαλαίου που έχει συσσωρευθεί στην κοινωνία από τους δημοκρατικούς αγώνες των εργαζομένων, που βέβαια έχουν γίνει πριν από εμάς και τους οποίους εμείς είμαστε υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούμε ως δεξαμενή για την άντληση επιχειρημάτων προς υποστήριξη των πολιτικών μας θέσεων.

Το Σύνταγμα του 1975, του οποίου την αναθεώρηση συζητούμε σήμερα, είναι ο θεμελιώδης νόμος του Κράτους που προέκυψε κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Είναι προϊόν μιας συγκεκριμένης ιστορικής εποχής και αποτέλεσμα μιας σειράς συζητήσεων που έγιναν με τη συμμετοχή πολιτικών, που ανταποκρινόμενοι στις προκλήσεις του καιρού τους, παρέδωσαν στην πολιτική ιστορία του τόπου ένα τέτοιο πνευματικό και πολιτικό δημιούργημα. Πλην όμως αυτό το συγκεκριμένο Σύνταγμα έχει συγκεκριμένη ιδεολογία. Την ιδεολογία του φιλελεύθερου κοινωνικού κράτους δικαίου. Και αυτή τη συγκεκριμένη ιδεολογία μπορούμε να την προσεγγίσουμε, βέβαια όχι μονοσήμαντα, αλλά πολύπλευρα και πολυπρισματικά, αλλά δεν μπορούμε να φτάσουμε μέχρι του σημείου να της αναιρέσουμε τον πυρήνα. Δηλαδή, δεν μπορούμε να κάνουμε αναθεώρηση στο Σύνταγμα έχοντας στη χρησιμοποιώντας ως γνώμονα τα επιχειρήματα εναντίον του αστικού κράτους, που έχει προβάλει ο Κάρολος Μαρξ στους ταξικούς αγώνες στη Γαλλία και στην 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, καθώς και ο Λένιν στο «Κράτος και Επανάσταση». Με την επιχειρηματολογία τους αυτή, οι εν λόγω πολιτικοί διανοητές εκείνη την εποχή επεδίωκαν για λογαριασμό των ταξικών συμφερόντων που εκπροσώπουν, να ασκήσουν κριτική εναντίον του αστικού κράτους, ισχυριζόμενοι ότι το αστικό κράτος είναι μηχανισμός ταξικής κυριαρχίας της αστικής τάξης επάνω στις άλλες τάξεις και κατά δεύτερο λόγο ότι το κράτος αυτό λειτουργεί ως μέσο πολιτικής καταπίεσης.

Σήμερα όμως είναι αδιανόητο στα πλαίσια ενός πολιτικού διαλόγου που γίνεται για την αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975, και μάλιστα των διατάξεων των άρθρων 21, 22 και 25. να υποστηρίζουμε ως αντίλογο στη φιλελεύθερη φυσιογνωμία του Συντάγματος αυτού εκείνες τις αρχές και τις σκέψεις που διατυπώθηκαν στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Από το 1844 μέχρι σήμερα έχει κυλήσει πολύ νερό στα ποτάμια της ιστορίας του πολιτισμένου κόσμου και στα ποτάμια της σκέψης επίσης. Και στα ποτάμια των αγώνων του λαού για δημοκρατία και ισότητα και δικαιοσύνη. Ακόμη και αίμα έχει χυθεί για να διεκδικήσουν οι άνθρωποι του μόχθου, οι άνθρωποι που συμμετέχουν στη λεγόμενη ενεργή ζωή της καθημερινότητας (vita activa) καλύτερες συνθήκες εργασίας και τελικά να επιτύχουν την αναγνώριση από το κράτος του δικαίωμά τους σε μια αξιοπρεπή ζωή. Όλα αυτά έχουν καταγραφεί, έχουν κατανοηθεί, έχουν συμβολοποιηθεί και ήδη αποτελούν μια παρακαταθήκη στην οποία κάθε φορά πρέπει να επιστρέφουμε για να αντλούμε νοήματα και αξίες, με τις οποίες οφείλουμε να επιχειρούμε την αναγώμωση των συνταγματικών διατάξεων που στο πέρασμα του χρόνου φθείρονται και απαξιώνονται.

Εξάλλου, οι συγκεκριμένες διατάξεις των άρθρων 21, 22 και 25 έχουν διατυπωθεί με μια τέτοια πυκνότητα που όπως είπα αγγίζει τα όρια της λογοτεχνικής αρτιότητας και είναι τόσο περιεκτικές, ώστε να τροφοδοτούν μέχρι σήμερα μια σημαντική νομολογία του ΣτΕ, με την οποία το ανώτατο αυτό δικαστήριο ως φορέας του έμπνηχου δικαίου έχει επιτύχει σε πολλές περιπτώσεις να εξειδικεύει επιτυχώς τις διατάξεις αυτές στις καθ' έκαστον κρινόμενες περιπτώσεις.

Οι διατάξεις αυτές, λοιπόν, επιβίωσαν μέσα από το πέρασμα τόσων δεκαετιών, κατά τις οποίες η πολιτική ζωή του τόπου δεν εξελίχθηκε αδιατάρακτη αλλά υπήρξε πολυκύμαντη και πολλές φορές παραχώδης. Στις δεκαετίες μάλιστα των '70 και '80, όπου η ΝΔ δεν ήταν η κυρίαρχη πολιτική δύναμη, τις διατάξεις αυτές δεν τις τροποποίησαν οι αναθεωρήσεις του Συντάγματος που έγιναν τότε, δηλαδή 1986 και 2001.

Τρίτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 37§2 - 38§1 - 38§2 - 68§2 και 84§2

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, θα ασχοληθούμε με δύο ζητήματα, τα οποία εμφανίζουν, βέβαια, μία ετερογένεια, πλην όμως και τα δύο έχουν να κάνουν με πολύ σπουδαίες και σημαντικές διαδικασίες του πολιτεύματος.

Θα ξεκινήσω πρώτα από την πρόταση της Νέας Δημοκρατίας, την τροποποίηση, δηλαδή, της διάταξης του άρθρου 68 παράγραφος 2 που προβλέπει τη σύσταση με απόφαση της Βουλής Εξεταστικών Επιτροπών. Είναι οι Επιτροπές που παλιά ελέγοντο «εξεταστικές των πραγμάτων επιτροπές» κατ' αντιδιαστολή από τις άλλες εξεταστικές επιτροπές του άρθρου 86 με τις οποίες η Βουλή ερευνούσε την ύπαρξη και τη συνδρομή των προϋποθέσεων για άσκηση ποινικής δίωξης εναντίον Υπουργών ή Υφυπουργών. Ξεκινώντας, λοιπόν, θα ήθελα να μου επιτραπεί να αναφερθώ σε μια ιστορική διαδρομή της εξέλιξης αυτής της διάταξης, η οποία έχει πλούσιο συνταγματικό περιεχόμενο που θα μας βοηθήσει να αντιληφθούμε τη σοβαρότητα αυτή της πρωτοβουλίας της Νέας Δημοκρατίας για την αναθεώρηση της συγκεκριμένης διάταξης.

Είναι δεδομένο ότι η δημοκρατία μπορεί να προσληφθεί, μπορεί να παρουσιαστεί και ως το πολίτευμα εκείνο όπου ισχύει η αρχή της πλειοψηφίας. Αυτό που από την εποχή του «Επιταφίου» μας παραδίδεται με τη φράση του Περικλή «χρώμεθα ουν πολιτεία» που «κέκληται δημοκρατία» για το γεγονός ότι οι πολλοί και όχι οι λίγοι διοικούν τα πράγματα του κράτους, έχει μέσα του το σπόρο μιας μόνιμης και αέναης αντιδικίας της πλειοψηφίας και της μειοψηφίας στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Αυτή ακριβώς η μόνιμη αντιλογία είναι εκείνη που θα έλεγα ότι αποτελεί και το μοτέρ, την πηγή της ζωής της δημοκρατίας. Γιατί πολλοί και μάλιστα τα τελευταία χρόνια στη διάρκεια της εποχής του μνημονίου κάνουν έκκληση και μάλιστα κάποιοι δημοσιογράφοι που θέλουν πάντα να είναι υπεράνω των πολιτικών συγκρούσεων, κάνουν έκκληση στους πολιτικούς: «Μα, επιτέλους βρείτε τα! Μα, επιτέλους καθίστε γύρω από ένα τραπέζι και συμφωνήστε!». Μα, δεν είναι αυτή η ουσία της δημοκρατίας. Η ουσία της δημοκρατίας είναι η αέναη σύγκρουση των απόψεων, είναι η αέναη ανταλλαγή και διασταύρωση επιχειρημάτων, ακόμα και με οξύ ύφος. Αυτή είναι η ουσία και το μεγαλείο της δημοκρατίας.

Από αυτή, όμως, τη συγκρουσιακή υφή και λειτουργία του πολιτεύματος της δημοκρατίας, θα πρέπει να ξεχωρίσουμε εκείνες τις μορφές όπου ασκείται κατά τρόπο ακραίο η παντοδυναμία της πλειοψηφίας. Μάλιστα για πρώτη φορά ο Αλεξίς Ντε Τοκβίλ στο περίφημο δίτομο βιβλίο που είχε συγγράψει για τη δημοκρατία στην Αμερική, εκεί γύρω στο 1850, πρώτος είχε μιλήσει για την τυραννία της πλειοψηφίας.

Η τυραννία της πλειοψηφίας είναι πράγματι ένα από τα μείζονα ζητήματα που δημιουργούν πολλές φορές, λόγω του τρόπου που ασκείται η εξουσία από την πλευρά της πλειοψηφίας, προβλήματα λειτουργίας στη δημοκρατία. Γι' αυτό ακριβώς από τότε και στην Αμερική είχε αρχίσει να διαμορφώνεται αυτή η περίφημη πια και στα χείλη όλων των πολιτικών υπάρχουσα θεωρία για τα θεσμικά αντίβαρα, αυτό που λένε στα «ελληνικά» checks and balances. Αυτή ακριβώς η λογική είναι που μας δίνει σήμερα το δικαίωμα να συζητάμε γι' αυτά, μετά μάλιστα και την εξέλιξη που είχε αυτή η σχέση στις δημοκρατίες που διαμορφώθηκαν και ενισχύθηκαν κυρίως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αναφέρομαι στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Εκεί στις συζητήσεις που έγιναν στο 1919 για πρώτη φορά θυλείται ότι με πρόταση του Μαξ Βέμπερ, ο οποίος ήταν Βουλευτής τότε, προτάθηκε και αναγνωρίστηκε το δικαίωμα της μειοψηφίας με αίτησή της να επιτυγχάνει τη σύσταση εξεταστικών επιτροπών ως μέσο κοινοβουλευτικού ελέγχου. Άρα, λοιπόν, έχουμε σήμερα δεδομένο το γεγονός ότι η σύσταση εξεταστικών επιτροπών, με βάση το άρθρο 68 του Συντάγματος, είναι ένα μέσο άσκησης κοινοβουλευτικού ελέγχου, δηλαδή ένα κοινοβουλευτικό μέσο με το οποίο η μειοψηφία κατά κανόνα ελέγχει την πλειοψηφία.

Βέβαια, έτσι όπως έχει «καταντήσει» -ας μου επιτραπεί να τη βάλω σε εισαγωγικά αυτή τη λέξη- η λειτουργία και η εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 68 και κυρίως τα τελευταία χρόνια -μετά το 1985 νομίζω για πρώτη φορά είχαμε την πρώτη σύσταση εξεταστικής επιτροπής- μέχρι σήμερα η κατά κύριο λόγο προσφυγή στη σύσταση εξεταστικής επιτροπής γίνεται από μέρους της πλειοψηφίας και αυτό βέβαια όχι για λόγους που είναι άσχετοι με τη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 68 παράγραφος 2.

Διότι, ενώ ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975, όπως φαίνεται από τη διατύπωση της ισχύουσας διάταξης, θέλησε να δώσει τη σύσταση εξεταστικής επιτροπής του άρθρου 68 ως μέσο κοινοβουλευτικού ελέγχου στη μειοψηφία, εν τούτοις ίσως την τελευταία στιγμή παρεισέφησε μία λέξη που δεν κατέστησε ποτέ δυνατή την υλοποίηση αυτής της πρόθεσης. Γιατί; Ορίζει, λοιπόν, η συγκεκριμένη διάταξη ότι η Βουλή συνιστά εξεταστικές επιτροπές ύστερα από πρόταση του 1/5 των Βουλευτών -εδώ ήδη, λοιπόν, έχουμε δεδομένο το μειοψηφικό στοιχείο- αλλά αυτή, όμως, η επιτροπή για να συσταθεί, θα πρέπει να ψηφιστεί από την πλειοψηφία των 2/5 της Βουλής, των Βουλευτών.

Εδώ, λοιπόν, δημιουργείται ένα ζήτημα. Πώς είναι δυνατόν να μιλάμε για πλειοψηφία των 2/5; Αφού το 2/5 αντιστοιχεί σε εκατόν είκοσι έδρες που δεν είναι πλειοψηφία των Βουλευτών. Η πλειοψηφία των Βουλευτών είναι εκατόν πενήντα μία.

Και από το 1975, με τη βοήθεια και του Κανονισμού της Βουλής, ο οποίος στο άρθρο 144 δεν αφήνει καμία αμφιβολία για το ότι πρέπει να υπάρχει εκφρασμένη η βούληση της πλειοψηφίας όλων των Βουλευτών για να συσταθεί η εξεταστική επιτροπή, έχουν πράγματι οδηγηθεί τα πράγματα σε σουρεαλιστικές καταστάσεις, η βούληση δηλαδή του συνταγματικού νομοθέτη να είναι εκείνη που ανέφερα προηγουμένως, να υπάρχει δηλαδή στη διάθεση της μειοψηφίας ως όπλο κοινοβουλευτικού ελέγχου η σύσταση της εξεταστικής επιτροπής του άρθρου 68, αλλά αυτό να μην έχει γίνει ποτέ εφικτό λόγω της ανωμαλίας που προκύπτει από την ερμηνεία της συγκεκριμένης διάταξης με τον τρόπο που την εξέθεσα.

Το 1985 με πρόταση της Νέας Δημοκρατίας που ήταν αξιωματική αντιπολίτευση και με Αρχηγό τον αείμνηστο Κωνσταντίνο Μητσοτάκη είχε πράγματι ζητηθεί για την έρευνα ενός σκανδάλου η

σύσταση εξεταστικής επιτροπής. Η απόφαση της Βουλής έλαβε ψήφους πάνω από εκατόν είκοσι, πλην όμως η απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής απέρριψε την πρόταση και δεν συνεστήθη εξεταστική επιτροπή.

Τότε, λοιπόν, ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης είχε απευθύνει ερώτημα σε όλους τους νομοδιδάσκαλους του συνταγματικού Δικαίου, από τον Μάνεση, τον Δημήτρη Τσάτσο, όλη τη χορεία, εν πάση περιπτώσει, των μεγάλων και φωτισμένων δασκάλων του συνταγματικού Δικαίου και -αν δεν απατώμαι- εννέα εξ αυτών είχαν αποφανθεί με τη στάση ακριβώς και τη θέση την ερμηνευτική που έχω την τιμή να εκθέσω στην Επιτροπή στο πλαίσιο αυτής της εισήγησης.

Έτσι, λοιπόν, η Νέα Δημοκρατία, αξιοποιώντας όλα αυτά τα δεδομένα, έρχεται σήμερα και με μια ρητή διατύπωση λέει ότι μπορεί και πρέπει ο κοινοβουλευτικός έλεγχος να ασκείται χρησιμοποιώντας και ως μέσο τη σύσταση εξεταστικής επιτροπής. Και αυτός ο κοινοβουλευτικός έλεγχος δεν θα είχε κανένα νόημα να ασκείται μονότονα από την πλειοψηφία, δηλαδή εκείνη τη μερίδα των Βουλευτών που στηρίζουν την Κυβέρνηση, αλλά από τη μειοψηφία.

Έτσι, λοιπόν, δύο φορές, στο χρονικό πλαίσιο κάθε κοινοβουλευτικής περιόδου, με αίτηση δέκα Βουλευτών και εφόσον αυτή η αίτηση υπερψηφιστεί από τα δύο πέμπτα του όλου αριθμού των Βουλευτών, μπορεί να συσταθεί εξεταστική επιτροπή.

Θεωρούμε ότι αυτή η πρόταση είναι μια συνεισφορά στην εξομάλυνση και την ουσιαστική λειτουργία των αντιπροσωπευτικών θεσμών της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και κυρίως, μας δίνει το δικαίωμα να λέμε ότι επιτέλους, στην Ελληνική Δημοκρατία υπάρχει ένας θεσμός που αναγνωρίζει στις μειοψηφίες, ουσιαστικά και πρακτικά και αποτελεσματικά, το δικαίωμα του ελέγχου της Κυβέρνησης και της πλειοψηφίας.

Αυτό δε, έχει πολύ μεγάλη αξία, αν σκεφτεί κανένας ότι δεν είναι πολλά τα ευρωπαϊκά κράτη που έχουν παρόμοιο θεσμό. Τέτοια ακριβώς διάταξη υπάρχει σε τρία Συντάγματα. Υπάρχει στη Δημοκρατία της Γερμανίας και μόνο για την Bundestag, δηλαδή για την ομοσπονδιακή Βουλή, υπάρχει στην Ουγγαρία -και αυτό βέβαια είναι πολύ χαρακτηριστικό και έχει πολύ μεγάλη σημασία για τη Δημοκρατία της Ουγγαρίας- και υπάρχει και στην Πορτογαλία.

Θεωρούμε, λοιπόν, ότι ομόφωνα πρέπει να στηρίζουμε αυτή την πρόταση που βελτιώνει τις συνθήκες άσκησης του κοινοβουλευτικού ελέγχου και δίνει αποτελέσματα, γιατί δεν είναι δυνατόν πλέον να μονοπωλεί η πλειοψηφία ακόμα και εκείνες τις περιπτώσεις όπου το Σύνταγμα θέλει τη λογοδοσία να γίνεται ουσιαστικά και στα πλαίσια ενός κατ' αντιλογία συστήματος προφορικού λόγου που πρέπει να γίνεται με τον τρόπο που εξέθεσα προηγουμένως.

Τώρα για τα άλλα ζητήματα, κυρίως το θέμα των άρθρων 37 και 38 που είναι η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, για το ότι δηλαδή ο Πρωθυπουργός θα πρέπει να έχει τη βουλευτική ιδιότητα, θεωρούμε ότι είναι μια άποψη που στη συνταγματική θεωρία υποστηρίζεται, πλην όμως δεν προσφέρει κάτι συγκεκριμένο και κάτι λειτουργικό.

Δεδομένου ότι οι διατάξεις των άρθρων 37 και 38 είναι τόσο πολύ καλά οργανωμένες και στις λεπτομέρειές τους, που θα μπορούσαμε να μιλάμε για ένα δικονομικό Συνταγματικό Δίκαιο. Πράγματι, εδώ έχουμε δικονομικές κατ' ουσίαν διατάξεις που περιορίζουν, ενώ αναγνωρίζουν το δικαίωμα του διορισμού του Πρωθυπουργού της χώρας στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ως ρυθμιστή του

πολιτεύματος, ταυτόχρονα του περιορίζουν τις κινήσεις σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην υπάρξει περίπτωση αυθαιρεσίας.

Δύο φορές έτυχε στη Μεταπολίτευση να υπάρξει μη Βουλευτής Πρωθυπουργός. Και αυτές οι περιπτώσεις είναι του αείμνηστου Ξενοφώντα Ζολότα και του κ. Παπαδήμου. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, εκαλύπτετο αυτή η ανάθεση των καθηκόντων του Πρωθυπουργού από τη συντριπτική πλειοψηφία των κομμάτων, των πολιτικών δηλαδή δυνάμεων που εκπροσωπούνται στη Βουλή, και γι' αυτό κανένας ποτέ δεν έχει θέσει τέτοιο ζήτημα.

Θα πρέπει δε, να θεωρήσουμε δεδομένο ότι ο συνταγματικός νομοθέτης έχει κάνει μια βασική επιλογή και αυτή η βασική επιλογή είναι να στηρίζεται η λειτουργία του πολιτεύματος στους κομματικούς συσχετισμούς. Γι' αυτό ακριβώς και η υποχρέωση του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι να διορίζει Πρωθυπουργό τον αρχηγό του κόμματος που έχει την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών στη Βουλή. Αν τύχει σε κάποια περίπτωση αυτός ο αρχηγός να μην έχει εκλεγεί βουλευτής, για οποιονδήποτε λόγο, εν πάση περιπτώσει, δεν διαθέτει τη βουλευτική ιδιότητα, τότε καλείται η Κοινοβουλευτική Ομάδα του κόμματος να υποδείξει πρόσωπο στο οποίο θα πρέπει να αναθέσει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας την εντολή σχηματισμού της κυβέρνησης.

Όσον αφορά τη διάταξη του άρθρου 84 για τη λεγόμενη εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας, θεωρούμε ότι και πάλι αυτή η συγκεκριμένη τροποποίηση δεν προσφέρει κάποια χρησιμότητα, τη στιγμή μάλιστα που περιορίζει ή προκαταλαμβάνει την άσκηση της εξουσίας του Προέδρου της Δημοκρατίας να ορίσει μετά την αποδοχή της πρότασης μομφής-δυσπιστίας ως Πρωθυπουργό εκείνον ο οποίος ορίζεται από τις διατάξεις 37 και 38.

Νομίζω ότι στο τέλος της συζήτησης πρέπει να αναδείξουμε τα σημεία όπου συμπέσαμε. Θεωρώ απολύτως θετική την τοποθέτηση της κ. Ξενογιαννακοπούλου για το θέμα της τροποποίησης του άρθρου 68 παράγραφος 2 εδάφιο 2, με τη συγκεκριμένη τροποποίηση που κάνουμε σήμερα, ώστε να έχουμε πλήρη αποκατάσταση της κανονικής λειτουργίας μέσα στο πλαίσιο του Συντάγματος του '75, της Εξεταστικής Επιτροπής ως μέσου κοινοβουλευτικού ελέγχου που θα ασκείται θεσμικά από τη μειοψηφία και μάλιστα με τον τρόπο που υπεδείχθη με τη συγκεκριμένη πρόταση της Νέας Δημοκρατίας.

Πιστεύω ότι και ο κ. Κατρούγκαλος και οι άλλοι συνάδελφοι εδώ -και από τις όλες τις πλευρές που συμμετέχουν σε αυτή τη συζήτηση- έχουμε ένα πνεύμα, τουλάχιστον σε εκείνα τα σημεία που υπάρχει καλή διάθεση, να καταλήγουμε σε συνθέσεις. Δεν πρέπει να αφήσουμε αυτή την ευκαιρία, τουλάχιστον στο πλαίσιο της παρούσας Αναθεώρησης, να φύγει χωρίς να αξιοποιηθεί. Θα μου επιτρέψει ο φίλος ο Ανδρέας Λοβέρδος να διατυπώσω κάποιες αντιρρήσεις για τον τρόπο με τον οποίον το Κίνημα Αλλαγής προσέρχεται, ενώ είναι και η συμμετοχή του κ. Λοβέρδου πραγματικά και με τα επιστημονικά του εφόδια και με τις αρετές του τις κοινοβουλευτικές καρποφόρα. Σήμερα επανέλαβε αυτό που και άλλες φορές λέει ότι αυτή η συγκεκριμένη Αναθεώρηση θα είναι μια χαμένη ευκαιρία.

Δεν θα είναι, κύριοι συνάδελφοι, μια χαμένη ευκαιρία, παρ' όλο που θα μπορούσαμε να είχαμε συμπέσει σε περισσότερα πράγματα. Τα έχουμε πει και για το άρθρο 16 και για το άρθρο 24. Εγώ επιμένω να λέω και για το ότι αφήσαμε να φύγει η ευκαιρία να κάνουμε κανόνες για την πρόληψη αυτού του απαράδεκτου φαινομένου, να παράγονται από τη Βουλή αντισυνταγματικοί νόμοι και αφού επί ένα ορισμένο διάστημα εφαρμόζονται, να έρχεται το Συμβούλιο της Επικρατείας έπειτα από δύο ή τρία

χρόνια και να κηρύσσει την αντισυνταγματικότητά τους, με αποτέλεσμα να υπάρχουν ανατροπές και δημοσιονομικοί εκτροχιασμοί.

Αυτό έπρεπε, όλες οι πλευρές, να το έχουμε σταθμίσει εγκαίρως, να το έχουμε αξιολογήσει και να έχουμε συζητήσει αυτή την πρόταση της Νέας Δημοκρατίας να αποκτήσει μια πιο θεσμική υπόσταση διάρκειας το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Δεν δώσατε βάση ούτε και το προσέξατε ιδιαίτερος αυτό και εγώ εκφράζω τη λύπη μου. Ας μην αφήσουμε ανεκμετάλλευτη αυτή την ευκαιρία, η οποία ακόμα μια φορά θα τονίσω ότι θα μείνει στην ιστορία των κοινοβουλευτικών πραγμάτων της χώρας, γιατί όλες οι πλευρές προσήλθαν και προσέρχονται καθημερινά με επεξεργασμένες προτάσεις, με υψηλό επίπεδο ποιότητας κοινοβουλευτικού και πολιτικού λόγου.

Και είναι κρίμα που κάποιοι δεν καταδέχονται να το παρακολουθούν για να βγάλουν και τα ανάλογα συμπεράσματα για το ότι οι βουλές, δηλαδή, οι αντιπρόσωποι του ελληνικού λαού που έρχονται στη Βουλή, έχουν και σοβαρότητα και υπευθυνότητα και δεν είναι μόνο αυτές οι αντεγκλήσεις που καθημερινά απομονώνονται από το όλο πλαίσιο λειτουργίας της Βουλής για να αποτελούν στίγματα με τα οποία κάποιοι καλλιεργούν τον αντικοινοβουλευτισμό και την αντιπολιτική διάθεση ευρύτερων κατηγοριών της κοινωνίας. Εγώ, λοιπόν, νομίζω ότι ήταν θετική η σημερινή μέρα και πιστεύω ότι θα συνεχίσουμε σε αυτό το πνεύμα και δεν θα απογοητευτούμε στο τέλος.

Τέταρτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 28§2 - 44§2 και 73

Στην παρούσα θεματική θα συζητήσουμε τις προτάσεις της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης που κατατέθηκαν στην προηγούμενη Βουλή και αφορούν την ενσωμάτωση μορφών άμεσης δημοκρατίας στο υπάρχον σύστημα δημοκρατικής αντιπροσώπευσης που προβλέπει το Σύνταγμα του 1975.

Θεωρώ ότι είμαι υποχρεωμένος να αρχίσω σχολιάζοντας την αιτιολογική βάση αυτής της πρότασης, που ουσιαστικά προτείνει την υιοθέτηση δύο νέων θεσμών: του δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία για τα θέματα που έχουν να κάνουν με την επικύρωση διεθνών συνθηκών, που παραχωρούν κυριαρχικά δικαιώματα που ανήκουν στο κράτος σε διεθνείς οργανισμούς και του δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία για την περίπτωση του άρθρου 44 παράγραφος 2, δηλαδή τόσο του εθνικού δημοψηφίσματος, του δημοψηφίσματος δηλαδή που γίνεται και αποφασίζεται μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου και απόφαση της Πλειοψηφίας της Βουλής από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, καθώς και του δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία και για τη δεύτερη περίπτωση δημοψηφίσματος, που προβλέπει το άρθρο 44 παράγραφος 2, δηλαδή το λεγόμενο δημοψήφισμα για ψηφισμένο νομοσχέδιο, που αφορά κοινωνικό ζήτημα, εκτός από τα δημοσιονομικά. Τέλος δε, με το άρθρο 73 που αναφέρεται στη νομοθετική πρωτοβουλία πολιτών.

Θα αναφερθώ στην αιτιολογική πρόταση. Λυπάμαι που δεν είναι σήμερα ανάμεσά μας ο εκλεκτός συνάδελφος καθηγητής Κωνσταντίνος Δουζίνας, ο οποίος στην προηγούμενη Βουλή είχε αναπτύξει τη συγκεκριμένη πρόταση από πλευράς ΣΥΡΙΖΑ, στηρίζοντας την ανάγκη της υιοθέτησής της στη λεγόμενη «μεταδημοκρατική» συνθήκη.

Εν πρώτοις, όμως, θεωρώ ότι πρέπει να αποκαταστήσουμε νοηματικά στο ορθό μέτρο κάποιες θεωρητικές παραδοχές και πολιτικές θέσεις. Πράγματι αυτό το μνημειώδες έργο, του καθηγητή της Οξφόρδης Κόλιν Κράουτς, που φέρει τον τίτλο «Μεταδημοκρατία», έχει αναστατώσει τις συζητήσεις που γίνονται στο δημόσιο χώρο, αναφορικά με τη λεγόμενη «εκφυλιστική πορεία» που ακολουθεί η φιλελεύθερη αντιπροσωπευτική δημοκρατία τα τελευταία χρόνια στον δυτικό κόσμο. Κυρίως εξαιτίας μιας σημαντικής μεταβολής που έχει σημειωθεί, με βάση την οποία έχει υποκατασταθεί η πολιτική εξουσία από την οικονομική εξουσία.

Μέσω του αντιπροσωπευτικού συστήματος και μέσω κυρίως του φαινομένου της απομαζικοποίησης των Κομμάτων, ο πολίτης από ενεργός συμμετοχος στη διαμόρφωση του δημοκρατικού γίνεσθαι, έχει περιθωριοποιηθεί. Ουσιαστικά ζούμε μία απίσχανση εκείνων των πολιτικών διαδικασιών, που κάποτε έφερναν τους πολίτες να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική και πολιτική καθημερινότητα (*vita activa*). Σήμερα θεωρώ ότι στα Κόμματα κυριαρχεί ένα είδος, όχι μιας ουσιαστικής και ενεργής σχέσης αντιπροσώπευσης, αλλά αντίθετα στη σχέση αυτή υπεισέρχονται πολλοί παράγοντες που έχουν προκαλέσει ατονία στη λειτουργία των δημοκρατικών αντιπροσωπευτικών θεσμών.

Μαζί με τη θεώρηση της μεταδημοκρατικής συνθήκης, έχουμε δεχθεί τις τελευταίες δεκαετίες μία σειρά παρεμβάσεις που έχουν γίνει από πολύ μεγάλους πολιτικούς επιστήμονες και φιλοσόφους. Ξεκινάω από τον Κορνήλιο Καστοριάδη με το περιώνυμο έργο του για την άνοδο της ασημαντότητας, όπου και αυτός υποστηρίζει ότι ο πολίτης σήμερα στις σύγχρονες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες περιθωριοποιείται. Παύει να συμμετέχει και στη θέση αυτού του κενού που δημιουργείται από την

απουσία του, δημιουργούνται και προβάλλονται ασήμαντες καταστάσεις, που τελικά λειτουργούν επ' ωφελεία μηχανισμών λήψης αποφάσεων από αλλότριες εξουσίες και δυνάμεις σε σχέση με εκείνες που εκπροσωπεί η αντιπροσωπευτική δημοκρατία.

Τα ίδια υποστηρίζει και η Σαντάλ Μουφ, στο έργο της «Το Δημοκρατικό Παράδοξο». Όμως αυτή αφήνει να διαφανεί μια ελπίδα, μια αχτίδα φωτός για το μέλλον της Δημοκρατίας όταν αναφέρεται στον συγκρουσιακό χαρακτήρα που πρέπει να έχει η Πολιτική αντιπαράθεση. Διαμάχη είναι η ουσία της Δημοκρατίας, που εκδηλώνεται μεταξύ πολιτικών αντιπάλων και όχι μεταξύ εχθρών.

Παράλληλα, λοιπόν, και από άλλες πηγές δεχόμαστε σήμερα πληθώρα ανταγωνιστικών προτάσεων προς τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής φιλελεύθερης δημοκρατίας. Οι προτάσεις αυτές αναφέρονται σε μορφές δημοκρατίας που ονομάζονται με διάφορες εκφράσεις όπως: αγωνιστική δημοκρατία, διαρκής δημοκρατία, διαβουλευτική δημοκρατία, στρατευμένη δημοκρατία, ανταγωνιστική δημοκρατία.

Αυτό που δεν μπορεί να εξηγήσει πειστικά είναι η ανθεκτικότητα που παρουσιάζει στη διαδρομή του ιστορικού χρόνου ο θεσμός της φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Χρειάζεται μετά από αυτά να διαλύσουμε κάποιες πλάνες που κυκλοφορούν στο πολιτικό πεδίο. Δεν νοείται σήμερα άμεση δημοκρατία. Δηλαδή δημοκρατία που να λειτουργεί και να παράγει αποτελέσματα χωρίς τη μεσολάβηση αντιπροσώπων. Το δημοκρατικό ιδεώδες εκπροσωπείται σήμερα και καταξιώνεται στην πράξη από τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Εξάλλου ο όρος «άμεση δημοκρατία» ως γνωστόν δεν υπονοεί ότι υπάρχει και μια «έμμεση» δημοκρατία ως αντίπαλός της.

Η αντιπροσωπευτική, λοιπόν, δημοκρατία, που είναι σήμερα η μόνη μορφή υπαρκτής κοινοβουλευτικής και φιλελεύθερης δημοκρατίας, στηρίζεται σε μια οργάνωση της πολιτικής εξουσίας που στη βάση της και στο επίκεντρό της έχει το αντιπροσωπευτικό σύστημα, δεν είναι έμμεση δημοκρατία. Είναι η μοναδική, η κοινά αναγνωρισμένη και παραδεκτή μορφή δημοκρατίας τους τελευταίους τρεις αιώνες.

Και θα επικαλεστώ αυτό που υποστηρίζει η Σαντάλ Μουφ, όταν αναφέρεται στο γεγονός ότι η αντιπροσωπευτική φιλελεύθερη δημοκρατία είναι η ιστορική σύνθεση δύο συστημάτων. Του φιλελευθερισμού προς τον οποίο είναι συνδεδεμένες όλες οι αξίες που έχουν σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, όλες οι αξίες που έχουν σχέση με το κράτος δικαίου, που αποτελεί κατάκτηση της πολιτισμένης οικουμένης και κατάγεται από το λεγόμενο ιδεολογικό πρόταγμα του Διαφωτισμού.

Από την άλλη πλευρά είναι η δημοκρατία, αλλά η δημοκρατία νοουμένη με βάση τη δημοκρατική αρχή και την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Αυτά τα δύο, λοιπόν, συστήματα συμπτύχθηκαν και μας έδωσαν την ιστορική μορφή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Δεν είναι η πρώτη φορά σήμερα που βάλλεται ο θεσμός της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Και στον Μεσοπόλεμο κυρίως υπήρξε μια αμφισβήτηση της πολιτικής νομιμοποίησης των αντιπροσωπευτικών θεσμών, κυρίως αναφορικά με την αποτελεσματικότητά τους.

Σας αρέσει πάρα πολύ, κύριε Κατρούγκαλε, να παραπέμπετε στον Νικόλαο Σαρίπολο. Και εμείς βέβαια τον αναγνωρίζουμε ως μέγα δάσκαλο της επιστήμης του συνταγματικού δικαίου. Να έχουμε στο νου μας ότι όταν ο Αλέξανδρος Σβώλος το 1931 παρέλαβε την έδρα του Νικολάου Σαρίπολου, ο εναρκτήριο λόγος του αφορούσε τη βελτίωση των αντιπροσωπευτικών θεσμών, ακριβώς

γιατί ο μεγάλος αυτός συνταγματολόγος δεν είχε στο μυαλό του τίποτα άλλο, όταν μίλαγε για τη δημοκρατία, παρά την αντιπροσωπευτική δημοκρατία.

Το αντιπροσωπευτικό σύστημα, λειτουργεί στη βάση μιας σχέσης εντολής, της λεγόμενης αντιπροσωπευτικής εντολής που συνδέει τον Βουλευτή, ως εντολοδόχο και τον πολίτη που ψηφίζει ως εντολέα. Αυτή η σχέση τα τελευταία χρόνια εξελίχθηκε σε σχέση αντιπροσώπευσης μεταξύ του λαού και των πολιτικών κομμάτων, γιατί προς τα εκεί πλέον έχει κατευθυνθεί αυτή η αντιπροσωπευτικότητα. Προς αυτήν την κατεύθυνση έχει καταλήξει σήμερα η σχέση αντιπροσώπευσης στη φιλελεύθερη δημοκρατία. Η σχέση της αντιπροσώπευσης εξάλλου, ως πολιτικό γεγονός, δεν παράγει μόνο νομικές αλλά και συμβολικές συνέπειες.

Θέλω να αναφερθώ στις πολλές και σοβαρές αναλύσεις που έχει κάνει ο Πιερ Μπουρντιέ πάνω στο θέμα της συμβολικής λειτουργίας της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Η αντιπροσώπευση ορίζεται στη Γαλλική με τη λέξη «representation», που κατά κυριολεξία σημαίνει αναπαράσταση, αναπαρουσίαση και τελικά ανασύνθεση σε ένα άλλο επίπεδο μιας πρωταρχικής κατάστασης. Δηλαδή ορίζει ως συμβολική ανάπλαση» σε ένα άλλο επίπεδο, αυτού που στην κοινωνική πραγματικότητα συμβαίνει ως εντολή αντιπροσώπευσης.

Ταυτόχρονα, υπάρχει και η λέξη «delegation», που προσδιορίζει τη σχέση αντιπροσώπευσης ως σχέση πληρεξουσιότητας, δηλαδή ως σχέση δυνάμει της οποίας ο αντιπρόσωπος λαμβάνει αποφάσεις εξ ονόματος και λογαρισμό του αντιπροσωπευμένου. Με αυτήν την έννοια φτάνουμε να εξετάσουμε τη σχέση της αντιπροσωπευτικής εντολής, είτε με τη μορφή της δεσμευτικής είτε με της ελεύθερης εντολής. Το ελληνικό Σύνταγμα του 1975, ακριβώς επειδή θέλει τον Βουλευτή ως αντιπρόσωπο του Έθνους, μας επιβάλλει να δεχθούμε την αντιπροσωπευτική σχέση ως σχέση ελεύθερης εντολής που συνδέει τον πολίτη με τον βουλευτή.

Υπό τα θεσμικά, πολιτικά και συνταγματικά αυτά δεδομένα, αναδεικνύεται ο ιστορικά ανθεκτικός χαρακτήρας της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, που είναι πολιτική κατάκτηση των τριών τελευταίων αιώνων. Στηρίζεται σε ελεύθερες εκλογές, που γίνονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία για να αναδείξουν ένα Σώμα αντιπροσωπευτικό, που αποτελεί όργανο του κράτους, με βασική αρμοδιότητα και αποστολή να ψηφίζει τους νόμους.

Κατά δεύτερο λόγο, το Σώμα αυτό των αντιπροσώπων του λαού, μεταγγίζει δημοκρατική νομιμοποίηση και σε άλλες κρατικές εξουσίες. Όπως είναι η εκτελεστική και η δικαστική εξουσία. Ειδικότερα την κυβέρνηση, με βάση την κοινοβουλευτική σχέση, δηλαδή την εμπιστοσύνη που εκδηλώνει προς αυτή, τη νομιμοποιεί δημοκρατικά.

Το ίδιο ισχύει και για τη δικαστική εξουσία, της οποίας η ηγεσία επιλέγεται από την κυβέρνηση, υπό τον όρο βέβαια ότι αυτή διαθέτει την ενεργό εμπιστοσύνη της Βουλής. Υπό αυτήν την έννοια αναπληρώνεται η έλλειψη δημοκρατικής νομιμοποίησης που εξ ορισμού το χαρακτηρίζει τη δικαστική εξουσία, αφού κατά παράβαση του άρθρου 1 παρ. 2 του Συντάγματος, είναι η μόνη από τις τρεις εξουσίες που δεν προέρχεται από τον λαό. Όλα λοιπόν, εντεταγμένα μέσα σ' αυτό το θεωρητικό στερέωμα που λέγεται «Κοινοβουλευτική Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία» μπορούν να λειτουργούν και πρέπει να τα ενισχύουμε, για να λειτουργούν αποδοτικά και αποτελεσματικά.

Παρ' όλα αυτά, διαπιστώνουμε να έχουν σήμερα αναπτυχθεί πολλά ανταγωνιστικά κινήματα στην Κοινωνία των Πολιτών, τόσο μέσα από το διαδίκτυο όσο και μέσα από τις λεγόμενες

μονοθεματικές οργανώσεις πολιτών, τα οποία διεκδικούν μερίδιο στην πολιτική ισχύ και στην επικοινωνιακή ισχύ απέναντι στο πολιτικό σύστημα. Αυτού του είδους, όμως, τις διεκδικήσεις θα πρέπει να τις φιλτράρουμε μέσα από τις κοινά αναγνωρισμένες σημασίες και παραδοχές στις οποίες στηρίζεται η φιλελεύθερη αντιπροσωπευτική δημοκρατία, η οποία δεν τελείωσε και δεν πρόκειται να τελειώσει ποτέ, γιατί είναι η πιο ευφυής επινοήση που χρησιμοποίησαν ο Διαφωτισμός και η Βιομηχανική Επανάσταση, για να μεταφέρουν δημιουργικά στη σημερινή εποχή τις ιδέες, τις αρχές και τις αξίες της Κλασικής Δημοκρατίας, (στον βαθμό βέβαια που μπορούσαν να μεταφερθούν) και να τις καταστήσουν βάση επάνω στην οποία ανασυντίθεται συμβολικά και πολιτικά όλη η κοινωνία. Αυτό είναι το μεγαλείο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

Αλλωστε, αποτελεί πλέον κοινό τόπο ότι μετά την πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1989 δεν υπάρχει κάποιο αντίπαλο ιδεολογικό σχήμα απέναντι στην αντιπροσωπευτική φιλελεύθερη δημοκρατία και αποτελεί ήδη ιστορικό δεδομένο ότι όλες οι αμφισβητήσεις που διατυπώνονται εναντίον της, προέρχονται μέσα από τους κόλπους της.

Κατά συνέπεια, δεν είμαστε σήμερα σε θέση να αποδεχθούμε ως τρόπο ενίσχυσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας μορφές άμεσης δημοκρατίας, γιατί αυτές οι συγκεκριμένες προτάσεις δεν εισηγούνται την ίδρυση ενός καινούργιου αμεσοδημοκρατικού συστήματος συμμετοχής του πολίτη στην Πολιτική κοινωνία, που να είναι ανταγωνιστικό με το αντιπροσωπευτικό. Αλλωστε κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να γίνει αποδεκτό στα πλαίσια της παρούσας αναθεώρησης, γιατί εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θα στόχευε την αναθεώρηση της μη αναθεωρητέας διάταξης του άρθρου που προβλέπει τη μορφή του πολιτεύματος. Προφανώς, λοιπόν, και είναι κατανοητό ότι αυτές οι συζητούμενες προτάσεις ουσιαστικά αποσκοπούν στη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας και μόνο. Αναφορικά, μάλιστα, με το άρθρο 28.2 προτείνουν και μία επιπλέον αρμοδιότητα στο όργανο του κράτους που είναι ο λαός.

Αλλά οφείλουμε να γνωρίζουμε ότι με τις συζητούμενες προτάσεις, δεν κομίζουμε κάτι καινοτόμο στην ιστορία των αναθεωρητικών προσπαθειών που έχουν γίνει κατά τη διάρκεια του συνταγματικού βίου της χώρας μέχρι σήμερα. Ο πρώτος ο οποίος είχε την πρωτοβουλία το 1921 να εισηγηθεί ένα τέτοιο, λαϊκής πρωτοβουλίας, δημοψήφισμα ήταν ο Δημήτριος Γούναρης. Όπως, επίσης, για πρώτη φορά αυτός ο οποίος πρότεινε να υπάρχει υποχρεωτικό δημοψήφισμα, το οποίο θα εγκρίνει αποφάσεις της Βουλής, αφορούν είτε συντακτικές είτε αναθεωρητικές προσπάθειες είναι ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου.

Το μεγάλο ερώτημα, όμως, που τίθεται είναι τι θέλουμε από τα δημοψηφίσματα. Γιατί αν αυτό που θέλουμε είναι εκείνο που συνέβη με το δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου 2015, όταν ο λαός απάντησε ΟΧΙ στο ερώτημα που του ετέθη αλλά ο πρωθυπουργός την απάντηση αυτή τη μετέτρεψε σε ΝΑΙ αυθαίρετα και χωρίς καμία εξουσιοδότηση, τότε τα πράγματα οδηγούνται σε αδιέξοδο, γιατί τότε δεν είμαστε συνεπείς σε σχέση με αυτά που υποστηρίζουμε και ειλικρινείς σε σχέση με αυτά που επαγγελλόμεθα.

Από τις προηγούμενες λοιπόν σκέψεις αλλά και από όσα είχα την τιμή να εκθέσω σχετικά με τη γενεαλογία, τη λειτουργία, την ικανότητα και την ιστορική ανθεκτικότητα του αντιπροσωπευτικού συστήματος να στηρίζει τη σημερινή εκδοχή της δημοκρατίας, αλλά και κάθε έννοια συλλογικής

δράσης, προκύπτει ότι οι δύο οργανωτικές βάσεις της φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι το αντιπροσωπευτικό σύστημα και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

Άλλωστε, από την κομμούνα του Παρισιού του 1871 και από τη δημοκρατία των εργατικών συμβουλίων έως τα σοβιέτ της ΕΣΣΔ, η σχέση αντιπροσώπευσης είναι εκείνη που έφερνε σε λειτουργική επαφή τον λαό με τη δημοκρατία.

Όσον αφορά, τέλος, το αν το δημοψήφισμα πρέπει να είναι δεσμευτικό ή συμβουλευτικό, η συζήτηση είναι σε εξέλιξη. Ως προς το εθνικό δημοψήφισμα, δηλαδή αυτό που γίνεται για μείζον εθνικό ζήτημα, είναι συμβουλευτικό. Αλλά υπάρχει ισχυρός αντίλογος. Πώς μπορεί να είναι συμβουλευτικό ένα δημοψήφισμα, δηλαδή μια απόφαση του κυρίαρχου λαού, όταν μάλιστα η παραβίαση της απόφασης, που αποτελεί περιεχόμενο της ετυμηγορίας του λαού, εάν δεν ληφθεί υπόψη, προσβάλλει τη δημοκρατική αρχή και την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Όπως δηλαδή συνέβη με τον κ. Τσίπρα και το δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου του 2015, που ενώ ο ίδιος προκάλεσε, στη συνέχεια με μια πράξη νομοθετικού περιεχομένου αλλοίωσε το περιεχόμενο της απάντησης που του έδωσε ο ελληνικός λαός. Καταρχάς πρέπει να ομολογήσω ότι δεν υποτιμάμε τη σημασία των μορφών αυτών της λαϊκής παρέμβασης που εκδηλώνονται με τα δημοψηφίσματα, αφού μάλιστα τα αναγνωρίζει και τα προβλέπει το Σύνταγμα στο άρθρο 44 και βεβαίως τα χρησιμοποιεί για να ενισχυθεί η λειτουργία των αντιπροσωπευτικών θεσμών της κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας.

Αναγκάστηκα, όμως, στην αρχική μου ομιλία να κάνω όλη αυτήν την αντιδιαστολή μεταξύ της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της άμεσης δημοκρατίας, γιατί ήδη από την αιτιολογική έκθεση των συγκεκριμένων προτάσεων, τις οποίες είχαν αναπτύξει οι συνάδελφοι στην προτείνουσα Βουλή, είχα κατά νου ότι αυτά εδώ έρχονται ως προτάσεις, όχι γιατί δεν ίσχυσε στη χώρα μας η αποτελεσματικότητα της αντιπροσωπευτικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, αλλά ως μια μορφή λειτουργίας μιας παράλληλης άμεσης δημοκρατίας.

Κύριοι συνάδελφοι, δεν υπάρχει άμεση δημοκρατία ως μορφή σύγχρονου πολιτεύματος. Βεβαίως στην κοινωνία των πολιτών οργανώνονται και εκδηλώνονται πρωτοβουλίες κινήματα και ομάδες πίεσης με τέτοιου περιεχομένου, δηλαδή αμεσοδημοκρατικού, αξιώσεις πολιτικής αλλά και επικοινωνιακής ισχύος. Όλα αυτά δείχνουν τη ζωντάνια της κοινωνίας των πολιτών. Δεν αντιπροσωπεύουν, όμως, ολόκληρο τον λαό.

Χρειάζεται επομένως να προχωρήσουμε στην εξής διάκριση. Κατά τη θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου αλλά και με βάση το Σύνταγμα του '75, ο λαός αποτελεί όργανο του κράτους και έχει συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Ο λαός αποτελείται από το σύνολο των πολιτών που έχουν το πολιτικό δικαίωμα εκλέγειν, δηλαδή συμμετέχουν στις εκλογές των αντιπροσωπευτικών δημοκρατικών σωμάτων. Οι εκατό χιλιάδες πολίτες, λοιπόν, που θα υπογράψουν μια νομοθετική παρέμβαση ή μια πρόταση νόμου δεν είναι ο λαός, αλλά είναι ένα μικρό τμήμα του. Κανένας δεν μπορεί να στερήσει από μια ομάδα πολιτών να διεκδικήσει με δημοκρατικά μέσα την ικανοποίηση ενός αιτήματος. Μπορεί να συγκροτήσουν μια ομάδα πίεσης, να έρθουν στο Κοινοβούλιο, να διαβουλευτούν με τα πολιτικά κόμματα και να διεκδικήσουν αυτό που επιθυμούν να ισχύσει ως νόμος σε μια συγκεκριμένη βιοτική σχέση.

Στα πλαίσια, λοιπόν, της φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας που προβλέπει το Σύνταγμά μας, ποτέ κανένας δεν εμποδίστηκε και μέσω αυτών των ομάδων πίεσης και μέσω των

συνδικαλιστικών τους οργανώσεων και μέσω των άλλων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών να ασκήσει την πίεσή του και βεβαίως να έχει τα θετικά αποτελέσματα που είχε μέχρι σήμερα.

Από την πλευρά όμως του Κοινοβουλίου και του λεγόμενου «πολιτικού συστήματος», υπάρχουν πάντοτε συγκεκριμένοι περιορισμοί. Αυτοί οι περιορισμοί δεν μας καθιστούν φοβικούς απέναντι στον λαό, όπως αναφέρθηκε. Η Νέα Δημοκρατία είναι το κόμμα που κέρδισε πανηγυρικά τις εκλογές της 7^{ης} Ιουλίου του 2019. Αν υπάρχει, λοιπόν, κάποιο κόμμα που δικαιούται να είναι ήκιστα φοβικό απέναντι στον λαό, που την εμπιστεύτηκε με το 40% των ψήφων του, αυτό αναμφίβολα είναι η Νέα Δημοκρατία. Άρα οποιαδήποτε μομφή διατυπώνεται εναντίον της ΝΔ για φοβική σχέση της απέναντι στον λαό, δεν είναι απλώς υπερβολή, αλλά δεν έχει καμία σχέση με τη σημερινή πολιτική πραγματικότητα.

Πέμπτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 62 - 86§3 και 86 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης

Στην παρούσα θεματική η Επιτροπή θα ασχοληθεί με τις προτάσεις που έχουν κατατεθεί για την αναθεώρηση των διατάξεων του άρθρου 62 παράγραφος 1, που αφορά την ασυλία των Βουλευτών και του άρθρου 86, που αφορά την ποινική ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης, Υπουργών, Υφυπουργών και Πρωθυπουργού.

Πρόκειται για μια πάρα πολύ σημαντική παρέμβαση, που γίνεται μάλιστα κάτω από ένα κλίμα, το οποίο διαμορφώνεται συστηματικά τα τελευταία χρόνια, με μια ευκρινώς αντιπολιτική και αντικοινοβουλευτική διάθεση. Ακούμε παντού εκτός Βουλής αλλά και μέσα στη Βουλή πολλοί συνάδελφοι εκφράζουν μια απορία: Γιατί οι Βουλευτές, οι Υφυπουργοί, οι Υπουργοί και οι Πρωθυπουργοί να έχουν διαφορετική ποινική μεταχείριση σε σχέση με τους άλλους πολίτες; Γιατί η Δημοκρατία με τον τρόπο που λειτουργεί να ευνοεί την ύπαρξη ενός τέτοιου συστήματος διακρίσεων, που δεν είναι καθόλου δημοκρατικό επί της ουσίας;

Εκ πρώτης όψεως, μια τέτοια επιχειρηματολογία θα μπορούσε να γίνει δεκτή, παρόλο που δεν στηρίζεται στην παρατήρηση της ιστορικής εξέλιξης των δημοκρατικών θεσμών, ούτε λαμβάνει υπόψη της τις αξίες και τις αρχές της λειτουργίας των δημοκρατικών κοινωνιών που είναι οργανωμένες με βάση το πρόταγμα των αξιών και των αρχών του Διαφωτισμού («δίκαιο, ισότητα, ελευθερία»). Θα μπορούσε λοιπόν να πει κάποιος ότι στο θέμα αυτό της ποινικής μεταχείρισης υπάρχει μια μεροληψία του πολιτικού συστήματος υπέρ των Βουλευτών και των μελών της Κυβέρνησης.

Αλλά, εάν εγγύτερα εξετάσουμε τα πράγματα, θα διαπιστώσουμε ότι εν πολλοίς πρόκειται για μια μυθολογία. Μια μυθολογία που καλλιεργείται συστηματικά στις μέρες μας. Οι μύθοι μάλιστα, όταν είναι καλά δομημένοι, είναι και ελκυστικοί, διαδίδονται εύκολα στην κοινωνία και συγκροτούν τη συμβολική τάξη που διατηρεί ενωμένους τους πολίτες, τους πολιτικούς και την κοινωνία. Άλλωστε, μέσω της διαχείρισης των συμβόλων συνεχόνται αμοιβαίως η κοινωνία και η πολιτική.

Ξεκινώντας, λοιπόν, θα αναφερθώ στον μύθο που αναφέρει ο Πλάτωνας στον «Πολιτικό» του, στον διάλογο δηλαδή στον οποίο ο μέγας φιλόσοφος πραγματεύεται τη σημασία και την αξία της Πολιτικής. Ο Πλάτωνας, στην ώριμη πλέον ηλικία του, αφού είχε διατρέξει το μεγαλύτερο μέρος της

συγγραφικής του δραστηριότητας και είχε περάσει από την «Καλλίπολη» Πολιτεία, δηλαδή τον Περί Δικαιοσύνης διάλογό του, κατέληξε στο τέλος της ζωής του να αντιληφθεί ότι δεν έχει τόσο μεγάλη αξία να κυβερνά ένα κράτος ο φιλόσοφος βασιλιάς, όσο μεγάλη σημασία έχει η αναγνώριση της ανάγκης για διαχείριση των κοινών μέσα από την Πολιτική. Σύμφωνα λοιπόν με τον μύθο που επικαλείται στον «Πολιτικό», οι άνθρωποι κάποια στιγμή πέρασαν από την εποχή του Κρόνου, που ήταν η εποχή του παραδείσου, η εποχή που οι άνθρωποι δεν είχαν ανάγκες, γιατί όλες τις ανάγκες τις έλυνε ο μέγιστος δαίμονας, στην εποχή του Διός, όπου εκεί πλέον ο μέγιστος δαίμονας τους εγκατέλειψε στο έλεος της ανάγκης και στα κύματα της Ιστορίας. Τότε για πρώτη φορά διερωτήθηκαν πώς είναι δυνατόν να ζήσουν από κοινού, χωρίς να υπάρχει κάποιος που να διευθύνει τις τύχες τους, χωρίς να υπάρχει κάποιος που να αντικαταστήσει αυτόν τον μέγιστο δαίμονα, ο οποίος στην προηγούμενη περίοδο τους έλυνε όλα τα προβλήματα και αυτοί ζούσαν όμορφα, χαρούμενα και ευτυχισμένα.

Αυτός, λοιπόν, που πήρε τη θέση του μέγιστου δαίμονα, όταν οι άνθρωποι πέρασαν στο βασίλειο του Διός, είναι η Πολιτική. Η Πολιτική κατά συνέπεια είναι το μέγα δώρο που δόθηκε στους ανθρώπους να λύνουν εντός της πόλεως τα κοινά τους προβλήματα, χωρίς να σφάζονται. Αυτή είναι η βαθύτερη εξήγηση που από τότε μέχρι σήμερα επιφυλάχθηκε από την Πολιτεία ιδιαίτερη μεταχείριση απέναντι σ' αυτούς, οι οποίοι έβγαιναν ένα βήμα μπροστά από τους άλλους και ζητούσαν να λάβουν την τιμή από τους συμπολίτες τους, για να ασκήσουν αρμοδιότητες πολιτικές, δηλαδή να αναλάβουν τη ρύθμιση και τη διοίκηση των κοινών υποθέσεων.

Έτσι, λοιπόν, από τότε μέχρι σήμερα δεν σταμάτησε ποτέ οποιαδήποτε νομοθεσία να έχει μια ιδιαίτερη μεταχείριση για τους πολιτικούς που ασκούσαν ενεργό ρόλο στη διοίκηση των κοινών υποθέσεων. Αρχικά, αυτή είχε διατυπωθεί με το λεγόμενο ανεύθυνο του ανώτατου άρχοντος ή του ηγεμόνος. Περνώντας σιγά-σιγά στις νεωτερικές φάσεις της ιστορίας μας, επικράτησε η άποψη ότι κανένας δεν είναι πάνω από το νόμο και όλοι πρέπει να είναι ίσοι απέναντι στο νόμο: και οι πολιτικοί και οι Υπουργοί και οι Πρωθυπουργοί και οι Βουλευτές και αυτό είναι βέβαια εκείνο που πρέπει να γνωρίζουμε ότι ισχύει και στην Ελλάδα σήμερα. Γιατί, για να έρθω γρήγορα στα σημερινά, το γε νυν έχουν, θα πρέπει να ξέρουμε όλοι ότι απέναντι στον ποινικό νόμο δεν υπάρχει καμία προνομιακή μεταχείριση των πολιτικών, δηλαδή των μελών του λεγομένου πολιτικού συστήματος, που συγκροτείται από τα πρόσωπα που ανέφερα προηγουμένως.

Απέναντι, λοιπόν, στον ποινικό νόμο δεν υπάρχει καμία διάκριση. Όλοι απέναντι στον ποινικό νόμο είναι ίσοι. Οι ίδιοι οι ποινικοί νόμοι εφαρμόζονται σε όλους τους πολίτες, πολιτικούς και μη. Απλώς, υπάρχουν δυο διακρίσεις στο Σύνταγμα. Η μια διάκριση είναι των άρθρων 61 και 62 και αφορά τους Βουλευτές. Πλην όμως δεν αφορά την απαλλαγή του βουλευτή από κάθε ποινική ευθύνη. Δεν ορίζει δηλαδή ότι ο Βουλευτής δεν πρέπει να πληρώνει τις συνέπειες των αξιόποινων πράξεων τις οποίες διαπράττει. Η εξαίρεση υπάρχει μόνο για εκείνες τις πράξεις, οι οποίες έχουν άμεση συνάφεια με την άσκηση των κοινοβουλευτικών του καθηκόντων ή με την άσκηση της πολιτικής του δραστηριότητας. Και αυτό, γιατί και ο σημερινός συνταγματικός νομοθέτης αναγνωρίζει ότι θα πρέπει τουλάχιστον απέναντι στον εκτεθειμένο πολιτικά πολίτη, αυτόν δηλαδή που ο λαός του ανέθεσε την τιμή να γίνει αντιπρόσωπός του στο Κοινοβούλιο ή σε κάποιον άλλον αντιπροσωπευτικό δημοκρατικό θεσμό, θα πρέπει να διασφαλίσει ένα καθεστώς προσωπικής προστασίας, ώστε να μπορεί να ασκεί αποτελεσματικά

τα δημοκρατικά του καθήκοντα. Καθήκοντα που με την άσκησή τους δεν ωφελείται ο ίδιος προσωπικά, αλλά το κοινωνικό σύνολο και ο λαός ειδικότερα.

Έτσι, λοιπόν, έχει το ζήτημα. Όμως το πρόβλημα με το άρθρο 62 αναφέρεται στην οριοθέτηση των πράξεων για τις οποίες θα πρέπει να ισχύσει η λεγόμενη ασυλία του βουλευτή, δηλαδή να ορίσουμε τις αξιόποινες πράξεις η Βουλή δε θα δίνει την άδειά της για την άσκηση ποινικής δίωξης εναντίον του.

Με το ισχύον σύνταγμα, η διάταξη του άρθρου 62 παράγραφος 1 καθιερώνει το ακαταδίωκτο του Βουλευτή, ορίζοντας ότι κατά τη διάρκεια της Κοινοβουλευτικής Περιόδου ο Βουλευτής δεν διώκεται, δεν συλλαμβάνεται, δεν φυλακίζεται ούτε κατ' άλλον τρόπο περιορίζεται η ελευθερία του.

Η διατύπωση της διάταξης είναι τόσο γενική και ευρεία, ώστε να έχει δημιουργήσει προβλήματα κατά την εφαρμογή της και μάλιστα προβλήματα, που από πλευράς και της Επιτροπής Δεοντολογίας της Βουλής, αλλά και πολλές φορές και κατά τη διάρκεια λήψης των αποφάσεων της Ολομέλειας συνιστούν εξόφθαλμες καταχρήσεις. Πολλές φορές έχει συμβεί να δίδεται αρνητική απάντηση στο εισαγγελικό αίτημα για άρση της ασυλίας του Βουλευτή ακόμα και σε εντελώς άσχετες με την άσκηση των κοινοβουλευτικών καθηκόντων πράξεις, όπως είναι παραδείγματος χάρη, και έχει συμβεί στο παρελθόν, η υπογραφή και η έκδοση μιας ακάλυπτης επιταγής.

Κυρίως όμως με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διαπλάστηκε και διαμορφώθηκε μια ερμηνευτική άποψη για την εφαρμογή των σχετικών κανόνων της ΕΣΔΑ, έδωσε τα αναγκαία επιχειρήματα, που σήμερα αξιολογώντας τα είμαστε σε θέση να τα υιοθετήσουμε, ώστε πλέον στο θέμα αυτό να αποφεύγονται υπερβολές και καταχρήσεις. Θα αναφερθώ σε μερικές αποφάσεις. Υπάρχουν μάλιστα και δύο ελληνικές. Είναι οι υποθέσεις Συγγελίδη κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας και Τσαλκιτζή εναντίον της Ελληνικής Δημοκρατίας, όπως επίσης υπάρχουν και οι υποθέσεις Κόρντοβα Ι και Κόρντοβα ΙΙ κατά της Ιταλικής Δημοκρατίας, με τις οποίες το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διατύπωσε την άποψη ότι είναι θεμιτός ο δικαστικός έλεγχος του περιορισμού του ατομικού δικαιώματος της παροχής δικαστικής προστασίας, που καθιερώνεται με το άρθρο 6 παράγραφος 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από τα προνόμια που δίνονται με την ασυλία στο Βουλευτή, όταν, μάλιστα, αυτή η ασυλία παρέχεται για πράξεις οι οποίες δεν βρίσκονται σε σχέση συνάφειας με την άσκηση των κοινοβουλευτικών του καθηκόντων.

Το δικαστήριο προέκρινε λοιπόν δύο κριτήρια: Το χωρικό κριτήριο, που αποτελεί στενή ερμηνεία της αξιολόγησης, το αν υπάρχει και κάτω από ποιες συνθήκες η απαιτούμενη συνάφεια για να συντρέξουν οι προϋποθέσεις της ασυλίας και η ευρύτερη που είναι το λεγόμενο λειτουργικό κριτήριο.

Σήμερα, λοιπόν, εμείς ακολουθώντας αυτές τις υποδείξεις που μας κάνει η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, διαμορφώνουμε τη διάταξη του άρθρου 62 παράγραφος 1 κατά τέτοιον τρόπο ώστε να περιορίζεται η άρνηση της Βουλής στην αίτηση της εισαγγελικής αρχής για άρση της ασυλίας μόνο σε εκείνες τις πράξεις που έχουν άμεση συνάφεια με την άσκηση των κοινοβουλευτικών καθηκόντων ή την άσκηση της πολιτικής δραστηριότητας του Βουλευτή. Περιορίζεται, λοιπόν, συγκεκριμενοποιείται και εξειδικεύεται το πεδίο εφαρμογής αυτής της συγκεκριμένης διάταξης. Με την πρόταση αυτή τίθεται τέρμα στο σημερινό καθεστώς της βουλευτικής ασυλίας που επιτρέπει χωρίς κανένα κριτήριο και καμία διάκριση την απόρριψη από την Ολομέλεια της

Βουλής όλων σχεδόν των εισαγγελικών αιτημάτων για παροχή αδείας για ποινική δίωξη εναντίον Βουλευτών.

Υπάρχει, όμως, ένα θέμα το οποίο δεν το καλύπτει η συγκεκριμένη πρόταση. Είναι το ζήτημα εάν πρέπει να αποφαίνεται επί των αιτημάτων της εισαγγελικής αρχής η Βουλή ή κάποιο άλλο όργανο. Δεδομένου ότι η Βουλή είναι πολιτικό όργανο και όχι δικαστικό, και επιπλέον η κρίση της επί του ερευνωμένου ζητήματος παρουσιάζει το ελάττωμα ότι συμπίπτει ο ελεγχόμενος με τον ελέγχοντα, ο εξεταζόμενος με τον εξεταστή και υπό αυτή την έννοια θα μπορούσε να προτείνει κάποιος την ανάθεση σε ένα Όργανο που θα παρουσιάζει εγγυήσεις δημοκρατικές. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Στρασβούργου έχει κρίνει ότι πρέπει να υποχωρεί η διακριτική ευχέρεια που έχει ένα πολιτικό Όργανο, σε σύγκριση με τη δημοκρατική κρίση που θα μπορούσε να έχει διατυπωθεί από ένα δικαιοδοτούν Όργανο.

Αυτό το θέμα άλλωστε είχε στο παρελθόν αποτελέσει την αφορμή να διατυπωθούν εναντίον της χώρας μας αιτιάσεις για ζητήματα που αφορούν τη διαφάνεια και την πάταξη της διαφθοράς στο κοινοβουλευτικό πεδίο (ΟΟΣΑ, Greco). Τότε είναι που αναγκάστηκε η Βουλή να κάνει την τελευταία τροποποίηση, του 2010, στο άρθρο 83 του κανονισμού της και να στενέψει τα περιθώρια της εφαρμογής της συγκεκριμένης διάταξης, ώστε κατά τη διαδικασία της επεξεργασίας των αιτημάτων της εισαγγελικής αρχής για άρση της ασυλίας, να απαιτείται το κριτήριο της συσχέτισης της πράξεως για την οποία ζητείται άρση της ασυλίας με τα κοινοβουλευτικά καθήκοντα και την πολιτική δραστηριότητα του Βουλευτή.

Το άρθρο 86 έχει μια πολύ μακρά ιστορία. Αρχίζει, μάλιστα, από τα προεπαναστατικά Συντάγματα 1822 και του 1823, στα οποία είχε πολύ πρώιμα για το υπό κυοφορία νέο ελληνικό κράτος δημιουργηθεί αυτό το ζήτημα. Από την πρώτη λοιπόν στιγμή διαμορφώθηκε ένα ειδικό καθεστώς ποινικής μεταχείρισης για τους Υπουργούς, τους Υφυπουργούς και τον Πρωθυπουργό, τοσούτω δε μάλλον που από την πρώτη στιγμή το αγωνιζόμενο έθνος αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει ζητήματα ποινικής δίωξης Υπουργών. Τέτοια ποινική δίωξη αντιμετώπισαν ο Υπουργός Οικονομικών Κουρέτας, τα αδέρφια Μεταξά, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, κ.ά. Μάλιστα αυτές οι διώξεις επειδή έγιναν με την πρόθεση της πολιτικής εξόντωσης του αντιπάλου, ήταν η αιτία και η αφορμή που ξέσπασε ο πρώτος Εμφύλιος Πόλεμος στο '23.

Στη συνέχεια επακολούθησε μια σειρά τέτοιων αντιμαχιών, που ουσιαστικά εχρησιμοποιείτο το μέσο της ποινικής δίωξης από την πλευρά των συγκροτημένων κομμάτων, προκειμένου να διωχθούν και να εξοντωθούν, μέσω της ποινικής τους δίωξης, πολιτικά οι Υπουργοί, οι Υφυπουργοί και ο Πρωθυπουργός που ανήκαν σε ιδεολογικά αντίπαλη κυβέρνηση.

Είναι, λοιπόν, μνημειώδης η ποινική αντιδικία που υπήρξε μεταξύ του Χαριλάου Τρικούπη και του Θεόδωρου Δηλιγιάννη. Είναι, επίσης, μνημειώδης η διαμάχη που ξέσπασε μεταξύ Γούναρη και Ελ. Βενιζέλου γιατί αποτελούσε προσπάθεια ποινικοποίησης της πολιτικής ζωής έχοντας ως ιστορικό υπόβαθρο τον εθνικό διχασμό του 1915 και εντεύθεν, Πρόσφατα, άξια ιδιαίτερης αναφοράς είναι και όσα συνέβησαν το 1989 με την ποινική δίωξη του τότε πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου.

Αυτά λοιπόν τα ζητήματα οφείλει ο συνταγματικός νομοθέτης να τα λάβει υπόψη του, προκειμένου όχι να δημιουργήσει ένα προνομιακό καθεστώς ουσιαστικής ποινικής μεταχείρισης των Υφυπουργών, των Υπουργών και του Πρωθυπουργού, αλλά για να δημιουργήσει μια δικονομική

αντιμετώπιση τέτοια που, χωρίς να εμφανίζει τα στοιχεία μεροληψίας επί της ουσίας, να προβλέπει τις αναγκαίες θεσμικές και συνταγματικές εγγυήσεις που θα προστατεύσουν την πολιτική ζωή από το ενδεχόμενο της επίλυσης πολιτικών διαφορών μεταξύ ανταγωνιζομένων κομμάτων μέσω των ποινικών δικαστηρίων.

Απέναντι σε αυτό το πρόβλημα υπάρχουν εκείνοι που μάχονται υπέρ της λεγόμενης ισότητας, υπέρ της λεγόμενης ισοπολιτείας, δηλαδή υπέρ της άποψης ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρχει ειδική ποινική δικονομική μεταχείριση στους Υφυπουργούς, στους Υπουργούς και στους Πρωθυπουργούς σε μια δικαιοκρατούμενη πολιτεία. Παράλληλα υπάρχουν και εκείνοι που μάχονται υπέρ της καθιέρωσης ενός καθεστώτος που θα απονέμει δικαιοσύνη, χωρίς προκαταλήψεις που προσθέτει σε μια ζωντανή πολιτική συγκυρία και επικαιρότητα, που εν πολλοίς διαμορφώνεται και από την κοινή γνώμη στην Ελλάδα κάθε φορά, στην οποία, βέβαια, υπεισέρχονται παράγοντες που είναι εξωδικαστικοί. Σήμερα λοιπόν, διαπιστώνουμε ότι αν υπάρχει ένα εμπόδιο που δυσκολεύει την παραπομπή στα ποινικά δικαστήρια και την τιμωρία υφυπουργών, υπουργών ή Πρωθυπουργών που έχουν διαπράξει ποινικά αδικήματα κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, ώστε να ικανοποιείται πλήρως το πνεύμα της Δικαιοσύνης που πρέπει να επικρατεί και απέναντι στους πολιτικούς αδιακρίτως, αυτό δεν είναι άλλο από τη σύντομη αποσβεστική προθεσμία για την άσκηση ποινικής δίωξης των υπουργικών εγκλημάτων που προβλέπει η διάταξη 86.3 Σ.

Καταργώντας αυτήν την αποσβεστική προθεσμία, διευρύνουμε τα χρονικά περιθώρια εντός των οποίων η Βουλή έχει τη δυνατότητα να ασκήσει το δικονομικό της δικαίωμα (και όχι το ουσιαστικό) που είναι η άσκηση της ποινικής δίωξης κατά των υπουργών και μόνο αυτή, ώστε να συμπίπτουν με το χρονικό εύρος της παραγραφής που ορίζουν τα άρθρα 111 και 112 του Ποινικού Κώδικα, δηλαδή πέντε έτη για τα πλημμελήματα και δεκαπέντε ή είκοσι έτη για τα κακουργήματα.

Αυτήν ακριβώς την παραγραφή ήρθε και τη διεύρυνε ο ν. 3961/2011, γιατί ο νόμος περί ποινικής ευθύνης Υπουργών που ισχύει και σήμερα, ο ν. 3126, προέβλεπε αρχικά μια γενική παραγραφή πενταετίας για όλα τα υπουργικά εγκλήματα. Και αυτή είναι βραχεία. Θα μου πείτε ότι υπάρχει ένα ζήτημα, πώς είναι δυνατόν να μένει ανοιχτή σε έναν ορίζοντα χρονικό εικοσαετίας μια ποινική υπόθεση ενός κρατικού λειτουργού και είτε να ανακυκλώνεται είτε να πηγαίνει από εδώ και από εκεί, χωρίς να έχει το άγχος αυτός ο οποίος την τροχοδρομεί στις ράγες της ποινικής δικαιοσύνης, να την οδηγήσει εγκαίρως σε ένα τέρμα.

Θεωρώ, όμως, ότι ο κοινός νομοθέτης έχει το περιθώριο να ρυθμίσει τα ζητήματα αυτά κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να αποκατασταθεί και στο σημείο αυτό η επιθυμητή ισορροπία. Μια γενική παραγραφή της τάξεως της δεκαετίας νομίζω ότι είναι απόλυτα συμβατή με τους σκοπούς τους οποίους υπηρετεί αυτή η συγκεκριμένη διαμόρφωση της διάταξης του άρθρου 86. Καταργουμένης όμως της αποσβεστικής προθεσμίας, τίθεται αυτονόητα ένα ερώτημα: Μέχρι ποιου χρονικού σημείου θα έχει τη δυνατότητα της δράσης με βάση το άρθρο 86 η Βουλή; Η απάντηση που δίνεται είναι: Μέχρις ότου τελειώσει ο χρόνος της παραγραφής που ορίζεται για το διωκόμενο έγκλημα.

Αυτός ο χρόνος της παραγραφής έχει ήδη ρυθμιστεί με τον ν. 3961/2011 και συμπίπτει με την παραγραφή που ισχύει για όλα τα ποινικά αδικήματα: πέντε χρόνια για τα πλημμελήματα, δεκαπέντε ή είκοσι χρόνια για τα κακουργήματα.

Και η προσωπική μου τώρα άποψη, ενόψει και της επιχειρηματολογίας που εξέδωσα στο Σώμα, είναι ότι θα πρέπει αυτές οι ποινικές δίκες, στις οποίες υποβόσκει και ένα πολιτικό υπόβαθρο σύγκρουσης, να τελειώνουν, ώστε να μην είναι όμηροι οι Υπουργοί, οι Υφυπουργοί και ο Πρωθυπουργός για είκοσι χρόνια μιας ιστορίας που μπορεί να ανακυκλώνεται με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή ανάλογα με τους εκλογικούς κύκλους που έχουν οι διακυμάνσεις της πολιτικής ιστορίας. Αυτό αποτελεί τον πυρήνα της αναθεωρητικής πρότασής μας. Είμαστε υπέρ της πλήρους εξάλειψης από το άρθρο 86 της αποσβεστικής προθεσμίας. Δηλαδή αυτή η αποσβεστική προθεσμία και από ποινική σκοπιά δεν έχει καμία θέση σε μια διάταξη που ορίζει ότι το δικαίωμα της άσκησης ποινικής δίωξης το έχει μόνο η Βουλή για τις ποινικές υποθέσεις που αφορούν Υπουργούς και Υφυπουργούς και Πρωθυπουργό. Η άλλη παραγραφή αφορά τον χρονικό ορίζοντα εντός του οποίου είναι ενεργή αυτή η αξίωση της πολιτείας για δίωξη των συγκεκριμένων πράξεων. Αυτό, όμως, το βλέπουμε από την πλευρά του εγκλήματος και όχι από την πλευρά του δικονομικού δικαιώματος της δίωξης.

Καταλήγοντας, -και επαναλαμβάνω, επειδή νομίζω κάποιος ή κάποια συνάδελφος είπε ότι είναι ανεπίτρεπτο να υπάρχει ειδική μεταχείριση για τους Υπουργούς και τους Υφυπουργούς- θα ήθελα να πω και κάποιες ειδικότερες σκέψεις που προκύπτουν από την παρατήρηση του τι συμβαίνει σε όλον τον κόσμο τον πολιτισμένο, αλλά και τι συμβαίνει στην Ελλάδα μέχρι σήμερα.

Καταρχάς, στην Ελλάδα, σε όλα τα Συντάγματα μέχρι σήμερα υπήρχαν ειδικές διατάξεις για το ζήτημα αυτό, γιατί ο συνταγματικός νομοθέτης ως αυθεντικός παρατηρητής της ιστορίας του τόπου είχε υιοθετήσει την άποψη ότι εδώ στην Ελλάδα οι πολιτικές συγκρούσεις μονίμως τροφοδοτούν ποινικές δίκες. Και αυτοί που κατά κύριο λόγο είναι εκτεθειμένοι σε αυτόν ακριβώς τον στόχο του ποινικού κολασμού που τροφοδοτείται από ελατήρια πολιτικής αντιδικίας είναι οι Υφυπουργοί, οι Υπουργοί και ο Πρωθυπουργός.

Γι' αυτό ακριβώς, δεν κάνουμε καμία ειδική μεταχείριση όσον αφορά την εφαρμογή του ποινικού νόμου. Άλλωστε, πρέπει να ξέρουμε ότι μέχρι το Σύνταγμα του 1975 υπήρχαν στην Ελλάδα τα λεγόμενα ιδιώνυμα υπουργικά αδικήματα που ήδη έχουν καταργηθεί. Αυτό που έχει επιβιώσει στις πολιτικές συζητήσεις που γίνονται ότι «είσαι κατηγορούμενος για προδοσία», οφείλεται στο γεγονός ότι η προδοσία κάποτε, στις αρχές της ζωής του νέου ελληνικού κράτους, αποτελούσε ιδιώνυμο υπουργικό ποινικό αδίκημα. Μπορούσε, λοιπόν, να κατηγορηθεί για προδοσία Υφυπουργός, Υπουργός ή ο ίδιος ο Πρωθυπουργός.

Αυτά, λοιπόν, τα ιδιώνυμα ποινικά αδικήματα, τα αδικήματα δηλαδή που καθ' υπερβολήν τιμωρούσαν τους πολιτικούς για συγκεκριμένες πράξεις που δεν ήταν αξιόποινες για τον άλλο πολίτη, για τον άλλο λαό, καταργήθηκαν στο όνομα της ισότητας και πολύ καλά συνέβη, γιατί ο ποινικός νόμος θα πρέπει να ισχύει το ίδιο και για τους πολιτικούς και για τους πολίτες.

Το θέμα, λοιπόν, είναι μόνο το δικονομικό ζήτημα του ποιος ασκεί την ποινική δίωξη. Βέβαια και τούτο περιορίστηκε, γιατί στα παλιότερα Συντάγματα υπήρχε η δυνατότητα και η υποχρέωση και η αρμοδιότητα της Βουλής, όχι μόνο να ασκεί την ποινική δίωξη, αλλά να κάνει και προανακριτικές πράξεις, δηλαδή να ασκεί και δικαστικά καθήκοντα. Αυτά ήδη σήμερα έχουν περιοριστεί και έχει απομείνει μόνο αυτό το συγκεκριμένο δικονομικό δικαίωμα. Και θα μου πείτε: Γιατί δεν καταργείται κι αυτό; Αυτό δεν μπορεί να καταργηθεί, κατά την άποψή μας, γιατί πλέον θα άνοιγε τον ασκό του Αιόλου και θα είμαστε μονίμως στα δικαστήρια, διότι δεν υπάρχει περίπτωση, αν ληφθεί υπόψη αυτό που

συμβαίνει στην ποινική μας ζωή, να μείνει προστατευμένη η πολιτική ζωή του τόπου και κυρίως οι πολίτες και οι πολιτικοί που ασκούν τα ύψιστα αξιώματα της Δημοκρατίας από κακόβουλες μηνύσεις.

Γι' αυτό ακριβώς η Βουλή εξακολουθεί να έχει τη συγκεκριμένη αρμοδιότητα. Άλλωστε είναι το μόνο αντιπροσωπευτικό Σώμα που διαθέτει άμεση δημοκρατική νομιμοποίηση. Και αφού όλες οι εξουσίες, λοιπόν, πηγάζουν από τον λαό και ασκούνται εξ ονόματος του λαού, είναι δεδομένο ότι και την άσκηση της ποινικής δίωξης αυτός που δικαιούται στο όνομα του ελληνικού λαού να την ασκήσει είναι το Κοινοβούλιο.

Θέλω πρώτα απ' όλα να εκφράσω, τη μεγάλη ικανοποίησή μου, γιατί σήμερα είχαμε την ξεχωριστή εμπειρία να συμμετέχουμε σε ένα συλλογικό συνταγματολογικό αναστοχασμό, σε τέτοιο εύρος και σε τέτοιο βάθος που το συμπέρασμα που τελικώς προκύπτει μετά την ολοκλήρωση της συζήτησης, να είναι η γόνιμη αναθεώρηση των δύο σημαντικών διατάξεων που αφορούν την τιμή του πολιτικού κόσμου, του άρθρου 62 και του άρθρου 86, χωρίς βέβαια μετά τα πορίσματα αυτού του αναστοχασμού να αφήνεται η οποιαδήποτε καχυποψία ακόμα και στον πιο κακόπιστο πολίτη της χώρας.

Είναι, πράγματι, πολύ σημαντική η συνεισφορά των περισσότερων πολιτικών πτερυγών. Η δε προσπάθεια που κατεβλήθη είναι θεωρώ μια ευπρόσωπη και με όρους αναλογικής ισότητας ένταξη στο όλο σύστημα του δημοκρατικού μας πολιτεύματος της δράσης αυτών που έχουν τη μοίρα ή το προνόμιο να γίνουν Βουλευτές, Υπουργοί, Υφυπουργοί ή Πρωθυπουργοί και Πρόεδροι Δημοκρατίας αυτής της χώρας.

Σήμερα σε δύο αναφορές και με δυο σύντομες προτάσεις συνέβη το εξής: Πρώτον, με τη σύμφωνη γνώμη των περισσότερων πτερυγών όσον αφορά το άρθρο 62 θεωρώ ότι έγινε η μεγάλη ανατροπή. Δηλαδή, ενώ με την ισχύουσα διάταξη ο κανόνας είναι η ασυλία και η εξαίρεση είναι η άρνηση της ασυλίας, τώρα με τη συγκεκριμένη τροποποίηση κανόνας γίνεται η άρση της ασυλίας στα αιτήματα της εισαγγελικής Αρχής, όταν οι καταγγελλόμενες πράξεις είναι πράξεις που έχουν άμεση συνάφεια με την εκτέλεση των κοινοβουλευτικών και των πολιτικών καθηκόντων του Βουλευτή.

Είναι πολύ μεγάλη αυτή η τομή που γίνεται και ανεξάρτητα με το πώς θα συζητήσουμε και το ζήτημα που ετέθη σχετικά με την πρόταση που έκανε το ΚΙΝΑΛ, θεωρώ ότι είμαστε όλοι προς την ίδια τη σωστή κατεύθυνση. Υπάρχει, λοιπόν, αυτό που ονόμασα –και όλοι γνωρίζουμε ότι πρέπει να υπηρετούμε- «αναλογική ισότητα». Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, την περίπτωση του άρθρου 86, είναι προφανές ότι μέχρι σήμερα αυτό που εμπόδιζε την ίση μεταχείριση κατά την εφαρμογή του ποινικού νόμου στους πολιτικούς, τούς Υπουργούς, Υφυπουργούς, Πρωθυπουργό και του απλού πολίτη, ήταν η προβλεπόμενη από το άρθρο 86.3 σύντομη αποσβεστική προθεσμία για την άσκηση της ποινικής δίωξης.

Αυτή, λοιπόν, καταργείται με την πρόταση που κάνουμε εδώ η πλειοψηφία των κομμάτων και, άρα, καταργούμενης αυτής της αποσβεστικής προθεσμίας δεν θα υπάρχει κανένα εμπόδιο στη Βουλή να ασκήσει μόνο το δικονομικό δικαίωμα, που της αναγνωρίζει το άρθρο 86 και όχι να κρίνει επί της ουσίας τα αδικήματα που αποδίδονται στους Υπουργούς, Υφυπουργούς ή Πρωθυπουργούς. Αυτό ακριβώς το συγκεκριμένο δικονομικό της δικαίωμα αφήνεται ελεύθερο χρονικά.

Αυτή η ελευθερία βεβαίως θα πρέπει να έχει και ένα όριο, γιατί να μην η διαδοχή κυβερνήσεων που ανήκαν στο ίδιο κόμμα πολλές φορές διευκόλυνε την ατιμωρησία Υφυπουργών, Υπουργών, κλπ, αλλά τώρα μετά την κατάργηση της αποσβεστικής προθεσμίας που δίνεται η χρονική άνεση να εξελιχθεί

ο εκλογικός κύκλος σε τέτοιο βαθμό που και οι Αντιπολιτεύσεις να έρθουν στη θέση της Κυβέρνησης και το αντίστροφο, απαιτείται να μπει ένα ορθολογικό χρονικό όριο ως προς την ανάπτυξη των σχετικών οικονομικών χειρισμών από τη Βουλή. Και αυτό το όριο, κατά την εκτίμηση τη δικιά μου, είναι η δεκαετία.

Θα ήθελα, τέλος, να πω και κάτι ακόμα, γιατί και η παρέμβαση του ειδικού εισηγητή του ΚΙΝΑΛ, του πρώην Δημάρχου Αθηνών, του κ. Καμίνη, ήταν εντυπωσιακή και μπορώ να πω ότι μας ενθάρρυνε όλους να ακολουθήσουμε μια σταθερή πορεία προς την κατεύθυνση που κινήθηκαν οι τοποθετήσεις των περισσότερων κομμάτων. Δεν πρέπει να χαριστούμε σε κανέναν από αυτούς που έχουν αναλάβει τον ρόλο στην κοινωνία να πετροβολούν τη Βουλή και να την πετροβολούν με ύβρεις και με δήθεν συκοφαντίες ότι εδώ υπάρχουν τριακόσιοι που δεν κάνουν τίποτα άλλο από το πρωί μέχρι το βράδυ από το να ευλογούν τα γένια τους και να κατοχυρώνουν τα προνόμιά τους.

Η αναγνώριση, λοιπόν, του ότι οι πολιτικοί έχουν αυτό το δημοκρατικό προνόμιο δεν είναι διάκριση ανισότητας, αλλά είναι ευθύνη την οποία τους την ανέθεσε ο λαός με την ψήφο τους και απέναντι σ' αυτή την ευθύνη η κοινωνία πρέπει για όσους τουλάχιστον αξίζουν τον σεβασμό της, να μην τους τον αρνείται με αυτού του είδους τα επιχειρήματα που έχουν μέσα τους μια καταφρονητική τάση ισοπέδωσης. Σ' αυτή θα αντισταθούμε. Δεν πρόκειται να ενδώσουμε.

Έκτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 96§5 και 101Α

Στην παρούσα ενότητα θα ασχοληθούμε με τις προτάσεις που έχουν κατατεθεί για την αναθεώρηση της διάταξης του άρθρου 96 παράγραφος 5, που αφορά τα στρατιωτικά ποινικά δικαστήρια και το καθεστώς το υπηρεσιακό και τις εγγυήσεις τις θεσμικές που συνοδεύουν τους στρατιωτικούς δικαστές και βεβαίως με τη διάταξη του άρθρου 101Α, που είναι μια πάρα πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση δημιουργίας και λειτουργίας στο διοικητικό μας σύστημα παραλλήλων διοικητικών δομών, δηλαδή των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών, που απολαμβάνουν των εγγυήσεων της ανεξαρτησίας απέναντι στη δημόσια διοίκηση και ελέγχονται από τη Βουλή κοινοβουλευτικά.

Όσον αφορά, λοιπόν, την προσέγγιση του πρώτου θέματος, του άρθρου 96 παράγραφος 5, θα πρέπει προεισαγωγικά να αναφερθώ στην όλη φυσιογνωμία του άρθρου 96, γιατί έχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον να αντιληφθούμε ότι με το άρθρο 96 ο συνταγματικός νομοθέτης καθιερώνει την τακτική ποινική δικαιοδοσία με την παράγραφο 1. Δηλαδή, ορίζει ότι η τιμωρία των εγκλημάτων ανήκει στα τακτικά ποινικά δικαστήρια, τα οποία έχουν και την αρμοδιότητα να τηρούν και να εφαρμόζουν όλους τους περιορισμούς που προβλέπουν οι ποινικοί νόμοι. Με αυτήν ακριβώς τη ρύθμιση ουσιαστικά ο συνταγματικός νομοθέτης υιοθετεί ένα αξίωμα παράλληλο προς το θεμελιώδες αξίωμα επί του οποίου στηρίζεται ο ποινικός κολασμός. Δηλαδή σε αυτό το αξίωμα που το ξέραμε από την επιστήμη του Ποινικού Δικαίου ως *nullum crimen nulla poena sine lege*, νομιμότητα δηλαδή του εγκλήματος και της τιμωρίας, προστίθεται με το άρθρο 96 το *nullum crimen nulla poena sine processu*.

Φτάνουμε, λοιπόν, σε ένα σημείο όπου η διαδικασία για την τιμωρία των εγκλημάτων, των μορφών δηλαδή της παραβατικής συμπεριφοράς που εμφανίζουν μια τέτοια ηθική και κοινωνική απαξία, ώστε να είναι αφόρητο παράδειγμα συμπεριφοράς μέσα στην κοινωνία, αυτή ακριβώς η τιμωρία να

αποτελεί και να απαιτεί μια ιδιαίτερη κρατική λειτουργία με αντίστοιχη συγκρότηση ειδικών θεσμών. Αυτή η λειτουργία όσον αφορά την τιμωρία των εγκλημάτων, αναφέρεται στα ποινικά δικαστήρια, πλην όμως από αυτόν τον κανόνα εισάγεται μια εξαίρεση που αφορά την ειδική ποινική δικαιοδοσία, που κατανέμεται σε τρεις κατηγορίες δικαστηρίων:

εν πρώτοις πρόκειται για τα δικαστήρια των ανηλίκων, που έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν με βάση τις αρχές τις ιδέες που προέκυψαν από τη Γαλλική Σχολή της νέας κοινωνικής άμυνας, οι οποίες επιβάλλουν την ιδιαίτερη ποινική μεταχείριση των ανηλίκων στα πλαίσια μάλιστα της προστασίας που οφείλει το κράτος απέναντι στην παιδική και την ανηλικότητα.

Κατά δεύτερο λόγο έχουμε τα διοικητικά δικαστήρια των λειών και κατά τρίτο, όπερ και μας ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα στρατιωτικά ποινικά δικαστήρια που εκδικάζουν και τιμωρούν τους παραβάτες των προβλεπόμενων από τον στρατιωτικό ποινικό κώδικα εγκλημάτων. Αυτούς δηλαδή που όταν διαπράττουν τα συγκεκριμένα εγκλήματα φέρουν τη στρατιωτική ιδιότητα, δηλαδή υπηρετούν στις Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας.

Για τα στρατιωτικά ποινικά πρέπει να αναφερθώ σε μία μνημειώδη απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, την 2857/2003, που ουσιαστικά άνοιξε τον δρόμο σε αυτόν τον προβληματισμό που σήμερα αποτελεί τη βάση της πρότασης από την πλευρά της Νέας Δημοκρατίας για την πιο βελτιωμένη ρύθμιση των ζητημάτων που άπτονται των θεσμικών εγγυήσεων που πρέπει να περιβάλλουν τους δικαστές της στρατιωτικής δικαιοσύνης, τους στρατιωτικούς λειτουργούς της στρατιωτικής δικαιοσύνης ή των Ενόπλων Δυνάμεων, όπως λέμε στην πρότασή μας, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

Με αυτή, λοιπόν, τη συγκεκριμένη απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας που λειτουργήσε ως αναίρετικό δικαστήριο σε μια δίκη που είχε ανοιχτή ύστερα από αγωγή από μέρους ενός Αναθεωρητή Β', Δικαστή των Ενόπλων Δυνάμεων, που είναι βαθμός αντίστοιχος με τον βαθμό του Αρεοπαγίτη, όταν αυτός προσέφυγε στα διοικητικά δικαστήρια, προκειμένου να διεκδικήσει αποδοχές ανάλογες, όχι με εκείνες που έπαιρνε ως Αναθεωρητής Β' του Στρατοδικείου, του αναθεωρητικού δικαστηρίου, αλλά ως Αρεοπαγίτης, βαθμός που ήταν αντίστοιχος με τον βαθμό του.

Στον α' βαθμό κέρδισε την υπόθεση, έγινε δεκτή η αγωγή. Το ίδιο έγινε και στο Εφετείο, όπου απερρίφθη η έφεση του ελληνικού δημοσίου με το αιτιολογικό ότι ο ενάγων ως δικαστής απολαμβάνει των εγγυήσεων της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας που προβλέπει το άρθρο 87 παράγραφος 1 του Συντάγματος για όλους τους δικαστικούς λειτουργούς. Υπό αυτήν την παραδοχή αποτελεί δυσμενή μεταχείριση η εξαίρεση του ενάγοντος από το μισθολόγιο των λοιπών τακτικών δικαστών, δηλαδή των μελών, των δικαστικών λειτουργών της τακτικής δικαιοσύνης, γιατί μια τέτοια δυσμενής μεταχείριση παραβιάζει τη διάταξη του άρθρου 4 περί ισότητας, τη διάταξη του άρθρου 26 περί διακρίσεως των εξουσιών και τις διατάξεις των άρθρων 87 παράγραφος 1 και 88 παράγραφος 2. Ήρθε όμως το Συμβούλιο της Επικρατείας και έκανε δεκτή την αναίρεση του ελληνικού δημοσίου με έναν λόγο που προφανώς δεν είναι ο ορθότερος, γιατί την ορθότερα άποψη περί του κρινόμενου ζητήματος την περιλαμβάνει στο σκεπτικό της η μειοψηφία.

Ας αρχίσουμε από την πλειοψηφία, η οποία δέχθηκε ότι ο δικαστικός λειτουργός των Ενόπλων Δυνάμεων έχει διττή ιδιότητα, δηλαδή μετέχει του δικαστικού σώματος ως δικαστικός λειτουργός και ταυτόχρονα έχει και την ιδιότητα του του στελέχους των Ενόπλων Δυνάμεων. Υπό αυτή την έννοια εντάσσεται μέσα στη λειτουργία ενός ιεραρχικά δομημένου συστήματος Ενόπλων Δυνάμεων. Ο

συνταγματικός νομοθέτης, με την παραπομπή που κάνει στον κοινό νομοθέτη για να ρυθμίζει το καθεστώς της υπηρεσιακής κατάστασης των μελών του Δικαστικού Σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων, είναι υποχρεωμένος τα ζητήματα που άπτονται του καθεστώτος που διέπει την υπηρεσιακή τους κατάσταση, να τα ρυθμίζει κατά τον τρόπο που ορίζει το Σύνταγμα στη συγκεκριμένη διάταξη.

Εκεί λοιπόν έχει την απόλυτη -λέει η απόφαση αυτή- ευχέρεια ο κοινός νομοθέτης να επιλέξει μεταξύ δύο συστημάτων: Είτε τελικά να δεχθεί ότι πράγματι πρέπει να εξομοιωθούν μισθολογικά πλήρως οι δικαστές των Ενόπλων Δυνάμεων με τους λοιπούς τακτικούς δικαστές είτε να ορίσει ένα άλλο καθεστώς που να προσιδιάζει στις ιδιαιτερότητες που ανέφερα. Γιατί, όπως ρητά ορίζει η παραπομπή του 96.5, αναφέρεται μόνο στην περίπτωση του 87.1, δηλαδή μόνο στη λειτουργική και την προσωπική ανεξαρτησία του δικαστή, και δεν αναφέρεται στην 88.2, που προβλέπει και ανάλογες προς το αξίωμα αποδοχές για τους στρατιωτικούς δικαστές.

Βέβαια εδώ τίθεται ένα ζήτημα για το ποια από τις δύο διατάξεις είναι υπέρτερης συνταγματικής σημασίας και, όπως σωστά είτε η μειοψηφία, η διάταξη η οποία συμπεριλαμβάνει μέσα της και όσα ορίζει το 88.2 είναι εκείνη του 87.1, που ορίζει ότι οι δικαστές περιβάλλονται με τις εγγυήσεις της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας. Και το μισθολογικό ζήτημα και όλα τα άλλα ζητήματα είναι αρχές και εγγυήσεις που απορρέουν από τη βασική αυτή εξασφάλιση και υπ' αυτή την έννοια, με την πρόταση που κάνουμε και εμείς, ορίζουμε ότι ναι μεν υπάρχει αυτή η παραπομπή στο 87.1, αλλά εκεί εμείς θέλουμε άπασες τις διασφαλίσεις και τις θεσμικές εγγυήσεις του Συντάγματος που κατοχυρώνουν υπέρ του Δικαστικού Σώματος, και του τακτικού δικαστικού και του Δικαστικού Σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων, την προσωπική και την λειτουργική ανεξαρτησία.

Υπήρξε ένα άλλο ζήτημα, το οποίο αφορούσε -και σε μια επαφή που είχα με τους εκπροσώπους των δικαστών των Ενόπλων Δυνάμεων το συζητήσαμε- το αν η σύνθεση των στρατιωτικών δικαστηρίων θα πρέπει να αποτελείται αμιγώς από στρατιωτικούς δικαστές ή, όπως είναι η ισχύουσα ρύθμιση, θα πρέπει κατά πλειοψηφία να απαρτίζεται από στρατιωτικούς δικαστές. Όπως γνωρίζουμε, σήμερα, στους μεγάλους σχηματισμούς και κυρίως στα πενταμελή πρωτοδικεία ή στα πενταμελή αναθεωρητικά στρατιωτικά δικαστήρια, η πλειοψηφία αποτελείται από στρατιωτικούς δικαστές και η μειοψηφία αποτελείται από στρατοδίκες.

Στρατοδίκες -για να μη δημιουργηθούν κακές εντυπώσεις- είναι αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού, οι οποίοι προέρχονται από τις λεγόμενες παραγωγικές σχολές και οι οποίοι συμμετέχουν στη σύνθεση των στρατιωτικών δικαστηρίων, χωρίς όμως, όπως έχει πει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η συμμετοχή δύο εξ αυτών στους πέντε συνολικά δικαστές να αλλοιώνει κατά τέτοιο τρόπο τη σύνθεσή τους, ώστε αυτός ο τρόπος της σύνθεσης να παραβιάζει το άρθρο 6 παράγραφος 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τη διασφάλιση του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη. Δηλαδή δεν έχουμε παραβίαση του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, λέει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο σε αυτήν την περίφημη απόφαση του 2001, Τσαρίδη και Μπέλλου κατά Ελλάδος, και υπ' αυτή την έννοια θεωρούμε ότι δεν χρειάζεται να αλλάξει η συγκεκριμένη διάταξη, γι' αυτό και στην πρότασή μας την αναφέρουμε όπως ακριβώς ισχύει.

Αυτό όμως που χρειάζεται πράγματι να γίνει και παραπέμπει, με την πρότασή μας, στον κοινό νομοθέτη τη ρύθμισή του είναι, πρώτον, η αντιστοιχία του βαθμολογίου των στρατιωτικών δικαστών με εκείνου των τακτικών δικαστών, η σύνθεση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου, καθώς επίσης τα

πειθαρχικά συμβούλια και τα σχετικά με την επιθεώρησή τους. Αυτά είναι ζητήματα τα οποία ο κοινός νομοθέτης έχει την ευχέρεια, περιπτώσιολογικά και λαμβάνοντας υπόψη και τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν και προκύπτουν από αυτήν τη διττή ιδιότητα που έχουν οι στρατιωτικοί δικαστές, να τα αντιμετωπίσει πληρέστερα και ενδεδειχότερα.

Τέλος, με νόμο, παραπέμπουμε στην κοινή νομοθετική οδό, με εκτελεστικό νόμο, για να οριστεί η έναρξη της ισχύος αυτής της συγκεκριμένης αναθεωρημένης διάταξης που θα ψηφίσουμε, ώστε πλέον να υπάρξει ένα καθεστώς που απόλυτα θα σέβεται, και στον τομέα της στρατιωτικής δικαιοσύνης, τις αρχές που επιβάλλουν η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο άρθρο 6, σύμφωνα με το οποίο απαιτείται ο κάθε πολίτης, να δικάζεται από αμερόληπτο και ανεξάρτητο δικαστήριο.

Με αυτές τις ρυθμίσεις που προτείνουμε θεωρούμε ότι κατοχυρώνεται πλήρως η δικαιοκρατική φυσιογνωμία των στρατιωτικών δικαστηρίων της χώρας και με τις συμπληρωματικές ρυθμίσεις που θα γίνουν στο υπηρεσιακό καθεστώς των στρατιωτικών δικαστών πλέον θα υπάρξει μια πραγματικά καινούργια, πιο σύγχρονη και πιο δικαιοκρατική ρύθμιση των ζητημάτων.

Εισέρχομαι τώρα στο θέμα των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών. Είναι γνωστό ότι οι ανεξάρτητες διοικητικές αρχές για την ελληνική έννομη τάξη είναι θεσμός επείσακτος. Είναι ένας θεσμός, που στα τέλη της δεκαετίας του 1980 μας ήρθε από αντίστοιχες μορφές θεσμών που υπήρχαν σε άλλα κράτη, στη Σουηδία, στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Γερμανία, και από εκεί και πέρα, για πρώτη φορά, εν όψει και αυτής της διαχρονικής, κακής λειτουργίας και της γνωστής αναποτελεσματικότητας της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, προσφύγαμε στην ίδρυση παραλλήλων διοικητικών δομών προς τη παραδοσιακή διοικητική λειτουργία του κράτους, που να τελούν σε τέτοια σχέση με τη δημόσια διοίκηση, ώστε να διασφαλίζεται υπέρ αυτών η προσωπική και η υπηρεσιακή ανεξαρτησία των μελών των.

Ομοίως και το ορισμένο της θητείας των μελών, ώστε να μην έχουμε καταχρήσεις στην άσκηση των εξουσιών τους. Υπ' αυτή την έννοια και με βάση το γεγονός ότι αυτές οι ανεξάρτητες αρχές κατοχυρώθηκαν και στην αναθεώρηση που έγινε το 2001 σε μια ειδική διάταξη του άρθρου 101Α ουσιαστικά πλέον στην Ελλάδα. Όμως παράλληλα με αυτές λειτουργούν στο υπάρχον διοικητικό σύστημα της χώρας και μια σειρά μη συνταγματικές ανεξάρτητες αρχές. Επομένως έχουμε δύο κατηγορίες ανεξαρτήτων αρχών: Είναι οι ανεξάρτητες αρχές που προβλέπονται από το Σύνταγμα και οι ανεξάρτητες διοικητικές ή ρυθμιστικές αρχές που τις προβλέπει ο κοινός νομοθέτης.

Έχει αποδειχθεί ότι για τη λειτουργία της διοίκησης στην Ελλάδα αυτές οι αρχές είχαν μία πολύ γόνιμη παρουσία και έχουν βοηθήσει σε κρίσιμους τομείς, όπως είναι η προστασία των προσωπικών δεδομένων, όπως είναι τα σχετικά με την ραδιοτηλεόραση και τα σχετικά με τις επικοινωνίες, όπως είναι τα σχετικά με την πρόσληψη προσωπικού για τη στελέχωση της Δημόσιας Διοίκησης, όπως είναι τα σχετικά με τη συνηγορία του πολίτη. Για τα ζητήματα αυτά έχει δημιουργηθεί από τη δράση αυτών των αρχών ένα corpus αποφάσεων, που μας έχουν φωτίσει και μας έχουν οδηγήσει σε μία άλλη ενατένιση του τρόπου με τον οποίο το κράτος πρέπει να αντιμετωπίζει τη σχέση του με τον πολίτη, όπως και ο πολίτης τη σχέση του με το κράτος.

Έτσι, λοιπόν, σήμερα με τη συζητούμενη αναθεωρητική πρότασή μας ερχόμαστε να ανταποκριθούμε στο αίτημα για θεραπεία των δυσλειτουργιών που έχουν παρατηρηθεί στη δραστηριότητα τόσο της μίας όσο και της άλλης κατηγορίας των ανεξάρτητων αρχών.

Εδώ θα ήθελα να κάνω μία παρέκβαση και να ασχοληθώ με ένα ζήτημα το οποίο μας το έθεσαν πολλοί εκπρόσωποι από τις μη συνταγματικά προβλεπόμενες ανεξάρτητες αρχές, οι οποίες ζήτησαν να υπάρξει μία ρύθμιση ή έστω μία μορφή ερμηνευτικής δήλωσης, σύμφωνα με τις οποίες το καθεστώς που ισχύει για τις συνταγματικά προβλεπόμενες ανεξάρτητες αρχές, να καλύπτει και τις άλλες αρχές.

Θεωρούμε ότι ανάγκη τέτοιας νομοθέτησης ή τέτοιας διευκρίνισης δεν υπάρχει. Και αυτό διότι το ίδιο το Σύνταγμα, με μία διατύπωση που έχει υιοθετήσει στο άρθρο 56 παράγραφος 3, περίπτωση δεύτερη -εκεί, δηλαδή, όπου αναφέρεται στα κωλύματα εκλογιμότητας των υποψηφίων Βουλευτών- κάνει μια αναφορά στις ανεξάρτητες διοικητικές αρχές και τις διαιρεί -χωρίς να τις ξεχωρίζει και να τις διαφοροποιεί από πλευράς κύρους, αποτελεσματικότητας και αποστολής- ορίζοντας ότι τόσο οι προβλεπόμενες από το Σύνταγμα ανεξάρτητες αρχές όσο και εκείνες οι διοικητικές ή οι ρυθμιστικές αρχές που ιδρύονται με νόμο, αποτελούν το ίδιο ακριβώς εμπόδιο στην εκλογιμότητα του Βουλευτή, εφόσον δεν υπάρχει παραίτηση δεκαοκτώ μήνες πριν από το χρόνο διεξαγωγής των εκλογών.

Με βάση αυτήν την αιτιολογία, και το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει δεχθεί ότι αυτές οι αρχές έχουν ακριβώς την ίδια αξία, την ίδια σημασία και παίζουν τον ίδιο ρόλο υπό, φυσικά, τη λειτουργία και την πρόβλεψη του άρθρου 101Α του Συντάγματος.

Εκεί ακριβώς τώρα είναι που ερχόμαστε για να πούμε τα εξής:

Πρώτον, το θέμα του ορισμένου της θητείας των μελών των ανεξάρτητων αρχών είναι ζήτημα πολύ μεγάλης σημασίας, γιατί ταλάνισε τα προηγούμενα χρόνια όλους τους εμπλεκόμενους στις υποθέσεις αρμοδιότητας ανεξάρτητων διοικητικών αρχών (κοινοβουλευτικούς, διοικητικούς, πολιτικούς, πολίτες) με βάση το γεγονός ότι έχοντας προβλεφθεί μία αυξημένη πλειοψηφία για την επιλογή των μελών της διοίκησής τους από τη Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής (4/5), υπήρχε σε πολλές περιπτώσεις δυσχέρεια συναίνεσης για την επιλογή νέων μελών, με πιο χαρακτηριστική την περίπτωση του Εθνικού Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου.

Έτσι, λοιπόν, συνέβη σε πολλές περιπτώσεις, για μακρό χρονικό διάστημα να παραμένουν στις θέσεις τους μελών των οποίων η θητεία είχε λήξει. Τότε φτάσαμε στο σημείο να έχουμε αποφάσεις του Συμβουλίου Επικρατείας που ακύρωναν αποφάσεις των διοικητικών αρχών λόγω μη νόμιμης σύνθεσης, γιατί στη λήψη των συγκεκριμένων αποφάσεων συμμετείχαν μέλη των οποίων είχε λήξει η θητεία.

Έτσι, τόσο με βάση το ν. 3051/2002, που ισχύει γενικά για τις ανεξάρτητες αρχές, όσο και με τον πρόσφατο ν. 4055/2012, που τροποποίησε τις διατάξεις που αφορούν στη λειτουργία των αρχών, δημιουργήθηκε -και αυτό κάνουμε σήμερα με την πρότασή μας- η βασική πρόβλεψη ότι μέχρι να εκλεγούν τα νέα μέλη παρατείνεται η θητεία των υπαρχόντων μελών, κάτι που πρέπει να προβλέπεται πλέον από το Σύνταγμα.

Αυτό είναι πράγματι μία διέξοδος, η οποία θεωρούμε ότι δεν θα φτάσει στο σημείο να δημιουργήσει τις δυσλειτουργίες που είχε δημιουργήσει η ισχύουσα διάταξη, γιατί ήδη με την πρότασή μας για αναθεώρηση του 101Α μικραίνουμε, βελτιώνουμε -θα έλεγα- και το ποσοστό της συναίνεσης που απαιτείται στο θεσμό της Διάσκεψης των Προέδρων από 4/5 σε 3/5. Υπό αυτή την έννοια θεωρούμε πλέον ότι τα πράγματα θα εξοικονομηθούν κατά τέτοιο τρόπο, που να μην έχουμε τα ίδια προβλήματα.

Κατά τα άλλα, παραπέμπουμε στον Κανονισμό της Βουλής, όπου εκεί προβλέπεται η λειτουργία του θεσμού της Διάσκεψης των Προέδρων ως οργάνου το οποίο επιλέγει τα μέλη των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών. Κατά τα λοιπά, φτάνουμε σε μία πιο εύπλαστη και ευλύγιστη

δυνατότητα ρύθμισης των ζητημάτων αυτών με αποφάσεις που έχουν να κάνουν με τον Κανονισμό της Βουλής παρά με την παραπομπή στον κοινό νομοθέτη.

Θεωρούμε ότι αυτό άπτεται και της περιωπής στην οποία έχει τοποθετήσει το ίδιο το Σύνταγμα τη λειτουργία των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών. Παράλληλα, εναρμονίζεται με το χαρακτηριστικό - που είναι το τρίτο θεσμικό χαρακτηριστικό της λειτουργίας αυτών των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών- του κοινοβουλευτικού ελέγχου που ασκείται επ' αυτών και έχει ανατεθεί στην Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας, που προβλέπεται στο άρθρο 43Α του Κανονισμού της Βουλής.

Έβδομη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 101§1 - 101§4 - 101 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 102§2

Άρθρα 112§4 - 113 - 114§1 - 114§2 - 115§1 - 115§2 - 115§3 - 115§4 και 119§1

Εισέρχομαι στα ζητήματα που τίθενται από τις προτάσεις προς αναθεώρηση, κυρίως της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, αναφορικά με τις διατάξεις των άρθρων 101 και 102 του Συντάγματος. Θα ήθελα όμως αυτές τις δύο προτάσεις να τις εντάξω σε μία συλλογιστική που ο βηματισμός της έχει να κάνει πιο πολύ με την προσπάθεια της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης να διανθίσει και να εμπλουτίσει τη γλωσσική διατύπωση κανόνων, που είναι επαρκείς και ικανοποιητικοί ως προς τη νοηματική τους πρόσληψη, με κάποιες δικές της βασικές αντιλήψεις που αναφέρονται στη συνήθη, πάγια ιδεολογική τοποθέτηση που έχει η Αριστερά για κάποια ζητήματα που αφορούν τόσο το αποκεντρωτικό σύστημα που υιοθετεί το άρθρο 101 ως οργανωτική αρχή για την κρατική διοίκηση από τη μια πλευρά και από την άλλη, το άρθρο 102 για το σύστημα της τοπικής αυτοδιοίκησης ως συνιστώσας του διοικητικού συστήματος της χώρας.

Αν διεξέλθουμε όλες τις παραγράφους του άρθρου 101 από την πρώτη ως και την τέταρτη, θεωρώ ότι θα έχουμε σχηματίσει μια πλήρη, συγκροτημένη, μεθοδική και συστηματική προσέγγιση του διοικητικού συστήματος της χώρας, το οποίο από το 1975 ο συνταγματικός νομοθέτης θέλησε να στηρίξει πάνω στην αρχή της αποκέντρωσης.

Αυτή τη διάταξη ορίζει πρώτον, ότι το διοικητικό, κρατικό σύστημα, αυτό που έχουμε συνηθίσει να αποκαλούμε κρατική διοίκηση, αποτελείται από κεντρικά όργανα και από περιφερειακά όργανα. Κατανέμει τις αρμοδιότητες μεταξύ των οργάνων αυτών, αλλά πρώτα απ' όλα αποδίδει τη φυσιογνωμία της ενότητας στη λειτουργία αυτών των δύο κατηγοριών των διοικητικών, κρατικών οργάνων και ορίζει ότι τα μεν κεντρικά διοικητικά όργανα, εκτός από τις ειδικές αρμοδιότητες που έχουν, αποτελούν βασική εκδήλωση της κρατικής διοίκησης και υπηρετούν με τις αποφάσεις τους τον γενικό συντονισμό και τον έλεγχο της νομιμότητας των οργάνων του κράτους. Από αυτό βεβαίως προκύπτει ότι αφήνεται χώρος να λειτουργεί με βάση συγκεκριμένες αρχές η αποκεντρωμένη κρατική διοίκηση.

Οι αρχές είναι αυτές που προτείνει να ληφθούν υπόψη η συγκεκριμένη πρόταση που κάνει η Αξιωματική Αντιπολίτευση. Είναι η αρχή, πρώτον, της εγγύτητας, που επιβάλλει την όσο το δυνατόν πλησιέστερη προς την κατοικία του ενδιαφερομένου πολίτη λήψη απόφασης από μια περιφερειακή

αρχή, δηλαδή να μην ξεκινάει ο πολίτης από την περιφέρεια για να πάει στο κέντρο προκειμένου εκεί να λύσει το πρόβλημά του, αλλά να υπάρχει ένα περιφερειακό κρατικό διοικητικό όργανο το οποίο να είναι όσο γίνεται πιο κοντά στην έδρα των κοινωνικών και οικονομικών συμφερόντων του πολίτη και για λόγους εγγύτητας, αλλά ταυτόχρονα και για λόγους που έχουν σχέση με την αμεσότητα της αντίληψης και με την ταχύτητα της επέμβασης για τη λύση. Αυτές είναι οι αρχές που επικαλείται η Αξιωματική Αντιπολίτευση όταν μιλάει για αρχές της εγγύτητας και της επικουρικότητας. Αυτές συμπεριλαμβάνονται από τη διατύπωση των τεσσάρων παραγράφων της διάταξης του άρθρου 101 και παρέλκει οποιαδήποτε αναδιατύπωση, γιατί ο συνταγματικός νομοθέτης του '75 έκανε μια σοφή επιλογή. Εξεφράσθη κατά τρόπο γενικό και μάλιστα επέλεξε θεμελιώδεις αρχές στην οργάνωση της κρατικής διοίκησης, αφήνοντας τον κοινό νομοθέτη να παίρνει μέτρα τα οποία θα ανταποκρίνονται κάθε φορά στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες.

Αυτή η ισορροπία, λοιπόν, δεν μπορεί να διαταραχθεί με το να δεχθούμε ειδικότερες, λεπτομερέστερες, ενδεχομένως και κοινά αποδεκτές από όλες τις πτέρυγες της Βουλής μεταρρυθμίσεις, αλλαγές και προσθήκες της διάταξης του άρθρου 101. Ως γνωστόν, πρέπει επιτέλους να αντιληφθούμε ότι το Σύνταγμα έχει υιοθετήσει το λεγόμενο αποκεντρωτικό σύστημα στην οργάνωση της κρατικής διοίκησης, ένα σύστημα το οποίο μας έχει έρθει από τη Γαλλία. Είναι αυτό που οι Γάλλοι ονομάζουν *decentralisation* και αυτό το σύστημα ακριβώς το έχουν υπηρετήσει με τον τρόπο που το παραλάβαμε κι εμείς και με πάρα πολύ ορθό τρόπο το έχουμε αποδεχθεί και όσον αφορά κυρίως τις γενικές αρχές του, όπως είναι η αποφασιστικότητα των περιφερειακών οργάνων, όσο επίσης και ως προς τη διοικητική διαίρεση της χώρας με βάση κριτήρια γεωπολιτικά, κοινωνικά και συγκοινωνιακά.

Εδώ βέβαια θα μου πείτε ότι ο κοινός νομοθέτης δεν έχει επιτύχει καίριες παρεμβάσεις. Κι εδώ ακριβώς είναι η επιμονή μου στην πρόταση που κάνω να μην υιοθετηθεί η συγκεκριμένη αναθεωρητική σημείωση που κάνει η Αντιπολίτευση. Γιατί;

Γιατί ενώ ο συνταγματικός νομοθέτης προσφέρει στον κοινό νομοθέτη τις βασικές, τις θεμελιώδεις δυνατότητες ρύθμισης, εντούτοις κατά τον διαίρεση σε διοικητικές περιφέρειες που έγινε με τον νόμο 2503/1997, όπου είχαμε για πρώτη φορά μετά την κατάργηση του καθεστώτος των νομαρχιών και των αιρετών νομαρχιών δεκατρείς περιφέρειες ως β' βαθμό αυτοδιοίκησης, και στη συνέχεια με τον νόμο 3852/2010 είχαμε τη συγκρότηση επτά αποκεντρωμένων κρατικών διοικητικών περιφερειών που αρχικά είχαν ως προϊστάμενο τον λεγόμενο αποκεντρωμένο περιφερειάρχη, για να έρθει η προηγούμενη κυβέρνηση με τον νόμο 4325/2015 και να τον κάνει συντονιστή κρατικής διοίκησης, δεν εφαρμόστηκαν τα ορθότερα κριτήρια ώστε μέχρι σήμερα να διατυπώνονται πολλά και ισχυρά παράπονα από πολλές περιοχές ότι δεν έχει ληφθεί υπ' όψιν το κριτήριο ούτε των συγκοινωνιακών, ούτε των κοινωνικών, ούτε των γεωπολιτικών συνθηκών.

Αναφέρομαι ιδιαιτέρως -και βρίσκω την ευκαιρία να το πω- στον διαμελισμό της Πελοποννήσου σε δύο διοικητικές περιφέρειες, που είναι πράγματι κάτι που δείχνει ότι ο κοινός νομοθέτης είναι αυτός που κρατάει στο χέρι του το πηδάλιο και είναι αυτός που έχει την εξουσία να διαμορφώνει πραγματικότητες στο θέμα της αποκέντρωσης της κρατικής διοίκησης, ώστε αυτές να είναι συμβατές και με την ιστορία και με τη γεωγραφία και με τις ειδικότερες συνθήκες που επικρατούν. Επηρεάζεται, προφανώς, από πρόσκαιρες κομματικές ή άλλου είδους μικροπολιτικές αντιλήψεις.

Το λέω αυτό πάλι, γιατί και στην τελευταία παράγραφο, την 4, ενώ είναι σαφής η διατύπωση της συγκεκριμένης διάταξης του Συντάγματος, που επιβάλλει τόσο στο κράτος, είτε με τη μορφή της νομοθετικής λειτουργίας είτε με τη μορφή της κανονιστικής δράσης διοικήσεως, να παίρνει μέτρα για την ανάπτυξη την οικονομική και την κοινωνική των περιοχών οι οποίες διακρίνονται για μειονεξία εξαιτίας του γεγονότος ότι είναι ορεινές ή νησιωτικές.

Τι θα έδινε παραπάνω μια διατύπωση που θα έκανε λόγο για ολόπλευρη ανάπτυξη -η ανάπτυξη προφανώς είναι και ολόπλευρη- ή κοινωνική; Μιλούμε για τον χαρακτήρα της αναπτύξεως ως κοινωνικής. Κάθε μορφή οικονομικής ανάπτυξης έχει κοινωνικά αποτελέσματα άμεσα. Άλλωστε, εδώ, η Αριστερά με τις ιδεολογικές της αντιλήψεις, μας διδάσκει ότι το πρωταρχικό πάντα είναι το στοιχείο της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό που αποτελεί θεμέλιο για κάθε μορφή αναπτύξεως είναι ο οικονομικός παράγοντας.

Επιπλέον, το να υπάρξουν κίνητρα για την καλύτερη λειτουργία της διοικήσεως και τη στελέχωσή της με υπαλλήλους και αυτό δεν χρειάζεται να το προβλέπει το Σύνταγμα. Το προβλέπει επαρκώς -και πρέπει να το προβλέπει- ο κοινός νομοθέτης.

Άρα, λοιπόν, σε αυτό το θέμα, δεν νομίζω ότι χωρεί η οποιαδήποτε έστω και παραμικρή δυνατότητα βελτίωσης ή συμπλήρωσης ή προσθήκης ή τροποποίησης της συγκεκριμένης διάταξης. Ας αφήσουμε τη διάταξη αυτή έτσι όπως είναι να λειτουργεί. Άλλωστε και από την επιστήμη και από την πολιτική δεν έχει επικριθεί μέχρι σήμερα. Αντιθέτως, αν πρέπει να κάνουμε μια κριτική έντιμη και ειλικρινή, θα πρέπει να την απευθύνουμε στους δισταγμούς που έχει ο κοινός νομοθέτης για να πάει τα πράγματα πιο γρήγορα και να τα πάει πιο αποτελεσματικά προς την κατεύθυνση της πλήρους λειτουργίας μιας αποκεντρωμένης κρατικής διοικήσεως.

Έρχομαι τώρα στα θέματα που έχουν να κάνουν με τους ΟΤΑ .

Είναι γνωστό τοις πάσι ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι ένας θεσμός που η εμφάνισή του, βεβαίως, είναι απόλυτα και αρμονικά δεμένη με την εμφάνιση της νεωτερικότητας, με την εμφάνιση των επαναστατικών αντιλήψεων που άρχισαν να επικρατούν μετά τη Γαλλική Επανάσταση, για τον πιο φιλικό στον πολίτη τρόπο οργάνωσης της διοίκησης. Μάλιστα, για πρώτη φορά είναι το Σύνταγμα του 1795, το Επαναστατικό Σύνταγμα της Γαλλίας που κάνει λόγο για την Τοπική Αυτοδιοίκηση και στη συνέχεια, ξεκινάει μια ιστορική εξέλιξη του θεσμού, που κυρίως αντιμετωπίζει την Τοπική Αυτοδιοίκηση ως μια μορφή αυτοοργάνωσης, ως μια μορφή άμεσης δημοκρατίας, που ουσιαστικά σκοπό έχει να στερεώνει, να εμβαθύνει και να διευρύνει το δημοκρατικό πολίτευμα.

Εδώ θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι μετά το Σύνταγμα του 1975 και στο πλαίσιο αυτού του Συντάγματος είναι γνωστό ότι άρχισε η Τοπική Αυτοδιοίκηση να αναδεικνύεται ως ένα από τα βήματα της Δημοκρατίας. Πράγματι ο χαρακτήρας αυτού του θεσμού είναι απόλυτα συνδεδεμένος με τη δημοκρατία, με τη δημοκρατία που δεν αναφέρεται μόνο στη λειτουργία του πολιτεύματος, δεν είναι δηλαδή πολιτειακή βάση λειτουργίας του κράτους, αλλά ταυτόχρονα είναι και βάση οργάνωσης της ίδιας της κοινωνίας. Αυτό προσφέρει στην κοινωνία η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Πράγματι, με τον ν. 2503, όπως προείπα, έχουμε ως β' βαθμό αυτοδιοίκησης, κατ' εφαρμογήν της παραγράφου 1 του άρθρου 102, τη δημιουργία δεκατριών περιφερειών β' βαθμού τοπικής αυτοδιοίκησης που συμπληρώνουν τους 325 δήμους, που αποτελούν τους θεσμούς του α' βαθμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη χώρα μας.

Και για τον α' και για τον β' βαθμό Τοπικής Αυτοδιοίκησης- υπάρχει, σύμφωνα με το το άρθρο 102 του Συντάγματος, το τεκμήριο υπέρ αυτών της διαχείρισης και της διοίκησης των τοπικών υποθέσεων. Άρα, λοιπόν, σε τοπικό επίπεδο το άρθρο 102 ανοίγει μια ευρεία δυνατότητα να υπάρξει και να λειτουργήσει μια πρωτοβουλία λαϊκή, η οποία ενσωματώνεται μέσα στον θεσμό της Τοπικής Αυτοδιοίκησης α' ή β' βαθμού και δημιουργεί, καινούριες πραγματικότητες στην παραγωγή, στον αθλητισμό στον πολιτισμό και στην κοινωνική αλληλεγγύη, που δικαιολογημένα τις πιστώνεται η Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Δεν υπάρχει περιθώριο για άσκηση κριτικής στη συνταγματική αυτή διάταξη του άρθρου 102, ώστε να χρειάζεται προσθήκες ή αλλαγές, αφού από το 1975 μέχρι σήμερα οργανώνεται δημοκρατική η λειτουργία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ειδικότερα, η διάταξη του άρθρου 102 ορίζει ότι οι αρχές και τα όργανα των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης εκλέγονται με μυστική και καθολική ψηφοφορία. Τι σημασία έχει να πούμε ότι αυτή είναι άμεση; Άμεση είναι κάθε μορφή ψηφοφορίας. Δεν γίνεται έμμεσα. Όμως και αυτό το θεωρώ περιττό.

Δεύτερον και σοβαρότερο είναι ότι πλέον έχει καταναλωθεί πολύς κοινοβουλευτικός λόγος και με αποτελεσματικό και καίριο τρόπο αναφορικά με το αν πρέπει από τον συνταγματικό νομοθέτη να καθιερώνεται και να προβλέπεται αναλογικό σύστημα, μάλλον η απλή αναλογική -γιατί αναλογικό σύστημα υπάρχει- ως εκλογικό σύστημα για την ανάδειξη των οργάνων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Ήδη η Κυβέρνηση που προέκυψε από τις πρόσφατες εκλογές της 7^{ης} Ιουλίου, αναγκάστηκε να φέρει ειδικό νόμο στη Βουλή για να αποκαταστήσει την κυβερνησιμότητα στους ΟΤΑ εξαιτίας της αδυναμίας να λειτουργούν αποτελεσματικά τα συλλογικά τους όργανα γιατί από την εφαρμογή του συστήματος της απλής αναλογικής στις πρόσφατες αυτοδιοικητικές εκλογές προέκυψε πολυδιάσπαση των δυνάμεων και αδυναμία συναινέσεων. Όσον αφορά τα άλλα θέματα θα ήθελα να μου επιτραπεί να πω ότι όλοι είμαστε υπέρ του να ενισχυθούν οι αρμοδιότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Αυτό, ο κοινός νομοθέτης το έχει πραγματοποιήσει, γιατί ήδη στην αποκεντρωμένη, όπως είπαμε, κρατική διοίκηση δύο αρμοδιότητες έχουν μείνει, η προστασία των δασών και η προστασία του περιβάλλοντος. Όλες οι άλλες αρμοδιότητες έχουν περάσει στον πρώτο και στον δεύτερο βαθμό αυτοδιοίκησης. Επομένως, δεν τίθεται θέμα εμπλουτισμού των αρμοδιοτήτων των ΟΤΑ.

Εκείνο, όμως, για το οποίο και εγώ θα ενώσω τη φωνή μου με όσους το έχουν εντοπίσει, είναι ότι δεν έχουμε ακόμα, με ευθύνη του κοινού και όχι του συνταγματικού νομοθέτη, καθιερώσει τη λεγόμενη «κανονιστική και φορολογική αυτονομία» που έχουν οι ΟΤΑ στις άλλες χώρες της ενωμένης Ευρώπης. Θα πρέπει, επιτέλους, με γενναιότητα ο κοινός νομοθέτης να δώσει τη δυνατότητα με την καθιέρωση αυτής της συγκεκριμένης μορφής αυτονομίας, δηλαδή της υιοθέτησης φορολογικών μέτρων και της κανονιστικής αρμοδιότητας να οργανώνονται πολύ καλύτερα και πολύ πιο αποτελεσματικά οι τοπικές αυτοδιοικήσεις στα ζητήματα της αρμοδιότητάς τους.

Όγδοη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρο 32§4 και 32§5

Νομίζω ότι σήμερα εγγίζοντας πλέον το τέλος των ζητημάτων για τα οποία έχει οργανωθεί ο κοινοβουλευτικός λόγος που κάθε μέρα εδώ αναλώνουμε προς τον σκοπό μιας επιτυχούς αναθεώρησης των διατάξεων, οι οποίες έχουν προταθεί από την προηγούμενη Βουλή για να τροποποιηθούν, φτάνουμε να ασχοληθούμε με ένα από τα πιο κρίσιμα θέματα, ένα από τα θέματα εκείνα για τα οποία θεωρώ ότι συγκλίνουν όλες προς μία βασική διαπίστωση. Ότι ο τρόπος που επιλέγει η διάταξη του άρθρου 32 παράγραφος 4 για την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας πλέον δεν μπορεί να εξακολουθεί να ισχύει με τον τρόπο που προβλέπεται, στο βαθμό που η αποτυχία της εκλογής νέου Προέδρου της Δημοκρατίας με την κοινοβουλευτική διαδικασία οδηγεί στην πρόωρη διάλυση της Βουλής.

Επομένως, αυτό με το οποίο πρέπει να ασχοληθούμε σήμερα είναι η επιλογή ενός νέου τρόπου, μιας νέας τεχνικής ανάδειξης του Προέδρου της Δημοκρατίας, η οποία πρέπει οπωσδήποτε να είναι σύμφωνη και με τα βασικά χαρακτηριστικά και με τις βασικές αξίες επάνω στις οποίες πρέπει να οικοδομείται και να λειτουργεί ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ταυτόχρονα, όμως, θα πρέπει να έχει και μια ικανοποίηση της αρχής του ρεαλισμού που πρέπει να διακρίνει, αλλά και της οικονομίας, της μη σπατάλης δηλαδή της κοινοβουλευτικής διαδικασίας, για την επίτευξη αυτού του σκοπού.

Θα μου επιτραπεί, όμως, προτού φτάσω στο κρίσιμο αυτό ζήτημα, να φέρω στη συζήτηση κάποιες βασικές σκέψεις προεισαγωγικού χαρακτήρα, που έχουν να κάνουν με τη φυσιογνωμία του θεσμού του Προέδρου της Δημοκρατίας. Από τις σκέψεις αυτές θεωρώ ότι θα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε και να επιλέξουμε τη βάση επάνω στην οποία θα στηρίξουμε τη βέλτιστη επιλογή για την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Με βάση, λοιπόν, τη διάταξη του άρθρου 30 παράγραφος 1 του Συντάγματος ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ο ρυθμιστής του πολιτεύματος. Αυτή είναι μάλιστα, με βάση μια ιστορική αναδρομή, η διατύπωση που απέμεινε μετά από μια άλλη πιο εύλωτη και πιο περιεκτική έκφραση που χρησιμοποιούσε το κυβερνητικό σχέδιο του 1975. Εκεί, λοιπόν, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εφέρετο ότι πρέπει να είναι ο εγγυητής της αρμονικής λειτουργίας των εξουσιών της πολιτείας. Για να συμβούν όλα αυτά, επιβάλλεται αφ' ενός μεν συναινετική διαδικασία για την ανάδειξη του Προέδρου αναμφίβολα, αλλά και από μέρους του προτείνοντας αλλά και από μέρους εκείνου που έχει το δικαίωμα της πρότασης απαιτείται να εξαντληθούν όλα τα περιθώρια που του προσφέρονται, για να καταλήξει σε εκείνο το πρόσωπο που θα έχει το μεγαλύτερο προσωπικό κύρος, ώστε να μπορεί να επιτελέσει πρώτα από όλα έναν ρόλο υπερκομματικό και παράλληλα να γίνει αποδεκτός από την ευρύτερη δυνατή πλειοψηφία των κομματικών δυνάμεων που εκπροσωπούνται στη Βουλή.

Τις σκέψεις αυτές πρέπει να τις φιλτράρουμε μέσα από την κατανόηση των πολιτικών, συνταγματικών και ιστορικών συνεπειών που προκάλεσε η μνημειώδης αναθεώρηση του 1986, κατά την οποία ο ΠτΔ αποψιλώθηκε από όλες σχεδόν τις εξουσίες που προέβλεπε για αυτόν το Σύνταγμα του 1975. Έτσι λοιπόν σήμερα ομιλούμε μεν για τον θεσμό του Προέδρου της Δημοκρατίας που έχει τον

ρόλο του ρυθμιστή του πολιτεύματος, πλην όμως δεν διαθέτει πλέον καμία ρυθμιστική εξουσία. Αυτό το γεγονός οφείλουμε, στο πλαίσιο μιας ρεαλιστικής προσέγγισης του ζητήματος που μας απασχολεί, να το συνεκτιμήσουμε για να επιλέξουμε τον βέλτιστο τρόπο εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Κυρίως μάλιστα, γιατί ένας ΠτΔ που δεν διαθέτει ουσιαστικές αρμοδιότητες, είναι μεν ο αρχηγός του Κράτους, που το εκπροσωπεί διεθνώς, αλλά ο ρόλος του έχει περισσότερο συμβολική σημασία. Εκφράζει δηλαδή την ενότητα των πολιτικών δυνάμεων της χώρας και πρέπει να είναι αμέτοχος από κάθε κομματική σύγκρουση ή πολιτική διαμάχη. Εξάλλου το άρθρο 50Σ ρητά ορίζει ότι ο ΠτΔ δεν έχει άλλες αρμοδιότητες πλην των ρητώς αναφερομένων στις διατάξεις του Συντάγματος. Οι αρμοδιότητές του περιορίζονται στην εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Πρωθυπουργό που αναδείχθηκε από τις εκλογές ή στη χορήγηση των λεγομένων «διερευνητικών εντολών» ή στην προσπάθεια που γίνεται στο τέλος αυτής της διαδικασίας για να βρεθεί, σε συναινετικό κλίμα με τους Αρχηγούς των κομμάτων, κάποια βιώσιμη κυβέρνηση ή, τελικώς, αν δεν επιτευχθεί και αυτό, να συγκροτηθεί μια οικουμενική ή υπηρεσιακή κυβέρνηση για τη διεξαγωγή εκλογών.

Επομένως, ο μέχρι σήμερα τρόπος ανάδειξης του ΠτΔ έχει εξελιχθεί σε τροχοπέδη τόσο για την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος όσο και των διαδικασιών οι οποίες ρυθμίζουν τη ζωή και τη διάρκεια της Βουλής, αφού σε περίπτωση αποτυχίας εκλογής νέου Προέδρου της Δημοκρατίας από τη Βουλή, η Βουλή οδηγείται προκαλεί την πρόωπη διάλυση, χωρίς μια τέτοια εξέλιξη να δικαιολογείται επαρκώς από τη σπουδαιότητα του γεγονότος που την προκάλεσε. Κατ' ανάγκη σήμερα είμαστε υποχρεωμένοι να αναζητήσουμε στο συγκεκριμένο πρόβλημα μια λύση πιο πρόσφορη και πιο συμβατή προς τις λειτουργίες των άλλων πολιτειακών οργάνων, χωρίς όμως να παραγνωρίζουμε τη σπουδαιότητα και το ρόλο του θεσμού του Προέδρου της Δημοκρατίας, στις διαστάσεις όμως που έχει περιορίσει το ρυθμιστικό του ρόλο η αναθεώρηση του 1986.

Ναι μεν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν έχει πια τις ρυθμιστικές εξουσίες που είχε το 1975, είναι όμως ο αρχηγός του κράτους, ο αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων που εκπροσωπεί τη χώρα διεθνώς και υπογράφει τις διεθνείς συνθήκες και στο εσωτερικό είναι αυτό το πολιτειακό Όργανο, που διαχειριζόμενο το προσωπικό του κύρος, επεμβαίνει ή μεσολαβεί μεταξύ της Βουλής, της κυβέρνησης και του εκλογικού σώματος, ώστε -όπως χαρακτηριστικά έλεγε ο αείμνηστος καθηγητής Μάνεσης- να λειανεί, να απαμβλύνει τις κομματικές συγκρούσεις που κάθε φορά μπορεί να εμφανίζονται αναφορικά με διάφορα ζητήματα που προκύπτουν από την επικαιρότητα ή που θέτει η πολιτική ζωή.

Μέχρι σήμερα έχουν προταθεί τέσσερις εναλλακτικοί τρόποι ανάδειξης του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ο πρώτος είναι η άμεση εκλογή από το λαό. Ποια είναι τα υπέρ και ποια είναι τα κατά; Ας ξεκινήσουμε από τη δεύτερη περίπτωση, των μειονεκτημάτων. Πρώτον, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι η προσφυγή στην άμεση εκλογή, στην εκλογή, δηλαδή, απευθείας από το λαό, συμβιβάζεται με αυτή τη φτώχεια πλέον των αρμοδιοτήτων που έχει ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας. Διότι είναι προφανές, ότι η άμεση εκλογή, η άμεση δημοκρατική νομιμοποίηση ενός κρατικού οργάνου, θα πρέπει να συνδέεται και με αντίστοιχη σπουδαιότητα πολιτικής αρμοδιότητας, που εδώ, στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν υπάρχει.

Εάν, επίσης, επιλέξουμε την άμεση εκλογή, θα πρέπει να αντιληφθούμε ότι με αυτό τον τρόπο εμπλέκουμε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας σε μια συγκρουσιακή διαδικασία που οφείλουμε να την αποφύγουμε. Διότι με βάση το ρόλο που έχει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, θα πρέπει οπωσδήποτε να

αποφεύγεται η εμπλοκή τους στις κομματικές συγκρούσεις, θα πρέπει, δηλαδή, να πρυτανεύει το συναινετικό στοιχείο στη διαδικασία της επιλογής του και όχι να φτάνουμε με την άμεση εκλογή να τον εμπλέκουμε σε κομματικές συγκρούσεις, που μοιραία θα αναπτυχθούν, όταν οδηγηθούμε σε μία διαδικασία εκλογής από το λαό.

Η εκλογική, λοιπόν, σύγκρουση που συνοδεύει την ανάδειξη με την άμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, προφανώς είναι αταίριαστη και ασυμβίβαστη με το ρόλο που πρέπει να επιτελεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατά το Σύνταγμα.

Υπ' αυτή την έννοια θεωρούμε ότι δεν μπορεί σε καμία περίπτωση και υπό οποιαδήποτε εκδοχή, να οδηγηθούμε σε άμεση εκλογή για την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Η δεύτερη τεχνική ανάδειξης, η οποία, αν δεν απατώμαι, έχει υποδειχθεί πάλι από τον Αριστόβουλο Μάνεση, είναι να εκλέγεται ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας από ένα ευρύτερο εκλεκτορικό σώμα. Σε αυτό το εκλεκτορικό σώμα θα μπορούσε να συμμετέχει αφενός μεν η Βουλή, αφετέρου δε ένας αριθμός ικανός δημάρχων, ώστε να εκπροσωπείται ο δεύτερος πυλώνας, όπως έλεγε κάποτε το ΠΑΣΟΚ της Δημοκρατίας, που είναι η Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Πλην, όμως, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι με αυτή τη συγκεκριμένη λύση του προβλήματος για την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας, ικανοποιείται η βασική αρχή που επιβάλλει τον σεβασμό στην υπερκομματική ιδιότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας. Θα πρέπει οπωσδήποτε να αντιληφθούμε ότι δεν μπορεί τόσο ετερόκλητα μεταξύ τους Όργανα, όπως είναι οι Βουλευτές και οι δήμαρχοι, να συμμετέχουν στο ίδιο εκλεκτορικό σώμα. Ουσιαστικά, δηλαδή, κατ' αυτό τον τρόπο βρίσκουμε μία προσχηματική μορφή ανάδειξης μόνο και μόνο για να πούμε ότι, δεν φτάνουμε στο σημείο των συγκρούσεων ή δεν φτάνουμε στο σημείο του αδιεξόδου που προκύπτει στην περίπτωση που η Βουλή δεν επαρκεί ή δεν έχει φτάσει σε τέτοιο σημείο ωριμότητας που απαιτείται, για να συγκεντρωθεί η μεγάλη πλειοψηφία που απαιτεί η διάταξη του άρθρου 32 παράγραφος 4.

Η τρίτη περίπτωση είναι να προηγηθεί, όπως προτάθηκε τον Ιούλιο του 2015, η κοινοβουλευτική διαδικασία με τις τρεις ψηφοφορίες, εκ των οποίων η πρώτη και η δεύτερη απαιτούν πλειοψηφία διακοσίων Βουλευτών, και η τρίτη ψηφοφορία απαιτεί πλειοψηφία 180 Βουλευτών.

Υπάρχει λοιπόν κι εδώ ένα αδιέξοδο ζήτημα, αφού καταλήγουμε στην ίδια ακριβώς κατάσταση που θέλουμε να αποφύγουμε. Μοιραία λοιπόν καταλήγουμε στην 4η σε μία τεχνική ανάδειξης, που είναι αναγκαστικά η εξάντληση των περιθωρίων για συναινετική ανάδειξη Προέδρου μέσα από την ίδια Βουλή, αφού προηγουμένως πάμε στην πρώτη, στη δεύτερη και στην τρίτη ψηφοφορία στη Βουλή, όπου εκεί θα απαιτηθούν για την πρώτη διακόσιοι, για τη δεύτερη διακόσιοι και για την τρίτη εκατόν ογδόντα Βουλευτές και εάν δεν υπάρξει αποτέλεσμα, αναγκαστικά θα πρέπει να πάμε σε μία τέταρτη, όπου εκεί θα αναδειχθεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας αυτός που θα συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών και αν πρόκειται για δύο πρόσωπα τη σχετική πλειοψηφία.

Το μειονέκτημα που έχει αυτή η συγκεκριμένη λύση είναι ότι αποδυναμώνεται ο συμβολικός χαρακτήρας του θεσμού του Προέδρου της Δημοκρατίας. Αποδυναμώνεται, γιατί φτάνει στο σημείο να υποστηρίζεται η εκλογή του, ενδεχομένως από μία πολιτική παράταξη, παρόλο που δεν είναι βέβαιο αυτό, γιατί τουλάχιστον μετά το 2012 έχουμε και στην Ελλάδα κατακερματισμό του πολιτικού συστήματος σε περισσότερα των δύο κομμάτων και άρα αυτός ο διπολισμός που υπήρχε παλαιότερα,

τώρα πια δεν μας ταλανίζει, τουλάχιστον στον βαθμό και στην έκταση που μας ταλαιπωρούσε εκείνη την εποχή.

Αλλά και αυτό το αρνητικό επιχείρημα, δηλαδή της μονοκομματικής στήριξης του Προέδρου της Δημοκρατίας στην περίπτωση που εκλεγεί με την απόλυτη ή με τη σχετική πλειοψηφία, δεν ευσταθεί, πολλώ δε μάλλον που σε αυτήν την περίπτωση δεν φτάνουμε από την αρχή στο τελικό αποτέλεσμα, αλλά προηγουμένως προσπαθούμε σε τρεις ψηφοφορίες να συγκεντρώσουμε την ποθητή συναίνεση περισσότερων κομματικών παρατάξεων στη στήριξη του Προέδρου. Αυτό δίνει τη δυνατότητα και την ευχέρεια διαπραγματεύσεων, ώστε εάν δεν εξυπηρετούνται κομματικές λογικές άλλου επιπέδου ή δεν εκβιάζεται ουσιαστικά η αποδοχή ή η υιοθέτηση άλλων συμφωνιών, να μπορούμε να πούμε ότι είναι συμβατή αυτή η τεχνική της ανάδειξης και με τη Δημοκρατία, γιατί ουσιαστικά στηρίζεται στη δημοκρατική αρχή που είναι η αρχή της πλειοψηφίας.

Αλλά και κατά δεύτερο λόγο και σπουδαιότερο, ακόμα και με την ισχύουσα διάταξη, δηλαδή αυτή που σήμερα οδηγεί στην πρόωρη διάλυση της Βουλής, η Βουλή που θα προκύψει μετά τις εκλογές που θα προκηρυχθούν, εξαιτίας της αποτυχίας να εκλεγεί νέος Πρόεδρος, στο τέλος, δηλαδή εάν δεν επιτευχθεί η μεγάλη συναινετική πλειοψηφία που απαιτείται, θα καταλήξει στην εκλογή ΠτΔ με την απόλυτη ή τη σχετική πλειοψηφία. Άρα και το υπάρχον σύστημα, σε τελική φάση και ανάλυση, αποδέχεται αυτόν τον τρόπο ανάδειξης του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Επομένως με αυτήν την πρόταση, που είναι η πρόταση της Νέας Δημοκρατίας, έχουμε οδηγήσει την πολύ δύσκολη αυτή άσκηση -για την οποία πιστεύω και τα επιχειρήματα των άλλων πλευρών θα μας βοηθήσουν να ολοκληρώσουμε ενδεχομένως την άποψή μας- σε μια ρεαλιστική λύση, όπως έλεγε προ ημερών ο καθηγητής, ο κ. Πέτρος Παραράς, που έχει ταχθεί αναφανδόν υπέρ αυτής της λύσης.

Περαιτέρω αυτή η λύση μάς αποδεσμεύει και μας απαλλάσσει ως κομματικό σύστημα από τις δυνατότητες που υπήρξαν στο παρελθόν για χρησιμοποίηση αυτής της πρόωρης διάλυσης με την οποία απειλεί τη Βουλή και τη Δημοκρατία το Σύνταγμα, σε περίπτωση που αποτύχει η ανάδειξη Προέδρου από την υπάρχουσα Βουλή. Μας έχει οδηγήσει και μας δίνει τη δυνατότητα να μην χρησιμοποιούμε το Σύνταγμα ως εργαλείο για την επίτευξη κομματικών σκοπών ή εκλογικών στρατηγικών.

Άλλωστε, για το θέμα της συναίνεσης, έχω και μια ιστορική παρατήρηση να κάνω. Από τις εννέα εκλογές Προέδρου της Δημοκρατίας που έγιναν κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης μέχρι σήμερα, μόνο τρεις εξ αυτών έγιναν συναινετικά, δηλαδή εκείνες του 2000, του 2005 και του 2010. Παρόλο, λοιπόν, που η ισχύουσα διάταξη του Συντάγματος, -32 παράγραφος 4- διατυπώθηκε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να διευκολύνει τις συναινέσεις των κομμάτων, εντούτοις αυτή η συναίνεση ποτέ δεν κατέστη ο κανόνας. Αφού αυτή η συναίνεση ποτέ δεν κατέστη ο κανόνας, θα πρέπει οπωσδήποτε να οδηγηθούμε σε πιο ρεαλιστικές λύσεις.

Αυτή η ρεαλιστική λύση, που σέβεται την αρχή της Δημοκρατίας, που είναι η αρχή της πλειοψηφίας, και αποδέχεται το γεγονός ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας πλέον δεν έχει τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες και εξουσίες που είχε με το αρχικό Σύνταγμα του '75, αλλά έχει πολύ λιγότερες (ουσιαστικά σε καμία περίπτωση δεν είναι ρητά ρυθμιστικές αυτές οι συγκεκριμένες εξουσίες) είναι η πιο πρόσφορη λύση του προβλήματος που μας απασχολεί σήμερα.

Τέλος, οφείλουμε να δεχθούμε ότι κατά πάσα περίπτωση τα κόμματα ως υπεύθυνοι πολιτικοί οργανισμοί που στηρίζουν τη δημοκρατία, είναι υποχρεωμένα να αναδεικνύουν και να υποδεικνύουν

προσωπικότητες εγνωσμένου κύρους που διαθέτουν το λεγόμενο «προσωπικό, συμβολικό κεφάλαιο» από την ιστορία τους, και από τον τρόπο που έχουν ζήσει στη δημόσια σφαίρα, να διασφαλίζουν πράγματι παρουσία στον ύπατο θώκο της Δημοκρατίας τέτοια, που να αξιοποιεί όλες τις δυνατότητες που προσφέρονται για μια δράση καταλλαγής και συνδιαλλαγής των κομματικών δυνάμεων, σε περιπτώσεις που δημιουργεί προβλήματα συγκρούσεων η πολιτική ζωή του τόπου. Αυτός είναι ο ρόλος του προέδρου της Δημοκρατίας. Σε αυτόν θα πρέπει να αποβλέπουμε, αλλά προς Θεού δεν μπορεί να συνεχίσει να είναι όμηρος η Δημοκρατία της αποτυχίας των κομμάτων να αναδείξουν από την εκάστοτε Βουλή ένα πρόσωπο ικανό να συγκεντρώσει αυτά τα χαρακτηριστικά.

Θεωρώ, λοιπόν, ότι η Νέα Δημοκρατία με τρόπο υπεύθυνο, με τρόπο που σέβεται την ιδιαιτερότητα και τη μεγάλη σπουδαιότητα που έχει ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας, προτείνει τη βέλτιστη λύση. Όλες οι άλλες λύσεις, δυστυχώς, παρόλο που προσπαθούν να δείξουν ότι αποδίδουν ή εναρμονίζονται πιο πολύ με την αξία και τη σπουδαιότητα του υπερκομματικού χαρακτήρα που πρέπει να έχει το πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας, δυστυχώς φτάνουν σε λύσεις που είναι άτοπες, όπως τέτοια λύση αναμφίβολα είναι οι επαναλαμβανόμενες ψηφοφορίες, -έξι, επτά- που σε περίπτωση που δεν αποδώσουν καρπό, δηλαδή δεν αναδείξουν Πρόεδρο της Δημοκρατίας, δημιουργούν επίσης ένα μέγα αδιέξοδο. Η μόνη λύση, λοιπόν, είναι η εκλογή του Προέδρου με την απόλυτη ή με τη σχετική πλειοψηφία των Βουλευτών που συμμετέχουν σε μια Βουλή.

Νομίζω ότι στο τέλος αυτής της συζήτησης ο καθένας μας πρέπει να έχει την ικανοποίηση ότι ετέθησαν όλα τα θέματα από όλες τις πλευρές και, μάλιστα, με ένα διαλεκτικό και διαλογικό ήθος, το οποίο τιμάει τη Βουλή.

Θα ήθελα, λοιπόν, να απαντήσω σε ορισμένα ζητήματα που έχουν τεθεί και πρώτα από όλα στο ζήτημα που έθεσε ο κ. Λοβέρδος, ότι, πώς είναι δυνατόν μετά την αναθεώρηση του άρθρου 32 παράγραφος 4 να εξακολουθεί να ισχύει το άρθρο 41 παράγραφος 5, το οποίο προβλέπει υποχρεωτική διάλυση της Βουλής στην περίπτωση του άρθρου 32 παράγραφος 4. Βεβαίως και δεν συμπεριλαμβάνεται στις αναθεωρητέες διατάξεις το άρθρο 41 παράγραφος 5, αλλά και από την άλλη μεριά, κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι αν αποφασίσει η Βουλή να αναθεωρήσει το άρθρο 32 παράγραφος 4, αυτή η διάταξη του άρθρου 41 παράγραφος 5 δεν θα έχει καμία χρησιμότητα, θα έχει περιπέσει σε πλήρη αχρησία.

Αυτό είναι μία από τις περιπτώσεις εκείνες που συνέβη όταν μετά την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα το 1946, ήρθε, όπως ενθυμούμαστε οι νομικοί, ο Κώδικας της Πολιτικής Δικονομίας που ίσχυσε μετά τη Δικονομία του Μάουρερ και εκεί, βέβαια, καταργήθηκαν και με τον εισαγωγικό του νόμο, αλλά και το ίδιο το κείμενο του Κώδικα της Πολιτικής Δικονομίας, πολλές διατάξεις του Αστικού Κώδικα, οι οποίες στη συνέχεια σιγά-σιγά απαλείφονταν με νομοθετικές πρωτοβουλίες.

Θεωρώ, λοιπόν, ότι αυτό δεν είναι ζήτημα, παρόλο που μπορεί η Βουλή, η Ολομέλεια της Βουλής να πει ότι υποχρεωτικά θα σημειωθεί πως καταργήθηκε από την αναθεωρητική μας Βουλή η συγκεκριμένη διάταξη.

Το δεύτερο ζήτημα που θέλω να αναφέρω, είναι το θέμα που έθεσαν οι συνάδελφοι κ. Τραγάκης και κ. Κελέτσης. Είπαν, λοιπόν, το εξής: Πώς είναι δυνατόν να συζητούμε για πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 32 παράγραφος 4, σύμφωνα με την οποία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα εκλέγεται από

άλλο όργανο σε σχέση με αυτό που ορίζει η διάταξη του άρθρου 30 παράγραφος 1, η οποία όμως δεν συμπεριλαμβάνεται στις αναθεωρητέες διατάξεις που καθόρισε η προηγούμενη Βουλή.

Άρα, το πλαίσιο εντός του οποίου είμαστε υποχρεωμένοι να κινηθούμε για να επιλέξουμε τεχνική ανάδειξης του Προέδρου της Δημοκρατίας, το θέτει το άρθρο 30 παράγραφος 1 που ορίζει ρητά ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκλέγεται από τη Βουλή και όχι από άλλο όργανο ή το λαό. Το εμπόδιο αυτό δεν μπορούμε να το υπερβούμε. Βεβαίως, υπάρχει και το ζήτημα - ότι εάν δεχθούμε αλλαγή του οργάνου που εκλέγει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με καθιέρωση της ανάδειξής του με άμεση εκλογή από τον λαό, τότε αλλοιώνεται η φυσιογνωμία του πολιτεύματος που είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία. Αυτή η ρύθμιση προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 1, παράγραφος 1 του Συντάγματος, που ορίζει τη μορφή του πολιτεύματος, η οποία στη συνέχεια με βάση το άρθρο 110, δεν αναθεωρείται. Αυτά είναι ζητήματα τα οποία δεν μπορούμε να τα αφήσουμε ή να τα παραγνωρίσουμε ή να κάνουμε ότι δεν καταλαβαίνουμε τη ρυθμιστική εμβέλεια των ως άνω διατάξεων, επειδή έχουμε την επιθυμία όλοι να κάνουμε έναν ύμνο στη συναίνεση των πολιτικών δυνάμεων.

Ακούγοντας τόση ώρα τις πατρικές νουθεσίες από τον συνάδελφο κ. Τζανακόπουλο και μάλιστα έχοντας ήδη προσλάβει με έναν πολύ δυσανεκτικό τρόπο τα λόγια που αφορούν τη δική μου τοποθέτηση και ειδικά εκείνη την αποστροφή που μιλάει για δήθεν ολοκληρωτικού χαρακτήρα απόψεις τις οποίες εκφράζω, δεν μπορώ παρά να εκφράσω τη λύπη μου γιατί νέοι άνθρωποι, νέοι κοινοβουλευτικοί άντρες έρχονται εδώ στο Κοινοβούλιο και αντί να προσπαθήσουν να συμμετέχουν σε έναν δημοκρατικό διάλογο που γίνεται με επιχειρήματα και επικαλείται κανόνες, αισθάνονται ότι έχουν το χάρισμα ή το προνόμιο της σωτηρίας της δημοκρατίας από τα δήθεν λάθη της Νέας Δημοκρατίας.

Με αυτόν τον τρόπο, κύριε Τζανακόπουλε, δεν πρόκειται ούτε το κόμμα σας να πάει μπροστά, αλλά ούτε και εσείς να αντιληφθείτε ποιο είναι το περιεχόμενο της συζήτησης που γίνεται για τόσο σοβαρά θέματα, όπως είναι η αναθεώρηση της διάταξης του άρθρου 32 παράγραφος 4.

Για να έρθω όμως τώρα στα όσα είπατε, αυτό το οποίο δεν μας απαντήσατε είναι κατά ποιον τρόπο προσδοκάτε να αναθεωρηθεί η συγκεκριμένη διάταξη με τον τρόπο που εσείς προτείνετε -με την προσφυγή δηλαδή σε άμεση εκλογή- παρόλο που αυτή δεν συμπεριλαμβάνεται δεν είναι στις αναθεωρητέες διατάξεις που όρισε η προηγούμενη Βουλή.

Ασφαλώς, λοιπόν, για να υπερβείτε αυτό το εμπόδιο, αισθάνεστε την ανάγκη να πλάσετε μια εντελώς καινούργια λειτουργία του λαού ως οργάνου της Πολιτείας, του οργάνου που έχει τη γενική αρμοδιότητα, την αρμοδιότητα της αρμοδιότητας, ώστε να έρθετε να μας πείτε ότι δεν πειράζει που δεν περιλαμβάνεται στις αναθεωρητέες διατάξεις η διάταξη 30.1Σ. Μας λέτε δηλαδή ότι για όσα δεν συμφωνούμε, πάμε στο λαό. Όμως, αυτά δεν είναι δημοκρατικές αντιλήψεις, κάτι που φαίνεται ακόμα και από τη διάταξη που μου διαβάσατε, θεωρώντας φυσικά ότι δεν τη γνωρίζω. Και καλά κάνατε, η ηλικία σας σας δίνει και το δικαίωμα να υποτιμάτε τους συνομιλητές σας.

Ακούστε, λοιπόν. Εάν διαβάσετε πιο προσεκτικά τη διάταξη την οποία μου αναφέρατε, το άρθρο 1 παράγραφος 3 του Συντάγματος, θα δείτε ότι εκεί αναφέρεται καθαρά πως πράγματι όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον λαό και ασκούνται για λογαριασμό του, πλην όμως δεν ασκούνται από τον ίδιο αλλά από τα όργανα που προβλέπει το Σύνταγμα. Δεν ασκεί άλλες εξουσίες ο λαός ούτε έχει και άλλες αρμοδιότητες εκτός από εκείνες που ρητά το Σύνταγμα του αναφέρει. Γι' αυτό και επικαλέστηκε αυτή την εμβληματική φράση του αείμνηστου Ανδρέα Παπανδρέου που όταν είχε φτάσει σε παρόμοια

κατάσταση αμηχανίας σαν κι αυτή που είστε εσείς τώρα, επικαλέστηκε τη γνωστή λαϊκιστική αρχή ότι ένας είναι ο θεσμός, ο κυρίαρχος λαός. Δεν είναι έτσι τα πράγματα.

Εδώ θα πρέπει να μας εξηγήσετε και θα πρέπει να τοποθετείτε απέναντι στα επιχειρήματα που ακούστηκαν -και ακούστηκαν από όλους τους συναδέλφους της Νέας Δημοκρατίας- χωρίς κανέναν να πει ότι εσείς κάνετε λάθος, χωρίς κανέναν να σας προσάψει ότι είστε αυτοί που θεμελιώσατε διχαστικά συνθήματα στη διάρκεια της πενταετίας, ότι εσείς είστε εκείνοι που ήρθατε από το πουθενά για να μας πείτε ότι σε αυτήν την πολιτική, σε αυτή τη δημοκρατία ή εσείς θα έχετε θέση ή εμείς. Και ήρθατε σήμερα με αφορμή το άρθρο 32 παράγραφος 4 να μας μιλήσετε για συναίνεση. Κοιτάξτε να δείτε. Έχουμε λίγο περισσότερο μυαλό από αυτό που νομίζετε ότι διαθέτει γενικά η δεξιά σε αυτόν τον τόπο. Σταματήστε, λοιπόν, να προσωποποιείτε τις πολιτικές αντιπαραθέσεις. Οι πολιτικές αντιπαραθέσεις μέσα σε μία δημοκρατική Βουλή αυτό που χρειάζονται είναι επιχειρήματα.

Εσείς, λοιπόν, τη γύμνια των επιχειρημάτων σας την καλύπτετε πίσω από προτροπές προς τους αντιπάλους σας να μην κάνουν λάθη -αυτό, βέβαια, μου θυμίζει κάτι άλλο- και πίσω από πατρικές οδηγίες -και αυτό κάτι άλλο μου θυμίζει, που δεν ξέρω με ποια δημοκρατία έχει σχέση. Και τελικώς με επηρμένη την οφρύν αντιμετωπίζετε τα επιχειρήματα που ακούστηκαν εδώ από τους αντιπάλους σας, λες και εσείς έχετε να μας προτείνετε κάτι συγκεκριμένο και αποτελεσματικό για τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να αποφασίσει αύριο η αναθεωρητική Βουλή την επίλυση του προβλήματος που μας απασχολεί σήμερα, αφού μάλιστα είναι δεδομένο ότι έχει πλέον αποφασιστεί η απεμπλοκή της πρόωρης διάλυσης της Βουλής από τη διαδικασία της ανάδειξης του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ε, λοιπόν, αυτό που μας λέτε δεν μπορεί να τύχει συμβιβασμού.

Εγώ σας τιμώ και θα πω ότι μάλλον δεν προσέξατε ότι η λέξη που χρησιμοποίησα προσωπικά εγώ ήταν ημιπροεδρικό σύστημα. Βέβαια, επειδή τυχαίνει ό,τι λέω να έχει και βιβλιογραφικές αναφορές, θα μπορούσα λοιπόν να σας παραπέμψω και σε επιστήμονες και σε πολιτικούς και να σας εξηγήσω τίνι τρόπω η άμεση προσφυγή στη λαϊκή ετυμολογία για την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας σε μια Δημοκρατία σαν τη δική μας, όπου πράγματι ο πρωταγωνιστής πολιτικός φορέας είναι ο Πρωθυπουργός, έχει τα στοιχεία ή, όπως λέγεται στη θεωρία, μας δημιουργεί ολίσθηση προς τη μορφή εκείνη που λέγεται ημιπροεδρικό σύστημα.

Αυτό ακριβώς από πολλούς διανοούμενους, σοφούς και δασκάλους του συνταγματικού δικαίου έχει αναδειχθεί ως θέμα που πραγματικά δεν συμβιβάζεται με τη διάταξη του άρθρου 110 του Συντάγματος, που θεωρεί ότι δεν αναθεωρείται εκείνη η διάταξη που προβλέπει τη συγκεκριμένη μορφή του πολιτεύματος. Όμως, αν θέλετε να το πάμε ακόμα πιο μακριά το θέμα και ακόμα πιο βαθιά, εγώ θα σας πω το εξής.

Πώς είναι δυνατόν να κόπτεσθε σήμερα και να δημιουργείτε όλη την επιχειρηματολογία υπέρ της υποχρέωσης που έχουμε να διαφυλάξουμε ως κόρη οφθαλμού τη συναίνεση και αυτό ακριβώς το διαφύλαγμα, αυτή ακριβώς την επιφύλαξη, αυτή ακριβώς την προσπάθεια, έτσι όπως την περιγράφετε, να τη θυσιάζετε σε μια διαδικασία που είναι η προσφυγή σε εκλογές, όπου το μόνο πράγμα που θα ανθίσει είναι τα κομματικά πάθη και οι εκλογικές συγκρούσεις.

Πώς συμβιβάζεται, λοιπόν, αυτό το πνεύμα της συναίνεσης για το οποίο μας καλείτε να μην κάνουμε λάθος και να το προστατέψουμε, όταν από τη δική σας πρόταση που μας προτρέπει με αυτή την έννοια, της σωτηριολογικής αυτοσυναίσθησης που έχετε για τον ρόλο σας εδώ μέσα, μας λέτε να

πάμε στις εκλογές να μετρηθούμε για να λείει ο κ. Τσίπρας «εμείς είμαστε οι πολλοί και εσείς είσατε η ελίτ, εμείς είμαστε αυτοί που έχουμε πάρει το χρίσμα από κάποια υπερούσια υπερβατική, και εκτός πολιτείας και εκτός δημοκρατίας οντότητα, για να φτάσουμε κάποτε σε ένα σύστημα που όλοι θα είμαστε ευτυχισμένοι. Ε, δεν γίνονται αυτά τα πράγματα.

Ένατη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρο 54§1 – 54 προσθήκη παρ.4, 54 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 56

Θέλω να ξεκινήσω κάνοντας μια γενική τοποθέτηση για το αντικείμενο της συζήτησης το μέγα και το σπουδαίο, που οπωσδήποτε είναι η λεγόμενη «ψήφος των αποδήμων Ελλήνων».

Και λέω «η λεγόμενη», ακριβώς γιατί οι όροι που έχουν χρησιμοποιηθεί για να ονοματίσουν το συγκεκριμένο ζήτημα που θα μας απασχολήσει δεν υπήρξαν πάντοτε εύστοχοι και ακριβείς. Μάλιστα δε, ακόμα και τώρα, πολλοί οι οποίοι καταγίνονται με τη διακονία του Συνταγματικού Δικαίου επιμένουν σε όρους οι οποίοι μάλλον παραπλανούν, παρά θέτουν το ζήτημα καθαρό και ώριμο για συζήτηση. Από πλευράς Νέας Δημοκρατίας, πολύ νωρίς –για να μην πω ανέκαθεν- ήταν δεδομένη η θέλησή μας να βρεθεί ένας τρόπος προκειμένου οι απανταχού Έλληνες, όσοι είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους και έχουν το δικαίωμα της ψήφου, να διευκολύνονται στην άσκηση αυτού του εκλογικού δικαιώματός τους. Μ' αυτές τις λέξεις τοποθετούμαι ευθέως στο ζήτημα, γιατί αυτό που πρέπει να μας απασχολήσει προεχόντως είναι ο τρόπος με τον οποίο θα διευκολυνθούν κατά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος οι πολίτες που είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους του κράτους αλλά κατοικούν εκτός της Επικρατείας. Αυτό το ζήτημα είναι ο πυρήνας του προβλήματος που μας απασχολεί. Είναι το ζήτημα που θα πρέπει οπωσδήποτε με πολύ μεγάλη και δημοκρατική ευαισθησία να το αντιμετωπίσουμε.

Μέχρι τώρα, ο Πρόεδρος μας και Πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης ήδη από την προηγούμενη κοινοβουλευτική περίοδο –αλλά και άλλοι Πρόεδροι της Νέας Δημοκρατίας και ο κ. Καραμανλής και ο κ. Σαμαράς- το είχαν θέσει ως βασικό σκοπό της Δημοκρατίας, ότι δηλαδή επιτέλους δεν μπορεί σ' αυτό το χρονικό σημείο της ιστορίας μας, 45 χρόνια μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1975, να μην έχουν δικαίωμα ψήφου απ' ενός μεν όσοι τελευταία, εξαιτίας των συνθηκών της οικονομικής κρίσης, αναγκάστηκαν να αλλάξουν τόπο κατοικίας και να αναζητήσουν μία διαμονή στο εξωτερικό, απ' ετέρου δε και εκείνοι που ήσαν και εξακολουθούν να είναι Έλληνες ομογενείς, εγγεγραμμένοι στα εκλογικά κατάστιχα του κράτους.

Αυτό το λέω, γιατί θεωρώ ότι δεν μπορεί η Ελλάδα σήμερα να εξακολουθεί να μην αποδίδει τον σεβασμό και την ευγνωμοσύνη σ' αυτούς οι οποίοι διαχρονικά υπήρξαν συμπαραστάτες του λαού που ζούσε και εξακολουθεί να ζει στην Ελλάδα, αλλά και αιμοδότες του Έθνους με πάσης μορφής και περιεχομένου παροχές, από την ενίσχυση του αγώνα για την ανεξαρτησία, από τις ευεργεσίες και τα χρήματα που έδιναν κατά καιρούς προκειμένου το αδύναμο στις αρχές του 20ού αιώνα ή στα τέλη του 19ου αιώνα νεοσύστατο ελληνικό κράτος να βρίσκει τους πόρους που χρειάζεται για να λειτουργεί.

Έτσι, λοιπόν, θεωρώ πολύ μεγάλη και σπουδαία τη σημερινή ημέρα και εξαρτάται από όλους μας και από την ευαισθησία που θα επιδείξουμε και την προσήλωση στην υπηρεσία αυτού του σκοπού που επιβάλλει την αναθεώρηση της συγκεκριμένης διάταξης του άρθρου 54, να δούμε πράγματι στις

επόμενες εκλογές να συμμετέχουν στη διαδικασία της ανάδειξης Βουλευτών και οι Έλληνες που ζουν εκτός Ελλάδος.

Βέβαια, αυτό αποτελεί κοινή επιθυμία των πάντων. Αποτελεί κοινό πόθο. Όλοι ασχολούμεθα μ' αυτό το ζήτημα και όλους λίγο-πολύ μας ενδιαφέρει το να υπάρξει, επιτέλους, ένας κανόνας που θα διευκολύνει την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκτός Επικρατείας κατοικούντων συμπολιτών μας. Όμως, υπάρχει μία σχέση μεταξύ της επιθυμίας και του κανόνα που χρονολογείται ιστορικά από τη συνάντηση που είχε το 1921 στη Βιέννη ο Σίγκμουντ Φρόιντ με τον Χανς Κέλσεν. Εκεί, λοιπόν, μέσα από μια ανταλλαγή πολύ σοβαρών απόψεων μεταξύ των δύο σοφών, αφενός του θεμελιωτή της Ψχχαναλικής και του εισηγητή του θετικού νομικού θετικισμού αφετέρου, φτάσαμε στο σημείο να ξέρουμε πλέον ότι με άλλους όρους λειτουργεί η επιθυμία, δηλαδή με άλλους όρους κινείται η ψυχή του ανθρώπου προς έναν ορισμένο σκοπό, αλλά με εντελώς διαφορετικούς όρους ο κανόνας του δικαίου επιβάλλει έναν ρυθμό στην κοινωνία, αφού φτάσει αρχικά και εκφράσει τη γενική βούληση, με όρους, όμως, που είναι προσίδιοι στη νομοθετική εξουσία μιας δημοκρατίας.

Αυτό, λοιπόν, ως ένα κατόφλι επεξεργασίας του συγκεκριμένου ζητήματος, θα το χρησιμοποιήσω για να κάνω μια διάκριση και να διατυπώσω κάποιους προβληματισμούς, εάν και κατά πόσο μπορούμε όλοι μαζί σήμερα, αφού απαλλαγούμε από μονομερείς προσηλώσεις στην «άλφα» ή τη «βήτα» ρύθμιση του ζητήματος, να φτάσουμε και να αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά τον πυρήνα του προβλήματος. Επαναλαμβάνω ακόμα μια φορά ότι ο πυρήνας είναι να διευκολύνουμε αυτούς τους Έλληνες πολίτες, που είναι γραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους για να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα, στον τόπο της κατοικίας τους.

Εμείς, από την πλευρά της Νέας Δημοκρατίας, αξιοποιώντας όλες τις γνώμες και όλες τις απόψεις που κατατέθηκαν στη διακομματική επιτροπή, η οποία ασχολήθηκε με το ζήτημα, προτιμήσαμε να καταθέσουμε σήμερα εδώ μια προσθήκη με αριθμό 4, στο άρθρο 54 και στα τρία εδάφια που περιλαμβάνει, να ανοίξουμε τις δυνατότητες στον κοινό νομοθέτη για να ρυθμίσει, κατά τον τρόπο που τελικά θα αποφασιστεί, το όλον ζήτημα.

Ξεκινάμε, λοιπόν, από τη διάταξη του πρώτου εδαφίου. Αυτή η διάταξη δίνει τη δυνατότητα στον κοινό νομοθέτη με τον νόμο της παραγράφου 4, του άρθρου 51, να ρυθμίσει την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των Ελλήνων εκλογέων που ζουν στο εξωτερικό, θέτοντας διάφορες προϋποθέσεις, όπως την κατοχή του ΑΦΜ, την ύπαρξη συγκεκριμένου χρόνου στο πρόσωπό τους παραμονής ή απουσίας από τη χώρα.

Αυτά τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, κατά πάσα περίπτωση, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ότι αντιβαίνουν με τη διάταξη του άρθρου 51, παράγραφος 3, δηλαδή παραβιάζουν την αρχή της καθολικότητας της ψήφου και κυρίως αποτελούν περιορισμούς στην άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, παρόλο που ρητώς το Σύνταγμα στη διάταξη του άρθρου 51, παράγραφος 3, απαγορεύει τέτοιους περιορισμούς. Ειδικότερα, η διάταξη αυτή ορίζει ότι το εκλογικό δικαίωμα δεν μπορεί να περιοριστεί για κανέναν άλλο λόγο, εκτός από ζητήματα που αναφέρονται στη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας, δηλαδή της δικαιοπρακτικής ικανότητας, ζητήματα που αναφέρονται στην έλλειψη της ικανότητας για δικαιοπραξία, εφόσον το υποκείμενο βρίσκεται σε δικαστική συμπαράσταση ή σε δικαστική απαγόρευση -όπως λέγαμε παλιά- και τρίτον εφόσον έχει καταδικαστεί αμετακλήτως για μια

σειρά εγκλημάτων. Αυτοί είναι οι τρεις περιορισμοί τους οποίους γνωρίζει το Σύνταγμα και πέραν των οποίων, όπως πολύ ορθά λέγεται, δεν μπορεί ο κοινός νομοθέτης να προχωρήσει.

Εδώ, λοιπόν, ο προβληματισμός που εισάγεται από την πλευρά μου προσωπικά –αλλά πιστεύω ότι θα πρέπει να μας απασχολήσει όλους- είναι εάν αυτές οι προϋποθέσεις, τις οποίες αναφέρουμε στη συγκεκριμένη ρύθμιση που ζητάμε να αποτελέσει την αναθεώρηση της διάταξης του άρθρου 54, παράγραφος 4, αποτελούν ή όχι ανεπίτρεπτους περιορισμούς ή διευκολύνουν αντίθετα την άσκηση αυτού του εκλογικού δικαιώματος, δεδομένου ότι τίθεται ένα ζήτημα διαχωρισμού του όλου πληθυσμού των Ελλήνων που ζουν στο εξωτερικό σε δύο βασικές κατηγορίες.

Μια κατηγορία είναι εκείνοι που είναι γραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους και αναγκάστηκαν να φύγουν από την Ελλάδα τα τελευταία δέκα, δώδεκα, δεκαπέντε χρόνια εξαναγκασμένοι από την οικονομική κρίση και οι οποίοι βέβαια ποτέ δεν αποξενώθηκαν από την Ελλάδα, αλλά εξακολουθούν να έχουν εδώ τα σπίτια τους, έχουν την ουσιαστική έδρα των βιοτικών και κοινωνικών τους σχέσεων στην Ελλάδα, είναι όμως αναγκασμένοι να εργάζονται στο εξωτερικό. Γι' αυτούς, λοιπόν, δεν αποτελεί κανέναν περιορισμό καμία από τις τρεις αυτές προϋποθέσεις.

Για μια άλλη, όμως, κατηγορία, εκεί όπου τα πράγματα περιπλέκονται και εκεί όπου αδιακρίτως χρησιμοποιούμε τους όρους «Ελληνισμός της Διασποράς» ή «ομογενείς» ή «οι απανταχού Έλληνες», θα πρέπει να κάνουμε μία διάκριση. Διότι, πράγματι εδώ μπορεί να υπάρχουν άνθρωποι της δεύτερης ή της τρίτης γενιάς, που έχουν φύγει από μακρού χρόνου από την Ελλάδα και δεν έχουν καμία σχέση με τα σημερινά ελληνικά πολιτικά πράγματα. Άλλωστε, δεν μπορεί να συμβιβάζεται με τη δημοκρατική αρχή ούτε με την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας η συμμετοχή στην στην πολιτική ζωή ενός τόπου, προσώπων που δεν έχουν καμία σχέση με τα σημερινά πολιτικά πράγματα παρόλο που διατηρούν μια ενεργή, πολιτισμική και ψυχική σχέση με τον Ελληνισμό.

Για χάρη αυτής της σχέσης, εξάλλου, το άρθρο 108 του Συντάγματος υποχρεώνει το κράτος να παίρνει μέτρα, ώστε να συντηρείται και να καλλιεργείται θερμή και δημιουργική η επαφή μεταξύ της μητέρας Ελλάδος και του αποδήμου Ελληνισμού, τον οποίο βεβαίως οργανώνει με ένα δευτερεύον αντιπροσωπευτικό συμβουλευτικό σύστημα, που είναι το Συμβούλιο του Αποδήμου Ελληνισμού.

Έτσι, λοιπόν, δεν πρέπει να μας διαφύγει το γεγονός ότι σκοπός όλων αυτών των διακρίσεων είναι η διευκόλυνση και όχι ο περιορισμός. Πολλώ δε μάλλον που ουσιαστικά -και έχει ήδη επικριθεί- η προϋπόθεση αυτός που θα ψηφίσει στις εκλογές στι ως κάτοικος τους εξωτερικού να κατέχει ΑΦΜ, μπορεί να δημιουργήσει πολλές παρεξηγήσεις. Γιατί σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι αυτή η προϋπόθεση συνδέει την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος με την προηγούμενη απαίτηση για κατοχή εισοδημάτων ή κατοχή περιουσίας στην Ελλάδα.

Το εκλογικό δικαίωμα εξ ορισμού είναι και παραμένει απαλλαγμένο από οποιαδήποτε προϋπόθεση προηγούμενης κτήσης οποιουδήποτε περιουσιακού στοιχείου ή οποιουδήποτε εισοδήματος. Πιστεύω ότι επ' αυτού ενδεχομένως να χρειάζεται να γίνουν και κάποιες διευκρινιστικές δηλώσεις ή τουλάχιστον, όπως έλεγε νομίζω σήμερα ο καθηγητής και πρώην Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, εκλεκτός, καθ' όλα διανοούμενος και συνταγματολόγος, ο κ. Βενιζέλος, εδώ θα πρέπει ενδεχομένως να φτάσουμε στο σημείο -για να μην αποτελεί αυτό διακριτικό ανεπίτρεπτο στοιχείο που παραβιάζει τη δημοκρατική αρχή και την αρχή της καθολικότητας της ψηφοφορίας-, η ίδια υποχρέωση να αφορά όλους ανεξαιρέτως τους εκλογείς. Άλλωστε σε πολλές κατηγορίες πολιτών, ήδη λοιπόν και οι δικαστικές

υπηρεσίες και άλλοι δημόσιοι οργανισμοί ζητούν την αναγραφή από τους πολίτες Αριθμού Φορολογικού Μητρώου σε κάθε αίτηση ή δήλωση που καταθέτουν προς αυτές.

Ένα δεύτερο ζήτημα, το οποίο επίσης, ενδεχομένως να δημιουργήσει πολλές συζητήσεις και το οποίο δεν πρέπει να το αφήσουμε χωρίς να μας προβληματίσει, είναι αν και κατά πόσον αυτή η συγκεκριμένη περίπτωση, της προσθήκης δηλαδή μιας παραγράφου 4 στο άρθρο 54, αποτελεί επιτρεπτή αναθεωρητική προσπάθεια, τη στιγμή που η διάταξη αυτή αναφέρεται στη διάταξη του άρθρου 51 παράγραφος 4, διάταξη δηλαδή η οποία ρυθμίζει το εκλογικό δικαίωμα, ενώ η διάταξη του άρθρου 54 παράγραφος 4 που θα δημιουργήσουμε, αφορά το εκλογικό σύστημα και τις εκλογικές περιφέρειες.

Πολλώ δε μάλλον που δεν συμπεριλαμβάνεται η συγκεκριμένη διάταξη στις αναθεωρητέες διατάξεις, πολλώ δε μάλλον που υπάρχει και ο ισχυρισμός ότι η συγκεκριμένη διάταξη αναφέρεται και στην εκλογική διαδικασία ανάδειξης των Βουλευτών, που αποτελεί βάση της δημοκρατικής αρχής και κάποιος λένε ότι αυτό δεν μπορεί να αποτελεί αναθεωρήσιμη διάταξη. Με τον τρόπο, όμως, που έχει διατυπωθεί και εξαιτίας του γεγονότος ότι είναι ειδικότερη αυτή η διάταξη σε σχέση με εκείνη η οποία ρυθμίζει τα σχετικά με την άσκηση και όχι με την κατοχή του εκλογικού δικαιώματος από τους Έλληνες που ζουν εκτός της επικράτειας, θεωρώ ότι είναι συνταγματικά ανεκτή η συζητούμενη αναθεωρητική πρόταση. Βέβαια, με τη συζήτηση που θα επακολουθήσει νομίζω ότι θα διευκρινιστεί ακόμα περισσότερο το ζήτημα.

Το δεύτερο εδάφιο της προτεινόμενης παραγράφου αναφέρεται σε μία άλλη μεγάλη μεταρρύθμιση που πρέπει να έχει προηγηθεί, προκειμένου να καταστεί δυνατή η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από τους εκτός επικρατείας ζώντες εκλογείς και αυτή ακριβώς η προετοιμασία αντιστοιχεί σε ένα από τα σημεία της συμφωνίας στην οποία κατέληξε η διακομματική Επιτροπή. Αναφέρεται, λοιπόν, στο ότι θα πρέπει να διαμορφωθεί κατά τέτοιο τρόπο το λεγόμενο «ψηφοδέλτιο επικρατείας», ώστε κάποιες έδρες από αυτές τις δώδεκα ή τις δεκαπέντε (γιατί είναι μέχρι το ένα εικοστό η πρόβλεψη για να εκλέγονται Βουλευτές στο σύνολο της επικρατείας, αυτοί είναι οι λεγόμενοι Βουλευτές Επικρατείας), να προβλέπεται ότι οι πέντε ή λιγότερες θα καταλαμβάνονται από αντιπροσώπους του Ελληνισμού της διασποράς, όπως ακριβώς ορίζεται στη συγκεκριμένη προσθήκη την οποία εισηγούμαι. Βέβαια, και εδώ υπάρχει ένα ζήτημα ακρίβειας στην ορολογία. Πιστεύω ότι και αυτό θα πρέπει να το διευκρινίσουμε, για να μη δημιουργούνται συγχύσεις και παρανοήσεις, που μας προκαλούν την εντύπωση ότι συλλήβδην ο Ελληνισμός της Διασποράς θα εκπροσωπείται στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας από τρεις ή τέσσερις ή πέντε Βουλευτές.

Φαίνεται εκ πρώτης όψεως να δημιουργούνται με τη ρύθμιση αυτή δύο κατηγορίες ψηφοφόρων. Από όλους όσοι είναι γραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους, στην πρώτη κατηγορία συμμετέχουν όσοι κατοικούν και ψηφίζουν στο εξωτερικό, των οποίων η ψήφος θα υπολογίζεται για την εκλογή τριών, τεσσάρων ή πέντε Βουλευτών Επικρατείας, ενώ οι υπόλοιποι εκλογείς που θα ψηφίζουν στο εσωτερικό της Επικρατείας, γιατί είναι γραμμένοι στους ίδιους εκλογικούς καταλόγους, θα συγκροτούν μια δεύτερη κατηγορία ψηφοφόρων που με την ψήφο τους θα συμβάλουν στην εκλογή των υποψηφίων βουλευτών που εκτίθενται στις εκλογικές περιφέρειες όπου ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα. Με βάση τα προηγούμενα, η ψήφος των εκτός επικρατείας εκλογέων θα προσμετράται με έναν ειδικό τρόπο στο γενικό εκλογικό αποτέλεσμα.

Την ίδια στιγμή, όμως, οποιοσδήποτε από αυτούς τους εκλογείς που κατοικούν στο εξωτερικό και συγκροτούν την πρώτη κατηγορία ψηφοφόρων με βάση τα προηγούμενα, θα έχει το δικαίωμα ελεύθερα να παίρνει το αεροπλάνο και να έρχεται στην Ελλάδα και να λαμβάνει μέρος στην ψηφοφορία του εσωτερικού, συμμετέχοντας στη δεύτερη κατηγορία ψηφοφόρων. Αυτά όμως είναι ζητήματα τα οποία πρέπει να τα μελετήσουμε και τα οποία πρέπει εκ των προτέρων να έχουμε επιλύσει ώστε να μη βρεθούμε προ εκπλήξεων μετά τις εκλογές, γιατί φαίνεται ότι εδώ δημιουργείται κάποιο πρόβλημα. Το πρόβλημα αυτό, όπως όλοι το δεχόμαστε, είναι ότι η εκλογική διαδικασία θα πρέπει να ρυθμίζεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνονται σεβαστές οι αρχές της ισότητας και της ισοδυναμίας της ψήφου, αλλά και η αρχή της ευρύτερης δυνατής λαϊκής εκπροσώπησης.

Όμως, με βάση την αρχή της αναλογικότητας, έχουμε βεβαίως το δικαίωμα και το περιθώριο και την εξουσία, ως νομοθετική λειτουργία του Κράτους, να θέτουμε περιορισμούς στην εκλογή για την ανάδειξη των Βουλευτών, εφόσον, όμως, αυτοί οι περιορισμοί επιδιώκουν συνταγματικά θεμιτό σκοπό και δεν είναι δυσανάλογοι σε σχέση με τα αποτελέσματα που επιδιώκουν. Τότε και μόνον τότε, δικαιούμαστε να θέτουμε στην εκλογική διαδικασία περιορισμούς, εφόσον εξυπηρετούν με την προαναφερθείσα έννοια θεμιτούς συνταγματικά σκοπούς.

Τίθεται προφανώς ένα ζήτημα ισοδυναμίας της ψήφου, γιατί ως γνωστόν η αρχή της ισότητας της ψήφου περιλαμβάνει εκτός από την αρχή της ισοτιμίας ή της τυπικής ισότητας της ψήφου, και την αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου, με βάση την οποία η ψήφος του κάθε πολίτη πρέπει να συμβάλει με ίσους όρους στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος που προκύπτει από την εκλογική διαδικασία.

Με αυτή την έννοια, λοιπόν, θα πρέπει να μας απασχολήσει το πώς μπορούμε να διευθετήσουμε το ζήτημα κατά τέτοιο τρόπο που να μην παραβιάζεται το Σύνταγμα. Γι' αυτό ακριβώς και η πρότασή μας για την αναθεώρηση του άρθρου 54 παράγραφος 4 έρχεται να συμπληρωθεί και από μία άλλη διάταξη στην οποία προσπαθούμε να συγκεράσουμε και την άποψη του ΣΥΡΙΖΑ και την άποψη του ΠΑΣΟΚ, οι οποίες θεωρούν ότι μπορεί με νόμο της παραγράφου 1 του άρθρου 54, που ορίζει τις εκλογικές περιφέρειες και το εκλογικό σύστημα, να διαμορφώσουμε ή να ιδρύσουμε εκλογικές περιφέρειες εκτός επικρατείας, μία ή περισσότερες, οι οποίες ουσιαστικά θα χρησιμεύσουν για να δεχθούν την ψηφοφορία που θα γίνει στις εκτός της Ελλάδας χώρες, γεωγραφικές περιοχές, όπου ζουν και μπορούν και δικαιούνται να ψηφίσουν Έλληνες εκλογείς.

Εδώ βεβαίως υπάρχει η δυνατότητα της εξομάλυνσης. Ενδεχομένως τα πράγματα να γίνονται πολύ πιο εύκολα, πλην, όμως εξακολουθούν να ισχύουν οι ίδιες επιφυλάξεις και οι ίδιοι προβληματισμοί που εξέθεσα προηγουμένως. Εξάλλου, από τη διατύπωση της παραγράφου 2 του άρθρου 54 - που ορίζει ότι ο αριθμός των Βουλευτών που αντιστοιχεί σε κάθε εκλογική περιφέρεια προκύπτει από τον πραγματικό πληθυσμό που κατοικεί σε αυτές τις εκλογικές περιφέρειες με βάση την τελευταία απογραφή που έχει γίνει- προκύπτει το συμπέρασμα ότι η εκλογική περιφέρεια είναι μία γεωγραφική ζώνη που ευρίσκεται εντός της επικρατείας. Γι' αυτό ακριβώς και από τη διατύπωση της παραγράφου 3 του άρθρου 54, που ορίζει ότι μέχρι το 1/20 των Βουλευτών μπορεί να εκλέγονται ενιαία σε όλη την επικράτεια, η λέξη «επικράτεια» ασφαλώς και χρησιμοποιείται με τεχνική σημασία. Δηλαδή σημαίνει τη γεωγραφική, την εδαφική περιοχή, επί της οποίας ασκείται η κυριαρχία του ελληνικού κράτους. Προβληματίζομαι, κατά συνέπεια, και διερωτώμαι υπό ποιους όρους είναι δυνατή η ίδρυση εκλογικών περιφερειών εκτός

επικρατείας, δηλαδή εκτός των εδαφικών ορίων, επί των οποίων το ελληνικό κράτος ασκεί την κυριαρχία του και εντός της επικράτειας άλλων κρατών.

Προσωπικά, όλους αυτούς τους προβληματισμούς τους θέτω γιατί θεωρώ ότι, και από την πλευρά του κόμματός μου και από την πλευρά όλων των άλλων κομμάτων, οφείλουμε να διατυπώνουμε προτάσεις που διευκολύνουν τον πρωταρχικό σκοπό της σημερινής συζήτησης, που είναι η διευκόλυνση με αποτελεσματικό τρόπο της άσκησης στις προσεχείς εκλογές του υπέρτατου δημοκρατικού δικαιώματος των εκτός επικρατείας συμπολιτών μας. Είναι τόσο σημαντικό το χρέος μας αυτό και πρέπει να το υπηρετήσουμε με σεβασμό στον πόθο που έχουν αυτοί οι άνθρωποι και στη δικαιολογημένη αγανάκτησή τους εναντίον του ελληνικού κράτους, που εδώ και σαράντα πέντε χρόνια τώρα, ενώ υπάρχει πρόβλεψη για την ψήφο των Ελλήνων που ζουν εκτός της χώρας, εντούτοις μέχρι σήμερα δεν έχει καταστεί δυνατή η συμμετοχή τους στις εκλογές για την ανάδειξη των αντιπροσώπων του έθνους στο Κοινοβούλιο.

Βέβαια, τόσο η επιστολική όσο και η ηλεκτρονική ψήφος αποτελούν τα μέσα εκπλήρωσης του εκλογικού δικαιώματος των εκτός επικρατείας εκλογέων, που χρησιμοποιούν σχεδόν όλες οι άλλες χώρες. Από τις σαράντα πέντε χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης μόνο επτά χώρες δεν έχουν υιοθετήσει την επιστολική ψήφο, κατά κύριο λόγο, ή γενικά δεν έχουν λύσει το πρόβλημα της ψήφου των εκλογέων τους που είναι κάτοικοι του εξωτερικού. Μεταξύ αυτών που δεν το έχουν λύσει είναι η Αλβανία, η Μάλτα, η Αρμενία, ο Άγιος Μαρίνος και κάποιες άλλες χώρες. Δεν θέλω, προς Θεού, να θεωρηθεί ότι αυτές οι χώρες δεν έχουν το σεβασμό από μέρος μου για την κρατική τους ή την πολιτειακή τους αξιοπρέπεια.

Θεωρώ, όμως, ότι εμείς οι Έλληνες έχουμε μία διαχρονική ιστορία σχέσεων με τους συμπολίτες μας που ζουν στο εξωτερικό και αποτελούν την Ελληνική Διασπορά. Κάποτε υπήρχε το 1862 η δυνατότητα να εκλέγονται και Βουλευτές από εκλογικές περιφέρειες του εξωτερικού. Είναι γνωστό ότι τότε ο Χαρίλαος Τρικούπης εκλεγόταν στην περιφέρεια του Λονδίνου. Άρα, λοιπόν, υπάρχει και μία προϊστορία την οποία θα πρέπει να τιμήσουμε, όχι με όρους επιθυμίας, όπως είπα στην αρχή της ομιλίας μου, αλλά με το καθήκον θέσπισης των καταλλήλων κανόνων που θα καταστήσουν δυνατή τη συμμετοχή των απανταχού Ελλήνων που έχουν εκλογικό δικαίωμα στις προσεχείς βουλευτικές εκλογές. Ο θεμελιώδης κανόνας του Κράτους, δηλαδή το Σύνταγμα, είναι αυτός που πρέπει να υπηρετεί πάντα το συμφέρον του κυρίαρχου λαού. Με αυτές τις σκέψεις πρέπει να σκύψουμε στο πρόβλημα με τον προσήκοντα ζήλο και να ανταποκριθούμε σε αυτό που περιμένει από εμάς ο απανταχού Ελληνισμός.

Τελειώνοντας, θα πρέπει να αναφερθώ στη διάταξη της καθιέρωσης αναλογικού εκλογικού συστήματος, που προτείνει ο ΣΥΡΙΖΑ ως προσθήκη στο άρθρο 54, παράγραφος 1. Νομίζω ότι τα ζητήματα αυτά έχουν εξαντληθεί. Θεωρώ ότι είναι επιτυχής η τακτική που έχει ακολουθήσει ο συνταγματικός νομοθέτης να παραπέμπει στον κοινό νομοθέτη για την επιλογή του κατάλληλου εκλογικού συστήματος ανάλογα με τις εκάστοτε επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, διασφαλίζοντας όμως πάντοτε την ευρύτερη δυνατή λαϊκή εκπροσώπηση στους δημοκρατικούς αντιπροσωπευτικούς θεσμούς.

Αυτή η πρακτική προφανώς συμφωνεί και με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που, ως γνωστόν, ενδιαφέρεται και ελέγχει τα εκλογικά συστήματα για την περίπτωση των κρατών μελών για τυχόν παραβιάσεις της διάταξης του άρθρου 3 του Πρόσθετου

Πρωτόκολλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που υποχρεώνει τα υψηλά κράτη-μέλη να παίρνουν μέτρα ώστε να διασφαλίζεται και να επιτρέπεται η ελεύθερη έκφραση του λαού για την ανάδειξη των μελών του νομοθετικού σώματος.

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτής της νομολογίας δεν τίθεται ζήτημα εάν πρέπει να υπάρχει ένα αναλογικό εκλογικό σύστημα της μορφής που προτείνει ο ΣΥΡΙΖΑ. Αυτό που ενδιαφέρει, είναι να υπάρχει ένα εκλογικό σύστημα που θα διασφαλίζει τη μέγιστη δυνατή αντιπροσωπευτικότητα των πολιτικών δυνάμεων που συμμετέχουν στις εκλογές για την είσοδό τους στο Κοινοβούλιο, κυρίως βέβαια με την πρόνοια και το πρωταρχικό ενδιαφέρον της εξυπηρέτησης ενός συνταγματικά όχι απλά ανεκτού αλλά επιθυμητού σκοπού, που είναι η διασφάλιση της ανάδειξης μιας σταθερής Κυβέρνησης. Άλλωστε, τη σταθερή διαμόρφωση πολιτικών συνθηκών ισορροπίας και ασφάλειας, που απαιτούνται για την εκπλήρωση των σκοπών της δημοκρατίας, μόνο μία σταθερή κυβέρνηση μπορεί να την εξασφαλίσει.

Εγείρομαι για να απευθυνθώ προς τους συναδέλφους πρώτα απ' όλα και σε εσάς, κύριε Πρόεδρε. Θέλω να σας ευχαριστήσω επί τη λήξει των εργασιών αυτής της κοινοβουλευτικής Επιτροπής για την Αναθεώρηση του Συντάγματος, πρώτον γιατί διευθύνετε υποδειγματικά τις εργασίες της Επιτροπής. Και δεύτερον, γιατί οι τοποθετήσεις σας ήταν υψηλού επιπέδου και συνέβαλαν τα μέγιστα στον προβληματισμό και στον διάλογο που διεξήχθη με εξαιρετικό ήθος και απaráμιλλο ζήλο από όλες τις πλευρές και σήμερα επισφραγίζεται με τις αναφορές και τις επισημάνσεις που άκουσα από πολλούς συναδέλφους προ ολίγου, με τις οποίες εξήραν την εξαιρετική ποιότητα του κοινοβουλευτικού λόγου που αναπτύχθηκε στη διάρκεια αυτού του μήνα που ζήσαμε όλοι μαζί εδώ.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Γενικό Εισηγητή της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, τον κ. Κατρούγκαλο, τον Ειδικό Αγορητή του Κινήματος Αλλαγής, τον κ. Ανδρέα Λοβέρδο, του ΚΚΕ, τον κ. Γκιόκα, της Ελληνικής Λύσης, τον κ. Χήτα, και του κόμματος ΜέΡΑ25, την κ. Αδαμόπουλου, για τη συμβολή τους στον δημοκρατικό αυτό διάλογο.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω τους Ειδικούς Εισηγητές, που και αυτοί με εξαιρετικής ποιότητας κοινοβουλευτικό λόγο και επιχειρήματα συνέβαλαν στο να συγκεντρωθεί απ' όλες τις πλευρές με δημοκρατικό τρόπο ένα corpus σκέψεων, ιδεών και προτάσεων που σίγουρα θα αποτελέσει πολύτιμο υλικό για την Ολομέλεια, ώστε να πάρει τις ορθές δημοκρατικές αποφάσεις για την Αναθεώρηση του Συντάγματος στις διατάξεις που πρότεινε η προηγούμενη Βουλή.

Θα ήταν όμως ασυγχώρητη παράλειψη εάν δεν έκανα αναφορά στον Πρόεδρο της προηγούμενης Επιτροπής, τον καθηγητή κ. Νίκο Παρασκευόπουλο, και εάν, επίσης, δεν ανέφερα τη σημαντική συμβολή και του σημερινού Προέδρου της Βουλής που ήταν Γενικός Εισηγητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης στην προηγούμενη Βουλή, του Κ. Τασούλα.

Θα κλείσω λέγοντας ότι κι εγώ αισθάνομαι πως θα λείπει από όλους μας αυτή η πολύ δημιουργική πολιτική και πνευματική επαφή που ζήσαμε στη διάρκεια των εργασιών της Επιτροπής. Μια επαφή που εκδηλώθηκε από την αρχή και εξελίχθηκε μέχρι το τέλος σε έναν διαλογικό ανταγωνισμό μεταξύ πολιτικών αντιπάλων που δεν αισθάνθηκαν ούτε για μια στιγμή εχθροί μεταξύ τους.

Πρόκειται ασφαλώς για μια κατάκτηση ενός κοινοβουλευτικού και δημοκρατικού ήθους που το έχει ανάγκη η χώρα σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Δεν είναι βέβαια τυχαίο ότι δεν καταδέχτηκε κανένας από αυτούς που ενημερώνουν τον ελληνικό λαό να ρίξει ένα βλέμμα

ενδιαφέροντος στις εργασίες αυτής της Επιτροπής, για να δείξ αν κάτι σημαντικό συνέβη κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της. Μοναδική εξαίρεση από αυτήν την αδιαφορία ενθυμούμαι ότι ήταν ο χαρακτηρισμός ως αλαλούμ του δήθεν βαρυσήμαντου πολιτικού γεγονότος ότι στην γραπτή πρόταση της Νέας Δημοκρατίας, που κατατέθηκε από τον κ. Μπούγα για αναθεώρηση του άρθρου 32 περί εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας, είχε εκ παραδρομής παραληφθεί μία πρόταση.

Καταλήγοντας, θα επαναλάβω τα λόγια του Ηράκλειτου με τα οποία είχα ξεκινήσει την εναρκτήρια ομιλία μου στην προηγούμενη Βουλή, όταν ξεκινούσε στην ολομέλεια η διαδικασία της αναθεώρησης, γιατί πιστεύω ότι με την προσπάθεια που καταβάλαμε σε αυτήν την επιτροπή, τα έχουμε τιμήσει. Στα ίδια λόγια, μάλιστα, είχε παραπέμψει με μια μικρή παραλλαγή, από όσο ενθυμούμαι, και ο πρώην Πρόεδρος της Επιτροπής, ο κ. Παρασκευόπουλος. Έλεγε, λοιπόν, ο Ηράκλειτος: «Ειδέναι δε χρη τον πόλεμον εόντα ξυνόν, και δίκην έριν, και γινόμενα πάντα κατ' έριν και χρεών».

Πράγματι όλοι εμείς, παρά το γεγονός ότι εκπροσωπούμε διαφορετικά ιδεολογικά και πολιτικά παραδείγματα, στη διάρκεια των εργασιών αυτής της επιτροπής πετύχαμε τις μεταξύ μας πολιτικές διαμάχες και συγκρούσεις να τις εκφράσουμε με δημοκρατικό ήθος, φροντίζοντας να μην κάνουμε τιπότητα περισσότερο από αυτό που ήταν αναγκαίο κάθε φορά για να υπερασπιστούμε αυτά που πιστεύουμε. Σας ευχαριστώ όλους. Να είστε καλά όλοι και πιστεύω ότι θα έρθουν και καλύτερες μέρες για την κοινοβουλευτική Δημοκρατία στον τόπο μας.

Α.2. Εισήγηση του Γενικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Γεωργίου Κατρούγκαλου

Επί της αρχής των αναθεωρητέων διατάξεων

Η διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης αποτελεί την κορυφαία στιγμή του πολιτεύματος και για το λόγο αυτό αντίστοιχης σοβαρότητας πρέπει να είναι η κοινή προσπάθεια όλων μας να ανταποκριθούμε στο βάρος της αποστολής μας. Η υπό κρίση αναθεώρηση μπορεί να σηματοδοτήσει την πλήρη επιστροφή στην κανονικότητα, κάτι για το οποίο αισθανόμαστε περήφανοι ως απελθούσα κυβέρνηση ότι πετύχαμε στο επίπεδο της οικονομίας, με την έξοδο από τα μνημόνια τον Αύγουστο του 2018, αλλά και στο επίπεδο των θεσμών, με συγκεκριμένες τομές, που θεράπευσαν πολλές από τις πληγές της κρίσης. Μολονότι θεωρήσαμε ασφυκτικό το πλαίσιο του ενός μηνός για την ολοκλήρωση της συζήτησης, τόσο αντικειμενικά, αλλά και σε σύγκριση με προηγούμενες αναθεωρητικές Βουλές (η αναθεώρηση του 2001 διήρκεσε εννέα μήνες, ενώ η αναθεώρηση του 2007-2008 πάνω από τρεις μήνες) προσπαθήσαμε να το αξιοποιήσουμε όσο πιο δημιουργικά γίνεται.

Λειτουργίες και κατεύθυνση της Αναθεώρησης:

Ποιες είναι οι βασικές λειτουργίες της αναθεώρησης; Είναι τόσο νομικές, όσο και πολιτικές.

Η αναθεώρηση αποκρυσταλώνει, κατ' αρχήν, σε θεσμικό επίπεδο την εξέλιξη του πολιτεύματος, αλλά και τις συγκρούσεις ιδεών και συμφερόντων ανάμεσα στην τελευταία επέμβαση στο κείμενο του Συντάγματος και στη στιγμή της συζήτησής της.

Είχα αναφερθεί και στην προτείνουσα Βουλή και θα το κάνω και τώρα, στο πώς ο Νικόλαος Σαρίπολος, ένας από τους πατέρες του ελληνικού συνταγματικού δικαίου, περιγράφει αυτή τη διαδικασία λέγοντας πώς προκύπτει το Σύνταγμα, ακριβώς για να σας δείξω ότι δεν είναι μόνο μια μαρξιστική ανάλυση που περιγράφει, όπως σας τα είπα, ως αποτέλεσμα συγκρούσεων ιδεών και συμφερόντων το πώς διαμορφώνεται το Σύνταγμα, αλλά ακόμα και οι κλασικοί της συνταγματικής μας θεωρίας αυτήν την άποψη έχουν.

Ο Νικόλαος Σαρίπολος, λοιπόν, απαντώντας στην ερώτηση «Πώς προκύπτει ένα Σύνταγμα;» έγραφε: «Εκ της διηνεκούς πάλης τού υπό της κοινωνίας συμφέροντος προς συντήρησιν της ελευθερίας, από τη μία μεριά, και του συμφέροντος των αρχόντων προς αύξησιν και ενίσχυσιν της αυτών εξουσίας».

Με λίγα λόγια, η συνταγματογένεση προκύπτει από μια σύγκρουση, μεταξύ αρχόντων και αρχομένων, πολλών και λίγων, ισχυρών και αδύναμων, θα λέγαμε με την ορολογία των ημερών, του 99% με το 1%. Όμως, η αναθεώρηση έρχεται επιπλέον να αντιμετωπίσει και τεχνικές δυσλειτουργίες που έχουν αναπτυχθεί στο πολίτευμα, σε επίπεδο τεχνολογίας πια και όχι σύγκρουσης.

Η σημερινή διαδικασία πρέπει να θέσει, επιπλέον, οριστικά τελεία και παύλα στην κρίση. Διότι να μην δεν έφταιγε το Σύνταγμα για την οικονομική κρίση, αλλά ήταν ένα από τα θύματά της. Στο πλαίσιο της είχε διαμορφωθεί ένα νέο «παρασύνταγμα» που επέβαλε υπό τη δαμόκλεια σπάθη των δανειστών συγκεκριμένες παρεκκλίσεις και από την εφαρμογή των δικαιωμάτων, ειδικά των κοινωνικών, και στην κοινοβουλευτική διαδικασία.

Διακρίνονται σαφώς τρεις κεντρικοί άξονες στην πρόταση αναθεώρησης που καταθέσαμε:

Ο πρώτος στοχεύει στην ανάσχεση του νεοφιλελευθερισμού. Και χαίρομαι που στη Νέα Δημοκρατία υπάρχουν άνθρωποι σαν τον κ. Τζαβάρα, τον Γενικό Εισηγητή της Πλειοψηφίας που δηλώνουν ότι αποτάσσονται τον νεοφιλελευθερισμό. Έχω μεγάλο δισταγμό, όμως, να θεωρήσω ότι αυτή είναι η γενική τάση στο Κόμμα της Νέας Δημοκρατίας. Δεν ήταν, άλλωστε, η Νέα Δημοκρατία που

κατέθεσε ως βασική πρόταση την ενσωμάτωση στο Σύνταγμα του «χρυσού κανόνα» για τον πλήρη ισοσκελισμό των ελλειμμάτων, που αποτελεί αυτή τη στιγμή την βασική προσπάθεια συνταγματοποίησης του νεοφιλελευθερισμού;

Παρόμοια πρόταση, αν υιοθετείτο, θα κατέληγε στο να μην έχουν τη δυνατότητα τα κοινωνικά κράτη να ασκούν κενσινανή πολιτική, ιδίως σε περιπτώσεις οικονομικής ύφεσης. Άρα, δυστυχώς, υπάρχει μία μετεξέλιξη του Κόμματός της ΝΔ προς μια κατεύθυνση νεοφιλελεύθερη που παραδοσιακά δεν είχε ο συντηρητικός χώρος στην Ελλάδα.

Ο δεύτερος αφορά στη διεύρυνση της Δημοκρατίας. Δεν θα έπρεπε να έχετε αντίθεση σε αυτόν. Ορθά υποστήριξε ο Γενικός Εισηγητής της Πλειοψηφίας ότι «vita activa» δεν σημαίνει μόνο συμμετοχή σε δημοψηφίσματα, σημαίνει την ενεργή συμμετοχή του πολίτη σε κάθε πτυχή της πολιτικής δραστηριότητας. Και αυτό έρχεται πράγματι σε αντίθεση με μία άλλη άποψη περί Δημοκρατίας, την σουμπετεριανή αντίληψη, που θεωρεί ότι μόνο οι ελίτ έχουν πολιτικό ρόλο και ότι ο ρόλος του πολίτη είναι να συμμετέχει μόνο μία φορά κάθε τέσσερα χρόνια στις εκλογές. Είμαστε αντίθετοι σε αυτή την άποψη και ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο προτείναμε τις συγκεκριμένες προτάσεις μας για την εμβάθυνση της Δημοκρατίας και τη διεύρυνσή της. Δεν νομίζω, επί της αρχής τουλάχιστον, ως προς τον θεματικό αυτό άξονα -αφήστε τις επιμέρους προτάσεις- ότι μπορεί να έχετε αντιρρήσεις.

Ο τρίτος άξονας αφορά στην ανάγκη να θεραπευτούν πολύ συγκεκριμένες θεσμικές αμαρτίες του παρελθόντος με κατεξοχήν παράδειγμα την απαράδεκτη ασυλία του πολιτικού προσωπικού. Επιδιώκουμε, στο πλαίσιο αυτό να υπάρξουν συναινέσεις. Γνωρίζουμε, βεβαίως, ότι δεν μπορεί να υπάρχουν συγκλίσεις σε όλα τα επίπεδα γιατί μας χωρίζουν μεγάλες ιδεολογικές διαφορές. Εμείς, πράγματι, είμαστε κατά του νεοφιλελευθερισμού. Εμείς είμαστε υπέρ μιας άλλης αντίληψης της δημοκρατίας, πιο ενεργητικής και περιεκτικής από εσάς.

Υπάρχει, όμως, μια προϋπόθεση για να έχουμε και συναινέσεις και τίμιο διάλογο. Αυτή είναι να μην αντιμετωπίσει καμιά πλευρά -εμείς ποτέ δεν το κάναμε- τη διαδικασία ως παίγνιο, να επιχειρήσει με τεχνάσματα και χωρίς σεβασμό στο Σύνταγμα να επιβάλει την άποψη της. Για παράδειγμα, έχει ακουστεί η άποψη ότι θα ήταν δυνατόν να αναθεωρηθεί η ελάχιστη πλειοψηφία που απαιτείται ώστε ο εκλογικός νόμος να ισχύσει από τις επόμενες εκλογές.

Αυτό δεν μπορεί καν να συζητιέται αν δεν θέλει κανείς να βάλει μία βόμβα στα θεμέλια της διαδικασίας, ακριβώς γιατί δεν είχε τεθεί ποτέ παρόμοιο ζήτημα στην προηγούμενη Βουλή. Πρόκειται για κάτι εντελώς διαφορετικό από το θέμα της κατεύθυνσης της αναθεώρησης στο οποίο θα αναφερθώ αργότερα. Εδώ μιλάμε για την αλφαβήτα της διαδικασίας. Αν η προτείνουσα Βουλή δεν έχει θέσει συγκεκριμένη διάταξη προς αναθεώρηση, αυτή δεν μπορεί να συζητηθεί στην αναθεωρητική Βουλή.

Και υπενθυμίζω ότι η πρόταση μας σχετικά με τις εκλογικές συνταγματικές διατάξεις, ακριβώς επειδή υποψιαζόμασταν ότι μπορεί να επιχειρηθεί παρόμοια λαθροχειρία, ήταν μην τροποποιηθεί η παράγραφος 1 του άρθρου 54, αλλά να προστεθεί εδάφιο σε αυτή ώστε να κατοχυρωθεί το αναλογικό εκλογικό σύστημα. Πώς είναι δυνατόν από την προσθήκη εδαφίου να προκύπτει δυνατότητα επέμβασης στο κείμενο της υφιστάμενης παραγράφου; Και όμως κάτι τέτοιο υποστηρίχθηκε και από συναδέλφους συνταγματολόγους και από πολιτικούς.

Κατεξοχήν περίπτωση συνταγματικού παιγνίου αποτελούσε η αρχική πρόταση του Πρωθυπουργού, να ψηφίζαμε όλοι μαζί με 180 ψήφους τις διατάξεις αναθεώρησης και να ερχόταν η

επόμενη Βουλή με 151 ψήφους να ρυθμίσει το περιεχόμενο κατά το δοκούν. Γιατί αυτό θα ήταν παίγνιο; Γιατί δεν ανταποκρίνεται στη βούληση του συντακτικού νομοθέτη να διαμορφώνεται συναίνεση επί της ανάγκης αναθεώρησης στην πρώτη Βουλή, την προτείνουσα, η οποία να συνεχίζεται στη δεύτερη. Γι' αυτό, όμως, ήρθε η ώρα τώρα να μιλήσω αναλυτικότερα.

Ακουλουθήσαμε με συνέπεια και στην προτείνουσα και στην παρούσα Αναθεωρητική Βουλή τα νομολογηθέντα από την απόφαση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου 11/2003, ότι δηλαδή η Αναθεωρητική βουλή δεσμεύεται από την κατεύθυνση της αναθεώρησης, εφόσον έχει ρητά αυτή προσδιορισθεί από την πρώτη. Την ίδια επιστημονική άποψη είχα υποστηρίξει σε ανύποπτο χρόνο, στη μελέτη μου «Η αναθεώρηση της αναθεώρησης, Μερικές σκέψεις για τα ουσιαστικά και διαδικαστικά όρια της αναθεωρητικής λειτουργίας, σε Γ. Παπαδημητρίου (επιμ.), «Εκσυγχρονισμός των θεσμών και αναθεώρηση του Συντάγματος», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000, σελ. 23-34.

Προς την υιοθέτηση της θέσης τούτης συνηγορεί και η ιστορική και η συστηματική-τελολογική ερμηνεία, δηλαδή τόσο ο ιστορικός συντακτικός νομοθέτης όσο η λογική του Συντάγματος. Ο ειδικός εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας κατά το Σύνταγμα του 1975 Κωσταντίνος Τρικούπης υποστήριξε επί λέξει τα εξής:

«Εν προκειμένω, πολλοί υποστηρίζουν ότι δεν είναι ορθόν να δεσμεύεται απολύτως η δεύτερα Βουλή, η κληθισομένη να επιτελέσει το αναθεωρητικόν έργον, από τας αποφάσεις της προηγούμενης, στενώς περιοριζούσης την καθ' ύλην αρμοδιότητά της, δια του καθορισμού ειδικώς των αναθεωρητέων διατάξεων».

Και συνέχισε την επιχειρηματολογία του υποστηρίζοντας ότι δεσμεύει η προτείνουσα Βουλή την επόμενη, αναφερόμενος σε κανέναν άλλον λιγότερο από τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Και λέει: «Όμως, παρ' ημίν τούτο πάντοτε ίσχυσε», πάντοτε η δέσμευση της προηγούμενης Βουλής επί της επόμενης, ετονίσθη δε και από τον Ελευθέριον Βενιζέλον, ειπόντα επί του προκειμένου: «Σαφής είναι η έννοια του άρθρου, καθ' ην προς αναθεώρησιν συγκαλουμένη Βουλή, ανεξαρτήτως των άλλων αυτής καθηκόντων, δεν δύναται εν τη ενασκήσει του αναθεωρητικού αυτής έργου να εξέλθει των ορίων τα οποία έταξεν η την αναθεώρησιν αποφασίσασα Βουλή».

Συστηματικά από πού προκύπτει κάτι τέτοιο; Ας κοιτάξουμε πρώτα-πρώτα το κείμενο του Συντάγματος και τη θεσμική λογική που υιοθετεί. Τι προβλέπει το άρθρο 110 παράγραφος 2; Ότι η προτείνουσα Βουλή αποφασίζει για την ανάγκη αναθεώρησης. Προφανώς, πρέπει να αιτιολογήσει σε τι έγκειται η ανάγκη. Αιτιολογώντας, δίνει κατεύθυνση, χωρίς να δεσμεύει μεν την επόμενη Βουλή ως προς την αποτύπωση της ακριβούς διατύπωσης της διάταξης, αλλά οπωσδήποτε ως προς την γενική κατεύθυνση που η ίδια θέτει, μέσω της αιτιολογίας.

Εάν δεχόμαστε ότι η αιτιολογία δεν εμπεριέχει κατεύθυνση, θα επρόκειτο για μια εντελώς ανορθολογική διαδικασία. Ποιο εχέφρον πολιτικό υποκείμενο, πιο πολιτικό κόμμα θα ξεκινούσε μια διαδικασία η οποία θα ήταν πολιτικά ανεξέλεγκτη και θα αποφασιζόταν εν λευκώ από την Πλειοψηφία της επόμενης Βουλής;

Το ίδιο το Σύνταγμα επιδιώκει διάρκεια της συναίνεσης. Μια συναίνεση, δηλαδή, που να αποτυπώνεται και να ξεκινά στην προτείνουσα Βουλή και να ολοκληρώνεται στην αναθεωρητική Βουλή. Γιατί οι επεμβάσεις που επιχειρούμε εδώ δεν είναι όπως αυτές του κοινού νομοθέτη, που

μπορούν εύκολα να ανατραπούν. Είναι επεμβάσεις που αφορούν τον μακρό πολιτικό χρόνο και ακριβώς γι' αυτό τον λόγο πρέπει να βασίζονται σε συναινέσεις, όχι σε αιφνιδιασμούς, όχι σε παίγνια.

Ο τρίτος λόγος που συνηγορεί υπέρ του ότι πρέπει να υπάρχει σύμπτωση της κατεύθυνσης -ή εν πάση περιπτώσει αν η νέα Πλειοψηφία που προκύπτει από την αναθεωρητική Βουλή διαφωνεί, να τελειώνει εκεί άγωνα η προσπάθεια αναθεώρησης- προκύπτει από το γεγονός ότι ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε να μεσολαβούν εκλογές. Για ποιον λόγο; Όχι μόνο για να υπάρξουν συναινέσεις, αλλά για να μπορεί και ο μέσος ψηφοφόρος, ο μέσος πολίτης, το εκλογικό σώμα να έχει λόγο ως προς την κατεύθυνση της αναθεώρησης.

Εάν θεωρήσουμε ότι η απόφαση ως προς την κατεύθυνση της πρώτης Βουλής δεσμεύει τη δεύτερη, έχει νόημα η παρεμβολή του εκλογικού σώματος. Θα παρέμβει για να ευνοήσει ή για να ματαιώσει την πρόταση την οποία προτείνει η πλειοψηφία που έχει διαμορφωθεί στην πρώτη Αναθεωρητική Βουλή. Αν θεωρήσουμε αντιθέτως ότι η δεύτερη Βουλή είναι εντελώς ελεύθερη να επιλέξει οποιοδήποτε κατεύθυνση, ακόμα και κατεύθυνση που δεν έχει δηλωθεί στο πλαίσιο της αναθεώρησης, τότε καθίσταται εντελώς χωρίς κανένα νόημα η παρεμβολή του εκλογικού σώματος.

Βρισκόμαστε όλοι ενώπιον μιας σοβαρής δοκιμασίας, η οποία θα κρίνει τη σοβαρότητα κάθε πολιτικής δύναμης αλλά και την επαναφορά του πολιτικού μας συστήματος σε συνθήκες κανονικότητας. Κανονικότητα δεν σημαίνει έλλειψη πολιτικής σύγκρουσης. Η σύγκρουση των ιδεών και των απόψεων τρέφει τη δημοκρατία. Κανονικότητα σημαίνει να σεβόμαστε ο ένας τον άλλον, να μην επιχειρούμε με τεχνάσματα και με θεσμικά παίγνια να ξεγελάσουμε ο ένας τον άλλον.

Για λόγους, λοιπόν, που αφορούν και συνταγματικής τάξης επιχειρήματα, αλλά και την ανάγκη να έχουμε έναν τίμιο, ειλικρινή διάλογο και να μπορούν να πραγματοποιούνται συναινέσεις, πρέπει κατά τη γνώμη μου να ξανασκεφτείτε την άποψή σας για την κατεύθυνση της Αναθεωρητικής Βουλής και να επιχειρήσουμε να διαμορφώσουμε συγκλίσεις εκεί που μπορούν να πραγματοποιηθούν.

Πρώτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 3§1 - 3§2 - 3§3 - 3 προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης - 13§5 - 33§2 - 59§1 και 59§2

Η σχέση Πολιτείας και Εκκλησίας αποτελεί μείζον θέμα, το οποίο τα πολιτικά κόμματα απέφευγαν να αντιμετωπίσουν στη σύγχρονη της διάσταση στο πλαίσιο συνταγματικής αναθεώρησης. Υπάρχουν στοιχεία νεωτερικότητας και κυρίως στοιχεία που αφορούν τους διακριτούς ρόλους Κράτους και Εκκλησίας που για διαφορετικούς λόγους οι πολιτικές δυνάμεις του αστικού χώρου δεν θέλησαν να ρυθμίσουν.

Πρώτα-πρώτα θα συμφωνήσω με τον Γενικό Εισηγητή της πλειοψηφίας ότι πράγματι δεν είναι η Εκκλησία που κερδίζει από το σημερινό πολιτικοκεντρικό σύστημα. Επειδή έγιναν πολλές αναφορές από πολλούς συναδέλφους στον Δημήτρη Τσάτσο, που δεν ήταν μόνο ο δικός μου δάσκαλος, αλλά και πολλών άλλων στην Αίθουσα, αλλά, κατά τη γνώμη μου, και ο δεύτερος μεγαλύτερος συνταματολόγος της μεταπολίτευσης, ισόκυρος με τον Αριστόβουλο Μάνεση, θα σας διαβάσω μια μικρή του ρήση, κοινή με τον Κωνσταντίνο Τσουκαλά. Την είχα διαβάσει και στην προηγούμενη Βουλή, αλλά θεωρώ ότι είναι απολύτως επίκαιρη.

Έγραφε, λοιπόν, ο αείμνηστος Τσάτσος και ο μεγάλος σύγχρονος διανοούμενος Κωνσταντίνος Τσουκαλάς: «Μία ελεύθερη χριστιανική κοινωνία όχι μόνο δεν προϋποθέτει μια επίσημα ονομαζόμενη χριστιανική πολιτεία, αλλά αναιρείται από αυτήν. Από τη στιγμή που η Ελλάδα Ελλήνων Χριστιανών μπαίνει σε εισαγωγικά και αναδεικνύεται σε δεσμευτικό εθνόσημο, καταλύεται η Δημοκρατία, αλλά και αλλοιώνεται η πίστη. Ή πιο απλά ειπωμένο: Τον χριστιανό δεν τον παράγει η Πολιτεία, αλλά ο ίδιος ο Χριστιανισμός. Ο Χριστιανισμός που παράγει το κράτος είναι ψεύτικος».

Θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια ότι η προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί ο Χριστιανισμός ως νομιμοποιητική ιδεολογία του κράτους και μάλιστα του κράτους της δεξιάς, αλλοιώνει και τα στοιχεία ουδετερότητας που πρέπει να έχει ένα νεωτερικό κράτος, αλλά και τις σχέσεις της με την Εκκλησία. Η ιστορική αναφορά του κ. Τζαβάρα είναι γενικά ορθή. Το βεσπφαλικό κράτος προήλθε από την προσπάθεια των Γερμανών, καταρχήν ηγεμόνων, να αδρανοποιήσουν την δυνατότητα του Αυτοκράτορα να χρησιμοποιεί την καθολική πίστη ως ενοποιητικό μηχανισμό της αυτοκρατορίας.

Γι' αυτόν τον λόγο στη Γαλλία που ο καθολικισμός επικράτησε, το σύστημα ήταν απολυταρχικό και το κράτος ενιαίο, ενώ στη Γερμανία, όπου μέσω του τριακονταετούς πολέμου και όσων ακολούθησαν οι προτεστάντες πρίγκιπες διατήρησαν την αυτονομία τους, δεν κατέστη δυνατή η εθνική ενοποίηση, παρά μόνο με τον Βίσμαρκ.

Άρα, στο πλαίσιο των σχέσεων Εκκλησίας και Κράτους, στη Δυτική Ευρώπη η Εκκλησία προηγείται του Κράτους, όπως το αντιλαμβανόμαστε εμείς. Το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει στην Ελλάδα. Οι Βαυαροί της αντιβασιλείας, μολοντί προέρχονταν από μία καθολικά πλειοψηφούσα περιοχή, είχαν υπ' όψιν ότι η θρησκευτική πίστη επιτελεί λειτουργίες εθνογένεσης και την αξιοποίησαν σχετικά. Γιατί οι προτεστάντικες χώρες έχουν κρατική θρησκεία; Για να διαφυλάξουν την κρατική τους αυτονομία, ως διακριτά πολιτικά υποκείμενα μέσω της διαφοροποίησής τους με τον καθολικισμό.

Οι Βαυαροί έκαναν το ακριβώς αντίστροφο. Ενοποίησαν την ορθόδοξη εκκλησία στο κράτος με όρους πρωταρχίας του τελευταίου. Όταν με το βασιλικό διάταγμα του 1833 αποσπάστηκε η Εκκλησία της Ελλάδας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αυτό που επεδίωξε η βαυαρική αρχή ήταν να χρησιμοποιήσει την Εκκλησία ως νομιμοποιητικό μηχανισμό της δικής της εξουσίας. Αυτό το σύστημα

της πολιτειοκρατίας, επιβιώνει διαχρονικά και καθιερώνει και σήμερα ασφυκτικό έλεγχο των διαδικασιών της Εκκλησίας από το Κράτος, όπως για παράδειγμα, να είναι ο Υπουργός Παιδείας ο κριτής των ενστάσεων όταν εκλέγεται Αρχιεπίσκοπος ή να διορίζονται με προεδρικό διάταγμα οι μητροπολίτες.

Έτσι η θρησκεία μετατράπηκε σε κρατική ιδεολογία, κάτι που έφτασε σε παροξυσμό με το σύνθημα «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών» της επτάχρονης δικτατορίας. Αλλά και κατά τον πρώτο διχασμό χρησιμοποιήθηκε η Εκκλησία ως πολιτικό όργανο της Δεξιάς. Μαύρη στιγμή της περιόδου απετέλεσε το «ανάθεμα» κατά του Βενιζέλου, όταν σύσσωμοι οι μητροπολίτες της Αττικής πήραν έναν βράχο και τον αποκόμισαν στο Πεδίο του Άρεως, εκεί που είναι σήμερα το άγαλμα της Αθηνάς, καθιστώντας την Εκκλησία μοχλό της χειρότερης, μέχρι τον Εμφύλιο του '40, πολιτικής σύγκρουσης, και στην πραγματικότητα καθιστώντας εργαλείο μιας παράταξης, της παράταξης της Δεξιάς.

Αυτό πρέπει να αλλάξει. Πρώτα απ' όλα, πρέπει να αλλάξει, γιατί είναι αντισυντηρητικό. Είναι παράλογο να συζητάμε στον 21ο αιώνα για θέματα που αποτελούσαν αντικείμενο πολιτιστικού πολέμου («Kulturrekampf» τον αποκαλούσαν στη Γερμανία) τον 19ο αιώνα. Για να γίνει αντιληπτή η διαφορά της αρχής της «λαϊκότητας» στη Γαλλία, ως θεμελιώδους αρχής της δημοκρατίας από την ανάγκη διαχωρισμού Πολιτείας και Κράτους στην Ελλάδα πρέπει να υπογραμμιστεί ο βαθύτατα διαφορετικός πολιτικός χαρακτήρα που είχε η σύγκρουση στις δύο χώρες.

Στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη αυτό που επιχείρησε το Κράτος της νεωτερικότητας ήταν να απογαλακτίσει, να αποχωρίσει τις δημόσιες δομές του από αυτές της Εκκλησίας, ώστε να κατακτήσει τη θεσμική αυτονομία του και να επιβεβαιώσει τη λαϊκή κυριαρχία ως πηγή όλων των κρατικών εξουσιών. Στον τομέα της εκπαίδευσης, αν πάτε σε πανεπιστήμια της Νότιας Αμερικής, θα δείτε κυρίαρχο στα νεότερα ιδρύματα τον όρο «αυτόνομο». Αυτόνομο σημαίνει «αυτόνομο από την Εκκλησία», διότι μέχρι τότε σ' αυτές τις χώρες, όπως και στην Ευρώπη, τα πανεπιστήμια ήταν καθολικά.

Άρα, το πολιτικό αίτημα της νεωτερικότητας στις δυτικές χώρες έγκειται ακριβώς εκεί: στην ανάγκη αυτονομίησης της επικυριαρχίας της Εκκλησίας επί του πολιτικού μηχανισμού. Στην Ελλάδα ήταν αντίστροφα τα πράγματα. Είναι το κράτος που δημιούργησε το πολιτειοκρατικό σύστημα, ώστε να χρησιμοποιήσει τη θρησκεία, μετατρέποντας την σε κρατική ιδεολογία, εργαλειοποιώντας την Εκκλησία..

Θα σας διαβάσω ένα απόσπασμα από κάποιον, όπου κάθε άλλο παρά μαρξιστής ή αριστερός δεν ήταν. Πρόκειται για τον, κατά τη γνώμη μου, αγνότερο εθνικιστή του πρώτου μισού του 20ου αιώνα, ο Περικλής Γιαννόπουλος.

Λέει, λοιπόν, ο Γιαννόπουλος: «Ο ελληνισμός δεν έχει να πολεμήσει την Εκκλησίαν του, όπως γίνεται και έγινε αναγκαστικώς εις όλα τα κράτη που θέλουν να προοδεύσουν, δια τον απλούστατο λόγο ότι δεν έχει να πολεμήσει κατά του παπά. Ο Έλλην παπάς δεν έχει, δόξα τω Θεώ, καμία σχέση με τον φραγκόπαπα. Ο Ελληνόπαπας, απαραλλακτότατος και κοινωνικότατος πολίτης, είναι υπάλληλος του Κράτους σαν κάθε άλλον υπάλληλον. Και είναι τόσο λίγο φλάρης ή αγγλογερμανομουρλόπαπας, ώστε –προσέξτε αυτό– αν ένας ταγματάρχης και ένας παπάς ανταλλάξουν τα ρούχα των, αδύνατον να διακριθεί ποιος ο παπάς και ποιος ο στρατιώτης».

Δεν μπορεί να συνεχιστεί αυτή η πρακτική, γιατί βλάπτει, όπως έλεγε ο δάσκαλός μου ο Τσάτσος, και τη δημοκρατία και την Εκκλησία. Είναι αληθής, βεβαίως, ο ισχυρισμός του κ. Τζαβάρα

ότι και σήμερα επικρατεί καθεστώς, κατά την ορθή συνταγματική άποψη, θρησκευτικής ουδετερότητας, που απορρέει από το άρθρο 13 του Συντάγματος. Και πράγματι, αν δεν είχαμε αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας όπως οι πρόσφατες 1749-52/19, αλλά και η 660-926/2018 ως προς το μάθημα των θρησκευτικών- θα είχε δίκιο.

Ακριβώς, όμως, επειδή ερμηνεύεται –κατά τη γνώμη μου εντελώς εσφαλμένα- το άρθρο 16 υπό το κράτος του άρθρου 3, της επικρατούσας θρησκείας, επιβάλλεται να επανπροσδιορίσουμε τη θρησκευτική ουδετερότητα. Στο κάτω-κάτω θα ρώταγα τον Γενικό Εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας την εξής απλή ερώτηση: Εφόσον πράγματι θεωρεί ότι η θρησκευτική ουδετερότητα ήδη κατοχυρώνεται συνταγματικά -και είμαστε εμείς που θα το αμφισβητήσουμε- γιατί δεν αποδέχεται την προσθήκη της ερμηνευτικής δήλωσης που προτείναμε, η οποία επιβεβαιώνει ακριβώς αυτό; Εάν κάτι τέτοιο είναι περιττό, λοιπόν, και αν μόνο νομοθετικές ρυθμίσεις επιτρέπουν τις αναγκαίες προσαρμογές, πώς εξηγείται το γεγονός ότι προγράμματα σπουδών βγαίνουν αντισυνταγματικά από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο; Υπάρχει εδώ μία λογική αντίφαση.

Την ίδια λογική αντίφαση νομίζω ότι εμπεριέχει η σκέψη για την κατάργηση του όρκου. Λέτε ότι η θρησκεία δεν το επιβάλλει, «μη ομόσαι όλως», κι όταν εμείς προτείνουμε την καθιέρωση πολιτικού όρκου, λέτε ότι έτσι μπορεί ένας χριστιανός να έρθει σε αντίθεση με τις πεποιθήσεις του. Εδώ δεν υπάρχει μόνο συνταγματική, κατά τη γνώμη μου, αντίφαση, υπάρχει και λογική αντίφαση. Εφόσον δεν είναι θρησκευτική υποχρέωση η ορκοδοσία, πώς μπορεί κανείς να έρθει σε σύγκρουση με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, εάν καταργηθεί αυτός ως κρατική υποχρέωση; Νομίζω ότι υπάρχει ένα προφανώς λογικό άτοπο.

Το ουσιώδες, όμως, συνταγματικό θέμα είναι άλλο. Στα μάτια της Πολιτείας όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι. Ένας άθεος Έλληνας, είναι Έλληνας. Ένας εβραίος Έλληνας, είναι Έλληνας. Και απέναντι σε όλους αυτούς, λοιπόν, η πολιτεία θα πρέπει να απευθύνεται με ουδέτερο τρόπο. Γι' αυτό το λόγο, λοιπόν, σε όλες τις διαδικασίες θα έπρεπε να προβλέπονται μόνο ουδέτεροι θρησκευτικά πολιτικοί τρόποι επικοινωνίας του πολίτη με το κράτος.

Η λογική αναγκαιότητα αυτού που υποστηρίζω είναι ότι πολιτικός θα έπρεπε να ήταν ο γάμος για όλες τις συνέπειες της αστικής ταυτότητας των πολιτών κι από εκεί και μετά, όποιος ήθελε να ακολουθήσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, θα πρέπει να κάνει και θρησκευτικό γάμο. Στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο τείνει να επικρατήσει. Απόδειξη ότι προσανατολίζεται προς τα εκεί η ελληνική κοινωνία είναι ότι τα τελευταία χρόνια ο αριθμός των πολιτικών γάμων ξεπέρασε τους θρησκευτικούς, ενώ όπως θα γνωρίζετε το πρώτο διάστημα υπήρχε μια μεγάλη διαφορά.

Ας εξετάσουμε, όμως, και το επιχείρημα του κ. Τζαβάρα ότι δεν πρέπει να τίθενται περιττά πράγματα στο Σύνταγμα. Η παράγραφος 3 του άρθρου 3, που ορίζει σε ποια γλώσσα πρέπει να μεταγλωττίζεται η Αγία Γραφή, είναι κάτι συνταγματικά χρήσιμο; Αυτό θεωρείτε ότι πρέπει να υπάρχει σε μία σύγχρονη πολιτεία; Γιατί να ανακατεύεται το κράτος στα πόδια της Εκκλησίας; Ποια σκοπιμότητα υπάρχει σε αυτό; Αρα, περιμένω πειστικές απαντήσεις επί τούτου, γιατί εκ δύο πραγμάτων, ένα: Ή είστε νεωτερικοί, προοδευτικοί και θα πρέπει έμπρακτα να ανταποκριθείτε σε αυτό που αποτελεί τον μέσο όρο της ευρωπαϊκής κανονικότητας του 19ου αιώνα, όχι του 21ου αιώνα ή θα έχετε έναν υποκριτικό πολιτικό λόγο.

Δεύτερη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 5§2 - 21§1 - 21§3 - 21 προσθήκη παρ.7 - 22§1 - 22§2 - 22§4 - 22§5 και 25§3

Η αναθεώρηση, το Σύνταγμα γενικότερα, αφορά το μακρό πολιτικό χρόνο. Επιδιώκουμε συναινέσεις μας λέει η πλειοψηφία και θα τη συγχαίραμε, εάν ήταν ειλικρινής. Δεν μπορούμε όμως να αγνοούμε την πρακτική της κυβερνητικής πλειοψηφίας η οποία είναι αντίθετη προς τις διακηρύξεις της. Λέει ότι ήρθε η εποχή της καλής νομοθέτησης, να αφήσουμε πίσω αυτά τα οποία συνέβησαν τη μνημονιακή περίοδο. Και στο παρά πέντε έρχεται ο Υπουργός Εργασίας σας, λίγο πριν τελειώσει η συζήτηση στη Βουλή καταθέτει αιφνιδιαστικά τροπολογίες που δεν είχαν κανένα χαρακτηριστικό επείγοντος. Μιλά για σεβασμό στους θεσμούς και προσπαθεί να παλινρθώσετε ένα κομματικό κράτος, κράτος της Δεξιάς, επεμβαίνοντας –πού; Έλασσον, αλλά εξ όνυχος τον λέοντα- στον πιο αποτελεσματικό θεσμό προστασίας από τα ναρκωτικά και απεξάρτησης, όπως είναι το ΚΕΘΕΑ. Με ποια λογική με πράξη νομοθετικού περιεχομένου που από το Σύνταγμα έχει ως σκοπό να αντιμετωπίσει επείγουσες και απρόβλεπτες ανάγκες, έρχεται η Κυβέρνηση να επέμβει και να καταργήσει το αυτοδιοίκητο ενός πετυχημένου και αποδεκτού από την κοινωνία θεσμού; Δεν είναι αυτό ύψιστη υποκρισία; Δεν είναι θεσμική διγλωσσία;

Και άκουσα κατά τις συζητήσεις στην Επιτροπή επανειλημμένα τον συμπαθή μου Γενικό Εισηγητή της Πλειοψηφίας κ. Τζαβάρα να λέει «πού τον βλέπετε τον νεοφιλελευθερισμό σε εμάς;». Και πράγματι στον κ. Τζαβάρα δεν τον βλέπω, γι' αυτό και είπα μακάρι να ήταν αυτός ο οποίος προσδιορίζει την ουσία της πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας. Γιατί, δυστυχώς, βλέπω τα αντίθετα. Βλέπω τον ίδιο Υπουργό Εργασίας να επαναφέρει στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων εκείνες τις απόψεις που μόνο το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, όχι οι Ευρωπαίοι εταίροι μας, ήθελε να επιβάλει στις εργασιακές σχέσεις, την πλήρη δηλαδή ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας και την άρση των προστατευτικών όρων των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ένα μνημόνιο δηλαδή, τώρα που έχουμε φύγει από τα μνημόνια και από την κρίση. Μπορείτε μετά από όλα αυτά η Κυβέρνηση να ισχυρίζεται ότι ο νεοφιλελευθερισμός είναι απών από τις πολιτικές επιλογές της;

Δυστυχώς, όχι μόνον δεν είναι απών, είναι ο «ελέφαντας» στην Αίθουσα. Εγώ σέβομαι τους συναδέλφους της Νέας Δημοκρατίας που ευθέως και ευθαρσώς υποστηρίζουν ότι το νερό είναι φθινό στην Ελλάδα και ότι θα πρέπει να ακριβύνει, ότι είναι καλύτερο να απολύονται πιο εύκολα οι άνθρωποι γιατί με αυτό τον τρόπο θα προσλαμβάνονται και πιο εύκολα και ότι η ευελιξία στην αγορά εργασίας είναι ένα θετικό κεκτημένο. Αυτές, όμως, είναι νεοφιλελεύθερες απόψεις. Αυτή είναι, δυστυχώς, η οικονομική ορθοδοξία που από τη δεκαετία του '80 επιβάλλεται και ως πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ως εθνική πολιτική.

Και ακριβώς για το λόγο αυτό το νόημα των παρεμβάσεών μας, ειδικά στην ενότητα που συζητούμε, είναι διπλό: Αφενός, επιδιώκουμε να κατοχυρώσουμε με αποτελεσματικότερο τρόπο τα κοινωνικά δικαιώματα, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη κανονιστική πυκνότητα στις οικείες συνταγματικές ρυθμίσεις, καθιστώντας αγώγιμες διατάξεις που δεν μπορούν να εφαρμοστούν, χωρίς παρέμβαση του νομοθέτη από τα δικαστήρια.

Όμως, έχουμε και έναν δεύτερο, πολύ σημαντικότερο λόγο να επέμβουμε κανονιστικά στην παρούσα αναθεώρηση. Γιατί είχαμε θεσμικά τραύματα στο σώμα των κοινωνικών δικαιωμάτων την

περίοδο των μνημονίων. Και αν θέλουμε να επιστρέψουμε στην ευρωπαϊκή κανονικότητα, πρέπει αυτά τα τραύματα όχι μόνον να τα θεραπεύσουμε αλλά να θωρακίσουμε την κοινωνία μας και απέναντι σε παρόμοιες μελλοντικές απειλές.

Τόσο η συνταγματικότητα όσο και η ευρωπαϊκή νομιμότητα είχε προσβληθεί βαρύτατα από τα μνημόνια. Γι' αυτό χρησιμοποιούσα εγώ και άλλοι συνταγματολόγοι τον όρο «παρασύνταγμα». Ένα μόνο παράδειγμα θα δώσω, επί της ύλης που συζητάμε. Το αρμόδιο όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την παρακολούθηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη έκρινε, σε σειρά αποφάσεων, πλευρές των μνημονιακών πολιτικών σχετικών με τις συντάξεις και με τον υποκατώτατο μισθό αντίθετες με τον ευρωπαϊκό κοινωνικό χάρτη (βλ. ιδίως τις αποφάσεις της Επιτροπής επί των Συλλογικών Προσφυγών *General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) / Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*, No. 65/2011, 78-80/2012).

Αυτές οι αποφάσεις δεν λήφθηκαν καθόλου υπόψη στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων, όχι μόνο από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο που δεν αναγνωρίζει γενικά κανένα κανονιστικό περιορισμό στην ελευθερία της αγοράς, αλλά δυστυχώς ούτε από τους Ευρωπαίους εταίρους μας. Και η υποκρισία εδώ, να υπενθυμίσω, συνίσταται στο ότι μολονότι αρκετοί από την κυβερνητική παράταξη ενδεχομένως υποστηρίζουν τα κοινωνικά δικαιώματα, ο αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικό Χάρτη δεν είχε κυρωθεί. Εμείς τον κυρώσαμε. Έχουμε επομένως εδώ πολιτικές συμπεριφορές που μπορούν να αντιπαραβληθούν και να κριθούν.

Ας πάμε στην ουσία. Ο κ. Τζαβάρας αν και είναι άνθρωπος που πιστεύει στην κοινωνική Ευρώπη, όπως και πολλοί από την κυβερνητική πλειοψηφία, ανέφερε ότι υποστηρίζεται -για να μην αποδώσω στον ίδιο μία άποψη με την οποία μπορεί να διαφωνεί- ότι τα κοινωνικά δικαιώματα είναι διαφορετικής υφής από τα ατομικά, η δικαστική προστασία που μπορεί να παρέχεται σε αυτά δεν μπορεί να έχει την ένταση που έχουν οι κλασικές ελευθερίες. Υπάρχει μάλιστα και στην θεωρία η διάκριση ανάμεσα στις αρνητικές και τις θετικές ελευθερίες. Για οτιδήποτε αποσκοπεί να αποκρούσει την επέμβαση του κράτους μπορούμε να έχουμε αποτελεσματικές δικαστικές εγγυήσεις, για οτιδήποτε όμως απαιτείται θετική παρέμβαση του κάτι τέτοιο δεν ισχύει.

Εκεί έγκειται η βασική διαφορά της δικής μας κοινωνικής αντίληψης, που επικράτησε και στην πραγματικότητα συν-προσδιόρισε το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο από την νεοφιλελεύθερη αντίληψη. Εμείς θέλουμε τα κοινωνικά δικαιώματα να μην είναι φτωχά δικαιώματα από πλευράς κανονιστικού περιεχομένου, ούτε να είναι δικαιώματα μόνον των φτωχών. Τα κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτό στην παιδεία, στην κοινωνική ασφάλιση, στην υγεία αφορούν όλο τον πληθυσμό, δεν αφορούν μόνο τους πιο αδύναμους. Και ακριβώς επειδή προστατεύουν αγαθά που είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς, πρέπει να προστατεύονται με την ίδια αποτελεσματικότητα όπως και τα ατομικά.

Η διάκριση, λοιπόν, θετικών και αρνητικών ελευθεριών -μολονότι και από πολιτικά φιλελεύθερους προβάλλεται, όχι μόνο από νεοφιλελεύθερους- δεν μας αφήνει να αντιληφθούμε ακριβώς αυτή τη σημαντική τομή της συνταγματικής αντίληψης της ελευθερίας. Ελευθερία πια δεν σημαίνει όπως στο παρελθόν, απλώς να μην επεμβαίνει στη σφαίρα των δικαιωμάτων μας το κράτος. Ελευθερία είναι η δυνατότητά μας να αυτοπροσδιοριζόμαστε, να ορίζουμε την ταυτότητα μας και να μπορούμε να αναπτύσσουμε την προσωπικότητά μας, όπως εμείς επιλέγουμε.

Γι' αυτό το λόγο, λοιπόν, συναρτώνται όλες οι εκδηλώσεις της ελευθερίας στο πρωταρχικό δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παράγραφος 1 του Συντάγματος. Όπως ξέρετε, έχουμε προτείνει μία βελτίωση του 5 παράγραφος 2, ώστε οι διακρίσεις να απαγορεύονται και για λόγους φύλου και για λόγους σεξουαλικού προσανατολισμού.

Αξιοσημείωτο είναι ότι οι πολιτικά φιλελεύθεροι του 19ου αιώνα, εκεί που πράγματι ο πολιτικός φιλελευθερισμός πήρε την ουσία του, δεν ήταν αντίθετοι με την όψη της ελευθερίας, αυτή τη θετική, όπως την περιγράφω εγώ. Διάβασα κατά τη συζήτηση στην Επιτροπή ένα απόσπασμα από τον κλασικότερο ίσως φιλελεύθερο του 19ου αιώνα, τον John Stuart Mill. Είναι από το έργο του «Οι Σκέψεις για την Αντιπροσωπευτική Διακυβέρνηση», «Considerations on Representative Government».

Γράφει εκεί: «Όταν πάψει να ισχύει ως κανόνας ότι οι άνθρωποι προκρίνουν τα δικά τους συμφέροντά υπεράνω των άλλων και τα συμφέροντα όσων είναι εγγύτερα σε αυτούς σε σχέση με τα συμφέροντα όσων είναι μακρύτερα από αυτούς, από τη στιγμή αυτή ο κομμουνισμός όχι μόνο είναι εφικτός, αλλά η μόνη υπεράσπιση μορφή της κοινωνικής οργάνωσης». Και χωρίς αμφιβολία όταν έρθει η ώρα αυτή, αυτό θα γίνει πραγματικότητα. Και συνέχισε «Δεν έχω δυσκολία να αποδεχθώ ότι ο κομμουνισμός θα μπορούσε από σήμερα να εφαρμοστεί μεταξύ των αρίστων των ανθρώπων και σιγά-σιγά και από τους υπόλοιπους».

Βέβαια, ο John Stuart Mill εδώ θεωρεί απλώς ως ηθική ανάγκη τον κομμουνισμό. Για τον λόγο αυτό ο Μαρξ είχε διατυπώσει κριτική στο σύνολο αυτών των απόψεων που τις θεωρούσε ουτοπικές, γιατί θεωρούσε ότι δεν αρκεί να αλλάξει η ενδιάθετη τοποθέτησή μας, να θέλουμε να γίνουμε καλοί, όταν το ίδιο το περιβάλλον, οι αγοραίες σχέσεις ιδίως, μας διαμορφώνουν και οδηγούν σε διαφορετικές συμπεριφορές. Γι' αυτό ο Μαρξ έλεγε «διαμορφώστε τον διαμορφωτή» ως βασική ανάγκη να αλλάξουμε τον κόσμο στο πλαίσιο και της γενικότερης λογικής του, ότι ενώ μέχρι τότε οι φιλόσοφοι είχαν σκοπό να ερμηνεύσουν τον κόσμο, η ουσία είναι να τον αλλάξουμε.

Εδώ έγκειται η ουσία της διαφοράς της αντίληψης των κοινωνικών δικαιωμάτων ως απλώς ηθικής υποχρέωσης ή φιλανθρωπίας, σε σχέση με τη σύγχρονη ότι αποτελούν νομικούς κανόνες με αγωγιμότητα, που επιβάλλουν συγκεκριμένη συμπεριφορά στο κράτος. Αυτή είναι η μεγάλη τομή ανάμεσα στην αντίληψη χρέωσης της φιλανθρωπίας και της εξομοίωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων με τα ατομικά. Η πορεία αυτή δεν ήταν ευθύγραμμη.

Η πρώτη γενιά δικαιωμάτων απαιτούσε από το κράτος μόνο και μόνο αποχή: «μην επεμβαίνεις στη ζωή μου, μην επεμβαίνεις στην περιουσία μου, μην επεμβαίνεις στην ιδιοκτησία μου». Και προφανώς η κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών ήταν μια σημαντική πρόοδος όχι μόνο στο επίπεδο των δικαιωμάτων της αστικής τάξης. Ένας δουλοπάροικος, ο οποίος έφευγε από το λατιφούντιό του και ζούσε έναν χρόνο και μια μέρα σε μία ελεύθερη πόλη, γινόταν αυτομάτως ελεύθερος. Από εκεί απορρέει η γερμανική παροιμία που λέει ότι «ο αέρας της πόλης σε κάνει ελεύθερο», «Stadtluft macht frei».

Όμως, ποια ήταν η διαφορά όταν μετά τη Γαλλική Επανάσταση και τη Βιομηχανική Επανάσταση άλλαξε ταυτόχρονα και το πολιτικό και το κοινωνικό πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων; Πράγματι ο εργάτης δεν είναι υποχρεωμένος, όπως ο δουλοπάροικος, να παρέχει την εργασία του στον εργοδότη του. Αν δεν παρέχει την εργασία του όμως, θα πεθάνει, γιατί δεν έχει άλλους τρόπους επιβίωσης. Εκεί έγκειται η κριτική της δικής μας σκέψης στα δικαιώματα αυτά ως τυπικά, όχι γιατί δεν

έχουν ουσία, όχι γιατί δεν αποτέλεσαν μεγάλη πρόοδο στην ιστορία της ανθρωπότητας, αλλά γιατί δεν εξετάζουν την ουσία των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων.

Ο 19ος αιώνας διαμόρφωσε τη σύγχρονη αντίληψη που έχουμε όχι μόνο για τα ατομικά, αλλά για τα κοινωνικά δικαιώματα, ως απάντηση στο λεγόμενο κοινωνικό ζήτημα. Το κοινωνικό ζήτημα τον 19ο αιώνα ήταν πώς θα ενσωματωνόταν η αποκλεισμένη από το κράτος εργατική τάξη στο πολιτικό σύστημα.. Γιατί αρχικά όλα τα δικαιώματα, ακόμα και τα πολιτικά μπορούσαν να ασκηθούν μόνο από αυτούς που είχαν ιδιοκτησία. Δεν μπορούσες να ψηφίσεις, αν δεν είχες ιδιοκτησία. Μέχρι ουσιαστικά και τα μέσα του 19ου αιώνα, λιγότερο από 3% του πληθυσμού είχε δικαίωμα ψήφου.

Γι' αυτόν τον λόγο ο δάσκαλος πολλών από εμάς, ο Αριστόβουλος Μάνεσης, έλεγε ότι από την ελευθερία της ιδιοκτησίας καταλήξαμε στην ιδιοκτησία της ελευθερίας, δηλαδή για να μπορέσεις να ασκήσεις δικαιώματα –η ανάγκη της ελευθερίας- έπρεπε να αποδείξεις ότι έχεις ιδιοκτησία. Είναι ενδιαφέρον, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ότι η πολιτική λογική που υποστήριζε, ουσιαστικά, μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα αυτή την άποψη έχει χαρακτηριστικά όμοια με αυτά που και σήμερα επικαλούνται όσοι είναι αντίθετοι με την εισαγωγή μορφών άμεσης δημοκρατίας, όπως τα δημοψηφίσματα. Τα επιχειρήματα αυτά ήταν του είδους: Πώς είναι δυνατόν η ψήφος ενός καθηγητή πανεπιστημίου να είναι ίδια με την ψήφο ενός αμόρφωτου; Και ένα βήμα παρακάτω: Πώς είναι δυνατόν να περιμένουμε υπευθυνότητα απέναντι στην ιδιοκτησία των άλλων από αυτούς που δεν έχουν ιδιοκτησία;

Για αυτόν το λόγο, λοιπόν, τα κοινωνικά δικαιώματα είχαν τον 19ο αιώνα δύο εντελώς διαφορετικές κοίτες διαμόρφωσης. Η μία ήταν επαναστατική. Η μόνη πανευρωπαϊκή επανάσταση που έχουμε ως σήμερα είναι η Επανάσταση του 1848. Ξεκίνησε στη Γαλλία, επεκτάθηκε στη Γερμανία, στην Ισπανία, στην Ιταλία και ήταν η πρώτη επανάσταση, που είχε κατεξοχήν κοινωνικό περιεχόμενο. Αυτό που διεκδικούσαν πρωταρχικά οι εκπρόσωποι της εργατικής τάξης ήταν το δικαίωμα στην εργασία, το δικαίωμα στην εκπαίδευση και την επέκταση του δικαιώματος ψήφου, ακριβώς γιατί και τα τρία ήταν αλληλένδετα.

Στο επιχείρημα με ποια πνευματικά εφόδια ο αμόρφωτος θα πάει να ψηφίσει η απάντηση ήταν «κάντε καθολικό το δικαίωμα στην εκπαίδευση». Απέναντι στα επιχειρήματα που αφορούσαν την ιδιοκτησία ήταν «να έχουμε δουλειά για να μπορούμε να έχουμε εισοδήματα και αυτονομία» και ως αποτέλεσμα αυτών, να υπάρχει και το δικαίωμα στην πολιτική συμμετοχή. Υπήρξε παράλληλα -και ορθά υποστήριξε ο κ. Τζαβάρας- και μια διάσταση, η οποία είχε χαρακτηριστικά κρατικού πατερναλισμού. Ο Βίσμαρκ εφάρμοσε πράγματι μια τακτική μαστίγιου-καρότου. Απαγόρευσε κάθε συνδικαλιστική δραστηριότητα, έθεσε εκτός νόμου το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της Γερμανίας -αυτοί οι νόμοι λέγονται στη βιβλιογραφία Socialistengesetze- και ταυτόχρονα έδωσε και το καρότο της κοινωνικής ασφάλισης.

Προσοχή, όχι ως δικαίωμα ισότιμο με τα άλλα, όπως θα διεκδικούσαν οι επαναστάτες του 1848, αλλά ως έναν μηχανισμό που αντιγράφει την ιδιωτική ασφάλιση, που την ξέρουμε τουλάχιστον από το 1666 και τη μεγάλη πυρκαγιά του Λονδίνου, που προβλέπει ότι ως αντάλλαγμα της ασφαλιστικής συμμετοχής, όταν επέλθει ο ασφαλιστέο κίνδυνος, αποζημιώνεσαι. Αντί των κοινών κινδύνων, όπως ήταν η πυρκαγιά ή η απώλεια ζωής, ήρθε πρώτα το εργατικό ατύχημα - στη συνέχεια η ασθένεια, στη συνέχεια τα γηρατειά και τελευταία, ουσιαστικά λίγο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ασφάλιση κατά

της ανεργίας, γιατί η ανεργία θεωρούταν ευθύνη του εργαζόμενου αν δεν μπορούσε να βρει δουλειά και τότε.

Στην πραγματικότητα, επομένως, η πλήρης αναγνώριση πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων για όλες τις κατηγορίες του πληθυσμού, συμπίπτει, κατ' αρχήν, με την παραχώρηση κοινωνικών δικαιωμάτων και την εγκαθίδρυση του κράτους πρόνοιας. Το τελευταίο δεν σηματοδοτεί μία απλή πρόσθεση επιπέδων νομικής προστασίας (τα κοινωνικά δικαιώματα ως επιστέγασμα του οικοδομήματος των άλλων δύο κατηγοριών), αλλά μία ποιοτική μεταβολή που συνεπάγεται τη γενίκευση όλων των ελευθεριών, στο βαθμό που η εργατική τάξη έπαψε να είναι μία *classe dangereuse*.

Το κράτος πρόνοιας, δίνοντας βιώσιμη λύση στο κοινωνικό πρόβλημα (ενσωμάτωση της εργατικής τάξης σε συνθήκες στερέωσής του οικονομικού συστήματος) ήρε τον βασικό φόβο των συντηρητικών του αιώνα, ότι δηλαδή η γενίκευση του εκλογικού δικαιώματος θα οδηγούσε στο σοσιαλισμό. Από το Σύνταγμα της Βαϊμάρης και μετά, η πατερναλιστική λογική που επεδίωκε να ενσωματώσει την εργατική τάξη χωρίς να της αναγνωρίσει όμως δικαιώματα της ίδιας ποιότητας με αυτή των ατομικών δικαιωμάτων, παραμερίστηκε. Το Σύνταγμα της Βαϊμάρης περιείχε μια καινοτόμα ρήτρα, ότι «η ιδιοκτησία υποχρεώνει». Δεν είναι δηλαδή η βάση των δικαιωμάτων. Δεν θα έχεις ιδιοκτησία για να μπορείς να ψηφίζεις ή για να έχεις άλλα δικαιώματα. Αντίθετα, όποιος έχει ιδιοκτησία έχει υποχρέωση αλληλεγγύης, υποχρέωση προοδευτικής φορολογίας, υποχρέωση να ανέχεται επεμβάσεις στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθε, όπως ήταν το ελάχιστο ωράριο.

Η ουσία της αντιπαράθεσης μας είναι ότι εμείς θεωρούμε τα κοινωνικά δικαιώματα ως προϋπόθεση για την αυτονομία των ανθρώπων, για να μπορούν να αναπτύσσουν ελεύθερα την προσωπικότητά τους.

Τρίτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων*

Άρθρα 37§2 - 38§1 - 38§2 - 68§2 και 84§2

*στη συνεδρίαση της τρίτης θεματικής ενότητας, Γενική Εισηγήτρια της Μειοψηφίας κατόπιν υπόδειξης της Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ, ήταν η Βουλευτής και μέλος της Επιτροπής, κυρία Μαρία-Ελίζα (Μαριλίζα) Ξενογιαννακοπούλου

Κατά τη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος οι προτάσεις που εξετάζονται εδράζονται στις θεμελιώδεις αρχές, οι οποίες αποτελούν το κοινό πλαίσιο λειτουργίας της Δημοκρατίας, του πολιτεύματος και των θεσμών, και ταυτόχρονα αποτυπώνουν στη δεδομένη ιστορική συγκυρία τους πολιτικούς και κοινωνικούς συσχετισμούς, όπως αποτυπώνονται στη σύνθεση της Βουλής μέσα από την έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, καθώς και τις διαφορετικές ιδεολογικές και πολιτικές απόψεις των κομμάτων και των βουλευτών.

Αποτυπώνεται επίσης η συλλογική ιστορική πολιτική και κοινωνική εμπειρία της προηγούμενης χρονικής περιόδου, καθώς η διαδικασία αναθεώρησης αποτελεί και πεδίο αποτίμησης της λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών, των αδυναμιών και των προβλημάτων που διαπιστώθηκαν, των ορίων που αναδείχθηκαν, καθώς και των νέων οικονομικών και κοινωνικών αναγκών, στις οποίες χρειάζεται να ανταποκριθούμε, τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται και τις νέες προκλήσεις στις οποίες οφείλουμε να απαντήσουμε. Σε αυτήν την κατεύθυνση οφείλουμε να λάβουμε υπόψη τη

συλλογική δραματική εμπειρία των δέκα τελευταίων ετών της περιόδου της κρίσης και της επιβολής των μνημονίων και ευρύτερα τις τελευταίες δεκαετίες τις πολλαπλές θεσμικές, πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της άναρχης παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και των αγορών χωρίς κανόνες και ρύθμιση.

Έχει διαμορφωθεί σε ολόκληρο τον κόσμο μια θεσμική ανισορροπία, η οποία εκδηλώθηκε με τη σταδιακή αποδυνάμωση των αντιπροσωπευτικών θεσμών σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, τον περιορισμό της αυτονομίας και των περιθωρίων άσκησης πολιτικής των εθνικών κυβερνήσεων και την επιβολή πολιτικών από εξωθεσμικά κέντρα εξουσίας, όπως το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα και οι αγορές, χωρίς δημοκρατική νομιμοποίηση και κοινοβουλευτικό έλεγχο, κατά παράβαση ακόμη και των αρχών των Ευρωπαϊκών Συνθηκών. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στην αποδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών και της κοινοβουλευτικής λειτουργίας, έπληξε την εμπιστοσύνη των πολιτών, ενίσχυσε τον Ευρωσκεπτικισμό και διαμόρφωσε το πεδίο έκφρασης νεοφασιστικών και ακροδεξιών δυνάμεων στην Ευρώπη.

Από τη δεκαετία του '90 εξωθεσμικά κέντρα και το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα επικυριαρχούν της πολιτικής. Κατά συνέπεια, το παραδοσιακό δημοκρατικό έλλειμμα, που υπήρχε από την μεταφορά εξουσιών από τα κράτη μέλη σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, το οποίο δημιούργησε την ανάγκη δημοκρατικής εξισορρόπησης μέσα από τη λειτουργία των θεσμών και την ενίσχυση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, πλέον διευρύνθηκε από την επικυριαρχία των οικονομικών κέντρων, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, καθώς και άτυπων οργάνων, όπως το Eurogroup, που επιβλήθηκε ως το βασικό κέντρο αποφάσεων εις βάρος της θεσμικά προβλεπόμενης λειτουργίας,

Ιδιαίτερα στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου και στην Ιρλανδία που επιβλήθηκαν μνημόνια, όπως στη χώρα μας, ενισχύθηκε η λαϊκή δυσπιστία, δοκιμάστηκαν και αποδυναμώθηκαν οι θεσμοί και η λειτουργία τους.

Η εισαγωγική αυτή αναφορά είναι αναγκαία προκειμένου να αναπτυχθεί το σκεπτικό των ειδικών προτάσεων που καταθέτουμε ως Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ στην τρίτη Ενότητα που αφορά στην Αρχιτεκτονική του Πολιτεύματος, και ειδικότερα στα άρθρα 37 παράγραφος 2, 38 παράγραφος 1, 84 παράγραφος 2 και 68 παράγραφος 2. Οι αναφορές αυτές αναδεικνύουν τη συλλογική ιστορική εμπειρία και το σκεπτικό στη βάση των οποίων καταθέσαμε τις προτάσεις μας, στο πλαίσιο της συνολικής πρότασης που η Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ ήδη από την προτείνουσα Βουλή έχει καταθέσει και αναδείξει.

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για την Συνταγματική Αναθεώρηση αποτυπώνει μια συνολική θεσμική αρχιτεκτονική, έχει εσωτερική συνοχή και αντίληψη θεσμικής ισορροπίας, και επιδιώκει την ενίσχυση της έκφρασης της λαϊκής κυριαρχίας, την ενίσχυση της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Βουλής και της εκτελεστικής εξουσίας, την κατοχύρωση της αυτονομίας της εκτελεστικής εξουσίας από κάθε είδους εξωθεσμικά κέντρα και παρεμβάσεις, την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των πολιτών στους δημοκρατικούς θεσμούς, καθώς και την αποκατάσταση της τιμής και της αξιοπιστίας της Πολιτικής και συνολικά του πολιτικού κόσμου και των κομμάτων απέναντι στον ελληνικό λαό.

Ανεξάρτητα από τις διαφορετικές ιδεολογικές και πολιτικές μας απόψεις και τοποθετήσεις, αυτό στο οποίο οφείλουμε να ανταποκριθούμε είναι η ανάγκη ενίσχυσης της δημοκρατικής

νομιμοποίησης των θεσμών και διαδικασιών μέσα από τις διατάξεις του Συντάγματος σχετικά με τη λειτουργία της Βουλής και της εκτελεστικής εξουσίας.

Κατά την περίοδο της κρίσης ζήσαμε θεσμικές και εξωθεσμικές παρεμβάσεις από τους δανειστές και τους θεσμούς. Είδαμε τους Ευρωπαίους εταίρους είτε άμεσα είτε έμμεσα να εξωθούν σε παραίτηση δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις. Αναφέρομαι στην παραίτηση των κυβερνήσεων της Ιταλίας και της Ελλάδας το φθινόπωρο του 2011 κάτω από την πίεση των εταίρων, που αποτέλεσε μία άμεση παρέμβαση στις κοινοβουλευτικές και πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό δύο κρατών μελών της ΕΕ, και στη συνέχεια την ανάληψη της διακυβέρνησης και στις δύο χώρες από μη κοινοβουλευτικά πρόσωπα που προέρχονταν από τον τραπεζικό τομέα.

Επειδή αναφέρθηκε ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας κ.Τζαβάρας στην εμπειρία της αναθεώρησης του 1986 και στην ενίσχυση τότε της εκτελεστικής εξουσίας απέναντι στις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, είναι σκόπιμη μια ειδική αναφορά που συνδέεται με το σκεπτικό των προτάσεων που εξετάζουμε.

Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986 που εισηγήθηκε ο τότε πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου είχε ιστορική σημασία και εκπλήρωσε το δημοκρατικό αίτημα πολλών δεκαετιών. Η πολιτική συζήτηση εκείνης της περιόδου χαρακτηρίστηκε από την έντονη πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ και συνδέθηκε με την αντίδραση του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην περιστολή των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας, παρότι οφείλουμε μέσα από την απόσταση των χρόνων που μεσολάβησαν να αναγνωρίσουμε ότι ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας το 1981, δεν αντιτάχθηκε στην πρώτη μεγάλη δημοκρατική πολιτική Αλλαγή μετά τον Εμφύλιο και τη Δικτατορία που σηματοδότησε η ανάληψη της εξουσίας από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ.

Στο Σύνταγμα του 1975 «κληρονομήθηκαν» οι βασιλικές αρμοδιότητες στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, όπως η δυνατότητα να διαλύει τη Βουλή και σε περίπτωση αδυναμίας συγκρότησης κυβέρνησης να ορίζει πρωθυπουργό όποιον έκρινε, ακόμη και εξωκοινοβουλευτικά πρόσωπα σύμφωνα με την περίφημη «θεωρία του κηπουρού». Η Αναθεώρηση του 1986 αποτύπωσε την ανάγκη δημοκρατικής θωράκισης από ενδεχόμενες αυθαίρετες ενέργειες του Προέδρου τις Δημοκρατίας με νωπή τη δραματική εμπειρία της αποστασίας που οδήγησε το 1965 στην πολιτική ανωμαλία και στη δικτατορία. Ο εκδημοκρατισμός των συνταγματικών προβλέψεων αποτυπώθηκε στη συνταγματική αναθεώρηση του 1986 με την περιστολή των αρμοδιοτήτων που είχε μέχρι τότε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και την ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Πρωθυπουργού και της κυβέρνησης.

Ειδικότερα όσον αφορά στις ειδικές προτάσεις που καταθέσαμε:

Πρώτον: Στο Άρθρο 37 παρ. 2 μετά το πρώτο εδάφιο της παραγράφου 2 του άρθρου 37 προστίθεται εδάφιο ως εξής: «Με την εξαίρεση της περίπτωσης του τελευταίου εδαφίου της επόμενης παραγράφου, ο πρωθυπουργός απαιτείται να έχει τη βουλευτική ιδιότητα».

Προτείνουμε την τροποποίηση της παρ. 2 του άρθρου 37, προκειμένου να οριστεί ότι ο πρωθυπουργός απαιτείται να έχει τη βουλευτική ιδιότητα. Για να πάψει η πρακτική να διορίζονται και να διεκδικούν την εμπιστοσύνη της Βουλής εξωκοινοβουλευτικοί πρωθυπουργοί. Από την υποχρέωση αυτή θα εξαιρούνται οι πρωθυπουργοί εκλογικών κυβερνήσεων, οικουμενικών ή υπηρεσιακών, που

σχηματίζονται με αποκλειστικό σκοπό τη διενέργεια εκλογών μετά την αποτυχία σχηματισμού κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής.

Ανέφερε ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας κ. Τζαβάρας ότι υπάρχει αυτή η αντίληψη και στην συνταγματική θεωρία. Είναι αλήθεια ότι η λογική του Συντάγματός, ιδιαίτερα μετά την αναθεώρηση του 1986, τείνει προς αυτήν την αντίληψη και λογική. Χρειάζεται να κάνουμε αυτό το θεσμικό βήμα και να προβλέψουμε ρητά στο Σύνταγμα ότι ο Πρωθυπουργός πρέπει να είναι κοινοβουλευτικός, εκλεγμένος από τον λαό βουλευτής. Θεωρούμε ότι έχει νόημα να αποτυπωθεί στο Σύνταγμα, σε μια φάση που δεν λαμβάνουμε υπόψη μόνο την εμπειρία του παρελθόντος, στην οποία αναφέρθηκα προηγουμένως, αλλά χρειάζεται να βλέπουμε και το μέλλον. Ζούμε σε μια εποχή που διαρκώς το διεθνές και Ευρωπαϊκό περιβάλλον μεταβάλλεται, διευρύνεται η ισχύς και η επιρροή εξωθεσμικών οικονομικών κέντρων και συμφερόντων, ενώ υπάρχει ανασφάλεια στην Ευρώπη ως προς τη θεσμική της λειτουργία και εξέλιξη.

Χρειάζεται να κατοχυρώσουμε, με βάση και την εμπειρία και τις προκλήσεις που έχουμε μπροστά μας, τη λειτουργία του Κοινοβουλίου και την αυτονομία της εκτελεστικής εξουσίας. Γι' αυτόν τον λόγο εμείς θεωρούμε ότι πρέπει ο Πρωθυπουργός να είναι κοινοβουλευτικός, να έχει άμεση λαϊκή εντολή ως βουλευτής, πολιτική αυτονομία και την ανάλογη αίσθηση της πολιτικής ευθύνης και δημοκρατικής λογοδοσίας. Είναι ενδεικτικό ότι στην Βρετανία που αναπτύχθηκε πρώτα η σύγχρονη κοινοβουλευτική λειτουργία είναι υποχρεωτικό να είναι βουλευτής ο Πρωθυπουργός και οι υπουργοί.

Δευτερον: Στο Άρθρο 38 παρ. 1 τα δύο πρώτα εδάφια της παραγράφου 1 του άρθρου 38 αντικαθίστανται ως εξής: «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας απαλλάσσει από τα καθήκοντά της την Κυβέρνηση, αν αυτή παραιτηθεί, οπότε εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των παραγράφων 2, 3 και 4 του άρθρου 37, καθώς και αν η Βουλή αποσύρει την εμπιστοσύνη της κατά το άρθρο 84».

Στο Άρθρο 84 παρ. 2 το πρώτο εδάφιο της παραγράφου 2 του άρθρου 84 αντικαθίσταται ως εξής: «Η Βουλή μπορεί με απόφασή της να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την Κυβέρνηση, μόνο αν με την ίδια απόφαση προτείνει προς διορισμό νέο Πρωθυπουργό. Η Βουλή μπορεί επίσης να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από μέλος της Κυβέρνησης».

Προτείνουμε την αντικατάσταση του πρώτου εδαφίου της παρ. 2 του άρθρου 84, προκειμένου να καθιερωθεί η λεγόμενη εποικοδομητική ψήφος δυσπιστίας, σύμφωνα με την οποία η πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης θα πρέπει υποχρεωτικά να συνοδεύεται από την πρόταση για διορισμό νέου πρωθυπουργού. Έτσι, η Βουλή δεν θα μπορεί απλώς να αίρει, αρνητικά, την εμπιστοσύνη της από την κυβέρνηση. Αλλά θα πρέπει ταυτόχρονα να διαμορφώνεται, θετικά, απόλυτη πλειοψηφία υπέρ του προσώπου που προτείνεται για νέος πρωθυπουργός. Διατηρείται πάντως η δυνατότητα υποβολής πρότασης δυσπιστίας ατομικά κατά υπουργού (αλλά, εννοείται, όχι κατά του πρωθυπουργού) όπως ισχύει σήμερα.

Σε εναρμόνιση με την πρόταση αυτή, είναι αναγκαία η τροποποίηση και της παρ. 1 του άρθρου 38, όπου ορίζεται ότι αν η Βουλή αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την κυβέρνηση εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των παρ. 2, 3 και 4 του άρθρου 37 (διαδικασία διερευνητικών εντολών). Με την καθιέρωση της εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας η παραπομπή αυτή καθίσταται περιττή, αφού ο νέος πρωθυπουργός θα υποδεικνύεται από τη Βουλή.

Η πρόταση για την εποικοδομητική δυσπιστία είναι μέρος της συνολικής πρότασης που έχουμε υποβάλλει που έχει εσωτερική θεσμική συνοχή και ισορροπία. Προτείνουμε την κατοχύρωση στο Σύνταγμα της απλής αναλογικής για την αυθεντική έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας και την ενδυνάμωση της δημοκρατικής νομιμοποίησης του Κοινοβουλίου και της εκτελεστικής εξουσίας, και ταυτόχρονα, προκειμένου αυτό το σύστημα στην εφαρμογή του να μην οδηγήσει σε αστάθεια, ακυβερνησία και συνεχείς εκλογές, προτείνουμε τη θέσπιση της εποικοδομητικής δυσπιστίας. Η πρότασή μας αποτελεί μια ενότητα, με την αποσύνδεση των εκλογών από την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, ώστε να μη λειτουργεί ως άλλοθι διάλυσης της Βουλής, και όταν υποβάλλεται μια πρόταση δυσπιστίας προς την κυβέρνηση να εξασφαλίζεται ότι υπάρχει ταυτόχρονα πρόταση για νέο Πρωθυπουργό που μπορεί να σχηματίσει κυβέρνηση που θα έχει τη δεδηλωμένη.

Η εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας προβλέπεται σε πολλές χώρες, όπως μεταξύ άλλων στη Γερμανία, στην Ισπανία, στο Βέλγιο, στην Πολωνία και στην Ουγγαρία.

Συνεπώς, εντάσσεται σε μια συνολική πρόταση, η οποία σε συνδυασμό με την εφαρμογή της απλής αναλογικής, επιδιώκει σταθερές προγραμματικές κυβερνητικές συνεργασίες και όχι ευκαιριακές μεταξύ των κομμάτων, εξασφαλίζοντας τη δημοκρατική λειτουργία της Κυβέρνησης με την αυθεντική αποτύπωση της λαϊκής εντολής και, ταυτόχρονα, την αναγκαία σταθερότητα και ισορροπία συνολικά του θεσμικού μας συστήματος.

Τρίτον: Στο Άρθρο 68 παρ 2 μετά το πρώτο εδάφιο της παραγράφου 1 του άρθρου 68 προστίθεται εδάφιο ως εξής: «Η Βουλή δύναται σε κάθε σύνοδο της να συστήσει από τα μέλη της μία εξεταστική επιτροπή, ύστερα από πρόταση του ενός πέμπτου του όλου αριθμού των βουλευτών, εφόσον αυτή γίνει αποδεκτή από τα δύο πέμπτα του συνόλου».

Η δυνατότητα σύστασης εξεταστικών επιτροπών και από τη μειοψηφία αποτελεί μια θετική πρόταση την οποία υποστηρίζουμε, καθώς ενισχύει τη δημοκρατική λειτουργία του Κοινοβουλίου, τον κοινοβουλευτικό έλεγχο και τα δικαιώματα της αντιπολίτευσης. Στη διατύπωση αυτής της πρότασης μπορεί να διαμορφωθεί ευρύτερη συναίνεση. Η έννοια της Εξεταστικής Επιτροπής στη χώρα μας έχει λειτουργήσει μονομερώς, κυρίως στην κατεύθυνση αναζήτησης πολιτικών ευθυνών προκειμένου να υπάρξει στη συνέχεια εξειδίκευση ποινικών ευθυνών πολιτικών προσώπων. Δεν περιορίζεται όμως σε αυτήν τη λειτουργία ο ρόλος των εξεταστικών επιτροπών, ούτε μπορεί να είναι αποκλειστική επιλογή μόνο της πλειοψηφίας και εργαλείο άσκησης εξουσίας της εκάστοτε κυβέρνησης. Με αυτήν την πρόταση καλύπτεται ένα κενό του Συντάγματος, ώστε να δύναται να συσταθεί εξεταστική επιτροπή ακόμη και αν διαφωνεί η κυβέρνηση, και συνεπώς ενισχύεται ουσιαστικά ο κοινοβουλευτικός έλεγχος.

Αυτή η δυνατότητα υπάρχει σε συντάγματα άλλων χωρών, όπως στη Γερμανία. Προβλέπεται επίσης και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με την ψήφο του ¼ των ευρωβουλευτών. Η εμπειρία μου από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι ότι οι εξεταστικές επιτροπές λειτουργούν ως θεσμός κοινοβουλευτικού ελέγχου προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο, αλλά ταυτόχρονα δύναται να εξετάσουν συγκεκριμένα σημαντικά θέματα, οικονομικά, κοινωνικά προβλήματα, προκειμένου να καταλήξουν σε διαπιστώσεις και στην υποβολή προτάσεων και μέτρων πολιτικής. Υπό αυτή την έννοια, λοιπόν, συμφωνούμε απόλυτα με την πρόταση αυτή, καθώς εντάσσεται και στη δική μας αντίληψη ενίσχυσης της δημοκρατικής λειτουργίας του Κοινοβουλίου. Η μόνη διαφοροποίηση που εκφράζουμε είναι να

προβλέπεται αυτή η δυνατότητα σε κάθε Σύνοδο της Βουλής, και θα επιδιώξουμε την καλύτερη δυνατή κοινά αποδεκτή διατύπωση.

Αυτή η Συνταγματική Αναθεώρηση είναι μια μεγάλη ευκαιρία προκειμένου να ενισχύσουμε τη δημοκρατική νομιμοποίηση και την αυτονομία της εκτελεστικής εξουσίας, καθώς και τη γνήσια αποτύπωση της λαϊκής κυριαρχίας, προκειμένου να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των πολιτών στους δημοκρατικούς θεσμούς, στη Βουλή και τη λειτουργία της Κυβέρνησης.

Τέταρτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 28§2 - 44§2 και 73

Στην ενότητα αυτή υποκρύπτεται ακόμη μια πλευρά της αντιφατικότητας και της υποκριτικής συνταγματικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας. Η πρόταση αναθεώρησης της του 2014 υπογράφεται από τον τότε Πρωθυπουργό κ. Σαμαρά, υπογράφεται από τον νυν Πρωθυπουργό κ. Μητσοτάκη, υπογράφεται και από όσους ήταν τότε Βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας. Αυτή η πρόταση περιλαμβάνει πρόβλεψη ότι πρέπει να εισαχθεί ο θεσμός του δημοψηφίσματος λαϊκής πρωτοβουλίας για εθνικά θέματα και επίσης το λεγόμενο νομοθετικό δημοψήφισμα.

Ρώτησα ευθέως τους συναδέλφους της πλειοψηφίας κατά τις εργασίες της Επιτροπής: Κάτι που ζητούσε ο Γούναρης στις αρχές του αιώνα -όπως ανέφερε στην εισήγηση του ο κύριος Τζαβάρας-, κάτι που ζητούσε ο Σαμαράς και όσοι από εσάς είχατε υπογράψει το 2014, τώρα γιατί το απορρίπτετε και το αποδοκιμάζετε; Αυτή σας η μεταστροφή είναι αποκαλυπτική, κατά τη γνώμη μου, μιας επιπλέον επί τα χείρω μετάλλαξης του κυβερνητικού κόμματος.

Ας τα πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Η ερώτηση κατά πόσον εμπιστευόμαστε τον λαό και εάν τον θέτουμε στο επίκεντρο του πολιτικού συστήματος αποτελεί διαχρονικά το κεντρικό ζήτημα τού πώς οργανώνεται η σχέση κυριαρχίας. Ο Νικολό Μακιαβέλι, όχι στον «Πρίγκιπα», αλλά στο Δεύτερο Βιβλίο για τον Τίτο Λίβιο, αποκρούει την άποψη ότι κάθε φορά που ερωτάται ο λαός ο κίνδυνος να κάνει λάθος είναι μεγάλος. Αναφέρεται στα δυο βασικά ιστορικά παραδείγματα υπέρ της άποψης αυτής, την εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία και τον θάνατο του Σωκράτη. Επιχειρηματολογεί υπέρ της δημοκρατίας λέγοντας ότι αν μετρήσετε σε πόσες περιπτώσεις είναι οι πρίγκιπες και οι ηγεμόνες έσφαλαν, θα δείτε ότι πολύ πιο τραγικά λάθη είναι αυτά που περιπίπτουν τα πολιτεύματα που έχουν ενός ανδρός αρχή και πολύ λιγότερες οι περιπτώσεις εκεί που αποφασίζει ο λαός.

Με την άνοδο της αστικής τάξης και το αίτημα για δημοκρατία με αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα η συζήτηση μετατοπίστηκε σε άλλο επίπεδο: Πόσο εμπιστευόμαστε τον απλό πολίτη. Κι εκεί πράγματι υπήρχαν δυο διαφορετικές απαντήσεις. Ο Ρουσσώ στο «Κοινωνικό Συμβόλαιό» γράφει ότι «Ο λαός έχει την ενδιάθετη πρόθεση να θέλει το καλό, αλλά δεν μπορεί πάντα να το διακρίνει. Πρέπει γι' αυτό να του παρουσιαστούν τα πράγματα όπως είναι και μερικές φορές όπως θα έπρεπε να είναι.» Υπάρχει, λοιπόν, εμπιστοσύνη στον λαό, ότι αν του αναλυθούν τα πολιτικά γεγονότα, οι πραγματικές διαστάσεις ενός προβλήματος, έχει κάθε δυνατότητα να αποφασίσει.

Εντελώς διαφορετική άποψη ήταν αυτή ενός άλλου θεωρητικού του Διαφωτισμού, του Λοκ. Έγραφε αυτός: «Οι μεροκαματιάρηδες και οι μικρέμποροι, οι γεροντοκόρες και οι καμαριέρες δεν

μπορούν να γνωρίζουν και γι' αυτόν τον λόγο μόνο να πιστεύουν μπορούν». Η διαφοροποίηση, λοιπόν, είναι ανάμεσα στη δυνατότητα του λαού με ενημέρωση να μπορεί να αποφασίζει και σε αυτούς που θεωρούν το αντίθετο. Στο ίδιο μήκος κύματος μια ολόκληρη σύγχρονη σχολή πολιτικής επιστήμης, γύρω από τον Σουμπέτερ θεωρεί ότι είναι υγιές η πολιτική συμμετοχή του λαού να περιορίζεται μόνο σε μια φορά, στον χρόνο των εκλογών -μόνο τότε είναι κυρίαρχος-, ακριβώς γιατί δεν έχει τα πνευματικά ή τα ηθικά εφόδια να ασκεί τη *vita activa*, την οποία επαίνεσε και ο κ. Τζαβάρας. Σας διαβάζω πάλι ένα απόσπασμα από έναν κλασικό του 20ού αιώνα, τον Λίπμαν, από το «Public Opinion». Γράφει, λοιπόν, αυτός ότι «η κοινή γνώμη δεν μπορεί να αντιληφθεί το κοινό συμφέρον στην ολότητά του και γι' αυτόν τον λόγο αυτό πρέπει να είναι αντικείμενο διαχείρισης από μια εξειδικευμένη τάξη της οποίας τα προσωπικά συμφέροντα ξεπερνούν την τοπικότητα των συμφερόντων».

Στη βάση, λοιπόν, κάθε αντίρρησης προς τους θεσμούς της άμεσης δημοκρατίας που δίνουν τη δυνατότητα στον λαό να εμφανίζεται στο προσκήνιο, συμπληρώνοντας τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, υπάρχει πάντα μια αίσθηση καχυποψίας απέναντι στον λαό ως καθυστερημένο, ως μη δυνάμενο να αντιληφθεί την ουσία των πραγμάτων. Γι' αυτόν τον λόγο προτείνεται πάντοτε η μετάθεση των αποφάσεων σε μια ελίτ.

Η αλήθεια είναι, όπως πάλι υπαινίχθηκε, όχι εσφαλμένα, ο κ. Τζαβάρας, ότι ενώ αυτή η συζήτηση τον 19ο αιώνα στηριζόταν κυρίως στη γενίκευση του δικαιώματος ψήφου, να ψηφίζουν δηλαδή όλοι και όχι μόνον αυτοί που είχαν ιδιοκτησία, με τη μαζική εμφάνιση των σοσιαλιστικών αντιλήψεων και των συναφών αιτημάτων για διεύρυνση της δημοκρατίας μετατέθηκε το επίπεδο ιδεολογικής αντιπαράθεσης. Ο δάσκαλος πολλών από εμάς, ο Δημήτρης Τσάτσος, έγραφε: «Ο μεγάλος ιστορικός αντίλογος στο αντιπροσωπευτικό σύστημα και στον σύμφυτο με αυτό φιλελευθερισμό υπήρξαν η σοσιαλιστική ιδεολογία και η σοσιαλιστική πρακτική».

Οι θεσμοί, πάντως, άμεσης δημοκρατίας δεν είναι σοσιαλιστικοί θεσμοί. Αυτήν τη στιγμή παρόμοιοι θεσμοί εμπεριέχονται σε όλα τα συντάγματα των προηγμένων δημοκρατιών ως συμπληρωματικοί μηχανισμοί της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Τι προβλέπει το άρθρο 20 του Γερμανικού Συντάγματος, του Θεμελιώδους Νόμου; «Οι εξουσίες ασκούνται από τον λαό με εκλογές και δημοψηφίσματα». Δηλαδή, το δημοψήφισμα δεν είναι αντίθετο στον πυρήνα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατικής αρχής. Τη συμπληρώνει και την συνδιαμορφώνει.

Και γι' αυτόν τον λόγο οι χώρες με τον μεγαλύτερο αριθμό δημοψηφισμάτων είναι οι υπερώριμες δημοκρατίες της Ελβετίας και της Αυστραλίας. Πάνω από εξακόσια δημοψηφίσματα έχουν γίνει στην Ελβετία. Το ίδιο διάστημα, εντός της τελευταίας τριακονταετίας, στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν διοργανωθεί συνολικά εκατόν δεκαέξι δημοψηφίσματα σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις χώρες δηλαδή της δικής μας οικογένειας. Σε ένα μόνο έτος, το 2011, στην Ιταλία διεξήχθησαν τέσσερα δημοψηφίσματα και μάλιστα σε θέματα που ήταν καθοριστικά για τον προσανατολισμό της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων. Αποτράπηκε η ιδιωτικοποίηση του νερού με ένα απ' αυτά τα δημοψηφίσματα. Σε άλλες χώρες, όπως στην Πολωνία το 1996 και στην Ισλανδία το 2011, τέθηκε σε δημοψήφισμα το καθεστώς της δημόσιας περιουσίας και της προστασίας της, ενώ πολλές ήταν και οι περιπτώσεις που το ίδιο το Σύνταγμα, για να υιοθετηθεί, τέθηκε υπ' όψιν του λαού με δημοψήφισμα. Αυτές είναι οι περιπτώσεις της Ισπανίας, της Αυστρίας, της Δανίας, της Εσθονίας, της Ιρλανδίας, της Ισλανδίας, της Πολωνίας, της Ρωσίας και της Σερβίας.

Άλλες χώρες, όπως η Αυστρία, προχωρούν σε ακόμη πιο προχωρημένες μορφές ενεργοποίησης του λαού. Στην Αυστρία προβλέπεται η δυνατότητα ανάκλησης του Προέδρου με αυτόν τον τρόπο, όπως και σε πολλές πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών. Τέλος, υπήρξαν και νέα δικαιώματα που καθιερώθηκαν μέσω δημοψηφισμάτων. Για παράδειγμα, το δικαίωμα στη διακοπή της εγκυμοσύνης για τις γυναίκες στην Πορτογαλία με δυο δημοψηφίσματα το 1998 και το 2007 και το θέμα της ρύθμισης του γάμου μεταξύ ανθρώπων του ίδιου φύλου στην Ιρλανδία και στη Σλοβενία.

Άρα, είναι υγιές και δείχνει εμπιστοσύνη προς τον λαό η προσφυγή του πολιτικού συστήματος σε αυτόν. Μάλιστα, σε κάθε τομέα που δεν έχει ρυθμισθεί από το Σύνταγμα με τρόπο που να απαγορεύει την παρέμβαση του κοινού νομοθέτη μπορεί να ακουστεί και απ'ευθείας η φωνή του λαού. Η περίμετρος εφαρμογής των δικαιωμάτων, για παράδειγμα, ή η καθιέρωση νέων δικαιωμάτων μπορεί να ρυθμιστεί με δημοψήφισμα προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης της ελευθερίας. Δεν υπάρχουν θέματα τα οποία ανάγονται στην πλειοψηφία της Βουλής να αποφασίσει και δεν μπορούν να τεθούν υπ' όψιν του λαού. Προφανώς, δεν μπορούν να τεθούν σε δημοψήφισμα θέματα που αφορούν στον πυρήνα των δικαιωμάτων. Παρόμοιοι περιορισμοί, όμως, δεν μπορεί να τεθούν ούτε από τον κοινό νομοθέτη.

Στην Ελλάδα γιατί δεν είχαμε δημοψηφίσματα, παρά μόνο για τη μορφή του πολιτεύματος; Γιατί είναι διάχυτη και διευρυμένη η καχυποψία των ελληνικών πολιτικών ελίτ απέναντι στον λαό. Και ακριβώς λόγω της ασθενούς πολιτικής ηγεμονίας που είχε η άρχουσα τάξη στην Ελλάδα, δεν είχε την αυτοπεποίθηση μείζονα ζητήματα πολιτικών επιλογών να τα μεταφέρει στο επίπεδο του εκλογικού σώματος.

Αυτά θέλουμε εμείς να τα αλλάξουμε και με τις προτάσεις αυτές και με το δημοψήφισμα του 2015, το οποίο αμφισβητείται από την αντιπολίτευση, αλλά για το οποίο εμείς είμαστε υπερήφανοι. Ολοκλήρωσε μία περίοδο έξι μηνών ηρωικού αγώνα ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό, στην πιο αποτρόπαια μορφή του και στις πολιτικές λιτότητας στην Ευρώπη. Επομένως, όχι απλώς δεν έχουμε πρόβλημα να συζητήσουμε για αυτά, αλλά τα θεωρούμε ως κατεξοχήν προνομιακό χώρο αντιπαράθεσης μαζί σας ακριβώς γιατί θέτουν στο επίκεντρο της συζήτησης την ανάγκη ανάσχεσης του νεοφιλελευθερισμού και την υπεράσπιση της δημοκρατίας.

Η φοβικότητα που δείχνει η κυβερνητική πλειοψηφία, μέσα σε πέντε χρόνια να παίρνει πίσω κάτι το οποίο είχε δεχθεί το 2014 με την τότε πρόταση συνταγματικής αναθεώρησης, δείχνει ακριβώς τη δική μετεξέλιξη της προς κατεύθυνση ενός νεοφιλελεύθερου κόμματος, πλήρως απομακρυσμένου από το λαό. Οι προτάσεις μας, αντιθέτως, επιδιώκουν να δώσουν πίσω στον λαό εκείνο το μερίδιο εξουσίας που το ίδιο το Σύνταγμα τού αναγνωρίζει. Στις λατινογενείς, άλλωστε, γλώσσες η λέξη «δημοψήφισμα» referendum, είναι γερούνδιο του ρήματος «refero» που σημαίνει «επαναφέρω». Πρόκειται ακριβώς για αυτό, την επιστροφή στον λαό της κυριαρχίας του. Γιατί ακριβώς εμείς δεν πιστεύουμε ότι ο λαός είναι κυρίαρχος μόνο στη στιγμή των εκλογών. Θεωρούμε τα δημοψηφίσματα ως έναν βασικό θεσμό συμπλήρωσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, ενίσχυσης της πορείας μετάβασης από την τυπική στην ουσιαστική δημοκρατία και από την απλή ισονομία στην πραγματική ισότητα.

Στο πλαίσιο αυτό οι προτάσεις μας συνοψίζονται στα εξής: Προτείνουμε την τροποποίηση της παραγράφου 2 του άρθρου 44, ώστε να καθιερωθεί ο θεσμός του δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία, μετά από αίτηση πεντακοσίων χιλιάδων πολιτών που έχουν εκλογικό δικαίωμα ή για

ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, εκτός από τα δημοσιονομικά, μετά από αίτηση ενός εκατομμυρίου πολιτών. Η διαφορά εξηγείται γιατί όταν είναι να τεθεί σε αμφισβήτηση νόμος ο οποίος έχει ψηφιστεί από τη Βουλή, είναι λογικό να χρειάζεται μεγαλύτερο ποσοστό του εκλογικού σώματος. Αυτή είναι η συνταγματική πρακτική σε όλες τις χώρες της Ευρώπης που υπάρχει αντίστοιχος θεσμός. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι και με το ισχύον συνταγματικό καθεστώς και με αυτό που προτείνουμε τα δημοψηφίσματα είναι δεσμευτικά.

Προτείνουμε περαιτέρω την τροποποίηση του άρθρου 73 παράγραφος 1, για να καθιερωθεί συνταγματικά ο θεσμός της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας, δηλαδή να αναγνωριστεί η δυνατότητα σε εκατό χιλιάδες πολίτες, που έχουν το εκλογικό δικαίωμα, να υποβάλλουν προτάσεις νόμου. Παρόμοια πρόταση είχε υποστηριχθεί και από το ΠΑΣΟΚ και είναι από τα θέματα στα οποία δεν έχουμε αναστροφή θέσης. Τουλάχιστον στην προηγούμενη ψηφοφορία υπερψηφίστηκε αυτό από το Κίνημα Αλλαγής. Επαναλαμβάνω ότι και εσείς, στη Νέα Δημοκρατία, είχατε προτείνει κάτι παρόμοιο στην πρόταση αναθεώρησης το 2014.

Προτείνουμε, επίσης, την προσθήκη εδαφίου στην παράγραφο 2 του άρθρου 28, προκειμένου να οριστεί ότι η διεθνής συνθήκη ή συμφωνία που προβλέπει μεταβίβαση κυριαρχικών αρμοδιοτήτων του κράτους κυρώνεται υποχρεωτικά με δημοψήφισμα. Αυτό αφορά προφανώς και την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας. Γνωρίζω ότι αρκετοί από εσάς θεωρούν ότι γι' αυτά τα θέματα δεν είναι ώριμος ο λαός ή ότι εάν τίθενται παρόμοιες προϋποθέσεις μπορεί να ανασχεθεί η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Όμως η αντίρρηση αυτή ουσιαστικά εκλαμβάνει ως δεδομένο ότι δεν μπορεί να υπάρξει λαϊκή υποστήριξη στο ευρωπαϊκό εγχείρημα. Είναι κάτι που εμείς προφανώς αποκρούουμε, γιατί δεν θεωρούμε ότι ένα πολιτικό σχέδιο το οποίο δεν έχει ενσωματωθεί στην πολιτική βούληση των λαών της Ευρώπης έχει τις δυνατότητες να επιβιώσει και να ανθήσει. Άλλωστε, γνωρίζετε ότι πολλές χώρες της Ευρώπης ήδη έχουν παρόμοια προϋπόθεση στα Συντάγματά τους.

Άρα οποιοσδήποτε, κατά τη γνώμη μου, αμφισβητεί το δημοψήφισμα ως έγκυρο τρόπο δήλωσης της βούλησης του λαού, στην πραγματικότητα δεν αρνείται το δημοψήφισμα, αρνείται τη δημοκρατία.

Πέμπτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 62 - 86§3 και 86 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης

Το θέμα της παρούσας ενότητας αποτελεί ένα από τα μείζονα θέματα της αναθεώρησης, και γιατί άπτεται άμεσα της ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος, αλλά και γιατί είναι σχετικό με την ανάγκη προστασίας της τιμής του πολιτικού κόσμου, ειδικά σε μια περίοδο που, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στο διεθνές περιβάλλον, η πολιτική βρίσκεται στο στόχαστρο. Ορθά ανέφερε ο κ. Τζαβάρας ότι βρισκόμαστε στο πεδίο έντασης δύο συνταγματικών αρχών και απαιτήσεων. Από τη μία μεριά έχουμε την αρχή της ισονομίας, της ισότητας γενικά απέναντι στον νόμο που επιβάλλει όμοια μεταχείριση όλων και από την άλλη μεριά έχουμε την ανάγκη κατοχύρωσης μιας θεσμικής εγγύησης, τόσο σε ό,τι αφορά τους Βουλευτές, όσο και σε ό,τι αφορά τους Υπουργούς, ώστε να μπορούν να ασκούν τα καθήκοντά τους χωρίς εξωτερικές πιέσεις εκβιαστικού χαρακτήρα.

Για να αντιληφθούμε, όμως, πλήρως την ένταση ανάμεσα στις δύο αυτές αρχές πρέπει να συνειδητοποιηθεί ότι υφίσταται και μια άλλη εσωτερική ένταση που ανάγεται στη γενεαλογία του θεσμού, ανάμεσα στα πολιτικά και τα ποινικά χαρακτηριστικά του. Η διαδικασία ποινικής ευθύνης των υπουργών ξεκίνησε μέσω της προσπάθειας ποινικού ελέγχου των πολιτικών πράξεων του ανεύθυνου ανώτατου άρχοντα. Επειδή δεν ήταν δυνατόν να ασκηθεί έλεγχος απευθείας στις πράξεις του μονάρχη, τα κοινοβούλια και ειδικά το αγγλικό κοινοβούλιο επεδίωξε μέσω της διαδικασίας του impeachment, του ποινικού δηλαδή ελέγχου των Υπουργών, να ελέγξει τους τελευταίους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, ελέγχοντας έτσι έμμεσα και τις επιλογές του μονάρχη. Συνεπώς αυτή η διαδικασία, η οποία τύποις ήταν ποινική, στην πραγματικότητα ήταν πολιτική.

Βλέπουμε την ένταση ανάμεσα στο πολιτικό και στο νομικό στοιχείο σε όλη την διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα. Μάλιστα, όταν επικρατούσε το δημοκρατικό ρουσσωικό στοιχείο, η πολιτική πλευρά απορροφούσε πλήρως την ποινική. Έτσι, για παράδειγμα, στα γαλλικά επαναστατικά συντάγματα του '91 και του '95, όχι απλώς ασκείτο η ποινική δίωξη από τη Βουλή, αλλά και η δικαιοδοσία κατά των πολιτικών αξιωματούχων ανήκε σε ειδικό δικαστήριο που αποτελούνταν από ενόρκους που εκλέγονταν ad hoc από τις εκλογικές συνελεύσεις των Départments. Και τα ελληνικά επαναστατικά συντάγματα προέβλεπαν την εκδίκαση, όχι απλώς την άρση της ποινικής δίωξης, των κατηγοριών κατά των μελών της εκτελεστικής λειτουργίας από το Βουλευτικό, ρύθμιση που μόνο τα Συντάγματα του 1844, του 1925 και του 1927 επανέλαβαν, αναθέτοντας τη σχετική αρμοδιότητα στη Γερουσία.

Ανάλογη είναι η διαδικασία που εξακολουθεί να επικρατεί σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, η διαδικασία του impeachment. Η εκδίκαση της υπόθεσης κατά του Προέδρου ανήκει στη Γερουσία, εφόσον κινηθεί η διαδικασία από την Κάτω Βουλή, από το Κογκρέσο. Αναφέρομαι σε αυτή την ιστορική διαδρομή, για να δείξω την ένταση ανάμεσα στο πολιτικό και στο ποινικό στοιχείο, αλλά και για να αναφερθώ στην εξέλιξη του τι θεωρείται υπουργικό αδίκημα. Ορθά ο κ. Τζαβάρας υπενθύμισε στο ότι στο παρελθόν προβλέπονταν ιδιώνυμα ποινικά αδικήματα των υπουργών.

Τον 19ο αιώνα μάλιστα, ακριβώς επειδή επιβίωνε η αντίληψη της οιονεί πειθαρχικής αρμοδιότητας των Υπουργών μέσω του impeachment, παρατηρεί κανείς μια υπερδιεύρυνση των ειδικών υπουργικών αδικημάτων, όχι μόνο με την πρόβλεψη ιδιώνυμων, αλλά και μια παράλληλη τάση

καθιέρωσης «λευκών ποινικών νόμων», (Blankstrafgesetze) μέσω των οποίων θεωρούνται ως υπουργικά αδικήματα το σύνολο των αδικημάτων της έννομης τάξης.

Αντίθετα η σύγχρονη τάση είναι αντίθετη: Για να υπηρετηθεί η θεσμική εγγύηση της αναγκαίας προστασίας που πρέπει να έχει το πολιτικό προσωπικό στην άσκηση των καθηκόντων του, αλλά ταυτόχρονα και η αρχή της ισονομίας, μόνο εκείνα τα αδικήματα που στενά συνδέονται με τη λειτουργία του πολιτικού προσωπικού πρέπει να τυγχάνουν ειδικής μεταχείρισης. Και σε ό,τι αφορά την βουλευτική ασυλία, αυτό ήδη αποτυπώνεται στον Κανονισμό της Βουλής και καλούμαστε σήμερα να το τυποποιήσουμε συνταγματικά. Εκεί κατατείνει και η πρότασή μας, και ως προς το άρθρο 86, τόσο σε ό,τι αφορά την κατάργηση της αποσβεστικής προθεσμίας και σε ό,τι αφορά την ερμηνευτική δήλωση που προτείνουμε, κατά την οποία μόνο τα υπουργικά αδικήματα τα οποία συνδέονται στενά με την άσκηση του λειτουργήματός του Υπουργού εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου αυτού. Μόνο για τα τελευταία, συνεπώς, απαιτείται να δοθεί η άδεια από τη Βουλή, ενώ για όλα τα υπόλοιπα αδικήματα έχει αρμοδιότητα μόνο ο κοινός δικαστής. Μας προξενεί δε τεράστια εντύπωση το ότι αποκρούετε αυτή την ερμηνευτική δήλωση, την οποία οι πρόσφατες εξελίξεις έχουν καταστήσει τόσο αναγκαία.

Προσέξτε τώρα το πώς αντιμετωπίζεται η πολιτική διαφθορά διεθνώς. Μέχρι τη δεκαετία του '70, η διαφθορά θεωρείτο εκδήλωση της υποανάπτυξης του πολιτικού συστήματος. Τα ανεπτυγμένα πολιτικά συστήματα δεν είχαν διαφθορά, τα υποανάπτυκτα με την εξέλιξή τους θα την ξεπερνούσαν. Αντίθετα από τις παραδοχές αυτές διαπιστώθηκε στη συνέχεια ότι οι γενικότερες τάσεις παγκοσμιοποίησης της οικονομίας γεννούν νέες εστίες διαφθοράς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα πολυεθνικών εταιρειών, οι οποίες μέσω παράνομων ή ημι-νόμιμων προμηθειών σε πολιτικούς αξιωματούχους εξασφάλιζαν «ειδική μεταχείριση» των δικών τους προϊόντων σε σχέση με ανταγωνιστικά προϊόντα. Οι μίζες στα εξοπλιστικά προγράμματα δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο της ελληνικής έννομης τάξης.

Γι' αυτόν τον λόγο, στην Αμερική ξεκίνησε ήδη από τη δεκαετία του 1970 η νομοθετική προσπάθεια για την ποινικοποίηση της δωροδοκίας ως μέσο επίτευξης επιχειρησιακών συμφωνιών με αλλοδαπά κράτη, όπως η Foreign Corrupt Practices Act του 1977. Τούτο συνέβη γιατί έγινε ευρύτερα αντιληπτό ότι η γενικευμένη πρακτική της διαφθοράς συνιστούσε στην πραγματικότητα εργαλείο αθέμιτου ανταγωνισμού σε βάρος των επιχειρήσεων που δεν υιοθετούσαν παρόμοιες τακτικές. Για τους ίδιους λόγους, ήδη από τη δεκαετία του 1990, καταρτίστηκε στο πλαίσιο του ΟΟΣΑ η Διεθνής Σύμβαση για την Καταπολέμηση της Δωροδοκίας σε ό,τι αφορά τις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές.

Η παγκοσμιοποίηση όμως και γενικά η επέκταση των σχέσεων της αγοράς δημιουργεί και μια άλλη υπόγεια ένταση, ανάμεσα στη δημοκρατική αρχή της λαϊκής κυριαρχίας που επιδιώκει να ρυθμίσει την οικονομία με όρους πολιτικής και την αντίθετη νεοφιλελεύθερη αντίληψη, που θέλει η ελευθερία της αγοράς να λειτουργεί με τους φυσικούς ρυθμούς της και να επιβάλει αυτή τους κανόνες της στην πολιτική. Με αυτή την έννοια, λοιπόν, η νέα κατάσταση που δημιουργείται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας -και μάλιστα με καθεστώς κυρίαρχων των νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων- δημιουργεί την ανάγκη πρόσθετης προστασίας απέναντι σε παρόμοια φαινόμενα, λαμβάνοντας μάλιστα υπ' όψιν ότι δεν υπάρχουν μόνο περιπτώσεις κλασικής διαφθοράς που συνιστούν αυτόχρονα και ποινικό αδίκημα, αλλά και περιπτώσεις αδιαφανών σχέσεων ιδιωτικών συμφερόντων με

τα δημόσια κέντρα λήψης απόφασης, που μπορεί να μην παραβιάζουν απαραίτητα τον ποινικό νόμο, παραβιάζουν όμως οπωσδήποτε την διαφάνεια και, συνεπώς, και την δημοκρατική αρχή.

Οι πρακτικές lobby ή -ακόμα χειρότερα πρακτικές πρώην πρωθυπουργών, καγκελάριων ή προέδρων, μόλις αποχωρούν από την πολιτική να αναλαμβάνουν θέσεις ευθύνης σε μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες- δημιουργούν ένα μεγάλο ζήτημα ηθικής τάξης, οξύνουν την κρίση νομιμοποίησης της πολιτικής. Αυτό το φαινόμενο στην Ελλάδα χρειάζεται ακόμα μεγαλύτερη προσοχή και αντιμετώπιση, ακριβώς γιατί έχουμε ένα παραγωγικό μοντέλο που συναρτάται με τη διαπλοκή πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων στην κορυφή της εξουσίας. Όλα αυτά, λοιπόν, που σας προανέφερα δημιουργούν την ανάγκη να σταθούμε απέναντι στο πρόβλημα και να το αντιμετωπίσουμε με έναν τρόπο που να έχει χαρακτηριστικά μονιμότητας.

Η Αναθεώρηση του 2001, όχι απλώς δεν αντιμετώπισε αυτά τα ζητήματα, αλλά στην πραγματικότητα περιόρισε τις δυνατότητες του κοινού νομοθέτη να ρυθμίσει ορθολογικά το ζήτημα. Με ποιον τρόπο; Εισήγαγε για πρώτη φορά συντομότητα αποσβεστική προθεσμία στη συνταγματική έννομη τάξη. Σε αυτό υπάρχει -νομίζω- στην Αίθουσα μια γενική συμφωνία να καταργηθεί αυτή η απαράδεκτη ρύθμιση.

Από εκεί μετά, το μείζον ζήτημα το οποίο γεννιέται είναι πώς θα διαφοροποιηθούν τα αδικήματα των Υπουργών, για τα οποία θα πρέπει να δίνεται η άδεια της Βουλής, από τα υπόλοιπα αδικήματα. Και εκεί νομίζω ότι έχουμε μια σταθερή νομολογία των δικαστηρίων που επιλύει το θέμα. Εμείς ζητούμε με την ερμηνευτική δήλωση που προτείνουμε να τυποποιηθεί αυτή και συνταγματικά. Κατά την ερμηνευτική αυτή δήλωση, μόνο τα υπουργικά αδικήματα, τα οποία συνδέονται στενά με την άσκηση του λειτουργήματος του Υπουργού - «rattachables» κατά τη γαλλική ορολογία-, αυτά που μπορούν να συνδεθούν αναπόσπαστα με την ιδιότητα του Υπουργού- είναι αδικήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 86. Μόνο γι' αυτά απαιτείται να δοθεί άδεια από τη Βουλή. Για όλα τα υπόλοιπα ο Υπουργός έχει τον φυσικό του δικαστή, κοινό με τους λοιπούς πολίτες.

Θεωρώ ότι με αυτόν τον τρόπο αφενός θα ρυθμίσουμε ένα ζήτημα το οποίο από πολύ καιρό εκκρεμεί και συνιστά ένα από τα μείζονα θέματα κρίσης της αξιοπιστίας του πολιτικού μας συστήματος και αφετέρου θα δώσουμε μια θετική απάντηση στην ανάγκη να έχουμε ασφάλεια δικαίου, για να μην υποτιμήσουμε και την ανάγκη της θεσμικής εγγύησης.

Όλα αυτά τα θέματα δεν αφορούν μόνο την ποινική πλευρά του ζητήματος, αφορούν και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την πολιτική. Κατά μία έννοια, η διαφθορά των πολιτικών αντανakλά την υπερθετική προβολή της ηθικής της αγοράς, κατά την οποία όλα μπορούν να αγοραστούν ή να πωληθούν. Θα πρέπει να στείλουμε ένα σαφές μήνυμα ότι δεν ισχύει κάτι τέτοιο στην Ελληνική Δημοκρατία και ότι κάνουμε ό,τι μπορούμε, ώστε όσοι πολιτικοί βάζουν το δάχτυλο στο μέλι να έχουν την τιμωρία που τους αξίζει. Τώρα, λοιπόν, είναι η στιγμή να αντιμετωπίσουμε με παρρησία το ζήτημα, να διορθώσουμε την αρνητική κατεύθυνση που πήρε επί του συγκεκριμένου ζητήματος η Αναθεώρηση του 2001, καταργώντας τη σύντομη αποσβεστική προθεσμία, υπερψηφίζοντας την αναγκαία ερμηνευτική δήλωση, ώστε να εξασφαλίσουμε ισότιμους όρους ποινικής δίωξης για το πολιτικό προσωπικό, παίρνοντας πάντοτε υπ' όψιν και τη σχετική θεσμική εγγύηση.

Έκτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 96§5 και 101Α

Κάποιος που θα παρακολουθούσε τη συζήτηση στη σημερινή ενότητα, θα αναρωτιόταν εύλογα: Ρυθμίζετε σωστά -φαίνεται να υπάρχει, μάλιστα, και μία σύγκλιση των απόψεων σας- ένα ζήτημα που αφορά τη Δικαιοσύνη και ειδικότερα τη στρατιωτική. Είναι το σημαντικότερο από τα θέματα που αφορούν τη Δικαιοσύνη; Η απάντηση είναι, «Προφανώς όχι». Υφίστανται πλείστα όσα σημαντικά θέματα που αφορούν την αποτελεσματικότητα του δικαστικού μας συστήματος -ειδικά ως προς τον χρόνο εκδίκασης των αποφάσεων- θέματα σχετικά με τη νομιμοποίηση της δικαστικής εξουσίας κυρίως σε ό,τι αφορά την εξάρτησή της από την εκτελεστική, αλλά και φαινόμενα που αφορούν τη σχέση της με εστίες διαφθοράς, τα οποία λογικά θα έπρεπε να είχαν προτεραιότητα στην αντιμετώπισή τους.

Γιατί, λοιπόν, ως Αναθεωρητική Βουλή δεν ενσκήψαμε σε αυτά τα βασικά ζητήματα; Η απάντηση είναι απλή: Στο κεντρικό ζήτημα, που ανάγεται στο πώς ορίζεται η ηγεσία της Δικαιοσύνης, μολονότι υπάρχει μία γενική ομολογία ότι δημιουργεί εξαρτήσεις του δικαστικού σώματος, δεν μπορέσαμε να διαμορφώσουμε κοινή αντίληψη όχι μόνο στα κόμματα, αλλά και στην κοινότητα των ειδικών -αναφέρομαι κατ' εξοχήν στους δικαστές, αλλά και στους δικηγορικούς συλλόγους- για το ποιο θα πρέπει να είναι το εναλλακτικό σχήμα ορισμού της δικαστικής ηγεσίας.

Γι' αυτόν τον λόγο, λοιπόν, νομίζω ότι θα έπρεπε και η Νέα Δημοκρατία και τα άλλα κόμματα να σκεφθούν να είχαν αποδεχθεί την πρόταση, την οποία είχαμε απευθύνει εμείς ως τότε κοινοβουλευτική πλειοψηφία, να προηγηθεί μία ευρύτατη συζήτηση στην κοινωνία με συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων, για να μπορέσουν να δημιουργηθούν συγκλίσεις προς την κατεύθυνση αυτή. Θεωρώ ότι, ενόψει αυτής της αδυναμίας ξεκινάμε ήδη με ένα μειονέκτημα τη σημερινή συζήτηση.

Ο αείμνηστος Ματθίας, ένας από τους καλύτερους Προέδρους του Αρείου Πάγου, σχολίαζε ως εξής τα μείζονα προβλήματα της δικαιοσύνης στη χώρα μας: «Η Δικαιοσύνη είναι και δεν είναι ανεξάρτητη, είναι και δεν είναι αξιόπιστη, είναι και δεν είναι αποτελεσματική». Και πώς το αιτιολογούσε αυτό;

Αναφερόταν ευθέως -ως βασικότερο λόγο- στη δημιουργούμενη εξάρτηση των δικαστών από την εκτελεστική εξουσία: «Οι προσδοκίες των υποψηφίων έως το χρίσμα...» -χρίσμα εννοεί την επιλογή σε θέση προέδρου ή αντιπροέδρου- «...και η μετά το χρίσμα ευγνωμοσύνη των επιλεγέντων, παρέχουν, όχι σπάνια, στη διοίκηση τη δυνατότητα να επηρεάζει μέσω μιας πυραμίδας ευνοιών και εξαρτήσεων, με επικεφαλής την υπό εκλογή ή τη διορισμένη δικαστική ηγεσία, τα δικαστικά πράγματα.

Μάλιστα, εκείνοι που προσδοκούν και στη συνέχεια εκείνοι που έχουν επιλεγεί, συμμορφώνονται ενίοτε προληπτικά προς τις εικαζόμενες κυβερνητικές επιθυμίες πριν καν αυτές εκδηλωθούν. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να καταλήξει σε αληθινή αλλοτρίωση. Η διείσδυση του κόμματος στη Δικαιοσύνη, δεν σημαίνει απλώς κάποιες διακριτικές υποδείξεις στην κορυφή και κάποιες αμφισβητήσεις του αδιάβλητου ορισμένων επιλογών, οι οποίες είναι σε κάθε περίπτωση καταδικαστέες. Σημαίνει επεμβάσεις σκοτεινών κομματικών παραγόντων, επικράτηση άδηλων παρασκηνιακών πιέσεων και συναλλαγών, παράλυση των εγγυήσεων της νομιμότητας, διάβρωση της εγγυητικής και της κυρωτικής λειτουργίας της Δικαιοσύνης, σημαίνει γενική διάβρωση των θεσμών και αξιών της ζωής».

Αυτή γράφονταν στα τέλη της δεκαετίας του '90. Τα πράγματα δεν έχουν μεταβληθεί ιδιαίτερα έκτοτε. Και προσέξτε μία αντίφαση: Το πρόβλημα δεν υφίσταται τόσο σε επίπεδο θεσμικών εγγυήσεων

που έχουν τεθεί στο Δίκαιο είτε στο Σύνταγμα είτε στην εκτελεστική του Συντάγματος νομοθεσία. Το πρόβλημα υφίσταται κυρίως στην εφαρμογή τους.

Υπάρχει μία πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας, που κατατάσσει εξήντα πέντε χώρες ανάλογα -στην αρχή- με την de jure ρύθμιση -ποιες είναι οι νομοθετικές και συνταγματικές προβλέψεις- και μετά με το πώς αυτές εφαρμόζονται (Economic Growth and Judicial Independence: Cross Country Evidence Using a New Set of Indicators data, World Bank, 2002). Στο πρώτο κριτήριο, εάν είναι επαρκείς οι εγγυήσεις που έχουν τεθεί στα χαρτιά, στον νόμο, στο Σύνταγμα υπέρ της ανεξαρτησίας, η χώρα μας κατατάσσεται δέκατη, πάνω από τις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντίθετα, όταν εξετάζεται η πραγματική εφαρμογή των εγγυήσεων, η χώρα μας πέφτει από τη δέκατη θέση στην τριακοστή ένατη, κάτω, δηλαδή, από εκεί που είναι η βάση, που είναι ο μέσος όρος.

Αυτό, λοιπόν, είναι ένα από τα μείζονα ζητήματα τα οποία θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας και σε μελλοντική αναθεώρηση να τα αντιμετωπίσουμε, ειδικά ενόψει του φαινομένου της επέκτασης του δικαστικού ελέγχου σε τομείς που μέχρι πρότινος δεν ελέγχονταν, όπως είναι οι κυβερνητικές πράξεις, όπως είναι πολλές μορφές πολιτικών αποφάσεων της εκτελεστικής εξουσίας ή όπως είναι η ορθή, κατά τη γνώμη μου, νομολογία που ελέγχει και κατά πόσο τα κοινωνικά δικαιώματα εφαρμόζονται σε σχέση με τον πυρήνα, τουλάχιστον, της προστασίας που παρέχουν.

Ο Πρόεδρος του Συνταγματικού Δικαστηρίου του Ισραήλ, Ααρόν Μπάρακ, περιγράφει αυτή την τάση ως εξής: «Τίποτα πια δεν μπορεί να διαφύγει από τον δικαστικό έλεγχο. Ο κόσμος κολυμπά στο δίκαιο. Όλα και οτιδήποτε είναι δικαστικά αλώγιμα». Παρ' όλα αυτά η Δικαιοσύνη στην Ελλάδα έχει μεγαλύτερα ποσοστά αποδοχής και νομιμοποίησης από τους άλλους κρατικούς θεσμούς. Πριν από την κρίση -γιατί η κρίση πράγματι αλλοίωσε σε σημαντικό βαθμό την εμπιστοσύνη γενικότερα του ελληνικού λαού προς τους θεσμούς- αυτοί που δεν είχαν εμπιστοσύνη στη Δικαιοσύνη ήταν 40%, ποσοστό που δεν είναι μικρό, αλλά που, αν συγκριθεί με το 85% αυτών οι οποίοι δεν έχουν εμπιστοσύνη στο Κοινοβούλιο και στα κόμματα, δείχνει μία διαφοροποίηση σημαντική.

Από την άλλη μεριά έχουμε ένα άλλο φαινόμενο στην Ελλάδα, το οποίο συναρτάται και αυτό στενά με την αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης. Αυτό είναι η διαφθορά. Έχουμε έναν διεθνή Οργανισμό, τη Διεθνή Διαφάνεια, που υπολογίζει τον βαθμό διαφθοράς σε διάφορες χώρες. Τα στοιχεία είναι πράγματι εντυπωσιακά: Είχαμε, μέχρι τη δική μας διακυβέρνηση, μία συνεχή αρνητική, καθοδική τροχιά ως προς τον βαθμό εκδήλωσης της διαφθοράς. Το 1998 είχαμε την τριακοστή έκτη θέση. Το 2001 η Ελλάδα κατείχε την τεσσαρακοστή τέταρτη θέση. Το 2005 την τεσσαρακοστή έβδομη θέση, το 2011 την πεντηκοστή τέταρτη θέση, το 2016 την εξηκοστή ένατη θέση και η μόνη περίοδος κατά την οποία είχαμε βελτίωση -μικρή μεν, αλλά σημαντική γιατί δείχνει την αναστροφή της τάσης- ήταν το 2018, που η χώρα ανέβηκε στην εξηκοστή έβδομη θέση.

Αυτό δείχνει ότι δεν μπορείς να αντιμετωπίσεις ένα τόσο εκτεταμένο φαινόμενο, όπως είναι η διαφθορά -που δεν είναι μόνο κοινωνικό, αλλά συναρτάται και με τη διαπλοκή οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων στην κορυφή της εξουσίας- παρά μόνο όταν έχεις αποφασιστικότητα στην ορθή νομοθέτηση αλλά και στην εφαρμογή της κείμενης νομοθεσίας, κάτι που σαφώς επιδείξαμε και που νομίζω ότι ακόμα και αυτά τα στατιστικά στοιχεία, τα πολύ ελλιπή, το αποδεικνύουν.

Θεώρησα αναγκαία αυτή την εισαγωγή, διότι, μολονότι είναι σημαντικά και τα ζητήματα τα οποία εξετάζουμε, επαναλαμβάνω ότι δεν είναι τα σημαντικότερα και θα πρέπει όσοι στο μέλλον θα

μελετούν τις εργασίες της Αναθεωρητικής Βουλής, να ξέρουν ότι ήμασταν σε γνώση του γεγονότος αυτού και ότι το θέσαμε ως αναγκαίο ζήτημα και υποχρέωση της μελλοντικής αναθεωρητικής εξουσίας να το λύσει. Τώρα, ως προς το ζήτημα των εγγυήσεων υπέρ των στρατιωτικών δικαστών, θέλω να πω τα εξής:

Ένας από τους επιφανείς συνταγματολόγους έγραφε ότι στην Ελλάδα το ζήτημα της δικαιοκρατίας, δηλαδή της εφαρμογής του κράτους δικαίου, δεν ξεχώριζε ποτέ από το αίτημα για τη Δημοκρατία. Τα στρατοδικεία, και ειδικά τα έκτακτα στρατοδικεία, είναι ιδιαίτερα συνδεδεμένα με τις πιο μελανές περιόδους της ελληνικής ιστορίας, την περίοδο του Εμφυλίου και την μετεμφυλιακή, όταν εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι οδηγήθηκαν -σε πολλές περιπτώσεις μόνο για τις ιδέες τους- στο εκτελεστικό απόσπασμα από αποφάσεις παρόμοιων δικαστηρίων που δεν συγκαλούνταν για να δικάσουν, αλλά για να καταδικάσουν.

Και γενικότερα, όμως και όχι μόνο σε τόσο ανώμαλες περιόδους ισχύει αυτή η σύνδεση της Δημοκρατίας με την δικαιοκρατία. Όταν υφίσταται παρασύνταγμα -και παρασύνταγμα είχαμε την μετεμφυλιακή περίοδο, είχαμε και τη μνημονιακή- η κάμψη της Δημοκρατίας και της λαϊκής κυριαρχίας επιφέρει σημαντική κάμψη και στις δικαιοκρατικές εγγυήσεις.

Τι ερχόμαστε, λοιπόν, να κάνουμε τώρα; Να δώσουμε στον δικαστή των στρατιωτικών δικαστηρίων πλήρη λειτουργική εξομοίωση με τους λοιπούς δικαστές. Στον τομέα αυτό υπήρξαν πολλαπλές θεσμικές αστοχίες. Για είκοσι χρόνια δεν ψηφίστηκε ο εκτελεστικός του Συντάγματος νόμος που προβλεπόταν στο Σύνταγμα του 1975. Το 1995 εκδόθηκε μεν ο νόμος αυτός, αλλά με πολύ σημαντικές ελλείψεις ως προς την αντιστοίχιση της λειτουργικής και της προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών. Έτσι, υφίσταται το παράδοξο μετά την Αναθεώρηση του 2001 στο Σύνταγμα να εξομοιώνονται πλήρως τα μέλη του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους μισθολογικά με τους τακτικούς δικαστές, ενώ προφανώς δεν είναι δικαστές, και όχι οι στρατιωτικοί δικαστές.

Έχουμε μια διαφωνία με τη Νέα Δημοκρατία. Θεωρούμε ότι δεν υπάρχει λόγος πλέον τα στρατοδικεία να είναι κατά πλειοψηφία απαρτιζόμενα από στρατιωτικούς δικαστές, αλλά καθ' ολοκληρία. Δεν βλέπουμε λόγο για τον οποίο θα πρέπει να έχουμε μια εξαίρεση από αυτόν τον γενικό δικαιοκρατικό κανόνα. Θεωρώ ότι έτσι, έστω και καθυστερημένα, καλύπτουμε ένα θεσμικό κενό, που -για να δημιουργήσω καμία παρεξήγηση- δεν αφορά κυρίως την ικανοποίηση συντεχνιακών αιτημάτων των στρατιωτικών δικαστών, αλλά την ανάγκη να εξοπλιστεί με χαρακτηριστικά θεσμικής εγγύησης, ανεξαρτησίας η απονομή της Δικαιοσύνης σε έναν κλάδο που δεν πρέπει να είναι στεγανοποιημένος από την υπόλοιπη κοινωνία.

Το βασικό πρόβλημα που είχαμε στην ελληνική ιστορία μέχρι και την πτώση της δικτατορίας, ήταν η στεγανοποίηση του Στρατού ως αυτοτελούς πολιτειακού και θεσμικού κέντρου από την δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση, με αποκορύφωμα, προφανώς, τη μεγάλη σύγκρουση στα Ιουλιανά για το ποιος μπορεί να είναι Υπουργός Εθνικής Άμυνας και ποιος δεν μπορεί να είναι.

Έρχομαι τώρα στις ανεξάρτητες αρχές, οι οποίες έχουν ήδη μια μακρόχρονη ιστορία και στη χώρα μας. Προσωπικά -και ως θεωρητικός του Δικαίου- υποστηρίζω ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε κριτικά τη θέσπιση και τη λειτουργία τους. Υπάρχουν τομείς στους οποίους είναι ιδιαίτερα καλοδεχόμενες, ιδίως αυτοί που αφορούν την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων, όπως ο

Συνήγορος του Πολίτη ή η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων. Ειδικά στην Ελλάδα, λόγω του πελατειακού συστήματος, και μια ανεξάρτητη αρχή όπως το ΑΣΕΠ επιτελεί σημαντικό θεσμικό ρόλο.

Θεωρώ, όμως, ότι υπάρχει ένα πρόβλημα με τον πολλαπλασιασμό των ανεξάρτητων αρχών, πρόβλημα που αφορά κυρίως την αφαίρεση κανονιστικής ύλης από τη Βουλή, τον κατεξοχή νομοθέτη, γιατί οι περισσότερες από αυτές τις αρχές έχουν και κανονιστική αρμοδιότητα, όχι μόνο ελεγκτική. Το πρώτο, λοιπόν, σημαντικό πρόβλημα, είναι ότι υφίσταται μια κάμψη της δημοκρατικής αρχής, όταν σημαντικοί τομείς κανονιστικής αρμοδιότητας εκφεύγουν από την αρμοδιότητα της λαϊκής αντιπροσωπείας. Η αναγνώριση, ουσιαστικά, εγγυήσεων ανεξάρτητων αρχών στις κεντρικές τράπεζες είναι το πιο ανησυχητικό από αυτά τα φαινόμενα, γιατί ολόκληροι τομείς της οικονομικής πολιτικής δεν υπόκεινται πλέον σε δημοκρατικό έλεγχο. Αυτό είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό στην Ευρωπαϊκή Ένωση με τις υπερχειλίζουσες αρμοδιότητες που έχει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Είναι γενικό ζήτημα, όμως, ως προς την ύπαρξη των κεντρικών τραπεζών και τη δυνατότητα ύπαρξης δημοκρατικού ελέγχου επ' αυτών.

Ειδικά στην Ελλάδα κινδυνεύουμε να πέσουμε στην εξής παγίδα: Επειδή υπάρχουν τα γνωστά προβλήματα αναποτελεσματικότητας, πελατειασμού και διαφθοράς στη δημόσια διοίκησή, αντί να θεωρήσουμε ως προτεραιότητα την ανάγκη να θεραπεύσουμε αυτές τις αμαρτίες, επιλέγουμε να θεσπίσουμε μια ανεξάρτητη αρχή, που θα λειτουργεί –υποτίθεται- ως νησίδα νομιμότητας σε μια θάλασσα αναποτελεσματικότητας και διαφθοράς. Αυτό αφενός, αποτελεί παράδοση στο πρόβλημα και αφετέρου, όχι αποτελεσματική λύση. Επομένως, με την πρόβλεψη με την οποία ζητούμε νέες ανεξάρτητες αρχές να θεσπίζονται με πλειοψηφία των 3/5, θέλουμε να μειώσουμε αυτήν την βλαπτική τάση πολλαπλασιασμού τους.

Το άλλο ζήτημα, που έρχεται να αντιμετωπίσει η ρύθμιση, είναι η επιλογή της ηγεσίας των ανεξάρτητων αρχών. Η πρόθεση του νομοθέτη ήταν να έχει όσο το δυνατόν ευρύτερης αποδοχής η ηγεσία τους, για ευνόητους λόγους. Επειδή, όμως, εργαλειοποιήθηκε στο πλαίσιο της αντιπολίτευσης από όλα, θα έλεγα, τα κόμματα η πρόβλεψη αυτή, κατέληξε πολλές φορές σε ανυπέβλητη αδυναμία επιλογής. Έτσι προέκυψε το θεσμικό παράδοξο να παρατείνεται αενάως η θητεία ορισμένων αρχών. Αυτό κρίθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας, πέραν ενός εύλογου χρονικού ορίου, αντισυνταγματικό. Μετά ακολουθήθηκε μια άλλη τακτική. Με νόμο -όχι σιωπηρά- να παρατείνεται για ένα διάστημα η θητεία των ανεξάρτητων αρχών όταν υπήρχε αδυναμία επιλογής τους. Και αυτό δεν αποτελεί ομαλή λύση. Το Συμβούλιο της Επικρατείας νομολόγησε ότι είναι αποδεκτή για περιορισμένο χρονικό διάστημα, όχι πολύ πέραν των δέκα οκτώ μηνών.

Γι' αυτό προτείνουμε να χαμηλώσει η πλειοψηφία των 4/5 στα 3/5. Πρέπει να αποτελεί κοινή συνείδηση, πάντως, ότι, δεν πρόκειται να θεραπευτεί το πρόβλημα αν δεν αποκατασταθεί το βασικό πολιτικό νόμισμα που είναι η εμπιστοσύνη. Μέχρι στιγμής, η στάση σας στον τρόπο με τον οποίο η Κυβέρνηση αντιμετωπίζει τις ανεξάρτητες αρχές, όχι απλώς δεν πολλαπλασιάζει το αναγκαίο κεφάλαιο της εμπιστοσύνης, αλλά κυριολεκτικά το εξανεμίζει. Για παράδειγμα, με άλλον τρόπο μεταχειρίστηκε η ΝΔ την ανεξάρτητη αρχή ανταγωνισμού, με άλλον τρόπο την ανεξάρτητη αρχή προσωπικών δεδομένων. Ζήτησε από τον Υπουργό Δικαιοσύνης ο κ. Καστανίδης να γενικεύσει σε όλες τις Αρχές τα κωλύματα που προβλέφθηκαν για την Αρχή του Ανταγωνισμού. Και ενώ ο Υπουργός Δικαιοσύνης απάντησε, «βεβαίως αυτό που λέτε είναι λογικό, θα το κάνουμε» μετά υπαναχώρησε.

Θεωρώ, λοιπόν, ότι συνεχίζεται και σε αυτό το πεδίο, πέραν από τον προφανή ρεβανσισμό που είχε η ad hoc επέμβαση στην Αρχή Ανταγωνισμού, κάτι ακόμα χειρότερο: να μην εξασφαλίζεται, λόγω της κυβερνητικής ανευθυνότητας, το αναγκαίο υπόβαθρο εμπιστοσύνης. Αυτό είναι πολύ πιο επικίνδυνο και διαλυτικό από οποιαδήποτε ad hoc επέμβαση.

Εμείς είμαστε υπέρ της δημοκρατίας και της νομιμότητας και αυτά τα στοιχεία δεν μπορούν να διαφοροποιηθούν σε ένα δημοκρατικό κράτος. Και θα πρέπει τώρα που περνάμε σε μια περίοδο θεσμικής κανονικότητας, που δεν πρέπει να μείνει μόνο στην οικονομία, αλλά και στην πολιτική, να αναπροσαρμόσετε και εσείς τη στάση σας, γιατί αλλιώς δεν θα έχουμε μάθει τίποτα από τα μαθήματα της κρίσης.

Έβδομη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 101§1 - 101§4 - 101 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 102§2

Άρθρα 112§4 - 113 - 114§1 - 114§2 - 115§1 - 115§2 - 115§3 - 115§4 και 119§1

*στη συνεδρίαση της έβδομης θεματικής ενότητας, Γενικός Εισηγητής της Μειοψηφίας κατόπιν υπόδειξης της Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ, ήταν ο Βουλευτής και μέλος της Επιτροπής, κ. Θεόδωρος Δρίτσας

Το άρθρο 101 του Συντάγματος, στο κεφάλαιο «Οργάνωση Διοίκησης», αναφέρει στην παράγραφο 1 ότι η διοίκηση του κράτους οργανώνεται σύμφωνα με το αποκεντρωτικό σύστημα. Αυτό όντως είναι μία τομή γενικής αρχής που έχει βοηθήσει στις εξελίξεις προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης. Κοινός τόπος είναι, όμως, ότι αυτό και μόνο, αυτή η πρόβλεψη του Συντάγματος ότι η διοίκηση του κράτους οργανώνεται σύμφωνα με το αποκεντρωτικό σύστημα παρ' όλο ότι έχουν περάσει πολλές δεκαετίες και παρά το ότι στη λιτότητα της διατύπωσής του είναι εύστοχο, εν τούτοις δεν αποδεικνύεται επαρκές. Εδώ γεννώνται ερωτήματα για τα ζητήματα εφαρμογής του Συντάγματος.

Εάν αρκεί δηλαδή η λιτή κατ' αρχήν διατύπωση της συνταγματικής πρόβλεψης ή χρειάζεται εκ των πραγμάτων και από την εμπειρία εφαρμογής κάτι περισσότερο, ώστε και ο κοινός νομοθέτης να παρακινείται, αλλά και να έχει πιο σαφή κατεύθυνση στη νομοθέτηση. Ωστε να διαμορφώνεται στην πράξη μια πραγματικότητα, όπως την επιτάσσει το Σύνταγμα και που να τη λαμβάνει υπ' όψη το Κοινοβούλιο όταν νομοθετεί.

Η συμβολή που προτείνουμε, επιδιώκει να στηριχτεί ακριβώς αυτή η κατεύθυνση, δηλαδή να είναι τροχιοδεικτική υποχρέωση για τον κοινό νομοθέτη να ασχοληθεί συστηματικά και με πληρότητα σε ένα συνολικό σύστημα όπου οργανώνεται η περιφερειακή οργάνωση του κράτους, την οποία συνταγματοποιεί μεν το άρθρο 1 μέχρι τώρα, αλλά, ως απεδείχθη, με ατελέσφορο τρόπο.

Για την παράγραφο 4 του άρθρου 101, η οποία επίσης αναφέρει ότι ο κοινός νομοθέτης και η Διοίκηση, όταν δρουν κανονιστικά, υποχρεούνται να λαμβάνουν υπ' όψη τις ιδιαίτερες συνθήκες των νησιωτικών και ορεινών περιοχών μεριμνώντας για την ανάπτυξής τους. Είναι πλούσια η εμπειρία για το πόσο ατελέσφορη είναι και αυτή η κατά τα άλλα σαφής, σαφέστατη, διατύπωση του Συντάγματος, την οποία διαρκώς επικαλούνται οι νησιώτες και οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών και στη πράξη ούτε η νομοθετική λειτουργία ούτε η Διοίκηση ποτέ δεν έχουν βρει έναν τρόπο, ένα εργαλείο, μια διαδικασία

για να εντάξει αυτή τη συνταγματική πρόβλεψη στην καθημερινότητα και της νομοθέτησης και της πρακτικής εφαρμογής στα διάφορα ζητήματα.

Αυτό δεν είναι κάτι για το οποίο μπορούμε να πούμε ότι απλώς και μόνο ο κοινός νομοθέτης δεν προνοεί και θα πρέπει να προνοήσει. Δεν έκανε καλά τη δουλειά του μέχρι τώρα; Θα την κάνει καλά από εδώ και πέρα. Όχι. Είναι δομική αδυναμία, δηλαδή και ως Υπουργοί και ως Βουλευτές και με πολλαπλές ιδιότητες όσοι κατά καιρούς ασχοληθήκαμε ή ασχολήθηκαν με το πώς θα εφαρμοστεί αυτή η διάταξη του Συντάγματος στην πραγματικότητα βρεθήκαμε μπροστά σε μία αδυναμία προσδιορισμού των εργαλείων για να είναι πραγματικά διάταξη με περιεχόμενο και όχι διάταξη χωρίς αντίκρισμα.

Τι σημαίνει, για παράδειγμα, νομοθετώ παίρνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες των νησιωτικών, ορεινών περιοχών και μεριμνώντας για την ανάπτυξή τους; Κανονικά θα πρέπει για κάθε νομοθέτημα που περνάει από τη Βουλή να υπάρχει μία διαδικασία, κάποιας επιτροπής; σε κάθε Υπουργείο; έξω από τα Υπουργεία; γενικά της κυβέρνησης; στη διοίκηση; στην ίδια τη Βουλή, κάπου τέλος πάντων όπου μπορεί να μετριέται με βάση κάποιο σαφές μέτρο, το αν αυτό το νομοθέτημα για την παιδεία, για την υγεία, για την αγροτική παραγωγή, για την αλιεία, για το περιβάλλον, για όποιο ζήτημα, παίρνει υπόψη του πραγματικά τη διάταξη της παραγράφου 4 του άρθρου 101 του Συντάγματος.

Αυτή η ασάφεια επιφέρει και μια άλλη σοβαρή συνέπεια. Το τόνισαν με πάρα πολλή έμφαση συνάδελφοι που δεν είναι τώρα βουλευτές την προηγούμενη περίοδο, στην πρώτη – προτείνουσα Αναθεωρητική Βουλή. Βουλευτές από διάφορες ορεινές και νησιωτικές περιοχές, οι οποίοι είπαν ότι ακριβώς μέσα από αυτά τα κενά έχουμε και μία νομολογιακή αναπηρία. Ανέφεραν δηλαδή πόσες προσφυγές που κατέθεσαν κατά καιρούς δήμοι, κοινότητες και άλλοι φορείς που έχουν έννομο συμφέρον για να ενισχύσουν την εντοπιότητα, την τοπικότητα, την αναλογικότητα στην εφαρμογή μιας νομοθετικής διάταξης, έτυχαν απορριπτικών αποφάσεων από το Συμβούλιο Επικρατείας όχι γιατί το Συμβούλιο Επικρατείας είχε κάποιο κώλυμα για την περιφερειακή οργάνωση ή για την αυτοδιοίκηση ή για οτιδήποτε, αλλά γιατί ακριβώς η συνταγματική πρόβλεψη δεν κατεδείκνυε με απόλυτο και αδιαμφισβήτητο τρόπο το ότι αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση έχουν κοινή βάση.

Δεν είναι δηλαδή δύο διακριτά ζητήματα όπου μπορεί να υλοποιήσει την αποκέντρωση και το κεντρικό κράτος και η αυτοδιοίκηση, αλλά αυτό εις το διηνεκές ως δυο παράλληλοι δρόμοι. Δεν είναι έτσι. Αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση είναι ζητήματα συνδεδεμένα απόλυτα, όπως επίσης τοπικότητα και αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να διακρίνονται και να διαχωρίζονται.

Επομένως, είναι συμβολή στοιχειώδης και θετικής το να υπερβούμε την ελλιπή και αναποτελεσματική εφαρμογή προβλεπόμενων διατάξεων του Συντάγματος που ενώ είναι κοινά αποδεκτές –στη θεωρία κανείς δεν διαφωνεί με αυτές και με την αποκέντρωση και με όλα-, εν τούτοις στην πράξη είναι ατελέσφορες. Είναι ατελέσφορες για δομικούς λόγους, όχι γιατί ο κοινός νομοθέτης δεν προνόησε να νομοθετήσει καλύτερα ή γιατί ο δήμαρχος δεν διεκδίκησε ή γιατί ο Υπουργός δεν φρόντισε να συμπεριλάβει στο νομοθέτημά του και την έννοια της νησιωτικότητας ή της ορεινής περιοχής.

Από αυτή την άποψη, η δική μας πρόβλεψη για την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη που αναφέρεται στην παράγραφο 4 του 101 είναι η «ολόπλευρη κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη». Ακριβώς αυτό που δίνει όπλα προς αξιοποίηση στους δήμους, τις κοινότητες, τις τοπικές κοινωνίες απέναντι και στο Συμβούλιο Επικρατείας, δίνοντας νέες και αναγκαίες δυνατότητες. Η δε ερμηνευτική

προσθήκη την οποία προτείνουμε και η οποία ψηφίστηκε επίσης από την προτείνουσα Βουλή, στο άρθρο 101, συμβάλλει στην περαιτέρω ενίσχυση προς την ίδια κατεύθυνση.

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 102, όπου πέρα από την πρώτη φράση που λέει «οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχουν διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια» προτείνουμε η δεύτερη φράση, που είναι ελλιπής «οι Αρχές τους εκλέγονται με καθολική και μυστική ψηφοφορία, όπως νόμος ορίζει», πληρέστερα και με μεγαλύτερη διεύρυνση να διατυπωθεί ως εξής: «Οι Αρχές της εκλέγονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία και με αναλογικό εκλογικό σύστημα, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει τη συγκρότηση και λειτουργία τοπικών λαϊκών συνελεύσεων, καθώς και τις προϋποθέσεις και τον τρόπο διενέργειας τοπικών δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης». Προς την κατεύθυνση δηλαδή καθιέρωσης αναλογικού εκλογικού συστήματος στις εκλογές για τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και θέσπισης λαϊκών τοπικών συνελεύσεων δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών και αναγνώρισης δυνατότητας απονομής εκλογικού δικαιώματος σε αλλοδαπούς με μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα.

Το επιχείρημα ότι ο κοινός νομοθέτης μπορεί να τα προβλέψει όλα αυτά επαρκώς, για να μην ενισχύσουμε τη συνταγματική πρόβλεψη, δεν είναι σωστό. Αντίθετα με όλο αυτό το προτεινόμενο συμπληρωματικό πλέγμα θέτουμε την αποκέντρωση, την αυτοτέλεια, την εγγύτητα, την επικουρικότητα, την τοπική αυτοδιοίκηση, το τοπικό πρόβλημα, την τοπική κοινωνία και τη συμμετοχικότητα στο αυτονόητο, συνεκτικό και αρραγές συνολικό πλαίσιο.

Αυτό είναι το μέλλον της αποκέντρωσης, ένα μέλλον για την ελληνική κοινωνία που έχει καθυστερήσει πολύ, παρόλο που όντως και με τον «ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ» και με τον «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ» και με τον «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗ» έχουν γίνει σημαντικές πρόοδοι. Είναι πάρα πολλοί οι άνθρωποι στην Ελλάδα και όχι μόνο από τον χώρο της Αριστεράς -κατεξοχήν από το χώρο της Αριστεράς- αλλά και από άλλους χώρους, που ήταν αυτοδιοικητικοί, όχι ως σκαλοπάτι για πολιτική καριέρα. Που έγραψαν ιστορία και συνέβαλαν τα μέγιστα στο να υπάρχουν οι προοδευτικές και προωθητικές νομοθετικές τομές σε προηγούμενες δεκαετίες. Όπου η Τοπική Αυτοδιοίκηση λειτούργησε ως μία διακριτή εκπροσώπηση της τοπικότητας και της τοπικής κοινωνίας, μεγαλούργησε. Αυτή η παράδοση όμως, έχει πλέον υποστεί μεγάλες ρωγμές και έχει σε μεγάλο βαθμό αποκτήσει μία διάσταση που νομίζω ότι πρέπει πολύ γρήγορα να την σταματήσουμε. Δηλαδή πρέπει να καταζιώσουμε την αυτοδιοίκηση ως την τοπική αυτοδιοικητική έκφραση της κοινωνίας και όχι ως το τοπικό τμήμα του κεντρικού κράτους.

Η επιταγή του Συντάγματος και η προοδευτική ευρωπαϊκή προοπτική δεν είναι απλά και μόνο να φτιάξουμε ένα ακόμα ισχυρό χέρι του κράτους στο τοπικό επίπεδο, αλλά να ενισχύσουμε την τοπική αυτοδιοικητική παρουσία των τοπικών κοινωνιών. Αυτό είναι μία μεγάλη διαφορά και είναι μία ευκαιρία, έστω με αυτές τις μικρές παρεμβάσεις, να την ενισχύσουμε. Δεν υπάρχουν νομίζω επιχειρήματα, αφού όλοι δηλώνουμε ότι συμφωνούμε στην ουσία, για να μην γίνει δεκτή η πρόταση της δικής μας πλευράς αναφορικά με την αναθεώρηση των παραγράφων 1 και 4 του άρθρου 101 και της παραγράφου 2 του άρθρου 102 του Συντάγματος.

Συνοψίζοντας, ειδικότερα προτείνουμε εκ μέρους του ΣΥΡΙΖΑ:

άρθρο 101 παρ. 1

Προστίθεται στο τέλος τις παρ. 1 η φράση: «Με νόμο ορίζεται το σύστημα περιφερειακής οργάνωσης του κράτους»

Άρθρο 101 παρ. 4

Στην παρ. 4 πριν από τη λέξη «ανάπτυξη» προστίθενται οι λέξεις «ολόπλευρη κοινωνική και οικονομική»

Άρθρο 101 προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης

Με την προσθήκη αυτή αναγνωρίζεται η ανάγκη προσαρμογής του Διοικητικού μοντέλου στο ιδιαίτερο περιβάλλον των νησιωτικών και ορεινών περιοχών με την εκπόνηση ειδικού επιχειρησιακού σχεδίου Διοίκησης γι' αυτές και την παροχή κινήτρων στους Δημόσιους Υπαλλήλους που υπηρετούν σε αυτές.

Άρθρο 102 παρ. 2

Η δεύτερη φράση αντικαθίσταται ως εξής:

«Οι αρχές της εκλέγονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία και με αναλογικό εκλογικό σύστημα, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει τη συγκρότηση και λειτουργία τοπικών λαϊκών συνελεύσεων, καθώς και τις προϋποθέσεις και τον τρόπο διενέργειας τοπικών δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης».

Στο τέλος της ίδιας παραγράφου προστίθεται το εξής εδάφιο:

«Αλλοδαποί που έχουν συμπληρώσει πενταετή συνεχή και νόμιμη διαμονή στη χώρα έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις εκλογές των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και συμμετοχής σε τοπικά δημοψηφίσματα, όπως νόμος ορίζει».

Όγδοη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρο 32§4 και 32§5

*στη συνεδρίαση της όγδοης θεματικής ενότητας, Γενικός Εισηγητής της Μειοψηφίας κατόπιν υπόδειξης της Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ, ήταν ο Βουλευτής και μέλος της Επιτροπής, κ. Δημήτριος Τζανακόπουλος

Εκτιμώ ότι πρέπει να γίνει μια σε βάθος συζήτηση για ένα ζήτημα στο οποίο ούτως ή άλλως σε ό,τι αφορά τον πολιτικό στόχο, δηλαδή να μην διακόπτεται η κοινοβουλευτική περίοδος από αδυναμία του Κοινοβουλίου και των πολιτικών κομμάτων να συναινέσουν στην εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας συμφωνούμε όλοι, αν και για διαφορετικούς λόγους.

Πρέπει να θυμίσω ότι η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, σε ό,τι αφορά την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, δεν είναι αποκομμένη από το σύνολο της πρότασης Συνταγματικής Αναθεώρησης. Αντίθετα, αποτελεί ένα οργανικό τμήμα μιας νέας αρχιτεκτονικής μιας νέας μορφής οργάνωσης των όρων της πολιτικής ζωής, της πολιτικής σύγκρουσης, της πολιτικής αντιπαράθεσης, έτσι όπως αυτή εξελίσσεται σε ένα νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον αναδύονται ειδικές μορφές εξουσίας οι οποίες διαφεύγουν της δυνατότητας του λαϊκού ελέγχου και ανυψώνονται πέραν των συνταγματικών ορίων, αλλά και πέραν των ορίων της δυνατότητας του κράτους να ασκεί την κυριαρχία του και της Κυβέρνησης να κυβερνά αντλώντας τη νομιμοποίησή της από τον λαό.

Την τελευταία δεκαετία στο πεδίο της οικονομίας η χώρα πέρασε εξαιρετικά δύσκολες καταστάσεις και εκεί φάνηκε ότι υπήρξαν και στο εσωτερικό της χώρας, αλλά και στο εξωτερικό δυνάμεις που δεν αντλούσαν τη νομιμοποίησή τους από τον λαό. Παρόλα αυτά επέβαλαν συγκεκριμένες

πολιτικές, πράγμα που σημαίνει ότι αυτό πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν για τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η πολιτική ζωή, το Κοινοβούλιο αλλά και η Κυβέρνηση όχι μόνο εξαιτίας του γεγονότος ότι πλέον έχουμε την εμπειρία της κρίσης, αλλά διότι το σύνολο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής πλέον στις δημοκρατίες έχει αρχίσει να περιορίζεται και να πειθαρχείται από ειδικές τεχνολογίες εξουσίας που δεν σχετίζονται με τη λαϊκή κυριαρχία και με τη Δημοκρατία.

Ποια, όμως, είναι η μορφή οργάνωσης αυτή τη στιγμή της παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής αρχιτεκτονικής; Οι αγορές, ως μηχανισμοί δημοσιονομικής και οικονομικής πειθάρχησης, προσπαθούν να κατευθύνουν τις πολιτικές των επιμέρους κρατών σε συγκεκριμένη κατεύθυνση, έτσι ώστε να ικανοποιούνται οι δικές τους ιδέες περί οργάνωσης της οικονομίας.

Ο μηχανισμός πειθάρχησης που χρησιμοποιούν οι αγορές προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους είναι το επιτόκιο. Το επιτόκιο δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μαθηματικοποιημένη έκφραση του πιστωτικού κινδύνου. «Πιστωτικός κίνδυνος» σημαίνει ότι μία χώρα δεν ευθυγραμμίζεται με τις βασικές απόψεις, αντιλήψεις, κατανοήσεις που έχουν οι αγορές για τον τρόπο που πρέπει να οργανώνει την οικονομική και την πολιτική της ζωή. Με αυτόν τον τρόπο το επιτόκιο δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μαθηματική έκφραση του κινδύνου μια χώρα να εκφύγει από την κανονικότητα, την οποία καθορίζουν οι λεγόμενες «αγορές χρήματος». Αυτό έγινε και στη χώρα μας.

Αρα, λοιπόν, μέσω αυτών των μη δημοκρατικών θεσμών και μέσω άλλων θεσμών, όπως είναι για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, ή τα παραρτήματά της στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης, η δυνατότητα της δημοκρατικά νομιμοποιημένης κυβέρνησης να επιλέγει συγκεκριμένες πολιτικές διαρκώς αποψιλώνεται.

Απέναντι σε αυτές τις διαρκώς αναδυόμενες εξουσίες που εκφεύγουν της λαϊκής νομιμοποίησης η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ αποσκοπεί στο να ενισχύσει από τη μια μεριά την Κυβέρνηση, δηλαδή να της δίνει τη δυνατότητα εντός τετραετίας να αναπτύξει το πολιτικό της σχέδιο με όσο το δυνατόν λιγότερες μορφές εξαναγκασμού και εκβιασμού, αλλά την ίδια στιγμή να έχει τη δυνατότητα το σύστημα να εξισορροπείται εσωτερικά μέσω της απλής αναλογικής.

Αρα, λοιπόν, εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας, απλή αναλογική και μη διάλυση της Βουλής εξαιτίας της αδυναμίας εξεύρεσης κοινού, συναινετικού τόπου για την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας αποτελούν για εμάς ένα ενιαίο σύνολο, που από τη μία μεριά ενισχύει την Κυβέρνηση ως εκφραστή της βούλησης της λαϊκής πλειοψηφίας και από την άλλη μεριά εξισορροπεί το σύστημα εσωτερικά μέσω της απλής αναλογικής και της ενίσχυσης του Κοινοβουλίου.

Αυτή είναι η ιδέα πίσω από τη συνολική πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, η οποία ακριβώς ως τέτοια κατατίθεται, δηλαδή ως συνολική.

Σε ό,τι αφορά ειδικά τώρα το ζήτημα του Προέδρου της Δημοκρατίας, οφείλω να σημειώσω τα ακόλουθα. Η Κοινοβουλευτική Δημοκρατία από τη φύση της είναι ένα συγκρουσιακό πολιτικό σύστημα. Έχει στον πυρήνα του την αντιπαράθεση, έχει τη σύγκρουση, έχει τον διάλογο, έχει τη διαφωνία, έχει πολλές φορές ακόμα και την πολιτική πολεμική. Αυτό είναι εύλογο, είναι κατανοητό και είναι και θεμιτό. Η Δημοκρατία επί της ουσίας συγκροτεί μια κοινωνία ως μη όλον, συγκροτεί μια κοινωνία που δεν κλείνει. Αντίθετα, είναι διαρκώς ανοιχτή στον κοινωνικό ανταγωνισμό, στον πολιτικό ανταγωνισμό, στον διαλογικό ανταγωνισμό.

Σε αυτό το πολίτευμα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας λειτουργεί ως το ελάχιστο εκείνο σημείο συναίνεσης που επιτρέπει την όσο το δυνατόν πιο ομαλή λειτουργία ενός μη κλειστού συστήματος, το ελάχιστο εκείνο σημείο στο οποίο όλοι συμφωνούμε ότι αποδίδονται συγκεκριμένες αρμοδιότητες οι οποίες καθορίζουν το τι θα συμβεί, την ώρα που δεν υπάρχει κατεστημένη και συγκροτημένη κυβερνητική εξουσία.

Άρα, λοιπόν, είναι σοφό το Σύνταγμα που δημιουργεί μηχανισμούς συναίνεσης ή -θα έλεγε κανείς- μηχανισμούς εξαναγκασμού της συναίνεσης των πολιτικών κομμάτων, για να μπορέσει να βρεθεί αυτό το ελάχιστο σημείο ισορροπίας που απαιτείται για τον ρυθμιστή του πολιτεύματος. Διότι δεν είναι ορθό το επιχείρημα του κ. Τζαβάρα ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εξαιτίας της αποψίλωσης των αρμοδιοτήτων του το 1986 με την Αναθεώρηση του Συντάγματος -που ορθώς έγινε- δεν διατηρεί στη σημερινή φάση ρυθμιστικές αρμοδιότητες.

Βεβαίως και διατηρεί ρυθμιστικές αρμοδιότητες και γι' αυτό θα πρέπει πάντοτε να κοιτάμε τα πράγματα όχι από τη σκοπιά της κανονικότητας, αλλά από τη σκοπιά της κρίσης, του σημείου της ανισορροπίας, της εξαίρεσης, τη στιγμή δηλαδή που τα πράγματα δεν βαίνουν καλώς.

Ένα παράδειγμα για τον ρόλο που παίζει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας -χωρίς να το αξιολογήσω- και για το πόσο σημαντικές είναι οι αρμοδιότητές του και στη σημερινή φάση είναι εκείνο του μη ορισμού της ηγεσίας της Δικαιοσύνης από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στη μεταβατική, την προεκλογική φάση από τον Ιούνιο του 2019 μέχρι τον Ιούλιο του 2019. Φάνηκε εκεί πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας, ακόμα και με τις δεδομένες διαμορφώσεις που έχει το Σύνταγμά μας μετά το 1986. Χωρίς να αξιολογώ τη συγκεκριμένη επιλογή, προσπαθώ να τονίσω το πόσο κρίσιμη είναι.

Με αυτή την έννοια, λοιπόν, επιμένω ότι χρειάζεται μία μορφή οργάνωσης και μία τεχνική εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας. Θα μπορούσαμε να πολλαπλασιάσουμε τα παραδείγματα. Τι θα συνέβαινε, για παράδειγμα, αν διαφωνούσαν ο αρχηγός του πρώτου κόμματος με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για το αν πράγματι ο πρώτος απολαύει της εμπιστοσύνης της Βουλής; Διότι αυτό είναι μια κρίση η οποία πολλές φορές μπορεί να μην είναι απολύτως δεδομένη και διαφανής.

Πρέπει, επομένως, κάθε φορά να βλέπουμε τα πράγματα όχι από τη σκοπιά της κανονικότητας, αλλά από τη σκοπιά της πιθανότητας κρίσης. Με αυτή την έννοια πρέπει το Σύνταγμα να βρει εκείνους τους μηχανισμούς και εκείνους τους τρόπους με τους οποίους θα εξαναγκάζει τη συναίνεση ειδικά δε για την εκλογή του ΠτΔ.

Γεννάται επομένως το ερώτημα: Πώς εξαναγκάζει τη συναίνεση το σημερινό Σύνταγμα; Εξαναγκάζει τη συναίνεση μέσω της «απειλής των εκλογών», με άλλα λόγια προτρέπει το πολιτικό σύστημα και το Κοινοβούλιο να οδηγηθούν στη συναίνεση προκειμένου να αποφευχθούν οι εκλογές. Όμως, οι εκλογές παίζουν και έναν άλλον ρόλο. Δεν είναι απλός μηχανισμός συναίνεσης. Λειτουργούν και ως ύστατη καταφυγή, ως *ultimum refugium*, της νομιμοποίησης του Προέδρου της Δημοκρατίας μετά τη διενέργειά τους.

Εφόσον, δηλαδή, η κυβέρνηση, η οποία έχει δημιουργηθεί, έχει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, αυτή έχει νωπή λαϊκή εντολή και, εφόσον δεν καταφέρουν τα κόμματα και μετά τις εκλογές να συμφωνήσουν σε μία συναινετική πρόταση, ακριβώς λόγω της νωπής λαϊκής εντολής δίνεται η δυνατότητα στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να εκλεγεί ακόμα και με εκατόν πενήντα μία ψήφους ή

ακόμα και με σχετική πλειοψηφία. Έχουν, όμως, μεσολαβήσει οι εκλογές, έχει δηλαδή μεσολαβήσει η έκφραση της λαϊκής βούλησης.

Έχουμε πει, λοιπόν, ότι αυτό δεν το θέλουμε διότι διασπά την κοινοβουλευτική περίοδο και τη δυνατότητα της Κυβέρνησης να ολοκληρώνει την τετραετία και το πολιτικό της σχέδιο.

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ απέναντι στην πρόταση της Νέας Δημοκρατίας είναι ότι, αφού δεν μεσολαβούν εκλογές -και σε αυτό συμφωνούμε όλοι- πρέπει να βρεθεί ένας μηχανισμός εξαναγκασμού της συναίνεσης. Ακριβώς αυτό κάνει η πρόταση την οποία με πολλή νομική φαντασία επεξεργαστήκαμε και καταθέσαμε. Μέσα δηλαδή από μια διαδικασία διαδοχικών ψηφοφοριών, εξαναγκάζεται επί της ουσίας το πολιτικό σύστημα να βρει εκείνο το ελάχιστο σημείο ισορροπίας υπό την «απειλή» ότι, αν δεν το κάνει, τότε τη λύση θα τη δώσει ο λαός, ο οποίος και πάλι, όπως και στη σημερινή κατάσταση του Συντάγματος, λειτουργεί ως ύστατη καταφυγή, δηλαδή ως εκείνος ο οποίος, όταν δεν υπάρχει δυνατότητα του πολιτικού συστήματος να δώσει λύση, έρχεται, παρεμβαίνει και λύνει το ζήτημα.

Αντίθετα, η πρόταση της Νέας Δημοκρατίας έχει αυτό ακριβώς το πρόβλημα. Δεν δημιουργεί μηχανισμούς εξαναγκασμού της συναίνεσης των πολιτικών κομμάτων, αλλά επί της ουσίας κατασκευάζει ένα σύστημα όπου η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας προσομοιάζει πια με την εκλογή ενός οποιουδήποτε θεσμικού οργάνου στο εσωτερικό του κοινοβουλευτικού συστήματος. Κατά την ίδιο τρόπο δηλαδή που θα μπορούσε, ενδεχομένως, να εκλεγεί ένας Πρόεδρος της Βουλής, κατά τον ίδιο τρόπο που εκλέγεται ο Πρωθυπουργός, που παίρνει την εμπιστοσύνη της Βουλής με την απόλυτη πλειοψηφία, κατά τον ίδιο τρόπο και το πρόσωπο εκείνο που αποτελεί το ελάχιστο σημείο ισορροπίας, που επιτρέπει την ελάχιστη εμπιστοσύνη των πολιτικών κομμάτων ότι η σύγκρουση θα διεξάγεται στη βάση συγκεκριμένων συνταγματικών κανόνων και δεν θα εκφύγει από αυτούς μπορεί να εκλέγεται απλώς με εκατόν πενήντα μία ψήφους ή ακόμα χειρότερα απλώς με τη σχετική πλειοψηφία, εφόσον έχουμε δύο υποψηφίους.

Υπενθυμίζω δε, το πολύ κρίσιμο σημείο, ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει αυτές τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες που στην πραγματικότητα λειτουργούν ακριβώς στην κατεύθυνση της μη εκτροπής τη στιγμή της πολιτικής ανισορροπίας ή του πολιτικού κενού.

Καταλαβαίνετε πόσα μεγάλα προβλήματα είναι πιθανόν να δημιουργήσει αυτό σε περίπτωση που έχουμε καταστάσεις που δεν εντάσσονται σε μία πολιτική κανονικότητα, αλλά αντίθετα η πολιτική σύγκρουση οξύνεται και δημιουργούνται αντιπαραθέσεις οι οποίες βρίσκονται στα όρια της πολιτικής διαμόρφωσης έτσι όπως αυτή σήμερα είναι καταστρωμένη από το παρόν Σύνταγμα.

Κατανοήστε, λοιπόν, την πρότασή μας. Αν δεν θέλετε να τοποθετηθείτε θετικά ως προς αυτήν την πρόταση, σκεφτείτε μηχανισμούς, οι οποίοι θα εξαναγκάζουν τη συναίνεση των πολιτικών κομμάτων. Μην μετατρέψετε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας σε έναν βραχίονα, σε ένα εκτελεστικό όργανο της εκάστοτε κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Είναι πολιτικό λάθος, είναι και νομικό λάθος, διότι ανατρέπει τις σημερινές συνταγματικές ισορροπίες και όλο το πνεύμα της συνταγματικής αρχιτεκτονικής. Θα δημιουργήσει τεράστια πολιτικά προβλήματα, θα δημιουργήσει πολύ μεγάλη κρίση εμπιστοσύνης των πολιτικών κομμάτων απέναντι στον θεσμό του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Με αυτήν την έννοια σας λέω ότι έχετε ευθύνη πολιτική ως κοινοβουλευτική πλειοψηφία να καταθέσετε πρόταση, η οποία θα δημιουργεί εκείνους τους όρους που θα εξαναγκάζουν τα πολιτικά κόμματα και το πολιτικό σύστημα στο σύνολό του στην προσπάθεια τουλάχιστον να εξευρεθούν όροι,

πρόσωπα, σημεία ισορροπίας στα οποία θα μπορούν να συναινέσουν περισσότερες της μίας πολιτικές δυνάμεις. Μην κάνετε το λάθος. Είναι πολιτικό ιστορικού χαρακτήρα λάθος. Βρείτε μηχανισμούς συναίνεσης στην κατεύθυνση που όρισε και η προηγούμενη Βουλή, που, όπως έχουμε εξηγήσει, θεωρούμε ότι δεσμεύει και τη σημερινή. Αυτή όμως είναι μία νομική συζήτηση.

Σημασία έχει η πολιτική ουσία αυτήν τη στιγμή, που είναι ότι Πρόεδρος της Δημοκρατίας χωρίς το ελάχιστο της συναίνεσης των πολιτικών κομμάτων θα οδηγήσει σε κατά τη γνώμη μας συνταγματική και πολιτική κρίση πρωτοφανή για τη χώρα. Μην κάνετε το λάθος.

**επί της όγδοης θεματικής ενότητας, ο Γενικός Εισηγητής της Μειοψηφίας, κ. Γεώργιος Κατρούγκαλος, κατέθεσε σε δεύτερο χρόνο το κάτωθι συμπληρωματικό υπόμνημα:

«Το θέμα της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας αποκαλύπτει με τον πιο πανηγυρικό τρόπο τον τακτικισμό, την πολιτική υποκρισία και την εργαλειοποίηση του Συντάγματος εκ μέρους της Νέας Δημοκρατίας. Να θυμίσω ότι το κόμμα αυτό υπερηφίσησε στην προτείνουσα Βουλή διάταξη για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, με την οποία ρητά είχε δηλώσει ότι δεν συμφωνεί, ως τέχνασμα για να υποστηρίξει στην παρούσα Βουλή μια εντελώς διαφορετική θέση. Μάλιστα, η υποκρισία της κυβερνητικής παράταξης είναι δεύτερου βαθμού, διότι η ρύθμιση, με την οποία δεν συμφωνεί, μολονότι την υπερηφίσησε στην προτείνουσα βουλή, είναι αυτούσια αυτή που είχε καταθέσει το 2014, στο πλαίσιο της τότε πρότασης αναθεώρησης της, με την υπογραφή όχι μόνο του τότε Πρωθυπουργού κ. Σαμαρά, αλλά και του νυν Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη.

Άρα, η ΝΔ εμφανίζεται να διαφωνεί με τον προηγούμενο εαυτό της, μολονότι διαφωνείτε να ψηφίζει τη θέση με την οποία διαφωνεί, λέγοντας «δεν έχει σημασία τι ψηφίζουμε στην προτείνουσα Βουλή, αλλά τι θα πούμε στην επόμενη». Αυτό, αν μιλούσαμε μεταξύ ιδιωτών, θα ήταν έλλειψη σοβαρότητας. Επειδή μιλάμε μεταξύ πολιτικών υποκειμένων, αποτελεί μείζονα υπονόμηση της θεσμικής σταθερότητας, ακριβώς γιατί εξαφανίζει το στοιχείο της εμπιστοσύνης από τον πολιτικό διάλογο.

Εντελώς στο αντίθετο μήκος κύματος κινούνταν και κινούνται οι δικές μας προτάσεις. Στο ίδιο πλαίσιο σεβασμού της πολιτικής, της εμπιστοσύνης στη λαϊκή βούληση και της σταθερότητας της Κυβέρνησης, κείνται οι προτάσεις μας που αποτρέπουν τη διάλυση του Κοινοβουλίου με αφορμή την αδυναμία εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας. Προτείνουμε την τροποποίηση της παρ. 4 του άρθρου 32, προκειμένου να αποσυνδεθεί η εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής. Η διάλυση της Βουλής αποτελεί κορυφαία στιγμή στη λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Πρέπει να αποτελεί αντικείμενο μιας πολιτικής απόφασης σύμφωνης με τους όρους που θέτει το Σύνταγμα, και όχι την παράπλευρη συνέπεια της αποτυχίας άλλων διαδικασιών.

Για αυτό προτείνουμε, αν μετά από τρεις ψηφοφορίες για την εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας δεν συγκεντρωθεί η απαιτούμενη πλειοψηφία (των δύο τρίτων του συνολικού αριθμού των βουλευτών στις δύο πρώτες ψηφοφορίες και των τριών πέμπτων στην τρίτη), να μη διαλύεται η Βουλή, αλλά οι ψηφοφορίες να επαναλαμβάνονται ανά μήνα μέχρι ότου επιτευχθεί η πλειοψηφία των τριών πέμπτων ή μέχρι τη συμπλήρωση εξαμήνου από την έναρξη της διαδικασίας εκλογής. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούν να διενεργηθούν άλλες τέσσερις, δηλαδή μέχρι και επτά συνολικά ψηφοφορίες στη Βουλή. Μετά την παρέλευση του εξαμήνου, και εφόσον σε καμία από τις ψηφοφορίες αυτές δεν

συγκεντρωθεί η απαιτούμενη πλειοψηφία, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα εκλέγεται από το λαό, δηλαδή με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία από τους πολίτες που έχουν εκλογικό δικαίωμα, οι οποίοι θα κληθούν να επιλέξουν μεταξύ των δύο προσώπων που πλειοψήφησαν στην τελευταία ψηφοφορία.

Κατά το διάστημα μέχρι την εκλογή νέου Προέδρου εξακολουθεί να ασκεί τα καθήκοντά του ο ήδη Πρόεδρος της Δημοκρατίας, όπως προβλέπει η παρ. 6 του άρθρου 32. Η πρότασή μας επιδιώκει να βρεθεί τρόπος να εξαναγκασθεί το πολιτικό σύστημα να καταλήξει σε συναινέσεις. Σε περίπτωση αδυναμίας, ως *ultimum remedium*, προτείνεται στο τέλος να υπάρχει άμεση εκλογή που όμως δεν οδηγεί σε διάλυση της Βουλής. Και αυτό το ενδεχόμενο λειτουργεί ως πίεση για να προκύψουν οι αναγκαίες συγκλίσεις, ώστε να συγκεντρωθεί η ειδική πλειοψηφία που απαιτεί το Σύνταγμα.

Αντιθέτως, η πρόταση της Νέας Δημοκρατίας, όχι μόνον εισάγεται κατά παράβαση της προβλεπόμενης από το άρθρο 110 του Συντάγματος διαδικασίας, εφόσον βρίσκεται προφανώς εκτός της κατεύθυνσης της προτεινόμενης βουλής και παραβιάζει βάνανυσα με ένα θεσμικό τέχνασμα την αναγκαία εμπιστοσύνη που αποτελεί προϋπόθεση για την ομαλή διεξαγωγή της αναθεώρησης. Και επί της ουσίας υποβαθμίζει ανεπίτρεπτα το ρόλο του Προέδρου της Δημοκρατίας, καθιστώντας τον άθυρμα της ελάχιστης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, αποστερώντας τον από την δυνατότητα να λειτουργεί ως ρυθμιστής του πολιτεύματος, υπεράνω των κομματικών διαφορών.»

Ένατη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 54§1 – 54 προσθήκη παρ.4, 54 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 56

Το εκλογικό σύστημα δεν είναι ουδέτερο πολιτικά δεν αντικατοπτρίζει απλώς τι υπάρχει ανεξάρτητα και πριν από την εκλογική διαδικασία, αλλά συνδιαμορφώνει το αποτέλεσμα. Ο εκλογικός νόμος παρεμβαίνει στο πολιτικό σύστημα και στην κοινωνία, συνιστά ή μεταμορφώνει πολιτικά υποκείμενα. Η πολιτική παρέμβαση δημιουργεί ή μεταλλάσσει τις κοινωνικές πολιτικές ή κομματικές ταυτότητες, πριμοδοτεί ή αποθαρρύνει ιδεολογίες και συμφέροντα ομάδων που επιθυμούν να διεκδικήσουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Η απλή αναλογική έρχεται να αντιμετωπίσει την κοινωνική κατάπτωση και την ιδεολογική πολυφωνία της μεταφορντικής κοινωνίας, στην οποία ζούμε και προωθεί το πιο σημαντικό αντίβαρο στην κυβερνητική παντοδυναμία, ευνοώντας τις πολυκομματικές κυβερνήσεις συνασπισμού και συναντίληψης. Αυτές οι πολυκομματικές κυβερνήσεις είναι το μεγαλύτερο αντίβαρο σε αυτό το πρωθυπουργοκεντρικό μοντέλο.

Για το λόγο αυτό προτείναμε την προσθήκη εδαφίου στην παρ. 1 του άρθρου 54, προκειμένου να κατοχυρωθεί συνταγματικά η εφαρμογή αναλογικού εκλογικού συστήματος στις βουλευτικές εκλογές, όπως και την προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης, με την οποία διευκρινίζεται ότι αναλογικό θεωρείται ένα εκλογικό σύστημα, εφόσον το τελικό ποσοστό κατανομής των βουλευτικών εδρών δεν αποκλίνει περισσότερο από δέκα τοις εκατό από το αντίστοιχο ποσοστό ψήφων που έλαβε κάθε συνδυασμός στο σύνολο της Επικράτειας.

Με την πρότασή μας επιδιώκουμε να διασφαλίσουμε την αρχή της ισοτιμίας της ψήφου και την αναλογική εκπροσώπηση των πολιτικών δυνάμεων, ώστε το Κοινοβούλιο να αντανakλά τους

πραγματικούς πολιτικούς και ιδεολογικούς συσχετισμούς. Η πρότασή μας βάζει τέλος στις μονοκομματικές κυβερνήσεις και αναδεικνύει ως θεσμική και δημοκρατική εγγύηση τον αμοιβαίο έλεγχο των κυβερνητικών εταίρων στη βάση προγραμματικών συμφωνιών. Παράλληλα, ενισχύει τη Βουλή, αφού κάθε κοινοβουλευτική ομάδα θα αποτελεί ανά πάσα στιγμή εν δυνάμει κυβερνητικό εταίρο, ενώ σε θέματα εκτός κυβερνητικής συμφωνίας θα μπορούν να διαμορφώνονται συναινέσεις μεταξύ βουλευτών της πλειοψηφίας και της αντιπολίτευσης. Άλλωστε και η Νέα Δημοκρατία, στην πρόταση αναθεώρησης που είχε υποβάλει το 2014, συνολογούσε ότι «το αναλογικό σύστημα ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες διεύρυνσης της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Βουλής, συνακόλουθα δε της Κυβέρνησης, η οποία στηρίζεται στην εμπιστοσύνη της Βουλής».

Για το θέμα της επικαιρότητας, το ζήτημα της ψήφου των Ελλήνων του εξωτερικού, προτείναμε στην προτείνουσα Βουλή την καθιέρωση του γαλλικού/ιταλικού/πορτογαλικού μοντέλου. Προτείναμε, δηλαδή, τη δυνατότητα να εκλέγουν οι αποδήμοι Έλληνες τον εκπρόσωπό τους στη Βουλή, εν είδει βουλευτή επικρατείας της μείζονας γεωγραφικής περιοχής που κατοικούν, με ενιαίο ψηφοδέλτιο, για να μην επαναλαμβάνονται τα χειρότερα του κομματικού φατριασμού.

Ακούω με ενδιαφέρον από κυβερνητικά στελέχη και φιλικό Τύπο να λένε ότι η συζήτηση γύρω από το θέμα αυτό είναι ενδεικτική της γενικότερης πρόθεσης της Κυβέρνησης αναζήτησης σύγκλισης και συναινέσεων. Και θα καλοδεχόμουν αυτό το κλίμα εάν δεν ήταν αντίθετο με ό,τι είδα μέχρι στιγμής στην αίθουσα. Με ευθύνη της Νέας Δημοκρατίας, η συζήτηση για την ψήφο των αποδήμων εκτράπηκε μετά τις εκλογές του Ιουλίου. Ποια ήταν η αρχική επιχειρηματολογία της Κυβέρνησης; Ότι τάχα αφορά μόνον τριακόσιες χιλιάδες εγγεγραμμένους στους εκλογικούς καταλόγους. Αυτό το νούμερο είναι εξωπραγματικό. Πολύ περισσότεροι πρέπει να είναι οι Έλληνες που άφησαν τη χώρα τον καιρό της κρίσης. Άρα, ουσιαστικά η ΝΔ έθεσε ως βάση της αρχικής της επιχειρηματολογίας σας ένα fake news. Αυτά τα έλεγε η Κυβέρνηση πριν αποδεχθεί ως βάση συζήτησης την πρόταση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, που από την αρχή είχε μια λογική δική της, κάνοντας λόγο για ψήφο σε όσους έχουν πραγματικό δεσμό με τη χώρα.

Στην πραγματικότητα κάθε Έλληνας, οποιοσδήποτε έχει ελληνική ιθαγένεια έχει εκλογικό δικαίωμα. Η εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους δεν αποτελεί πρόσθετη προϋπόθεση. Όποιος είναι Έλληνας, είναι γραμμένος σε ένα δημοτολόγιο και η μεταφορά από το δημοτολόγιο στους εκλογικούς καταλόγους είναι αυτοδίκαιη και αυτόματη. Άρα, πόσοι Έλληνες έχουν δυνητικά το δικαίωμα να ψηφίσουν και βρίσκονται στο εξωτερικό; Η απάντηση είναι μία άλλη Ελλάδα. Η ίδια η Κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας το 2007, στο πλαίσιο σχετική δίκης στο ΕΔΔΑ με το υπόμνημα που κατέθεσε έκανε λόγο -και μνημονεύεται ρητά στην Απόφαση Σιταρόπουλος κατά της Ελλάδας- για «τρία εκατομμύρια επτακόσιες χιλιάδες ανθρώπους που θα μπορούσαν να ψηφίσουν» σε έναν πληθυσμό έντεκα εκατομμυρίων ατόμων που διαμένουν στην Ελλάδα και που στη συνέχεια το ανέλυσε σε «περίπου ένα εκατομμύριο οκτακόσιες πενήντα χιλιάδες Έλληνες πολίτες» - το υπόμνημα αναφέρεται ρητά γε πολίτες, όχι για Έλληνες της ομογένειας- «που διαμένουν στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και περίπου πεντακόσιες πενήντα οκτώ χιλιάδες που διαμένουν στην Αυστραλία».

Να δεχθώ την καλή προαίρεση του Γενικού σας Εισηγητή ότι όλοι θέλουμε να ρυθμίσουμε το θέμα της ψήφου των αποδήμων. Κατ' εξοχήν, όμως, το τεκμήριο ότι μία πολιτική δύναμη θέλησε πράγματι να το προωθήσει είναι ότι εμείς προτείναμε στην αναθεώρηση, στην Προτείνουσα Βουλή, τη

συγκεκριμένη διάταξη της προσθήκης παραγράφου 4 στο άρθρο 54, που επιτρέπει τη συζήτηση αυτή. Και μολονότι, όπως σας είπα, θα επιδιώξουμε τις συγκλίσεις, εξακολουθούμε να θεωρούμε αρτιότερη από πλευράς εξυπηρέτησης δύο βασικών πολιτικών και συνταγματικών σκοπών την δική μας πρόταση αναθεώρησης. Γιατί αυτή εξασφαλίζει τη διευκόλυνση του δικαιώματος εκλέγειν σε όλους τους Έλληνες αποδήμους, όλους τους Έλληνες εκλογείς του εξωτερικού και επιπλέον εγγυάται σε αυτούς και αυτοτελές δικαίωμα εκλέγεσθε.

Ας τα πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Ποιες ήταν οι δύο βασικές λειτουργίες που εξυπηρετεί η πρότασή μας; Την πρώτη την ανέφερα ήδη. Όλοι οι Έλληνες απόδημοι πρέπει να έχουν δικαίωμα διευκόλυνσης ψήφου, σύμφωνα με το πνεύμα αποφάσεων στο παρελθόν του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού, σύμφωνα με τις προτάσεις της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Και προσθέσαμε και μια δεύτερη προϋπόθεση, αυτό να γίνει με σεβασμό στη δημοκρατική αρχή και την ευρωπαϊκή εμπειρία ως προς τη μη αλλοίωση του εκλογικού σώματος των μόνιμων κατοίκων.

Η δεύτερη αυτή προϋπόθεση ανταποκρίνεται πλήρως στην ευρωπαϊκή πρακτική όσων χωρών έχουν σημαντική διασπορά, οι οποίες δεν αντιμετωπίζουν νομικά με τον ίδιο τρόπο την ψήφο των μόνιμων κατοίκων αυτήν όσων μένουν μόνιμα στο εξωτερικό. Κάποια κράτη μάλιστα όπως η Ιρλανδία και το Ισραήλ προβλέπουν απόλυτη απαγόρευση για οποιαδήποτε συμμετοχή αποδήμων στις εκλογές. Στα κράτη αυτά οι μόνιμοι κάτοικοι του εξωτερικού έχουν στερηθεί εντελώς το δικαίωμα ψήφου και ακόμα κι αν είναι στη χώρα κατά την διάρκεια των εκλογών, δεν μπορούν να ψηφίσουν. Αυτονοήτως είναι κάτι που εμείς και πολιτικά –όλες οι πτέρυγες της Βουλής- δεν το θέλουμε και υφίστανται και ρυθμίσεις στο Σύνταγμά μας που θα καθιστούσαν μια τέτοια ρύθμιση ευθέως αντισυνταγματική. Όλες οι άλλες χώρες με διασπορά υιοθετούν ένα κλειστό σύστημα εκπροσώπησης, όπως η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Γαλλία. Ορισμένες άλλες χώρες χωρίς σημαντική διασπορά υιοθετούν ένα σύστημα περιορισμού της διευκόλυνσης των πολιτών τους να ψηφίζουν με κριτήρια όπως ο χρόνος απουσίας ή παρουσίας στη χώρα και ο πραγματικός δεσμός με τη χώρα, ανάλογα με όσα προτείνει το ΚΚΕ.

Στην αρχή του πολιτικού διαλόγου διαμορφώθηκαν γενικά δύο κατηγορίες προτάσεων, δύο γενικές αντιλήψεις του θέματος. Η πρώτη ήταν αυτή που περιλάμβανε την δική μας, για κλειστό σύστημα εκπροσώπησης με σύστημα διακριτής καταμέτρησης (μοντέλο Πορτογαλίας, Ιταλίας και Γαλλίας), αλλά και την πρόταση του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, με την πρόβλεψη κριτηρίων περιορισμού του δικαιώματος. Η δεύτερη ήταν αυτή της Νέας Δημοκρατίας, κατά την οποία θα ψηφίζαν με επιστολική ψήφο όλοι οι εκλογείς του εξωτερικού, χωρίς καμιά διαφοροποίηση του τρόπου καταμέτρησης της ψήφου τους. Στην πρόταση αυτή προσχώρησε εξ αρχής η Ελληνική Λύση, που όπως φαίνεται ακολουθεί τη Νέα Δημοκρατία σε όλα τα κρίσιμα ζητήματα, και το Κίνημα Αλλαγής, ασκώντας μεν τυπικά αυτοκριτική, γιατί αυτό αποτελούσε μια ανατροπή της προηγούμενης θέσης τους, χωρίς όμως να - τους λόγους της πρόσφατης διαφοροποίησής του.

Στο πλαίσιο του διαλόγου που ακολούθησε, η Νέα Δημοκρατία εγκατέλειψε την αρχική θέση της χωρίς όρους ανοιχτής εκπροσώπησης και υιοθέτησε ως βάση συζήτησης τη θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ακριβώς επειδή σε αυτό το δίπολο, ανοιχτού και κλειστού συστήματος, η θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας ήταν πιο κοντά στη δική μας άποψη και εμείς δεχθήκαμε να συζητήσουμε και επ' αυτής, με προϋπόθεση, βέβαια, ότι θα έχει την αναγκαία συνταγματική υποδοχή μέσω της αναθεώρησης.

Ερχόμαστε, λοιπόν, τώρα να δούμε με ποιες προϋποθέσεις ο νόμος αυτός θα είναι συνταγματικός. Πριν απ' αυτό, να θυμίσω ότι τα σχετικά με τον κίνδυνο αλλοίωσης του εκλογικού σώματος δεν τα λέει μόνο η Αριστερά. Δεν τα έλεγε μόνο το ΠΑΣΟΚ στο παρελθόν. Σας διαβάζω ένα απόσπασμα από πρόσφατη ομιλία του Ευάγγελου Βενιζέλου στην εκδήλωση του Κύκλου Ιδεών «Εκλογικό Σύστημα και Ψήφος των Αποδήμων» που δόθηκε στις 17 Οκτωβρίου του 2019. Εξηγεί εκεί γιατί έπρεπε να προβλεφθεί στην αναθεώρηση του 2001 η αυξημένη πλειοψηφία των δύο τρίτων και λέει: «Γιατί ο νόμος αυτός αλλάζει το εκλογικό σώμα, άρα αλλάζει το ίδιο το πλαίσιο αναφοράς, επηρεάζει το θεμέλιο της λαϊκής κυριαρχίας». Άλλωστε, το πρώτο κόμμα που έκανε λόγο για αλλοίωση του εκλογικού σώματος λόγω συμμετοχής στην ψηφοφορία απόδημων Ελλήνων πολιτών ήταν η Νέα Δημοκρατία στις εκλογές του 2000 και μάλιστα για συμπατριώτες μας που είχαν εγκατασταθεί μόνιμα πλέον στην Ελλάδα. Ήταν όταν εκατό πενήντα χιλιάδες συμπολίτες μας –ομογενείς μας αρχικά, που έγιναν μετά συμπολίτες μας- από τις χώρες της Σοβιετικής Ένωσης ψήφισαν για πρώτη φορά το 2000 σ' αυτήν την κρίσιμη εκλογή, που κρίθηκε πράγματι στο νήμα.

Επειδή υπάρχει πάντα ο κίνδυνος αλλοίωσης του εκλογικού σώματος των μόνιμων κατοίκων, υφίσταται η πάγια ευρωπαϊκή εμπειρία στην οποία ήδη αναφέρθηκα, είτε στο πλαίσιο κλειστού συστήματος εκπροσώπησης είτε με περιορισμούς του δικαιώματος. Στην υπόθεση Σιταρόπουλος κατά Ελλάδα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αιτιολογεί ως εξής τους περιορισμούς αυτούς: «Πρώτον, λαμβάνοντας υπόψη το τεκμήριο ότι οι πολίτες που δεν κατοικούν εντός της Επικράτειας δεν επηρεάζονται τόσο άμεσα ή διαρκώς από τα καθημερινά προβλήματα της χώρας τους και έχουν λιγότερη πληροφόρηση γι' αυτά. Δεύτερον, τη στενή σχέση μεταξύ του δικαιώματος ψήφου στις βουλευτικές εκλογές και το να επηρεάζεται κάποιος άμεσα από τις αποφάσεις των πολιτικών οργάνων που εκλέγονται με αυτόν τον τρόπο. Και τρίτον, την εύλογη φροντίδα του νομοθέτη να περιορίσει την επιρροή των πολιτών που ζουν στο εξωτερικό στις εκλογές επί ζητημάτων τα οποία, ενώ είναι κατά γενική ομολογία θεμελιώδη, αφορούν κατά κύριο λόγο άτομα που ζουν εντός της χώρας.»

Και μια τελευταία παρατήρηση, πέρα από αυτά τα συνταγματικά που προανέφερα, επί της πολιτικής ουσίας του θέματος: Ακούω συχνά την κατηγορία ότι εμείς με τους δύο όρους που θέτουμε, δηλαδή της ανάγκης όλοι να ψηφίζουν, αλλά να υπάρχει και κάποιου είδους στάθμιση της ψήφου, επαναφέρουμε την παλιά συζήτηση περί αυτοχθόνων και ετεροχθόνων που είχε δοκιμάσει και την πολιτική ζωή και το Συνταγματικό Δίκαιο. Αυτό είναι εντελώς ανακριβές.

Ποια είναι η δική μας αντίληψη για το πώς συγκροτείται ο δήμος, το πολιτικό υποκείμενο; Θεωρούμε ότι στη δημοκρατία ο δήμος συγκροτείται με την πολιτική συμμετοχή σε έναν ενιαίο δημόσιο χώρο και μέσω της πολιτικής αυτής συμμετοχής δημιουργείται αντίληψη κοινότητας, αξιών, κοινότητας συμφερόντων και κοινού μέλλοντος. Η δική μας αντίληψη, λοιπόν, είναι όχι απλώς διαφορετική, είναι αντιδιαμετρικά αντίθετη από αυτήν που θεωρεί ότι το βασικό στοιχείο που προσδιορίζει την ένταξη στον δήμο είναι το γένος ή ο τόπος γέννησης, όπως αντανακλάται στις νομικές έννοιες του ιθαγενούς ή αυτόχθονα. Αυτή είναι η νέα δημοκρατική θεώρηση για τον τρόπο συγκρότησης του πολιτικού υποκειμένου. Και γι' αυτό, όλα τα σύγχρονα ευρωπαϊκά κράτη αναγνωρίζουν και στους μετανάστες που δεν έχουν ακόμα λάβει ιθαγένεια το δικαίωμα συμμετοχής στις τοπικές εκλογές, για τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, πράγμα που θέλει να το ρυθμίσει και η σχετική δική μας πρόταση.

Περνώ τώρα στη σχετική πρόταση αναθεώρησης που κατέθεσε η Νέα Δημοκρατία. Θα ξεκινήσω με παρατηρήσεις που αφορούν νομοτεχνικά θέματα και θέματα ορολογίας. Δεν πρέπει να παραισφύρουν στην διάταξη διαφορετικοί εννοιολογικοί προσδιορισμοί ως προς το ποιος είναι ο πληθυσμός που ερχόμαστε να ρυθμίσουμε. Ο ορθός όρος είναι αυτός που αναφέρεται στο πρώτο εδάφιο, «εκλογείς που βρίσκονται έξω από την Επικράτεια». Θα πρέπει να διορθωθεί, επομένως, αναλόγως η αναφορά στον Ελληνισμό της διασποράς, που είναι ένα άλλο μέγεθος. Στον Ελληνισμό της διασποράς ανήκουν και οι ομογενείς που δεν έχουν ελληνική υπηκοότητα, δεν έχουν ελληνικό διαβατήριο. Επομένως, η αναφορά στο ίδιο κείμενο εννοιών με διαφορετικό περιεχόμενο μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση στον ερμηνευτή.

Δεύτερη παρατήρηση: Στο πρώτο εδάφιο αυτής της παραγράφου ορθά γίνεται αναφορά στον νόμο της παραγράφου 51 της παραγράφου 4, σε νόμο δηλαδή ο οποίος απαιτεί ειδική πλειοψηφία των δύο τρίτων. Στα επόμενα εδάφια, εκεί που έρχεται να ρυθμίσει τις νομοτεχνικές πλευρές του νόμου ως προς το πώς θα γίνεται ο καταμερισμός των Βουλευτών Επικρατείας, η ρύθμιση δεν αναφέρεται πια στον νόμο αυτό, αλλά στον νόμο του άρθρου 54. Δεν ξέρω αν είναι αυτή η πρόθεση του συντάκτη. Έτσι όπως όμως είναι διατυπωμένη η διάταξη, διασπάται η ύλη που αφορά τη ρύθμιση της ψήφου των αποδήμων Ελλήνων σε ένα τμήμα που μπορεί να ρυθμιστεί με την ειδική πλειοψηφία των δύο τρίτων και σε ένα άλλο που μπορεί να ρυθμιστεί με κοινό νόμο. Αυτό δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό, όχι μόνο από μας, την Αντιπολίτευση -δεν έχουμε διάθεση να σας δώσουμε λευκή κάρτα, αλλά και συνταγματικά δεν είναι ανεκτό. Διότι δεν νοείται διάσπαση της ύλης που έρχεται να ρυθμιστεί σε δύο διαφορετικά επίπεδα. Εάν είναι παραδρομή ή εσφαλμένη διατύπωση, θα πρέπει να συμπληρωθεί.

Η πρότασή μου είναι ότι πρέπει ρητά να γίνει αναφορά ότι όλα τα θέματα τα σχετικά με την ψήφο των αποδήμων δεν ρυθμίζονται από τον κοινό νομοθέτη, αλλά από τον ειδικό νόμο που προβλέπει το άρθρο 51 παράγραφος 4.

Να επαναλάβω ότι η δική μας νομοθετική πρόταση είναι πολύ πιο ευνοϊκή για τους αποδήμους από τη συμβιβαστική πρόταση της Νέας Δημοκρατίας. Εμείς προβλέπαμε μέχρι δώδεκα Βουλευτές Επικρατείας Εξωτερικού. Επιπλέον η πρόταση μας εξασφάλιζε και το αυτοτελές δικαίωμα του εκλέγεσθαι, της εκπροσώπησης των αποδήμων Ελλήνων και όχι μόνο το δικαίωμα του εκλέγειν. Εξακολουθούμε να θεωρούμε την αρχική μας πρόταση καλύτερη από όλες τις απόψεις. Είμαστε, όμως, διατεθειμένοι να προχωρήσουμε σε συγκλίσεις στη βάση μιας λογικής που, όπως ξαναείπα, δεν συνιστά εγκατάλειψη της δικής μας αφετηριακής θέσης.

Να επισημάνω, τέλος, ότι όλη η συζήτηση ως προς το κλειστό ή όχι σύστημα εκπροσώπησης γίνεται με ιδιαίτερη πολιτική βαρύτητα, ακριβώς γιατί δεν είναι κρυφή η πρόθεσή της Κυβέρνησης να φέρει σε ψήφιση ένα εκλογικό σύστημα που θα δίνει σημαντικό μόνους δεκάδων εδρών στο πρώτο κόμμα. Είναι προφανές ότι η πολιτική επιχειρηματολογία της Νέας Δημοκρατίας υπέρ της ισοτιμίας της ψήφου προσκρούει ενώπιον αυτής της, κατά τη γνώμη μου, βάνουσης προσβολής της ισοδυναμίας της ψήφου, εφόσον θα αρκεί μόνο μία ψήφος να χωρίζει το πρώτο από το δεύτερο κόμμα, για να δώσει σε αυτό πενήντα έδρες.

Αν καθιερωνόταν αντιθέτως, όπως προτείνουμε, πάγιο αναλογικό εκλογικό σύστημα, δεν θα υπήρχε καμία δυνατότητα ανατροπής της αρχής της ισοτιμίας. Έχει γίνει εξαντλητική συζήτηση στην προτεινόμενη Βουλή για τον λόγο που αυτό το σύστημα της απλής αναλογικής είναι αυτό που με τον

καλύτερο τρόπο επιτρέπει την έκφραση της λαϊκής βούλησης. Είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο σε αρκετά Συντάγματα, κατεξοχήν στο πορτογαλικό και η πορεία εξέλιξης του πολιτεύματος στα κράτη αυτά αποτελεί μια πλήρη απόδειξη ότι η κυβερνησιμότητα δεν εξαρτάται από τεχνάσματα που διαμορφώνουν το αποτέλεσμα, αλλά από την κουλτούρα του ίδιου του πολιτικού συστήματος.

Στις πρόσφατες εκλογές στην Πορτογαλία το σοσιαλιστικό κόμμα αναδείχθηκε πρώτο και θα σχηματίσει μια κυβέρνηση ανοχής, μολονότι δεν έχει την απόλυτη πλειοψηφία. Ακόμη πιο ενδεικτικό, όμως, ήταν πώς λειτούργησε στο επίπεδο της κουλτούρας πολιτικών συνεννοήσεων το εκλογικό αποτελέσματα του 2015. Το 2015 το συντηρητικό κόμμα είχε συγκεντρώσει στην Πορτογαλία το 37% των ψήφων και ήταν πρώτο. Κυβέρνηση, όμως, σχημάτισε το δεύτερο κόμμα, το σοσιαλιστικό, γιατί μπόρεσε να αθροίσει τις έδρες που αντιστοιχούσαν στο 32% που πήρε με το 10% που είχε η Αριστερά.

Αυτή είναι πολύ πιο τίμια λύση, μέσω των συγκλίσεων και των συναινέσεων, από το να έχουμε κόμματα «καρτέλ» που στην πραγματικότητα δεν είναι ενιαία κόμματα, όπως αρκετές φορές έχω πει ότι δεν είναι η Νέα Δημοκρατία, δεδομένου ότι στο εσωτερικό της συμμετέχουν δύο ψυχές, μία λαϊκή Δεξιά, μία νεοφιλελεύθερη και τελευταία και μία τρίτη, ακροδεξιά. Καλύτερο είναι να υπάρχουν δυνατότητες συγκλίσεων και συναινέσεων μεταξύ κομμάτων με ειλικρίνεια, παρά τεχνητά κόμματα με συγκολλητική ουσία μόνον την αναμονή της κυβερνητικής εξουσίας. Δεν διαλέγεις ενδεχομένως πάντα, όπως θα ήθελες, τους συμμάχους σου σε ένα εκλογικό σύστημα απλής αναλογικής. Τους διαλέγεις, όμως, με θεσμική τιμιότητα και με τρόπο που να επιτρέπονται προγραμματικές συγκλίσεις, ακόμη και αν αυτές φαίνονται εξαρχής δύσκολες ή αδύνατες.

Τέλος, συνεπής στην ίδια λογική που ανέφερα προηγουμένως, που θεωρεί τη συγκρότηση του δημόσιου χώρου ως προϊόν πολιτικής συμμετοχής, είναι και η πρόταση μας κατά την οποία όλοι οι αλλοδαποί που έχουν συμπληρώσει πενταετή συνεχή και νόμιμη διαμονή στη χώρα να έχουν δικαίωμα συμμετοχής στις εκλογές για τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Για να αποδώσω τα του Καίσαρος τω Καίσαρι, αυτή ήταν πρόταση που είχε περιλάβει ο Γιάννης Ραγκούσης, ως Υπουργός του ΠΑΣΟΚ και η οποία κρίθηκε αντισυνταγματική από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Επιδιώκουμε τώρα να κατοχυρώσουμε ρητά τη συνταγματικότητά της.

Ιδού λοιπόν μπροστά μας πεδίο δόξης λαμπρόν. Αν όλες οι πτέρυγες εννοούν όσα λένε για τις συναινέσεις θα πρέπει να το αποδείξουν και κατά την επικείμενη ψηφοφορία.

A.3. Εισήγηση του Γενικού Αγορητή του Κινήματος Αλλαγής, κ. Ανδρέα Λοβέρδου

Επί της αρχής των αναθεωρητέων διατάξεων

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές,

έχω την τιμή να είμαι Γενικός Εισηγητής του κόμματός μου στην παρούσα Αναθεωρητική Βουλή. Ατυχώς, όμως, με ευθύνη της προηγούμενης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, το έργο μας αφενός είναι πολύ περιορισμένο, και αφετέρου απουσιάζει παντελώς η αναθεωρητική αιχμή. Η απουσία, όμως, αυτή αφαιρεί τόσο από το έργο μας όσο και από μας τους ίδιους τη δυνατότητα να έρθουμε σε επικοινωνία με τις Ελληνίδες και τους Έλληνες.

Η επικοινωνία αυτή είναι αδύνατη. Το διαπιστώσαμε, άλλωστε, στην προηγούμενη, προτείνουσα, Βουλή. Οι εργασίες μας δεν κατάφεραν να περάσουν τους τοίχους του κτιρίου της Βουλής. Καθιλόγηκαν μέσα στις αίθουσες. Και αυτό διότι δεν αγγίχτηκαν, με απόλυτη ευθύνη, επαναλαμβάνω, της προηγούμενης πλειοψηφίας, τα θέματα που κατά βάση απασχολούν τους πολίτες. Και συγκεκριμένα, ο ΣΥΡΙΖΑ δεν επέτρεψε να τεθούν υπό αναθεώρηση καίρια θέματα που αφορούν την γραφειοκρατία στη χώρα, τη γραφειοκρατία που δυναστεύει τη Διοίκηση και τη Δικαιοσύνη, δηλαδή αδιαφόρησε για τα δεινά που υφίσταται ο πολίτης ως διοικούμενος και ως διάδικος. Έγιναν πολλές προτάσεις από εμάς, όπως επίσης και από τη Νέα Δημοκρατία και Το Ποτάμι, οι οποίες όμως απορρίφθηκαν όλες.

Αγνοήθηκαν, επίσης, εκείνες οι προτάσεις μας που έχουν ως περιεχόμενο τη βελτίωση της θέσης του πολίτη ως πολιτικού και οικονομικού υποκειμένου. Προτιμήθηκαν θέματα που αφορούν τους ανοιχτούς δήθεν λογαριασμούς των κομμάτων με το εκλογικό σώμα, ή θέματα εσωτερικά των οργάνων του κράτους. Κι ακόμη η παρελθούσα πλειοψηφία πρότεινε να καταστούν πληθωρικότερες κάποιες συνταγματικές διατάξεις περί κοινωνικών δικαιωμάτων – τα ψηφίσαμε κι εμείς – που η νομολογία όμως έχει ήδη κατοχυρώσει, ενώ σήμερα αποκαλύπτονται οι προθέσεις της, όταν για την ψήφο των Ελλήνων του εξωτερικού, δηλαδή για ένα κορυφαίο πολιτικό δικαίωμα, ο ΣΥΡΙΖΑ προτείνει να ψηφίζουν οι συμπολίτες μας αυτοί, αλλά η ψήφος τους να μην προσμετράται στο εκλογικό αποτέλεσμα, με καταφανή παραβίαση της συνταγματικά κατοχυρωμένης ισότητας και ισοδυναμίας της ψήφου! Θεσμική υποκρισία!

Εμείς διατυπώνουμε με σαφήνεια τις θέσεις μας επί του θέματος αυτού: εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους, προσμέτρηση των ψήφων των Ελληνίδων και των Ελλήνων που ζουν στο εξωτερικό στο εκλογικό αποτέλεσμα, ανάδειξη Βουλευτών, με αφαίρεση ενός αριθμού από το ψηφοδέλτιο Επικρατείας, από ειδικό ψηφοδέλτιο και οπωσδήποτε επιστολική ψήφος. Καθαρές προτάσεις!

Και έτσι φτάσαμε στη σημερινή αναθεωρητική Βουλή μέσα σε συνθήκες κοινωνικής ανυποληψίας, κοινωνικώς αθέατοι, αλλά και πολιτικώς αόρατοι. Όπως επανειλημμένα έχω υποστηρίξει στις αίθουσες της Βουλής, πέρασαν οι εποχές που ο λόγος περί Συντάγματος και μόνο εμπεριείχε αυταξία. Κύρος από το κύρος του Συντάγματος εδώ και χρόνια δεν αντλείται. Σήμερα, για να έχει εκτόπισμα μια πρόταση αναθεώρησης του καταστατικού χάρτη της ελληνικής Δημοκρατίας πρέπει να αφορά τα πολιτικώς και κοινωνικώς επίμαχα και όπως εμείς πιστεύουμε τον ίδιο τον πολίτη ως διάδικο, ως διοικούμενο, ως υποκείμενο της οικονομίας, καθώς και ως πολιτικό υποκείμενο.

Εισαγωγικώς θέλω να προσθέσω, πως ο χρόνος του ενός μηνός, που μας έχει δοθεί για να ολοκληρώσουμε, είναι λίγος. Και δεν ευσταθεί επιχείρημα που ακούγεται, πως ο χρόνος δήθεν είναι

αρκετός, αφού η προηγούμενη προτείνουσα Βουλή για περισσότερες δεκάδες άρθρα είχε μόνο δύο μήνες. Γιατί, απευθυνόμενος στους νεοεκλεγέντες συναδέλφους, υποστηρίζω ότι πέρυσι, στην αρμόδια επιτροπή, κατά κυριολεξία «τσουβαλιάστηκαν» δεκάδες ρυθμίσεις σε ελάχιστες συνεδριάσεις με συμπίεσμένο χρόνο ομιλίας.

Ξεκινάει η διαδικασία σύνταξης των νέων διατάξεων, που θα αναθεωρήσουν τις υπό αναθεώρηση συνταγματικές διατάξεις. Ελπίζω η πίεση του χρόνου να μην οδηγήσει σε συντακτικά λάθη. Δυστυχώς, επαναλαμβάνω, τα περισσότερα σοβαρά θέματα, για τα οποία η αναθεώρηση θα μπορούσε να ήταν πολύ χρήσιμη, είναι εκτός αναθεώρησης: το άρθρο 16§2 για τη θρησκευτική ελευθερία στην εκπαίδευση, το άρθρο 16§5 για τα μη κρατικά μη κερδοσκοπικά πανεπιστήμια, το άρθρο 69 για την αυτοπρόσωπη παρουσία πολιτών στη Βουλή για τη στήριξη των αναφορών τους, το άρθρο 67 για την παρουσία ενός εύλογου αριθμού βουλευτών για την ψήφιση ενός σχεδίου νόμου, το άρθρο 70§6 για τη θέσπιση, άμεσου, διεισδυτικού και απροειδοποίητου κοινοβουλευτικού ελέγχου κατά τα αγγλοσαξονικά πρότυπα, η καθιέρωση νόμων αυξημένης πλειοψηφίας, με νέα διάταξη, για πολύ σημαντικά θέματα, ώστε να μην αλλάζουν με την απλή αλλαγή υπουργού ή κυβέρνησης αναστέλλοντας τη λειτουργία της κοινωνίας και της οικονομίας (π.χ. φορολογικοί νόμοι), το άρθρο 53§1 και η πρόβλεψη σταθερού οικονομικού κύκλου, η πρόβλεψη αποκλειστικών οικονομικών προθεσμιών για τη Διοίκηση και τη Δικαιοσύνη, γιατί σήμερα η Βουλή θεσπίζει τέτοιες προθεσμίες αλλά η Διοίκηση και η Δικαιοσύνη τις εκλαμβάνουν ως ενδεικτικές σε πολλές περιπτώσεις συντρίβοντας τα συμφέροντα των διοικουμένων, το άρθρο 93§4 για τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, που θα μείωνε τις υπερβολικές καθυστερήσεις.

Όλα αυτά παραλήφθηκαν. Οι πολίτες αγνοήθηκαν. Γι' αυτό και οι πολίτες αγνόησαν και αγνοούν την αναθεώρηση.

Προτιμότερο θα ήταν να μην προχωρήσουμε στην αναθεώρηση αυτή. Να την ακυρώσουμε όπως έχουμε το δικαίωμα και αμέσως να συντάξουμε νέα πρόταση για την επόμενη Βουλή. Γιατί χάνουμε δέκα ολόκληρα χρόνια, απλώς για να αλλάξουμε διατάξεις που αφορούν κυρίως το πολιτικό σύστημα, που τελικώς δεν μπορεί να συμμορφωθεί σταθερά σε αρχές, όπως π.χ. ότι δεν πρέπει να διαστρέφουμε το νόημα του άρθρου 32 και να «ρίχνουμε», κυβερνήσεις όπως έκανε ο ΣΥΡΙΖΑ το 2015, μην ψηφίζοντας Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

«Ακόμη μία μεγάλη ευκαιρία χάνεται»: αυτό είναι το μήνυμα της παρούσας αναθεώρησης. Ματαιίως αναζητώ κυρίαρχο σημείο αιχμής στην προκειμένη συνταγματική αναθεώρηση. Επιμέρους αιχμές, όπως η αναθεώρηση του άρθρου 86 – που ο ΣΥΡΙΖΑ αποτέλεσε παράδειγμα γιατί ακριβώς θεσπίστηκε το άρθρο αυτό με όσο έκανε εναντίον δέκα πολιτικών και κυρίως εναντίον μου, με το παραδικαστικό κύκλωμα που στήθηκε με ευθύνη υπουργού του και ίσως όχι μόνο αυτού– και η αλλαγή τρόπου εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας, όπου απαλλάσσεται το πολιτικό σύστημα από το άλγος της εκλογολογίας λόγω του σημερινού τρόπου ανάδειξης του ρυθμιστή του πολιτεύματος είναι δύο σοβαρές αλλαγές, σημειακού όμως χαρακτήρα.

Κι εδώ, όμως, πρέπει να σημειωθεί ένα διπλό λάθος του ΣΥΡΙΖΑ: α. η «ασίστ» που έδωσε στη Νέα Δημοκρατία να κάνει ό,τι θέλει με τη σύνταξη της νέας διάταξης, καθώς και β. η πρότασή του να αναδεικνύεται εν τέλει με άμεση εκλογή ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, αλλαγή που, αν γινόταν δεκτή,

θα οδηγούσε στη δημιουργία των προϋποθέσεων επανόδου στη δυαρχία της εκτελεστικής λειτουργίας, η οποία αποτελούσε το μόνιμο λόγο πολιτικών και πελατειακών κρίσεων και συνεχούς αστάθειας.

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές, η αναθεώρηση του Συντάγματος είναι μια νομικοπολιτική διαδικασία. Τα Συντάγματα τα συντάσσουν πολιτικοί. Τα εφαρμόζουν οι επίσημοι ερμηνευτές (δικαστήρια, Βουλή, Διοίκηση) και τα ερμηνεύουν επιστημονικώς οι επιστήμονες, του Δημοσίου Δικαίου κυρίως. Την πολιτική μας θεώρηση την κατέθεσα στην αρχή της ομιλίας μου, την οποία θα ολοκληρώσω με την επανάληψη όσων έχω υποστηρίξει στην προηγούμενη προτείνουσα Βουλή, σχετικά με το «περίφημο» θέμα των «κατευθύνσεων» που μας έδωσε η προηγούμενη Βουλή και τη δεσμευτικότητά τους.

Καταρχάς ζήτημα κατευθύνσεων δεν καθορίζεται από το άρθρο 110 του Συντάγματος, που ρυθμίζει τα της αναθεώρησης του. Το ζήτημα της δυνατότητας των δικαστηρίων να ελέγχουν τη συνταγματικότητα των αναθεωρημένων διατάξεων ως προς την ουσιαστική συνέφειά τους με την προταθείσα αναθεώρηση, ταυτίζεται με το θέμα της δέσμευσης της αναθεωρητικής-δεύτερης Βουλής, από τις κατευθύνσεις της προτείνουσας-πρώτης.

Η, (ως προς την αναθεώρηση του Συντάγματος), διάκριση της Βουλής σε κοινή και σε αναθεωρητική, οδηγεί και στη χρήση διαφορετικών όρων για την αναφορά σε έκαστην εξ αυτών: η πρώτη σύμφωνα με τον αείμνηστο Δημήτρη Τσάτσο είναι η προτείνουσα και η δεύτερη η αναθεωρητική. Ως προς το δικαστικό έλεγχο των αναθεωρημένων διατάξεων και συγκεκριμένα ως προς το δικαστικό έλεγχο της τήρησης των λεγομένων «κατευθύνσεων» της προτείνουσας Βουλής προς την αναθεωρητική, διατυπώνουμε ευθύς εξαρχής τη θέση του Κινήματος Αλλαγής: η αναθεωρητική Βουλή δεσμεύεται προφανώς από τις ειδικές διατάξεις, δηλαδή τα άρθρα, τις παραγράφους, τα εδάφια ή και τις ερμηνευτικές δηλώσεις της προτείνουσας, αλλά σε καμία περίπτωση δεν δεσμεύεται από τις λεγόμενες «κατευθύνσεις» της προτείνουσας Βουλής προς την αναθεωρητική.

Αυτό το εκ πρώτης όψεως απλό ζήτημα ερμηνείας του Συντάγματος, και συγκεκριμένα του άρθρου 110§2 εδ.β' και §3, το ανέδειξαν ως μείζον, δύο αποφάσεις ανωτάτων δικαστηρίων, του ΑΕΔ και του ΣτΕ, ως προς το παραδεκτό όμως κι όχι ως προς την ουσία επιχειρημάτων δύο διαδίκων. Συγκεκριμένα, κατά τις ανωτέρω διατάξεις του Συντάγματος, η προτείνουσα Βουλή προβαίνει σε ειδικό καθορισμό των διατάξεων που πρέπει να αναθεωρηθούν και στη συνέχεια η αναθεωρητική αποφασίζει στην πρώτη σύνοδό της σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις. Προφανώς, η αναθεωρητική Βουλή έχει την ευχέρεια είτε να μην προχωρήσει στην αναθεώρηση του Συντάγματος, είτε να προχωρήσει στην αναθεώρηση ορισμένων μόνο από τις ειδικές διατάξεις που πρότεινε η πρώτη, η κοινή, η προτείνουσα Βουλή. Αυτό είναι σαφέστατο και σήμερα αναντίρρητο.

Ως προς το κρίσιμο θέμα της δέσμευσης της αναθεωρητικής Βουλής από τις λεγόμενες «κατευθύνσεις» της προτείνουσας, το Κίνημα Αλλαγής εκφράζεται από τις θέσεις του Ευάγγελου Βενιζέλου, όπως αυτές διατυπώθηκαν στη μελέτη του με τίτλο «Δεσμεύεται η δεύτερη Βουλή από τις κατευθύνσεις της πρώτης στη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος;». Επαναλαμβάνω αμέσως, ότι θέση μας αποτελεί, πως η αναθεωρητική Βουλή δεν δεσμεύεται από τις λεγόμενες «κατευθύνσεις» της προτείνουσας. Και η πρακτική της εκάστοτε προτείνουσας Βουλής από τη δεκαετία του 1980, προσαρμόστηκε σε αυτή τη συνταγματική δεοντολογία. Οι επιτροπές της αναθεώρησης των προτεινουσών Βουλών με λακωνικότατο τρόπο έδιναν κάποιες κατευθύνσεις στις αναθεωρητικές

Βουλές, αλλά οι Ολομέλειες της Βουλής με ονομαστική ψηφοφορία αποφάσιζαν μόνο για ειδικές διατάξεις και τίποτε περισσότερο.

Αυτή η συνταγματική πρακτική πρέπει να συνεχιστεί. Αλλά ακόμη κι αν η προηγούμενη περιορισμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία άλλαξε τη στάση της Βουλής, και δημιούργησε μία εξαίρεση, αυτό σε τίποτα δεν επηρεάζει τις αποφάσεις της παρούσας Αναθεωρητικής Βουλής. Πολλές φορές παρατηρούντο Βουλευτές της πλειοψηφίας να αντιλαμβάνονται πως σήμερα στην παρούσα Βουλή το κλίμα θα είναι το ίδιο με εκείνο της προηγούμενης και δεν σκέφτονταν ούτε το πιο απλό, πως τουλάχιστον το 40% των βουλευτών αλλάζει από Βουλή σε Βουλή, ιδίως όταν αλλάζουν οι πλειοψηφίες. Την κατά τα ανωτέρω θέση μας θεμελιώνουμε πρώτον, στις συνταγματικές διατάξεις περί της λαϊκής κυριαρχίας και της δημοκρατικής αρχής, όπως αυτές στην ιστορικός εκάστοτε τελευταία φορά εκφράστηκαν.

Ουδείς και ουδεμία μπορούν να παραλείπουν το κορυφαίο γεγονός, πως ανάμεσα στην προτείνουσα και την αναθεωρητική Βουλή μεσολαβούν γενικές βουλευτικές εκλογές. Πόσο μάλλον στην περίπτωσή μας, όπου η πρόταση διατυπώθηκε από μία πλειοψηφία του 2015, η οποία ανέδειξε Βουλή, η οποία βρισκόταν στην τελευταία σύνοδό της και όπως αποδείχθηκε στις τελευταίες εβδομάδες της. Ενώ η παρούσα, η Αναθεωρητική, θα λάβει τις αποφάσεις της τώρα, κατά την πρώτη σύνοδό της, όπως άλλωστε το ίδιο το Σύνταγμα ορίζει.

Υπάρχει δηλαδή εδώ και τεκμήριο δημοκρατικής νομιμοποίησης, το οποίο αποκλείεται να το αγνοεί κάποιος. Και ευλόγως το τεκμήριο αυτό λειτουργεί υπέρ των πλειοψηφιών που θα διαμορφωθούν σήμερα στην Επιτροπή αυτή και στην Ολομέλεια της Βουλής. Δεύτερον τη θέση μας θεμελιώνουμε στις ειδικές διατυπώσεις του άρθρου 110§2εδ.β' και §3, στις οποίες ήδη αναφερθήκαμε. Τρίτον, στηρίζομαστε στο δικαστικώς ανεξέλεγκτο των *interna corporis* της Βουλής, όπως απορρέει μεταξύ άλλων και από το εξ αντιδιαστολής επιχείρημα που προκύπτει από το άρθρο 73§2 του Συντάγματος, περί της απαραίτητης γνωμοδότησης του Ελεγκτικού Συνεδρίου επί συνταξιοδοτικού σχεδίου νόμου. Και τέταρτον, βασιζόμαστε στην απαγόρευση της διάκρισης των συνταγματικών διατάξεων σε ιεραρχικώς ανώτερες και κατώτερες.

Μόνη διάκριση που γίνεται δεκτή στην ελληνική επιστήμη του Συνταγματικού Δικαίου είναι ανάμεσα στις συνταγματικές διατάξεις που αναθεωρούνται και σε εκείνες που δεν αναθεωρούνται, σύμφωνα με το άρθρο 110 του Συντάγματος Όπως εν προκειμένω αναφέρει ο Δημήτρης Τσάτσος, «μεταξύ των διατάξεων του Συντάγματος δεν υπάρχει τυπική ιεράρχηση. Όλοι οι κανόνες του Συντάγματος είναι νομικά ισότιμοι, αλλιώς θα είχαμε περιπτώσεις ενδεχόμενης αντισυνταγματικότητας συνταγματικών διατάξεων. Δεν προκύπτει μια εσωτερική ιεραρχία των συνταγματικών κανόνων που θα παρείχε στον δικαστή, κατά το άρθρο 93§4, τη δυνατότητα να ελέγχει τη συνταγματικότητα κάποιων συνταγματικών διατάξεων».

Συνεπώς, για να σχολιάσουμε εδώ και τις αποφάσεις ΑΕΔ 11/2003 και ΣτΕ 2512/2016, όπου τα δικαστήρια αυτά έκριναν ως τυπικώς παραδεκτά αιτήματα διαδίκων να ελεγχθούν οι «κατευθύνσεις» προτείνουσας Βουλής, εάν δεν απέρριπταν επί της ουσίας στη συνέχεια τα αιτήματά τους, θα έπρεπε να παραμερίσουν διατάξεις του Συντάγματος ως «αντισυνταγματικές». Παρόμοια διάκριση όμως των συνταγματικών κανόνων αποκρούεται από το ίδιο το σύνολο των διατάξεων του Συντάγματος και

κυρίως από τα άρθρα 1 και 110 αυτού κι αυτό διότι αν γινόταν δεκτή θα διασπούσε την συνοχή της συνταγματικής τάξης της χώρας μας.

Κυρίες και κύριοι βουλευτές, στην προτείνουσα Βουλή αποφύγαμε να προσφέρουμε τις 20 τότε ψήφους μας υπέρ της αναθεώρησης συνταγματικών διατάξεων, προκειμένου οι 180 ψήφοι να αναζητηθούν από την παρούσα βουλή και άρα οι συναινέσεις να διαμορφωθούν σήμερα επί συγκεκριμένων διατάξεων και όχι επί πολιτικών σκεπτικών για τις μέλλουσες διατάξεις. Ψηφίσαμε, όμως, διά του κοινοβουλευτικού μας εκπροσώπου, δέμου δηλαδή, όσες προτάσεις κρίναμε ως ορθές.

Η ψήφος μας αυτή μας δεσμεύει και σήμερα. Η στάση μας, ως κόμματος, στην προτείνουσα Βουλή υπήρξε ιδιαίτερος παραγωγική, διότι παραβλέψαμε πως δίπλα μας κάθονταν κάποιοι εκ των πρωταγωνιστών των πολιτικών μας διώξεων, αλλά και γιατί γνωρίζουμε τα θέματα και επιδιώκουμε να είμαστε χρήσιμοι για τη χώρα και για τις Ελληνίδες και τους Έλληνες.

Πρώτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 3§1 - 3§2 - 3§3 - 3 προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης - 13§5 - 33§2 - 59§1 και 59§2

Κύριε Πρόεδρε, κυρίες και κύριοι Βουλευτές,

στην προηγούμενη προτείνουσα Βουλή τόνιζα με ένταση την ανάγκη να ξέρουμε τί ορίζει το Σύνταγμα, προκειμένου να διατυπώσουμε προτάσεις αναθεώρησής του. Κι αυτό γιατί μας ταλαιπωρούσε ένας δημόσιος διάλογος περί δήθεν χωρισμού Εκκλησίας και Κράτους, όπου κανένας δεν καταλάβαινε τι εννοούσε ο άλλος. Και για να διορθώσω τον εαυτό μου, τελικά δεν επρόκειτο περί διαλόγου, αλλά περί ανθρώπων που μιλούσαν μόνοι τους, δίχως να ακούει ο ένας τι έλεγε ο άλλος.

Ας δούμε, λοιπόν, προσεκτικά τι ορίζει το Σύνταγμα σήμερα. Το άρθρο 3 εμπεριέχει ρυθμίσεις που αφορούν έξι θέματα και που με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο έρχονται από το παρελθόν, τον 19ο αιώνα και το Σύνταγμα του 1844:

α) Τον καθορισμό της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού ως επικρατούσας. Κρατούσα, στη θεωρία, άποψη είναι πια, πως η διάκριση αυτή έχει συμβολικό, διαπιστωτικό και διακηρυκτικό χαρακτήρα στο μέτρο που αφορά την συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνίδων και των Ελλήνων. Η δε θρησκευτική ελευθερία προστατεύεται στο άρθρο 13§1 του Συντάγματος, το οποίο εξειδικεύεται αποκλειστικά από τυπικό νόμο, δηλαδή από νόμο ψηφισμένο από την Ολομέλεια της Βουλής (άρθρο 72§1 του Συντάγματος), αλλά και δεν αναθεωρείται (άρθρο 110§1 του Συντάγματος). Εφαρμόζοντας το άρθρο 13§1 είχα την τιμή ως Υπουργός Παιδείας να εισηγηθώ στην Βουλή το Ν. 4301/2014, με τον οποίο οργανώθηκαν οι θρησκευτικές κοινότητες στην Ελλάδα και προστατεύτηκε η άσκηση λατρείας όλων των γνωστών θρησκειών στην Ελλάδα. Νόμος που υποδέχτηκαν με ανακούφιση όλοι οι πιστοί άλλων γνωστών θρησκειών και ο όποιος έπρεπε να είχε θεσπιστεί πριν από 50 χρόνια, αλλά καθυστερούσε!!! Έτσι προστατεύεται η θρησκευτική ελευθερία στη νομοθεσία και στην πράξη και όχι με στερεότυπα. Μετά από μία ακόμη αδέξια «κωλοτούμπα» ο ΣΥΡΙΖΑ αποστασιοποιήθηκε από την κλασική του θέση περί του απροσδιόριστου χωρισμού Εκκλησίας και Κράτους και δεν πρότεινε μια τέτοιου είδους αναθεώρηση της συγκεκριμένης διάταξης του άρθρου 3.

Και στο σημείο αυτό, επιτρέψτε μου μία σύντομη παρέμβαση, με την οποία θα προσπαθήσω να εξηγήσω την αναφορά του προοιμίου του Συντάγματος, καθώς και τη διατύπωση του άρθρου 3. Προκύπτει αμέσως από την παρακαταθήκη του Φιλελληνισμού -όπου η χριστιανική θρησκεία αποτέλεσε και αυτή μία αιτία του-, αλλά και, κυρίως, από το ρόλο της Εκκλησίας στην Εθνική Παλιγγενεσία, ο σεβασμός στην Ορθόδοξη του Χριστού Εκκλησία όχι ως στοιχείο του συνταγματικού-θεσμικού οικοδομήματος ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού κράτους δικαίου, αλλά ως συλλογικό συναίσθημα, ως ζωοποιό στοιχείο της παράδοσής μας. Έως εδώ όμως. Το κράτος δικαίου, δηλαδή ο σεβασμός στα θεμελιώδη δικαιώματα πρέπει να είναι πλέριος. Και σε αυτό κατατείνουν οι προσπάθειες και οι προτάσεις μας.

β) Τη διακήρυξη της ενότητας της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος με την μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη εκκλησία του Χριστού. Πρόκειται για τη διακήρυξη της δογματικής ενότητας της Εκκλησίας της Ελλάδος με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και της Εκκλησίας της Ελλάδος με τις άλλες ομόδοξες.

γ) Τη διακήρυξη, πως η Εκκλησία της Ελλάδος τηρεί τους αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Εδώ τέθηκαν από τη θεωρία και τη νομολογία ζητήματα, εάν πρόκειται

για όλους τους ανωτέρω κανόνες, ή εάν αφορά η διάταξη εκείνους που σχετίζονται με την δογματική ένωση των Εκκλησιών. Δογματικοί ή διοικητικοί κανόνες, ή όλοι από κοινού δηλαδή. Και ακόμη, μεταγενέστερα, η νομολογία του ΣτΕ επιχείρησε περαιτέρω διάκριση, στους θεμελιώδεις και τους μη θεμελιώδεις κανόνες. Πρόσφατη επ' αυτών των θεμάτων απόφαση η 3003/2014 της Ολομέλειας του ΣτΕ. Ούτε επ' αυτού του θέματος η πλειοψηφία στην προηγούμενη Βουλή πρότεινε αλλαγές.

δ) Τη διακήρυξη πως η Εκκλησία της Ελλάδος είναι αυτοκέφαλη, και διοικείται όπως ορίζει ο Καταστατικός της Χάρτης, με την τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της 29ης Ιουνίου 1850, που κήρυττε επισήμως την Αυτοκεφαλία, και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928, περί υπαγωγής των Μητροπόλεων των Νέων Χωρών στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος. Ούτε επ' αυτού είχε προτείνει κάτι ο ΣΥΡΙΖΑ και ευτυχώς. Προβληματίζει ωστόσο που δεν χρησιμοποιήθηκε στα τέσσερα και μισό χρόνια της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ, η δυνατότητα να ρυθμίζεται ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας με πράξεις κανονιστικές της ίδιας της Εκκλησίας και όχι με νόμο όπως σήμερα ισχύει με το Ν. 590/1977. Υποκρισία μία ακόμη φορά, μεγάλη στις διαστάσεις της υποκρισίας, για όσους διακινούν την ψευδοθεωρία περί χωρισμού Εκκλησίας και Κράτους.

ε) Την αναφορά στο άρθρο 3§2 στα ειδικά εκκλησιαστικά καθεστώτα σε περιοχές της Ελλάδας. Έχει διευκρινιστεί, πως δεν αφορά η παράγραφος αυτή τις Μητροπόλεις των Νέων Χωρών, αλλά την ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης και τις πέντε Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου. Και δεν αφορά επίσης το Άγιον Όρος, ως προς το οποίο υπάρχει η διάταξη του άρθρου 105 του Συντάγματος. Έχω την τιμή να είμαι ο Υπουργός που έδωσε νομική υπόσταση στην Εκκλησία της Κρήτης, καθορίζοντάς την ως Ν.Π.Δ.Δ. (άρθρο 52, Ν.4310/2014) και αλλάζοντας τον τρόπο εκλογής του Αρχιεπισκόπου (άρθρο 52, Ν. 4310/2014). Κάναμε ένα ιστορικό βήμα. Ορίσαμε το τριπρόσωπο για την εκλογή του Αρχιεπισκόπου να προκύπτει από την ίδια την Εκκλησία και όχι από τον Υπουργό Παιδείας!!! Και την τελική επιλογή να κάνει η Ιερά Σύνοδος του Πατριαρχείου. Αυτές είναι οι πραγματικές και ειλικρινείς πρακτικές διακριτών ρόλων.

στ) Τέλος, τη ρύθμιση της §3 του άρθρου 3. Το αναλλοίωτο του κειμένου της Αγίας Γραφής και η επίσημη μετάφρασή του μόνο με άδεια της Εκκλησίας της Ελλάδος και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Απορεί κανείς με αυτή τη διάταξη, μόνο αν δεν ξέρει τι έγινε το 1901. Αν αγνοεί τα τραγικά γεγονότα, τα αποκληθέντα «Ευαγγελικά» ή «Ευαγγελιακά», οπότε η εφημερίδα Ακρόπολις δημοσίευσε τη μεταγλώττιση των Ευαγγελίων στη δημοτική. Οι φοιτητές «τα έσπασαν» τότε. Έφτασαν και έως τη Βουλή οι «γλωσσαμύντορες» του Δηληγιάννη, γι' αυτό σας λέω υπάρχουν ομοιότητες με πρόσφατες εξελίξεις σε ό,τι αφορά τη δημαγωγία, με τραγική- φονική τότε κατάληξη. Έτσι το Σύνταγμα του 1911 συμπεριέλαβε αυτή τη διάταξη. Επ' αυτού ο ΣΥΡΙΖΑ προτείνει απάλειψη. Δεν είχαμε αντίρρηση. Αλλά είναι δυνατόν να προσβάλλεται από τον Πρωθυπουργό η ιστορία του τόπου; Κινείται μια διαδικασία αναθεώρησης για να απαλειφθεί μία διάταξη που αφορά την ιστορία του τόπου; Έτσι, για να δοθεί δήθεν νόημα στην αναθεώρηση του άρθρου 3; Δεν θα έχουμε αντίρρηση σε αυτό. Αλλά, έλεος!

Εμείς προτείνουμε έναν αστερίσκο ερμηνευτικό για διακριτούς ρόλους (πρόταση Ευάγγελου Βενιζέλου την οποία υιοθέτησε και ο Ιωάννης Κονιδάρης). Εσείς προτείνετε τη διακήρυξη θρησκευτικής ουδετερότητας!!! Ποιού; Της Ελληνικής Πολιτείας!!!

Τι είναι όμως Πολιτεία;;; Μα η όσμωση Κράτους-κοινωνίας, που είναι αέναη προσπάθεια, μια ιδεατή σύλληψη!!!

Εξ αντικειμένου δηλαδή η όλη συζήτηση επιστρέφει στα περί της δημαγωγίας των προτεινόντων. Έτσι όμως δεν βελτιώνεται το Σύνταγμα.

Έχω επισημάνει ήδη δύο φορές την επιστημονικώς λανθασμένη άποψη, που πλειοψήφησε στο Συμβούλιο της Επικρατείας και κατέστη απόφαση (660/2018). Και η οποία επαληθεύθηκε πριν λίγες ημέρες, με σχετική νέα απόφαση του ΣτΕ (1749-1752/2019, Ολομέλεια). Υπάρχει, λοιπόν, και πρωτεύων λόγος για να συμπληρωθεί το άρθρο 3 στην παρούσα Αναθεώρηση, εξ ου και εμείς που δεν θέλουμε να δημαγωγήσουμε σε κανένα κοινό, μιλάμε για αστερίσκο, κύριε Πρόεδρε, στο άρθρο 3, δηλαδή αυθεντική του ερμηνεία από τον αναθεωρητικό νομοθέτη. Οι διακριτοί ρόλοι μας απασχολούν και όχι αυτό το, κατά τη γνώμη μου και από πλευράς γλώσσας βάρβαρο, περί «ουδετεροθησκείας». Αλλά, όμως, πριν από το άρθρο αυτό πρέπει να αναθεωρηθεί το άρθρο 16§2. Το άρθρο δηλαδή που καθορίζει ως αποστολή της εκπαίδευσης τη διαμόρφωση θρησκευτικής συνείδησης και η νομολογία το ερμήνευσε ως το μάθημα των θρησκευτικών όπως σήμερα διδάσκεται. Το συγκεκριμένο άρθρο δεν πρότεινε η πλειοψηφία της προηγούμενης Βουλής να αναθεωρηθεί. Η επιτομή της υποκρισίας !!! Και για να μην ξεχνιόμαστε, υποκρισία, με την οποία επιχειρούν να καλύψουν και την τότε εκδίωξη από την κυβέρνηση του υπουργού Παιδείας κ. Φίλη!!!

Συμφωνούμε με την απόφαση της παραγράφου 3 του άρθρου 3. Ωστόσο, θέλει σεβασμό η παράγραφος αυτή, δεν μπορεί να την περιγελούμε. Πρέπει να έχουμε συνείδηση της ιστορίας. Ο Πρωθυπουργός μίλησε απαράδεκτα για την παράγραφο αυτή. Ο σύμβουλος του ήταν ανιστόρητος και του έγραψε τα όσα του έγραψε. Η παράγραφος 3 του άρθρου 3, ωστόσο, είπα δεν έχει κανένα λόγο, μπορεί να απαλειφθεί με σεβασμό στην ιστορία του τόπου και στους νεκρούς του 1901.

Κυρίες και Κύριοι Βουλευτές, στην προηγούμενη Βουλή καταψηφίσαμε την πρόταση αναθεώρησης της παραγράφου 2 του άρθρου 3 του Συντάγματος, όπου γίνεται η αναφορά στα ειδικά καθεστάτα. Δεν υπάρχει παρεξήγηση πια, υπήρξε, όμως, για ένα χρονικό διάστημα εάν συμπεριλαμβάνεται ή όχι το Άγιον Όρος. Το Άγιον Όρος, έχει «δική» του διάταξη στο Σύνταγμα, το άρθρο 105, δεν υπάρχει κανένας λόγος παρεξηγήσεων. Και σε ό,τι αφορά τις νέες χώρες, η Συνοδική Πράξις του 1928, που επικαλείται η πρώτη παράγραφος του άρθρου 3, κάνει την υπαγωγή τους στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος και συνεπώς ούτε και εκεί υπάρχει παρεξήγηση.

Πραγματικά δεν έχω ακόμη αντιληφθεί τι προτείνει να αλλάξει η αξιωματική αντιπολίτευση στο άρθρο 3§2. Επιπλέον, δεν έχει γίνει κατανοητό ένα ακόμη θέμα. Η μετατόπιση που έγινε στο Σύνταγμα του 1975 της ρύθμισης του θέματος κράτους και εκκλησίας. Τα Συντάγματα έως το 1975 ξεκινούσαν με το θέμα της θρησκείας και μέσα στη διάταξη περί επικρατούσας θρησκείας κ.λπ., συμπεριελάμβαναν και τη διάταξη περί θρησκευτικής ελευθερίας, η οποία υποτασσόταν σε αυτό το αξιακό πλαίσιο.

Έξι μεγάλες αλλαγές έγιναν με το Σύνταγμα του 1975. Η πρώτη είναι η αλλαγή της θέσης των ρυθμίσεων περί θρησκείας. Από την αρχή του Συντάγματος, από το πρώτο άρθρο του, τώρα το σχετικό θέμα περνάει στο άρθρο 3 και σε άλλη ενότητα. Η δεύτερη αλλαγή είναι ότι η απαγόρευση του προσηλυτισμού δεν αφορά μόνο την επικρατούσα θρησκεία, αλλά αφορά όλες τις θρησκείες. Απαγορεύεται να προσηλυτίσεις, δηλαδή να επιχειρήσεις να μεταβάλλεις τη θρησκευτική συνείδηση

κάποιου με δόλια μέσα, ανεξαρτήτως της θρησκείας που αυτός ομολογεί. Τρίτον, η μη υποχρέωση του Προέδρου της Δημοκρατίας να ασπάζεται την επικρατούσα θρησκεία. Τέταρτον, η απάλειψη από τον όρκο του Προέδρου της Δημοκρατίας της υποχρέωσής του να προστατεύει την επικρατούσα θρησκεία. Πέμπτον, η ορκωμοσία του Προέδρου της Δημοκρατίας να γίνεται μόνο ενώπιον της Βουλής. Και έκτον, η κατάργηση της μονόπλευρης θρησκευτικής διδασκαλίας σε ό,τι αφορά το άρθρο 16§2, που όμως η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας μας χτυπάει τον κώδωνα, ότι το άρθρο 16§2 έπρεπε να αλλάξει και αυτό.

Μία μετάβαση, λοιπόν, έγινε με το Σύνταγμα του 1975, σοβαρότατη μετάβαση, την οποία ο κοινός νομοθέτης στηρίζει με σειρά μέτρων, δύο των οποίων ήταν «δικά» μου ως Υπουργού Παιδείας. Υπενθυμίζω επίσης, την τροπολογία που καταψήφισε ο ΣΥΡΙΖΑ για τους ιεροδιδασκάλους της Θράκης, πολύ σοβαρή, που πέτυχε στην πράξη και γι' αυτό άλλωστε την υιοθέτησαν και οι υπουργοί Παιδείας του κόμματος αυτού. Και επίσης, θυμίζω την παρέμβαση του κ. Κουβέλη και τη δική μου με τροπολογία που δέχτηκε ως υπουργός η κυρία Γιαννάκου να μην απαιτείται η άδεια του επιχώριου Μητροπολίτη της δικής μας Εκκλησίας, προκειμένου να ανεγερθεί ιερός ναός από πιστούς άλλης γνωστής θρησκείας. Αυτά πρέπει να κάνει ο κοινός νομοθέτης για να λύνει τα προβλήματα και όχι να δημαγωγεί περί δήθεν διαχωρισμού κράτους και εκκλησίας, που δεν τον προτείνει κανείς σήμερα υπό την έννοια που τον πρότεινε ο ΣΥΡΙΖΑ στο παρελθόν τουλάχιστον. Το ΚΚΕ μόνο επιμένει σε αυτό.

Τέλος, προτείνουμε στο άρθρο 33§2, αλλά και στο άρθρο 59§1,§2 να καταγραφεί η σημερινή πρακτική, δηλαδή ο όρκος να δίδεται διαζευκτικά, θρησκευτικός ή πολιτικός. Η επιβολή του πολιτικού και μόνου όρκου δεν μας βρίσκει σύμφωνους.

Απορούμε, όμως, με τη Νέα Δημοκρατία που ενώ είχε και εκείνη προτείνει το διαζευκτικό όρκο, στη συνέχεια υπαναχώρησε. Πρόκειται για μια απλή συνταγματική τυποποίηση όσων συμβαίνουν στην πράξη κατά την ορκωμοσία των Βουλευτών, καθώς και μία ευθυγράμμιση των διατάξεων περί όρκου του Προέδρου της Δημοκρατίας με τις υπόλοιπες σε σχέση με το θεσμό του Προέδρου διατάξεις. Εδώ αν δεν πρόκειται περί ψηφοθηρίας, καλούμε τον Εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας να αλλάξει στάση και να κάνουμε ως προς τον όρκο τουλάχιστον τις απαραίτητες συνταγματικές αλλαγές. Αν δεν γίνει ούτε κι αυτό, δείτε για ποια αναθεώρηση σπαταλούνται τόσες δυνάμεις! Από τα 49 άρθρα υπό αναθεώρηση, τα 10 αφορούν μεταβατικές διατάξεις που δεν έχουν πλέον νόημα, διότι η μετάβαση έχει συντελεστεί.

Φτάνουμε στο άρθρο 39. Και από αυτές όλες η πρώτη ενότητα τίθεται εκποδών. Δηλαδή οκτώ άρθρα. Άρα αναθεώρηση συζητείται, προς το παρόν, μόνο για 31 άρθρα. Και έπεται συνέχεια. Το θέμα δεν είναι ποσοτικό βέβαια, είναι ποιοτικό αλλά γι' αυτό μίλησα στην προηγούμενη συνεδρίαση και μάλιστα αφιέρωσα μεγάλο μέρος της ομιλία μου.

Ολοκληρώνω με μία αναφορά στον κ. Κατρούγκαλο, ο οποίος με την δευτερολογία του χθες μου άσκησε κριτική για τη στάση του Κινήματος Αλλαγής στο ζήτημα της ψήφου των συμπολιτών μας που ζουν εκτός Ελλάδος. Είπαμε χθες, και το εξέφρασα εγώ εδώ στην Επιτροπή, πως η μόνη ορθή λύση για την ψήφο αυτών των συμπολιτών μας πρέπει να στηρίζεται σε τέσσερις αρχές. Στην εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους, στην προσμέτρηση της ψήφου τους στο εκλογικό αποτέλεσμα, στην επιστολική ψήφο, καθώς και στο ξεχωριστό ψηφοδέλτιο υποψηφιοτήτων.

Αυτή είναι μια δημοκρατική πρόταση που θεμελιώνεται και στο Σύνταγμα, σε ό,τι αφορά την ισότητα και την ισοδυναμία της ψήφου. Αντιθέτως η πρόταση Κατρούγκαλου είναι ευθέως αντίθετη με το Σύνταγμα: με το σύστημα των συνταγματικών διατάξεων που ρυθμίζουν την λαϊκή κυριαρχία, τη δημοκρατική αρχή, την ισότητα των πολιτών, την ισοδυναμία της ψήφου.

Γενικώς, κ. Εισηγητά της αξιωματικής αντιπολίτευσης, θεωρώ πως πρέπει να κάνετε αυτοκριτική σε ό,τι αφορά τη θέση σας, που αποκλείει χιλιάδες συμπολίτες μας από τις εκλογές, από την άσκηση του πιο βασικού πολιτικού τους δικαιώματος κι όχι να κάνετε κριτική στο Κίνημα Αλλαγής.

Δεύτερη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 5§2 - 21§1 - 21§3 - 21 προσθήκη παρ.7 - 22§1 - 22§2 - 22§4 - 22§5 και 25§3

Ο πολιτικός λόγος περί δικαιωμάτων, περί ατομικών, πολιτικών, κοινωνικών, όταν αρθρώνεται στη Βουλή και ειδικώς στην Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος της Αναθεωρητικής Βουλής, ελέγχεται πολιτικά με κριτήριο τί ακριβώς έπραξε ως μέλος κυβέρνησης εκείνος που τον αρθρώνει. Δηλαδή οι κυβερνητικές επιλογές και ο τρόπος διοίκησης φωτογραφίζουν τις πραγματικές περι δικαιωμάτων προθέσεις των πολιτικών και των κομμάτων που κάνουν προτάσεις αναθεώρησης περί ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Π.χ. τί θα μας προτείνει αξιόπιστα περί δημοψηφίσματος, δηλαδή περί μιας διαδικασίας όπου ασκούνται πολιτικά δικαιώματα, όποιος οργάνωσε το παράνομο και νόθο δημοψήφισμα του 2015;

Στο πλαίσιο αυτής της δεύτερης ενότητας εξετάζουμε εννέα προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ, καμία εκ των οποίων δεν συγκέντρωσε τον αριθμό των 180 Βουλευτών στην προτείνουσα Βουλή. Είναι λοιπόν προφανές, αφού η Ν Δ δεν συναίνεσε στην ψήφιση των συγκεκριμένων προτάσεων, ότι η συζήτησή μας δεν έχει κανένα απολύτως πρακτικό περιεχόμενο, αφού ούτε μία από τις συγκεκριμένες διατάξεις πρόκειται να αναθεωρηθεί. Εμείς ως Κίνημα Αλλαγής έχουμε ψηφίσει τις επτά από τις εννέα αυτές προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ. Όχι είπαμε στην πρόταση αναθεώρησης των άρθρων 22§4 και 25§3. Είπαμε όχι, δηλαδή, στην κατάργηση της διάταξης περί επίταξης σε περίπτωση απεργίας. Στην Ελλάδα, με την εμπειρία της καταχρηστικής άσκησης δικαιωμάτων η επίταξη αυτή είναι αναγκαία, για την προστασία του κοινωνικού συνόλου. Κι ακόμη, και κυρίως, η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ να αφαιρεθεί από το άρθρο 25§3 του Συντάγματος η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος είναι για μας πέραν από κάθε συζήτηση. Η διάταξη αυτή στήριξε την στάθμιση των ανατιθέμενων δικαιωμάτων, την εναρμόνισή τους και δι' αυτής την ίδια τη Δημοκρατία.

Πριν αναπτύξω τις θέσεις μας και για τις επτά από τις εννέα αυτές προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ, σκόπιμο είναι να υπογραμμίσω μία αρχή που πρέπει να διέπει τα αναθεωρητικά διαβήματα: διατάξεις ειδικές περί κοινωνικών δικαιωμάτων που υπάρχουν ήδη και το περιεχόμενο των οποίων έχει διαμορφώσει η νομολογία επί δεκαετίες, δεν είναι σκόπιμο να αναθεωρούνται. Η φύση και ο χαρακτήρας των κοινωνικών δικαιωμάτων, ειδικά σε σχέση με τη δυνατότητα να θεμελιώνονται σε αυτά αγωγίμες αξιώσεις των διοικουμένων, υποχρεώνει τον αναθεωρητικό νομοθέτη να εκφράζεται με φειδώ. Δηλαδή οι δημαγωγικές μεγαλοστομίες περί κοινωνικών δικαιωμάτων δεν πρέπει να έχουν θέση στο συνταγματικό κείμενο. Κι αυτό γιατί η εξάρτηση της ικανοποίησης των κοινωνικών δικαιωμάτων από την οικονομική κατάσταση που βρίσκεται μια χώρα υποχρεώνει τους συντακτικούς ή αναθεωρητικούς

νομοθέτες να συντάσσουν τις συνταγματικές διατάξεις περί κοινωνικών δικαιωμάτων με φειδώ, όπως προείπα, και όχι με δημαγωγικό τρόπο.

Πρέπει να το καταλάβουμε καλά. Όσο πιο «γενναιόδωρες» είναι οι συνταγματικές διατάξεις περί κοινωνικών δικαιωμάτων, τόσο πιο πιθανόν είναι η ίδια η ζωή να τις μετατρέψει σε απλές διακηρύξεις, σε πολιτικά ευχολόγια. Και όταν σχετικές με υποθέσεις βασισμένες σε πληθωρικές διακηρύξεις φτάνουν στα δικαστήρια να αποδεικνύεται πως αν και συνταγματικές διατάξεις, δηλαδή νομικές ρυθμίσεις που βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχίας των πηγών του Δικαίου, να είναι κενές ρυθμιστικού περιεχομένου. Κι εδώ να σπεύσω να θυμίσω μια φράση του Ρήγα Φεραίου: «Αι δημοσίου συνδρομαί και ανταμοιβαί είναι ιερών χρέος της πατρίδας». Δεν εννοούσε τα λόγια προφανώς!!!

Ας μείνω λίγο ακόμη στη θεωρία. Οι Δημήτρης Τσάτσος με την τότε συνεργάτιδά του και νυν Καθηγήτρια του Συνταγματικού Δικαίου Νέδα Κανελλοπούλου έγραφαν περί κοινωνικών δικαιωμάτων, πως η Ελευθερία με τα κοινωνικά δικαιώματα εισήλθε σε νέα φάση. Δεν ασκείται μόνο μέσω των ατομικών δικαιωμάτων (όπου ο πολίτης αξιώνει την αποχή του κράτους), ή των πολιτικών δικαιωμάτων (όπου ο πολίτης αξιώνει να συμμετέχει στη λήψη των αποφάσεων, αλλά και με τις αξιώσεις κοινωνικών παροχών. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για την κοινωνική διάσταση της ελευθερίας. Δηλαδή για το πέρασμα από το φιλελεύθερο κράτος στο κοινωνικό κράτος. Και εν τέλει στο κοινωνικό κράτος δικαίου, στον κοινωνικό προσανατολισμό της εξουσίας.

Η οικονομική κρίση, όμως, μας έμαθε πολλά. Οι θεωρίες του κοινωνικού κεκτημένου κατέρρευσαν. Αυτό, βεβαίως, δεν σημαίνει πως εξαλείφθηκε ο σκληρός πυρήνας του κοινωνικού κράτους. Πως, δηλαδή, καταργήθηκαν στην πράξη τα κοινωνικά δικαιώματα. Και ακόμη, όσοι υπερασπίστηκαν τις θεωρίες του κοινωνικού κεκτημένου την περίοδο 2009 έως 2014 αποδείχτηκαν άστοχοι, ή, στη χειρότερη περίπτωση, συνειδητοί δημαγωγοί.

Οφείλουμε, λοιπόν, να μην αποδειχθούμε ανεπίγνωτοι της εμπειρίας που προσδιορίζει τόσο τη θεωρία, όσο και την πρακτική του συνταγματικού δικαίου. Ειδικώς όταν είμαστε μέλη επιτροπών Αναθεώρησης του Συντάγματος και συντάσσουμε τα κείμενα που θα κληθεί να ερμηνεύσει ο επίσημος εφαρμοστής του.

Έτσι λοιπόν προσωπικώς πλην του άρθρου 5 που αφορά ατομικό δικαίωμα και που η προσθήκη τείνει να σχετίζεται με την ελευθερία του σεξουαλικού προσδιορισμού, ορισμένες από τις επτά άλλες προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ θα τις απέρριπτα. Είμαι όμως υποχρεωμένος να μεταφέρω την άποψη του Κινήματος Αλλαγής και αυτό θα κάνω αφού έχω πια ξεκαθαρίσει την προσωπική μου θέση.

Για το άρθρο 21§1, σε ό,τι αφορά την κατοχύρωση ως κυβερνητικής υποχρέωσης της διασφάλισης του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, ενός ελάχιστου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης, είμαστε θετικοί. Η ανωτέρω ρύθμιση, μπορεί να έχει κυρίως πανηγυρικό περιεχόμενο, δι' αυτής, όμως θα επιχειρηθεί διά της αναγωγής δηλαδή του συγκεκριμένου θέματος, σε ζήτημα συνταγματικής περιωπής, να διαμνησθεί στα όργανα του κράτους η σημασία που προσδίδει ο συνταγματικός νομοθέτης στη συγκεκριμένη κρατική υποχρέωση. Και επαναλαμβάνω, η συνταγματοποίηση αυτή δεν βλάπτει, εφόσον γίνεται με φειδώ. Και επαναλαμβάνω ακόμη μία φορά, πως η υπέρμετρη πανηγυρικότητα μεταφέρει το κείμενο του Συντάγματος από το πεδίο των καταναγκαστικών – διά της έλλογης και ρυθμισμένης βίας – διατάξεων, σε αυτή των πολιτικών διακηρύξεων ή του ευχολογίου.

Και τα επαναλαμβάνω, ακόμη μια φορά, όλα αυτά, για να αξιολογήσω την πρόταση περί κατοχύρωσης του κοινωνικού δικαιώματος στην υγεία που προτείνει ο ΣΥΡΙΖΑ να προστεθεί στο άρθρο 21§3. Δεν λέμε όχι. Η υγεία είναι μια υψίστης σημασίας πραγματική κατάσταση του ανθρώπου και παραπέμπει αμέσως στη σχέση υγιούς ανθρώπου και πρόληψης, αλλά και στη σχέση γιατρού, δομών ιατρικών και ασθενούς. Το συγκεκριμένο κοινωνικό δικαίωμα έχει απασχολήσει τόσο τη θεωρία όσο και τη νομολογία. Δεν έχει νόημα να κάνω αναφορές. Η ρύθμιση, την οποία θέλει να προσθέσουμε ο ΣΥΡΙΖΑ, δεν χρησιμεύει σε τίποτε στην πραγμάτωση του Συντάγματος.

Συμφωνούμε, ωστόσο, πως πρέπει να δοθεί με την προσθήκη στο άρθρο 21 μια νέα διάταξη, ως παράγραφος 7, με την οποία θα προστατευτούν τα δημόσια αγαθά, όπως το νερό, αρκεί βεβαίως η προσθήκη αυτή να μην κατανοηθεί ως κατοχύρωση της γραφειοκρατίας και των συμφερόντων που δομούνται πάνω σε αυτήν. Τα θλιβερά παραδείγματα που όλοι γνωρίζουμε δεν πρέπει να βρουν συνταγματικό θεμέλιο.

Στο άρθρο 22§1 η πρόταση που έχουμε ενώπιον μας, και η οποία ψηφίστηκε από 173 Βουλευτές, προβλέπει την ίση αμοιβή για ίση εργασία, ανεξαρτήτως ηλικίας. Πρόκειται πραγματικά για μια διακήρυξη, όπου το να είναι απλώς πανηγυρικό. Ουδείς μπορεί να σκεφτεί με έλλογο τρόπο το κέρδος που θα έχουμε από τη ρύθμιση αυτή. Ας προστεθεί. Όφελος, όμως, πρακτικό δεν θα υπάρξει. Αντιθέτως, υπάρχει ο κίνδυνος η συγκεκριμένη ρύθμιση να δημιουργήσει έναν ακόμη λόγο για αύξηση της «μαύρης» αδήλωτης εργασίας.

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 22 προτείνεται η συνταγματική κατοχύρωση της μονομερούς προσφυγής στη διατησία και ο καθορισμός του ελάχιστου μισθού. Για το τελευταίο συμφωνούμε. Ο νόμος πράγματι δεν έχει νόημα εδώ, τώρα που η χώρα, έστω με καθυστέρηση πέντε ετών, επιστρέφει στην κανονικότητα. Για τη μονομερή προσφυγή στη διατησία, την οποία ούτε εγώ, ούτε ο κ. Κουτρουμάνης είχαμε δεχτεί, ως Υπουργοί Εργασίας, να την καταργήσουμε, θεωρώ μεγάλη υπερβολή να την συμπεριλάβουμε στο Σύνταγμά μας.

Το άρθρο 22§5 ως έχει σήμερα είναι πράγματι φτωχό στη διατύπωση. Απαιτούνται συμπληρώσεις. Ο κοινός νομοθέτης δεν μπορεί να είναι απολύτως αδέσμευτος όταν θεσπίζει το ασφαλιστικό σύστημα. Όταν, όμως, το προτείνει αυτό ο ΣΥΡΙΖΑ, οφείλει να σκέφτεται το νόμο του 2016 και τις ανισότητες που προκάλεσε, ως προς τις οποίες είδαμε την κρίση του Συμβουλίου της Επικρατείας ως προς την συνταγματικότητά τους. Δεν θα ψηφίσουμε, ωστόσο, ένα νέο άρθρο 16§5, στο πεδίο του ασφαλιστικού, διότι νομίζω ότι αυτή είναι η πρόθεσή του ΣΥΡΙΖΑ.

Και αφού ανέφερα το άρθρο 16§5, θεωρώ αδιανόητη τη στάση του ΣΥΡΙΖΑ να μην προσαρμοστούμε στην πραγματικότητα. 1200 Έλληνες και Ελληνίδες σπούδαζαν έως πέρυσι νομικά στην Κύπρο. Με μεταρρυθμίσεις που έκανε ο μακαρίτης Χριστόφιας, το ΑΚΕΛ!!! Κι εδώ, όμως, μένουμε ακόμη πίσω. Είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους εμείς ως Κίνημα Αλλαγής προτείναμε να μην προχωρήσει η παρούσα αναθεώρηση.

Τελικά από ό,τι φαίνεται, θα γίνει αναθεώρηση μόνο του άρθρου 86 και του άρθρου για την εκλογή του ΠτΔ με απόλυτη πλειοψηφία, δίχως διάλυση της Βουλής. Πραγματικά χάνεται μια αξιόλογη ευκαιρία!

Τρίτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 37§2 - 38§1 - 38§2 - 68§2 και 84§2

Από αυτή την ενότητα ξεχωρίζω το άρθρο 68§2, που αφορά την ύψιστη μορφή του κοινοβουλευτικού ελέγχου, τη συγκρότηση εξεταστικών των πραγμάτων επιτροπών. Η πρόταση αναθεώρησης κατατέθηκε από τη Νέα Δημοκρατία, και ψηφίστηκε από 247 Βουλευτές. Άρα, εντοπίστηκε ήδη μία διάταξη που θα αναθεωρηθεί. Επιτέλους! Δεν δικαιώνει, όμως, η αναθεώρηση αυτής της διάταξης το συνολικό αναθεωρητικό διάβημα.

Συμφωνούμε, λοιπόν, και γι' αυτό έχουμε ψηφίσει στην προτείνουσα Βουλή την αναθεώρηση του άρθρου 68§2 με την πρόβλεψη, ότι η σύσταση εξεταστικής των πραγμάτων επιτροπής αποτελεί και δικαίωμα της μειοψηφίας κατά την άσκηση κοινοβουλευτικού ελέγχου, φυσικά με την αναγκαία αυστηρότητα ως προς τη συχνότητα υποβολής των σχετικών αιτημάτων. Ο περιορισμός των δύο μόνο προτάσεων, που θα γίνονται αποδεκτές σε κάθε κοινοβουλευτική περίοδο είναι μια καλή επιλογή. Κι αυτό διότι δίχως τον συγκεκριμένο περιορισμό η πόλωση του ελληνικού πολιτικού συστήματος θα οδηγούσε στην πληθωρική χρήση του θεσμού και μοιραία στον εξευτελισμό του.

Βεβαίως, όπως ανέφερα και στη χθεσινή συνεδρίαση, το άρθρο 68§2 περιλαμβάνει ήδη αυτή τη δυνατότητα, αλλά δυστυχώς και πάλι οι πολιτικές κοινοβουλευτικές ελίτ δημιούργησαν το εξής πρόβλημα: κάθε φορά που ένα κόμμα βρισκόταν στην αντιπολίτευση, ερμήνευε ευρέως το άρθρο 68§2, όποτε όμως βρισκόταν στην κυβέρνηση, υποστήριζε το ερμηνευτικό συμπέρασμα πως η συγκρότηση εξεταστικής επιτροπής εξαρτάται από τη στάση της πλειοψηφίας. Επιμένω, ωστόσο, πως το άρθρο 68§2 εδ.α' σε αντιδιαστολή με το άρθρο 68§2 εδ.β' όπου απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία για θέματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας, επιτρέπει τη σύσταση εξεταστικής επιτροπής, αρκεί να την υπερψηφίσουν 120 Βουλευτές. Απαιτείται μόνο η αναθεώρηση του άρθρου 144§5 του Κανονισμού της Βουλής, το οποίο κατά τη γνώμη μου είναι αντισυνταγματικό.

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές, επιθυμώ ευθύς εξαρχής να διευκρινίσω, ότι διαφωνούμε απολύτως με την πρόταση της αξιωματικής αντιπολίτευσης να αποτελεί προϋπόθεση για το διορισμό του πρωθυπουργού η βουλευτική του ιδιότητα (άρθρο 37§2)! Πρόκειται για μία πρόταση που μειώνει την ευελιξία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, στις περιπτώσεις όπου δημιουργούνται πολιτικές εμπλοκές. Άλλωστε, ύψιστος θεσμός στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα είναι η εμπιστοσύνη της Βουλής.

Στο βαθμό, λοιπόν, που η Βουλή περιβάλλει με την εμπιστοσύνη της ένα κυβερνητικό σχήμα, επιπρόσθετες προϋποθέσεις για τον πρόεδρο της κυβέρνησης είναι απαράδεκτες. Και στο σημείο αυτό σημειώνουμε πως η συγκεκριμένη «αδέα» του ΣΥΡΙΖΑ προκύπτει από ένα αδικαιολόγητο μίσος που τρέφει ο πρώην πρωθυπουργός για τον κ. Λουκά Παπαδήμο. Αξιοσημείωτο είναι πως όταν επιχειρήσαν να τον δολοφονήσουν, ο πρώην πρωθυπουργός δεν τον επισκέφτηκε στο νοσοκομείο. Ήταν ο μόνος πολιτικός αρχηγός που παρέλειψε να το κάνει. Και είναι κρίμα που η απάνθρωπη συμπεριφορά χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει παλαιότερες εγκληματικές, για τη χώρα, πολιτικές των αυταπατηθέντων, αλλά είναι εξίσου κρίμα να ευτελίζεται τώρα δι' αυτής και η διαδικασία συνταγματικής αναθεώρησης.

Στην ίδια περιττή λογική κινούνται και οι προτάσεις αναθεώρησης των άρθρων 38§1 και 84§2 του Συντάγματος περί της δημιουργικής πρότασης δυσπιστίας, ενός θεσμού που επιχειρείται να εισαχθεί από το Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Σε μία χώρα, όπως η Ελλάδα, όπου

οι κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες, μεταπολιτευτικά τουλάχιστον, είναι «τσιμεντοποιημένες», η εισαγωγή ενός τέτοιου θεσμού δεν πρόκειται να βελτιώσει, σε καμία περίπτωση, τη λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Συνεπώς αβίαστα την απορρίπτουμε. Ούτε παίζουμε, με το Σύνταγμα, ούτε θέλουμε να πρωτοτυπήσουμε με «φαντεζίστικες» προτάσεις.

Τέλος, ως προς την αναθεώρηση του άρθρου 38§2: πρόκειται για πρόταση του καθηγητή Δημήτρη Κρεμαστινού, η οποία στην προτείνουσα Βουλή συγκέντρωσε 159 ψήφους. Δηλαδή δεν την αποδέχτηκε η σημερινή πλειοψηφία. Όπως ο καθηγητής είχε υποστηρίξει και διεξοδικά αναλύσει, σε περίπτωση αδυναμίας εκτέλεσης των πρωθυπουργικών καθηκόντων από τον πρωθυπουργό για λόγους υγείας, να ορίζεται αναπληρωτής πρωθυπουργός. Το υπόβαθρο αυτής της πρότασης δεν είναι άλλο, από τα γεγονότα 1995-1996 με την σοβαρότατη ασθένεια του τότε πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου. Την πρόταση αυτή στην προτείνουσα Βουλή στήριξε η Δημοκρατική Συμπράταξη, η Ένωση Κεντρώων και ο ΣΥΡΙΖΑ.

Κλείνοντας επαναλαμβάνω: ας το ξανασκεφθεί η σημερινή πλειοψηφία της Νέας Δημοκρατίας. Τί είδους αναθεώρηση είναι αυτή που κάνουμε; Ματαιώς συζητάμε. Και η Ελλάδα χάνει μια δεκαετία για να αλλάξει πολύ βασικά σημεία του Συντάγματος, διατάξεις δηλαδή ζωτικής σημασίας για τον πολίτη.

Τέταρτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 28§2 - 44§2 και 73

Τα άρθρα 28 και 44§2 δεν χρειάζονται καμία αλλαγή, καμία προσθήκη. Η εφαρμογή στην πράξη του άρθρου 28 με την συνδυασμένη εφαρμογή των παραγράφων του 2 και 3 έχει οδηγήσει σε πολύ θετικά αποτελέσματα.

Για την προσθήκη της δυνατότητας δημοψηφίσματος, που προτείνεται από τον ΣΥΡΙΖΑ, δεν έχω να πω πολλά! Θα περιοριστώ, και μου αρκεί αυτό, να διαβάσω το ερώτημα, το οποίο υπεβλήθη στον ελληνικό λαό τον Ιούλιο του 2015.

«Πρέπει να γίνει αποδεκτό το σχέδιο συμφωνίας, το οποίο κατέθεσαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στο Eurogroup της 25.06.2015 και αποτελείται από δύο μέρη, τα οποία συγκροτούν την ενιαία πρότασή τους; Το πρώτο έγγραφο τιτλοφορείται «Reforms for the completion of the Current Program and Beyond» («Μεταρρυθμίσεις για την ολοκλήρωση του τρέχοντος προγράμματος και πέραν αυτού») και το δεύτερο «Preliminary Debt sustainability analysis» («Προκαταρκτική ανάλυση βιωσιμότητας χρέους»).

Παράνομο δημοψήφισμα, γιατί το ερώτημα ήταν αφενός ακατανόητο και αφετέρου διότι η ερμηνεία που κυριαρχούσε αποδείχθηκε προσχηματική. Είναι παγκοίνως γνωστό, πως η νοθεία επί δημοψηφισμάτων προκύπτει από τον τρόπο που τίθενται τα ερωτήματα.

Συνεπώς το δημοψήφισμα του 2015 ήταν παράνομο γιατί το αποτέλεσμά του ήταν από τη θέση του ερωτήματος νοθευμένο. Κι άλλωστε, το όχι δεν είχε καμία σχέση τελικώς με το ερώτημα, διότι όπως αποδείχθηκε η τότε κυβέρνηση το μετέτρεψε με θράσος και με άνεση σε ΝΑΙ. Σε ΝΑΙ στα μνημόνια!!!

Όχι λοιπόν, στα δημοψηφίσματα για το άρθρο 28. Ακριβώς ίδιες είναι οι απόψεις μας και για την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ περί δημοψηφισμάτων γενικώς, την αναθεώρηση δηλαδή του άρθρου 44§2 του Συντάγματος.

Τελικώς, κυρίες και κύριοι Βουλευτές, η άποψη των κομμάτων του πολιτικού μας συστήματος, εκείνων τουλάχιστον που δεν ρέπουν προς τη δημαγωγία και το λαϊκισμό, οφείλει να σεβαστεί την πραγματικότητα.

Και η πραγματικότητα, σε γενικευμένο ευρωπαϊκό επίπεδο, πλην της Ελβετίας, οδηγεί στο εξής συμπέρασμα: ο θεσμός αυτός πρέπει να αντιμετωπίζεται με προσοχή και περίσκεψη. Αντί να επιχειρείται η διεύρυνσή του, να προσπαθούμε συνεχώς για την εκλογίκευσή του.

Σχολιάζω εδώ αμέσως εδώ τα τρία τελευταία δημοψηφίσματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το παράνομο και νόθο δημοψήφισμα του 2015, που ξύπνησε μνήμες των παράνομων δημοψηφισμάτων του 1968 και του 1973, το δημοψήφισμα του 2016 στο Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο οδήγησε στο brexit και η χώρα αυτή βρίσκεται έκτοτε σε μία διαρκή κρίση, αλλά και το δημοψήφισμα στην Καταλονία για την απόσχιση της περιφέρειας αυτής από το ισπανικό κράτος, το οποίο, μόλις δύο χρόνια μετά, δεν θέλουν να το θυμούνται οι περισσότεροι. Και αν κάτι αναστατώνει την Καταλονία είναι η τιμωρία των στελεχών του αποσχιστικού κινήματος, που παραβίασαν το Σύνταγμα και τους νόμους. Και σε κάθε περίπτωση, η Ελλάδα μετά τον εμφύλιο έκανε τέσσερα δημοψηφίσματα. Εκείνα του 1968, του 1973, του 1974 και του 2015. Από τα τέσσερα αυτά, μόνο το δημοψήφισμα του 1974 ήταν νόμιμο και δημοκρατικό. Κι ακόμη, χρήσιμο είναι να σκεφτούμε τι μπορεί να αποφάσιζε ο λαός, αν το 1981 του ετίθετο το ερώτημα, ναι ή όχι στην ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ. Είναι κατανοητό νομίζω γιατί είμαστε κατηγορηματικά αντίθετοι με την αναθεώρηση των άρθρων 28 και 44 του Συντάγματος.

Με διαφορετικό τρόπο οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε την προσθήκη στο άρθρο 73 του Συντάγματος, ειδικής παραγράφου, σχετικής με τη δυνατότητα άσκησης της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας. Ως προς την πρόταση αυτή του ΣΥΡΙΖΑ είμαστε θετικοί. Την έχουμε υποβάλει κι εμείς, απλώς δεν καταγράφεται στις σχετικές επίσημες προτάσεις της προηγούμενης προτείνουσας Βουλής, διότι δεν διαθέταμε τους πενήντα Βουλευτές, οι οποίοι απαιτούνται από το Σύνταγμα για το σκοπό αυτό.

Η λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία θα αντιμετωπίζεται, κατά τις εισηγήσεις μας, από το Σύνταγμα, όπως ακριβώς και οι προτάσεις νόμου, δηλαδή θα τίθενται οι σχετικές προτάσεις υποχρεωτικά στην ημερήσια διάταξη του νομοθετικού έργου της Βουλής. Προϋπόθεση για την εκδήλωση της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας πρέπει να είναι η συγκέντρωση ενός συγκεκριμένου αριθμού υπογραφών, για παράδειγμα οι 500.000 υπογραφές. Κι εδώ θα σημειωθούν τα εξής: με τη συγκέντρωση υπογραφών σχετικά με ένα ζήτημα, προκειμένου αυτό να εισαχθεί στη Βουλή ως λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία, προωθείται η συμμετοχή των πολιτών στις πολιτικές διεργασίες της χώρας. Συγκροτείται δηλαδή ένα νέο για την Ελλάδα πολιτικό δικαίωμα, χωρίς να προσβάλλεται η δημοκρατική αρχή και ειδικότερα οι αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της πλειοψηφίας, αφού εν τέλει η νομοθετική αποδοχή αυτής της πρότασης είναι θέμα της εκάστοτε πλειοψηφίας της Βουλής.

Συνεπώς, δεν είναι κατανοητή η απόφαση της πλειοψηφίας να μην κάνει δεκτή την πρότασή μας αυτή, που στηρίζουμε μαζί με τον ΣΥΡΙΖΑ. Βεβαίως ως προς αυτό το τελευταίο κόμμα οφείλουμε να θυμίσουμε πως η πλειοψηφία στην περασμένη περίοδο της Βουλής δεν έθετε στην ημερήσια διάταξη τις προτάσεις νόμων των Βουλευτών, παραβιάζοντας ευθέως τη σχετική διάταξη του άρθρου 73§1 του Συντάγματος. Κι αυτό μας οδήγησε, στην προηγούμενη προτείνουσα Βουλή, να εισηγηθούμε και την αναθεώρηση του άρθρου αυτού, προκειμένου να προβλεφθεί, πως οι προτάσεις νόμων των Βουλευτών εισάγονται υποχρεωτικώς για συζήτηση και ψήφιση στη Βουλή. Η πρόταση μας αυτή δεν έγινε δεκτή

από την παρελθούσα πλειοψηφία, αλλά στο βαθμό που το άρθρο 73 συμπεριελήφθη στις υπό αναθεώρηση συνταγματικές διατάξεις, υπάρχει ακόμη χρόνος να γίνει αποδεκτή, αυτή τη φορά από την πλειοψηφία της Νέας Δημοκρατίας.

Πέμπτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων Άρθρα 62 - 86§3 και 86 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης

I. ΑΡΘΡΟ 62

Το ακαταδίωκτο θεσπίζεται από τα επαναστατικά Συντάγματα της Επιδάουρου και του Άστρους, όπως και στο Σύνταγμα του 1832. Το Σύνταγμα του 1844 επαναλαμβάνει σχεδόν αυτούσια τη σχετική διάταξη του βελγικού Συντάγματος του 1831 και έκτοτε το ακαταδίωκτο προβλέπεται σε όλα τα Συντάγματα, έως και σήμερα, στο Σύνταγμα του 1975.

Το ακαταδίωκτο του Βουλευτή αποτελεί θεσμική εγγύηση της πολιτικής του λειτουργίας και ανεξαρτησίας. Και εξειδικεύεται από το άρθρο 83 του ΚτΒ, όπως αυτό ισχύει μετά από δύο τροποποιήσεις σε πολύ σωστή κατεύθυνση το 2003 και το 2010 επί Απόστολου Κακλαμάνη και Φίλιππου Πετσάλνικου, δηλαδή επί ΠΑΣΟΚ. Μεταξύ των αλλαγών είναι η θέσπιση του κανόνα της φανεράς ψηφοφορίας. Το Σύνταγμα είναι γνωστό τι ορίζει. Η πληθωρική χορήγηση του ακαταδίωκτου από την Βουλή, όμως, οδήγησε σε ευθεία προσβολή της αρχής της ισότητας έναντι του νόμου.

Ωστόσο με την πρώτη αλλαγή οι παραβιάσεις μειώθηκαν. Ίσως ήταν μόνο μία εξαίρεση για την οποία υπήρξε και καταδικαστική απόφαση του δικαστηρίου ΕΣΔΑ. Η υπόθεση Συγγελίδη. Οι αλληλομηνύσεις δηλαδή μεταξύ μιας Βουλευτού και ενός πολίτη. Και μετά το 2015 και πάλι μία σειρά ομοειδών υποθέσεων παραβίασε την ορθή εφαρμογή του άρθρου 62. Στις υποθέσεις αυτές, εσείς, η προηγούμενη πλειοψηφία του ΣΥΡΙΖΑ, πρόταξε την υπουργική ιδιότητα για να μην επιτρέψει την άρση της βουλευτικής ασυλίας.

Αισθάνομαι τιμή, που έδωσα ένα δυνατό παράδειγμα ισότητας των Ελλήνων πολιτών, αρνούμενος ενώπιον του νόμου κάθε προνόμιο, το οποίο προκύπτει από τη βουλευτική ή την υπουργική ιδιότητα που είχα. Και για την πρώτη και για τη δεύτερη περίπτωση όμως, δεν φταίει το Σύνταγμα, ούτε ο Κανονισμός της Βουλής. Φταίει η στάση της Βουλής.

Και τί προτάσεις γίνονται εν προκειμένω από τον ΣΥΡΙΖΑ και τη Νέα Δημοκρατία; Δύο ατελέσφορες προτάσεις. Η Νέα Δημοκρατία προτείνει να προστεθεί η λέξη «ΜΟΝΟ» και ο ΣΥΡΙΖΑ η λέξη «ΑΜΕΣΑ» με την άσκηση των καθηκόντων του Βουλευτή. Και λοιπόν! Ποιο θα ήταν το κέρδος;;; Και οι δύο προτάσεις υστερούν τα μάλα σε σχέση με τους ορισμούς του Κανονισμού της Βουλής. Το Κίνημα Αλλαγής αντέστρεψε τη σημερινή λογική. Ο Βουλευτής υπάγεται στον ποινικό νόμο. Και μόνο αν αιτείται ο ίδιος, να κινείται η διαδικασία του ακαταδίωκτου στην Βουλή των Ελλήνων. Η ευθύνη λοιπόν μεταφέρεται στον Βουλευτή, αντί της Βουλής που είναι σήμερα. Αυτή είναι η πρότασή μας.

II. ΑΡΘΡΟ 86

Και για το άρθρο 86 του Συντάγματος εισαγωγικώς ισχύουν τα όσα περί δημαγωγίας ήδη αναφέρθηκαν, σε σχέση με το άρθρο 62.

Πρέπει να κινηθούμε με σοβαρότητα και με συνείδηση πως είμαστε πολιτικοί σε ένα διαρκώς πολωμένο πολιτικό σύστημα με διχασμό-συγκρούσεις χωρίς όρια και διαρκείς προσπάθειες ηθικής εξόντωσης πολιτικών αντιπάλων. Αρκεί να σκεφτούμε πως δεκαπέντε Πρωθυπουργοί έχουν κατηγορηθεί από τους αντιπάλους τους. Χρήσιμη είναι η ανάγνωση του σχετικού έργου του δικαστή Ν. Σοϊλεντάκη.

Μεταξύ αυτών οι Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, Χαρίλαος Τρικούπης, Ελευθέριος Βενιζέλος, Δημήτριος Γούναρης, Κωνσταντίνος Καραμανλής, Ανδρέας Παπανδρέου, Κώστας Μητσοτάκης, Παναγιώτης Πικραμένος, Αντώνης Σαμαράς.

Ένα όχι κεντρικό θεσμικό-πολιτικό θέμα, η διαρκής πόλωση το έχει καταστήσει μεγάλο. Αρκεί να σημειωθεί πως ο πρώτος Εμφύλιος τον καιρό της Επανάστασης είχε ως ένα εκ των βασικών αιτιών την δίωξη των Υπουργών Περούκα, Μεταξά, Μαυρομιχάλη!!!

Και από τότε ισχύουν, δηλαδή από τα επαναστατικά Συντάγματα, ειδικές ρυθμίσεις για την ευθύνη των Υπουργών. Ήδη από το προσωρινό πολίτευμα της Επιδάουρου το 1822 και από το νόμο της Επιδάουρου το 1823. Η κατηγορία υποβαλόταν στη Βουλή, εξεταζόταν από εννεαμελή επιτροπή υπό την προεδρεία ανώτατου δικαστή και αν η κατηγορία εθεωρείτο βάσιμη με πλειοψηφία 4/5 ο Υπουργός παραπεμπόταν στο «Γενικό της Ελλάδος Κριτήριο».

Στη συνέχεια, από το Σύνταγμα του 1827 οι Υπουργοί κατηγορούνταν ενώπιον της Βουλής, η Βουλή αποφάσιζε για την παραπομπή τους και αν τελικά αποφάσιζε την παραπομπή τους, τους δικάζε η ίδια μεταβαλλόμενη σε δικαστήριο, υπό την προεδρεία ανωτάτου δικαστικού.

Όλα αυτά ίσχυαν και στο Σύνταγμα του 1844, όπου η Βουλή ασκούσε την κατηγορία και δικάζε η Γερουσία και αυτό το ίδιο είχε μεταφερθεί και στο Σύνταγμα του 1927, όπου η Βουλή κατηγορούσε και η Γερουσία δικάζε.

Μεσολάβησε όμως και το Σύνταγμα του 1864. Στο Σύνταγμα αυτό η Βουλή ανέθετε το δικαίωμα να κατηγορεί τους Υπουργούς, καθώς και την εκδίκαση των υποθέσεων σε Ειδικό Δικαστήριο, που συγκροτούνταν από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου και άλλα δώδεκα μέλη δια κληρώσεως.

Όλες αυτές οι συνταγματικές ρυθμίσεις αφορούσαν ιδιώνυμα υπουργικά αδικήματα, που ήταν ξεχωριστά από τα λοιπά ποινικά αδικήματα, τα οποία αφορούσαν τους υπόλοιπους πολίτες, και κωδικοποιήθηκαν με το νομοθετικό διάταγμα 802/1971 της Χούντας.

Πόλωση και ποινική ευθύνη των Υπουργών βαδίζουν μαζί, ως πολιτικό ζεύγος, επί δύο αιώνες και αυτό το πολιτικό ζεύγος δημιουργεί την τάση η εκτελεστική εξουσία να προσπαθεί να επηρεάσει ή να χειραγωγήσει την Δικαιοσύνη, όπως είχε επισημάνει ο αείμνηστος Καθηγητής Ιωάννης Μανωλεδάκης στον πρόλογο που είχε κάνει για το βιβλίο μου « Η ποινική ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης και των υφυπουργών στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1995»

Ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών, Πρωθυπουργών, ΠτΔ, (άρθρο 49 Σ, με ίδιες διαδικασίες αφού παραπέμπει στο άρθρο 86 του Συντάγματος) έρχεται από τις αρχές του 19ου αιώνα και φυσικά εισήχθη από το αγγλικό πολίτευμα. Ποια είναι όμως τα βασικά χαρακτηριστικά του; Ήταν

α) τα ιδιώνυμα υπουργικά αδικήματα δηλαδή τα αδικήματα που μόνο ένας Υπουργός μπορούσε να διαπράξει,

β) η ειδική πολιτική διαδικασία δίωξης και

γ) το πολιτικό ή έστω ειδικό δικαστήριο που δικάζε τα αδικήματα.

Αν διαβάσουμε τους Αραβαντινό, Σαρίπολο, Κυριακού, Σγουρίτσα, του 19ου αιώνα και του πρώτου μισού του 20ου, θα καταρτιστούμε επαρκέστατα.

Αναφέρομαι εδώ ως εισηγητής του κόμματος που εξορθολόγησε τον θεσμό, όπως έκανε και για το άρθρο 62, αφαιρώντας του πολιτικά χαρακτηριστικά που παραβίαζαν την αρχή της ισότητας των πολιτών απέναντι στο νόμο.

α) Με το νόμο 2509/1997 καταργήθηκαν τα ιδιώνυμα υπουργικά αδικήματα του Ν.Δ. 802/1971, κι ήταν αυτό η σοβαρότερη υπεράσπιση της αρχής της ισότητας.

β) Με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 επεκτείναμε την αποσβεστική προθεσμία της Βουλής κατά μία Σύνοδο, δηλαδή κατά ένα ή περισσότερα χρόνια (ας κάνετε ένα ειδικό μάθημα στον αρχηγό σας, που διακινεί ένα ψέμα σε βάρος του Ευάγγελου Βενιζέλου), κι ακόμη εμείς

γ) Προβλέψαμε την περαιτέρω δικαστικοποίηση του θεσμού, με το Σύνταγμα, αλλά και το νόμο 3126/2003, αλλά και εξισώσαμε με τον 3961/2011 την παραγραφή, με εκείνην όλων των πολιτών.

δ) Εμείς προβλέψαμε, επίσης, το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο, δύο εισαγγελείς Εφετών, έναν Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου, για υποβολή της Βουλής (Ν.3361/2011). Τι πρέπει όμως να κάνουμε σήμερα;

Υπάρχει συμφωνία και των τριών μεγαλύτερων κομμάτων, ΣΥΡΙΖΑ, Νέας Δημοκρατίας, Κινήματος Αλλαγής για την επιμήκυνση της αποσβεστικής προθεσμίας της Βουλής να ασκεί δίωξη από δύο έως τέσσερα χρόνια, που είναι σήμερα, σε περισσότερο χρόνο, προς την εξομοίωση με τον χρόνο παραγραφής εκάστου αδικήματος.

Σήμερα έρχεται από τον κ. Τζαβάρα πρόταση της Νέας Δημοκρατίας και από τον ΣΥΡΙΖΑ επίσης για την απόλυση της αποσβεστικής προθεσμίας της Βουλής. Για να είναι πλήρης η πρόταση αυτή προς την Ολομέλεια, πρέπει να ορίσουμε ποιες θα είναι οι πιθανές επιλογές του κοινού νομοθέτη ή και του κανονισμού της Βουλής. Αλλιώς υπάρχει κίνδυνος να προσθέσουμε ψηφοφορίες στη Βουλή, όπου οι Βουλευτές δεν θα ξέρουν τί ψηφίζουν.

Αρα υπάρχει κοινή βάση. Μπορούμε να αναθεωρήσουμε το άρθρο 86. Η σχετική πρόταση έλαβε 255 ψήφους στην προτεινόμενη Βουλή. Όμως πρέπει να αξιοποιήσουμε την παρούσα συζήτηση για να διατυπώσουμε από κοινού τρεις αρχές.

Πρώτη και σημαντικότερη, πως ο θεσμός της ποινικής ευθύνης των Υπουργών εμπεριέχει υπερεκχειλίζοντα πολιτικά στοιχεία εξορισμού! Αρκεί να σας πω πως η τριπλή διάκριση της ευθύνης των Υπουργών σε πολιτικές, αστικές, ποινικές είναι αποτέλεσμα της γέννησης της δημοκρατικής αρχής, αλλά και της κοινοβουλευτικής αρχής. Διότι στα προεδρικά πολιτεύματα η ευθύνη είναι διπλή, αστική από τη μια και πολιτική και ποινική ταυτόχρονα από την άλλη και αναφέρομαι στο impeachment.

Πριν όμως τη γέννηση της Δημοκρατίας η ευθύνη των Υπουργών ήταν ενιαία: οι Υπουργοί καταδικάζονταν σε θάνατο, εξορία, δημεύονταν οι περιουσίες τους π.χ. για την απώλεια ενός πολέμου, τη μη σωστή οργάνωση της άμυνας ενός βασιλείου, την κακή οικονομική πολιτική, δηλαδή για αμιγώς πολιτικά τους σφάλματα τους επιβάλλονταν κλασσικές ποινές, όπως κάθειρξη, θάνατος, δήμευση περιουσίας.

Δεύτερη αρχή: Όπως δέχονται όλα τα μεγαλύτερα κόμματα είναι σωστό να μην εξομοιώνονται πλήρως η ποινική ευθύνη των Υπουργών με αυτή των πολιτών ως προς το δικάζον όργανο και την παρέμβαση της Βουλής. Μια απλή αναφορά στα όσα προείπα για τη συνεχή δίωξη των πολιτικών

αντιπάλων στην Ελλάδα, αλλά και στην ύπαρξη ειδικών διαδικασιών σε πολλές άλλες χώρες π.χ. ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, κλπ επιχειρηματολογεί με άνεση υπέρ της άποψής μου αυτής.

Τρίτη αρχή: Επειδή και στις τρεις προτάσεις, του ΣΥΡΙΖΑ, της Νέας Δημοκρατίας και του Κινήματος Αλλαγής παραμένει αρμόδια η Βουλή να αποφασίζει για την κίνηση της σχετικής διαδικασίας, οφείλω να υπογραμμίσω ότι η Βουλή πρέπει να διαθέτει μια ασφαλή αποδεικτική βάση, όπως έγραψα στο σχετικό βιβλίο μου το 1997. Γι αυτό και εμείς προτείνουμε πως αντί για «ΑΜΕΛΛΗΤΙ», ένα Δικαστικό Συμβούλιο Αρεοπαγιτών και Συμβούλων της Επικρατείας πρέπει να εξετάζει τα στοιχεία μιας υπόθεσης πριν την στείλει στη Βουλή.

Σε αυτές τις τρεις αρχές οφείλουμε να θεμελιώσουμε την πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 86. Και αν δούμε τα σχετικά κείμενα των κομμάτων, ΣΥΡΙΖΑ, Νέας Δημοκρατίας, Κινήματος Αλλαγής θα διαπιστώσουμε πως συμφωνούμε στα περί αποσβεστικής προθεσμίας. Και ο ΣΥΡΙΖΑ προσθέτει την αναφορά, πως η περίπτωση της παθητικής δωροδοκίας πρέπει να εξετάζεται ως κοινό ποινικό αδίκημα. Εδώ όμως το λάθος είναι πολύ σοβαρό. Ήδη συγκεντρώνεται εμπειρία. Τη διάσταση του θέματος θα έχει την ευκαιρία ο ΣΥΡΙΖΑ να την αξιολογήσει τώρα, όπου η ενδεχόμενη διάπραξη αδικημάτων από τους δικούς του Υπουργούς άρχισε να εξετάζεται.

Θέλω να σας εκθέσω, ολοκληρώνοντας, ορισμένες τελικές σκέψεις.

Η πιο καλή εξήγηση για τη διαμόρφωση του άρθρου 86 του Συντάγματος υπήρξε η πολιτική συμπεριφορά, ο πολιτικός χειρισμός του ΣΥΡΙΖΑ στην υπόθεση Novartis. Η απόπειρα εξόντωσης πολιτικών αντιπάλων και διάλυσης πολιτικών κομμάτων.

Αυτού του είδους τους πολιτικούς χειρισμούς θέλησε να αποκλείσει ο συνταγματικός νομοθέτης και από τον 19ο αιώνα και ο κοινός νομοθέτης. Καθώς, επίσης, και να περιοριστεί ή και να αποκλειστεί η άδικη τλαιπωρία των υπουργών από τον καταγισμό των μηνύσεων που διάφοροι πολίτες καταθέτουν. Και μετά από πέντε περίπου χρόνια στη διακυβέρνηση του τόπου, έχουν πλέον και οι βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ εικόνα για το ποια ακριβώς είναι η πραγματικότητα.

Έζησα με τον πιο έντονο πολιτικό, αλλά ας μου επιτραπεί να πω, και τον πιο έντονο συναισθηματικό τρόπο τί σημαίνει πολιτική σκευωρία. Και ούτε μία στιγμή δεν θέλησα να επωφεληθώ του προνομίου του πρώην υπουργού ενώπιον της αναρμόδιας, κατά τη νομολογία δεκαετιών, εισαγγελικής αρχής.

Είμαι, συνεπώς, ίσως ο πλέον κατάλληλος άνθρωπος να μιλήσω για το άρθρο 86. Και, ως εκ τούτου, με την εμπειρία αυτή καταθέτω σήμερα την πρόταση του κόμματός μας.

Η αλλαγή του άρθρου 86 είναι επιβεβλημένη.

Επ' αυτού του θέματος, όμως, η δημαγωγία οδηγεί σε άθλιες καταστάσεις, τις οποίες ενδεχομένως δεν θα δύναται να αποκλείσει ακόμη και ο ίδιος ο δημαγωγός.

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές κλείνω με μία ερώτηση.

Όταν αναθεωρηθεί το Σύνταγμα, ένας Υπουργός της προηγούμενης Κυβέρνησης σε ποιο άρθρο 86 θα υπάγεται; Στο αναθεωρημένο ή στο προηγούμενο; Είμαι αληθινά πολύ περίεργος να δω τις απαντήσεις μελών της προηγούμενης Κυβέρνησης σε αυτό το ερώτημα.

Έκτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 96§5 και 101Α

Κύριε Πρόεδρε, κυρίες και κύριοι Βουλευτές, με τα μέλη και τα στελέχη των στρατιωτικών δικαστηρίων με συνδέουν προσωπικές και πολιτικές εμπειρίες που έρχονται από το παρελθόν. Συγκεκριμένα, όταν μπήκα στη Νομική Σχολή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το 1973, ήμουν συμφοιτητής με τους φοιτητές της Στρατιωτικής Σχολής Αξιωματικών Σωμάτων (Σ.Σ.Α.Σ.). Όταν έπεσε η χούντα για τους φοιτητές αυτούς δημιουργήθηκε ένα άσχημο κλίμα, διότι τους χρεώνονταν αδίκως ευθύνες για την προηγηθείσα συντριβή της Δημοκρατίας στην Ελλάδα. Ήταν, όμως, τόσο εμφανής η δημοκρατική πεποίθηση της συντριπτικής πλειοψηφίας των φοιτητών αυτών, που οδήγησε τόσο εμένα όσο και πολλούς άλλους πολιτικοποιημένους φοιτητές της Νομικής Σχολής να τους συμπαρασταθούμε και να βοηθήσουμε να αλλάξει σιγά-σιγά το απαράδεκτο αυτό κλίμα.

Έτσι συνδεθήκαμε με αρκετούς φοιτητές της Σ.Σ.Α.Σ. με προσωπική φιλία. Αργότερα, το 2001, συνέταξα γνωμοδότηση, ενόψει της τότε αναθεώρησης του Συντάγματος, κεντρικό σημείο της οποίας ήταν πως οι στρατιωτικοί δικαστές είναι δικαστές και έχουν όλες τις εγγυήσεις του Συντάγματος.

Η αναθεώρηση, ωστόσο, του 2019 πρέπει να επεκτείνει τη διατύπωση της παραγράφου 5 του άρθρου 96 του Συντάγματος του 1975, ορίζοντας, αντί να αναφέρει μόνο το άρθρο 87§1, να έχουν οι στρατιωτικοί οι δικαστές όλες τις εγγυήσεις προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας, που ορίζει το Σύνταγμα, για όλους τους δικαστικούς λειτουργούς. Η πρόταση δηλαδή της Νέας Δημοκρατίας θα μπορούσε να γίνει σαφέστερη με την προσθήκη, μετά τη φράση «...του Συντάγματος», της φράσης «όλους τους δικαστικούς λειτουργούς».

Και ακόμη το τελευταίο εδάφιο της προσθήκης της Νέας Δημοκρατίας θα μπορούσε να αντικατασταθεί με τη φράση: «η διάταξη του άρθρου 90§5 εφαρμόζεται και στην περίπτωση της θητείας του Προέδρου και του Εισαγγελέα του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου».

Θέμα, σοβαρότατο μάλιστα, ενόψει και της νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΣΔΑ προκύπτει από τη διατύπωση του πρώτου εδαφίου του άρθρου 96§5, σύμφωνα με το οποίο τα στρατιωτικά δικαστήρια συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από στρατιωτικούς δικαστές, συνεπώς η μειοψηφία τους αποτελείται από στρατοδίκες. Οι στρατοδίκες, όμως, είναι στρατιωτικοί, ενταγμένοι στην στρατιωτική ιεραρχία και ως εκ τούτου δεν μπορεί να απολαμβάνουν πλήρη προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία. Συνεπώς, μου φαίνεται προτιμότερο να κάνουμε την εξής διάκριση, επαναδιατυπώνοντας το άρθρο 96§5: νόμος ορίζει, πού ακριβώς επιτρέπεται η συμμετοχή μη στρατιωτικών δικαστών. Έτσι θα αποφευχθεί οριστικά το ενδεχόμενο καταδίκης της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σημειωτέον, πως η αναθεώρηση του άρθρου 96§5 ψηφίστηκε από 237 βουλευτές!

Ως προς το άρθρο 101 Α, το οποίο αφορά τις Ανεξάρτητες Αρχές.

Η αναθεώρηση του άρθρου αυτού ψηφίστηκε από 232 Βουλευτές στην προηγούμενη προτείνουσα Βουλή. Η θέση του Κινήματος Αλλαγής, αλλά και η προσωπική μου θέση, ως προς τη φύση, το χαρακτήρα και την αναγκαιότητα των Ανεξάρτητων Αρχών, οι οποίες εν τούτοις πράγμασι αποτελούν ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, συνοψίζεται στα εξής: οι Ανεξάρτητες Αρχές αφενός είναι απαραίτητες για να ελέγχουν και να εποπτεύουν δραστηριότητες των διοικουμένων με ιδιαίτερος ευαίσθητο χαρακτήρα, από πλευράς κυρίως –αλλά όχι αποκλειστικά– σεβασμού των θεμελιωδών

δικαιωμάτων, αλλά και αφετέρου αποτελούν ομολογία, πως η κρατική λειτουργία πάσχει από αμεροληψία και από έλλειψη δεξιοτήτων, και ως εκ τούτου απαιτείται η εφεύρεση κάποιων άλλων αρχών ή φορέων ή ρυθμιστικών αρχών, οι οποίοι και οι οποίες να κείνται εκτός διοικητικής ιεραρχίας.

Οι προτάσεις μας ως προς τις ανεξάρτητες αρχές του άρθρου 101 Α του Συντάγματος επιγραμματικώς είναι οι εξής:

Προτείνουμε τον περιορισμό του κοινού νομοθέτη να ιδρύει κατά βούληση ανεξάρτητες αρχές, συμφωνούμε απολύτως στη διατήρηση της πολύ αυξημένης πλειοψηφίας των μελών της Διάσκεψης Προέδρων της Βουλής προκειμένου να γίνεται η επιλογή των μελών τους, και, τέλος, προτείνουμε τον άμεσο κοινοβουλευτικό έλεγχο των διοικήσεων των αρχών αυτών από την Ολομέλεια της Βουλής.

Και συγκεκριμένα: αρχίζοντας από το τελευταίο σημείο των θέσεων μας.

Πρώτον στην παράγραφο 3 του άρθρου 101 Α να προστεθεί η δυνατότητα, η Ολομέλεια να ασκεί απευθείας έλεγχο στις διοικήσεις των Ανεξάρτητων Αρχών, ούτως ώστε να αποφευχθεί η σημερινή απαράδεκτη κατάσταση, να ασκείται ο σχετικός κοινοβουλευτικός έλεγχος διά του αρμόδιου, ως προς το ελεγχόμενο θέμα, Υπουργού. Σήμερα ο κοινοβουλευτικός έλεγχος ρυθμίζεται από το άρθρο 138Α του Κανονισμού της Βουλής. Και ο έλεγχος αυτός, που ασκείται κυρίως μέσω εκθέσεων και ακροάσεων, μπορεί να υποστηριχθεί πως είναι κατά τις προβλέψεις πλήρης. Αυτό που λείπει, ωστόσο, είναι η δυνατότητα της Ολομέλειας της Βουλής να ελέγχει, χωρίς διαμεσολάβηση, τις Ανεξάρτητες Αρχές, αυτές βέβαια που ορίζει το ίδιο το Σύνταγμα, δηλαδή τις πέντε: ΑΣΕΠ (άρθρο 103§7 Σ.), ΕΣΡ (άρθρο 15§2 Σ.), Αρχή Προστασίας Προσωπικών δεδομένων (άρθρο 19§2 Σ.), Συνήγορος του Πολίτη (άρθρο 103§9 Σ.) και Αρχή Προστασίας Απορρήτου Τηλεπικοινωνιών (άρθρο 19§2 Σ.). Η προσθήκη αυτή θα διευκόλυνε σε πολύ μεγάλο βαθμό τον δημόσιο πολιτικό έλεγχο της λειτουργίας των Ανεξάρτητων Αρχών, τις οποίες το Σύνταγμα αξιολόγησε ως Αρχές συνταγματικής περιοχής.

Δεύτερον. Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 101 Α πρέπει να προστεθεί, πως η δυνατότητα του νομοθέτη να ιδρύει Ανεξάρτητες Αρχές δεν είναι απεριόριστη. Όπως έχουμε δεχθεί, οι Ανεξάρτητες Αρχές αποτελούν μια νέα μορφή «οργάνωσης και άσκησης δημόσιας εξουσίας».

Η υπερβολική καταφυγή, όμως, σε αυτές υποδηλώνει τη χρεοκοπία του διοικητικού μας συστήματος και κατ' επέκταση και του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματός μας. Δεν πρόκειται να ξεχάσω μέλος της κυβέρνησης να μου εξομολογείται: «Είναι τέτοια η κατάσταση της διαιτησίας στο ποδόσφαιρο, που σκέφτομαι να προτείνω την ίδρυση σχετικής ανεξάρτητης αρχής»(!). Πέραν της σκωπτικής διάθεσης με την οποία αντιμετώπισα την πρόταση, η ζωή αποδείχτηκε εφευρετικότερη. Ιδρύθηκε «ανεξάρτητη αρχή» για τον επαγγελματικό αθλητισμό (!!!) και σήμερα η Ελλάδα διαθέτει τριάντα (30)!!! τέτοιου είδους αρχές.

Με άλλα λόγια, η υπερβολική καταφυγή στις αρχές αυτές, δηλώνει ευθέως την αδυναμία και το φόβο της εκτελεστικής εξουσίας να ασκήσει τα καθήκοντά της. Κι ακόμη, η πρόσφατη εμπειρία με δύο δικαστικές λειτουργούς, αφυπηρέτησες, παραπέμπει ευθέως και στον κίνδυνο πλαγίας λειτουργίας του πελατειακού κράτους. Κατά συνέπεια, κρίνουμε απαραίτητη την προσθήκη, στο άρθρο 101Α§1, ενός περιορισμού του κοινού νομοθέτη στην ίδρυση παρόμοιων μη συνταγματοποιημένων ανεξάρτητων αρχών. Ο περιορισμός αυτός θα μπορούσε να εισαχθεί και με διάταξη, η οποία θα προέβλεπε, πως για την ίδρυση Ανεξάρτητης Αρχής, την κατάργησή της, αλλά και τη μεταβολή των αρμοδιοτήτων της, απαιτείται πλειοψηφία των 3/5 της Βουλής.

Ωστόσο, επί του θέματος αυτού δεν είναι ορθό να μην επισημάνω, πως από τις 30 περίπου Ανεξάρτητες Αρχές που υπάρχουν σήμερα, και εκτός των πέντε που είναι συνταγματοποίησμενες, υπάρχουν ορισμένες που ξεφεύγουν από τον κανόνα της υπερβολής στην ίδρυση τέτοιων αρχών και διαδραματίζουν έναν κεντρικό ρόλο στο πλαίσιο της Ελληνικής Πολιτείας. Θέλω να αναφέρω την Επιτροπή Ανταγωνισμού, την Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων, την Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας, την Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων και την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς. Αν δεν υπάρχει διάθεση από την πλειοψηφία συνταγματοποίησης της, μπορούμε, με την πλειοψηφία των 3/5 να υπαγάγουμε τις Αρχές αυτές σε αυξημένες εγγυήσεις θεσμού.

Τέλος, τρίτον, η πλειοψηφία των 4/5 που απαιτείται από το Σύνταγμα, στο άρθρο 101 Α §2 εδ.γ', δεν πρέπει να αλλάξει. Ως μέλος της Διάσκεψης Προέδρων βίωσα την τελευταία ανάδειξη της διοίκησης του ΕΣΡ, υπό την προεδρεία του κ.Θανάση Κουτρουμάνου. Πολλές συνεδριάσεις, πολλές προτάσεις πολλοί συνδυασμοί προτάσεων και εν τέλει ένα πολύ καλό αποτέλεσμα.

Ας μην απεμπολήσουμε τα αγαθά μιας τέτοιας δύσκολης ρύθμισης που οδηγεί σε θετικά αποτελέσματα, χάριν μιας θεσμικής ευκολίας, η οποία θα εξυπηρετήσει τις πελατειακές κλίσεις του πολιτικού μας συστήματος.

Έβδομη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 101§1 - 101§4 - 101 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 102§2

Άρθρα 112§4 - 113 - 114§1 - 114§2 - 115§1 - 115§2 - 115§3 - 115§4 και 119§1

Ξεκινώ με τη σύμφωνη γνώμη του Κινήματος Αλλαγής για την κατάργηση μεταβατικών διατάξεων, των οποίων έχει προ πολλού χρόνου λήξει η ρυθμιστική ισχύς. Και συγκεκριμένα: α) του άρθρου 112§4 που προβλέπει την εντός πενταετίας, από το 1975, ψήφιση νόμου που το ίδιο το άρθρο προβλέπει για την υποχρεωτική φοίτηση, β) του άρθρου 113 περί προσωρινού, τότε, Κανονισμού της Βουλής, γ) του άρθρου 114, το οποίο αφορούσε την εκλογή του πρώτου Προέδρου της Δημοκρατίας μετά την ψήφιση του Συντάγματος το 1975, δ) του άρθρου 115 §1, §2, §3, §4, το οποίο προβλέπει ειδικές δικαστικές ρυθμίσεις έως την έκδοση των σχετικών νόμων. Αναρωτιέμαι, βεβαίως, γιατί δεν προτείνεται η κατάργηση όλου του άρθρου, αφού περιλαμβάνει ακριβώς τις ανωτέρω τέσσερις παραγράφους.

Και συγκεκριμένα στην §1 προβλέπεται ρύθμιση, έως την ψήφιση νόμου περί ευθύνης υπουργών, ενώ στην §2 μεταβατική ρύθμιση περί θεμάτων κακοδικίας έως ψηφιστεί ο νόμος του Δικαστηρίου Κακοδικίας. Νόμοι και για τις δύο ανωτέρω περιπτώσεις έχουν εκδοθεί. Συνεπώς, προτείνεται επί της ουσίας η κατάργηση και των δύο αυτών παραγράφων. Για τις υπόλοιπες δύο στην πρόταση αναθεώρησης αναφέρεται η πλήρης κατάργησή τους. Για τις δύο πρώτες όμως δεν γίνεται αναφορά στην απόλειψή τους. Άρα, εν τη ουσία, βεβαίως, προτείνεται η κατάργηση όλων των παραγράφων, συνεπώς προτείνεται η κατάργηση όλου του άρθρου 115. Το επισημαίνω αυτό διότι προτείνω να κάνουμε μία ψηφοφορία σχετικά με το άρθρο αυτό. Και τέλος, ε) την κατάργηση της §1 του άρθρου 119, που αφορούσε την κατάργηση της δυνατότητας ακύρωσης πράξεων από της 21ης Απριλίου 1967 έως την 23η Ιουλίου 1974. Συμβολικό ενδιαφέρον φαινόταν να έχει η πρόταση του

ΣΥΡΙΖΑ για την αναρίθμηση των συνταγματικών διατάξεων. με σκοπό ακροτελεύτιο άρθρο να είναι από 114, δηλαδή το ιστορικό ακροτελεύτιο άρθρο του Συντάγματος το 1952, αλλά δεν βλέπω πως θα μπορούσε να προκύψει κάτι τέτοιο, αφού δεν καταργούμε παρά δύο μόνο άρθρα.

Ως προς την πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 101§1 προκειμένου να προβλεφθεί με νόμο ένα σύστημα περιφερειακής οργάνωσης της κεντρικής διοίκησης είμαστε αρνητικοί. Πρόκειται περί συνταγματικού πλεονασμού. Άλλωστε, νόμοι περί αποκέντρωσης και αποσυγκέντρωσης της κεντρικής διοίκησης ψηφίζονται κατά καιρούς. Η λέξη «σύστημα» δεν βλέπουμε να μπορεί να δώσει την οποιαδήποτε κατεύθυνση στον κοινό νομοθέτη. Εν τέλει η οποιαδήποτε επιλογή του εν τοις πράγμασι ως σύστημα διοίκησης θα γίνεται αντιληπτή. Η καλή ή κακή ρύθμιση, το επιτυχημένο ή μη σύστημα είναι ζήτημα ex post αξιολόγησης.

Για τις επόμενες δύο προτάσεις βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΛ που αφορούν το άρθρο 101§3 και §4 αλλά και την προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης, δεν είμαστε αρνητικοί μόνο, όμως, λόγω του τίτλου της θεματολογίας τους, διότι

α) η νομολογία των δικαστηρίων, ελληνικών και Ευρωπαϊκού, έχει καλύψει το ζήτημα ως προς το άρθρο 101§3 και την πρόταση της καθιέρωσης τεκμηρίου αρμοδιότητας υπέρ των ΟΤΑ, βάσει των αρχών της εγγύτητας και της επικουρικότητας.

β) Ως προς το άρθρο 101§4 και την ερμηνευτική δήλωση, θεωρούμε πως η σημερινή ρύθμιση του άρθρου 101§4, η οποία προστέθηκε με την αναθεώρηση του 2001, καλύπτει το θέμα. Εν πάση περιπτώσει προτιμήσαμε το ναι αντί του όχι στην προηγούμενη προτείνουσα Βουλή, αλλά η πρόβλεψη πως αυτός ο συνταγματικός πλεονασμός δεν θα περάσει στην ψηφοφορία στην Ολομέλεια δεν μας ανησυχεί ως προοπτική.

Τέλος, η πρόταση για την αναθεώρηση του άρθρου 102§2 που υπέβαλε ο ΣΥΡΙΖΑ, περί τοπικών δημοψηφισμάτων, απλής αναλογικής για την ανάδειξη της διοίκησης των ΟΤΑ, τοπικών συνελεύσεων κ.ο.κ. δεν μας βρίσκει σύμφωνους. Εν προκειμένω η δημαγωγία διαμέσου Συντάγματος ξεπερνά κάθε όριο και υπό την έννοια αυτή καταψηφίσαμε την συγκεκριμένη πρόταση στην προηγούμενη προτείνουσα Βουλή. Στην ίδια παράγραφο του άρθρου 102, ωστόσο, είχαμε προτείνει στην προηγούμενη Βουλή και επαναφέρουμε σήμερα την πρότασή μας να προβλεφθεί η νομοθετική πρωτοβουλία των ΟΤΑ, ως μορφή λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας, προφανώς για θέματα των αρμοδιοτήτων τους. Οι προτάσεις νόμων αυτές θα διεκπεραιώνονται όπως και οι προτάσεις νόμων Βουλευτών ή κομμάτων, σύμφωνα με το άρθρο 74§6 του ισχύοντος Συντάγματος.

Όγδοη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρο 32§4 και 32§5

Συζητώντας την πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 32 §4, §5 του Συντάγματος με βάση την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ και για ενδεχόμενη άμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, θέτουμε κακώς, κακίστως, επί τάπητος το θέμα της σύγχρονης μορφής του πολιτεύματος της προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας με την εκλογικευμένη του μορφή.

Πρέπει ωστόσο εξαρχής να σημειωθεί και να τονιστεί ότι όσοι προτείνουν την άμεση εκλογή του ΠτΔ, επιδιώκουν να εμφανιστούν σαν «φίλοι του λαού» και των λαϊκών συμμετοχικών διαδικασιών και να προσποηθούν ότι τάχα έχουν περιβληθεί το μανδύα της δημοκρατικότητας. Επί της ουσίας, όμως, προτείνουν μία δημοκρατική οπισθοδρόμηση.

Ξεκινώ από τη διατύπωση της θεμελιώδους σκέψης για την οργάνωση της σύνταξης της πολιτείας, πως τη Δημοκρατική Αρχή, ως μείζονα αρχή του πολιτεύματός μας, πρέπει να την στηρίζει η αρχή της αποτελεσματικότητας της εκτελεστικής και της νομοθετικής λειτουργίας. Η οποία αρχή της αποτελεσματικότητας πλήττεται πρωτίστως από την κυβερνητική αστάθεια. Και όταν αυτή η αστάθεια επικρατεί, τότε με θλιβερά ιστορικά παραδείγματα έχει αποδειχθεί, πως οι πολίτες παρασύρονται από τη δημαγωγία σε βάρος της ίδιας της Δημοκρατίας.

Η δικέφαλη εκτελεστική εξουσία αποτέλεσε έναν από τους βασικούς θεσμικούς παράγοντες πρόκλησης κυβερνητικής αστάθειας, σε συνδυασμό και με τα συστήματα της απλούστατης αναλογικής. Η Γαλλία της 4ης Δημοκρατίας, η Γερμανία της Βαϊμάρης, η Ιταλία, η Ρουμανία, η Αυστρία, η Ισπανία, η Γιουγκοσλαβία, η Λιθουανία, η Λεττονία και άλλες χώρες υπέφεραν από το γεγονός, πως οι κυβερνήσεις τους έπεφταν η μία πίσω από την άλλη μετά από παραμονή ημερών, εβδομάδων ή λίγων μηνών στα καθήκοντά τους. Κυρίως κατά το μεσοπόλεμο, ή πριν από αυτόν, αλλά και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην Ελλάδα τη δεκαετία 1926-1935 δέκα διαδοχικές κυβερνήσεις είχαν μέσο όρο παραμονής στη διακυβέρνησή του τόπου επτά μόλις μήνες!!! (κυβερνήσεις: Αθανασίου Ευταξία, Γεωργίου Κονδύλη, Αλέξανδρου Ζαίμη, Ελευθερίου Βενιζέλου, Αλέξανδρου Παπαναστασίου, Ελευθερίου Βενιζέλου, Παναγή Τσαλδάρη, Ελευθερίου Βενιζέλου, Αλέξανδρου Οθωναίου, Παναγή Τσαλδάρη). Ο εξορθολογισμός λοιπόν του πολιτεύματος που κατανοείται ως διαμόρφωση συνθηκών αποτελεσματικής λειτουργίας του, προέκυψε μέσα από τον περιορισμό της απόλυτης αναλογικότητας των εκλογικών συστημάτων, μέσα από την καθιέρωση δυσκολότερων θεσμικών προϋποθέσεων για την πτώση μιας κυβέρνησης, π.χ. με την απαίτηση της απόλυτης πλειοψηφίας για την υιοθέτηση πρότασης μομφής και, τέλος, μέσω του περιορισμού του αρχηγού του Κράτους σε ρυθμιστικά καθήκοντα, είτε αυτός είναι αιρετός είτε κληρονομικός. Και ο περιορισμός του αρχηγού του κράτους σε ρυθμιστικά καθήκοντα έγινε με τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του, αλλά και με την υιοθέτηση της έμμεσης εκλογής του (πλην των περιπτώσεων της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας και της Αυστρίας, όπου προβλέπεται η άμεση εκλογή, αλλά και αυτή εναρμονίστηκε με τον αμιγώς κοινοβουλευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος, διότι οι Πρόεδροι της Δημοκρατίας περιορίστηκαν εδώ και δεκαετίες σε απολύτως ρυθμιστικά καθήκοντα).

Εμείς στην Ελλάδα βιώσαμε τον εθνικό διχασμό, αναπαραγωγή του οποίου επιχειρήθηκε και στα χρόνια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Ο διχασμός είναι η ευκολία για κάποιους μέσα στη δυσκολία και ο τρόπος να αποκτήσουν εκλογικά οφέλη. Ολέθριο σφάλμα θα ήταν, λοιπόν, η άμεση εκλογή του ΠτΔ. Ακόμη και αν του αφαιρούσαμε τις περιορισμένες αρμοδιότητες που έχει σήμερα, η άμεση εκλογή ενός μονοπρόσωπου οργάνου εξ αντικειμένου θα το έθετε στην κορυφή της ιεραρχίας των οργάνων του Κράτους, διότι θα το εξόπλιζε με μεγάλη πολιτική ισχύ. Και η πολιτική κρίση θα ήταν έτσι ένα καθημερινό ενδεχόμενο, η δε μετατροπή της σε πολιτειακή κρίση θα ήταν συχνή!!!

Επιτρέψτε μου να φρεσκάρω τη μνήμη σας και να σας υπενθυμίσω τις μεταλλάξεις της παρελθούσας πλειοψηφίας πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα.

Α.Τσίπρας 14.11.2018, Βουλή, συζήτηση για την αναθεώρηση του Συντάγματος: «Αναζητούμε συναινέσεις σε θέσεις και προτάσεις που θεωρούμε αναγκαίες για τους σκοπούς που θέλουμε να υπηρετήσουμε. Εκτιμώ ότι υπάρχουν αρκετοί σε αυτό το Κοινοβούλιο που τους μοιράζονται. Εκτιμώ ότι είναι αρκετοί εκείνοι που συμφωνούν στην ανάγκη μιας νέας αρχιτεκτονικής του πολιτεύματος που προτείνουμε σήμερα. Στην ανάγκη για ενίσχυση της πολιτικής σταθερότητας του Κοινοβουλίου και των κυβερνήσεων με την εποικοδομητική ψήφο δυσπιστίας αλλά και τον ταυτόχρονο εσωτερικό εξισορροπητικό μηχανισμό του αναλογικού εκλογικού συστήματος, αλλά και στην ανάγκη να αποσυνδεθεί η διαδικασία εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από την πρόωγη διάλυση της Βουλής».

Α.Τσίπρας 7.12.2014, Βουλή, συζήτηση για Προϋπολογισμό: «Ασχέτως εάν εσείς επιτίθεσθε μονίμως στο ΣΥΡΙΖΑ, θέλω να σας θυμίσω ότι όλα τα κόμματα της δημοκρατικής αντιπολίτευσης έχουν – πολλά από αυτά με συνεδριακές αποφάσεις καταλήξει συλλογικά, στη συλλογική τους θέση – ότι αυτή η Βουλή είναι απονομιμοποιημένη και δεν πρέπει να εκλέξει Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Όσοι, λοιπόν, απορρίπτουν σήμερα τον προϋπολογισμό, πρακτικά ζητούν άλλη πολιτική και προφανώς εξ όσων εγώ καταλαβαίνω από άλλη Κυβέρνηση. Εξ όσων εγώ γνωρίζω στις δημοκρατίες αυτό σημαίνει εκλογές. Άρα, το «όχι» στον προϋπολογισμό σήμερα ισοδυναμεί με «όχι» στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αύριο. Ένα «όχι» σήμερα που θα γίνει «ναι» αύριο –καθαρές κουβέντες- δεν δικαιολογείται παρά μόνο ως αποτέλεσμα μεθοδεύσεων και ας πάρει ο καθένας και η κάθε μία την ευθύνη του απέναντι στον ελληνικό λαό».

Στις μεταστροφές των απόψεων του πρώην Πρωθυπουργού είμαστε συνηθισμένοι γιατί τέτοια ήταν όλη η πορεία του Αλέξη Τσίπρα. Το όχι που έγινε ναι, τα μνημόνια που «σκίστηκαν» για να υπογραφούν καινούργια, κοκ, είναι καταχωρημένα στη μνήμη μας. Οι όροι της συνταγματικής αναθεώρησης, λοιπόν, υπαγορεύτηκαν από πολιτικές σκοπιμότητες και συγκυριακούς τακτικισμούς. Ο πρώην Πρωθυπουργός διαμόρφωσε τις προτάσεις της τότε κυβερνητικής πλειοψηφίας για μείζονα ζητήματα λειτουργίας του πολιτεύματος με βάση το τί εξυπηρετούσε τα προσωπικά του συμφέροντα στην εκάστοτε χρονική στιγμή. Κι εδώ η προσφυγή στο λαό χρησιμοποιήθηκε ως δήθεν αριστερή παραλλαγή, από κοινού με τη σχέση Εκκλησίας και Κράτους και τη μη αναθεώρηση του άρθρου 16. Μια τελευταία παρατήρηση ως προς την πρόταση άμεσης εκλογής προέδρου της Δημοκρατίας: όπως γνωρίζετε η εκλογή του Προέδρου γίνεται χωρίς λόγια. Διότι ο σχετικός λόγος σε προεκλογική φάση, θα είναι κατ'ανάγκη πολιτικός. Άμεση εκλογή, όμως, δίχως λόγια είναι αδιανόητη.

Κι ενώ η απελθούσα πλειοψηφία έκανε επί της ουσίας το ένα λάθος πίσω από το άλλο, ήρθε η ώρα των ψηφοφοριών στην προτεινόμενη Βουλή, όπου μετέφερε τα λάθη της και στην παρούσα, Αναθεωρητική Βουλή. Έδωσε τη δυνατότητα στη Νέα Δημοκρατία, στη νέα κοινοβουλευτική πλειοψηφία, να αναθεωρήσει το άρθρο 32 όπως εκείνη επιθυμεί, απαλείφοντας από τη νέα συνταγματική διάταξη κάθε ρύθμιση που θα προϋπέθετε τη συναίνεση κοινοβουλευτικών δυνάμεων, περισσότερων της μίας. Όπως όλοι γνωρίζουμε, εν τέλει η Νέα Δημοκρατία προτείνει εκλογή Προέδρου με σχετική πλειοψηφία, δηλαδή και με λιγότερους από 151 βουλευτές. Πραγματικά λανθασμένη επιλογή. Η Νέα Δημοκρατία οδηγεί την αναθεώρηση, μετά την οιονεί «άδεια» που της έδωσε ο ΣΥΡΙΖΑ, στο άλλο άκρο. Από τις δυσχερείς θεσμικές προϋποθέσεις στις απολύτως απλές και άνετες για την εκάστοτε πλειοψηφία της Βουλής, αλλά δυσχερείς για την εξυπηρέτηση της ανάγκης, να είναι το πρόσωπο του Προέδρου,

πρόσωπο στο οποίο συγκεντρώνονται ευρύτερες πλειοψηφίες, δηλαδή πρόσωπο εξοπλισμένο με τη συναίνεση του πολιτικού συστήματος. Κατανηφίζουμε, προφανώς, την πρόταση της Νέας Δημοκρατίας. Και οφείλουμε να θυμίσουμε, πως η Νέα Δημοκρατία πρότεινε και εκείνη αρχικώς άμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας και αναδιπλώθηκε ξαφνικά στην Ολομέλεια της προτεινουσας Βουλής, το 2018.

Εμείς προτείνουμε την απόλυση της διάλυσης της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών, δηλαδή την απόλυση της παρ. 4 του άρθρου 32 και του συναφούς 41§5, όπου ορίζεται η άμεση διάλυση της Βουλής στην περίπτωση του άρθρου 32§4. Αντί αυτής της ρύθμισης προτείνουμε την εκλογή του ΠτΔ από την ίδια τη Βουλή μετά από ένα χρόνο επιμήκυνσης της θητείας του εν ενεργεία Προέδρου, την επανάληψη της ψηφοφορίας και αν δεν επιτευχθούν τα 3/5, την εκλογή Προέδρου με 151 ψήφους. Αντιλαμβανόμαστε πως ο αριθμός 160 δεν μετατρέπεται σε ποσοστό και αυτό είναι ένα τεχνικό πρόβλημα, αλλά, προτιμούμε αυτό το πρόβλημα από τις μειωμένες μειοψηφίες.

Προσέξτε τώρα μια ανακολουθία. Με ευθύνη της προηγούμενης πλειοψηφίας δεν συμπεριελήφθη στην αναθεώρηση του άρθρου 41§5, που αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο στο άρθρο 32§4, δηλαδή στην καταργούμενη πρόβλεψη για τη διάλυση της Βουλής επί μη εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας. Συνεπώς, θα έχουμε μετά την αναθεώρηση συνταγματική διάταξη δίχως ρυθμιστικό περιεχόμενο. Εμείς, όμως, είχαμε προτείνει την απόλυση του 41§5 Σ., αφού καταργούσαμε τη διάλυση της Βουλής επί μη εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας.

Ολοκληρώνοντας την τοποθέτησή μου για την αναθεώρηση του άρθρου 32 §4, §5 δεν είναι δυνατόν να μην επαναλάβω, πως το πολιτικό μας σύστημα αποδείχτηκε κατώτερο των προθέσεων του αναθεωρητικού νομοθέτη, όπως αυτές αποτυπώθηκαν στο άρθρο 32 §4, §5. Η βούληση του αναθεωρητικού νομοθέτη ήταν να αναδεικνύεται Πρόεδρος με ευρύτατες, άρα συναινετικές, πλειοψηφίες από τη Βουλή. Μόνο το 1996 με την πρωτοβουλία Α. Παπανδρέου και Α. Σαμαρά το πολιτικό μας σύστημα ανταποκρίθηκε στο νόημα των συνταγματικών διατάξεων. Και στη συνέχεια με τη στάση Κ. Σημίτη και Κ. Καραμανλή, αλλά και Κ. Καραμανλή και Γ. Παπανδρέου φάνηκε να διαμορφώνεται μια σταθερή πρακτική, που οδήγησε στη μη κατάργηση της διάλυσης της Βουλής ως οιονεί κύρωση για την μη εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας το 2001, όταν αναθεωρήθηκε το Σύνταγμα. Δυστυχώς, όμως, η πρακτική αυτή διακόπηκε. Το 2009, εμμέσως, αλλά κυρίως το 2015.

Έτσι, και πάλι για να λύσουμε ένα πρόβλημα που προκαλεί το ίδιο το πολιτικό σύστημα, οι ίδιες οι πολιτικές ελίτ, οδηγούμαστε στη σημερινή αναθεώρηση, σπαταλώντας έτσι 10 ολόκληρα χρόνια, προκειμένου να βρει και πάλι Ελλάδα τη δυνατότητα να αναθεωρήσει το Σύνταγμά της εκεί που πράγματι πονά, δηλαδή στα θέματα της Διοίκησης και της Δικαιοσύνης, καθώς και του άρθρου 16.

Ένατη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 54§1 – 54 προσθήκη παρ.4, 54 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 56

Κύριε Πρόεδρε, κυρίες και κύριοι Βουλευτές, στην όγδοη ενότητα η εκ μέρους μας απόρριψη της πρότασης της προηγούμενης πλειοψηφίας στη Βουλή για την άμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, θεμελιώθηκε σε δύο επιχειρήματα. Πρώτον, στην απόρριψη της έμμεσης επαναφοράς του δυϊσμού στην κορυφή της εκτελεστικής εξουσίας και στην επιμονή στο εκλογικευμένο κοινοβουλευτικό πολίτευμα. Και δεύτερον, στον παραμερισμό των εκλογικών συστημάτων της αμιγώς απλής αναλογικής.

Το δεύτερο επιχείρημα αποτελεί τη βάση της εκ μέρους μας απόρριψης των προτάσεων για την αναθεώρηση της παραγράφου 1 του άρθρου 54, καθώς και της πρόσθεσης ερμηνευτικής δήλωσης στο άρθρο αυτό περί του επιτρεπτού βαθμού απόκλισης από το σύστημα της αμιγούς απλής αναλογικής. Σε ό,τι δε αφορά την ανωτέρω ερμηνευτική δήλωση, αρκεί να προσθέσω, πως η αμιγώς απλή αναλογική υποχωρεί, ακόμη και με τη διαίρεση της ενιαίας επικράτειας σε επιμέρους εκλογικές περιφέρειες. Επαναλαμβάνω, μείζων αρχή των πολιτευμάτων που σέβονται τα πολιτικά, ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα είναι η Δημοκρατική Αρχή, η οποία, όμως, υπονομεύεται στο βαθμό που επικρατεί αστάθεια στην εκτελεστική και τη νομοθετική λειτουργία (συχνότερες παραιτήσεις κυβερνήσεων και διαλύσεις των νομοθετικών συστημάτων). Στις περιπτώσεις της ανωτέρω αστάθειας ευδοκμεί και επιπολάζει ο δημαγωγικός λόγος, που αρθρώνεται εναντίον της ίδιας της Δημοκρατίας.

Το Κίνημα Αλλαγής απορρίπτει, επίσης, την πρόταση προσθήκης μίας ακόμη παραγράφου στο άρθρο 56, με την οποία θα εισαχθεί νέο κώλυμα εκλογιμότητας, όταν ο υποψήφιος βουλευτής έχει ήδη συμπληρώσει τρεις πλήρεις και συνεχόμενες εκλογικές περιόδους ως Βουλευτής. Απορρίπτουμε την προσθήκη αυτή της νέας παραγράφου 5 στο άρθρο 56, διότι παρόμοιοι περιορισμοί στο δικαίωμα του εκλέγεσθαι δεν συναντώνται στα δημοκρατικά πολιτεύματα. Ο νεωτερισμός αυτός είναι αντιδημοκρατικός. Περιορίζει αδικαιολόγητα τόσο το πολιτικό δικαίωμα του εκλέγεσθαι, όσο και εκείνο του εκλέγειν. Ο μόνος που είναι δημοκρατικό να αποφασίζει ποιο μέλος της νομοθετικής λειτουργίας θα παραμείνει στη θέση του είναι ο ίδιος ο λαός, το εκλογικό σώμα, τα κόμματα που καταρτίζουν τις λίστες των υποψηφίων, καθώς και οι ίδιοι οι πολίτες που έχουν το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Ο περιορισμός των θητειών είναι συχνός στα δημοκρατικά πολιτεύματα, αλλά αφορά όργανα της εκτελεστικής εξουσίας και μάλιστα μονοπρόσωπα (Πρόεδρος της Δημοκρατίας). Η μεταφορά του περιορισμού αυτού στη νομοθετική λειτουργία είναι αντιδημοκρατική. Επιπροσθέτως, η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για τρεις συνεχόμενες πλήρεις κοινοβουλευτικές περιόδους πέραν του σφάλματος και του δημαγωγικού της χαρακτήρα, εμπεριέχει και στοιχεία προσχήματος, αφού συνήθως η Βουλή στην Ελλάδα διαλύεται πρόωρα.

Για τη συμμετοχή στις γενικές βουλευτικές εκλογές των Ελληνίδων και των Ελλήνων πολιτών που βρίσκονται στην αλλοδαπή έχω κάνει δύο αναφορές έως σήμερα, στην παρούσα Επιτροπή για την Αναθεώρηση του Συντάγματος. Στις αναφορές μου αυτές διευκρίνιζα τις τέσσερις βασικές θέσεις του Κινήματος Αλλαγής ως προς το συγκεκριμένο θέμα : ψήφος στους εγγεγραμμένους στους εκλογικούς καταλόγους, ψήφος ίση και ισοδύναμη με των υπολοίπων εκλογέων, επιστολική ψήφος και εκλογικές περιφέρειες ή εκλογική περιφέρεια εξωτερικού. Στις πρώτες εβδομάδες των συνεδριάσεων της Επιτροπής για την Αναθεώρηση του Συντάγματος διαφαινόταν πως ο ΣΥΡΙΖΑ, στηριγμένος στο ενδεχόμενο πως το ΚΚΕ δεν θα συμφωνούσε με τη συγκεκριμένη σοβαρότατη μεταρρύθμιση στο πεδίο των πολιτικών δικαιωμάτων και της Δημοκρατικής Αρχής, εκδήλωνε την αντίθεσή του να συνυπολογίζεται στο τελικό εκλογικό αποτέλεσμα η ψήφος των εκτός Ελλάδος ψηφίζόντων Ελλήνων και Ελληνίδων. Πίστευαν στον ΣΥΡΙΖΑ πως υπάρχει στη Βουλή ακυρωτική της σχετικής μεταρρύθμισης μειοψηφία των 101 Βουλευτών. Όταν, όμως, το ΚΚΕ εμφανίστηκε, υπό προϋποθέσεις, θετικό στην ίση και ισοδύναμη ψήφο των λεγομένων χάριν συντομίας «αποδήμων», ο ΣΥΡΙΖΑ αναγκάστηκε να αλλάξει τη θέση του. Και αυτό γιατί η ακυρωτική, της σχετικής προσπάθειας, κοινοβουλευτική μειοψηφία των 101 ψήφων έπαψε να υπάρχει. Εν τέλει, η εξέλιξη ήταν θετική, υπήρξε

διακομματική ομοφωνία ως προς τους περιορισμούς στη συγκεκριμένη άσκηση του καθολικού δικαιώματος του εκλέγειν και πρέπει εμείς, ως Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος, να προτείνουμε στην Ολομέλεια της Βουλής τη συνταγματική διάταξη υποδοχής των προαναφερθέντων περιορισμών.

Ο τίτλος που προσέδωσαν τα κόμματα στους νομοθετικούς περιορισμούς της συγκεκριμένης άσκησης του πολιτικού δικαιώματος του εκλέγειν είναι η απόδειξη της ύπαρξης κάποιου συγκεκριμένου δεσμού με την πατρίδα, πέραν της καταγωγής. Ο σχετικός νόμος, για τον οποίο ως γνωστόν το Σύνταγμα απαιτεί την πλειοψηφία των 2/3, των 200 βουλευτών δηλαδή, προκειμένου να ψηφιστεί και να ισχύει έπεται της αναθεώρησης του Συντάγματος. Και πάντως δεν αποτελεί κυρίως θέμα της επιτροπής μας. Η παρούσα Επιτροπή καθήκον έχει να προσθέσει στο άρθρο 54 μία νέα παράγραφο, την παράγραφο τέσσερα, με την οποία θα οργανώνεται η ψήφος των λεγομένων «αποδήμων», προκειμένου να εκλέγονται, από «ενιαίο ψηφοδέλτιο», πέντε βουλευτές που θα τους αντιπροσωπεύουν. Η κατεύθυνση αυτή δεν μας δεσμεύει βεβαίως, δεν δεσμεύει την εκλεγείσα στις 7 Ιουλίου 2019 παρούσα Αναθεωρητική Βουλή. Ως φαίνεται, ωστόσο, η συζήτηση περί κατευθύνσεων δεν έχει και καμία σημασία ως προς την πρόσθεση της τέταρτης παραγράφου του άρθρου 54 –σε ό,τι αφορά τις εργασίες της ίδιας της Βουλής- κι αυτό διότι όλα δείχνουν πως διαμορφώνεται μια συντριπτική πλειοψηφία στην Ολομέλεια. Συνεπώς, μπορούμε να επεξεργαστούμε χωρίς καθυστερήσεις τη ρύθμιση που θα προτείνουμε στην Ολομέλεια.

Σπεύδω να επισημάνω την ύπαρξη δύο κατηγοριών «αποδήμων» που είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους βάσει των σχετικών δημοτολογίων και σύμφωνα με την τελευταία απογραφή (άρθρο 54 παρ. 2 Σ.): α) Εκείνων που έφυγαν προσφάτως από την Ελλάδα για προσωπικούς λόγους σπουδών ή εργασίας και β) εκείνων που έχουν «αποδημήσει» πάρα πολλά χρόνια ή και δεκαετίες πριν την ψήφιση του σχετικού νόμου. Άποψή μας είναι, πως με τη σύνταξη της νέας παραγράφου 4 στο άρθρο 54 η προαναφερθείσα διαφορά δεν έχει καθοριστικό νόημα. Άποψή μας, επίσης, είναι ότι το Σύνταγμα πρέπει να αρκестεί σε μια αφαιρετική διατύπωση της δυνατότητας νομοθετικής πρόβλεψης περιορισμών και να μην προσχωρήσει σε ειδικότερες ρυθμίσεις, διότι ο νομοθέτης πρέπει να μείνει ελεύθερος να αλλάξει το σχετικό του δικαίο στο μέλλον, δίχως υπέρμετρη δέσμευση, διευρύνοντας το πολιτικό δικαίωμα του εκλέγειν, στο βαθμό που διατηρείται η πλειοψηφική εγγύηση των 2/3 στο άρθρο 51§4 του Συντάγματος.

Άρα, πρέπει να γίνει αμέσως σαφές, πως η εν στενή εννοία συνταγματική βάση συμμετοχής στις γενικές βουλευτικές εκλογές των εκτός Ελλάδος ευρισκομένων Ελληνίδων και Ελλήνων θα είναι τα άρθρα 51§4 και 54§2, καθώς και το άρθρο 54§4, όπως αυτό θα διαμορφωθεί. Προφανώς, ο έλεγχος της συνταγματικότητας του νόμου που θα ψηφιστεί από τη Βουλή θα γίνεται με βάση ολόκληρο το Σύνταγμα, εκεί όπου αυτό ρυθμίζει την προστασία της άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων (π.χ. αρχή της ισότητας και της ισοδυναμίας της ψήφου, της αρχής της αναλογικότητας των νομοθετικών περιορισμών κ.ο.κ.). Ακριβώς γι' αυτό, αλλά και με το δεδομένο, πως δεν αναθεωρούμε εν προκειμένω το Σύνταγμα μόνο και μόνο για να καλύψουμε την πρώτη σχετική νομοθετική μας επιλογή, αλλά και όλες τις επόμενες, οφείλουμε να διατυπώσουμε το άρθρο 54§4 με επιγραμματικό, δηλαδή σύντομο αλλά περιεκτικό τρόπο.

Με τις σκέψεις που προηγήθηκαν θεωρούμε ιδιαίτερος λεπτομερειακή την πρόταση της Νέας Δημοκρατίας σε ό,τι αφορά το πρώτο της εδάφιο. Και ακόμη θέλουμε να επισημάνουμε, πως το δεύτερο εδάφιο της ανωτέρω πρότασης που αφορά τα ψηφοδέλτια Επικρατείας των κομμάτων, διατυπώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε εν τέλει αλλοιώνεται η αντιπροσώπευση των «αποδήμων», αφού αυτή τίθεται στη διακριτική ευχέρεια των κομμάτων. Θεωρούμε πως αυτές οι διατυπώσεις του πρώτου και του δεύτερου εδαφίου της προτάσεως της Νέας Δημοκρατίας αφενός επεκτείνουν τους περιορισμούς και για το απώτατο μέλλον, στο βαθμό που συνθέτουν μια περιοριστική ένδειξη για τον εφαρμοστή του δικαίου, κυρίως για τη δικαστική λειτουργία, αλλά και αφετέρου καθιστούν την αντιπροσώπευση των «αποδήμων», οι οποίοι αποστερούνται την οικία εκλογική τους περιφέρεια, αντικείμενο της διακριτικής ευχέρειας της ηγεσίας των κομμάτων. Τα ανωτέρω ενδεχόμενα σε συνδυασμό με τη μη νομοθέτηση της επιστολικής ψήφου συνθέτουν μια τελείως ελλιπή, φοβισμένη και ανεπαρκή λύση σε ένα πρόβλημα που ελπίζουμε πως από άλυτο, η συνεννόηση των κομμάτων θα το καταστήσει επιλύσιμο.

Δύο λόγια για την επιστολική ψήφο: η ανάγκη για εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης, ώστε να επιτευχθούν τα 2/3 των Βουλευτών προκειμένου να ψηφιστεί ο νόμος για την ψήφο των «αποδήμων», οδήγησε σε εγκατάλειψη της επιστολικής ψήφου. Κι, όμως, αυτή η μορφή εκδήλωσης εκλογικής προτίμησης θα διευκόλυνε πάρα πολύ τη συμμετοχή στις γενικές βουλευτικές εκλογές. Είναι μεγάλο λάθος που την εγκαταλείψαμε. Για μας αποτελεί τη δεύτερη σοβαρότερη μεταρρύθμιση στο πεδίο της άσκησης του πολιτικού δικαιώματος του εκλέγειν, μετά από την προσμέτρηση στο εκλογικό αποτέλεσμα των ψήφων των «αποδήμων». Οι μικροκομματικοί υπολογισμοί οδήγησαν στην αδικαιολόγητη αυτή υποχώρηση.

Ολοκληρώνω την εισήγησή μου, με ορισμένες ακόμη παρατηρήσεις.

Πρώτον, η θεμελιωμένη στο άρθρο 54§2 άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, προϋποθέτει το σεβασμό στην έννοια του «νόμιμου πληθυσμού», ο οποίος είναι εκλογικά οργανωμένος με βάση την εγγραφή των πολιτών στα οικεία δημοτολόγια και κατανεμημένος σε εκλογικές περιφέρειες, άρα προκύπτει η ανάγκη σύνταξης ειδικών εκλογικών καταλόγων εξωτερικού. Κι αυτό, διότι υπάρχουν χιλιάδες συμπολίτες μας, οι οποίοι διαμένουν στο εξωτερικό και εργάζονται εκεί προσωρινά. Ή και είναι ήδη εγγεγραμμένοι, αλλά θα ασκήσουν το δικαίωμά τους στο εξωτερικό. Δεύτερον, η οποιαδήποτε εξάσκηση του εκλογικού δικαιώματος των αποδήμων με εισόδημα ή περιουσιακά στοιχεία θα αποτελούσε πρωτόγονη αντισυνταγματική νομοθετική παρέμβαση. Οι κωδικοί άμεσης διακρίβωση των εκλογέων (ΑΦΜ, ΑΜΚΑ ή ο νέος σχεδιαζόμενος ενιαίος κωδικός) δεν αποτελούν, βεβαίως, μορφές διασύνδεσης και εξάρτησης του εκλογικού δικαιώματος με την οικονομική δραστηριότητα ή την περιουσιακή κατάσταση των πολιτών. Και τρίτον, τα χρονικά όρια αποδημίας δεν πρέπει να είναι τόσο ευρέα, ώστε να αποτελούν κατ' ουσίαν μέσο αποστέρησης του ενεργητικού εκλογικού δικαιώματος (δικαίωμα του εκλέγειν).

Η αναθεώρηση του άρθρου 54 και η σχετική προσθήκη που αφορά την ψήφο των «αποδήμων», αποτελεί έναν από τους ελάχιστους λόγους για τους οποίους θα μπορούσε να δει κανείς θετικά την παρούσα αναθεώρηση. Αν και, κατά τη γνώμη μου, και αυτό το θέμα θα μπορούσε να ρυθμιστεί με την παρέμβαση του κοινού νομοθέτη, δίχως να σπαταληθεί το αναθεωρητικό διάβημα και να καθυστερήσουν για τουλάχιστον δέκα χρόνια οι μεγάλες αλλαγές που έχει ανάγκη η χώρα στη Διοίκηση και τη Δικαιοσύνη. Συνεπώς, και αυτή, ακόμη, η όπως φαίνεται, περιορισμένη θετική θεσμική και

πολιτική αλλαγή θα εξαρθεί ως προς τη σημασία της όταν η Βουλή θα ψηφίσει το σχετικό νόμο και όχι σήμερα.

Επαναλαμβάνω: κρίμα που χάνουμε μια εξαιρετικά σημαντική αναθεωρητική ευκαιρία, προκειμένου να ρυθμίσουμε ζητήματα που προκαλεί η εσωκομματική δυστροπία.

Α.4. Εισήγηση του Γενικού Αγορητή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, κ. Ιωάννη Γκιόκα

Επί της αρχής των αναθεωρητέων διατάξεων

Υπάρχει ένα ουσιαστικό πολιτικό ζήτημα. Ποιο είναι αυτό; Εντάξει, θα γίνονται οι συνεδριάσεις των επιτροπών για το ζήτημα των διατυπώσεων και της διαμόρφωσης των άρθρων. Όμως υπάρχει ένα κόμμα που έχει την πολιτική πρωτοβουλία. Υπάρχει ένας συγκεκριμένος πολιτικός συσχετισμός.

Δεν θα πρέπει να γνωρίζουμε εκ των προτέρων τι προτείνει η κυβερνητική πλειοψηφία, όσον αφορά τη διατύπωση των άρθρων; Δεν μπορούμε να τα μαθαίνουμε εκείνη την ημέρα, γιατί δεν τοποθετούμαστε στο κενό. Πρέπει να τοποθετηθούμε πάνω στις συγκεκριμένες προτάσεις.

Βεβαίως, μετά η Επιτροπή θα κάνει τη δουλειά της. Όμως, εκ των προτέρων πρέπει να υπάρχει μια συγκεκριμένη πρόταση πάνω στην οποία θα συζητάμε.

Θέσαμε από την προηγούμενη συνεδρίαση της Επιτροπής το εξής ζήτημα, που, κατά τη γνώμη μας, δεν είναι ένα τυπικό διαδικαστικό ζήτημα, αλλά είναι ουσιαστικό και πολιτικό ζήτημα και αφορά το ίδιο το περιεχόμενο των συνεδριάσεων της Επιτροπής. Ποιο είναι αυτό το ζήτημα; Η Νέα Δημοκρατία, η κυβερνητική πλειοψηφία της Νέας Δημοκρατίας, ακόμη δεν έχει ξεκαθαρίσει, ούτε έχει δημοσιοποιήσει τις προτάσεις της συγκεκριμένα επί των άρθρων που είναι προς αναθεώρηση. Είναι κρίσιμο ζήτημα αυτό για τους εξής λόγους: Πρώτον, διότι υπάρχουν άρθρα που έχουν ήδη συγκεντρώσει τον αριθμό των εκατόν ογδόντα Βουλευτών, όπως είναι για παράδειγμα το άρθρο 86. Συνεπώς, μπορεί η Νέα Δημοκρατία, η κοινοβουλευτική της πλειοψηφία, από μόνη της να προχωρήσει στην αναθεώρηση. Άρα, πρέπει να ξεκαθαρίσει και τους στόχους, τις επιδιώξεις και τις προθέσεις της.

Εμείς, ως γνωστόν, είχαμε πει ότι κανένα άρθρο δεν έπρεπε να συγκεντρώσει τον αριθμό των εκατόν ογδόντα Βουλευτών για να μην υπάρχει αυτή η δυνατότητα, δηλαδή για να μην μπορεί το εκάστοτε κυβερνητικό κόμμα -εν προκειμένω, η Νέα Δημοκρατία- να έχει λυμένα τα χέρια της, προκειμένου να προχωρήσει στην αναθεώρηση κατά το δοκούν.

Και ο δεύτερος λόγος που πρέπει να ξεκαθαρίσει τη στάση της είναι γιατί υπάρχουν άρθρα που, ακόμη κι αν δεν ήταν στις προτάσεις της Νέας Δημοκρατίας, έχουν συγκεντρώσει τους εκατόν πενήντα έναν Βουλευτές, είναι υπό αναθεώρηση, οπότε πρέπει η Νέα Δημοκρατία να ξεκαθαρίσει πώς θα διαχειριστεί τα συγκεκριμένα άρθρα. Τι θα κάνει, για παράδειγμα, με το άρθρο 54 και τον εκλογικό νόμο, το οποίο ειπώθηκε και προηγούμενα; Τι θα κάνει, για παράδειγμα, με το ζήτημα της ψήφου των αποδήμων; Επειδή αναφέρθηκε σε αυτό το ζήτημα ο κ. Λοβέρδος, θέλω να επισημάνω ότι δεν είναι θέμα το τι θα πούμε εμείς στους χιλιάδες του εξωτερικού, όσοι διαφωνούμε με το σχέδιο της Νέας Δημοκρατίας. Το θέμα είναι τι θα πείτε εσείς που συμφωνείτε με αυτό το σχέδιο στα εκατομμύρια που ζουν σε αυτή τη χώρα ή που έφυγαν τα τελευταία χρόνια, ότι με το σημερινό δίκαιο της ιθαγένειας -γιατί γι' αυτό μιλάμε- θα μπορούν να καθορίζουν τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα άνθρωποι οι οποίοι δεν έχουν καμία γνώση, καμία επαφή και φυσικά δεν θα υποστούν και τις συνέπειες των όποιων επιλογών τους.

Αυτό πρέπει να εξηγήσετε όσοι συμφωνείτε με το συγκεκριμένο σχέδιο για την ψήφο των αποδήμων.

Επίσης, τι θα κάνει η Νέα Δημοκρατία σε άλλα άρθρα που παρά το γεγονός ότι δεν ήταν στις προτάσεις της -ήταν στις προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ-, ήταν όμως στη λογική και στην κατεύθυνσή της.

Παραδείγματος χάρη, ο ΣΥΡΙΖΑ είχε προτείνει να αλλάξει το άρθρο 84 και να καθιερωθεί η εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας, που κατά τη γνώμη μας οδηγεί στη συνταγματοποίηση των κυβερνήσεων μειοψηφίας, μια θέση βαθιά συντηρητική, βαθιά αντιδραστική. Αυτή η θέση είναι κοντά στη θέση της Νέας Δημοκρατίας, που είχε προτείνει και απορρίφθηκε, για τους τετραετείς σταθερούς κυβερνητικούς κύκλους. Άρα υπάρχει ένα ερώτημα: Τι θα κάνει η Νέα Δημοκρατία με το άρθρο 84 που είναι προς αναθεώρηση;

Αν, λοιπόν, δεν ξεκαθαριστεί αυτή η στάση, τότε στην Επιτροπή εδώ θα ερχόμαστε, θα συζητάμε, θα λέμε τις θέσεις μας -εμείς προφανώς θα το κάνουμε- όμως θα είναι και μια συζήτηση στον αέρα, θα είναι μια συζήτηση φιλοσοφική, θεωρητική και όχι επί της ουσίας.

Κι επειδή κάποιος μπορεί να πει ότι η διαδικασία είναι παρόμοια πάνω-κάτω με αυτήν που έχει ακολουθηθεί σε προηγούμενες αναθεωρήσεις, ο αντίλογος είναι ότι υπάρχει μία ουσιαστική διαφορά σήμερα σε σχέση με άλλες αναθεωρητικές διαδικασίες. Αν δεν κάνω λάθος, σε όλες τις προηγούμενες περιπτώσεις το κυβερνητικό κόμμα της προτείνουσας Βουλής ήταν το ίδιο κόμμα με το κυβερνητικό κόμμα της αναθεωρητικής Βουλής. Ενώ εδώ υπάρχει διαφορά, έχει μεσολαβήσει κυβερνητική εναλλαγή.

Συνεπώς, υπάρχει αυτό το ερώτημα: Γιατί η Νέα Δημοκρατία δεν δημοσιοποιεί, δεν ξεκαθαρίζει τις θέσεις και τις προτάσεις της σε μία σειρά ζητήματα; Ή μας τις φυλάτε για έκπληξη ή υπάρχουν άλλου είδους πολιτικές συνεννοήσεις και συζητήσεις.

Ως ΚΚΕ στη διαδικασία της συνταγματικής Αναθεώρησης ψηφίσαμε δεκαπέντε προτάσεις που θεωρούσαμε ότι κινούνται σε μια θετική κατεύθυνση, παραδείγματος χάρη, την αναγνώριση ίσης αμοιβής για ίση εργασία, την απαγόρευση της επίταξης υπηρεσιών, την κατοχύρωση της απόλυτης προστασίας της ζωής και της τιμής χωρίς διακρίσεις φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, κ.ο.κ., για τον πολιτικό όρκο και μια σειρά τέτοια ζητήματα.

Επίσης, καταθέσαμε μια σειρά από προτάσεις για την προστασία και τη διεύρυνση των λαϊκών και δημοκρατικών δικαιωμάτων, των συνδικαλιστικών ελευθεριών, των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας, αλλά και για να καταργηθούν μια σειρά αναχρονισμοί που υπάρχουν στο Σύνταγμα, χωρίς φυσικά να έχουμε αυταπάτες ότι μπορεί να υπάρξει ένα δημοκρατικό ή ένα προοδευτικό Σύνταγμα στο πλαίσιο της σημερινής εξουσίας του κεφαλαίου.

Τέτοια παραδείγματα αποτελούσαν μεταξύ άλλων οι προτάσεις μας για την αναθεώρηση των άρθρων 27 και 28 του Συντάγματος, που σήμερα επιτρέπουν τον περιορισμό στην άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας και την εκχώρησή τους σε ξένα κέντρα. Προτείναμε να αναθεωρηθούν οι διατάξεις που κατοχυρώνουν την υπεροχή του ευρωενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού και μάλιστα έναντι του ίδιου του Συντάγματος.

Προτείναμε να αναθεωρηθούν διατάξεις που επιτρέπουν την εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων ξένων χωρών στη χώρα μας ή τη διέλευση ξένων στρατευμάτων. Επίσης, καταθέσαμε πρόταση να προστεθεί παράγραφος στο άρθρο 27 που να απαγορεύει ρητά την απόκτηση και παραμονή πυρηνικών ή χημικών όπλων στη χώρα μας. Όλα αυτά, φυσικά, τα απορρίψατε και ο ΣΥΡΙΖΑ και η Νέα Δημοκρατία και τα υπόλοιπα κόμματα.

Απορρίψατε, επίσης, τις προτάσεις μας για να υπάρξει ουσιαστική κατοχύρωση μιας σειράς κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως είναι το δικαίωμα στην απεργία και τις συλλογικές διαπραγματεύσεις

των εργαζομένων ή την τροποποίηση του άρθρου 18, έτσι ώστε ο ορυκτός πλούτος της χώρας, τα κοινωνικά αγαθά, οι δημόσιες εκτάσεις σε ορεινούς όγκους, αιγιαλούς, αρχαιολογικούς χώρους κλπ, να μην μπορούν να παραχωρηθούν με κανέναν τρόπο σε τρίτους για εκμετάλλευση. Τα αρνηθήκατε και αυτά.

Αρνηθήκατε -ιδιαίτερα ο ΣΥΡΙΖΑ- να υιοθετήσετε ή ξεπεράσατε με ημίμετρα ακόμη και ορισμένα υπερώριμα αιτήματα αστικού εκσυγχρονισμού, όπως είναι ο πλήρης διαχωρισμός Κράτους-Εκκλησίας, που έχει ξεκινήσει εδώ και δύο αιώνες σε κάποιες χώρες και έχει συντελεστεί σε άλλες εδώ και δεκαετίες. Και όταν μιλάμε για πλήρη διαχωρισμό, εννοούμε πλήρη διαχωρισμό. Εννοούμε και την απόλειψη της επικρατούσας θρησκείας και την κατάργηση του κατηχητικού χαρακτήρα του μαθήματος των θρησκευτικών, που υπάρχει όντως στο άρθρο 16 παράγραφος 2 και μια σειρά τέτοια ζητήματα.

Αρνηθήκατε ακόμη και την κατάργηση ορισμένων άρθρων «ζόμπι», που υπάρχουν στο ελληνικό Σύνταγμα, όπως είναι, για παράδειγμα, το άρθρο 48 που παραπέμπει σε λογικές εσωτερικού εχθρού ή το άρθρο 107 που αφορά τη συνταγματική κατοχύρωση των προνομίων του εφοπλιστικού και ξένου κεφαλαίου. Απορρίψατε την πρότασή μας να μη διορίζεται η ηγεσία των δικαστηρίων από την εκάστοτε Κυβέρνηση, που ήταν παλιά και δικιά σας πρόταση.

Όλα τα παραπάνω τα απορρίψατε χωρίς συζήτηση. Φυσικά, δεν είχαμε και καμιά αυταπάτη ότι θα τα υιοθετούσατε, γιατί η στρατηγική που υπηρετείτε και οι σημερινοί κυβερνώντες και, φυσικά, οι χθεσινοί, ο δρόμος που ακολουθείτε, δεν χωρά τις παραμικρές αποκλίσεις ούτε καν στοιχειώδεις αλλαγές αστικού εκσυγχρονισμού.

Αυτές τις προτάσεις θα επαναφέρουμε και τώρα, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τα άρθρα που είναι προς αναθεώρηση, απευθυνόμενοι προς τον λαό για να κάνει υπόθεση διεκδίκησης αυτές τις προτάσεις, γνωρίζοντας, φυσικά, ότι θα τις απορρίψετε και πάλι, γιατί η δική σας λογική ως προς τη συνταγματική αναθεώρηση είναι σε εντελώς διαφορετική, αντίθετη κατεύθυνση.

Αν δει κανείς προσεκτικά τις προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ, της Νέας Δημοκρατίας, των άλλων Κομμάτων και, μάλιστα, τις προτάσεις σε κρίσιμα άρθρα, θα διαπιστώσει ότι, παρά τις επιμέρους διαφορές, που υπηρετούν και επικοινωνιακούς σκοπούς -όχι μόνο επικοινωνιακούς, αλλά και τέτοιους- υπάρχει ένας κοινός παρονομαστής, υπάρχει μια κλωστή, ένα νήμα που συνδέει αυτές τις προτάσεις, υπάρχουν κοινοί στόχοι και ταυτίσεις. Και η κοινή σας απορριπτική στάση απέναντι στις προτάσεις του ΚΚΕ είναι ένα στοιχείο αυτής της ταύτισης.

Ποιοι είναι οι δικοί σας βασικοί στόχοι όσον αφορά τη συνταγματική αναθεώρηση, που φάνηκαν ξεκάθαρα σε όλη τη διαδικασία της προηγούμενης, της προτεινόμενης Βουλής; Πρώτον, κυβερνητική πολιτική σταθερότητα. Αυτός είναι ο βασικός σας στόχος, να υπάρχει κυβερνητική σταθερότητα, έτσι ώστε να μη διαταράσσεται η συνέχεια στην άσκηση της κυρίαρχης πολιτικής από μια σειρά παράγοντες, ανάμεσα στους οποίους μπορεί να είναι και ο λαϊκός παράγοντας και η πίεση που μπορεί να ασκεί και έχει το δικαίωμα να ασκεί προς τις εκάστοτε κυβερνήσεις.

Αυτό προσπαθείτε, για παράδειγμα, να το επιτύχετε με την κοινή ουσιαστικά πρότασή σας, όπως αποδείχθηκε, για την αναθεώρηση του άρθρου 32 και την αποσύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διενέργεια εκλογών, παρά το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ έλεγε ως έσχατη λύση «εκλογή από τον λαό», μια πρόταση που τελικά απορρίφθηκε και από τους δικούς του Βουλευτές και,

από την άλλη, η Νέα Δημοκρατία λέει «εκλογή με εκατόν πενήντα ένα, αν τελικά αποβεί άκαρπη η διαδικασία στη Βουλή με πιο αυξημένες πλειοψηφίες».

Την κυβερνητική πολιτική σταθερότητα προσπαθείτε, επίσης, να την πετύχετε και με άλλες προτάσεις, όπως ήταν η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για το άρθρο 84 του Συντάγματος και την απόρριψη προτάσεων δυσπιστίας που υπερψηφίζονται, αν δεν υπάρχει συμφωνία για νέο Πρωθυπουργό, που, όπως είπαμε, οδηγεί στη συνταγματοποίηση των κυβερνήσεων μειοψηφίας.

Παρόμοια πρόταση είχε και η Νέα Δημοκρατία για τους σταθερούς τετραετείς κυβερνητικούς κύκλους, που οδηγούσε από άλλο δρόμο στο ίδιο, όμως, αποτέλεσμα.

Τι επιδιώκετε με τέτοιες προτάσεις; Θέλετε να προχωρήσετε σε μια σειρά από προσαρμογές στον τρόπο λειτουργίας του κράτους, των κυβερνήσεων και σε συνταγματικό και σε απλό νομοθετικό επίπεδο.

Το επιτελικό κράτος, για παράδειγμα, της Νέας Δημοκρατίας εντάσσεται σ' αυτήν τη λογική, παίρνοντας υπ' όψιν τα εξής δεδομένα, ότι οι εξελίξεις σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο, που φυσικά επηρεάζουν και τη χώρα μας, προμηνύουν έναν γύρο αναταράξεων, κρίσεων και αστάθειας στο αστικό πολιτικό σύστημα.

Μπορεί σε αυτή τη φάση να υπάρχει μια επιφανειακή σταθερότητα, μια ανάκαμψη της οικονομίας, όμως, ξέρετε πάρα πολύ καλά ότι αυτή η ανάκαμψη είναι ασταθής και αναιμική. Ξέρετε ότι οι εκτιμήσεις που γίνονται προμηνύουν έναν νέο γύρο κρίσης -και ίσως γρηγορότερα από ό,τι αναμενόταν- και κυρίως ξέρετε πάρα πολύ καλά ότι καμιά μορφή διαχείρισης -ούτε η λεγόμενη «νεοφιλελεύθερη» ούτε η λεγόμενη «σοσιαλδημοκρατική» ούτε κάποια άλλη - μπορούν να αποτρέψουν την εκδήλωση της κρίσης, να αντιμετωπίσουν τους σφοδρούς ανταγωνισμούς που οξύνονται παγκόσμια και να γιατρέψουν τα σοβαρά αδιέξοδα αυτού του συστήματος.

Πέρα από αυτό το γεγονός, επειδή αναφέρθηκε ο κ. Κατρούγκαλος σε κείνσιανισμό κ.λπ., είναι βαθιά ανιστόρητο ότι ιστορικά οι κρίσεις αντιμετωπίστηκαν με το κείνσιανό μοντέλο. Η κρίση της δεκαετίας του 1930 δεν αντιμετωπίστηκε με το κείνσιανό μοντέλο, αντιμετωπίστηκε ουσιαστικά σαν γόρδιος δεσμός με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την τεράστια καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων και φυσικά με τη μεταπολεμική ανάκαμψη, ανάπτυξη που ακολούθησε. Άρα, ορισμένα πράγματα που λέτε είναι και τελείως ανιστόρητα.

Ξέρετε, επίσης, ότι αυτές οι εξελίξεις θα προκαλέσουν και νέα αστάθεια στο αστικό πολιτικό σύστημα και νέους αγώνες, εξ ου, λοιπόν και η αγωνία σας για την κυβερνητική πολιτική σταθερότητα και η σύμπτωσή σας σε αυτό το πολύ ουσιαστικό κομμάτι της συνταγματικής Αναθεώρησης.

Εμείς, αντίθετα, λέμε ότι αυτή την αστάθεια ο λαός όχι μόνο δεν πρέπει να τη φοβηθεί, αλλά να την αξιοποιήσει, να τη διευρύνει όσο περνάει από το χέρι του προς όφελός του, για να εμποδίσει μέτρα σε βάρος του, να αποσπάσει ό,τι μπορεί, να δημιουργήσει ρήγματα και να διαμορφώσει συσχετισμό και προϋποθέσεις συνολικότερης σύγκρουσης με το σημερινό σάπιο καπιταλιστικό σύστημα.

Δεύτερος στόχος της συνταγματικής Αναθεώρησης, επίσης κοινός, ήταν η λεγόμενη ηθική, η τιμή του πολιτικού συστήματος, να αναστηλωθεί το κύρος του πολιτικού συστήματος στα μάτια του λαού, το οποίο κλονίστηκε -και δικαιολογημένα- όλα αυτά τα χρόνια της κρίσης και των μνημονίων. Και αυτή η προσπάθεια ηθικοποίησης συνδυάζεται με μία θεωρία που έγινε πολύ της μόδας στα χρόνια

της κρίσης και των μνημονίων -και ακόμη καλλιεργείται αυτή η θεωρία- σύμφωνα με την οποία για την εκδήλωση της κρίσης φταίει η ηθική του πολιτικού συστήματος, η μίζα, η διαφθορά, η διαπλοκή, μια θεωρία που στην ουσία αθώνει τις ίδιες τις οικονομικές σχέσεις, τις σχέσεις παραγωγής, την αγορά, τον ανταγωνισμό, με τα οποία είναι σύμφυτα και η κρίση, αλλά και η εξαγορά, η διαπλοκή και η διαφθορά.

Σ' αυτό το πλαίσιο της ηθικοποίησης εντάσσεται η πρόταση για το άρθρο 86 και τον νόμο περί ευθύνης Υπουργών, που ενώ το λαϊκό αίτημα –θυμίζουμε- αλλά και το σύνθημα πολιτικών δυνάμεων ήταν αυτός ο νόμος να καταργηθεί τελείως, με τις προτάσεις που έγιναν και από τον ΣΥΡΙΖΑ, αλλά κυρίως από τη Νέα Δημοκρατία αυτός ο νόμος δεν καταργείται, παραμένει, έστω και με ορισμένες βελτιώσεις, όπως είναι αυτή για την κατάργηση της μειωμένης παραγραφής ή η ερμηνευτική δήλωση που πρότεινε ο ΣΥΡΙΖΑ, έτσι ώστε ορισμένα αδικήματα να υπάγονται απευθείας στη δικαιοσύνη. Αυτά είναι που φεύγουν.

Τι διατηρείται, όμως, από το άρθρο 86; Διατηρείται ο βασικός του πυρήνας, σύμφωνα με τον οποίο την απόφαση για τη συγκρότηση επιτροπής προκαταρκτικής εξέτασης για την άσκηση ποινικής δίωξης, για την ανάκληση της ποινικής δίωξης θα την έχει πάλι η εκάστοτε κοινοβουλευτική πλειοψηφία, όπως επίσης η εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων θα γίνεται από Ειδικό Δικαστήριο και όχι φυσικά από την τακτική δικαιοσύνη, όπως γίνεται για όλους τους πολίτες, με αποτέλεσμα μια σειρά από αδικήματα, όπως είναι για παράδειγμα η απιστία, η κατάχρηση εξουσίας, η παράβαση καθήκοντος, θα εξακολουθήσουν να είναι στην αρμοδιότητα της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας –της εκάστοτε κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας- και να παίζονται τα διάφορα πολιτικά παιχνίδια που έχουμε δει κατά καιρούς να παίζονται και που θα παιχτούν και το επόμενο διάστημα με αφορμή την υπόθεση «NOVARTIS».

Εμείς ψηφίσαμε στην προτείνουσα Βουλή να αλλάξει το άρθρο 86, γιατί θέλαμε να δοθεί ώθηση στην αλλαγή αυτής της απαράδεκτης διάταξης. Είχαμε ξεκαθαρίσει, όμως, από τότε ότι σε αυτή εδώ τη Βουλή πρέπει να υπάρχει πλήρης κατάργηση αυτού του άρθρου ή τουλάχιστον -αν δεν υπάρχει πλήρης κατάργηση- να μην εξαρτάται η άσκηση δίωξης προκαταρκτικής εξέτασης από την απόφαση της εκάστοτε κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Και από αυτό θα καθορίσουμε και την τελική μας στάση.

Από εκεί και πέρα, στην προηγούμενη Βουλή έγινε πολλή συζήτηση για το κομμάτι των ατομικών και κυρίως των κοινωνικών δικαιωμάτων στο Σύνταγμα. Βεβαίως έγινε με έναν τρόπο που αποσπών τα δικαιώματα αυτά, την τυπική αναγνώριση αυτών των δικαιωμάτων, από τους υλικούς και κοινωνικούς όρους για την ικανοποίησή τους, που είναι και το ζητούμενο.

Γιατί και σήμερα υπάρχουν στο Σύνταγμα διατάξεις για το δικαίωμα στην εργασία, στην κατοικία, στην απεργία, όμως αυτές οι αναφορές στο Σύνταγμα καθόλου δεν έχουν αποτρέψει όλα αυτά τα χρόνια από το να έχει φτάσει η ανεργία στα ύψη, οι λαϊκές κατοικίες να φορολογούνται, να κατάσχονται και να εκπλειστηριάζονται ή οι απεργίες να βγαίνουν κατά τα εννέα δέκατα παράνομες και καταχρηστικές. Για ποιον λόγο συμβαίνει αυτό;

Γιατί η αναγνώριση αυτών των δικαιωμάτων στο Σύνταγμα καταντά ένα «άδειο πουκάμισο», όταν την ίδια στιγμή υπάρχει ένα σύνολο από ρήτρες, «παραθυράκια», εξαιρέσεις, εκτελεστικούς νόμους: Είναι η αναφορά που υπάρχει στο Σύνταγμα «εκτός αν νόμος ορίζει διαφορετικά», η αναφορά στο δημόσιο συμφέρον, στη δημόσια ασφάλεια, στη δημόσια τάξη, που στην ουσία ποδοπατούν και αυτά

τα δικαιώματα. Και κυρίως γιατί στο Σύνταγμα υπάρχει ο υπέρτατος νόμος: Είναι η ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο και η ψευδεπίγραφη τυπική ισότητα που υπάρχει στις τάξικες κοινωνίες ανάμεσα στον φτωχό, στον άνεργο, στον εργαζόμενο και σε αυτούς που κατέχουν όλο τον πλούτο.

Δεν είμαστε αντίθετοι -κάθε άλλο- στο να βελτιώνονται οι διατυπώσεις στο Σύνταγμα και να ενισχύεται η προστασία των λαϊκών δικαιωμάτων. Γι' αυτό τον λόγο άλλωστε και καταθέσαμε μια σειρά από προτάσεις για να υπάρξει παραπέρα διεύρυνση του δικαιώματος της απεργίας, όπως είναι η συνταγματική απαγόρευση της ανταπεργίας, η επέκταση του απεργιακού δικαιώματος στα Σώματα Ασφαλείας και στους δικαστικούς, για να είναι η κοινωνική ασφάλιση αποκλειστική υποχρέωση του κράτους, να υπάρχει πλήρης κατοχύρωση, χωρίς περιορισμούς, των ελεύθερων συλλογικών συμβάσεων στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, να καταργηθεί η συνταγματική απαγόρευση για τη μονιμοποίηση των συμβασιούχων. Και αυτά τα απορρίψατε και οι μεν και οι δε.

Και αντί γι' αυτά, φέρατε ορισμένες προτάσεις περιορισμένου χαρακτήρα ή και ορισμένες προτάσεις που, αν τις δει κανείς καλά, είναι και ύποπτες, όπως ήταν για παράδειγμα στο ζήτημα της κοινωνικής ασφάλισης η διατύπωση που κάνατε -ο ΣΥΡΙΖΑ- για να εισαχθεί συνταγματικά ο όρος της "ανταποδοτικότητας", που αποτέλεσε τον πολιορκητικό κριό όλα αυτά τα χρόνια για τη διάλυση του κοινωνικού χαρακτήρα της ασφάλισης, ή η πρόταση και του ΣΥΡΙΖΑ και της Νέας Δημοκρατίας για να συνταγματοποιηθεί η λογική της ακραίας φτώχειας, του ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης, ενός εγγυημένου εισοδήματος που μόνο αυτό θα έχει υποχρέωση να εξασφαλίζει το κράτος και από εκεί και πέρα, ο σώζων εαυτόν σωθήτω.

Εμείς, λοιπόν, αυτές τις προτάσεις θα επιδιώξουμε να παρουσιάσουμε και να αναδείξουμε στον λαό και κατά τη διάρκεια της λειτουργίας αυτής της Επιτροπής και κυρίως να αναδείξουμε για το τι πρέπει σήμερα να παλέψουν, να διεκδικήσουν οι εργαζόμενοι, ο λαός, προκειμένου να ζήσουν με βάση τις σύγχρονες ανάγκες τους, να συνειδητοποιήσουν ότι η υπεράσπιση και διεύρυνση των δικαιωμάτων τους για να αντιστοιχηθούν με βάση αυτές τις σύγχρονες ανάγκες απαιτούν βαθύτερες αλλαγές, ριζικές αλλαγές στην οικονομία, στην εξουσία και ανατροπή του σημερινού Συντάγματος.

Πρώτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 3§1 - 3§2 - 3§3 - 3 προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης - 13§5 - 33§2 - 59§1 και 59§2

Επειδή γίνεται συζήτηση για το θέμα της ψήφου των ομογενών και επειδή σήμερα συζητάμε και για αναχρονισμούς, η σημερινή σύμφυση Κράτους-Εκκλησίας είναι ένας τέτοιος αναχρονισμός. Αναχρονισμός, όμως, είναι και το σημερινό δίκαιο της ιθαγένειας. Γιατί όσον αφορά στο ζήτημα της ψήφου των αποδήμων, για το οποίο εμείς έχουμε πει πολλές φορές πώς μπορεί να ασκείται, δεν είναι κυρίως ζήτημα του τρόπου άσκησης του συγκεκριμένου δικαιώματος, αν θα υπάρχει επιστολική ψήφος, αν θα πηγαίνουν στα προξενεία, στις πρεσβείες κλπ. Στο ζήτημα της ψήφου των αποδήμων επιδρά καθοριστικά το σημερινό αναχρονιστικό δίκαιο της ιθαγένειας, η κυριαρχία του δικαίου του αίματος, με αποτέλεσμα να είναι απροσδιόριστος ο αριθμός όλων όσων μπορούν να εγγραφούν. Γιατί στην Ελλάδα και στο ελληνικό Δίκαιο ταυτίζεται η απόκτηση της ιθαγένειας με την εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους, ενώ σε άλλες χώρες δεν είναι έτσι.

Υπάρχει η απόκτηση της ιθαγένειας και υπάρχει μια συμπληρωματική πράξη για την εγγραφή σε εκλογικούς καταλόγους. Άρα, είναι βασικό ζήτημα το Δίκαιο της Ιθαγένειας και ο αναχρονισμός που υπάρχει στο ελληνικό Δίκαιο της Ιθαγένειας.

Τώρα για το επίμαχο θέμα που συζητάμε: αν ανατρέξει κανείς στα Πρακτικά του 1ου Ιδρυτικού Συνεδρίου του Κόμματός μας -ΣΕΚΕ λεγόταν τότε-, εκεί ανάμεσα στα άλλα που περιέχονται για τον σκοπό ίδρυσης, τους σκοπούς του Κόμματος κ.ο.κ., υπήρχε και ένα κεφάλαιο με τίτλο «Πρόγραμμα Σημερινών Απαιτήσεων», απαιτήσεων του 1918, τότε ιδρύθηκε το ΚΚΕ. Τι έλεγε το συγκεκριμένο κεφάλαιο σε σχέση με το θέμα που συζητάμε σήμερα, τη θρησκεία και πιο συγκεκριμένα τη σχέση Κράτους-Εκκλησίας; «Η θρησκεία να αναγνωριστεί ως ιδιωτική υπόθεση και η Εκκλησία ως ιδιωτικό ίδρυμα. Απαγόρευσις εις τους κληρικούς να διδάσκουν στα σχολεία». Σήμερα δεν διδάσκουν οι κληρικοί, αλλά το μάθημα είναι κατηχητικό. «Ενέργεια των ληξιαρχικών πράξεων υπό της τοπικής διοικήσεως». Αυτό έχει να κάνει με τους διάφορους τύπους που ακολουθούνται στις διάφορες τελετές. «Κατάργησις όλων των δημοσίων νόμων διά εκκλησιαστικούς και θρησκευτικούς σκοπούς. Κατάργησις των διά θρησκευτικούς σκοπούς επιβαλλομένων φόρων. Καθιέρωσις του πολιτικού γάμου -που τότε δεν υπήρχε. Ελευθερία πάσης θρησκείας, χωρίς την ανάγκη επισήμου θρησκείας».

Εκατό και ένα πλέον χρόνια μετά, το 2019, τα βασικά σημεία αυτής της απόφασης, τα οποία αποτέλεσαν και στην πορεία αιτήματα του Λαϊκού Κινήματος, του προοδευτικού κόσμου κ.ο.κ., παραμένουν ανεκπλήρωτα. Εκατό χρόνια μετά δεν τολμάτε να κάνετε ούτε αυτό, έναν υπερώριμο αστικό, όχι επαναστατικό, εκσυγχρονισμό, όπως είναι ο πλήρης διαχωρισμός Κράτους-Εκκλησίας, που σε καμιά περίπτωση και σε τίποτα δεν εμποδίζει τα θρησκευτικά πιστεύω και την όποια θρησκευτική συνείδηση του ανθρώπου. Άλλωστε η θρησκευτική συνείδηση δεν καθορίζεται με νόμους και διατάγματα, ούτε τώρα ούτε στο μέλλον. Είναι κάτι πολύ πιο σύνθετο. Όπως, επίσης, αυτός ο αναγκάιος και υπερώριμος διαχωρισμός δεν παραγνωρίζει ούτε αρνείται τη συμβολή της Εκκλησίας στη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και των παραδόσεων, λόγω και του ρόλου φυσικά που είχε η Εκκλησία στο πλαίσιο του Οθωμανικού Κράτους. Όμως, αυτό είναι άλλο ζήτημα και είναι άλλο ζήτημα ο πλήρης διαχωρισμός Κράτους-Εκκλησίας που έχει γίνει εδώ και δεκαετίες, εδώ και αιώνες σε μια σειρά άλλα κράτη.

Και επειδή κατά τη διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης και εδώ στην Επιτροπή συχνά πυκνά γίνεται επίκληση του Διαφωτισμού, του φιλελευθερισμού, της Γαλλικής Επανάστασης κ.ο.κ., καλό είναι να υπενθυμίσουμε ότι το βασικό χαρακτηριστικό ή ένα από τα βασικά στοιχεία όλων των παραπάνω ήταν ο διαχωρισμός Κράτους-Εκκλησίας, που σε πολλές χώρες συντελέστηκε από την ίδια την αστική τάξη και το κράτος της από την περίοδο ακόμη της Γαλλικής Επανάστασης και στη συνέχεια κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα.

Όποτε, λοιπόν, σας συμφέρει -και αναφέρομαι κυρίως στη Νέα Δημοκρατία- επικαλείστε τις φιλελεύθερες αρχές, επικαλείστε τη Δυτική Ευρώπη κ.λπ., όποτε δεν σας συμφέρει, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση, επικαλείστε τις εθνικές ιδιαιτερότητες και τις ιδιομορφίες του ελληνικού Κράτους ή επικαλείστε επιλεκτικά χώρες, όπως για παράδειγμα τη Δανία, που αναφέρθηκε, με όλα αυτά τα μεσαιωνικά κατάλοιπα που έχουν στο πολιτικό τους σύστημα.

Πέρα, όμως, από τον γνωστό και αναμενόμενο αναχρονισμό που εκφράζει η Νέα Δημοκρατία με τις θέσεις της στο συγκεκριμένο θέμα, υποχώρηση και αναχρονισμός υπήρξε και στις προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ για την αλλαγή κυρίως του επίμαχου άρθρου 3. Δεν τολμήσατε να προτείνετε τον πλήρη διαχωρισμό Κράτους-Εκκλησίας, όπως δεν τόλμησε παλιότερα να κάνει και το ΠΑΣΟΚ, παρόλο που κι αυτό είχε τέτοια θέση. Γι' αυτόν τον λόγο καταφύγατε σε μια σειρά από φραστικούς νεοτερισμούς -εξορθολογισμός των σχέσεων Κράτους-Εκκλησίας, διακριτοί ρόλοι Κράτους-Εκκλησίας-, για να κρύψετε την υποχώρησή σας από αυτή τη βασική θέση που είχατε κι εσείς μέχρι πριν μερικά χρόνια.

Διότι όταν μιλάμε για πλήρη διαχωρισμό του Κράτους από την Εκκλησία δεν εννοούμε μόνο την ουδετεροθησκεία του κράτους, που σε έναν βαθμό υπήρχε. Μιλάμε, επίσης, για την κατάργηση της αναφοράς στο Σύνταγμα σε επικρατούσα θρησκεία, την οποία δεν καλύπτει η ερμηνευτική δήλωση. Μιλάμε για την υποχρεωτικότητα μιας σειράς τελετών που πρέπει να έχουν πολιτικό χαρακτήρα, όπως είναι η υποχρεωτικότητα του πολιτικού γάμου, της ονοματοδοσίας. Είναι άλλο ζήτημα το δικαίωμα του καθενός να κάνει και θρησκευτικό γάμο ή να κάνει βαφτίσια. Η πολιτεία, όμως, αναγνωρίζει και αποδέχεται ως υποχρεωτικό μόνο τον πολιτικό τύπο για όλα αυτά. Μιλάμε για την υποχρεωτικότητα του πολιτικού όρκου. Εκεί όντως έγιναν κάποιες βελτιώσεις, τις οποίες και υπερψηφίσαμε στα άρθρα 33 και 59, λιγότερο όμως στο άρθρο 13. Διότι στο άρθρο 13 μπήκε ο περιορισμός μόνο για τους κρατικούς αξιωματούχους και τους δημόσιους λειτουργούς και όχι για το σύνολο των περιπτώσεων που προβλέπεται ο όρκος.

Μιλάμε για το περιουσιακό, το οποίο δεν το ακουμπήσατε καν. Σε ποια βάση θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί; Θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί στη βάση ότι από την Επανάσταση του 1821 δημιουργήθηκε νέο κράτος, νέο δίκαιο και ότι δεν υπάρχει καμία συνέχεια με το δίκαιο είτε της Βυζαντινής είτε της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Άρα, δεν αναγνωρίζονται τίτλοι, χρυσόβουλα, φερμάνια, με βάση τα οποία και σήμερα η Εκκλησία διεκδικεί ή αμφισβητεί δημόσιες εκτάσεις. Διότι το 1821 έγινε επανάσταση και διαμορφώθηκε νέο κράτος και νέο δίκαιο και σε αυτή τη βάση θα έπρεπε να λυθεί το περιουσιακό ζήτημα. Και εσείς -αναφέρομαι στην προηγούμενη Κυβέρνηση- όχι μόνο δεν ακουμπήσατε το περιουσιακό, αλλά επιχειρήσατε να κάνετε και ένα deal με την ηγεσία της Εκκλησίας μέσω του γνωστού ταμείου, άσχετα αν αυτό δεν καρποφόρησε, που ήταν σε χειρότερη έκδοση από το ταμείο που είχε φτιάξει η Νέα Δημοκρατία και στο οποίο θέλατε να εντάξετε εκτάσεις που ανήκουν στο Δημόσιο και διεκδικούνται από την Εκκλησία και να νομιμοποιήσετε με αυτόν τον τρόπο αυτές τις

δικδικήσεις για να αποσπάσετε τη συναίνεση από την ηγεσία της Εκκλησίας στις περιορισμένου χαρακτήρα συνταγματικές αλλαγές τις οποίες προωθείτε.

Και φυσικά μιλάμε, τέλος, για την κατάργηση του κατηχητικού χαρακτήρα του μαθήματος των θρησκευτικών με την αλλαγή της παραγράφου 2 του άρθρου 16 του Συντάγματος Άκουσα, χθες, τον κ. Βίτσα –αν δεν κάνω λάθος- να λέει: «Μα, είναι δυνατόν...», και σωστά έλεγε ο άνθρωπος, «...εν έτει 2019 να υπάρχει στο Σύνταγμα διάταξη που θέτει ως σκοπό της παιδείας τη θρησκευτική συνείδηση;».

Το ερώτημα, όμως, αυτό θα έπρεπε να το απευθύνει ο κ. Βίτσας προς το κόμμα του, που απέρριψε την πρόταση να καταργηθεί αυτό το άρθρο, όπως απέρριψε και άλλες προτάσεις, σε σχέση με το ζήτημα της σχέσης Κράτους και Εκκλησίας, στην κατεύθυνση του πλήρους διαχωρισμού. Και ειδικά, απέρριψε την ανάγκη απόλειψης της αναφοράς σε επικρατούσα θρησκεία, η παραμονή της οποίας στο άρθρο 3 μάς οδήγησε ως κόμμα να ψηφίσουμε «ΠΑΡΩΝ» στο συγκεκριμένο άρθρο, με εξαίρεση την παράγραφο 3. Έχει ενδιαφέρον, όμως, το σκεπτικό αυτής της απόρριψης και τα επιχειρήματα που επιστρατεύτηκαν για να υποστηρίξουν αυτήν την απόρριψη, ιδιαίτερα όσον αφορά τη μη απόλειψη της επικρατούσας θρησκείας.

Αρχικά, επώθηκε ότι αυτά που προτείνει το ΚΚΕ είναι μαξιμαλισμός. Τι είναι μαξιμαλισμός; Μαξιμαλισμός είναι οι θέσεις που στην ελληνική κοινωνία πρωτοδιατυπώθηκαν πριν από εκατό χρόνια και που σε άλλες χώρες ισχύουν εδώ και αιώνες. Μετά, επιστρατεύτηκε το επιχειρήμα ότι η Ελλάδα δεν είναι σαν τις άλλες χώρες -όπως για παράδειγμα η Γαλλία- που είναι χώρες πολυπολιτισμικές, πολυθρησκευτικές και δεν μπορούν να έχουν επικρατούσα θρησκεία.

Αναγνώριση, όμως, επικρατούσας ή επίσημης θρησκείας δεν υπάρχει ούτε στην Ιταλία ούτε στην Ιρλανδία. Αναφέρω χαρακτηριστικά αυτές τις δύο χώρες, γιατί είναι δύο χώρες που έχουν ακριβώς έναν συμπαγή πληθυσμό καθολικού θρησκευόμενου. Η Ιταλία είναι με μία έννοια και η πρωτεύουσα του καθολικισμού. Μόνο σε μία ιστορική περίοδο αναγνωρίστηκε στην Ιταλία επικρατούσα θρησκεία. Ποια ήταν αυτή η περίοδος; Ήταν η περίοδος του φασισμού με τη Συνθήκη του Λατερανό το 1929, όπου πέρα από την αναγνώριση του Παπικού Κράτους ως ανεξάρτητου, αναγνωρίστηκε και ο καθολικισμός ως επικρατούσα θρησκεία για να αποσπαστεί η στήριξη του Βατικανό στο φασιστικό καθεστώς εκείνη την περίοδο.

Τέλος, επιστρατεύτηκε το επιχειρήμα ότι η παραμονή στο Σύνταγμα και στο άρθρο 3 της αναφοράς «επικρατούσα θρησκεία», είναι κάτι το οποίο έχει διαπιστωτικό και όχι κανονιστικό χαρακτήρα, δεν παράγει, δηλαδή, έννομα αποτελέσματα. Διαπιστώνει απλά ότι είναι η πλειοψηφούσα θρησκεία στον πληθυσμό της χώρας. Ισχύει αυτό; Κατά τη γνώμη μας δεν ισχύει. Και αυτό προκύπτει από τις αναχρονιστικές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας -και την πιο πρόσφατη, αλλά και από προηγούμενες αποφάσεις του- οι οποίες έχουν δημοσιευτεί - γνωρίζουμε το σκεπτικό- και τις οποίες είχαμε συζητήσει και στην προηγούμενη Επιτροπή.

Αναφέρομαι χαρακτηριστικά σε δύο αποφάσεις: Απόφαση Συμβουλίου της Επικρατείας 660/2018 για το ζήτημα της διδασκαλίας των θρησκευτικών στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο και απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας υπ' αριθμόν 926/2018 για το μάθημα των θρησκευτικών στο Λύκειο. Τι λένε αυτές οι αποφάσεις; «Επειδή η “επικρατούσα θρησκεία” στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού... Εξάλλου, στο άρθρο 16 παρ. 2 η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την εθνική, πνευματική, επαγγελματική, φυσική αγωγή

των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης...». Και καταλήγει στο εξής: «Συνεπώς, στις ανωτέρω υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις αντίκεινται ρυθμίσεις νόμων ή κανονιστικών διοικητικών πράξεων με τις οποίες μέσω κυρίως των προγραμμάτων διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, δεν υπηρετείται ο ως άνω συνταγματικός της σκοπός, η ανάπτυξη, δηλαδή, υπό την προεκτεθείσα έννοια της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης, αλλά επιχειρείται ο κλονισμός και η μεταβολή αυτής».

Αυτές είναι οι αποφάσεις και τα έννομα αποτελέσματα που παράγει η διατήρηση αυτών των διατάξεων στο Σύνταγμα. Και ανεξάρτητα από τα όποια νομικά ζητήματα ή την ορθότητα της απόφασης, δεν παύει να είναι μία υπαρκτή απόφαση. Και όχι μόνο μία, αλλά δυο και τρεις αποφάσεις. Να, λοιπόν, οι κανονιστικές συνέπειες που απορρέουν από το άρθρο 3, την αναφορά σε επικρατούσα θρησκεία και σε συνδυασμό με την παράγραφο 2 του άρθρου 16, που θέτει ως σκοπό της εκπαίδευσης την προαγωγή της θρησκευτικής συνείδησης.

Το πιο σημαντικό, όμως, δεν είναι τα έννομα αποτελέσματα που έχουν αυτές οι διατάξεις και που σε κάθε περίπτωση αξιοποιούνται ως νομικό έρεισμα για τέτοιου είδους αναχρονιστικές αποφάσεις. Το πιο σημαντικό είναι τα ιδεολογικά αποτελέσματα, είναι οι ιδεολογικές συνέπειες που έχει η αναφορά σε επικρατούσες θρησκείες και στη θρησκευτική συνείδηση ως σκοπό της παιδείας και όλη αυτή η υπόκλιση στον ανορθολογισμό ως φυσιογνωμικό στοιχείο της εκπαίδευσης που εσείς δεν το ακουμπάτε. Καλά η Νέα Δημοκρατία εννοείται. Ούτε, όμως, κι εσείς το ακουμπήσετε.

Τι προτείνουμε εμείς; Από το 2008 το ΚΚΕ είχε καταθέσει ολοκληρωμένη πρόταση. Μια αντίστοιχη τότε είχε καταθέσει και ο ΣΥΡΙΖΑ, την οποίαν φυσικά την εγκατέλειψε στην πορεία. Λέγαμε στην αιτιολογική έκθεση: Αποτελεί ώριμη ανάγκη που εκπορεύεται πρώτα απ' όλα από την ανάγκη της πλήρους κατοχύρωσης της ελευθερίας συνείδησης, της ισότιμης μεταχείρισης όλων, ανεξάρτητα από τα πιστεύω τους και της απαλλαγής από έναν πρόσθετο μηχανισμό ιδεολογικής χειραγώγησης. Προκύπτει, ακόμη, από την πεποίθηση ότι δεν πρέπει η θρησκευτική πίστη να διασφαλίζεται δια της επιβολής. Είναι προς το συμφέρον του λαού, των ίδιων των θρησκευόμενων, του ίδιου του λαϊκού κλήρου να αγωνιστούν για τον πλήρη διαχωρισμό Εκκλησίας και Κράτους. Όπως είναι γνωστό από τη μακρόχρονη εμπειρία, το ΚΚΕ ουδέποτε διαχώρισε τους εργαζόμενους σε θρησκευόμενους και μη. Στάθηκε πάντοτε με απόλυτο σεβασμό στο θρησκευτικό συναίσθημα και τις παραδόσεις του. Και στους αγώνες για βελτίωση της ζωής του λαού βρέθηκε, βρίσκεται και θα βρίσκεται μαζί με τους εργαζόμενους ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές ή μη αντιλήψεις τους.

Η ιστορική εμπειρία του ελληνικού λαού, αλλά και των άλλων λαών, αποδεικνύει ότι η διαπλοκή Κράτους και Εκκλησίας αποφέρει οφέλη και στις δύο πλευρές. Το μεν αστικό Κράτος αξιοποιεί την επιρροή και τους μηχανισμούς της Εκκλησίας για να διαιωνίζει την ιδεολογική και πολιτική κυριαρχία του και να καλλιεργεί τη συναίνεση της εργατικής τάξης και των λαϊκών στρωμάτων και από την άλλη, η ηγεσία της Εκκλησίας αξιοποιεί τη διαπλοκή για να συμμετέχει και να απολαμβάνει το δικό της μερίδιο στην οικονομική, πολιτική και ιδεολογική ισχύ της κρατικής εξουσίας.

Αυτά λέγαμε το 2008 και τα οποία είναι και σήμερα επίκαιρα.

Άρα, μιλάμε για ένα πλέγμα ρυθμίσεων που προβάλλουμε και προτείνουμε για την κατάργηση της εισαγωγικής αναφοράς του Συντάγματος στο όνομα της Αγίας Τριάδας, για να καταργηθεί το άρθρο 3, που ορίζει ως «επικρατούσα θρησκεία» την Ορθόδοξη Χριστιανική, να καταργηθεί από το άρθρο 16,

παράγραφος 2, η αναφορά που αναγορεύει σε σκοπό της εκπαίδευσης την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης, να αναθεωρηθούν μια σειρά άρθρα, τα οποία αφορούν το θρησκευτικό όρκο, να αναθεωρηθεί το άρθρο 18, που αφορά περιουσιακά ζητήματα και, φυσικά, να αναγνωριστεί η υποχρεωτικότητα του πολιτικού γάμου ή της ονοματοδοσίας ως της μόνης που αποδέχεται το Δημόσιο, το Κράτος, ανεξάρτητα φυσικά από το δικαίωμα του καθενός να τελέσει θρησκευτικό γάμο, βάπτισμα κ.ο.κ.. Αυτά είναι.

Δεν είναι ούτε ριζοσπαστικά, ούτε επαναστατικά. Είναι αυτονόητα, υπερώριμα αιτήματα αστικού -επαναλαμβάνω- εκσυγχρονισμού, που σε μια σειρά χώρες έχουν γίνει εδώ και αιώνες, εδώ και δεκαετίες. Και εδώ ο καθένας αναλαμβάνει την ευθύνη του και για το τι ψηφίζει, αλλά και για το τι πρότεινε στην προηγούμενη Βουλή να μπει προς αναθεώρηση.

Δεύτερη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 5§2 - 21§1 - 21§3 - 21 προσθήκη παρ.7 - 22§1 - 22§2 - 22§4 - 22§5 και 25§3

Έχουμε πει πολλές φορές -θα το ξαναπούμε άλλη μία- ότι το κεφάλαιο αυτό στο Σύνταγμα -το δεύτερο μέρος του Συντάγματος- που αφορά τα λεγόμενα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, είναι εκείνο το κομμάτι στο αστικό Σύνταγμα όπου αντανακλάται η μεγάλη απόσταση που υπάρχει μεταξύ, από τη μία, των όποιων φραστικών διακηρύξεων και αναγνωρίσεων υπάρχουν στο Σύνταγμα και από την άλλη, της πραγματικότητας που υπάρχει, όπου αυτά τα δικαιώματα καταστρατηγούνται και ακυρώνονται με πολύ μεγάλη ευκολία.

Και σήμερα στο Σύνταγμα υπάρχουν διατάξεις για το δικαίωμα στην εργασία, για το δικαίωμα στην κατοικία, στην υγεία, στην απεργία, στην οικογενειακή ζωή, στην απαγόρευση διακρίσεων βάσει φύλου και μια σειρά άλλα. Αυτές οι αναφορές, όμως, και αυτές οι διακηρύξεις καθόλου δεν απέτρεψαν όλα αυτά τα χρόνια η ανεργία, για παράδειγμα, να έχει φτάσει στα ύψη, οι κατοικίες -ιδιαίτερα οι λαϊκές- να φορολογούνται, ακόμα και να κατάσχονται, οι εργαζόμενες γυναίκες -και ιδιαίτερα οι μητέρες- να υφίστανται τεράστιες διακρίσεις σε βάρος τους και μάλιστα, με τη βούλα της ευρωενωσιακής νομοθεσίας -δεν μιλάω για την υγεία, για το δικαίωμα στην υγεία, και το τεράστιο κόστος που είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν οι ασθενείς- και, φυσικά, το απεργιακό δικαίωμα να είναι διαρκώς στο στόχαστρο.

Ξεκίνησε η προηγούμενη κυβέρνηση με τη γνωστή τροπολογία για το πενήντα συν ένα για τα πρωτοβάθμια σωματεία και τώρα έρχεται η νέα Κυβέρνηση, της Νέας Δημοκρατίας, να πατήσει πάνω σε αυτό και να εισάγει την ηλεκτρονική ψηφοφορία με μια άνευ προηγουμένου παρέμβαση του κράτους στην εσωτερική λειτουργία των συνδικάτων. Μιλάω για τον συνδικαλιστικό νόμο, για τις διατάξεις, δηλαδή, που υπάρχουν στο πλαίσιο του νέου αναπτυξιακού πολυνομοσχεδίου.

Τα σωματεία, σημειωτέον, όχι μόνο τα εργατικά συνδικάτα, αλλά τα σωματεία με την έννοια του αστικού κώδικα, έχουν συγκεκριμένα όργανα διοίκησης, έχουν συγκεκριμένο τρόπο λειτουργίας που προβλέπεται, έχουν γενική συνέλευση -και εμείς επιδιώκουμε οι εργαζόμενοι να συμμετέχουν στη γενική συνέλευση, να συζητάνε, να αντιπαράθονται και συλλογικά να αποφασίζουν- και προβλέπονται και συγκεκριμένες διατάξεις για τις απαρτίες, για τις πλειοψηφίες κ.ο.κ.

Και έρχεται η Κυβέρνηση και το ανατρέπει όλο αυτό μόνο για τα εργατικά συνδικάτα, κάτι το οποίο ισχύει μέχρι και για τις ανώνυμες εταιρείες. Ακόμα και οι ανώνυμες εταιρείες έχουν διαδικασίες απαρτιών και πλειοψηφιών. Όμως, η Κυβέρνηση παρεμβαίνει με τέτοιο τρόπο στην εσωτερική λειτουργία των συνδικάτων με προφανή στόχο.

Για ποιο λόγο, όμως, συμβαίνει όλο αυτό; Για ποιον λόγο αυτές οι διακηρύξεις, ενώ υπάρχουν στο Σύνταγμα για μια σειρά δικαιώματα, καταστρατηγούνται στη ζωή; Γιατί η αναγνώριση αυτών των δικαιωμάτων καταντά ένα κενό γράμμα, ένα άδειο πουκάμισο, όταν την ίδια στιγμή υπάρχει ένα σύνολο από ρήτρες, παραθυράκια, εξαιρέσεις, εκτελεστικούς νόμους. Είναι η αναφορά που γίνεται πολλές φορές στο Σύνταγμα «όπως ο νόμος ορίζει» ή «εκτός αν νόμος ορίζει διαφορετικά», που καταστρατηγούν στην πράξη αυτά τα δικαιώματα για να προστατεύσουν τον υπέρτατο νόμο, το υπέρτατο δικαίωμα που αναγνωρίζει το Σύνταγμα, που είναι η ατομική, η καπιταλιστική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, οι εκμεταλλευτικές σχέσεις, η σταθερότητα του σημερινού συστήματος. Αυτός ο υπέρτατος νόμος εμφανίζεται στο Σύνταγμα, ως διατύπωση, πότε ως δημόσιο συμφέρον, πότε ως δημόσια ασφάλεια, πότε ως εθνική ασφάλεια, πότε ως δημόσια τάξη, πότε ως κάτι άλλο.

Πέρα, όμως, από αυτές τις διάφορες ρήτρες και τις εξαιρέσεις που υπάρχουν στο Σύνταγμα, υπάρχει και κάτι ακόμη που περιορίζει στην πράξη αυτά τα δικαιώματα. Υπάρχει ένας ακόμη συνταγματοποιημένος, με βάση προηγούμενες αναθεωρήσεις, δούρειος ίππος σε βάρος των όποιων και όσων δικαιωμάτων αναγνωρίζονται στο Σύνταγμα. Ποιος είναι αυτός; Είναι η αναγνώριση της υπεροχής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που έγινε σε προηγούμενες αναθεωρήσεις με τα άρθρα 28 και 80 του Συντάγματος και τις αντίστοιχες ερμηνευτικές δηλώσεις, που επέβαλαν η όποια ερμηνεία του Συντάγματος να γίνεται υπό το πρίσμα της συμμετοχής της χώρας μας στο ευρωενωσιακό οικοδόμημα, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την ΟΝΕ.

Εμείς ζητήσαμε σε αυτή την αναθεώρηση -και ήμασταν οι μοναδικοί που το ζητήσαμε, όλοι οι υπόλοιποι το απορρίπτουν- να αλλάξουν οι συγκεκριμένες διατάξεις του άρθρου 28 και του άρθρου 80. Γιατί αν δει κανείς, τα τελευταία χρόνια δεν υπάρχει κοινωνικό και ατομικό δικαίωμα που να μην υπονομεύτηκε, να μην χτυπήθηκε από το αντιδραστικό και το αντιλαϊκό δίκαιο που παράγεται στα επιτελεία των Βρυξελλών, από τα εργασιακά και ασφαλιστικά δικαιώματα που μπήκαν στο στόχαστρο με τις διάφορες «λευκές» και «πράσινες βίβλους» μέχρι τα δημοκρατικά δικαιώματα και τις λαϊκές ελευθερίες, με μία σειρά από πράξεις όπως οδηγίες, τρομονόμοι, οδηγίες για τα προσωπικά δεδομένα κ.λπ. Μάλιστα, μια πρόσφατη την ψηφίσατε όλοι μαζί πριν λίγες μέρες στη Βουλή. Όλα αυτά έβαλαν στο στόχαστρο ακόμη και εμβληματικές αρχές του δικαίου, όπως ήταν για παράδειγμα το τεκμήριο της αθωότητας μέσα από τη γενίκευση δικονομικά της έννοιας του υπόπτου, οι οποίες παραβίασαν όλες αυτές τις αρχές. Αυτή είναι η ευρωενωσιακή κανονικότητα και η ευρωπαϊκή νομιμότητα, την οποίαν όλοι υπερασπίζεστε και υπηρετείτε.

Το πιο σημαντικό, όμως, πέρα από αυτά τα νομικά, συνταγματικά παραθυράκια, είναι ότι τα δικαιώματα -τα ατομικά και ιδιαίτερα τα κοινωνικά- δεν μπορούν να αποκοπούν από τους υλικούς και κοινωνικούς όρους για την πραγματοποίησή τους. Δεν μπορούν να αποκοπούν, δηλαδή, από τις κοινωνικές σχέσεις και τις σχέσεις παραγωγής. Και όσοι επιχειρούν να το κάνουν αυτό, αλλά διατηρούν και συντηρούν την υποκρισία που διαπνέει το αστικό Σύνταγμα σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα. Δεν μπορείς, για παράδειγμα, να διακηρύσσεις το δικαίωμα στην εργασία και την ίδια στιγμή να

υπερασπίζεσαι και να υπηρετείς την αναρχία και τον ανταγωνισμό της καπιταλιστικής παραγωγής που οδηγεί στο φαινόμενο της ανεργίας.

Όλα αυτά που είπαμε σημαίνουν ότι το ΚΚΕ αδιαφορεί για τη βελτίωση των συνταγματικών προβλέψεων, έτσι ώστε με καλύτερους, έστω, όρους να προστατεύονται μια σειρά δικαιώματα και κυρίως με καλύτερους όρους να οργανώνεται η διεκδίκηση των εργαζομένων; Κάθε άλλο, χωρίς φυσικά να έχουμε αυταπάτες και πολύ περισσότερο χωρίς να καλλιεργούμε αυταπάτες στον λαό.

Γι' αυτό, άλλωστε, και στη διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης στην προτεινόμενη Βουλή ψηφίσαμε και το άρθρο 5 παράγραφος 2 για την κατοχύρωση της απόλυτης προστασίας ζωής, τιμής και ελευθερίας, χωρίς διάκριση φύλου, ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, το άρθρο 22 παράγραφος 1 για την αναγνώριση ίσης αμοιβής για ίση αξία εργασία, ανεξάρτητα από ηλικία, το άρθρο 22 παράγραφος 4 για την αναγνώριση ότι η επίταξη υπηρεσιών απαγορεύεται ως μέσο αντιμετώπισης των συνεπειών της ανεργίας, την πρόταση για την αρχή της επιείκειας, ακόμη και το άρθρο 24α, που προτάθηκε, για την προστασία της άγριας ζωής, της ευζωίας των ζωικών ειδών κ.λπ., το οποίο, φυσικά, καταψηφίστηκε και δεν είναι στις υπό αναθεώρηση διατάξεις. Ψηφίσαμε, δηλαδή, αυτές τις διατάξεις, γιατί θεωρούσαμε ότι κινούνται σε μία θετική κατεύθυνση.

Την ίδια στιγμή προτείναμε μία σειρά σημαντικές αλλαγές στα άρθρα του Συντάγματος σε ό,τι αφορά το συγκεκριμένο κεφάλαιο, όπως ήταν η πλήρης εξασφάλιση του απορρήτου της προσωπικής ζωής από τη συλλογή και επεξεργασία προσωπικών πληροφοριών και η πλήρης απαγόρευση της συλλογής και επεξεργασίας στοιχείων που αφορούν τη συνδικαλιστική και πολιτική δράση.

Δεύτερον, προτείναμε τη διεύρυνση του δικαιώματος ανεργίας, τη συνταγματική απαγόρευση της ανταπεργίας, την απαγόρευση της επιστράτευσης απεργών, να επιτραπεί η απεργία στα Σώματα Ασφαλείας και στους δικαστικούς και να σταματήσει η με οποιονδήποτε τρόπο απαγόρευση της συνδικαλιστικής δράσης των υπαλλήλων του στενότερου και ευρύτερου δημόσιου τομέα στο άρθρο 23 παράγραφος 2 του Συντάγματος.

Προτείναμε, επίσης, να υπάρχει πλήρης κατοχύρωση των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, έτσι ώστε να μην υπάρχουν νόμοι, όπως ήταν ο νόμος της Νέας Δημοκρατίας -που εφάρμοσε και η Κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ- με βάση τον οποίο ο κατώτατος μισθός θα ορίζεται με απόφαση του εκάστοτε Υπουργού Εργασίας.

Προτείναμε να υπάρχει συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος της συνδικαλιστικής έκφρασης των μονίμων στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων, καθώς και σύσταση επιτροπών στρατευμένων, η μόρφωση να μην είναι εμπόρευμα και να υπάρχει πλήρης διασφάλιση του ενιαίου και δημόσιου χαρακτήρα της παιδείας, όπως και της υγείας, η διασφάλιση του αποκλειστικά δημόσιου χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης, η κατοχύρωση του δικαιώματος της νομικής συμπαράστασης σε όλες τις διαδικασίες ενώπιον των αρχών, έτσι ώστε να μην υπάρχουν φαινόμενα όπου στην προκαταρκτική εξέταση να μη δίνεται η δυνατότητα δικηγόρου. Και κάναμε και μια σειρά από άλλες προτάσεις -τις οποίες θα τις καταθέσουμε ξανά- σε ό,τι αφορά, φυσικά, τα άρθρα που είναι προς αναθεώρηση.

Ποια ήταν η τύχη, όμως, αυτών των προτάσεων που κατέθεσε το ΚΚΕ; Τις απορρίψατε όλες και όλοι. Τις απορρίψατε και οι λεγόμενοι «νεοφιλελεύθεροι» της Νέας Δημοκρατίας, τις απορρίψατε και οι λεγόμενοι «αντινεοφιλελεύθεροι» του ΣΥΡΙΖΑ. Και τις απορρίψατε, γιατί πολύ απλά η κοινή

στρατηγική που έχετε δεν χωράει τις παραμικρές ουσιαστικές αποκλίσεις από την κυρίαρχη πολιτική. Και, φυσικά, καταψηφίσαμε προτάσεις που είτε είναι εξόφθαλμα αρνητικές και αντιδραστικές, όπως ήταν η αναθεώρηση του άρθρου 16, είτε ήταν επικίνδυνες, όπως για παράδειγμα η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, όπου στο κομμάτι της κοινωνικής ασφάλισης -στο άρθρο, μάλιστα, της κοινωνικής ασφάλισης- πρότεινε να εισαχθεί ο όρος της ανταποδοτικότητας, που αποτέλεσε αυτός ο όρος τον πολιορκητικό κριό όλα αυτά τα χρόνια για τη διάλυση του όποιου κοινωνικού χαρακτήρα είχε απομείνει στην κοινωνική ασφάλιση.

Επίσης, καταψηφίσαμε την πρόταση και του ΣΥΡΙΖΑ και της Νέας Δημοκρατίας να συνταγματοποιηθεί η λογική της ακραίας φτώχειας, του ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης, ενός εγγυημένου εισοδήματος, που μόνο αυτό θα έχει υποχρέωση να διασφαλίζει το κράτος, και από εκεί και πέρα ο σώζων εαυτόν σωθήτω. Βεβαίως, ο ΣΥΡΙΖΑ βάζει και το ζήτημα της αξιοπρέπειας. Όμως, η αξιοπρέπεια δεν έχει διαβαθμίσεις, δεν υπάρχει ολίγον έγκυος. Και αξιοπρέπεια σήμερα είναι ο άνθρωπος να ζει με βάση τις σύγχρονες ανάγκες και με τις δυνατότητες που του προσφέρει η εποχή, τις δυνατότητες της επιστήμης και της τεχνολογίας. Είναι, όμως, αυτή η κοινή λογική της ακραίας φτώχειας, της ανακύκλωσής της, της εξίσωσης προς τα κάτω, της λογικής «ο φτωχός να πληρώνει για τον φτωχότερο», για να μη δημιουργούνται και μόνιμες εστίες φτώχειας, που δυνητικά μπορούν να γίνουν και απειλητικές. Και αυτό δεν είναι, φυσικά, ούτε πρόταση στενά της Νέας Δημοκρατίας, ούτε του ΣΥΡΙΖΑ. Είναι μία ολόκληρη στρατηγική που υπάρχει στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και λανσάρεται ως το νέο μοντέλο του κοινωνικού κράτους.

Επειδή πολύς λόγος γίνεται για αυτά τα ζητήματα -έχουμε αναφερθεί πολλές φορές σε αυτά τα ζητήματα στην Επιτροπή, και σήμερα έγινε τέτοια συζήτηση- για το κοινωνικό κράτος, για τον κεϋνσιανισμό, για το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, νομίζω έχει μία αξία να αναφερθούμε.

Ο κεϋνσιανισμός, ως μοντέλο διαχείρισης του καπιταλισμού, υπήρξε το αντίδοτο στις κρίσεις και στα μεγάλα αδιέξοδα του συστήματος; Φυσικά και όχι. Η μεγάλη κρίση της δεκαετίας του 1930 δεν ξεπεράστηκε, δεν αντιμετωπίστηκε με την κεϋνσιανή διαχείριση, γιατί η κρίση αυτή επανήλθε το 1937. Η μεγάλη καπιταλιστική κρίση της δεκαετίας του 1930 ξεπεράστηκε, ουσιαστικά, με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και με την τεράστια καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων που συντελέστηκε με τον πόλεμο και που έδωσε μετά ώθηση στη μεταπολεμική καπιταλιστική ανάπτυξη.

Το λεγόμενο κοινωνικό κράτος, που διαμορφώθηκε και αποτυπώθηκε και στα μεταπολεμικά συντάγματα και στο δικό μας Σύνταγμα, στο άρθρο 25, τι ήταν αλήθεια; Ήταν η πεμπτουσία της κοινωνικής δικαιοσύνης, έτσι όπως παρουσιάζεται; Στην ουσία ήταν οι προσαρμογές που έκανε το αστικό σύστημα στις συνθήκες της μεταπολεμικής ανάπτυξης.

Ήταν η ανάγκη το ίδιο το κράτος να παρέμβει και να αναλάβει άμεσα τη στήριξη και τις επενδύσεις σε μία σειρά κρίσιμους τομείς της οικονομίας, ενέργεια, μεταφορές, τηλεπικοινωνίες κλπ., γιατί αυτό δεν μπορούσε να γίνει εκείνη την περίοδο με όρους ιδιωτικών επενδύσεων.

Και φυσικά, ήταν οι παραχωρήσεις που έγιναν, που αναγκάστηκε να κάνει το σύστημα, κάτω από το βάρος του νέου συσχετισμού δύναμης με τη διαμόρφωση του σοσιαλιστικού συστήματος, με τις μεγάλες κοινωνικές κατακτήσεις αυτών των χωρών και φυσικά, με την άνοδο του παγκόσμιου εργατικού κινήματος.

Έχει πολύ ενδιαφέρον αυτό που έλεγε ένα ιστορικό στέλεχος του μεγαλύτερου συνδικάτου της Γερμανίας και ίσως και της Ευρώπης, του IG Metall. Έλεγε για εκείνη την περίοδο 1960-1970 κλπ., ότι: «Κατά τις διαπραγματεύσεις με τους εργοδότες, ένας αόρατος, μα αντιληπτός, συνεταίρος ήταν πάντα παρών στο τραπέζι. Η Σοσιαλιστική Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας. Σίγουρα δεν ήμουν υποστηρικτής της, αλλά εκείνες τις μέρες υπήρχε πίεση κατά τις διαπραγματεύσεις με τους εργοδότες. Γιατί εκείνες τις μέρες υπήρχαν κατακτήσεις στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία, καταβολή μισθών όταν αρρώσταναν τα παιδιά, παράταση του αμειβόμενου χρόνου διακοπών, μία ελεύθερη αμειβόμενη μέρα το μήνα για τις γυναίκες, κανόνες προστασίας των μητέρων και των παιδιών, συνολική προστασία ενάντια στις απολύσεις, πληρωμή των υπερωριών και όλα αυτά είχαν άμεσες επιπτώσεις στις συλλογικές διαπραγματεύσεις στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία». Αυτό ήταν.

Αυτό που είπε ο κ. Τζαβάρας για την κοινωνική ασφάλιση και τον Βίσμαρκ παλιότερα έχει βάση. Είναι, όμως, η μισή αλήθεια. Η άλλη μισή ήταν ότι μαζί με τη νομοθεσία και την κοινωνική ασφάλιση του Βίσμαρκ εφαρμόστηκαν και οι λεγόμενοι αντισοσιαλιστικοί νόμοι εκείνη ακριβώς την περίοδο. Ήταν και το καρότο και το μαστίγιο.

Αυτές οι προσαρμογές έγιναν και την περίοδο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Και δεν έγιναν μόνο από τη σοσιαλδημοκρατία -γιατί αυτή η περίοδος έχει μείνει και ως η χρυσή εποχή της σοσιαλδημοκρατίας-, αλλά και από τα φιλελεύθερα δεξιά κόμματα γιατί συνιστούσαν μία κοινή στρατηγική στήριξης της καπιταλιστικής οικονομίας, αναχαίτισης και ενσωμάτωσης του εργατικού κινήματος. Οι μεγαλύτερες εθνικοποιήσεις, για παράδειγμα στη Γαλλία, ορυχείων, εργοστασίων κλπ., έγιναν επί Ντε Γκώλ.

Όπως αντίστροφα, το ξήλωμα αυτών των παραχωρήσεων μετά την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970, που έμεινε γνωστή ως «πετρελαϊκή κρίση» και κυρίως μετά την ανατροπή του σοσιαλισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1980, αυτό το ξήλωμα που καθιερώθηκε να λέγεται νεοφιλελευθερισμός, επίσης δεν έγινε μόνο από τα δεξιά κόμματα. Έγινε και από τα σοσιαλδημοκρατικά, με χαρακτηριστική περίπτωση τη διακυβέρνηση Σρέντερ στη Γερμανία και τη διακυβέρνηση Μπλερ στην Μεγάλη Βρετανία.

Τα μνημόνια στην Ελλάδα ήταν ακριβώς η ενσάρκωση αυτής της στρατηγικής, η οποία είχε ξεκινήσει πολύ πριν την κρίση και εφαρμόστηκε και από τη Νέα Δημοκρατία και από το ΠΑΣΟΚ και από το ΣΥΡΙΖΑ, που κυβέρνησαν εναλλάξ.

Ουδέν πιο ανιστόρητο, λοιπόν, ότι το κοινωνικό κράτος της δεκαετίας του 1960 και του 1970 υπήρξε, δήθεν, η πεμπτουσία της κοινωνικής δικαιοσύνης και της αντιμετώπισης των αδιεξόδων του συστήματος. Και ουδέν ψευδέστερο ότι το δήθεν νέο κοινωνικό κράτος, ο νέος κείνσιανισμός που επαγγέλλεστε, μπορεί να αποτελέσει απάντηση σε αυτά τα ίδια αδιέξοδα και μάλιστα σε διαφορετικές ιστορικές φάσεις, όπως λένε όσοι ψάχνουν τη χαμένη αθωότητα της σοσιαλδημοκρατίας. Ο ΣΥΡΙΖΑ αυτό κάνει. Ψάχνει τη χαμένη δήθεν αθωότητα της πάντα αμαρτωλής σοσιαλδημοκρατίας.

Τελειώνω λέγοντας το εξής. Αυτές τις προτάσεις ξέρουμε ότι δεν πρόκειται ούτε τώρα να τις αποδεχτείτε. Γι' αυτό αυτές τις προτάσεις εμείς τις καταθέτουμε πάνω απ' όλα για συζήτηση και για προβληματισμό στον ίδιο το λαό, στους ίδιους τους εργαζόμενους, στο κίνημά τους, για το τι πρέπει σήμερα να παλέψουμε και να διεκδικήσουμε και κυρίως, στο να συνειδητοποιηθεί ότι η υπεράσπιση και

η διεύρυνση των δικαιωμάτων μπορεί να γίνει μόνο σε σύγκρουση με το σημερινό δρόμο ανάπτυξης, μόνο με βαθιές ριζικές αλλαγές στην οικονομία και την εξουσία.

Τρίτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 37§2 - 38§1 - 38§2 - 68§2 και 84§2

Από την πρώτη στιγμή που ξεκίνησε η διαδικασία αυτής της συνταγματικής αναθεώρησης είχαμε τονίσει ότι βασικός της στόχος ήταν να εμποδισθούν μέσα και από το ίδιο το Σύνταγμα οι όροι κυβερνητικής και πολιτικής σταθερότητας, προκειμένου να εξασφαλίζεται η συνέχεια και η απρόσκοπτη εφαρμογή και υλοποίηση της κυρίαρχης πολιτικής. Δηλαδή να θωρακιστεί το ίδιο το αστικό πολιτικό σύστημα, να γίνει πιο ανθεκτικό απέναντι σε τριγμούς που δημιουργεί αυτή η πολιτική, να θωρακιστεί κυρίως απέναντι στον λαϊκό παράγοντα, αλλά να θωρακιστεί και απέναντι στις εσωτερικές του αντιθέσεις που υπάρχουν και ενίοτε απειλούν και τη σταθερότητά του. Αυτός ήταν ο πρώτος και μεγάλος στόχος και για τον ΣΥΡΙΖΑ, που πήρε την πρωτοβουλία, και για τη Νέα Δημοκρατία, ανεξάρτητα αν επιτευχθεί ή σε ποιον βαθμό τελικά επιτευχθεί αυτός ο στόχος.

Από πού προκύπτει αυτή η εκτίμηση; Πρώτον, προκύπτει από τις ίδιες προτάσεις αυτών των κομμάτων που σε βασικά άρθρα συγκλίνουν. Δεν λέω ταυτίζονται, γιατί δεν ταυτίζονται, αλλά οπωσδήποτε συγκλίνουν και θα αναφερθούμε παρακάτω πιο αναλυτικά.

Δεύτερον, προκύπτει από το γεγονός ότι έχουν ήδη προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό αναγκαίες προσαρμογές στο πεδίο της οικονομίας με προηγούμενες αναθεωρήσεις, κυρίως με την αναθεώρηση του 2001, και με βάση τις σύγχρονες ανάγκες του κεφαλαίου. Για παράδειγμα έχει προχωρήσει η σχετική με τα παραπάνω διαδικασία ενσωμάτωσης της χώρας στο ευρωενωσιακό πλαίσιο, αυτό το πλαίσιο το οποίο έφερε τα μνημόνια, τα αντιλαϊκά μέτρα τα οποία υλοποίησαν και εφάρμοσαν όλες οι κυβερνήσεις.

Οπότε αυτό που απομένει, αυτό που επείγει είναι πλέον οι αναγκαίες προσαρμογές στο πεδίο του πολιτικού εποικοδομήματος, στον τρόπο λειτουργίας του αστικού κράτους και των κυβερνήσεών του, παίρνοντας υπόψη προφανώς και την εμπειρία των χρόνων της κρίσης και των μνημονίων και τους τριγμούς που προκάλεσε στο πολιτικό σύστημα, αυτούς τους τριγμούς. Εμείς θα θέλαμε να μην είναι μόνο τριγμοί. Θα θέλαμε να είναι κάτι πολύ περισσότερο.

Όταν λέτε και ρωτάτε και έχει ακουστεί πάρα πολλές φορές σε αυτήν εδώ την Επιτροπή και από τους μεν και από τους δε «ποια ήταν η αντοχή του Συντάγματος την περίοδο της κρίσης», αυτό κυρίως εννοείτε. Δηλαδή ότι θέλετε ένα σύνταγμα το οποίο σε παρόμοιες συνθήκες που θα προκύψουν στο μέλλον να θωρακίζει και να εξοπλίζει το σύστημα, να εξασφαλίζει την πολιτική και κυβερνητική σταθερότητα, έτσι ώστε να μην διαταράσσεται η συνέχεια στην άσκηση της κυρίαρχης πολιτικής, να μην διαταράσσεται από μια σειρά παράγοντες ανάμεσα στους οποίους μπορεί να είναι και ο λαϊκός παράγοντας και η πίεση που μπορεί να ασκεί και έχει το δικαίωμα να ασκεί προς τις εκάστοτε κυβερνήσεις.

Και εδώ είναι και το τρίτο σημείο που συνηγορεί υπέρ της εκτίμησης για το ποιος ήταν ο βασικός στόχος της αναθεώρησης.

Ξέρετε πάρα πολύ καλά, το ξέρουμε όλοι, ότι όσα ζήσαμε με την κρίση δεν ανήκουν οριστικά στο παρελθόν. Ξέρετε πολύ καλά ότι αυτήν την περίοδο συντελούνται, κυοφορούνται κολοσσιαίων

διαστάσεων εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο, από τους εμπορικούς πολέμους μέχρι τους πραγματικούς πολέμους. Μια γεύση παίρνουμε αυτές τις ημέρες με την εισβολή, την επέμβαση της Τουρκίας στη Συρία.

Ξέρετε, επίσης, πολύ καλά ότι, παρά την ανάκαμψη και το καλό οικονομικό κλίμα, το οποίο φυσικά επιτυγχάνεται πάνω στα ερείπια των δικαιωμάτων, οι εκτιμήσεις που γίνονται από τα ευρωπαϊκά, από τα διεθνή επιτελεία κάνουν λόγο για επιβράδυνση της οικονομίας, κάνουν λόγο για μια επικείμενη κρίση ίσως γρηγορότερα απ' ό,τι αναμενόταν.

Συνεπώς, ξέρετε πάρα πολύ καλά ότι η Ελλάδα δεν θα μείνει ανεπηρέαστη και ότι κανένα μοντέλο ή μείγμα διαχείρισης δεν μπορεί να γιατρέψει αυτά τα μεγάλα αδιέξοδα. Οπότε, παίρνετε και τα μέτρα σας και σε συνταγματικό επίπεδο και σε νομοθετικό επίπεδο για τη θωράκιση και τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος, που σίγουρα θα απειληθεί και στο μέλλον.

Ξαναλέμε ότι αυτός ο κοινός στόχος προκύπτει από τη σύγκλιση που έχετε σε μια σειρά άρθρα. Για παράδειγμα, αυτό προκύπτει από την ταυτόσημη ουσιαστικά πρότασή σας για την αναθεώρηση του άρθρου 32 και την αποσύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διενέργεια εκλογών, παρά το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ έλεγε ως έσχατη λύση εκλογή από τον λαό, μια πρόταση που τελικά απορρίφθηκε και από τους ίδιους τους Βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ, από την άλλη η Νέα Δημοκρατία έλεγε εκλογή με εκατόν πενήντα ένα, αν τελικά αποβεί άκαρπη η διαδικασία στη Βουλή με πιο αυξημένες πλειοψηφίες.

Φυσικά υπεισέρχονται και οι μικροκομματικές σκοπιμότητες εδώ, αλλά ο κοινός στόχος είναι σαφής: αποσύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής. Αυτό προκύπτει από την κοινή, επίσης, στάση στο θέμα των Ανεξαρτήτων Αρχών και στο αντίστοιχο άρθρο του Συντάγματος.

Όσον αφορά την ομάδα άρθρων που συζητάμε, ο στόχος της κυβερνητικής πολιτικής σταθερότητας φαίνεται ξεκάθαρα στην πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για την τροποποίηση του άρθρου 84 του Συντάγματος και την εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας, που ουσιαστικά οδηγεί –γιατί αυτό είναι το επίμαχο– στη συνταγματοποίηση των κυβερνήσεων μειοψηφίας. Εκεί οδηγεί η τροποποίηση του άρθρου 84.

Βεβαίως, αυτό ήταν πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, δεν ήταν της Νέας Δημοκρατίας. Όμως, μια παρόμοια πρόταση είχε και η Νέα Δημοκρατία. Ποια ήταν αυτή; Ήταν η πρότασή της, που δεν πέρασε τελικά, για τη συνταγματοποίηση των σταθερών τετραετών κυβερνητικών κύκλων, που οδηγεί από άλλον δρόμο στο ίδιο αποτέλεσμα. Ποιο είναι το αποτέλεσμα αυτό; Το να παραμένουν κυβερνήσεις, ακόμη κι αν αυτές έχουν χάσει την εμπιστοσύνη της Βουλής, δηλαδή η συνταγματοποίηση των κυβερνήσεων μειοψηφίας. Άρα, ακόμη κι αν δεν ταυτίζεστε στην επίμαχη πρόταση για το άρθρο 84, είστε στο ίδιο μήκος κύματος όσον αφορά τον συνολικότερο στόχο της κυβερνητικής και πολιτικής σταθερότητας.

Πιο συγκεκριμένα, για το άρθρο 84, γιατί για το άρθρο 68 έχουν ειπωθεί πολλά. Το άρθρο 84, λοιπόν, λέει ξεκάθαρα ότι, ακόμη κι αν υπερψηφιστεί μια πρόταση δυσπιστίας, δηλαδή ακόμη κι αν χάσει μια κυβέρνηση την εμπιστοσύνη της Βουλής, αυτή η κυβέρνηση δεν αλλάζει, παρά μόνο εάν η Βουλή συμφωνήσει σε έναν άλλο πρωθυπουργό και κατ' επέκταση σε μια άλλη κυβέρνηση. Πώς θα γίνει αυτό; Προφανώς, μέσα από κάποιες νέες συμπράξεις και συνεργασίες, μέσα από ένα παζάρι για

μια νέα πλειοψηφία. Και αν δεν γίνει αυτό, αν δεν υπάρχει δηλαδή μια τέτοια συμφωνία, πράγμα που είναι πολύ πιθανό να μη γίνει, τότε θα παραμένει η κυβέρνηση που έχει χάσει την εμπιστοσύνη της Βουλής και κατ' επέκταση πιθανότατα και την εμπιστοσύνη του λαού.

Αυτό σημαίνει ότι δεν αρκεί στη Βουλή η ύπαρξη μιας αρνητικής πλειοψηφίας κατά της κυβέρνησης, αλλά χρειάζεται και μια δεύτερη θετική πλειοψηφία που θα συμφωνήσει στο πρόσωπο του νέου πρωθυπουργού, που μπορεί όμως να μην επιτευχθεί. Τι είναι αυτό, εάν δεν είναι η συνταγματοποίηση των κυβερνήσεων μειοψηφίας και με τη βούλα του Συντάγματος; Δεν το αμφισβητείτε αυτό. Έχω ακούσει τοποθετήσεις και Βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ. Δεν αμφισβητείτε αυτό τον κίνδυνο, αλλά πώς τον δικαιολογείτε; Λέτε –το είπε και η κ. Ξενογιαννακοπούλου- «το κάνουμε, για να μην έχουμε φαινόμενα τύπου κυβερνήσεων Παπαδήμου που άλλαξε η κυβέρνηση με παρεμβάσεις εξωθεσμικών κέντρων».

Για την ιστορία, να θυμίσουμε ότι η πτώση της Κυβέρνησης Παπανδρέου που οδήγησε στη συνέχεια στην Κυβέρνηση Παπαδήμου, δεν ήταν απλά και μόνο μια επιλογή κάποιων εξωθεσμικών κέντρων. Παρένθεση: Έχει ένα σημειολογικό ενδιαφέρον ότι αυτά τα εξωθεσμικά κέντρα, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ο ΣΥΡΙΖΑ τα μετονόμασε σε θεσμούς. Λέω σημειολογικά, έχει τη σημασία του, δεν λέω ότι είναι το βασικό αυτό.

Όμως, η Κυβέρνηση Παπαδήμου δεν ήταν μόνο αυτό, ούτε ήταν μόνο το πρόσωπο του Πρωθυπουργού, εάν ήταν κοινοβουλευτικό ή εξωκοινοβουλευτικό, γιατί εκείνη την περίοδο είχαν ακουστεί και άλλα πρόσωπα ως πιθανά για να αναλάβουν την πρωθυπουργία.

Η Κυβέρνηση Παπαδήμου ήταν μια επιλογή σε άμεση συνάρτηση με την επιδίωξη τότε να αναχαιτιστεί το λαϊκό κίνημα εκείνη την περίοδο και η πίεση που ασκούσε το λαϊκό κίνημα στο πολιτικό σύστημα -καλά έκανε και την ασκούσε και εμείς θα θέλαμε αυτή η πίεση να είναι ακόμη μεγαλύτερη, με πιο ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά- και αυτό επιδιώχθηκε μέσα από τη συγκρότηση μιας πιο ισχυρής κυβέρνησης τριών κομμάτων: ΠΑΣΟΚ, Νέας Δημοκρατίας και Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού. Μάλιστα, πολλοί Βουλευτές αλλά και Υπουργοί αυτής της Κυβέρνησης τότε, των κατά τα άλλα εξωθεσμικών κέντρων, είναι σήμερα Βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ. Μην πούμε ονόματα, είναι γνωστά.

Όμως, μια κυβέρνηση τύπου Παπαδήμου είναι εκεί ακριβώς που οδηγεί η πρόταση για το άρθρο 84: Μια νέα πλειοψηφία που θα καταλήξει σε μια άλλη κυβέρνηση με άλλον πρωθυπουργό, εάν η προηγούμενη χάσει την εμπιστοσύνη της Βουλής και που, αν δεν διαμορφωθεί αυτή η νέα πλειοψηφία, θα παραμένει κυβέρνηση μειοψηφίας. Αυτό είναι το δίλημμα που ουσιαστικά θέτετε με την τροποποίηση αυτού του άρθρου: είτε κυβερνήσεις τύπου Παπαδήμου είτε κυβερνήσεις μειοψηφίας με τη βούλα πλέον του συνταγματικού άρθρου.

Απέναντι σ' αυτήν την κριτική, την οποία έχουμε ξανακάνει πολλές φορές και εδώ στη Βουλή και στην Επιτροπή και στην Ολομέλεια κ.ο.κ., τι λέτε; Λέτε ότι είναι έτσι, ότι υπάρχει αυτός ο κίνδυνος, αλλά φτιάχνουμε, λέτε, ορισμένα θεσμικά αντίβαρα. Ποια είναι αυτά τα δήθεν θεσμικά αντίβαρα; Η απλή αναλογική από τη μία και τα δημοψηφίσματα από την άλλη.

Καλά, ας αφήσουμε στην άκρη ότι στην πρότασή σας για το Σύνταγμα δεν μιλάτε καθαρά για απλή αναλογική. Γιατί, πέρα από το πλαφόν που διατηρείτε, λέτε επίσης ότι η κατανομή των εδρών στα πολιτικά κόμματα μπορεί να αποκλίνει μέχρι 10% από το εκλογικό τους ποσοστό. Ας το αφήσουμε αυτό,

όμως, και ας δεχθούμε ότι μιλάτε για απλή αναλογική. Από πού και ως πού η απλή αναλογική από μόνη της είναι εγγύηση φιλολαϊκών κυβερνήσεων που θα έχουν την εμπιστοσύνη του λαού;

Η Κυβέρνηση Παπαδήμου το 2011 θα μπορούσε να συγκροτηθεί, ακόμη κι αν υπήρχε απλή αναλογική στην κατανομή των βουλευτικών εδρών. Θα μπορούσε να συγκροτηθεί. Απλώς, αντί να είχε διακόσιους πενήντα τόσους Βουλευτές –δεν θυμάμαι ακριβώς πόσους είχε- θα είχε κατά τι λιγότερο. Όμως, μια τέτοια κυβέρνηση κάλλιστα θα μπορούσε να συγκροτηθεί και με την απλή αναλογική.

Άρα, ναι, η απλή αναλογική είναι το πιο δίκαιο εκλογικό σύστημα, γιατί αποτυπώνει αυθεντικά, γνήσια, τη λαϊκή βούληση όσον αφορά την ψήφο. Απλή αναλογική, όμως, όχι πλαφόν και αποκλίσεις, αλλά σε καμιά περίπτωση από μόνη της δεν είναι εγγύηση για τον χαρακτήρα αυτών των κυβερνήσεων. Μπορούν κάλλιστα, όπως έχει γίνει σε πάρα πολλές χώρες, να συγκροτηθούν αντιδραστικότητες κυβερνήσεις και με την απλή αναλογική. Άρα, δεν φτιάχνετε κανένα θεσμικό αντίβαρο με την απλή αναλογική.

Πάμε στο δεύτερο δήθεν θεσμικό αντίβαρο που βάζετε. Λέτε για τα λαϊκά δημοψηφίσματα. Ας αφήσουμε κι εδώ στην άκρη ότι είναι οξύμωρο να μιλά για δημοψηφίσματα ένα κόμμα που κακοποίησε την έννοια του δημοψηφίσματος, θέτοντας ένα ερώτημα το 2015 δίκωπο μαχαίρι «με το μνημόνιο της τρόικα ή με το μνημόνιο που προτείνουμε εμείς». Δηλαδή, κορώνα κερδίζω, γράμματα χάνεις. Αυτό ήταν το ερώτημα που τέθηκε στον λαό, ακυρώνοντας ακόμα και αυτό το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος.

Λέω, όμως, ας το αφήσουμε και αυτό στην άκρη. Τι λέτε ακριβώς στην πρότασή σας για τα δημοψηφίσματα; Λέτε: Για κρίσιμα εθνικά θέματα, εάν συγκεντρωθεί ένας αριθμός πεντακοσίων χιλιάδων πολιτών και για κοινωνικά ζητήματα, εάν συγκεντρωθεί ένας αριθμός ενός εκατομμυρίου πολιτών.

Τα μέτρα που επιβλήθηκαν με τα μνημόνια, όμως, δεν ήταν κοινωνικά ή εθνικά. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία ήταν μέτρα δημοσιονομικά, τα οποία τα εξαιρείτε από τα δημοψηφίσματα. Για τέτοια ζητήματα, για δημοσιονομικού χαρακτήρα ζητήματα, που ήταν το 90% των μέτρων που επιβλήθηκαν με τα μνημόνια, δεν προβλέπεται κανένα δημοψήφισμα.

Ακόμη κι αν συγκεντρωθεί αυτός ο αριθμός, ακόμη κι αν δεχτούμε ότι είναι κοινωνικού χαρακτήρα, εν πάση περιπτώσει, τα συγκεκριμένα μέτρα, βάζετε μια ασφαλιστική δικλείδα στην πρότασή σας, αφού λέτε ότι η πλειοψηφία της Βουλής με εκατόν πενήντα μία ψήφους μπορεί να αμφισβητήσει τον χαρακτήρα αυτών των δημοψηφισμάτων και να τα ακυρώσει. Λέτε, για παράδειγμα, ότι σε περίπτωση αμφισβήτησης ως προς το αν η αίτηση δημοψηφίσματος αφορά κρίσιμο εθνικό θέμα ή νομοσχέδιο που ρυθμίζει σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, αποφαινεται η Βουλή με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των Βουλευτών. Άρα, πού είναι τα θεσμικά αντίβαρα; Δεν βάζετε κανένα θεσμικό αντίβαρο. Φτιάχνετε ένα αντιδραστικότατο σχήμα, που είναι αυτό με την εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας, το οποίο, ξαναλέω, οδηγεί στη συνταγματοποίηση των κυβερνήσεων μειοψηφίας.

Έχει δίκιο και η κυρία Ξενογιαννακοπούλου και ο κ. Λοβέρδος που λένε ότι αυτό είναι προϊόν ρύθμισης του γερμανικού Συντάγματος. Τέτοια καινοτομία! Ρύθμιση του άρθρου 67 του γερμανικού Συντάγματος, το οποίο υιοθέτησε μετά και το ισπανικό Σύνταγμα. Αυτό που δεν λέτε, όμως, είναι ότι αυτό το άρθρο επικρίθηκε. Γιατί; Γιατί οδηγεί στη δημοκρατία του Καγκελαρίου. Έτσι λέγεται, ότι το

άρθρο αυτό για την εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας οδηγεί στη δημοκρατία του Καγκελαρίου ή της Καγκελαρίου -γιατί τώρα έχουμε γυναίκα.

Αρα, τι είναι αυτό το πράγμα; Είναι ένα αντιδραστικότατο σχήμα. Κυβερνητική σταθερότητα über alles, για να χρησιμοποιήσω και έναν γερμανικό όρο. Άλλωστε, από το γερμανικό Σύνταγμα το ξεσηκώσατε.

Συνεπώς, εμείς καταψηφίζουμε το συγκεκριμένο άρθρο. Και όχι απλά το καταψηφίζουμε, αλλά το καταγγέλλουμε κιόλας, και τη λογική την οποία διέπει το συγκεκριμένο άρθρο. Κυρίως, όμως, διαφωνούμε ριζικά με όλη αυτή την προσπάθεια με διάφορους τρόπους να εμπεδωθεί με κάθε τρόπο αυτή η κυβερνητική πολιτική σταθερότητα.

Εμείς θεωρούμε ότι ο λαός έχει το δικαίωμα να παλεύει ενάντια σε αυτού του τύπου τη σταθερότητα. Γιατί αυτή η σταθερότητα σημαίνει αστάθεια για τη ζωή του, για τα δικαιώματά του. Όμως, αποδεικνύει και κάτι ακόμη. Αυτό το άγχος σας για τη σταθερότητα δείχνει και τον φόβο σας για πιθανές αστάθειες που μπορεί να υπάρχουν στο μέλλον όσον αφορά το αστικό πολιτικό σύστημα, αστάθειες που θεωρούμε ότι ο λαός πρέπει να αξιοποιήσει, πρέπει να διευρύνει, όσο μπορεί, με την πάλη του και για να καθυστερήσει μέτρα σε βάρος του και για να αποσπάσει κατακτήσεις -όσες μπορεί- και κυρίως για να διαμορφώσει προϋποθέσεις και συσχετισμό δύναμης σε μια κατεύθυνσης συνολικότερης σύγκρουσης.

Τέταρτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 28§2 - 44§2 και 73

*στη συνεδρίαση της τέταρτης θεματικής ενότητας, τη θέση του Γενικού Αγορητή του ΚΚΕ κατέλαβε ο Ειδικός Αγορητής του Κόμματος, κ. Ιωάννης Δελής

Θα σταθώ αρκετά στο άρθρο 28 του Συντάγματος, για το οποίο η σιωπή των υπολοίπων κομμάτων, αυτών που μέχρι τώρα μίλησαν, είναι και ηχηροί όσο και ευεξήγητοι.

Όπως είναι γνωστό, στην προηγούμενη προτείνουσα Βουλή το ΚΚΕ κατέθεσε μια σειρά από προτάσεις για τη συνταγματική αναθεώρηση, προτάσεις διαρθρωμένες επάνω σε εννέα άξονες. Καθόλου τυχαία στον πρώτο-πρώτο άξονα αυτών των προτάσεων με τίτλο «Απαγόρευση εκχώρησης κυριαρχικών δικαιωμάτων» περιλαμβάνονται οι προτάσεις του ΚΚΕ για την άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας και για την ανάγκη θωράκισης τους.

Μιλάμε, φυσικά, για το άρθρο 28, αλλά και για το άρθρο 27, αν και το τελευταίο δεν συμπεριλήφθηκε, με ευθύνη του ΣΥΡΙΖΑ και της Νέας Δημοκρατίας, στα προς αναθεώρηση άρθρα.

Πρόκειται για εκείνα τα άρθρα του Συντάγματος, τα οποία επιτρέπουν περιορισμούς στην άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας μας, επιτρέπουν την εκχώρηση αυτών των κυριαρχικών δικαιωμάτων σε ξένα κέντρα και, βεβαίως, παρέχουν ακόμα και τη δυνατότητα διέλευσης και παραμονής ξένων στρατευμάτων και βάσεων στην Ελλάδα. Πρόκειται, δηλαδή, για εκείνες τις διατάξεις, οι οποίες στις σημερινές συνθήκες και μέσα σε όλο αυτό το επικίνδυνο σκηνικό που διαμορφώνεται στην περιοχή μας, αλλά και ευρύτερα, διευκολύνουν την υλοποίηση των ιμπεριαλιστικών σχεδιασμών του ΝΑΤΟ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών με τη

συμμετοχή της Ελλάδας, δηλαδή εμπλέκουν τη χώρα μας σε πολύ επικίνδυνους ανταγωνισμούς και σε ιμπεριαλιστικούς πολέμους και επιθέσεις.

Δείτε, δεν πρόλαβε να στεγνώσει το μελάνι των υπογραφών της νέας ελληνοαμερικανικής συμφωνίας για τις στρατιωτικές βάσεις, δεν κόπασαν καλά-καλά οι κυβερνητικοί πανηγυρισμοί για την υπογραφή της με την επίσκεψη Πομπέο και το πόσο προστατευμένη είναι δήθεν η χώρα μας, αλλά και πόσο μεγάλωσε η ασφάλεια και η σταθερότητα στην περιοχή μας -αυτά ακούγονταν- και να, λίγες μέρες μετά, ήρθε η ίδια η πραγματικότητα, πεισματάρια, να τα διαψεύσει όλα αυτά.

Η επικίνδυνη συμφωνία για τις στρατιωτικές βάσεις, η οποία ανανεώθηκε και ενισχύθηκε παραπέρα, που μετατρέπει τη χώρα μας σε ένα ορμητήριο αμερικανονατοϊκό, με μεγάλους κινδύνους για τον λαό μας, υπηρετεί καταρχήν το στόχο των Ηνωμένων Πολιτειών, που είναι η αναβάθμιση της παρέμβασής τους στην Ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή, τη Βόρεια Αφρική και τον Περσικό Κόλπο, για τον έλεγχο, ασφαλώς, των ενεργειακών πηγών και αγωγών στον σκληρό ανταγωνισμό που έχουν με τη Ρωσία και την Κίνα.

Φυσικά, οι μεγάλες λαϊκές αντι-ιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις σε όλη τη χώρα έδωσαν αποφασιστική απάντηση στην Κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, αλλά και στην πολιτική του ΣΥΡΙΖΑ που της έστρωσε το δρόμο και σήμερα σιωπά ένοχα.

Έτσι κι αλλιώς, βεβαίως, να πούμε εδώ ότι ο αγώνας είναι συνεχής και για να κλείσουν όλες οι αμερικάνικες βάσεις στην Ελλάδα, αλλά και ενάντια στη συμμετοχή των ενόπλων δυνάμεων της χώρας σε ιμπεριαλιστικές αποστολές στο εξωτερικό.

Τελικά αυτά τα εκτός πραγματικότητας περί προστασίας από την Τουρκία, περί ασφάλειας και σταθερότητας στην περιοχή, αποδεικνύονται απλώς ένα προπέτασμα καπνού και διαψεύδονται καθημερινά από τις ίδιες τις εξελίξεις, δηλαδή από την εμπλοκή της Ελλάδας στους ιμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς, από την κλιμάκωση της τουρκικής επιθετικότητας, από την καταπάτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Κύπρου και από τις παραβιάσεις στο Αιγαίο. Έτσι, πριν καλά-καλά αναχωρήσει ο Πομπέο από την Αθήνα τις προάλλες, οι Αμερικανοί έδωσαν το «πράσινο φως» στην Τουρκία για τη νέα της πολεμική επιχείρηση στη Βόρεια Συρία κατά του συριακού λαού. Και έμειναν ξαφνικά άφωνα τα παπαγαλάκια που λιβανίζουν τον Αμερικανονατοϊκό ιμπεριαλισμό όσο και ανεπανόρθωτα εκτεθειμένα.

Δεν είναι μόνο ότι αυτή η στρατιωτική τουρκική εισβολή δεν θα είχε συμβεί αν οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχαν δώσει το «πράσινο φως» στη ΝΑΤΟϊκή Τουρκία, αλλά και το ότι αποκαλύπτει πόσο έωλοι είναι οι πρόσφατοι πανηγυρισμοί της Κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας για την επίσκεψη Πομπέο και για το δήθεν ειρηνευτικό και σταθεροποιητικό ρόλο των Ηνωμένων Πολιτειών.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες μαζί με το ΝΑΤΟ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, αυτοί, δηλαδή, οι οποίοι αξιοποιούν και τις σχετικές συνταγματικές διατάξεις, όπως το άρθρο 28, αποτελούν ακριβώς τους παράγοντες που απειλούν την ειρήνη, απειλούν την ασφάλεια και την ευημερία των λαών. Κι αυτό το νιώθει βαθιά ο λαός μας.

Να γιατί ζητάμε την κατάργηση αυτών των συνταγματικών διευκολύνσεων στους ιμπεριαλιστές και τα σχέδιά τους.

Και με την ευκαιρία της σημερινής συζήτησης στη Βουλή θέλουμε ως ΚΚΕ να εκφράσουμε εκ νέου την αλληλεγγύη μας στον λαό της Συρίας καθώς και στον κουρδικό πληθυσμό της περιοχής.

Όπως είπαμε και στην αρχή, το κόμμα μας ζήτησε -και ζητά- να καταργηθεί η παράγραφος 1 του άρθρου 27, που επιτρέπει ακόμα και τη μεταβολή στα όρια του ελληνικού κράτους. Επίσης, ζητάμε να απαλειφθεί και η παράγραφος 2, που επιτρέπει τη διέλευση ξένων στρατευμάτων από αυτό, έτσι ώστε ούτε το ένα ούτε το άλλο να είναι εφικτά και να μην επιτρέπονται. Είναι, άλλωστε, νωπές ακόμα οι μνήμες από την ιμπεριαλιστική επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία, κατά την οποία υπήρξε αθρόα διέλευση ΝΑΤΟϊκών στρατευμάτων από τη χώρα μας.

Ζητάμε, όμως, και την πλήρη κατάργηση του άρθρου 28, διότι είναι αυτό που επιτρέπει όχι μόνο περιορισμούς στην άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας -ακόμα και την ίδια την εκχώρηση αυτών των κυριαρχικών δικαιωμάτων- αλλά, ταυτόχρονα, προβλέπει και την υπεροχή του διεθνούς δικαίου έναντι του ελληνικού, σε μια περίοδο, μάλιστα, που το διεθνές δίκαιο γίνεται ολοένα και πιο αντιδραστικό εξαιτίας, βεβαίως, του αρνητικού συσχετισμού δύναμης.

Αυτό, φυσικά, δεν σημαίνει -και δεν θα μπορούσε να σημαίνει- ότι η Ελλάδα δεν θα συμμετέχει ή δεν θα κυρώνει διεθνείς συμβάσεις. Αυτές, όμως, θα έχουν την τυπική ισχύ νόμου. Άλλωστε, το άρθρο 28, το οποίο στην πορεία των πραγμάτων έγινε πολύ χειρότερο, μπήκε ουσιαστικά στο Σύνταγμα του 1975 προετοιμάζοντας από τότε την συμμετοχή της ένταξης της Ελλάδας στην τότε ΕΟΚ. Στη συνέχεια, οι αλλαγές που έγιναν στα άρθρα 28 και στο σχετικό με το 28 άρθρο 80 του Συντάγματος, στις ερμηνευτικές δηλώσεις, δηλαδή, που μπήκαν εκεί, επέβαλλαν η ερμηνεία του Συντάγματος να γίνεται υπό το πρίσμα της συμμετοχής της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την ΟΝΕ. Φυσικά, αυτά τα άρθρα εμείς προτείναμε -και εξακολουθούμε να προτείνουμε- να αλλάξουν.

Αυτά, όμως, είναι και τα βάρη πάνω στα οποία στηρίχθηκε τα προηγούμενα χρόνια η αντιλαϊκή πολιτική, μέσω των μνημονίων, μέσω της επιτροπείας, μέσω των δημοσιονομικών στόχων που θέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση, μία πολιτική που είναι υποχρεωτική και που γίνεται ολοένα και πιο ασφυκτική για όλους τους λαούς της Ευρώπης και όχι μονάχα για τη χώρα μας.

Αυτά τα βάρη, τα συνταγματικά βάρη αυτής της πολιτικής, είναι πλέον κοινός τόπος όλων σας εδώ μέσα. Είναι κοινός τόπος τόσο της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑΣΟΚ, που φυσικά πρωτοστάτησαν για να στηθούν, για να διαμορφωθούν αυτά τα βάρη, είναι, όμως, πλέον κοινός τόπος και για το ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος από τη μία μεριά έχει γίνει ο πιο ένθερμος υποστηρικτής τους και από την άλλη χύνει κροκοδείλια δάκρυα για τα υπερεθνικά, όπως λέει, κέντρα που επιβάλλουν τη θέλησή τους στους λαούς.

Μα, ακριβώς εσείς οι ίδιοι, κύριοι του ΣΥΡΙΖΑ, έχετε γίνει οι σημαιοφόροι αυτών των κέντρων, αυτών των διακρατικών συμμαχιών τύπου Ευρωπαϊκής Ένωσης, τύπου ΝΑΤΟ. Έχετε γίνει -και καμαρώνετε μάλιστα γι' αυτό- οι σημαιοφόροι -και, μάλιστα, αριστούχοι- στους ιμπεριαλιστικούς σχεδιασμούς για χάρη των συμφερόντων της ελληνικής άρχουσας τάξης, η οποία, βεβαίως, κερδίζει ή θέλει να κερδίσει από τη συμμετοχή της σε αυτές τις λυκοσυμμαχίες και οι οποίες λυκοσυμμαχίες, βεβαίως, όχι μόνο δεν αλλάζουν προς το καλύτερο, αλλά, αντίθετα, γίνονται ακόμα πιο εχθρικές, ακόμα πιο επικίνδυνες για τους λαούς.

Και αυτό εκφράζεται, βεβαίως, και σε πολιτικό, αλλά και σε νομικό επίπεδο. Η πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης -στις 4 Δεκεμβρίου του 2018- η οποία αφορούσε προδικαστική παραπομπή από το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιρλανδίας στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής

Ένωσης, είναι αρκετή ως παράδειγμα. Βγαίνει λοιπόν, η απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πού καταλήγει; Καταλήγει στο εξής και το διαβάζω:

«Από την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, όπως έχει ερμηνευτεί από το Δικαστήριο, απορρέει ότι τα Όργανα που είναι αρμόδια να εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα, προκειμένου να διασφαλίσουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου αυτού...» -προσέξτε τώρα- «...αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη προς αυτό εθνική διάταξη ή νομολογία. Τούτο σημαίνει ότι τα Όργανα αυτά, προκειμένου να διασφαλίσουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης...» -και εδώ, ξέρετε, δεν μιλάμε για κανονισμό, μιλάμε για κοινοτική Οδηγία που θα έπρεπε να ενσωματωθεί, σαν κι αυτές, δηλαδή, που ενσωματώνετε κάθε τρεις και λίγο όλοι μαζί στην ελληνική νομοθεσία- «...δεν υποχρεούνται να ζητούν ή να αναμένουν την προηγούμενη κατάργηση μιας τέτοιας διάταξης δια της νομοθετικής οδού ή δια οιασδήποτε άλλης συνταγματικώς προβλεπόμενης διαδικασίας». Το λέει καθαρά, «...αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη προς αυτό εθνική διάταξη ή νομολογία». Αυτή είναι η εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την οποία επιζητάτε όλοι σας και με αυτόν τον τρόπο προχωράει. Έτσι προχωράει, με βάση, δηλαδή, τέτοιες αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για να δούμε, όμως, αλήθεια πρακτικά τι μπορεί να σημαίνει αυτή η απόφαση; Ας μιλήσουμε πάλι με παραδείγματα. Τι σημαίνει, για παράδειγμα, αυτή η απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το άρθρο 16, μιας και έχει γίνει πολύ συζήτηση για το συγκεκριμένο άρθρο; Σημαίνει ότι εκατό άρθρα σαν το άρθρο 16 να έχεις το Σύνταγμα -εκατό, όχι ένα- τελικά υπερέχει και υπερισχύει το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό σημαίνει με βάση αυτήν την απόφαση που πριν από λίγο διάβασα, με βάση την Ευρωπαϊκή Ένωση που όλοι σας, βεβαίως, υπερασπίζεστε. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πάνω από όλα, über alles. Να, λοιπόν, η υποκρισία, η κοροϊδία σε όλο της το μεγαλείο από τη στιγμή που αποδέχεστε την υπεροχή, την υπερίσχυση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία βεβαίως γίνεται χειρότερη ολοένα και περισσότερο με το πέρασμα του χρόνου.

Έρχεται τώρα ο ΣΥΡΙΖΑ και απέναντι σε όλα αυτά -γιατί το πρόβλημα είναι ορατό, φαίνεται, δεν μπορεί να κρυφτεί- τι προτείνει; Όπως πάντα, φέρνει το κατάλληλο φύλλο συκής για το σύστημα. Προσθέτει ο ΣΥΡΙΖΑ μια διάταξη για τη διενέργεια δημοψηφίσματος, αν εκχωρούνται οι κυριαρχικές αρμοδιότητες της χώρας σε διάφορους οργανισμούς. Άλλη μία κοροϊδία, θα έλεγε κανείς. Δεν θα αναφερθώ στο δημοψήφισμα του 2015 -νομίζω ότι έχει εξαντληθεί το θέμα- που το αλλάξατε σε μία νύχτα.

Θα πάω λίγο πιο πίσω. Εσείς δεν ήσασταν, το κόμμα σας, τέλος πάντων, ο πολιτικός σας πρόγονος, ο Συνασπισμός, που το 1992 αρνηθήκατε την πρόταση που είχε κάνει τότε το ΚΚΕ να γίνει δημοψήφισμα για τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, που ήταν το μνημόνιο των μνημονίων; Εσείς δεν είχατε συμπαραταχθεί τότε στο ίδιο μπλοκ με το ΠΑΣΟΚ και τη Νέα Δημοκρατία, λέγοντας τότε ότι κυφορούνται τάχα ελπιδοφόρες αλλαγές στην Ευρώπη που δήθεν δεν μπορεί να κατανοήσει το ΚΚΕ; Τις είδαμε ή μάλλον τις ζήσαμε αυτές τις ελπιδοφόρες προοπτικές που κυφορούνταν στην Ευρώπη και τις έζησαν και όλοι οι λαοί της Ευρώπης.

Εσείς δεν είστε σήμερα που μιλάμε που φυτέψατε σε όλη τη χώρα αμερικανονατοϊκές στρατιωτικές βάσεις, παραχωρώντας, όχι μόνο κυριαρχικές αρμοδιότητες, αλλά παραχωρώντας και

έδαφος; Παραχωρήσατε ελληνικό έδαφος και μάλιστα κάνατε ερήμην του ελληνικού λαού, ερήμην της Βουλής όλη αυτήν την παραχώρηση των νατοϊκών βάσεων. Εκεί, όμως, βλέπετε είναι οι ιερές συμμαχίες του ελληνικού κεφαλαίου, οι οποίες πρέπει να προστατευτούν. Και φυσικά η Νέα Δημοκρατία συνεχίζει στην ίδια γραμμή, συνεχίζει την ίδια πολιτική.

Ας δούμε, όμως, την υποκρισία σας και στο εξής ζήτημα. Σήμερα με το ισχύον Σύνταγμα, με τις διατάξεις που υπάρχουν σήμερα σε αυτό το Σύνταγμα, υπήρχε ή δεν υπήρχε υποχρέωση τα μνημόνια και οι δανειακές συμβάσεις να ψηφιστούν από εκατόν ογδόντα Βουλευτές; Υπήρχε. Με βάση το ισχύον άρθρο 28 και πιο συγκεκριμένα με την παράγραφο 2, τα μνημόνια και οι δανειακές συμβάσεις έπρεπε να ψηφιστούν με την πλειοψηφία των τριών πέμπτων, δηλαδή από εκατόν ογδόντα Βουλευτές.

Ζήτησε κάτι τέτοιο το ΠΑΣΟΚ; Όχι. Ζήτησε κάτι τέτοιο η Νέα Δημοκρατία μετά, στο δεύτερο μνημόνιο; Όχι. Ζήτησε κάτι τέτοιο ΣΥΡΙΖΑ με το τρίτο μνημόνιο, άσχετα αν τελικά πήρε διακόσιους είκοσι Βουλευτές, γιατί ήταν το μνημόνιο που σας ένωσε, αλλά και σας αποκάλυψε; Ζήτησε τόσες ψήφους, τέτοια πλειοψηφία ο ΣΥΡΙΖΑ; Όχι. Άρα, ποιο συμπέρασμα προκύπτει; Ότι, ενώ εμφανίζεστε ως υπερασπιστές της Δημοκρατίας και της λαϊκής συμμετοχής, όταν αυτή η συμμετοχή είναι κόντρα στα συμφέροντα που υπηρετείτε και τη λαϊκή συμμετοχή, και τα δημοψηφίσματα και το Σύνταγμα και τον Κανονισμό της Βουλής και εσείς και οι προηγούμενοι τα γράφετε κυριολεκτικά στα παλιά σας τα παπούτσια.

Να πάμε λιγάκι τώρα στο άρθρο 44 και να ξεκαθαρίσουμε πάλι ευθύς εξαρχής ότι και το ΚΚΕ ζητά τη διενέργεια δημοψηφισμάτων με λαϊκή πρωτοβουλία, με ουσιαστικό βεβαίως αντίκρισμα. Αναφέρεστε στα λαϊκά δημοψηφίσματα. Ας αφήσουμε στην άκρη ότι είναι οξύμωρο να μιλάει για δημοψηφίσματα ένα κόμμα που την έννοια του δημοψηφίσματος την κακοποίησε βάνουσα, θέτοντας ένα ερώτημα το 2015 κυριολεκτικά δίκωπο μαχαίρι: «Με το μνημόνιο της τρόικα ή με το μνημόνιο του ΣΥΡΙΖΑ»; Δηλαδή «κορώνα κερδίζω, γράμματα χάνεις». Αυτό ήταν το ερώτημα που τέθηκε τότε στον λαό, ακυρώνοντας ακόμα και αυτό το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος.

Λέω, όμως, να το αφήσουμε αυτό στην άκρη. Τι λέτε ακριβώς στην πρότασή σας για τα δημοψηφίσματα; Λέτε: «Για κρίσιμα εθνικά θέματα να διενεργούνται, εάν συγκεντρωθεί ένας αριθμός πεντακοσίων χιλιάδων πολιτών, και για κοινωνικά ζητήματα, εάν συγκεντρωθεί ένας αριθμός ενός εκατομμυρίου πολιτών». Εμείς ρωτάμε: Τα μέτρα που επιβλήθηκαν με τα μνημόνια τι ήταν; Κοινωνικά; Εθνικά; Στη μεγάλη τους πλειοψηφία ήταν μέτρα δημοσιονομικά, τα οποία, όμως, τα εξαιρείτε από τα δημοψηφίσματα. Για τέτοια ζητήματα, δηλαδή για ζητήματα δημοσιονομικού χαρακτήρα, που ήταν και το 90% των μέτρων που επιβλήθηκαν με τα μνημόνια, δεν προβλέπεται και δεν προτείνεται κανένα δημοψήφισμα. Το επανέλαβε, άλλωστε, πριν από λίγο ξανά και ο Εισηγητής του ΣΥΡΙΖΑ.

Όπως και να έχει, όμως, οι προϋποθέσεις που τίθενται από την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για τη δυνατότητα διενέργειας δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία, δηλαδή οι πεντακόσιες χιλιάδες και το ένα εκατομμύριο υπογραφές, στην ουσία είναι απαγορευτικές για τη διεξαγωγή των δημοψηφισμάτων.

Ακόμη, όμως, και αν συγκεντρωθεί αυτός ο αριθμός, ακόμη και αν δεχτούμε ότι ένα ζήτημα είναι κοινωνικού χαρακτήρα, βάζετε και μια επιπλέον ασφαλιστική δικλίδα στην πρότασή σας, αφού λέτε ότι η πλειοψηφία της Βουλής με εκατό πενήντα μία ψήφους μπορεί να αμφισβητήσει τον χαρακτήρα αυτών των δημοψηφισμάτων και να τα ακυρώσει.

Λέτε, για παράδειγμα, ότι σε περίπτωση αμφισβήτησης ως προς το αν η αίτηση δημοψηφίσματος αφορά κρίσιμο εθνικό θέμα ή νομοσχέδιο που ρυθμίζει σοβαρό κοινωνικό ζήτημα αποφάινεται η Βουλή με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των Βουλευτών. Άρα, η εκάστοτε κυβερνητική πλειοψηφία μπορεί να ακυρώνει μια χαρά τη διενέργεια του όποιου ενδεχόμενου δημοψηφίσματος, αν αυτό προταθεί για ένα κυβερνητικό μέτρο, αμφισβητώντας ότι αυτό εμπίπτει στις διατάξεις του Συντάγματος.

Αυτή η κυβερνητική πλειοψηφία μπορεί να το ακυρώνει, όπως βεβαίως, αυτή η κυβερνητική πλειοψηφία -ας μην το ξεχνάμε, θα το συζητήσουμε αύριο- θα έχει και τον τελικό λόγο στην απόδοση ή μη ποινικών ευθυνών Υπουργών. Μιλώ, βεβαίως, για το άρθρο 86, για το οποίο θα συζητήσουμε σε επόμενη θεματική ενότητα.

Πέμπτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 62 - 86§3 και 86 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης

Παρά το γεγονός ότι είναι υπερώριμο το αίτημα εδώ και καιρό να υπάρξει ριζική αλλαγή του άρθρου 86 ή κατάργηση του άρθρου 86, όπως ήταν το λαϊκό αίτημα εδώ και χρόνια και το σύνθημα πολιτικών δυνάμεων, ο γνωστός νόμος περί ευθύνης Υπουργών με την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ και με τις βελτιώσεις που γίνονται ουσιαστικά δεν καταργείται. Γίνονται ορισμένες τροποποιήσεις και βελτιώσεις, αλλά αυτό απέχει ακόμη πολύ από το αίτημα που υπήρχε αυτά τα χρόνια, ότι δεν θα πρέπει να υπάρχει ανισοτιμία απέναντι σ' έναν Υπουργό, σ' έναν πρώην Υπουργό και έναν απλό πολίτη σε ό,τι αφορά την ποινική τους μεταχείριση.

Και απέχει, γιατί η ανισότιμη μεταχείριση δεν στηρίζεται μόνο στην απαράδεκτη – συμφωνούμε- αποσβεστική προθεσμία ως ειδικό λόγο εξάλειψης του αξιοποίνου, που φυσικά πρέπει να καταργηθεί και εμείς συμφωνούμε να καταργηθεί, η ανισότιμη μεταχείριση στηρίζεται και σ' έναν ακόμη βασικό πυλώνα, στον ρόλο της Βουλής που έχει αρμοδιότητα δικαιοδοτική, δηλαδή αρμοδιότητα ουσιαστικά δικαστική να διεξάγει προκαταρκτική εξέταση, να ασκεί την ποινική δίωξη, ακόμη και να ανακαλεί την ποινική δίωξη. Και όταν μιλάμε για απόφαση της Βουλής, εννοούμε προφανώς την απόφαση της εκάστοτε κοινοβουλευτικής και κυβερνητικής πλειοψηφίας.

Αυτός ο ρόλος της Βουλής παραμένει, διατηρείται και με την πρόταση που κάνει ο ΣΥΡΙΖΑ και με την πρόταση, την πιο περιορισμένη που κάνει η Νέα Δημοκρατία. Αυτός είναι σε τελική ανάλυση ο βασικός πυρήνας του άρθρου 86.

Και ξεκινώ με το άρθρο 86, γιατί το άρθρο 62 που αφορά τη βουλευτική ασυλία, κατά τη γνώμη μας, είναι άλλης φύσης ζήτημα. Δεν σχετίζονται τα δύο άρθρα. Ανεξαρτήτως εάν τα συζητάμε μαζί, αυτά τα δύο άρθρα δεν σχετίζονται και το είχαμε πει και στην προηγούμενη Βουλή, την προτεινόμενη Βουλή, που και εκεί τα συζητήσαμε μαζί.

Γιατί δεν σχετίζονται; Γιατί, πρώτον, ο Βουλευτής, σε αντίθεση με τον Υπουργό, δεν διαχειρίζεται δημόσιες υποθέσεις και κατ' επέκταση δεν διαχειρίζεται δημόσιο χρήμα.

Δεύτερον, η ασυλία του Βουλευτή είναι προσωρινή, για όσο διαρκεί η βουλευτική θητεία, ενώ ο νόμος περί ευθύνης Υπουργών, που αφορά και πρώην Υπουργούς, ισχύει εσαεί.

Τρίτον, η προκαταρκτική εξέταση, η δίωξη και η εκδίκαση μίας υπόθεσης για έναν Βουλευτή γίνεται πάντα από τα τακτικά δικαστήρια. Προφανώς κατόπιν άδειας της Βουλής, αλλά πάντα γίνεται από τα τακτικά δικαστήρια.

Τέταρτον και πιο σημαντικό, η πρακτική που έχει ακολουθηθεί τα τελευταία χρόνια - τουλάχιστον απ' αυτά που εμείς γνωρίζουμε από τη συμμετοχή μας στην Επιτροπή Δεοντολογίας της Βουλής- δεν έχει εμποδίσει ούτε στην Επιτροπή Δεοντολογίας ούτε στην Ολομέλεια με βάση τη σημερινή συνταγματική διάταξη και τον σημερινό Κανονισμό της Βουλής την άρση της ασυλίας για αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου που δεν σχετίζονται με την πολιτική δραστηριότητα, πλην εξαιρέσεων φυσικά όπου εκεί υπάρχει και αρκετή δόση υποκρισίας στην κάλυψη, για την οποία δίνεται.

Αρα, εμείς καταρχήν δεν συγχέουμε ούτε συσχετίζουμε τα δύο άρθρα. Το άρθρο 86 είναι ένα απαράδεκτο άρθρο, το οποίο πρέπει να καταργηθεί ή να αλλάξει ριζικά, γιατί οδηγεί στη συγκάλυψη.

Το άρθρο 62 αφορά την πολιτική δραστηριότητα του Βουλευτή και σε ό,τι μας αφορά, ως ΚΚΕ, αυτή η δραστηριότητα έχει να κάνει πάντα με τη στήριξη των εργατικών λαϊκών αγώνων και αυτή πρέπει να προστατεύεται.

Εμείς καταθέτουμε μία συγκεκριμένη πρόταση. Λέμε ότι είναι υπερώριμο το αίτημα και πρέπει να αρθούν όλα τα εμπόδια που θέτει το άρθρο 86: Και αυτό που αφορά την αποσβεστική προθεσμία, αλλά και αυτό που αφορά τον δικαιοδοτικό ρόλο της Βουλής, δηλαδή της κυβερνητικής πλειοψηφίας, να ερευνά, να διώκει ή και να ανακαλεί ποινικές διώξεις. Επαναλαμβάνω, αυτός είναι ο δικαιοδοτικός ρόλος της Βουλής, είναι ο βασικός πυρήνας του άρθρου 86 και όχι μόνο η διατήρηση της αποσβεστικής προθεσμίας.

Αυτή είναι η δική μας θέση, χωρίς φυσικά να υιοθετούμε –ποτέ δεν το κάναμε- όλη αυτήν την αποπροσανατολιστική θεωρία, που έγινε πολύ της μόδας τα χρόνια της κρίσης και των μνημονίων, σύμφωνα με την οποία θεωρία για την οικονομική κρίση, για τα μνημόνια, για τη χρεοκοπία του λαού, φταίει η ηθική, η τιμή του πολιτικού κόσμου και όχι ένα ολόκληρο οικονομικό και κοινωνικό σύστημα που παράγει και τις κρίσεις και τη φτώχεια και τα σκάνδαλα και τη διαφθορά.

Πρόκειται, κατά τη γνώμη μας, για μια θεωρία ανυπόστατη, γιατί ούτε η κρίση ούτε τα σκάνδαλα είναι ή ήταν ένα στενά ελληνικό φαινόμενο, αλλά αφορούσε, αφορά και θα αφορά και άλλα κράτη, ακόμα και κράτη τα οποία δεν έχουν στο Σύνταγμά τους διατάξεις παρόμοιες με αυτές του άρθρου 86.

Είναι μια θεωρία που, κατά τη γνώμη μας, αξιοποιεί πολιτικά τη σκανδαλολογία και τη μετατρέπει σε διαχωριστική γραμμή μεταξύ των κομμάτων, προκειμένου να κρύψει και να συγκάλυψει τις άλλες μεγάλες συγκλίσεις που έχουν. Αυτό έγινε κατά κόρον, για παράδειγμα, παλιότερα με τον πρώην δικομματισμό ανάμεσα στη Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, γίνεται και σήμερα με τον νέο διπολισμό ανάμεσα στο ΣΥΡΙΖΑ και τη Νέα Δημοκρατία.

Είναι μια θεωρία επικίνδυνη, γιατί -θυμίζουμε- σε μια σειρά από χώρες ακροδεξιές δυνάμεις ήρθαν στην εξουσία μετά από αντίστοιχες επιχειρήσεις τύπου «καθαρά χέρια» και είναι και μια θεωρία, τελικά, βολική, γιατί αφήνει στο απυρόβλητο τους μεγάλους διαφθορείς που είναι οι επιχειρηματικοί όμιλοι, είναι η καπιταλιστική αγορά, ο ανταγωνισμός, το αδυσώπητο κυνήγι του κέρδους που γίνεται και με νόμιμα, προφανώς, αλλά και με παράνομα μέσα και με αυτόν τον τρόπο «μένει στον αφρό» η νόμιμη κλοπή που διεξάγεται σε βάρος του λαού.

Κατά τη γνώμη μας, λοιπόν, στόχος αυτής της συζήτησης είναι άλλος. Θέλετε να κάνετε ένα μακιγιάζ -να το πω έτσι- πολιτικό και συνταγματικό, για να αναστηλώσετε το κύρος του αστικού πολιτικού συστήματος, το οποίο κλονίστηκε ιδιαίτερα τα χρόνια της κρίσης λόγω των μνημονίων, λόγω των αντιλαϊκών πολιτικών, αλλά και λόγω της ασυνέπειας λόγων και έργων. Γιατί ισχύει αυτό που είχαμε πει και την προηγούμενη φορά, ότι η τιμή και η υπόληψη του πολιτικού κόσμου δεν αφορά μόνο ή δεν αφορά κυρίως το άρθρο 86. Αφορά το τι υπερασπίζεται, τι λέει ο καθένας και το τι πράττει τελικά.

Συνεπώς, το υπερώριμο αυτό αίτημα για κατάργηση του άρθρου 86 το ξεπερνάτε με ορισμένα ημίμετρα. Η παρέμβαση που γίνεται και με την πρόταση της Νέας Δημοκρατίας, αλλά και με την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, είναι, κατά τη γνώμη μας, ελλιπής. Κι αυτό γιατί αντιμετωπίζει την εξάλειψη ενός μόνο εμποδίου για την ίση αντιμετώπιση των Υπουργών με τους υπόλοιπους πολίτες, που είναι το ζήτημα της κατάργησης της αποσβεστικής προθεσμίας, η οποία προβλέφθηκε σε προηγούμενες αναθεωρήσεις και η οποία, φυσικά, δεν μπορεί να ασκηθεί μετά το πέρας της Β' Συνόδου της βουλευτικής Περιόδου που ακολουθεί την τέλεση του αδικήματος.

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ προσθέτει μία επιπλέον ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 86, που όντως περιορίζει την εφαρμογή της ειδικής διάταξης του νόμου «περί ευθύνες Υπουργών», μόνο, όμως, στα αδικήματα που τελούνται κατά την άσκηση των υπουργικών καθηκόντων και όχι στο σύνολο των αδικημάτων. Αυτός είναι οπωσδήποτε ένας περιορισμός, αλλά είναι και μια νομική κατασκευή που διευκολύνει την παραπομπή ορισμένων αδικημάτων των Υπουργών στη Δικαιοσύνη, όπως, για παράδειγμα, για δωροληψία. Όμως, στην αρμοδιότητα της Βουλής θα παραμείνουν πολλά άλλα σοβαρά αδικήματα, όπως απιστία, παράβαση καθήκοντος, κατάχρηση εξουσίας κ.ο.κ.

Θυμίζω ότι πριν μία εβδομάδα ψηφίστηκε μια προανακριτική επιτροπή, η οποία κατά κύριο λόγο αναφέρεται σε αυτά τα αδικήματα, τα οποία θα παραμείνουν πάλι στην αρμοδιότητα της Βουλής. Και θα είναι η Βουλή αυτή που θα ερμηνεύει αν ένα αδίκημα τελέστηκε κατά την άσκηση των καθηκόντων ή επ' ευκαιρία αυτών.

Αυτό σημαίνει τα εξής: Εξακολουθεί η διεξαγωγή προκαταρκτικής εξέτασης να αποφασίζεται από τη Βουλή και όχι από την Εισαγγελία. Εξακολουθεί η προκαταρκτική εξέταση να γίνεται από επιτροπή που αποτελείται από Βουλευτές, ενώ για τους απλούς πολίτες αυτή διενεργείται από δικαστικούς λειτουργούς. Εξακολουθεί η ποινική δίωξη να ασκείται με απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής και όχι από τα δικαστήρια. Εξακολουθεί η Βουλή να μπορεί, με απόφασή της, να ανακαλεί ή να αναστέλλει τη δίωξη, την προδικασία ή ακόμη και την κύρια διαδικασία στο ακροατήριο. Τέλος, εξακολουθεί η εκδίκαση των υποθέσεων που αφορούν την ποινική ευθύνη Υπουργών, να μη γίνεται από τα τακτικά δικαστήρια, ανάλογα, φυσικά, με τη βαρύτητα της πράξης, αλλά από ένα ειδικό δικαστήριο.

Παραμένει, συνεπώς, ένας κρίσιμος πυρήνας του άρθρου 86 που αφορά το δικαιοδοτικό δικαστικό ρόλο της Βουλής και επιτρέπει με αυτόν τον τρόπο να παίζονται τα διάφορα πολιτικά παιχνίδια, τα οποία είμαστε σίγουροι ότι θα εξακολουθήσουν να παίζονται, ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε πολιτικής συγκυρίας, τις ανάγκες της αντιπαράθεσης και με όρους μικροκομματικής πολιτικής.

Εμείς ως ΚΚΕ στην προηγούμενη Βουλή, στην προτείνουσα, ψηφίσαμε και την κατάργηση της διάταξης 86 παράγραφος 3, ψηφίσαμε και την ερμηνευτική δήλωση. Όμως, ξεκαθαρίσαμε σε όλους τους τόνους, ότι σε αυτήν εδώ τη Βουλή θα ψηφίσουμε μόνο για την κατάργηση συνολικά του νόμου «περί ευθύνες Υπουργών». Θέλαμε με τη στάση μας στην προηγούμενη Βουλή να δώσουμε ένα μήνυμα ότι

πρέπει να υπάρχει ώθηση σε αυτή την κατεύθυνση. Όμως, σε αυτή τη Βουλή θα ψηφίσουμε μόνο την κατάργηση του νόμου «περί ευθύνης Υπουργών» ή, τουλάχιστον, το να μην εξαρτάται αυτή η διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης από την εκάστοτε κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

Στο παρελθόν, για παράδειγμα, και εμείς και άλλα κόμματα είχαμε προτείνει ότι η διενέργεια της προκαταρκτικής εξέτασης πρέπει να καθίσταται υποχρεωτική, εφόσον η σχετική πρόταση συγκεντρώνει κατά την ψηφοφορία έναν πιο περιορισμένο αριθμό Βουλευτών. Κάτι παρόμοιο έγινε και με τις εξεταστικές επιτροπές. Το επιχείρημα που είχε προβληθεί τότε, ότι έτσι ανατρέπεται η αρχή της πλειοψηφίας, κατά τη γνώμη μας δεν ευσταθεί, γιατί ο περιορισμένος αριθμός επιβάλλει μεν τη διενέργεια της έρευνας, αλλά εδώ σταματά και η οποιαδήποτε εμπλοκή της Βουλής. Μετά η προκαταρκτική εξέταση γίνεται από δικαστικό συμβούλιο και αυτό στη συνέχεια αποφασίζει αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για την άσκηση ή όχι της ποινικής δίωξης. Με αυτό τον τρόπο αφαιρείται και το άλλο σοβαρό εμπόδιο, που εξαρτά την απόφαση για την άσκηση δίωξης από την εκάστοτε πλειοψηφία της Βουλής.

Το λέμε αυτό, γιατί η κατάργηση ή έστω η ριζική αλλαγή του νόμου «περί ευθύνης Υπουργών» ήταν η θέση και άλλων κομμάτων τότε της Αντιπολίτευσης, του ΣΥΡΙΖΑ συμπεριλαμβανομένου. Τώρα προσπαθείτε να το αντιμετωπίσετε με κάποιες μεσοβέζικες λύσεις, με ορισμένα ημίμετρα, στο όνομα της μη ποινικοποίησης της πολιτικής ζωής. Όμως, η εμπλοκή της Βουλής που θα υπάρχει, θα οδηγεί εκ των πραγμάτων σε αυτό που υποτίθεται ότι θέλετε να αποφύγετε. Ποιο; Να παίζονται τα διάφορα πολιτικά παιχνίδια για τα ζητήματα των σκανδάλων, της σκανδαλολογίας κ.ο.κ..

Άρα, κατά τη γνώμη μας, αυτή είναι μια λύση στο όλο ζήτημα: Ριζική κατάργηση του άρθρου 86 ή έστω αναμόρφωσή του, που να αφαιρεί την αρμοδιότητα της Βουλής, η οποία είναι στα χέρια της εκάστοτε κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας.

Σε σχέση με το άρθρο 62 -και τελειώνω- επαναλαμβάνω αυτό που είπα και αρχικά. Ρυθμίζει άλλης φύσης ζητήματα και δεν μπορεί να ομαδοποιηθεί με το άρθρο 86. Θεωρούμε ότι η σημερινή συνταγματική διάταξη που υπάρχει και ο σημερινός Κανονισμός της Βουλής -και εδώ επικαλούμαι και την εμπειρία όσων Βουλευτών συμμετέχουν ή συμμετείχαν τα προηγούμενα χρόνια στην Επιτροπή Δεοντολογίας της Βουλής- δεν εμπόδισε να γίνεται η άρση της ασυλίας για περιπτώσεις αδικημάτων του Κοινού Ποινικού Δικαίου, πλην -ξαναλέω- ορισμένων εξαιρέσεων.

Άρα, θεωρούμε ότι δεν χρειάζεται αναθεώρηση του άρθρου 62. Χρειάζεται κατάργηση του άρθρου 86, χωρίς, φυσικά, να έχουμε οποιεσδήποτε αυταπάτες ότι αυτό το σύστημα, το πολιτικό σύστημα, μπορεί είτε να εξυγιανθεί είτε να ηθικοποιηθεί.

Τέλος, μια διευκρίνιση. Έχει δίκιο ο κ. Τραγάκης για το πρόβλημα που υπήρχε με την αρχική διατύπωση του άρθρου 62 όσον αφορά την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ.

Ποιο ήταν το πρόβλημα;

Το πρόβλημα ήταν ότι έκανε μία εξομοίωση των αυτόφωρων κακουργημάτων για τα οποία και σήμερα δεν απαιτείται η προηγούμενη άδεια της Βουλής, με τα αδικήματα που τελούνται έξω από τα καθήκοντα των Βουλευτών, που, όμως, επειδή δεν θα ζητείται η άδεια της Βουλής, στην ουσία θα είναι στη διακριτική ευχέρεια του Εισαγγελέα να κρίνει ποια είναι αυτά. Υπήρχε όντως μία φραστική βελτίωση στο άρθρο μετά, όμως η αρχική διατύπωση ήταν πάρα πολύ προβληματική.

Έκτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 96§5 και 101Α

*στη συνεδρίαση της έκτης θεματικής ενότητας, τη θέση του Γενικού Αγορητή του ΚΚΕ κατέλαβε ο Ειδικός Αγορητής του Κόμματος, κ. Ιωάννης Δελής

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές, χωρίς να έχουμε την παραμικρή αυταπάτη για τον ρόλο και την αποστολή της δικαιοσύνης του αστικού κράτους, ωστόσο θεωρούμε ότι υπάρχουν περιθώρια εκσυγχρονισμών και βελτιώσεων στη λειτουργία και την απονομή της δικαιοσύνης. Γι' αυτό και το ΚΚΕ κατέθεσε στην εκκίνηση της συνταγματικής Αναθεώρησης τις προτάσεις του, ανάμεσα στις οποίες βεβαίως ήταν ότι πρέπει επιτέλους να σταματήσει ο διορισμός της ηγεσίας της δικαιοσύνης -μιλάμε για τους Προέδρους και τους Αντιπροέδρους των τριών ανωτάτων δικαστηρίων, για τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, για τον Γενικό Επίτροπο του Ελεγκτικού Συνεδρίου και τον Γενικό Επίτροπο των Διοικητικών Δικαστηρίων- από την εκάστοτε κυβέρνηση και ότι η ηγεσία της δικαιοσύνης θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εκλέγεται από ένα ευρύτερο εκλεκτορικό Σώμα.

Καταθέσαμε, επίσης, την πρόταση για την κατάργηση της προβλεπόμενης από το Σύνταγμα παρέμβασης του αρμόδιου Υπουργού Δικαιοσύνης στις προαγωγές των δικαστικών λειτουργών, στις υπηρεσιακές τους εν γένει μεταβολές μέσα από την παραπομπή των αποφάσεων του οικείου δικαστικού συμβουλίου στην ολομέλεια του οικείου δικαστηρίου, καθώς επίσης και της παρέμβασης του ίδιου Υπουργού στην πειθαρχική δίωξη των δικαστικών λειτουργών. Θα πρέπει όλα αυτά να σταματήσουν και να καταργηθούν.

Βεβαίως, όλα τα παραπάνω απορρίφθηκαν και από τη Νέα Δημοκρατία και από τον ΣΥΡΙΖΑ, αποκαλύπτοντας τελικά και το μέγεθος της υποκρισίας τους όταν καβγαδίζουν για τις παρεμβάσεις τους στη δικαιοσύνη. Ζητήσαμε, τέλος, την κατάργηση της στρατιωτικής δικαιοσύνης και την υπαγωγή της στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, επομένως και την εκδίκαση των στρατιωτικών αδικημάτων των στρατιωτικών από τα κοινά ποινικά δικαστήρια. Δεν καταλαβαίνουμε και ασφαλώς δεν συμφωνούμε με τη σκοπιμότητα της ύπαρξης και της λειτουργίας των στρατοδικείων, και των τακτικών και των έκτακτων, τόσο στις σημερινές όσο και σε οποιεσδήποτε συνθήκες. Στη λαϊκή συνείδηση, άλλωστε, τα στρατοδικεία ξυπνούν άσχημες μνήμες, αφού συνδέονται με τις πιο σκοτεινές σελίδες της ελληνικής ιστορίας, με τις πιο άγριες διώξεις και με τις μαζικές εκτελέσεις λαϊκών αγωνιστών.

Σχετικά τώρα με τις λεγόμενες ανεξάρτητες αρχές, κατ' αρχήν, για το άρθρο 101α, το οποίο αναφέρεται σε αυτές: Οι προτάσεις τόσο της Νέας Δημοκρατίας όσο και του ΣΥΡΙΖΑ κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, της ενίσχυσης, δηλαδή, του ρόλου των ανεξάρτητων αρχών, της αναστήλωσης του κύρους τους και της αναβάθμισής τους συνολικά. Και αυτό δεν είναι συμπτωματικό. Οφείλεται στον χαρακτήρα και τον ρόλο αυτών των λεγόμενων ανεξάρτητων αρχών, να λειτουργούν, δηλαδή, ως όργανα νομιμοποίησης της εξουσίας και των συμφερόντων του κεφαλαίου. Και ακριβώς γι' αυτό θεσπίζονται και λειτουργούν.

Οι τοποθετήσεις για τον απαραίτητο θεσμικό εκσυγχρονισμό κυρίως από την πλευρά του ΣΥΡΙΖΑ αναφέρονται κυρίως ή, αν θέλετε, σε μεγάλο βαθμό στις λεγόμενες ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, στις πέντε βεβαίως που προβλέπονται στο Σύνταγμα, τις λεγόμενες συνταγματικές, για τις οποίες ο ΣΥΡΙΖΑ προτείνει τα μέλη τους να διορίζονται με την απόφαση των τριών πέμπτων των μελών της

Διάσκεψης των Προέδρων, με μια απλή, δηλαδή, κυβερνητική πλειοψηφία, όπως και να υπόκεινται στον έλεγχο της Βουλής για πράξεις ή παραλείψεις τους, όπως επίσης και στις υπόλοιπες που προβλέπουν οι κοινοί νόμοι, οι μη συνταγματικές δηλαδή, όπως είναι η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας, η Ρυθμιστική Αρχή Λιμένων, η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων κλπ, για την ίδρυση των οποίων προβλέπει περιορισμό από το ίδιο το Σύνταγμα, ώστε η ίδρυσή τους να αποφασίζεται από τα τρία πέμπτα του όλου αριθμού των Βουλευτών.

Σε σχέση τώρα με τις Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές, προκειμένου ο ΣΥΡΙΖΑ να προβεί στην πιο πάνω πρότασή του, κάνει λόγο για μηχανισμούς που κινούνται έξω από το πλαίσιο του λαϊκού ελέγχου και που αποκτούν τη δυνατότητα να ασκούν πειθαρχικές λειτουργίες.

Όσον αφορά τώρα τις Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές που προβλέπονται στο Σύνταγμα, η αναφορά σε έλεγχο από τη Βουλή για πράξεις ή παραλείψεις τους είναι γενική και αόριστη, ενώ άλλωστε είναι κάτι που ήδη προβλέπεται από τον Κανονισμό της Βουλής και συγκεκριμένα από το άρθρο 43 και γίνεται από την Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας, χωρίς να επηρεάζεται καθόλου η λειτουργία και ο ρόλος τους, για τον οποίο άλλωστε έχουμε μιλήσει αρκετές φορές. Και θα πω και παρακάτω ορισμένα πράγματα.

Στην ουσία, με πολλές από τις αποφάσεις τους έχουν δημιουργήσει αυτές οι ανεξάρτητες αρχές τη νομιμοποιητική βάση για την παραβίαση βασικών ατομικών ελευθεριών, όπως το δικαίωμα στη μη συλλογή και στην επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, το απόρρητο της επικοινωνίας, το δικαίωμα στην αντικειμενική πληροφόρηση και τόσα άλλα. Επιπλέον ο ΣΥΡΙΖΑ, όπως φαίνεται, αποδέχεται πλήρως βεβαίως τον ρόλο και τη λειτουργία των λεγόμενων ανεξάρτητων διοικητικών αρχών. Απλώς επιχειρεί με την πρότασή του να κάνει πιο εύκολη την ανάδειξη των μελών τους, κάνοντας μάλιστα τη σύνθεση αυτών πιο φιλική στην εκάστοτε κυβέρνηση, αφού τα μέλη αυτών των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών θα μπορούν να επιλέγονται από τα τρία πέμπτα των μελών της Διάσκεψης των Προέδρων, που είναι βεβαίως τα μέλη της εκάστοτε κυβερνητικής κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Εξίσου υποκριτική θεωρούμε και την αναφορά της πρότασής του στον περιορισμό της ανεξέλεγκτης επέκτασης των προβλεπόμενων από απλούς νόμους ανεξάρτητων διοικητικών αρχών, απαιτώντας για την ίδρυσή τους νόμο ψηφισμένο από τα τρία πέμπτα, λέει, των Βουλευτών.

Αποκρύπτει, όμως, ο ΣΥΡΙΖΑ -και τέλος πάντων όσοι επαινούν και μιλούν θετικά για αυτές τις ανεξάρτητες διοικητικές αρχές- ότι η ίδρυση όλων αυτών γίνεται σε τομείς όπου απελευθερώνονται οι αγορές, όπως στον χώρο των τηλεπικοινωνιών, της ενέργειας, των λιμανιών. Και είναι βασική επιλογή τόσο σε επίπεδο κρατικό όσο βέβαια και σε επίπεδο υπερεθνικό -μιλώ, βεβαίως, για την Ευρωπαϊκή Ένωση- προκειμένου να ρυθμιστούν κεντρικά με έναν κρατικό μηχανισμό οι κανόνες του παιχνιδιού, η διαιτησία δηλαδή του παιχνιδιού, πάντα προς όφελος των επιχειρηματικών ομίλων που δραστηριοποιούνται στη συγκεκριμένη κάθε φορά αγορά, ενώ αρκετές από αυτές, όπως είναι η Ρυθμιστική Αρχή Λιμένων, ενεργοποιήθηκαν από την προηγούμενη κυβέρνηση.

Ας δούμε, όμως, ορισμένα χαρακτηριστικά στιγμιότυπα. Γιατί έχει ενδιαφέρον, πέρα από τη θεωρητική συζήτηση, να δούμε και το πρακτικό αντίκρισμα της λειτουργίας αυτών των ανεξάρτητων αρχών.

Ας ξεκινήσουμε με την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων. Με το πρόσφατο νομοσχέδιο που ψηφίστηκε μέσα στον Σεπτέμβρη και το οποίο ψηφίστηκε και από τη Νέα Δημοκρατία,

αλλά και από τον ΣΥΡΙΖΑ, επανακαθορίστηκε το θεσμικό πλαίσιο για την αρχή προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Και τι έγινε με αυτό το πλαίσιο; Τι προβλέπει αυτό το πλαίσιο; Ούτε λίγο ούτε πολύ, επιτρέπει την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όχι μόνο από κρατικούς, αλλά και από ιδιωτικούς φορείς, για σκοπό διαφορετικό από αυτόν για τον οποίο έχουν συλλεχθεί, εφόσον, λέει, είναι απαραίτητη για την αποτροπή απειλών κατά της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας ασφάλειας ή για τη δίωξη ποινικών αδικημάτων. Μόνο που, ξέρετε, όλο αυτό μπορεί να οδηγήσει σε ένα νέο σύστημα φακελώματος, πιο αναβαθμισμένο, με τη συλλογή και ανταλλαγή δεδομένων για πολιτικά, ας πούμε, φρονήματα, για συνδικαλιστική δράση και οργάνωση και τόσα άλλα.

Η μεθοδολογία, βεβαίως, και στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο είναι γνωστή, καθώς, ενώ σε άρθρα υπάρχει η απαγόρευση συλλογής και ανταλλαγής προσωπικών δεδομένων, ακολουθούν μετά τόσες εξαιρέσεις, οι οποίες γίνονται τελικά κανόνας. Και με αυτές τις εξαιρέσεις επιτρέπονται τα πάντα, αναιρώντας φυσικά κάθε προστασία των προσωπικών δεδομένων. Κανόνας, δηλαδή, γίνεται το πλήρες φακέλωμα και εξαίρεση η προστασία των προσωπικών δεδομένων. Αυτό είναι το νομικό πλαίσιο, το οποίο θα εποπτεύσει και θα ελέγξει την εφαρμογή του η Ανεξάρτητη Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων.

Ας πάμε στο Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης. Το ίδιο το ΕΣΡ, στις εκθέσεις του, παραδέχεται και αποδέχεται τις επαναλαμβανόμενες παραβιάσεις του νόμου για την ισότιμη προβολή των κομμάτων -βεβαίως, το ΚΚΕ είναι ένα από τα μεγάλα θύματα αυτής της ανισοτιμίας- ομολογώντας έμμεσα αυτή η ανεξάρτητη αρχή την αδυναμία της. Όσο για τα πρόστιμα που επιβάλλει, θα είχε, νομίζω, αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον να μαθευτεί ποια ακριβώς και από ποιους ακριβώς πληρώνονταν και πληρώνονται –αν πληρώνονται.

Ας πάμε στην Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου Επικοινωνιών. Απαριθμώ ορισμένα στιγμιότυπα από τη δράση ορισμένων ανεξάρτητων αρχών. Η κατεπείγουσα έρευνα για τις συνακροάσεις-υποκλοπές στο τηλεφωνικό κέντρο του ΚΚΕ στον Περισσό αποδείχθηκε «κατεπείγουσα» κατ' ευφημισμόν, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, αφού προχώρησε κυριολεκτικά με ρυθμούς χελώνας, με μια απαράδεκτη βραδύτητα. Είχαμε δηλαδή μια κωλυσιεργία ορισμένων αρχών, θεσμών και υπηρεσιών όλα αυτά τα χρόνια, αναφορικά με τα σοβαρά και επικίνδυνα κρούσματα σε βάρος του ΚΚΕ. Θεωρούμε ότι είναι μια άνευ προηγουμένου καθυστέρηση στις έρευνες για την εξαγωγή του ουσιαστικού πορίσματος και για τη συνέχιση της ποινικής διαδικασίας, την αποκάλυψη και δίωξη όσων βρίσκονται πίσω από τις λεγόμενες «συνακροάσεις», δηλαδή τις υποκλοπές. Ποιος είναι ο ρόλος εδώ της Αρχής Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών; Αν όχι διακοσμητικός αυτός ο ρόλος, οπωσδήποτε όμως αναποτελεσματικός.

Μπορώ να πω δυο λόγια βεβαίως και για την Αρχή της Διασφάλισης Ποιότητας της Εκπαίδευσης, η οποία πρωτοστάτησε στο άνοιγμα του δρόμου για τις αντιεκπαιδευτικές αναδιαρθρώσεις και καθόλου μα καθόλου δεν ενοχλήθηκε από το βάθεμα της εμπορευματοποίησης στην εκπαίδευση, μην αναφέροντας την παραμικρή αντίρρηση για τη γενίκευση, παραδείγματος χάρη, των επί πληρωμή μεταπτυχιακών σπουδών που γενικεύτηκαν από τον γνωστό Νόμο Γαβρόγλου πριν από δύο χρόνια.

Ας πάμε σε μια άλλη Επιτροπή, που έχει άμεση σχέση με τους εργαζόμενους. Δεκαπέντε μήνες είναι απλήρωτοι, ξέρετε, οι εργαζόμενοι στο καζίνο του Ρίου, στην Πάτρα. Η εργοδοσία τος χρωστάει δεδουλευμένα δεκαπέντε μηνών, παρά το ότι υπάρχουν αλληπάλληλες δικαστικές αποφάσεις που δικαιώνουν αυτούς τους εργαζόμενους. Τι έκαναν, λοιπόν, οι εργαζόμενοι αυτοί; Απευθύνθηκαν,

προσέφυγαν, τον περασμένο Μάη σε μια άλλη ανεξάρτητη αρχή, στην Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου Παιγνίων. Σύμφωνα με τον νόμο, αυτή η Επιτροπή θα πρέπει να αποφασίσει ετούτο ή το άλλο μέσα σε εξήντα μέρες. Τον Μάιο προσέφυγαν οι εργαζόμενοι. Τελειώνει ο Οκτώβριος. Ακόμα δεν έχει βγει η απόφαση από αυτήν την ανεξάρτητη αρχή. Τι να σκεφτούν δηλαδή αυτοί οι εργαζόμενοι και εμείς; Μιλάμε για το καζίνο του Ρίου. Έγινε και σχετική επίκαιρη ερώτηση από το ΚΚΕ την προηγούμενη εβδομάδα.

Ας κλείσω με τη λεγόμενη Επιτροπή Ανταγωνισμού, για την οποία μάλιστα έγινε και πολύ μεγάλη φασαρία το προηγούμενο διάστημα, την Επιτροπή δηλαδή η οποία μεριμνά για την ανταγωνιστικότητα των επιχειρηματικών ομίλων, μια ανταγωνιστικότητα που αποτελεί την ιερή αγελάδα όλων των αστικών κομμάτων, από τον ΣΥΡΙΖΑ μέχρι τη Νέα Δημοκρατία, και για την οποία μοχθούν όλοι και για την οποία –λέει- θα πρέπει η ανταγωνιστικότητα και οι εργαζόμενοι να μοχθήσουν και να την αποδεχτούν φυσικά. Μπήκε ποτέ αυτή η Επιτροπή Ανταγωνισμού εμπόδιο στην εξάπλωση της ανεργίας, της φτώχειας, μπήκε εμπόδιο στην εξαθλίωση, σε όλα αυτά που βιώνει σήμερα ο εργαζόμενος στη χώρα μας αλλά και οι εργαζόμενοι των υπόλοιπων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

Όχι βέβαια. Απεναντίας, και αυτή η Επιτροπή σκοπό έχει να ενισχύσει την καπιταλιστική ανάπτυξη με όρους και κανόνες που βάζει η ίδια η αγορά, με βάση πάντα τον υπέρτατο νόμο αυτού του τρόπου ανάπτυξης, που δεν είναι άλλος βέβαια από το κέρδος, όπου το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό, όπου τα μονοπώλια μεγεθύνονται, ενώ οι μικρές επιχειρήσεις φυτοζωούν, μέχρι που να κλείσουν και να καταστραφούν. Δεν έχουν κοντολογίς αυτές οι Επιτροπές την παραμικρή σχέση με τις ανησυχίες, τις αγωνίες του λαού, αλλά υπηρετούν σταθερά και απαρέγκλιτα τους σχεδιασμούς και τη στρατηγική του συστήματος.

Να γιατί το ΚΚΕ καταθέτει την κάθετη διαφωνία του με αυτές τις Επιτροπές και να γιατί ζητάμε την κατάργηση του άρθρου που συνταγματοποιεί αυτές τις λεγόμενες «ανεξάρτητες διοικητικές αρχές».

Έβδομη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 101§1 - 101§4 - 101 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 102§2

Άρθρα 112§4 - 113 - 114§1 - 114§2 - 115§1 - 115§2 - 115§3 - 115§4 και 119§1

*στη συνεδρίαση της έβδομης θεματικής ενότητας, τη θέση του Γενικού Αγορητή του ΚΚΕ κατάλαβε ο Ειδικός Αγορητής του Κόμματος, κ. Ιωάννης Δελής

Καταρχήν, με αφορμή τη συζήτηση της σημερινής ενότητας στην Επιτροπή Αναθεώρησης, θέλουμε να επαναβεβαιώσουμε την πάγια θέση του ΚΚΕ για τη συνταγματική κατοχύρωση της υποχρεώσεις του κράτους να εξασφαλίζει τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης με χρηματοδότηση από τον κρατικό προϋπολογισμό. Το θεωρούμε εξαιρετικά σοβαρό αυτό το ζήτημα, σε μία εποχή, μάλιστα, στην οποία όλο και περισσότερο ο ρόλος της τοπικής διοίκησης ενισχύεται μεν, αλλά ως τοπικός μηχανισμός του κράτους, για το πέρασμα αντιλαϊκών πολιτικών.

Όπως είναι φανερό, η θέση του ΚΚΕ για την τοπική διοίκηση βρίσκεται στον αντίποδα με την κατάσταση που υπάρχει σήμερα και την οποία αποδέχονται όλες οι άλλες πολιτικές δυνάμεις, όπως και

οι εκπρόσωποί τους, φυσικά, στην τοπική διοίκηση, σύμφωνα με την οποία η μεταφορά αρμοδιοτήτων συνοδεύεται από τον οικονομικό στραγγαλισμό, μετατρέποντας την τοπική διοίκηση σε έναν ακόμη φορομπηχτικό μηχανισμό, σε έναν μοχλό για την ενίσχυση της ανταποδοτικότητας και της εμπορευματοποίησης, σε τελική ανάλυση, των κοινωνικών υπηρεσιών.

Το όχημα προς αυτή την κατεύθυνση ονομάζεται αυτονομία και αυτοτέλεια της τοπικής αυτοδιοίκησης από το κράτος ή διοίκησης τοπικής, όπως επιμένουμε να το λέμε εμείς. Πρόκειται για αυτονομία και αυτοτέλεια, οι οποίες όταν και εφόσον, ασφαλώς, υπάρχουν δεν υπερβαίνουν -και δεν μπορούν να υπερβούν- τα όρια που το αστικό κράτος θέτει και επιτρέπει, ώστε με τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα να προωθούνται οι λειτουργίες που τους αναθέτει κάθε φορά, όρια που φυσικά τα προσδιορίζουν οι ανάγκες και οι ιεραρχήσεις του κεφαλαίου και όχι βεβαίως του λαού.

Πιο συγκεκριμένα, ως ΚΚΕ τα μόνα άρθρα που ψηφίσαμε στον νομό «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ» του ΣΥΡΙΖΑ ήταν τα άρθρα που αφορούσαν στο εκλογικό σύστημα της απλής αναλογικής για την εκλογή των δημοτικών και των περιφερειακών συμβούλων. Και αυτό το κάναμε όχι γιατί πιστεύαμε ότι το όποιο εκλογικό σύστημα μπορεί να αλλάξει τον χαρακτήρα ή να αποτρέψει το αντιδραστικό περιεχόμενο αυτών των τοπικών κρατικών θεσμών, περιεχόμενο που ενισχύθηκε επιπλέον την τελευταία εικοσιπενταετία με μία σειρά από αναδιαρθρώσεις, αλλά το κάναμε γιατί υπερασπιζόμαστε την ισοτιμία της ψήφου για την οποία και πολύς λόγος γίνεται το τελευταίο διάστημα, στον βαθμό, βεβαίως, που αυτή η ισοτιμία μπορεί να διασφαλιστεί στα πλαίσια μιας ταξικής εκμεταλλευτικής κοινωνίας, φυσικά ποτέ σε απόλυτο βαθμό.

Θετική ψήφο δώσαμε και στην πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για τη συνταγματική καθιέρωση αναλογικού εκλογικού συστήματος στις τοπικές εκλογές, τη θέσπιση τοπικών λαϊκών συνελεύσεων, δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών και την αναγνώριση δυνατότητας απονομής εκλογικού δικαιώματος σε αλλοδαπούς με μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα. Διότι ήταν και αυτό μέσα στις προτάσεις.

Φυσικά, δεν τρέφουμε ψευδαισθήσεις για τη βαθύτερη στόχευση των αστικών κυβερνήσεων με τέτοιου είδους ρυθμίσεις, ρυθμίσεις, οι οποίες ενώ επιδιώκουν –υποτίθεται- να ενισχύσουν τη λαϊκή συμμετοχή και παρέμβαση, λειτουργούν τελικά ως υποκατάστατα της λαϊκής συμμετοχής. Και φυσικά, δεν μπορεί να γίνει και διαφορετικά. Διότι επιχειρείται να αξιοποιηθούν ως μοχλοί ενσωμάτωσης του λαϊκού παράγοντα στη στρατηγική της αστικής ανάπτυξης, η οποία εξελίσσεται.

Εδώ, υπάρχει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη. Αναφέρομαι στο δημοψήφισμα του 2014 για την ιδιωτικοποίηση της ΕΥΑΘ, ένα άτυπο μεν, αλλά με πολύ μεγάλη συμμετοχή δημοψήφισμα, το αποτέλεσμα του οποίου κατάφερε, τελικά, η κυρίαρχη πολιτική να το αφομοιώσει, αφού στο ερώτημα που τέθηκε τότε στον λαό της πόλης να απαντήσει δεν θιγόταν η μήτρα της ιδιωτικοποίησης της ύδρευσης της πόλης. Και η μήτρα ήταν -και είναι φυσικά- η πολιτική της απελευθέρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο νερό και στην ενέργεια και σε μία σειρά από άλλους τομείς της οικονομίας. Όταν, λοιπόν, δεν τίθεται η ρίζα του προβλήματος μπορεί μια χαρά η κυρίαρχη πολιτική να το ενσωματώνει, να το αφομοιώνει και ορισμένες φορές και να το αξιοποιεί ακόμα για να περάσει την πολιτική της.

Με αυτά και με αυτά, επιδιώκεται οι εργαζόμενοι, η νέα γενιά, οι απόκληροι της καπιταλιστικής ανάπτυξης, για τους οποίους γίνεται τόσος ντόρος και στις κινηματογραφικές αίθουσες το τελευταίο

διάστημα, να καταστούν συμμετοχοί -και γιατί όχι- ακόμη και υπερασπιστές της αντιλαϊκής πολιτικής, ώστε να θωρακίζεται αποτελεσματικότερα η αστική στρατηγική της συναίνεσης και να πετυχαίνεται η μακροήμερευση της αντιλαϊκής ρότας πού ενιαία -αν και από διαφορετικές θέσεις- υπερασπίζονται όλα τα αστικά κόμματα. Θέλουν, δηλαδή, τον λαό όχι μόνο αποδέκτη της πολιτικής τους, αλλά και συμμετοχο στο έγκλημα που γίνεται εναντίον του.

Τα αστικά κόμματα και τα επιτελεία ήδη από καιρό προβληματίζονται για το ζήτημα αυτό, για το πώς δηλαδή θα αξιοποιηθεί αυτή η λαϊκή συμμετοχή. Η συζήτηση αυτή, η οποία αναπτύχθηκε και σήμερα εδώ, πριν από λίγο, έχει τον τίτλο: Η εγγύτητα και η επικουρικότητα ως τα κύρια χαρακτηριστικά της τοπικής διοίκησης -όντως υπάρχουν- επάνω στα οποία οφείλουν, σύμφωνα με τη νεότερη αστική αντίληψη, σύμφωνα με τη μόδα της εποχής, να στηρίζονται οι όποιες διοικητικές αναδιαρθρώσεις.

Ωστόσο, έχουμε να παρατηρήσουμε εδώ ότι το εγχείρημα αυτό καθόλου δεν είναι εύκολο, καθώς περικλείει αρκετές αντιφάσεις. Από τη μία, οι νέες μεγάλες διοικητικές και οικονομικές οντότητες στην τοπική διοίκηση, μεγάλοι δήμοι δηλαδή, όπως είναι οι περισσότεροι, καθώς και περιφέρειες, οι οποίες προέκυψαν τα τελευταία χρόνια με τον «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ» της δίνουν την επιχειρησιακή δυνατότητα να συμπράττει και να συνεπικουρεί με τους μεγάλους επιχειρηματικούς ομίλους. Άλλωστε, για αυτό και έγινε η αναδιάρθρωση του «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ», κυρίως του «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ», για να μην πω του «ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ» παλαιότερα.

Από την άλλη, όμως, αυτό ακριβώς το γεγονός, την τοπική διοίκηση την απομακρύνει από τον λαϊκό παράγοντα. Τη δυνατότητά της μακροπρόθεσμα να ενσωματώνει λαϊκές αντιδράσεις στην αδυνατίζει. Την εμποδίζει, με λίγα λόγια, να λειτουργήσει σαν το αμορτισέρ του κεντρικού αστικού κράτους και των επιδιώξεων του.

Κι εδώ ακριβώς είναι που ήρθε ο ΣΥΡΙΖΑ και με τον «Κλεισθένη» αρχικά επιχείρησε να ρετουσάρει και να φρεσκάρει τους θεσμούς του «Καλλικράτη», να τους επεκτείνει, αν θέλετε, αλλά και μετέπειτα, με τις συνταγματικές του προτάσεις, τις οποίες και συζητάμε, να προσθέσει και νέους τέτοιου χαρακτήρα θεσμούς σαν τα δημοψηφίσματα, τις κοινοτικές συνελεύσεις, τη διαβούλευση, τους διαμεσολαβητές και τόσα άλλα.

Ασφαλώς και σήμερα υπάρχουν κυρίως οι περιορισμοί της δημοσιονομικής πραγματικότητας, με βάση τις ιεραρχήσεις του κεφαλαίου, για τη μη παραχώρηση στην κεντρική διοίκηση, ας πούμε, είσπραξης κεντρικών φόρων και δευτερευόντως. Ευθύνονται οι συνταγματικοί περιορισμοί ως προς τη μεταφορά κεντρικών αρμοδιοτήτων που ασκεί μέχρι τώρα το κράτος και που για κάποιες από αυτές, όπως για την υγεία ή για τις δομές της παιδείας, τις προέβλεπε ακόμα και από τότε ο «Καλλικράτης».

Όμως, θεωρούμε ότι μόνιμη στρατηγική επιδίωξη αποτελεί το να έχουν, και αυτό ισχύει για όλα τα αστικά κόμματα, ως κύρια πηγή τους οι πόροι της τοπικής διοίκησης την αποδοτικότητα και την επιχειρηματικότητα και η κρατική χρηματοδότηση να έχει έναν χαρακτήρα απλής εξισορρόπησης. Η κρατική χρηματοδότηση, δηλαδή, να συνεπικουρεί την επιχειρηματικότητα και τη φοροεισπρακτική δεινότητα των δήμων ενάντια στον λαό. Πρόκειται για αστικούς εκσυγχρονισμούς ήδη δοκιμασμένους από χρόνια σε αρκετές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε άλλα βεβαίως καπιταλιστικά κράτη.

Συνεπώς, η ενίσχυση αρμοδιοτήτων και λειτουργιών των περιφερειακών και των κατώτερων βαθμίδων της διοικητικής δομής του κράτους, δεν γίνονται για την εξυπηρέτηση των λαϊκών αναγκών.

Αποσκοπούν στο να γίνουν πιο ικανές, πιο αποτελεσματικές, προκειμένου να στηρίξουν τη δράση των επιχειρηματικών ομίλων, τις επενδύσεις τους και την κερδοφορία τους.

Δείτε, ζητήματα όπως αυτά της απελευθέρωσης της ενέργειας, της προώθησης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, οι μεταφορές, η αγροτική παραγωγή, η διαχείριση των απορριμμάτων, η επιχειρηματική αξιοποίηση φυσικών πόρων και δημοτικής γης από το τουριστικό και το υπόλοιπο κεφάλαιο, η ληστικά μακρόχρονη παραχώρηση σε επιχειρηματικούς ομίλους της δημοτικής ακίνητης περιουσίας και των υποδομών, βεβαίως, με την απαραίτητη συνοδεία προκλητικών φοροαπαλλαγών και διευκολύνσεων. Όλα αυτά είναι που μπαίνουν σε προτεραιότητα στις αναδιαρθρώσεις που εξελίσσονται στην τοπική διοίκηση και όχι βέβαια οι οξυμένες ανάγκες του λαού μας για την παιδεία, για την υγεία, για την αντισεισμική θωράκιση και την αντιπλημμυρική και την αντιπυρική προστασία, που έρχονται αρκετές φορές με δραματικό τρόπο στην επικαιρότητα.

Είναι χαρακτηριστικό και αποκαλυπτικό αυτό που επιχειρείται με τα λεγόμενα νέα εργαλεία εσόδων, έτσι ονομάζονται, των δήμων. Μιλάμε φυσικά εδώ για την κατ' ευφημισμό αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας των ΟΤΑ, η οποία δεν είναι τίποτε άλλο από μια γενική, κανονική, όμως, επιδρομή των λεγόμενων επενδυτών στη δημοτική ακίνητη περιουσία, στους πόρους της, στις υποδομές, με μακροχρόνια παραχώρηση και εκμετάλλευση δημοτικής ακίνητης περιουσίας, εκτάσεων, αθλητικών υποδομών και άλλων τοπικών αναπτυξιακών πόρων και με εγγυητή κάθε φορά, σε κάθε επιχειρηματικό τους ρίσκο, τους ίδιους τους δήμους και τα έσοδά τους που βγαίνουν από τις πλάτες των δημοτών.

Λίγα πιο συγκεκριμένα λόγια τώρα για την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ στο άρθρο 102 και συγκεκριμένα στην παράγραφο 2 για την εφαρμογή του αναλογικού εκλογικού συστήματος στις δημοτικές και περιφερειακές εκλογές.

Νομίζουμε ότι η πρόταση έτσι όπως είναι διατυπωμένη και την οποία ψηφίσαμε κι εμείς στην Προτεινόμενη Βουλή, αφήνει περιθώρια για καλπονοθευτικά εκλογικά συστήματα, όπως άλλωστε είχε συμβεί και με την πρόταση για τις γενικές βουλευτικές εκλογές, αφού γίνεται απλά λόγος για αναλογικό εκλογικό σύστημα και όχι για την εφαρμογή της ανόθευτης απλής αναλογικής.

Η θέσπιση τοπικών λαϊκών συνελεύσεων και τοπικών δημοψηφισμάτων αντικειμενικά τα προορίζει να λειτουργούν ως μοχλοί ενσωμάτωσης, όπως είπαμε, στην κυρίαρχη πολιτική, όπως ορίζεται από τη γενικότερη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και βέβαια, ελάχιστη σχέση έχουν με κινηματικού χαρακτήρα πρωτοβουλίες, από τα κάτω, από τις λαϊκές επιτροπές, για παράδειγμα, που με την αγωνιστική τους δράση μεταξύ άλλων βοήθησαν πάρα πολλούς πολίτες απέναντι στους πλειστηριασμούς ή στην επανασύνδεση του οικιακού ρεύματος που συχνά-πυκνά έκοβε και συνεχίζει να κόβει η ΔΕΗ σε πολλά λαϊκά νοικοκυριά.

Για τα τοπικά δημοψηφίσματα νομίζω ότι ισχύουν -το έθιξα και λίγο νωρίτερα- όσα ίσχυαν και για τα δημοψηφίσματα σε εθνικό επίπεδο, όπως, δηλαδή, το ποιος θέτει το ερώτημα, με ποιον τρόπο τίθεται το ερώτημα. Είναι βασικά ζητήματα. Μέσα σε ποιες συνθήκες αυτά τα δημοψηφίσματα; Καθώς επίσης και ότι το αποτέλεσμά τους δεν έχει χαρακτήρα δεσμευτικό.

Σε κάθε περίπτωση, οι προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ και των υπόλοιπων αστικών κομμάτων δεν αμφισβητούν και δεν θα μπορούσαν βέβαια να αμφισβητήσουν τις επιλογές της κυρίαρχης αστικής τάξης στα πλαίσια των κατευθύνσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον σημερινό ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Το αντίθετο συμβαίνει, αυτές τις επιλογές της υπηρετούν.

Και έφτασε έτσι, ιδιαίτερα με την Αναθεώρηση του 2001 και με τους νόμους «Καποδίστριας» και τώρα «Κλεισθένης», η τοπική αυτοδιοίκηση να έχει οργανωθεί σε έναν κανονικό μηχανισμό του αστικού κράτους, με ένα πάρα πολύ αυστηρό πλαίσιο λειτουργίας και δράσης, στενά, ασφυκτικά θα έλεγα, ελεγχόμενο από τα κεντρικά όργανα του κράτους και να υλοποιεί ένα μεγάλο μέρος των αντιλαϊκών πολιτικών που αποφασίζονται σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο.

Ενώ, ταυτόχρονα, αναλαμβάνει και αρμοδιότητες που έπρεπε να ανήκουν στο κράτος κεντρικά, όπως είναι η παιδεία για παράδειγμα ή η υγεία και που αφορούν κυρίως τις κοινωνικές υπηρεσίες, χαρακτηώνοντας πολλαπλά τους πολίτες, προκειμένου -και εδώ εξηγούμε γιατί γίνεται αυτό- η κεντρική κυβέρνηση να απελευθερώνει κονδύλια τα οποία προορίζονται για το μεγάλο κεφάλαιο, μέσα από φοροαπαλλαγές, αναπτυξιακούς νόμους, επιδοτήσεις απασχόλησης, κοκ., στο όνομα πάντα της περιβόητης ανάπτυξης.

Όγδοη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρο 32§4 και 32§5

Υπάρχει το εξής ερώτημα που κατά τη γνώμη μας πρέπει να απαντηθεί. Ποιο είναι αυτό; Γιατί τώρα; Για ποιο λόγο δηλαδή υπάρχει αυτή η επιτακτική ανάγκη να αλλάξει τώρα το άρθρο 32; Πολλές φορές στο παρελθόν έχουν δημιουργηθεί και προκληθεί αντιπαραθέσεις, συζητήσεις γύρω από την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, γύρω από πρόσωπα, γύρω από διαδικασίες. Όμως τώρα είναι που μπαίνει πιο επιτακτικά από τα άλλα κόμματα –και από τη Νέα Δημοκρατία και από το ΣΥΡΙΖΑ και από τα άλλα κόμματα- η ανάγκη αναθεώρησης του άρθρου 32. Σας θέτουμε, λοιπόν, το ερώτημα «γιατί τώρα;».

Έχουμε πει πολλές φορές σε αυτή την Επιτροπή και στην προηγούμενη Επιτροπή Συνταγματικής Αναθεώρησης της προτείνουσας Βουλής ότι ένας από τους στόχους της αναθεώρησης ήταν και είναι η εμπέδωση των όρων της κυβερνητικής πολιτικής σταθερότητας, δηλαδή η εξασφάλιση της συνέχειας στην άσκηση της κυρίαρχης πολιτικής που μπορεί να διακοπεί από μια σειρά παράγοντες και μάλιστα η εμπέδωση αυτών των όρων να γίνει σε συνθήκες αστάθειας του αστικού πολιτικού συστήματος, μικρότερης ή μεγαλύτερης –που ζήσαμε τα τελευταία δέκα χρόνια με την κρίση και τα μνημόνια-, συνθήκες όμως που δεν αποκλείεται καθόλου –ίσως να είναι και πολύ πιθανόν- να δημιουργηθούν και στο μέλλον, αν συνυπολογίσουμε τη δυναμική των εξελίξεων που έχουμε τόσο στο ευρωπαϊκό όσο και στο διεθνές περιβάλλον.

Είναι αυτό που ακούγεται πολλές φορές στην Επιτροπή «περί αντοχής των διατάξεων του Συντάγματος». Σε αυτές τις συνθήκες απηχεί ακριβώς αυτό, τον δικό σας φόβο αυτές οι συνθήκες να οδηγήσουν σε μια μεγαλύτερη αστάθεια του αστικού πολιτικού συστήματος.

Δεν είναι δικό μας άγχος, για να το ξεκαθαρίσουμε. Το δικό μας άγχος είναι το πώς θα αξιοποιήσει ο λαός τις όποιες ρωγμές, τα όποια ρήγματα, την όποια αστάθεια δημιουργηθεί –που θα δημιουργηθεί, με μαθηματική ακρίβεια- σε αυτό το πολιτικό σύστημα, προκειμένου να βάλει ο ίδιος τη σφραγίδα του στις εξελίξεις και να δρομολογήσει εξελίξεις θετικές προς όφελός του.

Όμως, είναι αυτός ο κοινός σας στόχος, αυτός ο στόχος που μοιράζεται και η Νέα Δημοκρατία και ο ΣΥΡΙΖΑ και τα άλλα κόμματα και ανεξάρτητα από τον βαθμό υλοποίησης αυτού του στόχου στο πλαίσιο της υπάρχουσας συνταγματικής αναθεώρησης, ανεξάρτητα από τη σύγκλιση ή σύνδεση των επιμέρους προτάσεων, ανεξάρτητα από επιμέρους σκοπιμότητες που υπάρχουν –γιατί υπάρχουν προφανώς και επιμέρους πολιτικές σκοπιμότητες-, είναι αυτός ο στόχος της κυβερνητικής πολιτικής σταθερότητας ένας στόχος διακηρυγμένος από όλους σας και αποτυπώνεται και σε παρόμοιες προτάσεις που καταθέτετε.

Παραδείγματος χάρι, η προχθεσινή σύμπλευσή σας στο ζήτημα των ανεξαρτήτων αρχών δεν είναι ούτε τυχαία ούτε είναι κάτι δευτερεύον. Οι ανεξάρτητες αρχές –κατ’ όνομα, κατά τη γνώμη μας, ανεξάρτητες- είναι ένας κρίκος στην υλοποίηση της κυρίαρχης πολιτικής, όχι ο μόνος ούτε ο πιο βασικός, είναι όμως ένας κρίκος. Γιατί οι ανεξάρτητες αρχές παίζουν τον ρόλο του τροχονόμου στα αντιτιθέμενα συμφέροντα –επιχειρηματικά, πολιτικά- έτσι ώστε πολιτικά να επιτυγχάνεται σταθερότητα του συστήματος, όπως επίσης ενίοτε παίζουν και τον ρόλο του προάγγελου, του προπομπού αντιλαϊκών πολιτικών. Θέλετε, λοιπόν, συναίνεση σε αυτό το ζήτημα, γι’ αυτό και τα βρίσκετε.

Και φυσικά ο στόχος αυτός της κυβερνητικής πολιτικής σταθερότητας δεν περιορίζεται μόνο στο Σύνταγμα και στο πλαίσιο της συνταγματικής αναθεώρησης. Είναι ένας στόχος που διαπερνά συνολικά τις κυβερνητικές πρωτοβουλίες και της σημερινής Κυβέρνησης αλλά και των προηγούμενων κυβερνήσεων.

Για παράδειγμα, το επιτελικό κράτος είναι ενταγμένο σε αυτή τη λογική. Αυτό δηλαδή που διαφημίστηκε με το συγκεκριμένο νομοσχέδιο ως το απαύγασμα της αξιοκρατίας και της αποκομματικοποίησης στο Δημόσιο είναι στην ουσία η προσπάθεια να διαμορφωθεί μία διοίκηση και καλύτερα να το πούμε ένας πυρήνας ανώτερων κρατικών υπαλλήλων στη διοίκηση, που θα είναι αφοσιωμένο και απερίσπαστο, ανεξάρτητα από την εκάστοτε πολιτική συγκυρία, στην εξυπηρέτηση αυτής της κυρίαρχης πολιτικής.

Σύμπτωση ανάμεσα στη Νέα Δημοκρατία και τον ΣΥΡΙΖΑ υπήρξε και στο ζήτημα της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας –για να το πούμε καλύτερα-, της αποσύνδεσης της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη πρόωρων εκλογών, ανεξάρτητα αν ο ΣΥΡΙΖΑ έλεγε «εκλογή από τον λαό σε περίπτωση που αποβούν άκαρπες οι ψηφοφορίες στη Βουλή», μια πρόταση που εμείς την χαρακτηρίσαμε πολύ επικίνδυνη και που την καταψήφισαν και οι ίδιοι οι Βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ και γι’ αυτό δεν πέρασε από την προηγούμενη Βουλή, ενώ η Νέα Δημοκρατία έλεγε και λέει εκλογή με μικρότερη πλειοψηφία, όχι μόνο 151 Βουλευτών, αλλά και σχετική πλειοψηφία και πιθανόν με κλήρωση κιόλας στο πιθανό σενάριο που υπάρχει ισοψηφία μεταξύ δύο υποψηφίων!

Όλη αυτή η πρόταση για την αποσύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών ήταν ουσιαστικά κοινή πρόταση, αν και έχει διαφορετικές αφετηρίες. Γι’ αυτό άλλωστε και το επίμαχο άρθρο 32 στην προηγούμενη Βουλή συγκέντρωσε μια ευρεία πλειοψηφία –πάνω από 180- και τώρα μπορεί να αναθεωρηθεί μόνο από την πλειοψηφία των 151 Βουλευτών.

Πίσω από αυτή την κοινή πρόταση, τη σύμπτωση –πείτε το όπως θέλετε- κρύβεται αυτό που είπαμε παραπάνω: ο κοινός σας στόχος στην αδιατάραχτη συνέχεια της πολιτικής, χωρίς παρεμβολές,

χωρίς διακοπές, που μπορεί να προκληθούν και από μια αποτυχημένη εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας από τη Βουλή.

Για τη Νέα Δημοκρατία είναι λογικό και αναμενόμενο να κρατά μια τέτοια στάση, φθάνοντας μάλιστα στο σημείο, προκειμένου να διασφαλιστεί αυτή η σταθερότητα, να εξαρτά πιθανά την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας ακόμα και από μια κλήρωση! Και είναι μάλιστα οξύμωρο, υποτίθεται, το αυθεντικό αστικό κόμμα της ελληνικής Βουλής να εξαρτά την ανάδειξη του κορυφαίου για εσάς παράγοντα της πολιτικής ζωής από μια κλήρωση!

Βλέπουμε ότι σε αυτή τη στάση, σε αυτή τη λογική προσχωρεί και ο ΣΥΡΙΖΑ παρά το γεγονός ότι το 2014 αξιοποίησε την προεδρική εκλογή για να πετύχει την κυβερνητική εναλλαγή, που όντως τότε –αυτή είναι η πραγματικότητα– την ήθελε η πλειοψηφία του ελληνικού λαού, ανεξάρτητα αν στην πορεία των πραγμάτων διαψεύστηκε, απογοητεύτηκε, βλέποντας ότι συνεχίστηκαν τα μνημόνια, ότι συνεχίστηκε η αντιλαϊκή πολιτική, ότι συνεχίστηκαν όλα αυτά που εξακολουθούμε να ζούμε μέχρι σήμερα.

Και στην προεδρική εκλογή του 2014 το πρόβλημα δεν ήταν –γιατί έχει ακουστεί και αυτό– του υποψηφίου από τη μεριά της Νέας Δημοκρατίας, που ήταν ένα κομματικό πρόσωπο όπως λέχθηκε. Να θυμίσω μια τοποθέτηση που είχε κάνει ο τότε Βουλευτής και σήμερα Γενικός Εισηγητής του ΣΥΡΙΖΑ στη Συνταγματική Αναθεώρηση, ο κ. Κατρούγκαλος που έλεγε το εξής. Το αναφέρω επί λέξει: «Και τον Θεό τον ίδιο να προτείνουν για Πρόεδρο της Δημοκρατίας, εμείς θα τον καταψηφίσουμε». Αυτό έλεγε τότε ο κ. Κατρούγκαλος. Και αναφέρομαι στον κ. Κατρούγκαλο γιατί ήταν η πιο χαρακτηριστική δήλωση που είχε γίνει τότε για το ότι δεν μπορούσε να γίνει μια πολιτική επιλογή, η οποία θα οδηγούσε στην παράταση της θητείας της προηγούμενης κυβέρνησης Νέας Δημοκρατίας-ΠΑΣΟΚ.

Σήμερα, στο πλαίσιο της μετάλλαξης του ΣΥΡΙΖΑ ως μιας σοβαρής υπεύθυνης δύναμης διαχείρισης, στο πλαίσιο της αυτοκριτικής που ενδεχομένως κάνετε για εκείνη την περίοδο, ακόμα και γι' αυτό το ρηχό επιφανειακό ριζοσπαστισμό που εκφράζατε τότε, τι λέτε; Δεν θα πρέπει να διαλύεται η Βουλή, δεν θα πρέπει να αλλάζει η κυβέρνηση, θα πρέπει οπωσδήποτε να εξασφαλίζονται μηχανισμοί συναίνεσης, προκειμένου να εκλέγεται ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

Κάνω εδώ μια παρένθεση. Φυσικά οι κυβερνήσεις δεν αλλάζουν μόνο και μόνο επειδή μεσολαβεί μια εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας. Άλλοι είναι οι παράγοντες που οδηγούν στις κυβερνητικές αλλαγές και ανάμεσα σε αυτούς τους παράγοντες μπορεί, σε μια δεδομένη στιγμή, να είναι και η λαϊκή πίεση και η ανάγκη αυτή η πίεση είτε να ενσωματωθεί είτε να αναχαιτιστεί ή οτιδήποτε άλλο. Γι' αυτό και εμείς λέμε ότι αυτή η λαϊκή παρέμβαση δεν θα πρέπει να μένει μόνο στο επίπεδο της άσκησης πίεσης ή της κυβερνητικής εναλλαγής, αλλά να διαμορφώνει και προϋποθέσεις συνολικότερων και ριζικότερων ανατροπών.

Προκύπτει όμως το ερώτημα. Πότε είχατε δίκιο; Τότε που αξιοποιήσατε την προεδρική εκλογή για να υπάρξει η κυβερνητική αλλαγή ή τώρα που λέτε ότι η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν πρέπει να αξιοποιείται για τέτοιου είδους πολιτικές εξελίξεις και ότι πρέπει να υπάρχουν ισχυροί μηχανισμοί αναγκαστικής συναίνεσης μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων;

Στην πραγματικότητα και στη μια και στην άλλη περίπτωση, δηλαδή και στη στάση που κρατήσατε το 2014-2015 και σήμερα, το βαθύτερο κίνητρο είναι το ίδιο. Και ήταν το να δοθεί ένα σωσίβιο στο αστικό πολιτικό σύστημα.

Στις συνθήκες του 2014-2015, όπου Νέα Δημοκρατία και ΠΑΣΟΚ δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν σταθερή διακυβέρνηση διαχείρισης κάτω και από την πίεση των λαϊκών αγώνων, το σωσίβιο ήταν μια κυβέρνηση που δήθεν θα εξέφραζε αυτές τις ελπίδες και τους αγώνες για να συνεχίσει την ίδια πολιτική. Στις συνθήκες του 2018-2019, η συμβολή σας είναι η προσχώρηση στο μέτωπο της ιερής κυβερνητικής σταθερότητας. Αυτή είναι η πραγματική διαφορά του ΣΥΡΙΖΑ ανάμεσα στη θέση του 2014 και στη θέση του 2019, οι οποίες φαίνονται ριζικά αντίθετες.

Και σαν να μην έφτανε αυτό, επεξεργαστήκατε και μια πρόταση που κατά τη γνώμη μας είναι βαθιά αντιδραστική και γι' αυτό επαναλαμβάνω αποδοκιμάστηκε στην προηγούμενη Βουλή και από Βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ, γι' αυτό και δεν πέρασε στην προτεινόμενη Βουλή και δεν είναι σήμερα στα αναθεωρητέα άρθρα.

Ποια είναι αυτή η πρόταση; Η απευθείας εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας από τον λαό, που την εμφανίζετε ως μια δημοκρατική αναβάθμιση, επειδή δήθεν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα εκλέγεται από τον λαό. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας με γενικές εκλογές είναι δεδομένο ότι αντικειμενικά θα ισχυροποιούσε τον ρόλο του, τον ρόλο ενός μονοπρόσωπου θεσμού, ακόμα και με τις αρμοδιότητες που έχει σήμερα, στο πλαίσιο του σημερινού Συντάγματος, χώρια που εκ των πραγμάτων θα άνοιγε και τη συζήτηση για αύξηση αυτών των αρμοδιοτήτων στο μέλλον.

Γιατί η ισχύς που θα προσέδιδε η γενική ψήφος στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, αντικειμενικά θα άνοιγε τη συζήτηση ότι αυτή η ισχύς δεν μπορεί να είναι γυμνή και να μένει γυμνή, αλλά θα πρέπει να θωρακιστεί με επιπλέον σημαντικές και ουσιαστικές αρμοδιότητες.

Και είναι σωστό αυτό που ειπώθηκε ότι μία παρόμοια πρόταση είχε παλιότερα και η Νέα Δημοκρατία. Για ποιο λόγο; Γιατί αυτή η πρόταση –που, επαναλαμβάνω, κατά τη γνώμη μας είναι μία αντιδραστική πρόταση, όσο και αν εμφανίζεται ότι έχει μια δημοκρατικοφάνεια- απηχεί και γενικότερους προβληματισμούς που υπάρχουν στο σύστημα για τη μετεξέλιξη του θεσμού του Προέδρου της Δημοκρατίας σε έναν θεσμό πιο καθοριστικό σε ό,τι αφορά αυτό που λέγαμε προηγουμένως, στην εξασφάλιση της κυβερνητικής, της πολιτικής σταθερότητας.

Κατά τη γνώμη μας, ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας συγκαταλέγεται στον πιο σκληρό πυρήνα της αστικής εξουσίας. Ο ίδιος ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι θεματοφύλακας του κύρους αυτού του πυρήνα και ο υψηλός, ο υψηλότερος εκφραστής του. Και επειδή ακριβώς παίζει αυτό τον ρόλο, γι' αυτό και πρέπει να περιβάλλεται από το φωτοστέφανο της συναίνεσης, της μη αντιπαράθεσης και όλοι σας αναζητείτε –επαναλαμβάνω, με τις ιδιαίτερες σκοπιμότητες του καθενός- τρόπους για το πώς θα εξασφαλίζεται αυτή η συναίνεση.

Όπως γνωρίζουν όλα τα κόμματα, αλλά δεν το ομολογούν, έτσι και το ΚΚΕ γνωρίζει –η διαφορά μας είναι ότι το παραδεχόμαστε με ειλικρίνεια- ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο κάθε Πρόεδρος, δεν γίνεται παρά να κινηθεί μέσα σε ένα δοσμένο αντιλαϊκό πολιτικό πλαίσιο, να επικυρώνει τις αποφάσεις της Βουλής, να εκφράζει τους γενικότερους αντιλαϊκούς στόχους της κυρίαρχης πολιτικής, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

Την άρχουσα τάξη, ειδικά σήμερα, δεν την ενδιαφέρει πρωταρχικά αν αυτό το πρόσωπο θα προέρχεται από τον άλφα ή βήτα πολιτικό χώρο. Την ενδιαφέρει αυτό το πρόσωπο να τηρεί αυτό το πλαίσιο. Αν μάλιστα αυτό το πρόσωπο έχει και την ταμπέλα του προοδευτικού, του αριστερού κ.λπ.,

τόσο το καλύτερο για την άρχουσα τάξη, χάρη φυσικά από το γενικότερο ιδεολογικοπολιτικό ρόλο που παίζει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, με τη θεσμική παρουσία και με τις κάθε τόσο παρεμβάσεις του.

Και αυτός ο ρόλος δεν αλλάζει αν ο Πρόεδρος έχει εκείνες ή τις άλλες αρμοδιότητες, μικρότερες ή μεγαλύτερες, όπως επίσης αυτός ο ρόλος δεν αλλάζει αν εκλέγεται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Η ουσία παραμένει η ίδια. Γι' αυτό εμείς, ως ΚΚΕ, δεν συναινούμε στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, όχι γιατί επικεντρώνουμε στο πρόσωπο που προτείνεται κάθε φορά ή τις αρμοδιότητες που έχει ή τον τρόπο εκλογής που προκρίνεται από το Σύνταγμα, αλλά γιατί δεν συναινούμε σε αυτό που εκφράζει ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας, σε αυτό το πλαίσιο του υπάρχοντος συστήματος.

Κυρίως δεν συναινούμε στην κυβερνητική -επαναλαμβάνω- πολιτική σταθερότητα, γιατί αυτός είναι ο απώτερος στόχος όλων σας, γι' αυτό και αλλάζει τώρα το άρθρο 32, το άρθρο που έμεινε, παρά τις αντεγκλήσεις και τις αντιπαράθεσεις που υπήρχαν παλιότερα. Αλλάζει τώρα, γιατί τώρα μπαίνει πιο επιτακτικά, με πιο επείγοντα χαρακτήρα, η ανάγκη να εξασφαλιστεί αυτή η κυβερνητική σταθερότητα.

Εμείς δεν θεωρούμε ότι ο λαός πρέπει να «βάξει πλάτη» γι' αυτή τη σταθερότητα, γιατί αυτή η σταθερότητα σημαίνει την αστάθεια για τη ζωή του, για το μέλλον του και τα δικαιώματά του. Ίσα-ίσα εμείς θεωρούμε ότι πρέπει να αξιοποιεί την όποια αστάθεια, προκειμένου να βάξει τη δική του σφραγίδα στις εξελίξεις και να δρομολογεί ανατροπές προς όφελος της δικής του ζωής.

Ένατη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 54§1 – 54 προσθήκη παρ.4, 54 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 56

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές, είναι λογικό ότι σε βασικό θέμα της σημερινής συζήτησης εξελίσσεται η συζήτηση γύρω από τη συνταγματική τροποποίηση του άρθρου 54, που συνδέεται με την ψήφο των αποδήμων.

Επειδή συμβαίνει αυτό, νομίζω είναι χρήσιμο να παρουσιαστεί εδώ, στη Βουλή, αναλυτικά και αναπτυχθεί η θέση και η πρόταση του κάθε κόμματος, γιατί όλο αυτό το διάστημα δεν έχει γίνει μία αντίστοιχη συζήτηση στη Βουλή. Έχει γίνει συζήτηση στη δημόσια αντιπαράθεση, σε πάνελ κ.λπ, όμως, συζήτηση γι' αυτό το θέμα στη Βουλή, έτσι ώστε να δοθεί η δυνατότητα να αναπτυχθούν συνολικά και ολοκληρωμένα οι θέσεις των κομμάτων, δεν έχει γίνει.

Όπως ξέρετε, το ΚΚΕ από την πρώτη στιγμή αντιμετώπισε το θέμα της ψήφου των Ελλήνων του εξωτερικού με υπεύθυνο τρόπο, χωρίς μικροκομματικές σκοπιμότητες, χωρίς τακτικισμούς, χωρίς να μετράει «κουκιά» -για να το πω απλά- και με στόχο την εξεύρεση μίας λύσης που θα διευκολύνει τους Έλληνες που ζουν, εργάζονται ή σπουδάζουν στο εξωτερικό, που έχουν δεσμούς με τη χώρα, που έχουν ενδεχομένως και την ελπίδα της επιστροφής τους στη χώρα, να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα από τον τόπο διαμονής τους.

Την ίδια στιγμή πρέπει να βρεθεί μία λύση, που, από την άλλη μεριά, θα αποτρέπει την αλλοίωση του εκλογικού σώματος με ψηφοφόρους που ενδεχομένως δεν έχουν γνώση της ελληνικής πολιτικής πραγματικότητας, δεν έχουν πραγματικούς και ουσιαστικούς δεσμούς με τη χώρα και, κυρίως, δεν υφίστανται ή δεν θα υποστούν τις συνέπειες των όποιων πολιτικών τους επιλογών.

Μιλάμε, δηλαδή, για ανθρώπους που, λόγω της μακρόχρονης διαμονής τους στο εξωτερικό -οι περισσότεροι μπορεί να έχουν γεννηθεί κιόλας στο εξωτερικό και να είναι απόγονοι παλιών μεταναστών- έχουν αντικειμενικά ενσωματωθεί στις κοινωνίες αυτών των χωρών, έχουν καλώς ή κακώς –αντικειμενικό είναι αυτό- συνδέσει τη ζωή και το μέλλον τους με αυτές τις κοινωνίες και το πιο σημαντικό, διαμορφώνουν πολιτική συνείδηση και κριτήριο με βάση τις εξελίξεις, με βάση τον συσχετισμό, με βάση τα πολιτικά τεκταινόμενα που υπάρχουν σε αυτές τις χώρες και τα οποία μπορεί να διαφέρουν ριζικά με αυτά τα οποία συμβαίνουν στη δική μας χώρα.

Γι' αυτόν τον λόγο, η πρόταση του ΚΚΕ είχε από την αρχή τρεις βασικούς άξονες, προκειμένου να ασκείται το εκλογικό δικαίωμα στον τόπο διαμονής και αυτό να προσμετράται και στον εκλογικό συσχετισμό. Ποιοι είναι αυτοί οι τρεις άξονες;

Ο πρώτος άξονας είναι η ύπαρξη πραγματικών οικονομικών και κοινωνικών δεσμών με την Ελλάδα, όπως φορολογικών υποχρεώσεων, και όχι απλά ενός ψυχικού δεσμού, που φυσικά υπάρχει. Δεν το αμφισβητεί κανένας. Όμως, είναι άλλο πράγμα ένας ψυχικός δεσμός και είναι άλλο πράγμα η ύπαρξη υποχρεώσεων που συνδέονται με το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε μία χώρα.

Άλλωστε, στον πυρήνα ακόμα και της αστικής αντίληψης για την τυπική ισότητα του δικαιώματος της ψήφου βρίσκεται η συσχέτιση του δικαιώματος του εκλέγειν στις βουλευτικές εκλογές από τη μία και της ύπαρξης υποχρεώσεων από την άλλη, δηλαδή το να υφίσταται κανείς και τις συνέπειες από την όποια πολιτική του επιλογή.

Ο δεύτερος άξονας της πρότασής μας είναι η ύπαρξη ενός ανώτατου εύλογου χρόνου απουσίας από τη χώρα. Είχαμε προτείνει ενδεικτικά τα τριάντα χρόνια. Επειδή, όμως, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, αυτό το όριο είχε πρακτικές δυσχέρειες τεκμηρίωσης και πιστοποίησης, προτείναμε, για να διευκολύνουμε την όλη συζήτηση, αντί να αποδεικνύεται η απουσία από τη χώρα, που είναι πιο δύσκολο, να αποδεικνύεται η παρουσία στη χώρα, η οποία θα μπορούσε να είναι δύο χρόνια συνολικής παρουσίας τα τελευταία τριάντα πέντε χρόνια.

Έτσι, θα ξεπεραστεί ο σκόπελος της πιστοποίησης του χρόνου απουσίας, που οφείλεται στο γεγονός ότι το ελληνικό κράτος –άκουσον, άκουσον!- δεν είχε στοιχεία και δεν είχε διαμορφώσει ποτέ στοιχεία καταγραφής του πόσοι Έλληνες ζουν στο εξωτερικό και σε ποιον χρόνο έφυγαν αυτοί οι άνθρωποι.

Γιατί αυτή η δυσχέρεια πιστοποίησης απορρέει από αυτό, ότι το ελληνικό κράτος, με ευθύνη όλων των κυβερνήσεων -και είναι κάτι το οποίο εμείς σε παλιότερες διακομματικές επιτροπές το θέταμε- δεν είχε ποτέ τέτοια στοιχεία καταγραφής, ποιοι, πόσοι και πότε έφυγαν στο εξωτερικό.

Κατά τη γνώμη μας, αυτό το κριτήριο καλύπτει και με το παραπάνω όσους έφυγαν τα χρόνια της κρίσης και των μνημονίων, για την ακρίβεια όσους έδιωξαν οι πολιτικές των κυβερνήσεων τα χρόνια της κρίσης και των μνημονίων. Γιατί η μετανάστευση, όπως και η προσφυγιά, δεν είναι φυσικό φαινόμενο. Δεν φεύγει ο άλλος για φυσικούς λόγους ούτε γιατί θέλει να κάνει τουρισμό. Φεύγει γιατί η πολιτική κατάσταση που διαμορφώνεται τον εξαναγκάζει να βρει αλλού δουλειά.

Άρα, λοιπόν, κατά τη γνώμη μας, με αυτή την πρόταση καλύπτονται αυτοί οι άνθρωποι που έφυγαν και καλύπτονται –γιατί πάμε και λίγο παραπίσω- και όσες και όσοι δεν επέστρεψαν εξαιτίας της κρίσης στην Ελλάδα, γιατί υπήρχαν μετανάστες που δεν έφυγαν τα χρόνια της κρίσης. Έφυγαν πριν την κρίση με την προσδοκία να επιστρέψουν στη χώρα, μεσολάβησε η κρίση κι αυτοί οι άνθρωποι έμειναν

στο εξωτερικό από το να ρισκάρουν μία επιστροφή που θα τους οδηγούσε σε μία μεγάλη ανασφάλεια και αβεβαιότητα.

Και ο τρίτος άξονας της πρότασής μας είναι η αυτοπρόσωπη παρουσία σε εκλογικά τμήματα του εξωτερικού, που εγγυάται και τη μυστικότητα και την εγκυρότητα της ψήφου, αλλά κυρίως εγγυάται το ουσιαστικό πολιτικό ενδιαφέρον και τη συμμετοχή που πρέπει να εξασφαλίζει η συμμετοχή σε μία εκλογική διαδικασία. Δεν είναι μόνο το ζήτημα της μυστικότητας και της εγκυρότητας. Είναι και η ουσιαστική πολιτική συμμετοχή σε μία εκλογική διαδικασία, σε αντίθεση με όλες αυτές τις θεωρίες της e-democracy, ηλεκτρονικής ή ψηφιακής δημοκρατίας, που είναι πολύ της μόδας τώρα τελευταία.

Αυτά τα κριτήρια είναι δαιδαλώδη; Είναι γραφειοκρατικά; Κατά τη γνώμη μας, είναι πολύ λιγότερο δαιδαλώδη από τη γραφειοκρατία στην οποία υποβάλλεται σήμερα ένας άνθρωπος προκειμένου να πάρει τα 60 ευρώ του επιδόματος θέρμανσης ή για να βγάλει μία σύνταξη. Είναι πολύ λιγότερο δαιδαλώδης αυτή η διαδικασία με αυτές τις προϋποθέσεις που προτείνουμε.

Και τέλος, τονίσαμε την ανάγκη τα κριτήρια αυτά να κατοχυρωθούν και να θωρακιστούν συνταγματικά και φυσικά να ισχύουν για όλους όσοι θέλουν να ενταχθούν στους ειδικούς εκλογικούς καταλόγους του εξωτερικού, χωρίς τη διάκριση σε παλιούς εγγεγραμμένους και σε όσους πρόκειται να εγγραφούν στο μέλλον.

Ποια δεδομένα πήραμε υπόψη μας για τη διαμόρφωση αυτής της πρότασης, που είναι καθαρή, είναι ολοκληρωμένη, είναι συνεκτική και έχει τύχει και αποδοχής από πλατιά τμήματα του λαού μας; Καταρχήν, πήραμε υπόψη μας το γεγονός, κάτι το οποίο κανένας δεν λέει, ότι στο ελληνικό δίκαιο ιθαγένειας, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σε άλλα κράτη –αστικά κράτη, όχι κομμουνιστικά κράτη- κυριαρχεί ακόμη και σήμερα, παρά τις αλλαγές που έχουν γίνει και τις βελτιώσεις τα τελευταία χρόνια, το αναχρονιστικό δίκαιο του αίματος, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα όσοι έχουν ελληνική καταγωγή - αρκεί από τον έναν πρόγονο- να μπορούν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια.

Σημαίνει δηλαδή ότι μπορούν να αποκτήσουν πολύ εύκολα την ελληνική ιθαγένεια πολίτες άλλων χωρών, αρκεί να αποδείξουν ότι έχουν έστω έναν μακρινό πρόγονο από την Ελλάδα. Αυτή η κτήση της ιθαγένειας συνεπάγεται αυτόματα και την εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους και άρα, συνεπάγεται αυτόματα και το δικαίωμα της ψήφου.

Αυτό που έλεγε η Κυβέρνηση αρχικά -και άλλα κόμματα, όπως και το ΠΑΣΟΚ και το ΜέΡΑ25- ότι η ρύθμιση αυτή αφορά όσους είναι ήδη εγγεγραμμένοι και πρέπει να διασφαλίσουμε το δικαίωμά τους, είναι η μισή αλήθεια. Και η μισή αλήθεια πολλές φορές είναι ένα ολόκληρο ψέμα. Γιατί είναι η μισή αλήθεια; Γιατί παραγνωρίζει, συνειδητά ή ασυνείδητα -κατά τη γνώμη μας συνειδητά- ότι με βάση αυτό το ισχύον ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας, υπάρχει δυνητικά το ενδεχόμενο να εγγραφούν στους εκλογικούς καταλόγους, να αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου και άρα δυνατότητα καθοριστικής παρέμβασης στις πολιτικές εξελίξεις, πολλές χιλιάδες ακόμη άνθρωποι που αν και κατάγονται από την Ελλάδα, αν και αγαπούν την Ελλάδα -δεν το αμφισβητεί κανένας αυτό- εν τούτοις, δεν γνωρίζουν την ελληνική πολιτική πραγματικότητα, έχουν αποκοπεί από αυτήν, δεν έχουν δεσμούς, δεν διαμορφώνουν κριτήριο και συνείδηση με βάση αυτή την πραγματικότητα, αλλά με βάση την πραγματικότητα στις κοινωνίες που ζουν και ενδεχομένως και με βάση μηχανισμούς που μπορεί να δράσουν για τη χειραγωγή τους.

Για να αποφευχθεί, λοιπόν, αυτό το ενδεχόμενο πρέπει να μπουν ορισμένα κριτήρια για την ψήφο από τον τόπο διαμονής, για τη διευκόλυνση της ψήφου από τον τόπο διαμονής. Και εδώ ερχόμαστε στο δεύτερο δεδομένο, που πήραμε υπόψη μας για τη διαμόρφωση της πρότασής μας. Ποιο είναι αυτό το δεδομένο; Είναι η διεθνής εμπειρία και η διεθνής πρακτική. Τα κριτήρια που θέσαμε, όπως οικονομικός δεσμός, όριο απουσίας ή παρουσίας από τη χώρα, είναι βασισμένα στη διεθνή πρακτική και κυρίως στην πρακτική χωρών που έχουν προφίλ αποδήμων παρόμοιο με το δικό μας.

Υπάρχουν χώρες, όπως η Γερμανία, η Μεγάλη Βρετανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες που θέτουν στη νομοθεσία τους τέτοιες προϋποθέσεις -οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις είναι ακόμη πιο αυστηρές απ' αυτές που προτείνονται- για την ψήφο των δικών τους αποδήμων από τις χώρες διαμονής τους, ενώ άλλες χώρες -αναφέρθηκαν ήδη- όπως η Ιρλανδία και το Ισραήλ, για ευνόητους λόγους, την απαγορεύουν εντελώς.

Στη Γερμανία για παράδειγμα για τους απόδημους Γερμανούς προβλέπεται δικαίωμα ψήφου εφόσον μετά το δέκατο τέταρτο έτος της ηλικίας τους κατείχαν κατοικία για ένα τρίμηνο τουλάχιστον πριν από τις εκλογές ή διέμεναν τακτικά στη Γερμανία και δεν έχουν παρέλθει είκοσι πέντε χρόνια από εκείνη την περίοδο. Δεν είναι τυχαία -νομίζω- η επιλογή που κάνουν αυτά τα κράτη. Και είναι καθαρό τι κινδύνους θέλουν να αποτρέψουν, κάνοντας αυτές τις ρυθμίσεις στη νομοθεσία τους.

Ορισμένοι συνεπώς -και δεν αναφέρομαι μόνο στην Αίθουσα- κυρίως αρθρογράφοι κ.λπ. που επικαλούνται αλά καρτ τη διεθνή πρακτική και εκφράζουν την έκπληξή τους για το ότι η Ελλάδα είναι από τα λίγα, τα ελάχιστα κράτη που δεν έχουν θεσπίσει την ψήφο των αποδήμων, αποσιωπούν ότι όσα κράτη το έχουν κάνει -είναι τα περισσότερα, για να μην είναι απόλυτος- αυτό έχει γίνει με πολύ συγκεκριμένα κριτήρια και με πολύ συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Και αυτό είναι που διασφαλίζει και η πρόταση του ΚΚΕ.

Κατανοούμε φυσικά ότι υπάρχει ένας αριθμός, όχι μεγάλος, μεταναστών που έχουν πραγματικούς δεσμούς και επαφή με τη χώρα, που μπορεί να μείνει εκτός. Ας σκεφτούμε, όμως, τι κίνδυνοι υπάρχουν αν δεν μπει και κανένα κριτήριο.

Η πρόταση, λοιπόν, του ΚΚΕ βρισκόταν στον αντίποδα τόσο του σχεδίου της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑΣΟΚ και του ΜέΡΑ25. Μάλιστα άκουσα και τον κ. Βαρουφάκη να κάνει και κριτική στη Νέα Δημοκρατία, λέγοντας ότι υπαναχώρησε από τις αρχικές της θέσεις και δεν δίνει ψήφο σε όλους όσοι είναι εγγεγραμμένοι.

Είναι, όμως, μία πρόταση η οποία διαφοροποιείται και από την αρχική πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ. Για ποιο λόγο; Γιατί η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, αυτή που κατατέθηκε και στην προηγούμενη προτεινόμενη Βουλή και αναπτύχθηκε και εδώ από τον Γενικό Εισηγητή, κατά τη γνώμη μας άνοιγε και ανοίγει μία επικίνδυνη κερκόπορτα. Ποια είναι αυτή; Επιτρέπει την άσκηση του δικαιώματος ψήφου με βάση το απεριόριστο δικαίο του αίματος, έστω κι αν αυτό γίνεται για ένα περιορισμένο αριθμό Βουλευτών που μπορεί να αυξομειώνεται, έστω και εάν αυτό γίνεται χωρίς την προσμέτρηση στον γενικό εκλογικό συσχετισμό. Δίνει, όμως, αυτό το δικαίωμα δυνητικά σε πάνω από τρία εκατομμύρια -όπως ανέφερε ο κ. Κατρούγκαλος εδώ- ανοίγοντας αυτήν την κερκόπορτα.

Θεωρούμε θετικό ότι έγινε συζήτηση και στη διακομματική Επιτροπή γύρω από τις συγκεκριμένες προτάσεις του ΚΚΕ. Τονίσαμε, όμως, ότι η τελική μας στάση θα διαμορφωθεί με την κατάθεση του νομοσχεδίου της Κυβέρνησης και εφόσον φυσικά αυτές οι προτάσεις θωρακιστούν και

συνταγματικά, για να μην υπάρχει η παραμικρή αμφιβολία ή αμφισβήτηση ότι έρχονται σε αντίθεση με το άρθρο 51 του Συντάγματος με δεδομένο ότι δεν υπάρχουν αντισυνταγματικές συνταγματικές διατάξεις.

Αυτές οι προϋποθέσεις -συμφωνώ με όσους το έθεσαν- δεν συνιστούν ούτε περιορισμό ούτε απώλεια του εκλογικού δικαιώματος. Δεν χάνει κάποιος το εκλογικό δικαίωμα εξαιτίας αυτών των προϋποθέσεων. Είναι τρόποι, προϋποθέσεις διευκόλυνσης της άσκησης του εκλογικού δικαιώματος μέσω της ένταξης στους ειδικούς εκλογικούς καταλόγους του εξωτερικού.

Όσοι δεν έχουν τις προϋποθέσεις για να ενταχθούν σε αυτούς τους καταλόγους δεν σημαίνει ότι χάνουν το δικαίωμα ψήφου. Γιατί αν ήταν έτσι, το γεγονός ότι όλα αυτά τα χρόνια δεν είχε καθιερωθεί η ψήφος των αποδήμων, αυτό σημαίνει ότι όλες οι εκλογές ήταν αντισυνταγματικές, αν προεκτείνουμε αυτόν τον τρόπο σκέψης.

Αναφορικά με την πρόταση της Κυβέρνησης που υιοθετήθηκε από τη Νέα Δημοκρατία για την τροποποίηση του άρθρου 54, στην πρόταση αυτή δίνεται η δυνατότητα ο εφαρμοστικός νόμος του άρθρου 51, των διακοσίων ψήφων, να θεσπίζει μια σειρά από προϋποθέσεις για την άσκηση του δικαιώματος ψήφου από τον τόπο διαμονής και αναφέρει ενδεικτικά ως προϋπόθεση την ύπαρξη χρόνου απουσίας ή παρουσίας στη χώρα και την κατοχή ΑΦΜ.

Ως προς την πρώτη προϋπόθεση, τον χρόνο απουσίας ή παρουσίας, εμείς είμαστε γενικά σύμφωνοι. Δεν συμφωνούμε, όμως, με την περιοριστική αναφορά στο Σύνταγμα για κατοχή ΑΦΜ, γιατί δεν αποδίδει το περιεχόμενο της προϋπόθεσης που θέτουμε, δηλαδή την ύπαρξη πραγματικού οικονομικού, κοινωνικού δεσμού.

Και μάλιστα τις τελευταίες ημέρες είχαμε μια εξέλιξη, που δεν μπορούμε να μην την πάρουμε υπόψη μας. Ποια είναι αυτή η εξέλιξη; Στα σχέδια της Κυβέρνησης, όπως πληροφορηθήκαμε το Σαββατοκύριακο, είναι να καταργηθεί και ο Αριθμός Φορολογικού Μητρώου και ο αριθμός ΑΜΚΑ και να αντικατασταθούν αυτοί οι αριθμοί με έναν γενικό αριθμό πολίτη -δεν ξέρω πως θα λέγεται- που θα τον αποκτά μάλιστα κάποιος ήδη από τη γέννησή του, από το μαιευτήριο, όπως λένε. Άρα, η κατοχή και μόνο ενός τέτοιου αριθμού δεν πιστοποιεί κανέναν πραγματικό δεσμό με τη χώρα, που εμείς θέτουμε ως προϋπόθεση.

Και, δεύτερον, κατά τη γνώμη μας, θα πρέπει να θωρακιστεί συνταγματικά και η αυτοπρόσωπη παρουσία ενόψει των εξής δεδομένων: Το άρθρο 51 κάνει λόγο για δυνατότητα επιστολικής ψήφου ή άλλου πρόσφορου μέσου για την ψήφο των αποδήμων. Συνεπώς θα πρέπει να υπάρξει μια διατύπωση στο πνεύμα ότι η αυτοπρόσωπη παρουσία σε εκλογικά τμήματα του εξωτερικού –και εδώ δεν το περιορίζουμε μόνο σε κτήρια διπλωματικών αποστολών, όπως πρεσβείες και προξενεία, αλλά μπορούν να υπάρχουν και άλλοι χώροι όπου να συγκροτούνται εκλογικά τμήματα- είναι πρόσφορο μέσο, κατά την έννοια του άρθρου 51 του Συντάγματος, έτσι ώστε και εδώ να μην υπάρξει οποιαδήποτε αμφισβήτηση περί της συνταγματικότητας της αυτοπρόσωπης παρουσίας.

Άκουσα και τις παρατηρήσεις που έγιναν πριν από τον κ. Κατρούγκαλο σε σχέση με τον Ελληνισμό της Διασποράς έτσι ώστε να υπάρχει ενιαία ορολογία. Ίσως επιδιώκεται μέσα από αυτό κάποιος που μπορεί να μην ψηφίζει από τον τόπο διαμονής, να μπορεί να εκλέγεται στο ψηφοδέλτιο της Επικρατείας. Αν είναι αυτό, πρέπει να διευκρινιστεί.

Και το δεύτερο είναι πιο σημαντικό σε σχέση με τον απλό νόμο του άρθρου 51, το άρθρο 54. Πρέπει να αναφερόμαστε στο άρθρο 51 στην αυξημένη πλειοψηφία των διακοσίων ψήφων.

Τέλος, υπάρχει ένα γενικότερο ζήτημα που τέθηκε όλο αυτό το διάστημα στη συζήτηση που έγινε για την ψήφο των αποδήμων. Ποιο είναι αυτό; Η επίκληση της ισοτιμίας, δηλαδή ότι πρέπει να θεσπίσουμε την ψήφο των αποδήμων γιατί αυτό επιβάλλει η ισοτιμία της ψήφου. Μόνο που αυτό, δηλαδή η ισοτιμία της ψήφου και αυτή η επίκληση γίνεται επιλεκτικά. Γιατί ούτε σήμερα -το έχω ξαναπεί και ο κ. Γεραπετρίτης διαφωνεί συνταγματικά με αυτό, όμως, είναι μια πολιτική τοποθέτηση- υπάρχει ισοτιμία της ψήφου. Δεν μπορούμε να δεχθούμε ότι υπάρχει ισοτιμία της ψήφου, έστω και με την τυπική της έννοια -γιατί ουσιαστικά δεν υπάρχει ούτως ή άλλως- όταν υπάρχουν πλαφόν, όταν υπάρχουν μόνους στον εκλογικό νόμο.

Και η πρόταση που γίνεται από τον ΣΥΡΙΖΑ στο σημείο αυτό δεν αποκλείει ούτε το πλαφόν, που το επιτρέπει να υφίσταται, το πλαφόν του 3% ή ένα άλλο, ούτε όμως το μόνους. Γιατί λέει ότι μπορεί η κατανομή των εδρών να αποκλίνει μέχρι 10% από το αποτέλεσμα των εκλογών.

Άρα, δεν μπορεί να υπάρχει ισοτιμία της ψήφου ούτε καν τυπική, όταν υπάρχουν στο εκλογικό νόμο αυτού του είδους οι προϋποθέσεις. Εμείς υποστηρίζουμε σταθερά την απλή και ανόθευτη αναλογική που είναι ασυμβίβαστη με την οποιαδήποτε ύπαρξη μόνους και πλαφόν.

**Α.5. Εισήγηση του Γενικού Αγορητή της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ – ΚΥΡΙΑΚΟΣ
ΒΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, κ. Κωνσταντίνου Χήτα**

Επί της αρχής και επί των θεματικών ενοτήτων των αναθεωρητέων διατάξεων

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, βρισκόμαστε μπροστά στην κορυφαία διαδικασία του πολιτικού συστήματος της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αυτής της αναθεώρησης του καταστατικού χάρτη του Νομικού Προσώπου του Κράτους.

Σύμφωνα με τον επιστημονικό ορισμό: «Κράτος είναι λαός, οργανωμένος σε νομικό πρόσωπο, ο οποίος κατοικεί σε μια ορισμένη εδαφική επικράτεια, εντός της οποίας ασκεί πρωτογενή και κυρίαρχη εξουσία».

Από τον πιο πάνω ορισμό βλέπουμε ότι αποκλειστικός μέτοχος του νομικού προσώπου «κράτος» είναι ο λαός (με τη στενή έννοια, δηλαδή το εκλογικό σώμα, δηλ. οι πολίτες) και πολίτευμα είναι ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους, που ορίζεται στον καταστατικό του χάρτη. Φυσικά, το ανώτατο και κυρίαρχο όργανο, δηλαδή ο λαός, είναι εκείνος που έχει το δικαίωμα να ασκεί πρωτογενή και κυρίαρχη εξουσία. Αυτό σημαίνει ότι η εξουσία του δεν προέρχεται από κάποια άλλη δύναμη, αλλά πηγάζει αποκλειστικά από τον ίδιο το λαό, ο οποίος φυσικά μπορεί να συγκροτεί κράτος και να φτιάχνει μόνος του το Σύνταγμά του (τον καταστατικό του χάρτη). Όμως, στο δικό μας πολίτευμα δεν εμπλέκεται πουθενά ο λαός σε όλη αυτή την συνταγματική διαδικασία, που είναι αποκλειστικά δική του αρμοδιότητα.

Βρισκόμαστε μεν μπροστά στην κορυφαία διαδικασία της τροποποίησης του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους, όμως οι προς αναθεώρηση διατάξεις, που ήρθαν από την προτεινόμενη Βουλή, δεν δείχνουν πολιτική γενναιότητα για ριζικές τομές.

Η σημερινή παγκόσμια ασύμμετρη πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης, όπου από το ένα μέρος έχουμε το πανίσχυρο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα έξω από τα κράτη ανεξέλεγκτο και από την άλλη αδύναμες παθητικές εθνικές κυβερνήσεις, που εξαναγκάζονται να κάνουν εσωτερικούς νόμους τις εντολές της παγκοσμιοποίησης σε βάρος των λαών τους ή να υπογράφουν διεθνείς συνθήκες (σαν αυτή του Μαρακές), πάλι σε βάρος των λαών τους, επιβάλλει όλη αυτή η κατάσταση σε όλους τους πολιτικούς του πλανήτη, να είναι πιο γενναίοι σε ότι αφορά την οργάνωση και τη λειτουργία των κρατών τους, με αποκλειστικό γνώμονα την ισχυροποίηση των εθνικών κοινωνιών απέναντι στην επιθετική παγκοσμιοποίηση.

Από το ένα μέρος λοιπόν έχουμε ένα παγκόσμιο ανεξέλεγκτο οικονομικό σύστημα, το οποίο επιδιώκει την κατάργηση των εθνικών συνόρων, προκειμένου να διακινεί ελεύθερα κεφάλαια, εμπορεύματα και εργασία - μετανάστες και από το άλλο τις πατρίδες.

Αυτή λοιπόν η κατάσταση, μας επιβάλλει να προβούμε σε γενναίες αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους.

Η παγκοσμιοποίηση λατρεύει την υπερσυγκέντρωση των εξουσιών εντός των εθνικών κοινωνιών σε ένα κέντρο, γιατί έτσι μπορεί να ελέγχει αποτελεσματικότερα και να εκμεταλλεύεται τις ίδιες τις κοινωνίες, μέσω του ελέγχου της κεντρικής πολιτικής εξουσίας. Τους στόχους αυτούς υπηρετούν τόσο η Νεοφιλελεύθερη Νεοδεξιά όσο και η Νεοαριστερά.

Αντίθετα, η δική μας ιδεολογική πρόταση, η πρόταση της Ελληνικής Λύσης είναι η ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση. Δηλαδή η αποκέντρωση της πολιτικής εξουσίας και η διάχυσή της εντός των εθνικών κοινωνιών για ενδυνάμωσή τους.

Και η κοινωνία είναι πράγματι ισχυρή όταν οι πολίτες συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων. Δηλαδή σε αντίθεση με τα κελεύσματα της παγκοσμιοποίησης, περί συγκεντρωτικής εξουσίας, εμείς προτάσσουμε την αποκέντρωση της εξουσίας και τη συμμετοχή των πολιτών στη λήψη των αποφάσεων που τους αφορούν για μια δυνατή ενεργό κοινωνία. Θέλουμε μια δυναμική δημοκρατία που θα μπορεί να ενσωματώνει τη λαϊκή βούληση σε κάθε στιγμή και όχι μια στατική απολιθωμένη δημοκρατία, που ούτε τη βούληση του λαού μπορεί να ενσωματώσει, ούτε τις αλλαγές των καιρών μπορεί να παρακολουθήσει.

Με βάση λοιπόν τις ανωτέρω σκέψεις, η προτεινόμενη αναθεώρηση του καταστατικού χάρτη της χώρας δεν είναι γενναία. Αντίθετα, έτσι όπως εισάγεται και με βάση τις κοινοβουλευτικές δυνάμεις στην παρούσα αναθεωρητική βουλή, τελικά θα ευθυγραμμιστεί ακόμα πιο πολύ με τους στόχους της παγκοσμιοποίησης.

Η Ελληνική Λύση, δεν είχε την ευκαιρία να τοποθετηθεί στην προτεινόμενη Βουλή σε θέματα που θεωρούμε ότι είναι πολύ σημαντικά.

Η προτεινόμενη Βουλή:

1) Δεν τόλμησε να προχωρήσει έστω σε πρόταση αλλαγής του τρόπου εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από το λαό με αυξημένες αρμοδιότητες.

2) Δεν τόλμησε να προτείνει επιτέλους τη σύσταση Συνταγματικού Δικαστηρίου, για τον καθολικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων και την προστασία του λαού, όπως έχουν όλα σχεδόν τα άλλα κράτη.

3) Δεν τόλμησε καν να αγγίξει το άρθρο 110 για την αναθεώρηση του Συντάγματος, ώστε να πάψει το Σύνταγμα να αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα του πολιτικού προσωπικού. Δεν έπερασε καν ως σκέψη η δυνατότητα εμπλοκής του λαού στις διαδικασίες τις σχετικές με την αναθεώρηση του Συντάγματος, όπως ισχύει σε πολλά άλλα κράτη. Εμείς προτείνουμε τη εκκίνηση της διαδικασίας αναθεώρησης και από το λαό, με τη συγκέντρωση 200.000 υπογραφών. Γιατί άραγε έχουμε την κοινωνία εξοστρακισμένη έξω από το πολιτικό σύστημα να ιδιωτεύει; Δεν αξίζει άραγε αυτός ο υπερήφανος λαός που γέννησε τη δημοκρατία να ορίζει μόνος του τις τύχες του; Τι μας εμποδίζει άραγε να του δώσουμε αυτές τις εξουσίες;

4) Δεν τόλμησε να αγγίξει το ασυμβίβαστο βουλευτή και υπουργού, ώστε να υπάρξει πραγματική διάκριση των εξουσιών και να σταματήσει το ρουσφέτι στη χώρα μας.

5) Δεν τόλμησε να προτείνει την κατάργηση του άρθρου 86 που αφήνει ατιμώρητους υπουργούς και πρωθυπουργούς

6) Δεν προτάθηκε η ανεξαρτητοποίηση της Δικαιοσύνης, με τη μη επιλογή της ηγεσίας της από την κυβέρνηση.

7) Έρχονται στην παρούσα αναθεωρητική Βουλή σημαντικότερα θέματα άμεσης δημοκρατίας, όπως δημοψηφίσματα με λαϊκή πρωτοβουλία και προτάσεις νόμων με λαϊκή πρωτοβουλία (που τέθηκαν κυρίως από τον ΣΥΡΙΖΑ), αν και με υπερβολικές απαιτήσεις, σε ότι αφορά τον αριθμό των απαιτούμενων υπογραφών (εμείς λέμε 100.000 και 30.000 αντίστοιχα), όμως απορρίπτονται μετ' επαίνων από την έχουσα την πλειοψηφία ΝΔ, η οποία θεωρεί αυτή τη λαϊκή συμμετοχή επικίνδυνη!!! Έτσι όμως δεν κάνουμε τίποτα.

Μετά από 45 περίπου μεταπολιτευτικά χρόνια, η Γ΄ Ελληνική Δημοκρατία οδήγησε τη χώρα και το λαό στη χρεοκοπία, την οποία όλοι ζήσαμε και ζούμε. Αυτή η δημοκρατία απέτυχε και αντί εμείς να φανούμε γενναίοι και να συμφωνήσουμε όλοι μαζί ριζικές τομές, ώστε να περάσουμε στην Δ΄ Ελληνική Δημοκρατία και να ανοίξουμε τους ορίζοντες της ελληνικής κοινωνίας στον 21ο αιώνα, εμείς αντίθετα συνεχίζουμε τον ίδιο τον παλιό δρόμο που οδήγησε σε υποθήκευση της χώρας για όλο τον 21ο αιώνα.

Σε λίγο θα γιορτάσουμε τα 200 χρόνια από την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, όμως δυστυχώς είμαστε σε μια άλλη σκλαβιά, αυτή των δανειστών. Χάσαμε το όνομα της Μακεδονίας, με ότι αυτό συνεπάγεται και ταυτόχρονα ο Τούρκος είναι πάλι εδώ και αξιώνει τμήματα της ελληνικής επικράτειας. Η Γ΄ Ελληνική Δημοκρατία λοιπόν απέτυχε και πρέπει να προχωρήσουμε το ταχύτερο στην Δ΄ Ελληνική Δημοκρατία.

ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΜΑΣ

Στα πλαίσια και στα περιθώρια των προς αναθεώρηση διατάξεων που έστειλε η προτείνουσα Βουλή στην παρούσα αναθεωρητική Βουλή, οι προτάσεις του κόμματός μας έχουν ως εξής:

1) Άρθρο 21 παράγραφοι 1, 3 και προσθήκη παραγράφου 7

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ, ΓΑΜΟΥ, ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ,
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΕΣ

Παράγραφος 1

Να αλλάξει η φράση "υπό την προστασία του κράτους" και να γίνει"

«υπό την προστασία και την εγγύηση του κράτους».

Παράγραφος 3

Το κράτος θα πρέπει να αναλάβει πραγματικές ευθύνες έναντι των πολιτών του, γι' αυτό προτείνεται τροποποιηθεί η παράγραφος ως εξής:

«Το κράτος έχει υποχρέωση να μεριμνά για την υγεία των πολιτών και να λαμβάνει ειδικά μέτρα για την προστασία του γήρατος, της αναπηρίας και την περίθαλψη των απόρων.

Το κράτος είναι συνυπεύθυνο, μαζί με τους αντίστοιχους ιδιωτικούς φορείς, για την καταλληλότητα των προϊόντων που κυκλοφορούν στην αγορά και μπορούν να προκαλέσουν βλάβες στην υγεία των πολιτών»

Προσθήκη παραγράφου 7

Τα βασικά κοινωνικά αγαθά πρέπει να ανήκουν στο δημόσιο και ως εκ τούτου προτείνεται να προστεθεί νέα παράγραφος στο πιο πάνω άρθρο, η οποία να έχει ως εξής:

«Βασικά κοινωνικά αγαθά, εντός της επικράτειας, όπως το νερό, η ηλεκτρική ενέργεια, οι υδρογονάνθρακες και κάθε είδους ενέργεια, καθώς και τα δίκτυα διανομής τους, ανήκουν στο κράτος και ελέγχονται από το κράτος. Το ίδιο ισχύει και για τις βασικές υποδομές, όπως οδικά δίκτυα, σιδηροδρομικά δίκτυα, αεροδρόμια, λιμάνια»

2) Άρθρο 22 παράγραφοι 4 και 5

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Παράγραφος 4:

Να προστεθεί νέο εδάφιο στην ανωτέρω παράγραφο για την προσφορά κοινωνικής εργασίας, η οποία να έχει ως εξής: «Επιτρέπεται, κατ' επιλογή του καταδικασθέντος, η προσφορά κοινωνικής εργασίας, σύμφωνα με τα οριζόμενα στον Ποινικό Κώδικα»

Παράγραφος 5:

Το κράτος πρέπει να αναλάβει υποχρέωση για την κοινωνική ασφάλιση, ως εκ τούτου προτείνεται να διαμορφωθεί η παράγραφος αυτή ως εξής:

«Το κράτος έχει υποχρέωση για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων».

3) Άρθρο 28 παράγραφος 2

ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

Κάθε διεθνής συνθήκη, που έχει να κάνει με την εθνική κυριαρχία ή αλλοιώνει εθνικά χαρακτηριστικά, πρέπει να κυρώνεται με δημοψήφισμα. Προτείνεται λοιπόν να γίνει νέα διατύπωση της ανωτέρω παραγράφου ως εξής:

«Κάθε διεθνής συνθήκη ή διεθνής συμφωνία η οποία:

1) αναγνωρίζει σε όργανα διεθνών οργανισμών αρμοδιότητες που προβλέπονται από το Σύνταγμα

2) εκχωρεί ή περιορίζει άσκηση εθνικής κυριαρχίας

3) αλλοιώνει την ιστορική, πολιτιστική και θρησκευτική διαδρομή του ελληνισμού,

απαιτείται να κυρωθεί με δημοψήφισμα στο οποίο θα συμμετάσχει το 50% τουλάχιστον του εκλογικού σώματος, διαφορετικά η συνθήκη ή η συμφωνία δεν ισχύει».

4) Άρθρο 32 παράγραφος 4

ΕΚΛΟΓΗ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Παράγραφος 4

Η πρόταση της Ελληνικής Λύσης είναι πάγια η εξής:

Τον ΠτΔ να τον εκλέγει άμεσα ο λαός, έπειτα από προτάσεις υποψηφιοτήτων είτε από 10 βουλευτές, είτε από 30.000 πολίτες. Και μάλιστα στον ΠτΔ θα πρέπει να επιστρέψουν οπωσδήποτε οι εξουσίες που είχε κατά το Σύνταγμα του 1975, και ακόμα πιο διευρυμένες. Στην κορυφή της εκτελεστικής εξουσίας, θα πρέπει να υπάρχουν δικλίδες ασφαλείας και όχι η πρωθυπουργική μονοκρατορία.

Επειδή όμως αυτό δεν μπορεί να γίνει, με βάση την δρομολογηθείσα αναθεώρηση, προτείνουμε ως ελάχιστη υποχώρηση και προκειμένου να μην διαλύεται η Βουλή, η διατύπωση της ανωτέρω παραγράφου να γίνει ως εξής:

«Αν δεν επιτευχθεί ούτε κατά την τρίτη ψηφοφορία η αυξημένη αυτή πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών, τότε η ψηφοφορία θα επαναλαμβάνεται ανά 15 ημέρες, μέχρις ότου

εκλεγεί ΠτΔ με αυτή την πλειοψηφία, χωρίς να υπάρχει δέσμευση ως προς τα πρόσωπα που θα είναι κάθε φορά υποψήφια».

5) Άρθρο 37 παράγραφος 2

ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΚΑΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Προτείνουμε στην ίδια παράγραφο, να προστεθεί νέο εδάφιο για ασυμβίβαστο βουλευτικής και υπουργικής ιδιότητας, ως εξής:

«Όταν βουλευτής αναλάβει καθήκοντα υπουργού, αποβάλλει αυτομάτως τη βουλευτική του ιδιότητα και τη θέση του καταλαμβάνει ο πρώτος επιλαχών».

6) Άρθρο 38 παράγραφος 2

ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ, ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ

Παράγραφος 2

Προκειμένου να μην μένει η χώρα ακυβέρνητη, αν συμβεί κάτι στον πρωθυπουργό, προτείνουμε να αλλάξει το πρώτο εδάφιο της παραγράφου αυτής ως εξής και να καταργηθεί το τρίτο:

«Αν ο πρωθυπουργός παραιτηθεί, εκλείψει ή αδυνατεί για λόγους υγείας να εκτελέσει τα καθήκοντά του, πρωθυπουργός ορκίζεται ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, ο οποίος διορίζεται υποχρεωτικά στη θέση αυτή, πριν την αρχική παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση της οποίας είναι αντιπρόεδρος».

7) Άρθρο 44 παράγραφος 2

ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

Προκειμένου να εισαχθούν θεσμοί άμεσης δημοκρατίας και συμμετοχής του λαού στη λήψη των αποφάσεων και να αποκεντρωθεί η πολιτική εξουσία προς τους πολίτες, προτείνεται να αλλάξει η παράγραφος αυτή ως εξής:

«Δημοψήφισμα προκηρύσσεται υποχρεωτικά από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, όταν το ζητήσει η Βουλή με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών ή το ζητήσουν ενυπογράφως 100.000 πολίτες».

8) Άρθρο 54 παράγραφος 1 και 4

ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ, ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ, ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ, ΨΗΦΟΣ ΑΠΟΔΗΜΩΝ

Παράγραφος 1

Προτείνεται να θεσπιστεί πάγιο εκλογικό σύστημα αυτό της απλής αναλογικής και ως εκ τούτου να αλλάξει η παράγραφος αυτή ως εξής:

«Πάγιο εκλογικό σύστημα για την εκλογή των βουλευτών είναι το σύστημα της απλής αναλογικής, δηλαδή της απόλυτης αναλογίας ψήφων και εδρών.

Με νόμο ορίζεται το όριο εισόδου στη Βουλή ενός κόμματος, το οποίο δεν μπορεί να ξεπεράσει το 3% του συνόλου των εγκύρων ψήφων»

Παράγραφος 4

Σε ότι αφορά την ψήφο των απόδημων, προτείνεται να προστεθεί τέταρτη παράγραφος, κατά ένα μέρος όπως έχει αποφασιστεί από τη διακομματική, με δική μας όμως προσθήκη για τους βουλευτές επικρατείας που θα εκλέγονται και η οποία να έχει ως εξής:

«4. Με τον νόμο της παραγράφου 4 του άρθρου 51 μπορεί να τίθενται προϋποθέσεις στην άσκηση του εκλογικού δικαιώματος στον τόπο διαμονής τους από τους εκλογείς που βρίσκονται έξω από την Επικράτεια, όπως η κατοχή αριθμού φορολογικού μητρώου, ο χρόνος απουσίας από τη χώρα ή η παρουσία στη χώρα για ορισμένο χρόνο στο παρελθόν.

Με τον νόμο της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου μπορεί να καθιερώνονται μία ή περισσότερες εκλογικές περιφέρειες απόδημου Ελληνισμού, κατά παρέκκλιση της παραγράφου 2 του παρόντος άρθρου.

Στην περίπτωση αυτή, πέντε μέχρι δέκα βουλευτές θα εκλέγονται ενιαία για ολόκληρη την Επικράτεια, από τον ελληνισμό της διασποράς, ανάλογα με τον αριθμό των ψήφων του εξωτερικού που έλαβε το κάθε κόμμα, σύμφωνα με το εκλογικό μέτρο που θα ορίζει ο εκλογικός νόμος της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου. Ο αριθμός των βουλευτών που εκλέγονται με την προηγούμενη παράγραφο και μέχρι δέκα πέντε βουλευτές, θα είναι ίσος με τη διαφορά μέχρι τη συμπλήρωση είκοσι βουλευτών συνολικά και για τις δύο περιπτώσεις».

9) Άρθρο 56 (προσθήκη παραγράφου 5)

ΚΩΛΥΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΙΜΟΤΗΤΑΣ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ

Δεν πρέπει να εκλέγεται κάποιος βουλευτής πάνω από τρεις φορές και έτσι να δημιουργείται κληρονομικότητα, επάγγελμα πολιτικού και διαφθορά, γι' αυτό προτείνεται να προστεθεί 5η παράγραφος ως εξής:

«Δεν μπορούν να ανακηρυχθούν υποψήφιοι ούτε να εκλεγούν βουλευτές, εκείνοι που εξελέγησαν οποτεδήποτε τρεις φορές βουλευτές, ανεξάρτητα από τη διάρκεια της αντίστοιχης εκλογικής περιόδου».

10) Άρθρο 62

ΑΣΥΛΙΑ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ

Η πρόταση εδώ είναι καμία ασυλία.

Εναλλακτική όμως πρόταση, η οποία αλλάζει πλήρως τα μέχρι τώρα δεδομένα, είναι και η εξής:

«1. Όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος ο βουλευτής δεν διώκεται χωρίς άδεια του Σώματος, για ψήφο που έδωσε στη Βουλή, για τις αγορεύσεις του εντός της Βουλής και για γνώμη που διατύπωσε στα πλαίσια των βουλευτικών του καθηκόντων, εφόσον τόσο οι αγορεύσεις όσο και οι γνώμες του αυτές δεν θίγουν συγκεκριμένα πρόσωπα με συκοφαντική δυσφήμιση.

2. Δεν απαιτείται άδεια σε αυτόφωρα κακουργήματα ή πλημμελήματα».

11) Άρθρο 68 παράγραφος 2

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

Προτείνουμε να δοθούν δικαιώματα στη μειοψηφία και ως εκ τούτου να τροποποιηθεί το πρώτο εδάφιο της παραγράφου αυτής ως εξής:

«Η Βουλή συνιστά από τα μέλη της εξεταστικές επιτροπές, με απόφασή της που λαμβάνεται με πλειοψηφία των δύο πέμπτων του συνόλου των βουλευτών, ύστερα από πρόταση του ενός πέμπτου του συνόλου των βουλευτών ή του συνόλου της εκλεγείσας κοινοβουλευτικής ομάδας οποιουδήποτε κοινοβουλευτικού κόμματος».

12) Άρθρο 73

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΤΑΣΗΣ ΝΟΜΩΝ

Προκειμένου να εισαχθούν και εδώ θεσμοί άμεσης δημοκρατίας και συμμετοχής του λαού στη λήψη των αποφάσεων, προτείνεται να αλλάξει ολόκληρο το άρθρο αυτό ως εξής:

«Το δικαίωμα πρότασης νόμων ανήκει στη Βουλή, στην Κυβέρνηση και στο λαό.

Πρόταση στη Βουλή για ψήφιση ή τροποποίηση νόμου από τους πολίτες είναι νόμιμη εφόσον περιλαμβάνει ακριβές σχέδιο νόμου μετά της αιτιολογικής του έκθεσης και συνοδεύεται από υπογραφές τριάντα χιλιάδων πολιτών. Η εισαγωγή προς συζήτηση και ψήφιση στη Βουλή, γίνεται με την διαδικασία που προβλέπεται για τις προτάσεις νόμων της Κυβέρνησης και της Βουλής.»

13) Άρθρο 84 παράγραφος 2

ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ, ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΕΔΗΛΩΜΕΝΗΣ

Προτείνεται να αντικατασταθεί το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου αυτής, προκειμένου να δοθούν δικαιώματα στη μειοψηφία, ως εξής:

«Η Βουλή μπορεί με απόφασή της να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την Κυβέρνηση ή από μέλος της. Πρόταση δυσπιστίας μπορεί να υποβληθεί χωρίς κανένα χρονικό περιορισμό αφότου η Βουλή απέρριψε προηγούμενη πρόταση.

Η πρόταση δυσπιστίας αρκεί να είναι υπογραμμένη είτε από το ένα έκτο του συνόλου των βουλευτών, είτε από το σύνολο των εκλεγέντων βουλευτών οποιουδήποτε κοινοβουλευτικού κόμματος και να περιλαμβάνει σαφώς τα θέματα για τα οποία θα διεξαχθεί η συζήτηση».

14) Άρθρο 86 παράγραφος 3 και εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης

ΔΙΩΞΗ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

Η πρόταση εδώ είναι ξεκάθαρη. Πλήρης κατάργηση του άρθρου 86.

Επειδή όμως αυτή η πρόταση δεν μπορεί να εξετασθεί στη δρομολογηθείσα αναθεώρηση, επειδή δεν έχει ολοκληρω το άρθρο προς αναθεώρηση, προτείνονται τα εξής, προκειμένου να δοθούν δικαιώματα ελέγχου και στη μειοψηφία και προκειμένου εμμέσως να καταργηθεί ουσιαστικά το άρθρο αυτό:

Παράγραφος 3

«Πρόταση άσκησης δίωξης υποβάλλεται από δέκα βουλευτές ή από το σύνολο της κοινοβουλευτικής ομάδας οποιουδήποτε κοινοβουλευτικού κόμματος. Η Βουλή, με απόφασή της που λαμβάνεται με την πλειοψηφία του ενός τρίτου του όλου αριθμού των βουλευτών, συγκροτεί ειδική κοινοβουλευτική επιτροπή για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης, διαφορετικά, η πρόταση απορρίπτεται ως προδήλως αβάσιμη. Το πόρισμα της επιτροπής του προηγούμενου εδαφίου εισάγεται στην Ολομέλεια της Βουλής η οποία αποφασίζει για την άσκηση ή μη δίωξης. Η σχετική απόφαση λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών, οι οποίοι δεν μπορεί να είναι κάτω από τα δύο τρίτα του όλου αριθμού των βουλευτών».

Ερμηνευτική δήλωση άρθρου 86

Επειδή πρέπει να αποφεύγεται το κουκούλωμα των εγκλημάτων των υπουργών, προτείνεται να τεθεί ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 86, η οποία να έχει ως εξής:

«Στο δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 2, νοείται πως, αν στο πλαίσιο οποιασδήποτε ανάκρισης, προανάκρισης, προκαταρκτικής εξέτασης ή διοικητικής εξέτασης και μέχρι πέρατος αυτών, προκύψουν στοιχεία, δυνάμενα να θεμελιώσουν ποινική ευθύνη για τα πρόσωπα της παραγράφου 1, αυτά διαβιβάζονται χωρίς καθυστέρηση στη Βουλή από αυτόν που ενεργεί την ανάκριση, προανάκριση ή εξέταση».

15) Άρθρο 96 παράγραφος 5

ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Να υπάρξει εξίσωση στρατιωτικών και πολιτικών δικαστών.

16) Άρθρο 101Α

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΕΣ ΑΡΧΕΣ

Αντί να υπάρχουν Ανεξάρτητες Αρχές, θα έπρεπε να δουλεύουν σωστά το Κράτος και το πολίτευμα.

Παρόλα αυτά και επειδή έχει δρομολογηθεί η σχετική αναθεώρηση, προτείνεται να προστεθεί νέο εδάφιο στην παράγραφο 1, το οποίο να δυσκολεύει την δημιουργία νέων Αρχών, ως εξής:

«Ανεξάρτητες αρχές είναι όσες αναγνωρίζει το Σύνταγμα και όσες ιδρύονται με νόμο που ψηφίζεται με την αυξημένη πλειοψηφία των δύο τρίτων του όλου αριθμού των βουλευτών».

Επίσης να προστεθεί δεύτερο εδάφιο στην παράγραφο 3, προκειμένου οι Ανεξάρτητες Αρχές να ελέγχονται από τη Βουλή, ως εξής:

«Οι ανεξάρτητες αρχές υπόκεινται στον έλεγχο της Βουλής για πράξεις ή παραλήψεις τους».

17) Άρθρο 102 παράγραφος 2

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Προκειμένου να έλθει η πραγματική άμεση δημοκρατία στους ΟΤΑ, η παράγραφος 2 προτείνεται να τροποποιηθεί ως εξής:

«Οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης έχουν διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια. Οι αρχές τους εκλέγονται με καθολική και μυστική ψηφοφορία, από τους Έλληνες πολίτες, εγγεγραμμένους στους ανάλογους εκλογικούς καταλόγους, με διαφορετικό ψηφοδέλτιο για δήμαρχο ή περιφερειάρχη κατά περίπτωση, οι οποίοι θα εκλέγονται με απόλυτη πλειοψηφία και με διαφορετικό για τα αντίστοιχα συμβούλια, για τα οποία θα ισχύει η εκλογή τους με το σύστημα της απλής αναλογικής.

Σε περίπτωση που υποψήφιος δήμαρχος ή περιφερειάρχης δεν συγκέντρωσε απόλυτη πλειοψηφία, η εκλογή θα επαναλαμβάνεται την επόμενη Κυριακή, μεταξύ των δύο σχετικώς πλειοψηφισάντων».

Με συλλογή υπογραφών πολιτών που εκπροσωπούν το 5% του εκλογικού σώματος κάθε οργανισμού τοπικής αυτοδιοίκησης, θα προκηρύσσεται υποχρεωτικά δεσμευτικό τοπικό δημοψήφισμα για οποιοδήποτε θέμα αρμοδιότητας του αντίστοιχου ΟΤΑ.

Ο εκάστοτε νόμος για την τοπική αυτοδιοίκηση, υποχρεωτικά θα περιλαμβάνει τις διαδικασίες συγκρότησης και σύγκλισης τοπικών συνελεύσεων, των οποίων οι αποφάσεις θα είναι δεσμευτικές για τον αντίστοιχο οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης.

Ενώπιον της ανωτέρω λαϊκής συνέλευσης, τα αιρετά όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης θα λογοδοτούν δημόσια, προς τους πολίτες, σύμφωνα με όσα προβλέπει ο νόμος για την τοπική αυτοδιοίκηση».

Κλείνοντας, πρέπει να επισημάνουμε ότι μας δίνεται μία μεγάλη ευκαιρία με τη συνταγματική αναθεώρηση, να ενεργοποιήσουμε τους πολίτες και να ενισχύσουμε τη λαϊκή βούληση με την καθιέρωση της ανόθευτης και αυθεντικής συμμετοχής των πολιτών. Να αποκεντρώσουμε την πολιτική εξουσία προς τα χέρια του απλού πολίτη και έτσι να εισάγουμε την κοινωνία στο πολιτικό σύστημα.

Πράγματι, η συμμετοχή του πολίτη στα κοινά, θα αναβαθμίσει το πολιτικό σύστημα, το ήθος του κοινοβουλευτισμού και τον πολιτισμό μας και κυρίως θα θέσει ανυπέβλητα εμπόδια στην παγκοσμιοποίηση. Από την αρχή όμως της λειτουργίας της επιτροπής για την αναθεώρηση του Συντάγματος, βρεθήκαμε σε έναν διάλογο «κωφών». Δεν υπήρξε κανένας ουσιαστικός διάλογος, παρά απλοί μονόλογοι για τα ΜΜΕ και τα πρακτικά. Πουθενά δεν είδαμε τη ΝΔ ή τον ΣΥΡΙΖΑ και το παλιό ΠΑΣΟΚ (ΚΙΝΑΛ), τα κόμματα δηλαδή που είναι απόλυτα υπεύθυνα για τη σημερινή κατάσταση της Ελλάδας και του ελληνικού λαού, να ενδιαφέρονται να ακούσουν τις προτάσεις των μικρότερων κομμάτων, που ήταν πολύ δημοκρατικές.

Ό, τι έχει εντολή η ΚΟ της ΝΔ από την ηγεσία της να ψηφίσει, αυτό και θα ψηφίσει. Αυτή είναι δυστυχώς η περιβόητη δήθεν συναινετική διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος. Και αυτό θα πρέπει να το μάθει ο κόσμος. Η αναθεώρηση δεν είναι απλά αποκλειστική αρμοδιότητα του πολιτικού προσωπικού, όπως πολλοί πιστεύαμε μέχρι σήμερα. Τώρα μάθαμε κάτι χειρότερο. Ότι είναι αποκλειστική αρμοδιότητα της εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας που θα τύχει εκείνη τη στιγμή, να

έρθει στα χέρια της η αναθεώρηση του Συντάγματος. Κρίμα. Έτσι δεν πάμε πουθενά, παρά μόνο στην παρακαμή.

Πέραν όμως όλων των άλλων, έκαναν μεγάλη εντύπωση τα εξής σημεία:

1) Η ΝΔ παραμέρισε παλιότερες δικές της πιο δημοκρατικές προτάσεις για το Σύνταγμα, υποστηρίζοντας τώρα απόψεις σκληρά συντηρητικές, συγκεντρωτικές και άκρως νεοφιλελεύθερες, που θέτουν όλο το πολίτευμα κάτω από την εξουσία του εκάστοτε πρωθυπουργού. Μετατρέπουν το πολίτευμα από πρωθυπουργοκεντρικό σε «αιρετή μοναρχία» και φυσικά αυτός που θα είναι κάθε φορά πρωθυπουργός, θα είναι πλέον ακόμα πιο ευάλωτος στις παντός είδους πιέσεις.

2) Ισχυρίστηκε η ΝΔ ότι δεν θέλει τώρα δημοψηφίσματα με λαϊκή πρωτοβουλία, επειδή ο ΣΥΡΙΖΑ έκανε άκυρο δημοψήφισμα το 2015 και το οποίο μάλιστα παραβίασε. Δηλαδή παράλογη και άσχετη αιτιολόγηση, αφού μιλάμε για λαϊκή και όχι κυβερνητική πρωτοβουλία.

3) Η κ. Μπακογιάννη έψεξε τον ΣΥΡΙΖΑ που ζητά δημοψηφίσματα με λαϊκή πρωτοβουλία, γιατί, όπως είπε, αν γινόταν δημοψήφισμα δεν θα περνούσε η συμφωνία των Πρεσπών. Δηλαδή και πάλι άσχετη αιτιολόγηση.

4) Ο κ. Πλεύρης είπε ότι δεν μπορεί να εισαχθεί ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 86 του Συντάγματος, επειδή, όπως ισχυρίστηκε το άρθρο αυτό είναι ποινική διάταξη(!!!) Και δεν επιδέχεται ερμηνευτικής δήλωσης. Όμως δεν εξήγησε γιατί θα πρέπει να υπάρχει η απαράδεκτη ποινική διάταξη στο Σύνταγμα; Προφανώς και επιδέχεται το άρθρο 86 ερμηνευτική δήλωση, καθόσον το Σύνταγμα περιέχει αρχές και διακηρύξεις και σε καμία περίπτωση δεν είναι ποινικός νόμος, έστω και αν εντελώς παράτερα έχει εισαχθεί μια τέτοια διάταξη.

5) Δρομολογείται πλέον η εκλογή του ΠτΔ με μόνο 151 ψήφους. Κάτι που θα οδηγήσει στην πλήρη απαξίωση του θεσμού. Η απίστευτη αιτιολογία εδώ από την πλευρά της ΝΔ, είναι ότι έτσι κι αλλιώς ο ΠτΔ, μετά την αφαίρεση των αρμοδιοτήτων το 1986, δεν έχει καμία ουσιαστική ισχύ και έτσι δεν υπάρχει λόγος να διαλύεται η Βουλή από τη μη εκλογή του. Απίστευτη υποβάθμιση του θεσμού.

6) Την ίδια στιγμή όμως αφήνεται χωρίς συνταγματική ρύθμιση ο εκλογικός νόμος, για να διαλύει τη Βουλή, όποτε θέλει ο εκάστοτε πρωθυπουργός και να ψηφίζει όποιον εκλογικό νόμο αυτός επιθυμεί. Μάλιστα ο κ. Μητσοτάκης έχει δηλώσει, πως εάν δεν αλλάξει ο εκλογικός νόμος τώρα, θα πάει σε διπλές εκλογές. Τότε δηλαδή δεν υπάρχει πρόβλημα διάλυσης της Βουλής;

A.6. Εισήγηση της Γενικής Αγορήτριας του ΜΕΡΑ25, κυρίας Αγγελικής Αδαμοπούλου

Επί της αρχής των αναθεωρητέων διατάξεων

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ευχόμαστε καλή πορεία στις εργασίες της πολύ σημαντικής αυτής Επιτροπής. Ελπίζουμε καθ' όλη τη διάρκεια να πρωτανεύσει η νηφαλιότητα, η συναίσθηση της βαριάς ευθύνης που έχουμε αναλάβει και επωμισθεί, στα πλαίσια μιας διαλεκτικής διαδικασίας, και να γίνει μία προσπάθεια αναζήτησης ευρύτερων συναινέσεων, όπως επιτάσσει το πνεύμα του Συντάγματος και ο νομικός πολιτισμός μας. Έτσι αρμόζει σε μία κορυφαία κοινοβουλευτική διαδικασία και διεργασία όπως είναι η παρούσα.

Η αναθεώρηση του καταστατικού μας χάρτη ως νόμου αυξημένης τυπικής ισχύος οφείλει να μείνει, σε όλα τα στάδια, μακριά από μικροπολιτικές και μικροκομματικές αγκυλώσεις. Βεβαίως, αυτό δεν σημαίνει ότι θα απομακρυνθούμε και θα θυσιάσουμε τον ιδεολογικό μας προσανατολισμό και τις αρχές μας στον βωμό κάποιων ευκαιριακών μικροκομματικών συμμαχιών και επικοινωνιακών τεχνασμάτων.

Θα απευθύνω το πρώτο μου σχόλιο στους συναδέλφους της κυβέρνησης. Έχουν επιλέξει να στηρίξουν μία πολύ βεβιασμένη χρονική συζήτηση στην παρούσα Επιτροπή. Έχει οριστεί μόλις ένας μήνας για τη συζήτηση τριάντα εννέα διατάξεων συν δέκα, από αυτές που θα καταργηθούν, αρκετές από τις οποίες είναι εξαιρετικά κρίσιμες. Είναι εντελώς ανίσχυρο το επιχείρημα ότι τα ζητήματα αυτά συζητήθηκαν κατά την προηγούμενη κοινοβουλευτική περίοδο και ο λόγος είναι ότι τότε δόθηκε ένας σημαντικός χρόνος για να συζητηθούν από την προτείνουσα Βουλή. Θα πρέπει λοιπόν να εξετάσουμε, να δούμε κατ' αρχάς ότι ο χρόνος που δόθηκε στην προηγούμενη Βουλή ήταν ο απαραίτητος για το αν ήταν αναγκαίο ή όχι να τροποποιηθούν συγκεκριμένες διατάξεις, αν υπήρχε η ανάγκη δηλαδή τροποποίησης και ποια είναι η περίφημη κατεύθυνση της καθεμιάς.

Πλέον λοιπόν έχουμε φτάσει στο σημείο να υποβάλουμε και να αναλύσουμε συγκεκριμένες προτάσεις για το ίδιο το κείμενο των διατάξεων. Η πλειοψηφία, που σωστά θεωρούσε ανεπαρκή τον περισσότερο χρόνο για το έλασσον, τώρα δίνει λιγότερο χρόνο για το μείζον, που είναι η αναθεώρηση και το κείμενο των αναθεωρητέων διατάξεων. Ας μην ευτελίσουμε λοιπόν την κορυφαία αυτή διαδικασία με ασφυκτικές προθεσμίες και αδικαιολόγητες βιασύνες, οι οποίες θα δημιουργήσουν στην πορεία πρακτικά προβλήματα στον ίδιο τον ερμηνευτή και τον εφαρμοστή του Συντάγματος.

Επίσης, θα ήταν σκόπιμο να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στην οργάνωση του έργου της Επιτροπής ως προς το να αντιμετωπιστούν με ενιαίο και πληρέστερο τρόπο για την οικονομία της συζήτησης τα άρθρα 3 και 13, σε συνδυασμό με τα άρθρα 33 και 59, ως προς την κατοχύρωση του πολιτικού όρκου.

Ως προς την επί της αρχής συζήτηση, το ΜέΡΑ25 θεωρεί αναγκαία μία ριζική, προοδευτική και δημοκρατική αναθεώρηση του Συντάγματος, με στόχο την εμβάθυνση και τη διεύρυνση της δημοκρατίας. Θέλουμε λοιπόν οι αναθεωρητέες διατάξεις να προσανατολίζονται και να εξασφαλίζουν τη δημιουργία και την εμπέδωση ενός ουσιαστικά δημοκρατικού κοινωνικού κράτους δικαίου, τη ριζική θεσμική αναδιάρθρωση της πολιτείας και της διοίκησης, με την ενίσχυση της ευρύτερης συμμετοχής των πολιτών στις πρωτοβουλίες, στα πλαίσια μιας άμεσης και συμμετοχικής δημοκρατίας. Τρίτον, θέλουμε την ολική ανατροπή του απαράδεκτου καθεστώτος ασυλίας των Βουλευτών και των Υπουργών,

τον διαχωρισμό Κράτους και Εκκλησίας και την αποσύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από τις βουλευτικές εκλογές.

Αναζητούμε, σε κάθε περίπτωση, την ουσιαστική ενδυνάμωση της ισότητας, την εξασφάλιση και προάσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων, με τη ρητή κατοχύρωση του δεσμευτικού χαρακτήρα τους, τον μετασχηματισμό του Κράτους προς την κατεύθυνση μιας γνήσια ευρωπαϊκής δημοκρατίας.

Θέλουμε επιτέλους να τερματιστεί το φαινόμενο του επαγγελματία Βουλευτή, με το να θεσπιστεί ένα προσωρινό κάλυμα εκλογιμότητας μετά από θητεία σε δύο κοινοβουλευτικές περιόδους, να καθιερωθεί βεβαίως παγίως η απλή αναλογική στις εκλογικές διαδικασίες που αναδεικνύουν τους Βουλευτές, τους Ευρωβουλευτές και τα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης, να καταργηθεί ο θεσμός του Βουλευτή Επικρατείας και να εξασφαλιστεί μία πληθυσμιακή ισορροπία στις εκλογικές περιφέρειες με την αντίστοιχη κατάργηση των μονοεδρικών και των πολυεδρικών εκλογικών περιφερειών.

Ως προς το θέμα των αδικημάτων των Υπουργών, θεωρούμε ότι είναι αναγκαία μια εξάλειψη της ειδικής αποσβεστικής προθεσμίας και παραγραφής των αδικημάτων των Υπουργών και σε κάθε περίπτωση -γιατί αυτό προκαλεί και τριγμούς στην ίδια την αρχή διάκρισης των εξουσιών- τη δίωξη και τις λοιπές ποινικές διαδικασίες να τις αναλαμβάνει αποκλειστικά η τακτική Δικαιοσύνη και να αποδεσμευθεί από την παρέμβαση και από τη μεσολάβηση της Βουλής. Να περιοριστεί δραστικά το πλαίσιο της βουλευτικής ασυλίας, ώστε τελικά να αφορά αδικήματα τα οποία διαπράττονται αποκλειστικά κατά την άσκηση και στα πλαίσια άσκησης των βουλευτικών καθηκόντων και να μην απαιτείται, βεβαίως, καμία άδεια της Βουλής για εγκλήματα τα οποία τελέστηκαν πριν από την εκλογή του Βουλευτή και πριν καν από την προκήρυξη των εκλογών κατά τις οποίες εξελέγη.

Σε σχέση με το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα, θεωρούμε ότι θα πρέπει να καθιερωθεί ένα καθολικό αναδιανεμητικό και αλληλέγγυο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Να παρέχεται τριμερής χρηματοδότηση για τους μισθωτούς με πηγή το κράτος, τον εργοδότη και τον εργαζόμενο. Οι ασφαλιστικές εισφορές των εργαζομένων να συνδέονται άρρηκτα με την πραγματική εισοδηματική τους ικανότητα, ενώ θα πρέπει να υπάρξει ρητή συνταγματική προστασία του κατώτατου μισθού, του επιδόματος ανεργίας και της σύνταξης. Κάθε απόλυση στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, είτε σε συμβάσεις αορίστου είτε ορισμένου χρόνου, να είναι επαρκώς και πλήρως αιτιολογημένες.

Ως προς τα κοινωνικά αγαθά, να κατοχυρωθεί η δημόσια προστασία των κοινωνικών αγαθών - ενέργεια, τηλεπικοινωνίες, ύδρευση, μεταφορές- και να κατοχυρωθεί ο κοινωνικός τους έλεγχος, ώστε να εξασφαλιστεί η καθολική πρόσβαση σε αυτά. Διεκδικούμε, βεβαίως, το δικαίωμα στη λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία υπό τη μορφή είτε της απόφασης για κατάργηση νόμου είτε της εντολής προς τη Βουλή να νομοθετήσει επί συγκεκριμένης κατεύθυνσης και επί συγκεκριμένης πρότασης.

Λίγα λόγια σχετικά με τη δέσμευση της παρούσας Αναθεωρητικής Βουλής από το έργο της προηγούμενης προτείνουσας Βουλής.

Η απόφαση της προτείνουσας Βουλής δεσμεύει, βεβαίως, ως προς τον αριθμητικό προσδιορισμό και το θεματικό αντικείμενο των αναθεωρητέων διατάξεων, αλλά θεωρούμε ότι με βάση τη διατύπωση του άρθρου 110 του Συντάγματος δεν ισχύει το ίδιο ως προς την κατεύθυνση και τις υποδείξεις, δηλαδή ως προς τον τρόπο που θα σκεφθεί η παρούσα Αναθεωρητική Βουλή δικαιοπολιτικά εντός ενός ρυθμιστέου χώρου. Και αυτό, διότι συνδέεται και με τον σεβασμό στη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος.

Η επιφύλαξή μας δεν αφορά στη λεγόμενη πολιτική νομιμοποίηση λόγω των εκλογών, διότι πολιτική νομιμοποίηση έχουν και οι δύο Βουλές και μάλιστα ισότιμη πολιτική νομιμοποίηση. Και η μεσολάβηση εκλογών δεν καθιστά το εκλογικό όργανο σε καμία περίπτωση όργανο της διαδικασίας. Η επιφύλαξή μας, ωστόσο, αφορά στην αυτονομία της πολιτικής κρίσης που πρέπει να έχει κάθε Βουλή εντός του αντιπροσωπευτικού συστήματος και αυτό γιατί η κάθε Βουλή έχει τη δική της πολιτική νομιμοποίηση και αυτονομία. Το Σύνταγμα μπορεί να δεσμεύει τη Βουλή, η οποία είναι ένα συντεταγμένο όργανο. Ωστόσο, η δέσμευση με παραπομπή στη δικαιοπολιτική σκέψη της προηγούμενης Βουλής θεωρούμε ότι θα συνιστούσε ανατροπή της πολιτικής αυτονομίας της δεύτερης. Το αν, βέβαια, στα πλαίσια της Αναθεώρησης είθισται ως πρακτική η συναίνεση και το αν η κατεύθυνση που μπορεί να πάρει η κάθε κοινοβουλευτική ομάδα συνάδει και με το ιδεολογικό στίγμα και με το πνεύμα που αποτυπώνεται από την κατεύθυνση της προτείνουσας Βουλής, αυτό βεβαίως είναι ένα άλλο θέμα. Σε κάθε περίπτωση, η θεσμική ισοτιμία των δύο Βουλών, που υποστηρίζει ο Ευάγγελος Βενιζέλος, δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να υπάρχει ταύτιση της δεύτερης Βουλής με την κατεύθυνση που έχει δώσει η πρώτη Βουλή.

Αυτές, λοιπόν, οι σκέψεις μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο θεματικός προσδιορισμός και το αντικείμενο και όχι η κατεύθυνση είναι το επίδικο και η κρίσιμη παράμετρος. Η παρούσα Βουλή, η Αναθεωρητική Βουλή, κατά τη διακριτική της ευχέρεια θα ερμηνεύσει η ίδια πώς αντιλαμβάνεται το θεσμικό πλαίσιο.

Οι παραπάνω προτάσεις μας δεν είναι εξαντλητικές ούτε εκβιαστικά αδιαπραγμάτευτες. Έχουμε κάποιες αναθεωρητέες διατάξεις. Κάποιες θα ψηφιστούν με 151 ψήφους, κάποιες με 180. Χώρος για συναινέσεις και για προσεγγίσεις θεωρούμε ότι υπάρχει. Και πρέπει να υπάρχει, όπως ακριβώς επιτάσσει το Σύνταγμά μας.

Από τη μεριά μας, στην πορεία των εργασιών θα παρουσιάσουμε τις θέσεις μας και θα τις συζητήσουμε και με διάθεση συναινέσεων και διαλόγου και με ειλικρίνεια και με υπευθυνότητα. Δεν θα παρεκκλίνουμε σε καμία περίπτωση ούτε από τις ιδρυτικές μας θέσεις ούτε από το ιδεολογικό μας στίγμα, γιατί η βαθιά μας πεποίθηση είναι ότι η βαθύτατη υποχρέωσή μας είναι να μην προδώσουμε ούτε την αντιπροσωπευτική αρχή που αποτυπώνεται στο Σύνταγμα ούτε την εντολή που λάβαμε από τον λαό με την εκλογή μας.

Πρώτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 3§1 - 3§2 - 3§3 - 3 προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης - 13§5 - 33§2 - 59§1 και 59§2

Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε, αγαπητοί κύριοι και κυρίες συνάδελφοι, η σημερινή συνεδρίαση θα εστιάσει κυρίως ως προς τα εξής ζητήματα: Θα παρουσιάσουμε τις θέσεις μας και τα επιχειρήματά μας για κάποια άρθρα, τα οποία θα επαναλάβω εν συντομία, διότι μας παρακολουθεί και ο ελληνικός λαός και κάποιοι μπορεί να μη γνωρίζουν ακριβώς το αντικείμενο της συζήτησης.

Θα αποφασίσουμε, λοιπόν, κατ' αρχάς για το αν θα αναθεωρηθούν ή μη οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 3, που αναφέρονται στο ιδιαίτερο εκκλησιαστικό καθεστώς συγκεκριμένων περιοχών του κράτους και στη μετάφραση του κειμένου της Αγίας Γραφής, το αν θα συμπεριληφθεί ή όχι τελικά στο Σύνταγμά μας ρητή διακήρυξη της θρησκευτικής ουδετερότητας της Πολιτείας, το αν θα εισαχθεί ή όχι ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 3, ώστε να διασαφηνιστεί η έννοια του όρου «επικρατούσα θρησκεία», το αν θα ρυθμιστεί ή όχι στην παράγραφο 5 του άρθρου 13 το ζήτημα του τύπου και του είδους του όρκου, πέμπτον, το αν θα τροποποιηθούν στο άρθρο 33 η παράγραφος 2 και στο άρθρο 59 η παράγραφος 1, τα κείμενα των όρκων του Προέδρου της Δημοκρατίας και των Βουλευτών αντίστοιχα.

Οι προτάσεις για την αναθεώρηση ως προς τη θρησκευτική ουδετερότητα της πολιτείας και για το ιδιαίτερο εκκλησιαστικό καθεστώς στηρίχθηκαν από εκατόν πενήντα έξι (156) Βουλευτές. Θα αναφερθώ ειδικότερα στα αποτελέσματα της ψηφοφορίας, διότι θεωρώ εξαιρετικά σημαντικό σε κάθε συνεδρίαση να υπενθυμίζουμε στο Σώμα και στον λαό πώς κινήθηκε η προτείνουσα Βουλή στο διά ταύτα για τις εκάστοτε διατάξεις. Είναι σημαντικό από άποψη θεσμικής μνήμης να αναδειχθεί και να καταγραφεί η συνέπεια που θα υπάρξει ή όχι των κομμάτων και των Βουλευτών ή το αντίθετο, αν επέλθουν κάποιες αναδιπλώσεις και κάποιες κυβιστήσεις στην παρούσα Βουλή.

Είναι κρίσιμο, λοιπόν, να τα γνωρίζει όλα αυτά ο λαός και να διαμορφώσει ορθά την άποψή του, σε σχέση με πρόσωπα και πράγματα που αποτελούν κομμάτι αυτής της κορυφαίας κοινοβουλευτικής διαδικασίας. Είναι, επίσης, σημαντικό στον βαθμό που τελικά σηματοδοτεί την ίδια την πορεία της αναθεωρητικής διαδικασίας.

Προχωρώ, λοιπόν, ως προς τις πλειοψηφίες και τα αποτελέσματα. Στην πρόταση για τη μετάφραση του κειμένου της Αγίας Γραφής συμφώνησαν εκατόν εβδομήντα ένας (171) Βουλευτές, στην εισαγωγή της ερμηνευτικής δήλωσης εκατόν πενήντα επτά (157), ως προς την κατοχύρωση της αποκλειστικότητας του πολιτικού όρκου για κρατικούς αξιωματούχους, δημοσίους υπαλλήλους και δημόσιους λειτουργούς εκατόν πενήντα τέσσερις (154) και ως προς την τροποποίηση των όρκων του Προέδρου της Δημοκρατίας και των Βουλευτών και υπέρ της απαλοιφής της παραγράφου 2 του άρθρου 59 εκατόν εξήντα εννέα (169) Βουλευτές.

Τι παρατηρούμε, λοιπόν, ως προς τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας; Για καμία από τις προτάσεις που συζητούμε σήμερα δεν υπήρξε η ευρεία σύγκλιση και η ευρεία συναίνεση υπό την έννοια να εξασφαλιστούν οι ψήφοι εκατόν ογδόντα (180) Βουλευτών. Σε καμία δεν βρέθηκε ένας διευρυμένος κοινός τόπος, παρ' ότι το ίδιο το Σύνταγμα επιβάλλει αυτό το συναινετικό πνεύμα. Παρ' όλο που με βεβαιότητα κάποιες έστω από τις πρωτοβουλίες ταιριάζουν στον ίδιο τον ιδεολογικό προσανατολισμό κομμάτων που θα μπορούσαν αθροιστικά και συναινετικά να είχαν πετύχει συγκλίσεις, αυτό τελικά δεν συνέβη. Τι συνεπάγεται αυτό; Για να αναθεωρηθούν οι συγκεκριμένες διατάξεις, χρειάζεται να τις

επικροτήσουν εκατόν ογδόντα (180) Βουλευτές. Αυτό, λοιπόν, μας βοηθάει να προβλέψουμε δύο τινά στο όριο της βεβαιότητας. Το πρώτο είναι η εντελώς αρνητική στάση που είχε τηρήσει ήδη η Νέα Δημοκρατία κατά τη συζήτηση των συγκεκριμένων προτάσεων και το δεύτερο είναι η κοινοβουλευτική της πλειοψηφία.

Δεν είναι, λοιπόν, δύσκολο να καταλάβουμε ότι αυτά τα δεδομένα προδιαγράφουν ήδη την τύχη της διαδικασίας της Αναθεώρησης ως προς τις συγκεκριμένες διατάξεις. Όπως φάνηκε και από τις τοποθετήσεις της στην Επιτροπή της προτείνουσας Βουλής, όσο και σήμερα, η Νέα Δημοκρατία ως Κυβέρνηση απορρίπτει οποιαδήποτε πρόταση κινείται προς τη μεταρρύθμιση και την αναθεώρηση αυτών των πεδίων.

Είναι επίσης εντελώς αυτονόητο ότι δεν πρόκειται να προχωρήσει οποιαδήποτε τροποποίηση αναθεωρητέας διάταξης αν δεν λάβει την έγκριση της πλειοψηφίας, δηλαδή των Βουλευτών της Νέας Δημοκρατίας. Συνεπώς, λοιπόν, η σημερινή συζήτηση αφορά ουσιαστικά ένα κενό γράμμα, ένα αδειανό πουκάμισο, όπως θα έλεγε ο Σεφέρης, για να δανειζόμαστε στην παρούσα συζήτηση όχι μόνο τα λόγια σπουδαίων νομικών και αρχαίων επιφανών αλλά και συμβολισμούς οι οποίοι ακουμπούν στην καρδιά, στο πνεύμα και στον νου του ελληνικού λαού.

Η μεγάλη ευθύνη για τη χαμένη ευκαιρία να εμπλουτιστεί ο νομικός και πολιτικός μας πολιτισμός με ειλικρινή συναίνεση βαρύνει, θεωρούμε, σχεδόν αποκλειστικά τα δυο μεγάλα κόμματα, αν και στις διατάξεις που σήμερα εξετάζουμε θεωρούμε ότι το βάρος πέφτει περισσότερο στην Κυβέρνηση, στη Νέα Δημοκρατία. Ως προς τα υπόλοιπα κόμματα, όμως, θεωρούμε ότι εξίσου ευθύνη φέρει και το Κίνημα Αλλαγής το οποίο ως ΔΗΣΥ τότε έστριψε διά της αποχής χωρίς καν να σκεφτεί να στηρίζει αυτές τις προοδευτικές συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Για να προλάβω παρερμηνείες, σε καμία περίπτωση η διαπίστωση αυτή δεν αποτελεί συγχωροχάρτι ή παρέχει οποιαδήποτε στήριξη στον ΣΥΡΙΖΑ. Θα αναφερθώ αργότερα στον ΣΥΡΙΖΑ.

Αντλώντας, λοιπόν κι εγώ από τη σημερινή ορολογία, κλείνω τη δική μου αναγκαία ερμηνευτική δήλωση και επιστρέφω ένα ερώτημα στη Νέα Δημοκρατία και στο ΚΙΝΑΛ. Οι κοσμοθεωρίες που ευαγγελίζονται αμφότερα τα κόμματα δεν επιθυμούν θρησκευτική ουδετερότητα της πολιτείας; Αυτό, λοιπόν, αποτρέπει τα δυο κόμματα από τη συναίνεση για μια ρητή συνταγματική διατύπωση που να εξασφαλίζει τον αμιγώς κοσμικό χαρακτήρα της πολιτείας και την καθιέρωση διακριτών ρόλων μεταξύ Πολιτείας και Εκκλησίας; Διατύπωση η οποία βέβαια θα είναι αποτέλεσμα διακομματικής συναίνεσης. Η απάντηση, λοιπόν, είναι αυτονόητη. Και τα ιδεολογικά θεμέλια τόσο που φιλελευθερισμού όσο και της σοσιαλδημοκρατίας απαιτούν, θέλουν μια πολιτεία θρησκευτικά ουδέτερη και διακριτότητα ρόλων ανάμεσα στην Εκκλησία και στο Κράτος.

Γιατί, λοιπόν, αυτή η άρνηση; Μήπως εξυπηρετεί κάποιους τακτικισμούς; Σύμφωνα με τις χθεσινές δηλώσεις του εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, το ζητούμενο για την Κυβέρνηση είναι να εργαλειοποιηθεί ο κοινοβουλευτικός διάλογος, διότι το συνταγματικό κείμενο εκφράζει αξιώσεις ισχύος και όχι αξιώσεις αλήθειας ως πολιτικό κείμενο. Αυτό τι σημαίνει; Ότι δεν ενδιαφέρει τη Νέα Δημοκρατία η ουσία του δέοντος αλλά του δικαίου της πυγμής, της πολιτικής; Τη στιγμή όμως που η πολιτική στάση της Νέας Δημοκρατίας δεν εκφράζει στην σημερινή συζήτηση καν το ιδεολογικό της υπόβαθρο, αναρωτιόμαστε ποια επιτέλους είναι αυτή η πολιτική που καλείται να υπηρετήσει.

Θεωρούμε, λοιπόν, ότι αυτή τη στιγμή η όποια άρνηση απέναντι στην αναθεώρηση αυτής της παραγράφου ουσιαστικά πνέει προς το πνεύμα του λαϊκισμού αντί να σέβεται τα θεμελιακά προτάγματα του φιλελευθερισμού. Εξυπηρετεί κάποια μικροπολιτική προοπτική στη Συνταγματική Αναθεώρηση. Το ίδιο το σχήμα καλύπτει και η στάση του ΚΙΝΑΛ θεωρούμε. Από τη μια σοσιαλδημοκρατία και προωθημένες αντιλήψεις στα χαρτιά, από την άλλη όμως αποχή από κάποιες προοδευτικές τομές στην πράξη.

Ως προς τον ΣΥΡΙΖΑ, είναι ηλίου φαεινότερο ότι η επαμφοτερίζουσα στάση που τήρησε ο τέως κυβερνητικός σχηματισμός στο ζήτημα του άρθρου 3 υπαγορεύτηκε κατά τη γνώμη μας -ας μου επιτραπεί ο όρος- από μια λογική αλισβερσίου, δούναι και λαβείν, ως προς τις συζητήσεις που είχε ο πρώην Πρωθυπουργός με τον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο. Βρήκε, λοιπόν, η προηγούμενη Κυβέρνηση ένα σημείο ισορροπίας πολύ κατώτερο των ριζοσπαστικών αριστερών καταβολών, επιλέγοντας από τη μία τη ρητή αναφορά σε θρησκευτική ουδετερότητα της πολιτείας και από την άλλη διατηρώντας τα περί επικρατούσας θρησκείας.

Θεωρούμε ότι υπάρχει μια αντίφαση εδώ. Αντί στο εδάφιο α' να εξηγήσει αυθεντικά ότι δεν αναγνωρίζεται έστω η επίσημη κρατική θρησκεία για να πάρει κάποιες σαφείς αποστάσεις από τυχόν παρεξηγήσεις ως προς τον όρο «επικρατούσα» που ο ΣΥΡΙΖΑ αποδέχεται ως αναγκαίο περιλαμβανόμενο στο κείμενο του Συντάγματος, προτίμησε να κάνει μια ερμηνευτική δήλωση.

Μια σύντομη παρατήρηση σ' αυτό το σημείο. Ξέρουμε -αν όχι το ξέρουμε, το υποθέτουμε- ότι ακριβώς αυτή η στάση των τριών κομμάτων στο συγκεκριμένο ζήτημα κατά κάποιο τρόπο αποδεικνύει μια μετατόπιση του πολιτικού φάσματος προς τα δεξιά.

Από τη μία η Νέα Δημοκρατία από αστικό δεξιό κόμμα δείχνει να μετατοπίζεται προς μια λαϊκίστικη δεξιά, το ΚΙΝΑΛ από έναν σοσιαλδημοκρατικό ορίζοντα έχει ενστερνιστεί πλέον τον δεξιό φιλελευθερισμό και ο ΣΥΡΙΖΑ έχει μετασχηματιστεί από μια ριζοσπαστική αριστερά σε έναν κεντρώο σχηματισμό.

Το ΜέΡΑ25 τάσσεται αταλάντευτα -και αυτό φαίνεται και από τις προτάσεις μας- υπέρ της θρησκευτικής ουδετερότητας της Πολιτείας υπό την έννοια της ίσης μεταχείρισης όλων των θρησκειών και της απόρριψης οποιασδήποτε αναφοράς ή ερμηνείας που συντείνει στην αναγνώριση επίσημης θρησκείας του Κράτους.

Στο άρθρο 13, έτσι κι αλλιώς, του Συντάγματος κατοχυρώνεται η θρησκευτική ελευθερία ως ατομικό δικαίωμα και η απαγόρευση διακρίσεων με βάση το θρήσκευμα. Και το ίδιο, βεβαίως, συμβαίνει -ως γνωστό- στο άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Εν τούτοις, η ρητή αναφορά σε θρησκευτική ουδετερότητα της Πολιτείας ως εδάφιο μόνο του άρθρου 3 καθιστά παράλληλα σαφώς διακριτές τις λειτουργίες Κράτους και Εκκλησίας.

Είναι, λοιπόν, ανεπίτρεπτο -αν όχι παράδοξο- να μένουν υπόνοιες ότι ένα σύγχρονο αστικό κράτος μπορεί να ταυτίζεται με το θρησκευόμενο τμήμα της κοινωνίας του, όσο μεγάλο κι αν είναι αυτό. Είναι, επίσης, ανεπίτρεπτο η πολιτειοκρατία της Εκκλησίας να την κρατά δέσμια και ελεγχόμενη από το Κράτος. Άλλωστε, η αμφισβήτηση της αρχής της θρησκευτικής ουδετερότητας του Κράτους από πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας δίνει ένα ακόμη πειστικό επιχείρημα ως προς την αναγκαιότητα της πρωτοβουλίας.

Επίσης, μια ουσιαστική αλλά και πανηγυρική διατύπωση υπέρ του κοσμικού και θρησκευτικά πλουραλιστικού χαρακτήρα του Κράτους στο άρθρο 3 λειτουργεί και ως ένα εξισορροπητικό αντιστάθμισμα στο λεκτικό του προοιμίου του Συντάγματος. Θεωρούμε παρ' όλα αυτά ότι ο όρος «επικρατούσα θρησκεία» έχει κατά την κρατούσα νομική προσέγγιση έναν απλώς διαπιστωτικό χαρακτήρα. Δηλώνει, δηλαδή, ότι η Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία του Χριστού είναι η θρησκεία της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, μαρτυρά τον δεσμό του ελληνικού έθνους με την ορθοδοξία, μέσα σε ένα πλαίσιο ιστορικής μνήμης αναφοράς και συνέχειας. Δεν εισάγει καμία ευμενή διάκριση υπέρ της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε βάρος άλλων θρησκειών ούτε και κανέναν περιορισμό ως προς το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Επομένως, η σχετική αναφορά στερείται οποιουδήποτε κανονιστικού χαρακτήρα.

Το ΜέΡΑ25 σέβεται απολύτως το εμπεδωμένο στη συνείδηση του λαού μας ευδιάθετο θρησκευτικό φρόνημα, το οποίο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την παράδοση και την ιστορία του. Η πρότασή μας δεν στρέφεται με κανέναν τρόπο κατά της Εκκλησίας, την οποία επίσης σεβόμαστε. Μακριά, επομένως, από το ΜέΡΑ25 ο αντικληρικαλισμός και οι μηδενιστικές αντιλήψεις που επιδιώκουν να καταργήσουν βασικές παραδοχές τόσο περί της δημιουργίας του νέου ελληνικού Κράτους όσο και περί του ιστορικού προβαδίσματος ή πληθυσμιακής αναλογίας.

Θεωρούμε, όμως, ότι στο συγκεκριμένο ζήτημα το μείζον είναι μια συνταγματική διάκριση ρητή ως προς τους ρόλους και τις αρμοδιότητες μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας, ώστε να δοθεί επιτέλους ένα τέλος στο διπολικό παιχνίδι συμπλοκής και αμοιβαίας εργαλειοποίησης των θεσμικών ρόλων τόσο της Εκκλησίας όσο και του Κράτους, το οποίο εντάσσεται μέσα σε μια διελκυστίνδα παγίωσης εξουσιαστικών δομών στη μεταξύ τους σχέση. Η πρότασή μας οριοθετεί με ειλικρίνεια και πραγματισμό τις λειτουργίες της Πολιτείας και του Κράτους. Θέλουμε μια Πολιτεία αδέσμευτη από μεταφυσικές δεσμεύσεις, γιατί η Πολιτεία μας μόνο πρωταρχική δέσμευση αναγνωρίζει, που είναι η κυριαρχία του λαού. Ταυτόχρονα, λοιπόν, θέλουμε και μια Εκκλησία ελεύθερη από κρατικούς εναγκαλισμούς, που όχι μόνο δεν της προσδίδουν τιμή, αλλά υπονομεύουν και την ίδια την αυτονομία της.

Στο σημείο αυτό αξιοσημείωτη κρίνουμε την επίκληση της κυρίας Αναγνωστοπούλου στον Δημήτρη Τσάτσο και στον Κωνσταντίνο Τσουκαλά. Λέει χαρακτηριστικά: «Από τη στιγμή που η Ελλάς των χριστιανών Ελλήνων μπαίνει σε εισαγωγικά και αναδεικνύεται σε δεσμευτικό εθνόσημο, καταλύεται η δημοκρατία αλλά και αλλοιώνεται η πίστη. Ή πιο απλά ειπωμένο, τον χριστιανό δεν τον παράγει η Πολιτεία, αλλά ο ίδιος ο χριστιανισμός, καθώς λειτουργεί οργανωμένος ελεύθερα ως εκκλησία σε μια ελεύθερη κοινωνία». Ο χριστιανισμός λοιπόν, και ο χριστιανός που παράγει το κράτος είναι ψεύτικος.

Η πρότασή μας κατατίθεται με σεβασμό στην ιστορία του ελληνικού κράτους και της Εκκλησίας και με συνείδηση ότι επιτέλους ωρίμασαν οι συνθήκες για να ολοκληρωθεί μια γνήσια προοδευτική προσπάθεια.

Ως προς τις προτάσεις μας, η ελληνική πολιτεία είναι ουδέτερη έναντι των θρησκευτικών κοινοτήτων και ενώσεων. Οι θρησκευτικές κοινότητες και ενώσεις αποφασίζουν ελεύθερα για την εσωτερική οργάνωσή τους και είναι ίσες απέναντι στον νόμο. Είναι η πρότασή μας ως προς την παράγραφο 1 του άρθρου 3, διότι θεωρούμε ότι η ελληνική πολιτεία οφείλει να είναι ουδέτερη έναντι όλων των θρησκευτικών ενώσεων, έτσι ώστε να προστατεύεται πληρέστερα η ελευθεροθρησκεία και οι

θρησκευτικές κοινότητες να είναι ίσες απέναντι στον νόμο, αποφασίζοντας ελεύθερα για την εσωτερική οργάνωσή τους.

Η παράγραφος 2 και η παράγραφος 3 θεωρούμε ότι πρέπει να καταργηθούν. Θεωρούμε πως οι πρόνοιες της πρώτης παραγράφου για τα διοικητικά και δογματικά ζητήματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας αποτελούν καθαρά εσωτερικό ζήτημά της. Ως προς την παράγραφο 5 του άρθρου 13, την παράγραφο 2 του άρθρου 33, την παράγραφο 1 και 2 του άρθρου 59, θεωρούμε ότι ο όρκος και η επίκληση του όρκου αποτελεί εμπαιγμό και θα πρέπει να καταργηθεί.

Οι υπόλοιπες, λοιπόν, περιγραφικές και διαπιστωτικές διατυπώσεις δεν προσφέρουν καμία προστιθέμενη αξία στον καταστατικό χάρτη της ελληνικής πολιτείας. Η Εκκλησία είναι απολύτως συνταγματικά ελεύθερη να ρυθμίσει τα του οίκου της όπως επιθυμεί, ανατρέχοντας στα κείμενα της δογματικής της περιβολής, στους κανόνες της, συνοδικούς ή αποστολικούς. Ως εκ τούτου απαλείφονται, χωρίς να προκαλείται, καμία δυσμενής συνέπεια στην πράξη, τα εδάφια περί αυτοκέφαλου και αυτοδιοίκητου της Εκκλησίας.

Συνακόλουθα καταργούμε και το κείμενο σχετικά με την Αγία Γραφή. Αυτό βεβαίως που παραμένει ως εκκρεμότητα είναι η αστοχία σχετικά με την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης ως δεσμευτικής αποστολής του κράτους στον χώρο της παιδείας. Εδώ βέβαια αντιμετωπίζουμε κάποια ανεπίλυτα προβλήματα. Αφενός η συγκεκριμένη αναφορά δεν είναι αναθεωρητέα και άρα δεν θα απασχολήσει την τρέχουσα Βουλή και αφετέρου, ακόμη και αν ήταν αναθεωρητέα, οι απόψεις της Κυβέρνησης από τα χείλη της Υπουργού Παιδείας δεν θα άφηναν ούτως ή άλλως περιθώρια για κάποια αισιοδοξία.

Ως προς τον όρκο, αναρωτιόμαστε με ειλικρίνεια τι εξυπηρετεί στο τέλος-τέλος η ορκοδοσία οποιουδήποτε τύπου, είτε θρησκευτικού είτε πολιτικού; Παράγεται κάποιο νομικό αποτέλεσμα που δεσμεύει εκείνους οι οποίοι ορκίζονται κατά την ανάληψη των καθηκόντων τους; Είναι αντικειμενικά μετρήσιμος ο αντίκτυπος του όρκου; Παράγει κάποιο έννομο αποτέλεσμα; Είναι το συνειδησιακό φορτίο του εξίσου βαρύ για όλους μας;

Πέραν, λοιπόν, του πανηγυρικού και όλως εθιμικού χαρακτήρα μιας ορκομοσίας, τι προσφέρει στην κοινωνία μας, αλλά και γενικά στον πολιτικό πολιτισμό μας, εκτός από ατέρμονες συζητήσεις και αδιέξοδα ερωτήματα; Χρειαζόμαστε τον όρκο για να γίνει αντιληπτό το βάρος που φέρει ο κρατικός αξιωματούχος, όταν τον παραβιάζει; Ή η έλλειψη του όρκου θα λειτουργήσει ως κίνητρο ασυδοσίας ή παραβίασης των νόμιμων υποχρεώσεών του;

Τίποτε, λοιπόν, από όλα αυτά δεν θεωρούμε ότι ισχύει και βέβαια θα πρέπει να τονίσουμε το εξαιρετικά αντιφατικό στην περίπτωση του θρησκευτικού όρκου, καθώς οι ίδιοι οι Πατέρες της Εκκλησίας διδάσκουν ομόφωνα την απόλυτη απαγόρευση του όρκου. Το ίδιο το Σύνταγμα τον επιτάσσει και μάλιστα στο όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου Τριάδος.

Μήπως λοιπόν, ο ίδιος ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς δεν υποστηρίζει ότι σε περίπτωση ευορκίας, δηλαδή τήρησης στο έπακρο του όρκου τους, δεν παύουν οι ορκισθέντες να είναι παραβάτες της εντολής του Θεού «μη ομόσαι όλως»;

Βεβαίως και ο πολιτικός όρκος επίσης πάσχει και από τα ίδια εγγενή προβλήματα, δεν παράγει κανένα αποτέλεσμα. Δεν αρκεί το νομικό μας οπλοστάσιο για να αντιμετωπίσει όλες αυτές τις παραβιάσεις;

Ας υποθέσουμε για παράδειγμα, ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έδωσε έναν όρκο τον οποίο τελικά δεν τήρησε ως προς την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος και της προόδου του ελληνικού λαού. Θα κληθεί να λογοδοτήσει; Ας επεκτείνουμε μια αντίστοιχη υπόθεση σε Βουλευτή. Αν δεν εκπληρώσει ευσυνείδητα τα καθήκοντά του, αόριστη τελείως η λέξη «ευσυνείδητα», θα του καταλογιστεί κάποιο επιπρόσθετο;

Η άποψή μας, λοιπόν, είναι ότι η επιβολή του όρκου δεν χρειάζεται σε καμία περίπτωση ούτε καν στην περίπτωση των δικαστηρίων, όπου αρκεί μια απλή υπενθύμιση εκ μέρους του δικαστικού λειτουργού ότι το άτομο υποχρεούται με βάση τον νόμο να πει την αλήθεια και από εκεί και πέρα αρκεί η σιωπηρή αποδοχή ή όχι αυτής της υπενθύμισης.

Αλλωστε η συνείδηση του καθενός δεν δεσμεύεται ούτε σφυρηλατείται από όρκους και υποσχέσεις, αλλά από το πώς εξωτερικεύει την ίδια την ενδιάθετη απόφασή του. Ως εκ τούτου προτείνουμε όχι κάποια τροποποίηση, αλλά τη διαγραφή των επίμαχων διατάξεων από το κείμενο του καταστατικού μας χάρτη.

Δεύτερη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 5§2 - 21§1 - 21§3 - 21 προσθήκη παρ.7 - 22§1 - 22§2 - 22§4 - 22§5 και 25§3

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, καλησπέρα. Σήμερα η συζήτηση καλείται να εξαντλήσει τη θεματική και τον άξονα «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα». Σε ελάχιστο χρόνο, δυστυχώς, καλούμαστε πάλι να αναλύσουμε απόψεις και να παρουσιάσουμε επιχειρήματα για τα θέματα της αναθεώρησης, για ζητήματα που είναι τα πιο κρίσιμα για τον Έλληνα πολίτη, καθώς αγγίζουν πολύ περισσότερο την καθημερινότητα του.

Ο Έλληνας πολίτης εδώ και μια δεκαετία έχει δει τα βασικά του δικαιώματα να υποβαθμίζονται ραγδαία και τη ζωή του να χειροτερεύει. Βλέπει χρόνια τώρα το βιοτικό του επίπεδο να κατακρημνίζεται από την κακή διαχείριση μιας κρίσης και όχι από την ίδια την κρίση. Τρέμει να αρρωστήσει γιατί ξέρει καλά ότι δεν αρκεί η αυταπάρνηση των γιατρών του Εθνικού Συστήματος Υγείας για να τον σώσει, όταν στα δημόσια νοσοκομεία βασιλεύει η υποχρηματοδότηση και η υπολειτουργία.

Δουλεύει σε συνθήκες εργασιακού μεσαίωνα και πληρώνεται κάτω από το όριο της φτώχειας. Ο Νεοέλληνας βγαίνει στην αγορά εργασίας και αναγκάζεται να αποδέχεται υποκατώτατους μισθούς, επισφαλείς και ελαστικές συνθήκες εργασίας, ενώ προσφέρει ίσης αξίας εργασία με τον ηλικιακά μεγαλύτερο συνάδελφό του. Ο Έλληνας εργαζόμενος αισθάνεται ότι το τελευταίο καταφύγιο του απέναντι στην εργοδοτική ασυδοσία το γκρεμίζει η ίδια η λογική και η δυνατότητα της επίταξης. Ο πολίτης βλέπει τα κοινωνικά του αγαθά να εκποιούνται σε τιμή ευκαιρίας στους ντόπιους και διεθνείς καιροσκόπους. Ο Έλληνας έχει απέναντί του ένα κράτος ανάλητο και τιμωρητικό.

Η μέχρι τώρα κυβερνητική πορεία, δυστυχώς, έχει αποδείξει και επιβεβαιώσει προς πάσα κατεύθυνση ότι η Νέα Δημοκρατία φαίνεται να μην έχει ενσυναίσθηση της πραγματικότητας και των βασάνων των Ελλήνων.

Πώς περιμένουμε, λοιπόν, από μία Κυβέρνηση να νοιαστεί για τα εργασιακά δικαιώματα που αποτελούν αντικείμενο των διατάξεων υπό αναθεώρηση, όταν με πρόσφατο νόμο κατήργησε ακόμη για την υποχρέωση του εργοδότη να επικαλείται το βάσιμο λόγο απόλυσης;

Σε ποια μονομερή προσφυγή στη διαιτησία και σε ποιες συλλογικές συμβάσεις εργασίας μπορούμε να ελπίζουμε από μία Κυβέρνηση που έχει νομοθετήσει τα αντίθετα κατά παραγγελία του Συνδέσμου των Ελλήνων Βιομηχάνων;

Για ποιον δημόσιο έλεγχο στα αγαθά κοινής ωφέλειας και στα δίκτυα διανομής μιλάμε, όταν το ίδιο το αναπτυξιακό μοντέλο της Νέας Δημοκρατίας βασίζεται στο δόγμα «Απλά δυσφημώ την αξία της δημόσιας περιουσίας και την ξεπουλάω»;

Για ποιο δικαίωμα, επίσης, σε καθολικές υπηρεσίες υγείας, μέσω του ΕΣΥ, συζητούμε, όταν ο ίδιος ο Υπουργός Υγείας δεν έχει βγει ακόμη να απολογηθεί για τους εγκληματικούς -θα λέγαμε- χειρισμούς στην περίπτωση της καθηγήτριας από τον Πύργο, όταν η τρίτη μεγαλύτερη πόλη της χώρας δεν διαθέτει καρδιοχειρουργική μονάδα και όταν πρόσφατα το ΚΕΘΕΑ, με Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου, γίνεται από φωτεινό παράδειγμα θεραπείας εξαρτημένων ατόμων, παραμάγαζο των φαρμακευτικών εταιρειών, ευάλωτο σε πολιτικές παρεμβάσεις;

Πρόκειται να μιλήσουμε για το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα. Ποιο, όμως, εισόδημα διεκδικούμε να κατοχυρώσουμε με μία Κυβέρνηση η οποία φαίνεται ότι πίνει νερό στο όνομα της νεοφιλελεύθερης ολιγαρχίας;

Ποια αλληλέγγυα και ανταποδοτική κοινωνική ασφάλιση προωθούμε όταν η Κυβέρνηση απεργάζεται την ιδιωτικοποίηση των ασφαλιστικών φορέων; Σε ποιο δικαίωμα του εργαζόμενου να διεκδικήσει κάτι καλύτερο για το μέλλον του μπορούμε, άραγε, να ελπίζουμε όταν η Κυβέρνηση αντιμετωπίζει τις απεργίες ως μία απλή αναστάτωση την ώρα που το κέντρο της Αθήνας νέκρωσε για τρεις μέρες για να αισθάνεται ασφαλής ο κ. Πομπέο στην ασφαλέστερη χώρα της Ευρώπης.

Ας προχωρήσουμε τώρα στα συγκεκριμένα πεδία της αναθεωρητέας ύλης.

Ως προς το άρθρο 5 παράγραφος 2 θα ήθελα να πω τα εξής:

Τη συμπερίληψη της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού, ως ιδιοτήτων που απαγορεύουν τις διακρίσεις ως προς τη ζωή, την τιμή και την ελευθερία, τη βρίσκουμε θεμιτή αλλαγή. Είμαστε σύμφωνοι.

Δεν είναι, αγαπητοί συνάδελφοι, μόνο συμβολική μία τέτοια παρέμβαση. Είναι βαθιά ουσιαστική σε μία Ευρώπη και σε έναν κόσμο όπου καθημερινά πληθαίνουν οι σεξιστικές και ετεροσεξιστικές φωνές. Είναι βαθιά ρεαλιστική σε μία ιστορική συγκυρία στην οποία η Ακροδεξιά ρητορική κερδίζει έδαφος και σταδιακά διεκδικεί ολοένα και περισσότερο τον μετασχηματισμό της σε κανονικότητα.

Ταυτόχρονα, είναι ευθυγραμμισμένη με τα προτάγματα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, με την ευρωπαϊκή νομοθεσία κατά των διακρίσεων και τις πάγιες θέσεις του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Διεθνούς Αμνηστίας και της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη.

Στο σημείο αυτό βεβαίως προτείνουμε και μια επιπλέον συμπλήρωση της δεύτερης παραγράφου με την εξής προσθήκη: «Οι μετανάστες και οι πρόσφυγες απολαμβάνουν τα δικαιώματα από τους αναγνωρίζονται από το ευρωπαϊκό και διεθνές δίκαιο».

Θεωρούμε ότι μία τέτοια ρητή και συγκεκριμένη αποτύπωση στον καταστατικό μας χάρτη είναι εξαιρετικά σκόπιμη, πρώτον, σε επίπεδο συμβολικό, για να αποκρουστούν συνταγματικά όλες οι αντιανθρωπιστικές πολιτικές και ιδεολογίες, που καλπάζουν διεθνώς στις μέρες μας, ενώ, σε επίπεδο πρακτικό, για να αποτυπωθεί με τρόπο ξεκάθαρο η υποχρέωση του κράτους για έμπρακτη αλληλεγγύη και στήριξη απέναντι στους συνανθρώπους μας που υποφέρουν και που αναγκάζονται, δυστυχώς, να αναζητήσουν την τύχη τους χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από τις πατρίδες τους.

Όσον αφορά το άρθρο 21, συμφωνούμε βεβαίως γενικά με την κατεύθυνση των προτάσεων αναθεώρησης. Οφείλει να κατοχυρωθεί συνταγματικά στην παράγραφο 1 η κρατική εγγύηση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης για όλους, μέσα από καθολικές κοινωνικές υπηρεσίες και εισοδηματικές ενισχύσεις.

Ωστόσο, στην πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ χωρούν και κάποιες βελτιώσεις. Κατ' αρχάς, το επίπεδο διαβίωσης θα πρέπει ρητά να αναπροσαρμόζεται σε ετήσια βάση, ώστε η εγγυητική υποχρέωση του κράτους να παραμένει διαρκώς επικαιροποιημένη σε σχέση με τις μεταβολές, τόσο των επιστημονικών, όσο και των αντικειμενικών κοινωνικών συνθηκών, ενώ προηγουμένως θεωρούμε ότι ο νομοθέτης θα πρέπει να διαβουλεύεται με όλους τους κοινωνικούς φορείς, να αφουγκράζεται τα πραγματικά προβλήματα και ζητήματα που σχετίζονται με την αξιοπρεπή διαβίωση, απευθείας από την πηγή, ακούγοντας και αξιοποιώντας τις απόψεις των πολιτών, έτσι ώστε και οι πολίτες να γίνονται περισσότερο συμμετοχικοί.

Στην πρώτη παράγραφο διεκδικούμε και την εγγυητική παρουσία του κράτους για την εξασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης στις δημόσιες και κοινωνικές υπηρεσίες, καθώς και την αναγνώριση του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας κατά την άσκηση των κοινωνικών δικαιωμάτων, όταν αυτά πλήττονται λόγω των νομικών κενών, αλλά και των κρατικών κενών, της κρατικής αμέλειας, που δεν επιτρέπουν την καθολική πρόσβαση σε αποτελεσματικές υπηρεσίες υγείας, παιδείας και κοινωνικής ασφάλισης. Στην προβληματική της αγωγιμότητας και δικαστικής προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων, θα αναφερθώ πιο κάτω.

Αυτονόητα θετική είναι η απομάκρυνση από τη συντηρητική αντίληψη ότι το κράτος μεριμνά για την οικογένεια και τον γάμο, επειδή συνιστούν απλώς το θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του έθνους. Η προοδευτική φιλελεύθερη ευρωπαϊκή σκέψη στον 21ο αιώνα απαιτεί το μείζον, το κράτος να στηρίζει αυτούς τους θεσμούς, γιατί αναγνωρίζει τη σημασία τους στην εξέλιξη της κοινωνίας, αλλά και τις δυσκολίες που προκαλούν οι οικονομικές συνθήκες της σύγχρονης εποχής. Γι' αυτόν τον λόγο, λοιπόν, κρίνεται άκρως απαραίτητη η μέριμνα υπέρ της μητρότητας και των παιδιών. Βεβαίως, ειδικής προστασίας χρήζουν και οι κοινωνικές ομάδες, οι οποίες λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους έχουν ανάγκη επιπλέον υποστήριξης εκ μέρους του κράτους λόγω ευαλωτότητας, προκειμένου να ζουν και να ενεργούν αξιοπρεπώς.

Θα επιμείνουμε λίγο παραπάνω σε σχέση με την πρότασή μας στην προστασία των παιδιών, των ηλικιωμένων και των ατόμων με αναπηρία. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι στα σχετικά εδάφια στην παράγραφο 1 θα πρέπει να προστεθούν τα εξής:

Ως προς τα παιδιά: Το κράτος εγγυάται τα δικαιώματα του παιδιού, όπως αυτά περιγράφονται στους διεθνώς αναγνωρισμένους κανόνες και στις διεθνείς συμβάσεις, με στόχο το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασής του ανάλογα με την ηλικία του και τον βαθμό ωριμότητάς του. Είναι κρίσιμη μία τέτοια προσθήκη, σύμφωνα και με τα ευρωπαϊκά κείμενα, γιατί δεν αρκεί μόνο η ειδική προστασία προς τα παιδιά, αλλά οφείλουμε να αναγνωρίσουμε στα παιδιά και στο ίδιο στο Σύνταγμα τα αναφαίρετα δικαιώματα, που τους έχουν αναγνωρίσει οι διεθνείς συνθήκες και κανόνες και να επιβάλουμε στο κράτος την αντίστοιχη εγγυητική υποχρέωση.

Εκτός από την επικέντρωση στο συμφέρον του παιδιού, επιμένουμε ιδίως στο δικαίωμά του να εκφράζεται ελεύθερα σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του για να αναπτύξει την προσωπικότητά του όσο πιο αυτόνομα και αυτόβουλα του επιτρέπουν η ηλικία και η ωριμότητά του. Και αυτό βεβαίως κινείται προς το συμφέρον του παιδιού, αφού διαπλάθει με αυτόν τον τρόπο έναν μελλοντικά ελεύθερο πολίτη και άνθρωπο.

Ως προς τα άτομα με αναπηρία, η πρότασή μας είναι: Το κράτος εγγυάται όλα τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των ατόμων με αναπηρία χωρίς διακρίσεις και υιοθετεί κάθε μέτρο που διασφαλίζει την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκησή τους, όπως αυτά αναγνωρίζονται στις διεθνείς συμβάσεις και στους διεθνώς αναγνωρισμένους κανόνες. Το κράτος αναγνωρίζει στα άτομα με αναπηρία το δικαίωμα στην εργασία σε συνθήκες ισότιμης μεταχείρισης χωρίς διακρίσεις και λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την ελεύθερη επιλογή εργασίας, την άρση των εμποδίων προσβασιμότητας σε αυτήν, καθώς και τη διαμόρφωση συνθηκών ισότητας ευκαιριών, αμοιβής και ασφαλώς συνθηκών άσκησής της.

Η νομοθεσία σχετικά με την αναπηρία και την κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία έχει σημαντικά επηρεαστεί βεβαίως από διεθνείς συμβάσεις και διακηρύξεις, οι οποίες επιδιώκουν να θέσουν ακριβώς αυτό το ρυθμιστικό πλαίσιο. Από ουσιαστική άποψη, η κοινωνική προστασία των ατόμων με αναπηρία κατοχυρώθηκε νομικά για πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο με την Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, συμπληρώθηκε με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Ελευθεριών, καθώς και με το διεθνές σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα.

Εξίσου σημαντικές υπήρξαν οι αποφάσεις και παρεμβάσεις που έχουν γίνει στο επίπεδο του Συμβουλίου της Ευρώπης, με τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του 1961 να αποτελεί τον πιο ολοκληρωμένο μηχανισμό του Συμβουλίου της Ευρώπης στον τομέα προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων τους. Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ εξήγγειλε το 1975 και τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των ΑΜΕΑ. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι η πρότασή μας συνάδει με το πνεύμα και το γράμμα αυτών των κειμένων.

Ως προς τους ηλικιωμένους, το κράτος λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την προώθηση της ευημερίας των ηλικιωμένων μέσω κοινωνικών υπηρεσιών και πολιτικών που εστιάζουν στις ιδιαίτερες ανάγκες τους για την υγεία, τη σίτιση, τη στέγαση και την ανάπαυση.

Η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Ευρωπαϊκός Χάρτης και η Συνθήκη της Λισαβόνας αναγνωρίζουν και σέβονται τα δικαιώματα των ηλικιωμένων, οι οποίοι έχουν ανάγκη φροντίδας και στηρίζουν το δικαίωμά τους να ζουν με αξιοπρέπεια και ανεξαρτησία και να έχουν και οι ίδιοι το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτιστική και κοινωνική ζωή. Προς τούτο, λοιπόν, το κράτος θα πρέπει να

καταπολεμά τον οποιοδήποτε κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και να προωθεί την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία τους.

Στηρίζουμε την πρόταση για την αναδιαμόρφωση της τρίτης παραγράφου του άρθρου 21 για την κατοχύρωση του δικαιώματος στην υγεία και την καθολική πρόσβαση σε αποτελεσματικές υπηρεσίες υγείας μέσω του ΕΣΥ. Θέλουμε το υγειονομικό κεκτημένο ως κοινωνικό δικαίωμα. Θέλουμε ένα συνταγματικά κατοχυρωμένο, ισχυρό, σύγχρονο, αποτελεσματικό, αποδοτικό ΕΣΥ και με κοινωνικό πρόσωπο. Έχουμε εξαιρετικούς γιατρούς και νοσηλευτικό προσωπικό, όμως, οφείλουμε πρωτίστως να στελεχώσουμε τα νοσοκομεία και κέντρα υγείας και να τους παρέχουμε φάρμακα, αναλώσιμα και τον κατάλληλο υλικοτεχνικό εξοπλισμό για να ανταποκρίνονται καλύτερα στο έργο τους.

Παράγραφος 7 του άρθρου 21. Είναι πάγια και ιδρυτική θέση του ΜέΡΑ25 η διατήρηση των βασικών κοινωνικών αγαθών, όπως του νερού και της ενέργειας, υπό κοινωνικό έλεγχο.

Είναι, επίσης, πάγια και ιδρυτική θέση μας η συνταγματική απαγόρευση της πώλησης ή της μακροχρόνιας παραχώρησης προς εκμετάλλευση των αρχαιολογικών μνημείων, των κοινόκτητων και κοινόχρηστων χώρων και δημόσιων δασών.

Μιλάμε τόσο καιρό για παραχώρηση στους ΟΤΑ των κοινόκτητων χώρων, για να διασφαλίζεται με αυτόν τον τρόπο η ελεύθερη πρόσβαση και χρήση προς το συμφέρον των πολιτών. Μιλάμε για την ανάγκη λειτουργίας μιας τουλάχιστον ΔΕΚΟ σε κάθε δημόσιο τομέα, σε κάθε σημαντικό τομέα: Στις οδικές, ακτοπολιτικές, σιδηροδρομικές συγκοινωνίες, την ενέργεια και τις τηλεπικοινωνίες. Μιλάμε, λοιπόν, για μία δημοκρατική ανασυγκρότηση στις επιχειρήσεις αυτές και να τεθούν υπό κοινωνικό έλεγχο.

Ως προς τις προτάσεις για τις παραγράφους 1, 2, 4 και 5 του άρθρου 22, θα πούμε «να» στη ρητή αποτύπωση της εργασιακής ισότητας ανεξαρτήτως ηλικίας. Γιατί, ναι μεν, η νομολογία έχει δεχθεί ότι η μισθολογική διάκριση λόγω ηλικίας συνιστά άλλη μία διάκριση, αλλά δεν μπορούμε να ξεχάσουμε και την επονεϊδίστη πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου υπ' αρ. 6/2012 της μνημονιακής κυβέρνησης Παπαδήμου, η οποία μείωσε τον κατώτατο μισθό κατά 32% και προέβλεψε για πρώτη φορά υποκατώτατο μισθό για τους νέους μέχρι 25%. Ούτε βεβαίως μπορούμε να ξεχάσουμε ότι τα μέτρα αυτά κρίθηκαν αργότερα αντίθετα προς τις προβλέψεις του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.

Ζητάμε, επίσης, να προστεθεί στην παράγραφο 1 στο τελευταίο εδάφιο η εξής πρόταση: «Στους ανέργους καταβάλλεται από το κράτος μηνιαίο επίδομα ίσο τουλάχιστον με τον εκάστοτε κατώτατο μισθό του ανειδίκευτου εργάτη. Κάθε απόλυση οφείλει να είναι επαρκώς αιτιολογημένη».

Η ανάγκη, λοιπόν, να μεριμνήσει το κράτος και να σταθεί δίπλα στους άνεργους πολίτες, ειδικά τους νέους, από τη μακροχρόνια και ανελέητη σφυροκόπηση που έχουν δεχθεί πρέπει να αποτυπωθεί ρητά στον καταστατικό μας. χάρτη Άλλωστε, η κοινωνία και η οικονομία μας έχουν να δρέψουν πολλαπλά ωφέληματα από μία τέτοια προοπτική, διότι θα εξασφαλίσει ένα επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης και θα αποτρέψει πολλούς νέους από τη φυγή και από τη σταδιακή ερημοποίηση της χώρας μας.

Θα ενδυναμωθεί, βεβαίως, η κοινωνική αλληλεγγύη, καθώς και η αίσθηση μέριμνας από πλευράς του κράτους. Ζητάμε την υποχρέωση επαρκούς αιτιολόγησης κάθε απόλυσης. Είναι ζήτημα κοινωνικής και εργασιακής δικαιοσύνης να αισθάνεται ο εργαζόμενος ότι απαγορεύεται να γίνεται βορά

στην αυθαιρεσία του κάθε εργοδότη. Είναι, όμως και ζήτημα τόνωσης του αισθήματος ευθύνης της ίδιας της εργοδοσίας να γνωρίζει ότι οφείλει να αιτιολογεί τον λόγο απόλυσης.

Με την πρότασή μας, λοιπόν, δεν προστατεύονται μόνο οι εργαζόμενοι, αλλά θωρακίζεται και το κύρος και η καλή πίστη του εργοδότη.

Ως προς την παράγραφο 2, επίσης θα σταθούμε θετικά. Στο ΜέΡΑ25 προάγουμε ως ζήτημα αρχής τη συλλογική αυτονομία, πιστεύουμε στη δυνατότητα εργοδοτών και εργαζομένων να ρυθμίζουν με συλλογικές συμβάσεις εργασίας τον μισθό, τους όρους εργασίας, τις συνθήκες εργασίας, αλλά σεβόμενοι τα όρια πάντα που θέτουν τα διεθνή κείμενα και η αρχή της ανθρώπινης αξίας.

Ομοίως, συμφωνούμε με το δικαίωμα μονομερούς προσφυγής των κοινωνικών εταίρων στη διαιτησία, όπως θέλει και η ίδια η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας -χαρακτηριστική η απόφαση 2307/2014- και με την προτεραιότητα της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης, ώστε σε περίπτωση σύγκρουσης ή σύρρευσης συλλογικών ρυθμίσεων ή νομοθετικών ή κανονιστικών πράξεων να ισχύει η ευνοϊκότερη για τον εργαζόμενο.

Δυστυχώς, όμως, βλέπουμε ότι και πάλι η Κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, με το πολυνομοσχέδιο που θα κατατεθεί, νομοθετεί εντελώς αντίθετα και αντεργατικά.

Θα στηρίζουμε και την απαγόρευση επίταξης όχι γιατί η υφιστάμενη διάταξη σε συνδυασμό με το άρθρο 23 για την προστασία του δικαιώματος της απεργίας δεν καταλήγει στο ίδιο αποτέλεσμα, αλλά και πάλι επειδή η Νέα Δημοκρατία κατ' επανάληψη αμφισβήτησε αυτή τη θέση στο παρελθόν, με επίμονο μάλιστα τρόπο.

Προχωρούμε στην παράγραφο 5 του άρθρου 22. Ναι, η κοινωνική ασφάλιση αποτελεί δικαίωμα, αλλά το κράτος θα πρέπει να υποχρεώνεται ρητά, ώστε να εξασφαλίζει αποτελεσματική προστασία όχι μόνο έναντι των ασφαλιστικών κινδύνων, αλλά και έναντι της φτώχειας.

Διεκδικούμε, λοιπόν, ρητή αποτύπωση απρόσκοπτης πρόσβασης στην υγεία, την πρόνοια και τις κοινωνικές παροχές, εξειδικεύοντας τον όρο «καθολική κάλυψη». Έχουμε αναφέρει κατ' επανάληψη δημοσίως τη θέση μας για την ασφάλιση των μισθωτών. Προάγουμε, συγκεκριμένα, ένα μοντέλο τριμερούς χρηματοδότησης, όπου ενδεικτικά, χωρίς αυτές οι ποσοστιαίες συνεισφορές να είναι δεσμευτικές, το κράτος εισφέρει τα 3/9, ο εργοδότης τα 4/9 και ο μισθωτός τα 2/9. Ο δημόσιος και αλληλέγγυος χαρακτήρας πρέπει να νοείται ότι καταλαμβάνει και την καταβολή των ασφαλιστικών παροχών, όχι μόνο των συντάξεων.

Επίσης, διεκδικούμε σαφή αναφορά στη συνταγματική εγγύηση της κατώτατης σύνταξης, ώστε να εξασφαλίζει και αυτή ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης στους συνταξιούχους.

Ως προς τη συμπερίληψη της αρχής της επιείκειας, στο άρθρο 25, να θυμίσουμε ότι η επιείκεια ως αρχή υιοθετήθηκε από την Αθηναϊκή Δημοκρατία, αλλά και από τους Ρωμαίους και επιβιώνει μέχρι τις μέρες μας σε όλες τις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις. Παραδοσιακά, ο νομοθέτης γενικεύει και τυποποιεί όσα είναι γνωστά και γι' αυτό, ο νόμος δυσλειτουργεί στις περιπτώσεις των εξαιρέσεων και των απρόβλεπτων περιστάσεων. Η επιείκεια, λοιπόν, έρχεται ως μορφή διορθωτικής δικαιοσύνης και όχι ως προνόμιο ή ως χάρη.

Δεν επικροτούμε, ωστόσο, την απαλοιφή της πρόβλεψης για απαγόρευση καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Θεωρούμε ότι στη δικαστηριακή πρακτική, για παράδειγμα, το κράτος πολύ συχνά καταστρατηγεί τη συγκεκριμένη απαγόρευση, φθάνοντας υποθέσεις, στις οποίες έχει υπάρξει ένα

ξεκάθαρο άδικο, μέχρι τα ανώτατα δικαστήρια και ταλαιπωρώντας για χρόνια πολίτες απλώς και μόνο επειδή δεν του στοιχίζει τίποτα.

Πιστεύουμε, λοιπόν, ότι δεν έχει επέλθει ακόμη ο κατάλληλος βαθμός ωριμότητας του κράτους για μια τέτοια πρωτοβουλία.

Θα ήθελα, πριν κλείσω, να αναφερθώ σε μια προβληματική που έχει απασχολήσει τη θεωρία και τον πυρήνα των κοινωνικών δικαιωμάτων και σχετίζεται με το θέμα της δικαστικής προστασίας τους, της αγωγιότητάς τους ή αλλιώς, κανονιστικότητάς τους, της λεγόμενης «νομικής δεσμευτικότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων».

Στο πλαίσιο μιας ιδεολογικής αντιπαράθεσης και μιας δικαιοπολιτικής άρνησης έχουν επιστρατευτεί διάφορα επιχειρήματα δημοσίου δικαίου, όπως είναι η αρχή διάκρισης των εξουσιών, το κράτος δικαίου, οι δημοσιονομικές επιταγές για να αμφισβητηθεί η κανονιστικότητα και δεσμευτικότητα της εν λόγω κατηγορίας δικαιωμάτων. Ο μεταπολεμικός κοινωνικός συνταγματισμός -συνδυάζοντας στοιχεία φιλελευθερισμού με κοινωνικές προτεραιότητες, ωστόσο- οδήγησε στο να κερδίσουν και τα κοινωνικά δικαιώματα τη θέση που τους αναλογούσε στο νομικό στερέωμα, μια θέση προσαρμοσμένη στην ιδιαίτερη φύση τους.

Σήμερα η δεσμευτικότητά τους δεν αμφισβητείται από τους περισσότερους, αν και διακρίνει κανείς μια τάση τα κοινωνικά δικαιώματα να αναγνωρίζονται από τα σύγχρονα Συντάγματα ως κατευθυντήριες αρχές οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Οφείλουμε, λοιπόν, να αναγνωρίσουμε ότι τα κοινωνικά δικαιώματα καθιστούν το κράτος ως έναν βαθμό υπεύθυνο για τους υλικούς όρους διαβίωσης των ατόμων σε μια δεδομένη κοινωνία, όπου δυστυχώς η κοινωνική προστασία τελεί σε αμφίδρομη σχέση με την οικονομική ανάπτυξη και τα δημοσιονομικά περιθώρια. Η σχέση που τα υποβαστάζει είναι η αναδιανομή του πλούτου και του εισοδήματος μέσω του χρέους της εθνικής και κοινωνικής αλληλεγγύης.

Για ποια κοινωνικά δικαιώματα, όμως, μιλάμε; Τα κοινωνικά δικαιώματα αφορούν μεν καθολικά και αφηρημένα τον άνθρωπο, αλλά απευθύνονται κυρίως σε ταυτοποιημένες ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες που εμφανίζονται ως μη ευνοημένες. Αποδέκτες τους είναι κυρίως οι ηλικιωμένοι, οι άνεργοι, οι ασθενείς, οι εργαζόμενοι, τα παιδιά, οι άστεγοι, ευάλωτες κοινωνικές καταστάσεις, όπως η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός.

Το πεπερασμένο των διαθέσιμων πόρων ως ένας κλασικός προσχηματικός λόγος μη αποτελεσματικής προστασίας τους, επισημαίνει και ο Πάρεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Ανδρουλάκης, είναι ένα πολιτικό επιχείρημα που δεν μειώνει την ένταση του δικαστικού ελέγχου, όταν θίγεται ο πυρήνας του προσβαλλόμενου κοινωνικού δικαιώματος. Η επίκληση των άδειων κρατικών ταμείων, όταν προβάλλεται με τη δύναμη του τετελεσμένου ενέχει κινδύνους κρατικών αυθαιρεσιών και αποσύνθεσης του κράτους δικαίου.

Παρά τις διαφορετικές προσεγγίσεις, λοιπόν, ως προς τη νομική αξία τους, εμείς θέλουμε να επικεντρωθούμε -και με αυτό θα τελειώσουμε- στον ρόλο του δικαστή. Κατά βάση ο δικαστής καλείται να διασφαλίσει την ορθή και αποτελεσματική λειτουργία ενός ήδη υπάρχοντος κοινωνικού δικαιώματος. Για να αποσαφηνίσουμε για την κανονιστική ή όχι θέση των κοινωνικών δικαιωμάτων πρέπει να καταλήξουμε στο είδος του δικαστή που θέλουμε, έναν δικαστή με διάθεση αναχωρητισμού που θα σηκώνει τα χέρια ψηλά ή έναν δικαστή, ακτιβιστή που με οριακό τρόπο θα ασκήσει έστω και κοινωνική

πολιτική, έναν δικαστή που θα αυτοπεριοριστεί στο ελάχιστο ή έναν δικαστή που θα προχωρήσει στον πραγματικό έλεγχο της εφαρμογής των κοινωνικών δικαιωμάτων σε ένα συγκεκριμένο οικονομικό περιβάλλον;

Όπως ορθά, λοιπόν, έχει επισημανθεί κρίσιμη είναι η θέση του δικαστή στη θεσμική αρχιτεκτονική. Για να διασφαλίσουμε, λοιπόν, την κανονιστικότητα των δικαιωμάτων οφείλουμε να αναγνωρίσουμε στον δικαστή ένα εξισορροπητικό ρόλο, να του δώσουμε τη δυνατότητα να περιορίσει την απόλυτη ελευθερία του νομοθέτη κατά την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής και να του αναγνωρίσουμε την ελευθερία να καθορίζει το εύλογο μέτρο της κοινωνικής ευημερίας.

Η ίδια η διάκριση των εξουσιών δεν μπορεί, λοιπόν, σε επίπεδο ερμηνείας να αποκλείει τον δικαστή από τον προσδιορισμό των όρων διαβίωσης τον πολίτη. Και προς αυτό βεβαίως να υπενθυμίσουμε την πρόσφατη απόφαση του ΣτΕ που έκρινε αντισυνταγματικά τα μέτρα για την επικουρική σύνταξη και την κύρια σύνταξη. Αυτή είναι μια μορφή δικαστικού ελέγχου και παρέμβασης. Έτσι, λοιπόν, ο δικαστικός έλεγχος λειτουργεί ως εγγυητής ενός επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης όταν οι λοιποί θεσμοί με τις παρεμβάσεις τους συντείνουν στην υποβάθμισή του. Εξάλλου, ακόμα και το αντίθετο, δηλαδή μια κρίση περί συμβατότητας των μέτρων περικοπών με το Σύνταγμα, θα μπορούσε να εκληφθεί ως μια πολιτική υπέρ της λιτότητας.

Τέλος, η αξίωση του καθενός απέναντι στο κράτος για τη διασφάλιση της ελάχιστης υλικής βάσης αξιοπρεπούς διαβίωσης, συνιστώντας τον απώτερο κοινό στόχο όλων των κοινωνικών δικαιωμάτων, απορρέει από μια δέσμη διατάξεων, η οποία αποτελεί το συνταγματικό έρεισμα της κανονιστικότητας και αγωγιμότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως είναι η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου, η προστασία της αξίας του ανθρώπου, το δικαίωμα για προστασία της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, το άρθρο 5 παράγραφος 1 που κατοχυρώνει την προσωπική ελευθερία και τη συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας, καθώς και από το χρέος της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Αγαπητοί συνάδελφοι, κλείνοντας την τοποθέτησή μου, θα ευχηθώ πάλι να βρεθεί η απαραίτητη συναίνεση και να στηριχθούν οι προτάσεις μας, γιατί με αυτές τις προτάσεις στηρίζονται οι αδύναμοι, η υγεία, η αξιοπρέπεια, η εργασία, το κοινωνικό κράτος και τα δικαιώματα. Και θέλω να πιστεύω πως όλοι μας θεωρούμε πολύ σημαντικά και άξια αναβάθμισης όλα αυτά.

Τρίτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 37§2 - 38§1 - 38§2 - 68§2 και 84§2

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, συζητούμε σήμερα τις προτάσεις για αναθεώρηση των άρθρων 37, 38, 68 και 84 του Συντάγματος, διατάξεις που κατά βάση σχετίζονται με τη λειτουργία της Βουλής και τον πρωθυπουργικό θεσμό.

Ως προς τις πλειοψηφίες που σχηματίστηκαν στην προηγούμενη προτείνουσα Βουλή, εκατόν πενήντα τρεις Βουλευτές θεώρησαν ότι ο Πρωθυπουργός πρέπει να είναι σε κάθε περίπτωση και Βουλευτής και επικρότησαν την πρόταση τροποποίησης στο άρθρο 37 παράγραφος 1. Εκατόν πενήντα τέσσερις Βουλευτές στήριξαν τη λεγόμενη «εποικοδομητική ψήφο δυσπιστίας» και την αποτύπωσή της στην παράγραφο 2 του άρθρου 18 και στην παράγραφο 2 του άρθρου 84. Ο ορισμός αναπληρωτή

πρωθυπουργού, όταν ο Πρωθυπουργός της χώρας αδυνατεί για λόγους υγείας να επιτελέσει τα καθήκοντά του, υπερψηφίστηκε από εκατόν πενήντα εννέα Βουλευτές, ενώ διακόσιοι σαράντα επτά συνάδελφοι είδαν θετικά την τροποποίηση του άρθρου 68 παράγραφος 2.

Συμπερασματικά, μία εξαιρετικά ισχυρή πλειοψηφία έλαβαν όλες οι προτάσεις πλην μίας.

Από όσο φαίνεται, λοιπόν, σήμερα είναι η πρώτη συνεδρίαση στην οποία -εκτός απροόπτου- οι θέσεις της Κυβέρνησης και της Αξιοματικής Αντιπολίτευσης συμπίπτουν, έστω και σε ένα μόνο σημείο. Αυτή η συναίνεση βεβαίως και εξυπηρετεί το γράμμα και το πνεύμα της διαδικασίας αναθεώρησης του Συντάγματος, ωστόσο δεν αποτελεί και λόγο για να αισθανόμαστε ιδιαίτερα περήφανοι στη σημερινή συγκυρία, ως προς το ότι δήθεν αποκαθίσταται προσωρινά η συνταγματική ομαλότητα, επειδή τα δύο μεγάλα κόμματα βλέπουμε να συγκλίνουν στην πρόταση για τη σύσταση εξεταστικών επιτροπών, διότι είναι πολύ πιο σημαντική και θορυβώδης η απογοήτευση τόσο η δική μας όσο και του λαού, καθώς δεν έχει εξασφαλιστεί αυτή η συναίνεση και αυτή η αυξημένη πλειοψηφία στη θωράκιση των κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων που συζητήθηκε συγκεκριμένα χθες.

Ως προς το άρθρο 37 παράγραφος 2, ο ΣΥΡΙΖΑ προτείνει ο Πρωθυπουργός να έχει τη βουλευτική ιδιότητα, να έχει δηλαδή ατομικά διεκδικήσει και να έχει λάβει την τελική ψήφο του λαού. Η Νέα Δημοκρατία και το Κίνημα Αλλαγής διαφωνούν. Βεβαίως, όσο απογοητευτική και αν είναι αυτή η στάση, καθόλου δεν εκπλήσσει όποιον διαθέτει στοιχειώδη μνήμη. Η επιλογή δοτού Πρωθυπουργού ήταν δικής τους έμπνευσης και αναφερόμαστε, βεβαίως, στον ορισμό και τη θητεία του εξωκοινοβουλευτικού κ. Παπαδήμου, στην οποία επιλογή αναφέρθηκαν πολλοί συνάδελφοι προηγουμένως.

Η δική μας προοπτική στοχεύει σταθερά προς την ενίσχυση της λαϊκής κυριαρχίας, η οποία αποτελεί θεμέλιο του δημοκρατικού πολιτεύματος και στοχεύει, βεβαίως, στην ενδυνάμωση των θεσμών του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Δεν νοείται, λοιπόν, μία στιβαρή λαϊκή κυριαρχία και ένας ενισχυμένος κοινοβουλευτισμός, όταν είμαστε συνταγματικά ευάλωτοι σε κάποια εξωθεσμικά και παραθεσμικά κέντρα εξουσίας. Ο Πρωθυπουργός πρέπει να είναι κοινοβουλευτικός, πρέπει να είναι περιβεβλημένος με τη λαϊκή νομιμοποίηση.

Αυτή την άποψη είχε υποστηρίξει και ο Ευάγγελος Βενιζέλος σε ένα άρθρο του στην εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ του 1989, όπου επεσήμανε συγκεκριμένα ότι «ο σκοπός του άρθρου 37, που αναθέτει στην Κοινοβουλευτική Ομάδα του κόμματος ή του συνασπισμού να αναδείξει τον Αρχηγό ή τον εκπρόσωπο του κόμματος, όταν τέτοιος δεν υπάρχει ή δεν έχει εκλεγεί Βουλευτής, δεν είναι να θέσει υπό τη δοκιμασία της Κοινοβουλευτικής Ομάδας τον Αρχηγό ή τον εκπρόσωπο του κόμματος που δεν θέλησε ή δεν μπόρεσε να εκλεγεί Βουλευτής, αλλά σκοπός αυτής της διάταξης είναι να αναδειχθεί Αρχηγός ή εκπρόσωπος που να έχει τη βουλευτική ιδιότητα, προκειμένου να καταστεί φορέας της εντολής σχηματισμού κυβέρνησης ή διερευνητικής εντολής».

Ας περάσουμε τώρα στο θέμα της λεγόμενης εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας που έρχεται να προτείνει τροποποιήσεις στα άρθρα 84 παράγραφος 2 και 38 παράγραφος 1. Εδώ ο ΣΥΡΙΖΑ ζητάει να καθιερωθεί η εποικοδομητική ψήφος δυσπιστίας, ώστε η πρόταση δυσπιστίας που κατατίθεται κατά της Κυβέρνησης να συνοδεύεται υποχρεωτικά και από την πρόταση διορισμού νέου Πρωθυπουργού. Έτσι, λοιπόν, κατά την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, η Βουλή δεν θα μπορεί απλώς να άρει την εμπιστοσύνη της από την Κυβέρνηση, αλλά θα πρέπει ταυτόχρονα να διαμορφώνεται απόλυτη πλειοψηφία υπέρ του

προσώπου που προτείνεται ως νέος Πρωθυπουργός. Αφού, λοιπόν, ο νέος Πρωθυπουργός θα υποδεικνύεται από τη Βουλή, δεν χρειάζεται η παραπομπή στο άρθρο 37 και στις εκεί διατάξεις για τις διερευνητικές εντολές.

Ο θεσμός της εποικοδομητικής ή αλλιώς δημιουργικής ψήφου δυσπιστίας μεταφέρει τη λογική του άρθρου 67 του γερμανικού Συντάγματος του 1949, που υιοθετήθηκε αργότερα και από το ισπανικό Σύνταγμα το 1978.

Πρόκειται στην ουσία για έναν μηχανισμό αντικατάστασης του Πρωθυπουργού εντός της κοινοβουλευτικής περιόδου. Η διαφορά της από την κλασική πρόταση μομφής συνίσταται στο ότι η υποβολή της είναι δυνατή μόνο όταν συνοδεύεται από την υπόδειξη του νέου Πρωθυπουργού. Έτσι, λοιπόν, αν υπερψηφιστεί, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας οφείλει να διορίσει Πρωθυπουργό εκείνον που υπέδειξε η νέα κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Αυτό, λοιπόν, σημαίνει ότι δεν αρκεί η ύπαρξη στη Βουλή μιας αρνητικής πλειοψηφίας κατά της Κυβέρνησης, αλλά χρειάζεται και μια θετική πλειοψηφία η οποία θα συμφωνήσει στο πρόσωπο του νέου Πρωθυπουργού.

Εδώ, όμως, αντιμετωπίζουμε ένα παράδοξο. Αν δεν μπορεί να προκύψει η θετική πλειοψηφία, τότε η Κυβέρνηση, παρότι θα έχει απολέσει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, θα πρέπει να παραμείνει στη θέση της. Αν υιοθετήσουμε, λοιπόν, αυτό τον θεσμό στην Ελλάδα, θα ενισχύσουμε τον πρωθυπουργοκεντρικό χαρακτήρα του πολιτεύματος, κατά το πρότυπο της δημοκρατίας του καγκελαρίου. Εκτός αυτού, δεν θα είναι δυνατή η υποβολή πρότασης δυσπιστίας κατά μεμονωμένου Υπουργού, αφού δεν θα υποδεικνύεται ο διάδοχός του.

Έτσι, λοιπόν, η ατομική πρόταση δυσπιστίας θεωρούμε ότι είναι ασυμβίβαστη με το νόημα της εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας. Θα ανατραπεί ολόκληρο το σύστημα δυνατότητας απόδοσης πολιτικών ευθυνών στην Κυβέρνηση από τη Βουλή και μάλιστα αυτό θα γίνει δίχως να έχει προκύψει σοβαρή ανάγκη ιστορικά, αφού στην Ελλάδα ποτέ δεν έχει υπερψηφιστεί πρόταση δυσπιστίας κατά της Κυβέρνησης ή Υπουργού υπό το ισχύον σύστημα.

Δεδομένων, λοιπόν, αυτών των επιχειρημάτων, κρίνουμε τη συγκεκριμένη πρόταση εσφαλμένη και ως εκ τούτου, δεν θα την υποστηρίξουμε.

Σχετικά με την πρόταση του κ. Κρεμαστινού και Βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ, της Ένωσης Κεντρώων και ανεξάρτητων Βουλευτών για τροποποίηση του άρθρου 38 παράγραφος 2: εδώ προτάθηκε να οριστεί αναπληρωτής του Πρωθυπουργού, όταν ο τελευταίος λόγω προβλημάτων υγείας αδυνατεί να επιτελέσει τα πρωθυπουργικά του καθήκοντα. Κι εδώ δεν θεωρούμε επιβεβλημένη αυτή την τροποποίηση και θα είμαι πολύ σύντομη στην τοποθέτησή μου.

Πιστεύουμε ότι το ισχύον πλέγμα διατάξεων είναι επαρκές και λειτουργικό: και η διάταξη της παραγράφου 5 του άρθρου 81 για την προσωρινή αναπλήρωση του Πρωθυπουργού από Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησης ή από Υπουργό της επιλογής του Πρωθυπουργού, αλλά και η παράγραφος 2 του άρθρου 38, όταν προβλέπονται τα περί αντικατάστασης του Πρωθυπουργού, σε περίπτωση που εκείνος παραιτηθεί, εκλείψει, αδυνατεί να ασκήσει τα καθήκοντά του για λόγους υγείας. Κρίνουμε ότι τα υπάρχοντα άρθρα ρυθμίζουν με επιτυχία το συγκεκριμένο πεδίο.

Το τι συμβαίνει όταν το κόμμα του απελθόντος Πρωθυπουργού δεν έχει την πλειοψηφία των εδρών το ρυθμίζει επίσης η παραπομπή στο άρθρο 37 και στις διαδικασίες που προβλέπονται εκεί. Συνεπώς κι εδώ δεν θα υποστηρίξουμε την πρόταση αναθεώρησης.

Φθάνουμε, λοιπόν, τέλος, στο άρθρο 68 παράγραφος 2. Εδώ στην προτείνουσα Βουλή είχαμε προτάσεις από τη Νέα Δημοκρατία και το ΚΚΕ και τελικά προωθήθηκε με ευρεία πλειοψηφία η πρόταση των Βουλευτών της Νέας Δημοκρατίας.

Από τη μία, λοιπόν, η Νέα Δημοκρατία ζητάει, κατ' αρχάς, να περιοριστεί ο αριθμός των εξεταστικών επιτροπών ανά κοινοβουλευτική περίοδο -μόνο δύο εξεταστικές επιτροπές- κι εφόσον οι σχετικές προτάσεις υπερψηφιστούν, όπως ισχύει και σήμερα, από εκατόν είκοσι αντιπροσώπους.

Εδώ αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι η Νέα Δημοκρατία έλεγε άλλα στο όχι και τόσο μακρινό 2014. Και μνημονεύω λέξη προς λέξη: «Να διευκολυνθεί στο μέτρο του κοινοβουλευτικώς εφικτού, η σύσταση εξεταστικών επιτροπών, πλην όμως με τις εγγυήσεις εκείνες που διασφαλίζουν την κατά τρόπο αξιόπιστο και αποτελεσματικό εξέλιξη της λειτουργίας τους και τελική σύνταξη των πορισμάτων τους».

Το τι συνέβη έκτοτε και οδήγησε σε πλήρη μεταστροφή καλό θα ήταν να μας το εξηγήσουν οι Αγορητές.

Ενδιαφέρον, επίσης, έχει να θυμηθούμε και την τοποθέτηση του κ. Λοβέρδου το 2007. Τότε είχε κατεβάσει την εξής πρόταση να ενισχύονται τα δικαιώματα της μειοψηφίας με την εξής αιτιολογία. Διαβάζω την αιτιολογική έκθεση συνοπτικά: «Οι εκάστοτε μειοψηφίες της Βουλής υποστηρίζουν πως η σύσταση εξεταστικών επιτροπών είναι δικαίωμα της ελέγχουσας μειοψηφίας και συνεπώς το άρθρο 68 παράγραφος 2 του Συντάγματος ορίζει ως ελάχιστο εγγυητικό όριο τις εκατόν είκοσι ψήφους». Η δεύτερη αυτή άποψη ευσταθεί απολύτως, στην πράξη όμως απορρίπτεται.

Η πρόταση, λοιπόν, που είχε γίνει τότε ήταν: Προτείνεται η αναθεώρηση του άρθρου 68 παράγραφος 2, προκειμένου να διατυπωθεί με σαφή τρόπο πως η σύσταση εξεταστικών επιτροπών αποτελεί δικαίωμα της μειοψηφίας της Βουλής, υπό τον όρο αυτή να αποτελείται από τουλάχιστον εκατόν είκοσι Βουλευτές.

Τελικά, αυτή η πρόταση τότε δεν κατέβηκε προς ψήφιση και δεν επανήλθε στην προηγούμενη Βουλή από την Κοινοβουλευτική Ομάδα της Δημοκρατικής Συμπαράταξης.

Το ΚΚΕ, όπως είχε πράξει και το 2006 ενόψει της συζήτησης του 2007, κινήθηκε προς την αντίθετη κατεύθυνση: Η πρόταση για συγκρότηση εξεταστικής επιτροπής να μπορεί να υποβληθεί και από μικρότερο αριθμό Βουλευτών, παραδείγματος χάριν, είκοσι αντί για εξήντα που ισχύει σήμερα και να προβλέπεται υποχρεωτική συγκρότηση, αν ψηφιστεί από έναν περιορισμένο αριθμό Βουλευτών, παραδείγματος χάριν εκατό αντί για εκατόν είκοσι, ώστε να μη μπορεί η κυβερνητική Πλειοψηφία να μπλοκάρει τη συγκρότησή της.

Θεωρούμε και εμείς ότι τόσο η πρόταση που είχε κάνει ο κ. Λοβέρδος όσο και το ΚΚΕ μάς βρίσκει σύμφωνους, διότι με αυτόν τον τρόπο τα δικαιώματα της μειοψηφίας αγνοούνται επιδεικτικά και αυτό αποτελεί μια ένδειξη τυραννίας της πλειοψηφίας, στην οποία αναφέρθηκε και ο κ. Τζαβάρας στην εισήγησή του. Μίλησε για ξεκάθαρη τυραννία της πλειοψηφίας. Αν αυτό δεν είναι τυραννία της πλειοψηφίας, τότε ας μας πει τι είναι.

Περιορίζοντας, επίσης, τις εξεταστικές επιτροπές που μπορούν να προκαλέσουν οι μειοψηφίες σε δύο ανά περίοδο τίθεται ένας ανεπίτρεπτος και υπέρμετρος περιορισμός νομοθετικής εξουσίας και του κοινοβουλευτικού ελέγχου, που αγνοεί την δυναμική πραγματικότητα. Διότι, πράγματι, οι εξεταστικές επιτροπές -και συμφωνούμε σε αυτό με τον κ. Τζαβάρα- αποτελούν μέσο απαραίτητου κοινοβουλευτικού ελέγχου.

Ασχέτως του πλήθους και της σπουδαιότητας των στοιχείων και θεμάτων που ίσως προκύψουν στο μέλλον και για τα οποία ενδέχεται να κρίνεται απαραίτητη η διερεύνηση από τη Βουλή, η Νέα Δημοκρατία ζητά συνταγματική επιταγή για περιορισμό αυτών σε δύο ανά περίοδο. Αυθαίρετα θεωρεί ότι μόνο σε δύο εξεταστικές ανά περίοδο μπορούμε ως Κοινοβούλιο να εγγυηθούμε την τήρηση της αποτελεσματικότητας, την τήρηση κοινοβουλευτικών και συνταγματικών εγγυήσεων και δέχεται στο όνομα αυτής της κοινής διαπίστωσης να στερήσει, λοιπόν, από τις μειωηφίες να διεκδικούν από τη Βουλή να υλοποιεί το δικαίωμα διερεύνησης και μάλιστα, όπως έχει αποδείξει η ιστορία, σημαντικών σκανδάλων, ακόμα και αν προκύψουν περισσότερα θέματα δημοσίου συμφέροντος που χρήζουν εξέτασης.

Η πράξη έχει δείξει ότι τα προβλήματα σχετικά με τη λειτουργία των εξεταστικών επιτροπών που αποδίδουν πολιτικές ευθύνες -και όπως είπαμε αποτελούν μέσο κοινοβουλευτικού ελέγχου- και του έργου που παράγεται από αυτές, δεν σχετίζονται με έλλειψη εγγυήσεων ή ποιότητας διερεύνησης όσο με κακούς μικροπολιτικούς χειρισμούς όσων κινούνται εκτός πολιτικού ή άλλου ήθους.

Εκεί, λοιπόν, θεωρούμε ότι πρέπει να ψάξουμε τα αίτια της υποβάθμισης και όχι τόσο στο Σύνταγμα. Θεωρούμε, λοιπόν, ως ΜέΡΑ25 επιβεβλημένη την αναθεώρηση της παραγράφου 2 προς την κατεύθυνση της εξάλειψης του φαινομένου οι κοινοβουλευτικές εξεταστικές επιτροπές να χρησιμοποιούνται εργαλειακά ως ένα μέσο κομματικής αντιπαράθεσης και εξυπηρέτησης κομματικών συμφερόντων. Όμως η ευρύτερη θέση, η δική μας, για την αντιμετώπιση πολιτικών και νομικών ευθυνών των πολιτικών προσώπων, απόδοση με την οποία συμφωνούμε, προσκρούει δυστυχώς, στην αρχιτεκτονική του παρόντος Συντάγματος δεδομένων των περιορισμών που θέτουν άλλα άρθρα, τα οποία δεν είναι υπό αναθεώρηση.

Τέταρτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 28§2 - 44§2 και 73

Θα ήθελα, αγαπητοί συνάδελφοι, πριν ξεκινήσω την ομιλία μου να εκφράσω εκ μέρους του ΜέΡΑ25 τα θερμά συλλυπητήριά μας στην οικογένεια του Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου Αντώνη Λιόγα, ο οποίος έφυγε χθες. Ήταν ένας δικαστικός λειτουργός ιδιαίτερα αγαπητός και έχαιρε βαθιάς εκτίμησης τόσο από τους συναδέλφους του όσο και γενικότερα από τον νομικό κόσμο.

Ας περάσουμε στη σημερινή συζήτηση, η οποία αφορά στις προτάσεις για αναθεώρηση των άρθρων 28, 44 και 73 του Συντάγματος και συγκεκριμένα διατάξεων που αφορούν στον τρόπο ενσωμάτωσης του διεθνούς δικαίου στην ελληνική έννομη τάξη, στην πρωτοβουλία για διενέργεια δημοψηφισμάτων και στο δικαίωμα πρότασης νόμων με λαϊκή πρωτοβουλία.

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, καλούμαστε να τοποθετηθούμε σε ένα θεμελιώδες πεδίο, που διαχρονικά απασχολεί έντονα όχι μόνο τους ειδικούς επιστήμονες και τους πολιτικούς, αλλά τον ευρύτερο δημόσιο διάλογο. Μιλούμε σήμερα για την προοπτική να γίνει το Σύνταγμά μας πιο ανοιχτό σε αμεσοδημοκρατικές πρακτικές ή έστω σε πιο συμπληρωματικές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας ή έστω σε πιο συμμετοχικές πρακτικές.

Τι σημαίνει όμως αυτό; Σημαίνει να αναγνωρίσουμε το δικαίωμα στους Έλληνες πολίτες να συνδιαμορφώνουν τις πολιτικές και νομοθετικές εξελίξεις υπό όρους και συνθήκες που δεν αλλοιώνουν

όμως το αντιπροσωπευτικό μας πολίτευμα. Σημαίνει, παραπέρα, να δείχνουμε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στην ίδια την κρίση των Ελλήνων πολιτών, να τους επιτρέπουμε να διατυπώνουν απόψεις, προτάσεις και αντιρρήσεις συχνότερα από σήμερα. Σημαίνει επίσης να παραδεχτούμε ότι είναι υποκρισία και φαρισαϊσμός να πλέκουμε το εγκώμιο του κυρίαρχου και σοφού λαού, αλλά κατά τα άλλα να περιορίζουμε την κυριαρχία και τη σοφία του μόνο την ημέρα των εκλογών. Σημαίνει, επιπλέον, να αναπτύξουμε μία κουλτούρα ατομικής ευθύνης για την πορεία των πραγμάτων.

Έτσι, λοιπόν, δίνουμε την ευκαιρία στον πολίτη να δομήσει μία σχέση πολιτικής υπευθυνότητας, πρωτίστως απέναντι στον εαυτό του, αλλά και απέναντι στους συμπολίτες του και του παρέχουμε κίνητρα να ασχοληθεί ενεργά με την πολιτική, ώστε παράλληλα να καταφέρουμε να σπάσουμε τον φαύλο κύκλο της αδιαφορίας. Είναι κρίσιμο να δώσουμε μια τέτοια προοπτική σε μία εποχή όπου παρατηρούμε ότι οι θεσμοί εμφανίζονται ιδιαίτερα απαξιωμένοι στη συνείδηση των πολιτών. Και εδώ να τονίσουμε ότι η ενασχόληση του μέσου Έλληνα πολίτη με την καθημερινότητα της πολιτικής έχει χτυπήσει ιστορικά χαμηλά.

Γνωρίζουμε όλοι την άποψη των περισσότερων Ελλήνων για τους πολιτικούς, γνωρίζουμε τι συμβαίνει, ότι η απολύτως κυρίαρχη τάση είναι η απόρριψη της ενασχόλησης με τα πολιτικά ζητήματα, δηλαδή η συνειδητή απόφαση των πολιτών να απέχουν από όλα εκείνα τα οποία τους αφορούν, ρυθμίζουν και διαμορφώνουν το κοινό καλό. Το βλέπουμε εξάλλου από τα ιδιαίτερα απογοητευτικά ποσοστά συμμετοχής στις εκλογές. Είμαστε λοιπόν σε μία τροχιά επικράτησης του αριστοτελικού «ιδιώτη».

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, είμαστε μία κοινωνία ακρωτηριασμένη όταν προτάσσουμε την ατομική μας επιδίωξη, χωρίς να μας ενδιαφέρει παράλληλα η προαγωγή του κοινού συμφέροντος. Είπε ο Ρουσσώ ότι από τη στιγμή που θα πει κανείς για τις υποθέσεις του κράτους «τι με ενδιαφέρει», μπορούμε να υπολογίζουμε με βεβαιότητα ότι έχει γίνει το πρώτο βήμα για την παρακμή στο κράτος αυτό.

Εμείς λοιπόν θέλουμε να σπάσουμε την παρακμή της απάθειας, θέλουμε να την αντιστρέψουμε, θέλουμε την Ελληνίδα και τον Έλληνα ζωντανά και ζωηρά πολιτικά κύτταρα στην καθημερινότητα και όχι άτομα σε πολιτική καταστολή στα μεσοδιαστήματα μεταξύ εκλογών. Αξίζει, όμως, να θυμηθούμε ότι αυτή η στάση μας δεν βρίσκει σύμφωνους όλους τους αντιπροσώπους και Βουλευτές. Ας θυμηθούμε, λοιπόν, τι είχε δηλώσει χαρακτηριστικά ο κ. Τασούλας στην Επιτροπή της προηγούμενης Βουλής: «Όλη αυτή η γκάμα δυνατοτήτων δημοψηφίσματος σε συνδυασμό με την καθιέρωση της απλής αναλογικής, δημιουργεί συνθήκες πολιτικής αστάθειας και με όρους εσωτερικής πολιτικής διακινδυνεύσεως, συνταγματοποιείται μία διαρκής εκκρεμότητα και μία διαρκής ρευστότητα, η οποία θα παρεμποδίσει τη χώρα να υπολογίζεται είτε στο διεθνές σύστημα ασφαλείας, είτε στο περιφερειακό σύστημα ασφαλείας, είτε ως επενδυτικός προορισμός, διότι δεν υπάρχει περίπτωση να εμπνεύσει μία χώρα σαν την Ελλάδα, όταν έχει μια τέτοια παράδοση διχασμού και αστάθειας και όταν υποθάλουμε αυτήν την παράδοση με δυνατότητες ποικίλων δημοψηφισμάτων, αντί απεναντίας να ενισχύουμε την αντιπροσωπευτικότητα του πολιτεύματος», παρ' όλο που ο Υπουργός προηγουμένως τόνισε ότι τα δημοψηφίσματα εντάσσονται στο ίδιο το αντιπροσωπευτικό πολίτευμα.

Και συνεχίζει ο κ. Τασούλας: «Το ρήγμα που έχει το σημερινό άρθρο του Συντάγματος για τις δυνατότητες να γίνει δημοψήφισμα είτε για κρίσιμο εθνικό θέμα είτε για σοβαρό κοινωνικό ζήτημα είναι αρκετό εν σχέσει με την επιπλέον εισαγωγή αντιπροσωπευτικών ή αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών».

Έτσι, λοιπόν, ερμηνεύεται από τη σημερινή Κυβέρνηση η ενεργός συμμετοχή του λαού στην πολιτική συνδιαμόρφωση, ως παράγοντας αστάθειας και διακινδύνευσης. Από τη μία, λοιπόν, ο λαός είναι σοφός και κυρίαρχος, αλλά από την άλλη είναι ταυτόχρονα ασταθής και επικίνδυνος, ενώ γνωρίζοντας και επαίνοντας τελικά καταλήγουν μόνο οι κυβερνώντες.

Βλέπει, λοιπόν, ένα ρήγμα η Νέα Δημοκρατία, όταν έγκριτοι συνταγματολόγοι, όπως η καθηγήτρια του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Λίνα Παπαδοπούλου, θεωρούν ότι τα δημοψηφίσματα εμβαθύνουν τη δημοκρατία. «Το Κοινοβούλιο» υποστηρίζει η καθηγήτρια «δεν αποτελεί πια το υπερεγώ ενός αμόρφωτου και απομακρυσμένου από τα κέντρα άσκησης εξουσίας του λαού, αλλά αποτελούν τον καθρέφτη του». «Οι πολίτες» τολμάει να πει «είναι πλέον εξίσου, αν όχι περισσότερο, μορφωμένοι από τα ίδια τα μέλη του αντιπροσωπευτικού σώματος. Οι πολιτικοί στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, εφόσον και καθόσον ομνύουν στην τελευταία, έχουν υποχρέωση να προσπαθούν να πείσουν τους πολίτες για την ορθότητα των ουσιαστικών τους αποφάσεων και όχι μόνο για τη δική τους ικανότητα να τους αντιπροσωπεύουν, ιδίως σε μία εποχή μιντιακής δημοκρατίας, όπου το φαίνεσθαι των πολιτικών προσώπων υπερκεράζει συχνά το είναι των πολιτικών επιλογών τους».

Βέβαια δεν θα μπορούσε να λείπει από τη συζήτηση αυτή και ο ΣΥΡΙΖΑ. Φέρει τη βαριά ευθύνη για την αφορμή που έδωσε, ώστε το δημοψήφισμα να προωθείται από τη Νέα Δημοκρατία ως ένα ψευδεπίγραφο αφήγημα δήθεν ανασφάλειας, αστάθειας και διχασμού. Η διαχείριση του δημοψηφίσματος το 2015, η περιφρόνηση της λαϊκής ετυμηγορίας, όπως εκφράστηκε από το 61,31%, προφανώς και έδωσε το πράσινο φως, ώστε να γίνονται στρεβλώσεις και το δημοψήφισμα, παρ' ό,τι αποτελεί έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας και έναν αμεσοδημοκρατικό θεσμό, να εμφανίζεται ως κάτι επικίνδυνο, ασταθές και διχαστικό.

Υπάρχουν βέβαια πολλοί τρόποι αφενός για να διχαστεί ο λαός, αλλά και να εργαλειοποιηθεί ο λαός. Αυτό το παρατηρούμε ακόμη και στην προεκλογική περίοδο. Οι τρόποι αυτοί, για παράδειγμα, είναι ο μισαλλόδοξος λόγος, η μιντιακή προπαγάνδα, τα μιντιακά μονοπώλια, οι κομματικές πολώσεις, ο λαϊκισμός, τα μικροπολιτικά παιχνίδια.

Αυτό, όμως, που σίγουρα δεν πρέπει να παραβλέπουμε είναι ότι για να υπηρετούν τα δημοψηφίσματα τη συνταγματική δημοκρατία, άρα και την προστασία των μειονηφιών, των μειονοτήτων και των κεκτημένων θεμελιωδών δικαιωμάτων, θα πρέπει οπωσδήποτε να υπάρχει δυνατότητα ελέγχου του προϊόντος τους, όπως εξάλλου ελέγχεται και ο νόμος που ψηφίζεται από τη Βουλή.

Είναι προτιμότερο -και αυτό είναι το μείζον- πάλι σύμφωνα με τα λεγόμενα της καθηγήτριας Λίνας Παπαδοπούλου, να υπάρχει ένας προληπτικός δικαστικός έλεγχος του ερωτήματος ως προς τη σαφήνεια και το επιτρεπτό του. Σίγουρα ο τρόπος που διατυπώνονται τα ερωτήματα είναι το μεγάλο πρόβλημα στα δημοψηφίσματα, έτσι ώστε να αποτρέπονται οι φόρμουλες εκείνες -όπως έγινε το 2015- που αναιρούν μετέπειτα τον δεσμευτικό χαρακτήρα του δημοψηφίσματος, καθώς επίσης να υπάρχει και ένας έλεγχος των όρων προκήρυξης, για παράδειγμα, επαρκής χρόνος διαβούλευσης. Ο κατασταλτικός

έλεγχος πρέπει να αφορά στην πραγματική διεξαγωγή του για να αποτρέπονται με αυτόν τον τρόπο απολύτως παράνομα, παράλογα και αντιδημοκρατικά δημοψηφίσματα.

Ας περάσουμε, λοιπόν, τώρα στη σημερινή ημερήσια διάταξη των αναθεωρητικών προτάσεων και στις θέσεις μας. Ως προς το άρθρο 28 παράγραφος 2 η πρόταση λέει το εξής: «Να προβλέψουμε όποτε η Ελλάδα υπογράφει διεθνή συνθήκη ή συμφωνία, με την οποία μεταβιβάζει κυριαρχική αρμοδιότητα του κράτους, η κύρωση της συμφωνίας ή της συνθήκης να επιτρέπεται μόνο εφόσον συμφωνήσουν οι πολίτες με δημοψήφισμα». Εμείς αντιπροτείνουμε να προστεθεί στη δεύτερη παράγραφο το εξής εδάφιο: «Νόμος ο οποίος αφορά συνθήκη ή συμφωνία που προβλέπει μεταβίβαση κυριαρχικών αρμοδιοτήτων του κράτους ψηφίζεται από την πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων (4/5) του όλου αριθμού των Βουλευτών και κυρώνεται στη συνέχεια με δεσμευτικό δημοψήφισμα».

Ζητούμε, δηλαδή, στο στάδιο της ψήφισης αφενός, ευρύτερη κοινοβουλευτική συναίνεση της Βουλής, στις περιπτώσεις όπου εκχωρείται η κυριαρχική αρμοδιότητα της χώρας και κατόπιν, η επικύρωση της πρόθεσης της μεγάλης πλειοψηφίας των Βουλευτών να γίνεται από τους ίδιους τους πολίτες μέσω ενός δημοψηφίσματος, το οποίο βεβαίως θα έχει ένα ξεκάθαρο ερώτημα, ώστε να αποφεύγονται οι μετέπειτα ερμηνείες.

Και προς τούτο, να επικαλεστούμε οπωσδήποτε και το άρθρο 52 του Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει τα παραπλανητικά δημοψηφίσματα, καθώς, όπως ορίζει η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης ως έκφρασης της λαϊκής κυριαρχίας, τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργών της πολιτείας. Με αυτό τον τρόπο, λοιπόν, καθιερώνεται η αρχή της ειλικρίνειας και της σαφήνειας κατά τη διατύπωση των ερωτημάτων του δημοψηφίσματος.

Πιστεύουμε, λοιπόν, ότι με τον τρόπο αυτό διασφαλίζουμε τα συμφέροντα της χώρας και τούτο το κάνουμε αναζητώντας μια ευρύτερη, μια πλατιά συναινετική απήχηση στον πολιτικό κόσμο, ενισχύοντας τη δημοκρατική νομιμοποίηση της Βουλής με ένα επικυρωτικό δημοψήφισμα και δίνοντας με αυτόν τον τρόπο στους πολίτες την ευκαιρία να τοποθετηθούν, ειδικά ως προς τόσο κρίσιμα ζητήματα που συχνά υπερβαίνουν ακόμη και τις προγραμματικές δηλώσεις των κομμάτων και τον πολιτικό χρόνο.

Άλλωστε, να υπενθυμίσουμε ότι αυτή η προσέγγιση δεν είναι ξένη στον ευρωπαϊκό κοινοβουλευτικό πολιτισμό. Θυμίζουμε ότι αντίστοιχη οδό έλαβε το ζήτημα της κύρωσης του Ευρωσυντάγματος στη Γαλλία, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, την Ισπανία, καθώς και της Συνθήκης της Λισαβόνας στην Ιρλανδία.

Τέλος, είναι υπολογισμένη και ρητή η θέση μας για αναφορά σε δεσμευτικότητα του δημοψηφίσματος. Δεν θέλουμε να ξαναζήσουμε συγκυρίες στις οποίες το τυπικό ερώτημα του δημοψηφίσματος απέκτησε ξαφνικά έναν εντελώς τεχνικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα ο λαός να οδηγηθεί στις κάλπες έχοντας ζυγίσει μια τελείως διαφορετική και πολύ γενικότερη πολιτική στόχευση, διότι, πολύ απλά, το ερώτημα δεν ήταν σαφές και ξεκάθαρο. Ο τρόπος, λοιπόν, διατύπωσης του ερωτήματος είναι κρίσιμος ώστε να μην δημιουργεί προσχηματικές ερμηνείες.

Ως προς το άρθρο 44, για τα δημοψηφίσματα με πρωτοβουλία των πολιτών, η πρόταση που υπερψηφίστηκε από την προηγούμενη Βουλή περιλαμβάνει τρεις προσθήκες και θα τις δούμε μία προς μία.

Πρώτον, εισηγείται την εισαγωγή διάταξης που θα παρέχει δυνατότητα προκήρυξης δημοψηφίσματος για κρίσιμα εθνικά θέματα κατόπιν αίτησης πεντακοσίων χιλιάδων εκλογέων. Καταρχήν, εδώ συμφωνούμε ως προς τη χορήγηση της δυνατότητας.

Ωστόσο, προωθούμε πάλι μια ευρύτερη αναδιατύπωση: «Δημοψήφισμα προκηρύσσεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με διάταγμα και για ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, συμπεριλαμβανομένων και των δημοσιονομικών, εφόσον αυτό αποφασιστεί από την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των Βουλευτών, ύστερα από πρόταση των δύο πέμπτων (2/5) του συνόλου και όπως ορίζουν ο Κανονισμός της Βουλής και ο νόμος για την εφαρμογή της παραγράφου αυτής. Δημοψήφισμα του προηγούμενου εδαφίου προκηρύσσεται και μετά από αίτηση τετρακοσίων χιλιάδων πολιτών που έχουν το εκλογικό δικαίωμα, όπως ο νόμος ορίζει».

Τι προτείνουμε δηλαδή; Πρώτον, να ακυρωθεί το κώλυμα προκήρυξης δημοψηφίσματος, όταν το ψηφισμένο νομοσχέδιο αφορά στα δημοσιονομικά ζητήματα που είναι και τα περισσότερα. Ούτως ή άλλως, το Σύνταγμα δεν μιλάει για οποιαδήποτε δημοσιονομικού χαρακτήρα διάταξη, π.χ. φορολογική, προς αποφυγή οποιωνδήποτε καταχρήσεων, αλλά για κάποια που ρυθμίζει σοβαρό κοινωνικό ζήτημα.

Κακά τα ψέματα, η πολύ πρόσφατη και πολύ οδυνηρή εμπειρία έχει επιβεβαιώσει το αυτονόητο, ότι στις σύγχρονες κοινωνίες της επικυριαρχίας των αγορών και του χρήματος, πολύ συχνά τα δημοσιονομικά ζητήματα έχουν έναν ιδιαίτερο κοινωνικό αντίκτυπο και αποτελούν ζητήματα δημοσίου συμφέροντος. Γιατί, λοιπόν, να εξαιρούνται από τα δημοψηφίσματα επειδή κάποιοι διατείνονται ότι χρήζουν ειδικών γνώσεων που ο μέσος πολίτης δεν διαθέτει;

Αυτό δεν ευσταθεί. Σήμερα η πληροφόρηση και η πρόσβαση στη γνώση και την ενημέρωση είναι εκτενέστερες από ποτέ, συνεπώς και το ποσοστό των πολιτών που διαθέτουν σοβαρά εχέγγυα εκπαίδευσης. Γιατί, λοιπόν, ένα πολιτικό σύστημα μέχρι σήμερα να υποβαθμίζει αυθαίρετα το αντιληπτικό και γνωστικό επίπεδο των πολιτών και να εξαιρεί από το πεδίο της διάταξης τα δημοσιονομικά ζητήματα; Πραγματικά, προσπαθούμε να καταλάβουμε τι κρύβεται πίσω από αυτή την εξαίρεση.

Δεύτερον, κρίνουμε ότι η κοινοβουλευτική πρωτοβουλία πρέπει να επιτρέπεται με απόλυτη και όχι με ενισχυμένη πλειοψηφία, για λόγους καθαρά ενίσχυσης του δημοκρατικού χαρακτήρα του κοινοβουλευτισμού.

Τρίτον, ενώ συμφωνούμε να συμπεριληφθεί διάταξη, ώστε η Βουλή να μπορεί να κρίνει τι εστί κρίσιμο εθνικό θέμα ή σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, θέλουμε ενισχυμένη πλειοψηφία, ώστε πάλι να μην μπορεί η εκάστοτε Βουλή να θέτει από μόνη της τους κανόνες.

Τέταρτον, θέλουμε η πρωτοβουλία των πολιτών να ενεργοποιείται κατόπιν αίτησης τετρακοσίων χιλιάδων εκλογέων και όχι ενός εκατομμυρίου. Θεωρούμε ότι το ένα εκατομμύριο είναι εξαιρετικά περιοριστικό μέγεθος. Είτε κρίσιμο εθνικό είτε σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, πρόκειται για ένα ζήτημα βαρυσήμαντο.

Τέλος, διαφωνούμε με την πρόβλεψη για περιορισμό των δημοψηφισμάτων για νομοσχέδιο σε δύο ανά περίοδο. Συνιστά μια άλλη ακόμα αυθαίρετη περιστολή, που αγνοεί τον δυναμικό χαρακτήρα των εξελίξεων στον πραγματικό κόσμο. Τι θα συμβεί, δηλαδή, αν προκύψει πραγματική ανάγκη για περισσότερες κινητοποιήσεις; Τι θα συμβεί, δηλαδή αν οι πολίτες δηλώσουν τη βούλησή τους; Θα τους πούμε απλώς ότι «ο αριθμός εξαντλήθηκε, ας προσέχατε».

Προχωρούμε στο άρθρο 73 παράγραφος 1. Εδώ θα συμφωνήσουμε με τη δυνατότητα να μπορούν εκατό χιλιάδες πολίτες που έχουν το εκλογικό δικαίωμα να προτείνουν νόμους, τη λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία, πάντα βέβαια με ασφαλιστικές δικλίδες. Συμφωνούμε ως προς αυτό με τον Υπουργό Επικρατείας. Θα πρέπει να υπάρχουν κάποιες ασφαλιστικές δικλίδες, διότι και εδώ ελλοχεύουν, όπως και στο δημοψήφισμα, κίνδυνοι καταχρήσεων.

Η λαϊκή, λοιπόν, νομοθετική πρωτοβουλία μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός διόρθωσης των ατελειών της αντιπροσώπευσης, προκειμένου να τονωθούν τα κουρασμένα αντανακλαστικά της πολιτικοποίησης και της συμμετοχής στα κοινά.

Αφού, όμως, η Νέα Δημοκρατία συμφωνεί με αυτή την πρόταση, με τη λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία, είναι λίγο αντιφατικό, από την άλλη, να θεωρεί ότι αυτή η συμμετοχή του λαού με τα δημοψηφίσματα είναι επικίνδυνη.

Η έκφραση της βούλησης των πολιτών να πάψει πλέον να περιορίζεται σε θέματα απλώς επιλογής προσώπων και να επεκταθεί σε εφικτά και ουσιαστικά ζητήματα. Θεωρούμε ότι μέσα από αυτή την πρόταση σίγουρα εκφράζεται και αντιπροσωπεύεται.

Έτσι, λοιπόν, ενισχύεται ο δημόσιος διάλογος και η κοινωνική επιχειρηματολογία επικεντρώνεται πλέον στην ουσία και όχι στα πρόσωπα. Επιπλέον, οι πολίτες αποκτούν τη δυνατότητα να εμπλουτίσουν τη νομοθετική πράξη όχι μόνο στο πλαίσιο μιας δημόσιας διαβούλευσης, η οποία, όπως γνωρίζουμε, δεν είναι δεσμευτική, αλλά και με τρόπο που να γεννά υποχρεώσεις για τα κρατικά όργανα. Σίγουρα, η δημόσια διαβούλευση, καθώς το ανέφερα τώρα, είναι μια μορφή συμμετοχική και αμεσοδημοκρατική.

Το πολιτειακό παραγόμενο που προκύπτει από την άρση του νομοθετικού μονοπωλίου της Βουλής είναι η δημιουργία μιας νέας κουλτούρας, λοιπόν, συλλογικής διαμόρφωσης προτάσεων. Η συμμετοχή των πολιτών με αυτό τον τρόπο δεν περιορίζεται μόνο στο ελεύθερο και ανόθευτο εκλέγειν και εκλέγεσθαι, αλλά θα πρέπει να επεκτείνεται και στην αναγνώριση συμμετοχικών δικαιωμάτων, όπως είναι ακριβώς αυτό της νομοθετικής πρωτοβουλίας και μάλιστα, με όρους δεσμευτικούς για την ίδια την υποβολή και συζήτηση της πρότασης από τον κοινό νομοθέτη.

Η κρίση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αγαπητοί συνάδελφοι, αναγιγνώσκεται και ως κρίση του Κοινοβουλίου, αλλά και της ίδιας της Δημοκρατίας. Το βλέπουμε ακόμη και σήμερα που η κυβερνητική πλειοψηφία συνεχίζει να νομοθετεί κάποιες φορές καταχρηστικά, με ακραίας έκτασης εξουσιοδότηση και με πράξεις νομοθετικού περιεχομένου.

Αλήθεια, γιατί μας πειράζει η εμφύτευση, στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, στοιχείων λαϊκής πρωτοβουλίας με όρους που διασφαλίζουν την παρακώλυση της κατάχρησης και που δεν δημιουργούν κίνδυνο για το κράτος δικαίου και τα θεμελιώδη δικαιώματα;

Σε κάθε περίπτωση, όμως, δεδομένων των παλαιότερων θέσεων της Νέας Δημοκρατίας και του ΚΙΝΑΛ, της πάγιας θέσης του ΚΚΕ, αλλά και της θέσης της Ελληνικής Λύσης, θεωρούμε ότι στο άρθρο 73 μπορούν σε κάθε περίπτωση να προκύψουν συναινέσεις, τις οποίες και ενθαρρύνουμε απολύτως.

Πέμπτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 62 - 86§3 και 86 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, συζητούμε σήμερα τις προτάσεις αναθεώρησης των άρθρων 62 και 86 του Συντάγματος. Πρόκειται για τα πολύ σπουδαία ζητήματα των περιορισμών αφενός της βουλευτικής ασυλίας και αφετέρου των υπουργικών προνομίων ως προς την ευθύνη και τη δίωξη των Υπουργών. Κινούμενη από το μείζον προς το έλασσον, θα προτάξω στη σημερινή μου τοποθέτηση το άρθρο 86 «περί ποινικής ευθύνης Υπουργών».

Καταρχάς και ανατρέχοντας στο ιστορικό υπόβαθρο του θεσμού της ποινικής ευθύνης των Υπουργών, αντιλαμβανόμαστε ότι σήμερα δεν συντρέχουν οι λόγοι εκείνοι που στο παρελθόν δικαιολογούσαν την άσκηση ποινικής δίωξης από τη Βουλή.

Μήτρα της ποινικής ευθύνης των Υπουργών υπήρξε ο αγγλικός θεσμός του impeachment, δηλαδή της διαδικασίας μομφής, στον 17ο και 18ο αιώνα. Τότε, όμως, δεν υπήρχε αυτό που αργότερα προέκυψε και εδραιώθηκε ως κοινοβουλευτική ευθύνη των Υπουργών, με αποτέλεσμα η αναζήτηση ποινικών ευθυνών από τα κοινοβούλια να καλύπτει ακριβώς αυτήν την ιστορία.

Όταν πλέον καθιερώθηκε η κοινοβουλευτική ευθύνη και το κενό έπαψε να υπάρχει, τότε, ακόμη και η ίδια η Βουλή των Κοινοτήτων αναζήτησε ποινική ευθύνη Υπουργού για τελευταία φορά το 1804.

Η ιστορία έχει πάρα πολλές φορές αποδείξει ότι οι διαδικασίες αυτές τελικά είχαν άλλη στόχευση και όχι την περίφημη ανάδειξη της αλήθειας. Μπορούμε να αναφερθούμε στις διώξεις του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, του Μιχαήλ Σπυρομήλιου, του Χαριλάου Τρικούπη στα μέσα και στα τέλη του 19ου αιώνα, μέχρι τον εθνικό διχασμό. Επίσης, μπορούμε να αναφερθούμε στις διώξεις του Σκουλούδη και Λάμπρου από τους Βενιζελικούς και από την πρόταση ποινικής δίωξης του Ελευθερίου Βενιζέλου για το Κίνημα Πλαστήρα μέχρι το βρώμικο '89 και φιάσκο της υπόθεσης Κοσκωτά. Όλα αυτά τα παραδείγματα, λοιπόν, αποδεικνύουν μάλλον το αντίθετο.

Όταν, δε, ανέλαβε η Αντιπολίτευση τέτοιες θνησιγενείς πρωτοβουλίες, τότε συνέβη μόνο ως ένα ακραίο μέσο άσκησης κοινοβουλευτικού ελέγχου, όπως μαρτυρεί για παράδειγμα η υπόθεση Δόβα για τις εκλογές του 1961.

(Στο σημείο αυτό την Έδρα της Επιτροπής καταλαμβάνει ο κ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΓΑΚΗΣ)

Άλλοτε πάλι, η διαδικασία αυτή χειραγωγήθηκε από κυβερνητικές πλειοψηφίες, οι οποίες ξεκίνησαν ποινικές διώξεις πολιτικών αντιπάλων τους και στη συνέχεια υπαναχώρησαν, προσδοκώντας να κατοχυρώσουν για τον εαυτό τους το επικοινωνιακό προνόμιο μιας προσηματικής μεγαλοψυχίας και αδιαφορώντας για την αντισυνταγματικότητα ως προς την τελικά αμνηστευτική απαλλαγή των συμμετόχων, κάτι το οποίο παραβιάζει ακόμη και το άρθρο 47 παράγραφοι 3 και 4 του Συντάγματος για την αμνηστία σε σχέση με τα πολιτικά και κοινά εγκλήματα.

Είδαμε και το πολύ πρόσφατο παράδειγμα με την υπόθεση του Βατοπεδίου. Η Βουλή αποφάσισε να διωχθούν τέως Υπουργοί, παρότι τα αδικήματα αυτά είχαν παραγραφεί σύμφωνα με τον νόμο.

Κάπως έτσι, συνάδελφοι, φτάσαμε στη διαβόητη ποινικοποίηση της πολιτικής ζωής, όπου ο θεσμός της «ποινικής ευθύνης Υπουργών» έχει γίνει τελικά όπλο στα χέρια της εκάστοτε κυβέρνησης, με το οποίο επιδιώκει την πολιτική εξόντωση του αντιπάλου.

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι το παρελθόν αυτό διαψεύδει, τελικά, όσους επικαλούνται τη δήθεν θεσμική χρησιμότητα αυτών των διαδικασιών.

Στη Μεγάλη Βρετανία αναφέρθηκα προηγουμένως. Εδώ και διακόσια δεκαπέντε χρόνια ήδη μία ευρωπαϊκή χώρα αντιλήφθηκε αυτό που μας διαφεύγει στη συγκεκριμένη χώρα, καθώς η Βουλή των Κοινοτήτων πλέον δεν διώκει ποινικά Υπουργούς, αφήνοντας στην τακτική Δικαιοσύνη τη σχετική αρμοδιότητα. Το ίδιο, λοιπόν, συμβαίνει και στην Ιρλανδία, στη Γερμανία, στην Ισπανία με εξαίρεση κάποια πολιτικά εγκλήματα.

Στη Γαλλία δεν χρειάζεται η άδεια της Βουλής για να ασκηθεί ποινική δίωξη και στην Ιταλία, η μόνη δυνατότητα που παρέχεται τελικά στην Εθνική Αντιπροσωπεία είναι να παύσει τη διαδικασία, αν κρίνει ότι ο Υπουργός έδρασε για την προστασία ενός συνταγματικά κρίσιμου κρατικού ή δημοσίου συμφέροντος.

Συνεπώς, ούτε στον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό βρίσκει τέτοιο έρεισμα η επιμονή να συνδέουμε την ποινική ευθύνη των Υπουργών με το Κοινοβούλιο.

Προχωρώντας στα δογματικά ζητήματα, κάποιοι υποστηρίζουν ότι οι ποινικές κατηγορίες κατά των Υπουργών δεν είναι αμιγώς ένα νομικό θέμα, αλλά έχουν και πολιτικό χαρακτήρα και για αυτόν τον λόγο, τελικά, θα πρέπει στην όλη διαδικασία να συμμετέχει η Βουλή ως πολιτικό Όργανο.

Ωστόσο, στην πραγματικότητα η πολιτική και η ποινική ευθύνη είναι εντελώς διακριτές έννοιες. Πολιτική ευθύνη έχουμε για πράξεις και παραλείψεις Υπουργών, οι οποίες βλάπτουν το δημόσιο συμφέρον και εν τέλει, ελέγχονται με μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου, που προβλέπει έτσι κι αλλιώς το Σύνταγμα, όπως είναι οι εξεταστικές επιτροπές.

Αντιθέτως, ποινική ευθύνη έχουμε για πράξεις αξιόποινες, οι οποίες διερευνώνται πάντοτε από τις δικαστικές Αρχές.

Η κατοπινή, λοιπόν, εμπλοκή της Βουλής με την ειδική διαδικασία του ισχύοντος Συντάγματος και του νόμου «περί ευθύνης Υπουργών» αποτελεί ένα σαφές πλήγμα στη θεμελιώδη αρχή της διάκρισης των εξουσιών.

Πράγματι, η διερεύνηση της τυχόν αξιόποινης συμπεριφοράς από Υπουργό είναι κάτι που επηρεάζει την πολιτική ζωή. Αυτό, όμως, δεν ακυρώνει την παραδοχή ότι ο έλεγχος του, αν παραβιάστηκε μία ποινική διάταξη, παραμένει μία γνήσια και ξεκάθαρη νομική κρίση που είναι εντελώς απαράδεκτο να μετατρέπεται σε πολιτική, απλώς επειδή ο κατηγορούμενος τυχαίνει να φέρει ή να έφερε την υπουργική ιδιότητα.

Να ανακαλέσουμε, λοιπόν -γιατί είναι αξιοσημείωτο- στη μνήμη μας τα λόγια του Χαρίλαου Τρικούπη που το 1891 ενώπιον της Βουλής έθεσε το ζήτημα στην πραγματική του διάσταση με την εξής αναφορά: «Κατηγορούμενος θα είμαι ενώπιον της δικαστικής Αρχής. Ενώπιον υμών είμαι Βουλευτής και ως βουλευτής ήλθον, ίνα ελέγξω τα παρ' υμών τελούμενα και κατηγορήσω τους διέποντας τα καθ' υμάς»

Σε μία χώρα, λοιπόν, όπου οι εξαγγελίες για ποινικές δίωξεις πολιτικών αντιπάλων έχουν αντικαταστήσει σε μεγάλο βαθμό τον πολιτικό λόγο και σε μία εποχή όπου βλέπουμε ότι ο εσφαλμένος χειρισμός πολιτικών και οικονομικών θεμάτων μετατρέπεται σε ποινικό αδίκημα, είναι λογικό να μην συνειδητοποιούμε ότι τελικά η κρίση για το αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της αντικειμενικής ή υποκειμενικής υπόστασης διάπραξης ενός ποινικού αδικήματος από έναν Υπουργό δεν είναι πολιτικό

ζήτημα, αλλά νομικό. Απλώς γίνεται πολιτικό, επειδή εμπλέκεται η Βουλή και επειδή η πρακτική έχει αποδείξει ότι εξυπηρετούνται συνήθως κομματικά συμφέροντα, ακόμη και αμοιβαία.

Άλλοι πάλι, αντιθέτως, υποστηρίζουν ότι οι Υπουργοί, λόγω της ίδιας της φύσης των καθηκόντων τους που απαιτεί να λαμβάνουν σταθμισμένες αποφάσεις για την εφαρμογή πολιτικής, ενίοτε δυσαρεστούν πολλούς και ισχυρούς. Συνεπώς, χρήζουν θεσμικών εγγυήσεων και μιας ενισχυμένης προστασίας από πολλές και καταχρηστικές ή αβάσιμες ποινικές διώξεις που αν δεν φιλτραριστούν με κάποιο τρόπο, υπονομεύουν την αποτελεσματική άσκηση του έργου τους.

Όντως, ένας Υπουργός αντιμετωπίζει τέτοιους κινδύνους. Όμως το ερώτημα που δημιουργείται είναι: Είναι ο μοναδικός ο Υπουργός που ενεργεί με μία τέτοια δαμόκλειο σπάθη να επικρέμαται πάνω από το κεφάλι του; Διότι θα έπρεπε το ίδιο, τελικά, να ισχύει και για τους αιρετούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, για τους δικαστικούς και εισαγγελικούς λειτουργούς, για τους υπαλλήλους ελεγκτικών Οργάνων του Δημοσίου, για τους διοικητές δημοσίων επιχειρήσεων. Είναι η ίδια η φύση των αρμοδιοτήτων τους και της ιδιότητάς τους, που τελικά μάλλον θα έπρεπε και αυτοί να περιβάλλονται με παρόμοια θεσμική εγγύηση.

Θα έπρεπε, λοιπόν, με την ίδια λογική να προβλέπεται για αυτούς αντίστοιχη προστασία. Και πού θα σταματούσε μία τέτοια επέκταση; Τι θα απέμενε, τελικά, ως αποκλειστική ύλη των τακτικών ποινικών δικαστηρίων;

Θεωρούμε, λοιπόν, ότι όλες αυτές οι προσεγγίσεις είναι εξόχως προβληματικές. Η ίδια η πρακτική έχει αποδείξει ότι η πραγματικότητα σε σχέση με τα άρθρα που εξετάζουμε, είναι ισοπεδωτική.

Η προστασία, λοιπόν, μπορεί να διασφαλιστεί και με άλλα μέσα. Γιατί να μην ανατίθεται, για παράδειγμα, η άσκηση ποινικής δίωξης για αδικήματα Υπουργών σε ανώτερους εισαγγελικούς λειτουργούς, οι οποίοι διαθέτουν και εμπειρία και κατάρτιση και τα εχέγγυα ευθυκρισίας, αλλά και εμπειρίας; Γιατί, λοιπόν, -διερωτώμαστε- δεν έχει τελεσφορήσει μία τέτοια προοπτική; Μάλλον, τελικά, διότι είναι το ίδιο το πολιτικό σύστημα το οποίο δεν εμπιστεύεται τον δικαστή. Μάλλον, γιατί θεωρεί ότι ακόμη και οι ίδιοι οι εισαγγελείς είναι ευάλωτοι σε ταπεινά πολιτικά ελατήρια, ότι θα ασκούν διαρκώς ποινικές διώξεις, οι οποίες θα φέρουν ένα ανεπισκεύαστο ρήγμα στις σχέσεις μεταξύ πολιτικής και δικαστικής εξουσίας.

Εδώ, όμως, αντιμετωπίζουμε πάλι το εξής παράδοξο: Οι ίδιοι που δυσπιστούν απέναντι στους δικαστικούς λειτουργούς, τελικά εμπιστεύονται περισσότερο τους πολιτικούς, δηλαδή τους εαυτούς τους. Και τι λέει εδώ για αυτό το ζήτημα ο καθηγητής Χρυσόγονος; «Αν, όμως, η πολιτική αμεροληψία των δικαστών είναι αμφίβολη ή αμφισβητήσιμη, η πολιτική αμεροληψία των Βουλευτών είναι εξ ορισμού ανύπαρκτη». Είναι συνεπώς δυνατόν, όπως αναφέρει και ο κ. Βλαχόπουλος, μία συνταγματική διάταξη να στηρίζεται και να αποπνέει δυσπιστία απέναντι στον θεσμό της Δικαιοσύνης; Προφανώς, όχι.

Για όλους αυτούς τους λόγους, η άποψη του ΜέΡΑ25 για το άρθρο 86 συμπίπτει με τη λακωνική διατύπωση του καθηγητή Κασσιμάτη, αλλά και με τις παραπλήσιες θέσεις του καθηγητή Ανδρουλάκη: Να καταργηθεί πάραυτα το σημερινό προνομιακό σύστημα ποινικής δίωξης των μελών της Κυβέρνησης και στη θέση του να θεσπιστεί ότι στο εξής οι Υπουργοί θα διώκονται και θα δικάζονται όπως όλοι οι πολίτες ανεξαιρέτως, αλλά με απόλυτη χρονική προτεραιότητα, ώστε με αυτόν τον τρόπο να τερματίζεται σύντομα η πολιτική εκκρεμότητα που βλάπτει τη δημοκρατία.

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για απαλοιφή της διάταξης για την αποσβεστική προθεσμία είναι μια πρόταση η οποία κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση. Συμφωνούμε, αλλά εντός του ισχύοντος καθεστώτος. Κάνει, δηλαδή, μια απόπειρα να βελτιώσει από τη μία τις συνέπειες ενός λάθους, αλλά όχι τελικά να το διορθώσει οριστικά, γιατί αποδέχεται το λάθος ως μια αναγκαιότητα και νομική και πολιτική.

Ποια είναι η δική μας θέση; Όσοι διατελούν ή διετέλεσαν μέλη της Κυβέρνησης ή Υφυπουργοί διώκονται για ποινικά αδικήματα που τέλεσαν και κατά την άσκηση, αλλά επ' ευκαιρία των καθηκόντων τους, όπως ο νόμος ορίζει για όλους τους πολίτες. Απαγορεύεται η θέσπιση ιδιώνυμων υπουργικών αδικημάτων. Τη δίωξη μελών της Κυβέρνησης ή Υφυπουργών ασκεί συμβούλιο στο οποίο μετέχουν τρεις Αντεισαγγελείς του Αρείου Πάγου και το οποίο εξετάζει κατ' απόλυτη προτεραιότητα τις καταγγελίες.

Συμφωνούμε με την ερμηνευτική δήλωση, να μην περιλαμβάνεται, δηλαδή, στο προστατευτικό πεδίο της διάταξης η τέλεση αδικημάτων επ' ευκαιρία των καθηκόντων. Αλλά εμείς θεωρούμε ότι δεν θα πρέπει να περιλαμβάνονται ούτε τα αδικήματα που τελέστηκαν κατά την άσκηση των καθηκόντων. Διότι θεωρούμε ότι με την πρότασή μας αυτή αποκαθίσταται η αρχή της διάκρισης των εξουσιών και η εμπιστοσύνη στη δικαστική εξουσία. Ενισχύεται το θεσμικό και πρακτικό κύρος της Βουλής. Παύει η ποινικοποίηση της πολιτικής ζωής και αίρεται εν τέλει αυτή η σκανδαλώδης προνομιακή μεταχείριση των μελών της Κυβέρνησης έναντι των απλών πολιτών, συμβάλλοντας περαιτέρω στην επανοικοδόμηση του διαταραγμένου κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ των πολιτών και του πολιτικού συστήματος.

Συνακόλουθη και αυτονόητη θα είναι και η στάση μας στο ζήτημα της βουλευτικής ασυλίας. Δεν επιτρέπεται η Βουλή να υποκαθιστά με κανέναν τρόπο, έστω και στον ελάχιστο βαθμό, τη Δικαιοσύνη, αρκεί και πάλι η τακτική Δικαιοσύνη να προστατεύει τον Βουλευτή και το κύρος του από δικομανία ή από δόλιες καταμηνύσεις των πολιτικών του αντιπάλων. Είναι η ερώτηση που έθεσα στον κ. Λοβέρδο αν παρεμπιπτόντως ενός δικαστικού ελέγχου και όταν τελικά ο δικαστής κρίνει ότι ο κατηγορούμενος Βουλευτής θα πρέπει να αθωωθεί, είναι σαν να έχει κρίνει ουσιαστικά ότι επρόκειτο για μια πολιτική δίωξη.

Παρακολουθώντας εδώ και χρόνια τη Βουλή ως απλός πολίτης, διερωτώμαι αν τελικά έχει συναχθεί το συμπέρασμα ως προς κάποια ουσιαστική θωράκιση του κύρους μας ατομικά και ως Σώματος από όλη αυτή την πρακτική. Υπάρχει η διαπίστωση σε κάποια από τις έρευνες που βαθμολογούν την εμπιστοσύνη του λαού στο κύρος των θεσμών να απολαμβάνουν οι ίδιοι οι Βουλευτές υψηλού επιπέδου αποδοχή;

Εμείς, ως ΜΕΡΑ25, δεν είμαστε και δεν θα είμαστε ποτέ εκείνοι οι οποίοι εξανίστανται υποκριτικά για παρεμβάσεις στη Δικαιοσύνη, για υπονόμηση του έργου της, την ώρα που τραβάμε ουσιαστικά το χαλί κάτω από τα πόδια της. Άλλωστε, ο Βουλευτής κινδυνεύει πολύ λιγότερο από κάποιον Υπουργό και το ανεύθυνο του άρθρου 61 συγκεκριμένα για γνώμη ή ψήφο που δίνει κατά την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων είναι επαρκές για να προστατεύεται.

Δεν μας βρίσκει, λοιπόν, σύμφωνους η κατασκευή του άρθρου 62 και των όσων συνεπάγεται πολιτικά και νομικά. Υποστηρίζουμε, λοιπόν, το εξής απλό και κατανοητό: Καμία προνομιακή μεταχείριση, καμία απολύτως διάκριση στην ποινική μεταχείριση μεταξύ πολιτών και Βουλευτών ή

Υπουργών. Ό,τι ισχύει για τον πολίτη να ισχύει και για τον Βουλευτή και για τον Υπουργό. Αυτό, εξάλλου, υπαγορεύει και η αρχή της ισότητας. Κανένα προνόμιο, καμία διακριτή μεταχείριση.

Αντί να θέλουμε οι πολιτικοί να αποτελούμε παραδείγματα ισονομίας και εντιμότητας στη συνείδηση του λαού, επιφυλάσσουμε για τους εαυτούς μας μια άλλη μεταχείριση. Δεν είμαστε, όμως, πολίτες μιας άλλης κατηγορίας. Είμαστε ισότιμο μέρος του λαού με αυξημένες μεν υποχρεώσεις και κινδύνους κατά την άσκηση των καθηκόντων, αλλά οι θεσμικές διακηρύξεις από το Σύνταγμα υπάρχουν έτσι κι αλλιώς. Αυτό ισχύει για όλους μας, ανεξαρτήτως πολιτικής τοποθέτησης ή κομματικής ταυτότητας.

Η πρότασή μας, λοιπόν, προωθεί την κατάργηση του ακαταδίωκτου και συνδυάζει και την ίση μεταχείριση και τη διασφάλιση ενός σημαντικού επιπέδου προστασίας του κύρους και του έργου των Βουλευτών.

Προς τούτο, λοιπόν, προτείνουμε: Οι Βουλευτές διώκονται, συλλαμβάνονται, φυλακίζονται ή περιορίζονται με άλλον τρόπο, όπως ο κοινός νόμος ορίζει, εκτός εάν οι πράξεις ή οι παραλείψεις τους συνδέονται ουσιαστικά με την άσκηση των καθηκόντων τους. Στην περίπτωση αυτή ζητείται άδεια της Βουλής, η οποία θεωρείται ότι δόθηκε αν παρέλθουν άπρακτοι τρεις μήνες αφότου η αίτηση του εισαγγελέα για δίωξη διαβιβάστηκε στον Πρόεδρο της Βουλής.

Σήμερα έχουμε την ευκαιρία να αναμορφώσουμε προς τη σωστή κατεύθυνση ένα κορυφαίο ζήτημα που για πολύ καιρό και πολύ άδικα έχει ταλαιπωρήσει αφάνταστα τόσο τη Βουλή, την πολιτική ζωή, την ισονομία, αλλά και τους ίδιους τους πολίτες.

Όταν μιλάμε, λοιπόν, για συνταγματική αναθεώρηση, μιλάμε ουσιαστικά για μια ευκαιρία. Είναι η πλειοδοσία στην εφήμερη συγκυρία, αφού οι όποιες αποφάσεις θα καθορίσουν τελικά την πολιτική και τη ζωή μας για πολλά χρόνια, μέχρι την επόμενη συνταγματική αναθεώρηση.

Η λύση είναι απλή. Με αυτόν τον τρόπο το μόνο που χρειάζεται και το μόνο που μπορείτε να κάνετε είναι, για να τιμήσετε την ψήφο σας, να συνταχθείτε με τις θέσεις που περιέγραψα προηγουμένως. Δεν το λέμε, βεβαίως, αυτό διότι ως κόμμα έχουμε μεγάλη ιδέα για τον εαυτό μας. Το λέμε διότι σοβαρή έρευνα έδειξε ότι το 82% των πολιτών επιθυμούν ακριβώς αυτό, κατάργηση της αρμοδιότητας της Βουλής να έχει καθοριστικό ρόλο στη λογοδοσία των πολιτικών ενώπιον των δικαστηρίων. Είπαν, λοιπόν, οι πολίτες ότι δεν μπορούν οι πολιτικοί να αποφασίζουν οι ίδιοι αν θα παραπέμπονται ή όχι στη Δικαιοσύνη. Δεν έχουμε παρά να πράξουμε ακριβώς αυτό.

Έκτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 96§5 και 101Α

Κύριε Υπουργέ, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, στο άρθρο 96 η πρόταση των Βουλευτών της Νέας Δημοκρατίας έλαβε μία ευρεία συναίνεση με διακόσιες τριάντα τρεις ψήφους υπέρ. Με την προσθήκη, λοιπόν, στο άρθρο 96 παράγραφος 5 εξομοιώνονται οι στρατιωτικοί δικαστές ως προς τις εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας με τους δικαστικούς λειτουργούς. Με τον τρόπο αυτό γίνονται, μεταξύ άλλων, μισθολογικά, αλλά και βαθμολογικά αντίστοιχοι. Καλύπτονται πλέον και από τα άρθρα 87 και 88.

Εδώ, ωστόσο, ερχόμαστε αντιμέτωποι με ένα ζήτημα αρχής μεν, αλλά με αστερίσκους και προβληματισμούς από την άλλη. Αξιοποιώντας, βέβαια, το λειτουργικό κριτήριο, αβίαστα συμπεραίνουμε ότι εκείνος που απονέμει δίκαιο εφαρμόζοντας τον νόμο είναι δικαστής. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτόν τον συλλογισμό, η έννοια είδους, όπως στην προκειμένη περίπτωση «στρατιωτικός δικαστής», δεν μπορεί να υπάρχει δίχως να πληροί τις ελάχιστες προδιαγραφές της έννοιας γένους, που είναι ο τακτικός δικαστής. Οτιδήποτε λιγότερο συνιστά μία ανεπίτρεπτη, μάλλον, δυσμενή διάκριση.

Βεβαίως, εδώ υπάρχει και το επίσης εύλογο αντεπιχείρημα ότι πάντως μπορεί να νοηθεί η δυσμενής διάκριση μεταξύ των στρατιωτικών δικαστών που αναβαθμίζονται και των ήδη υπηρετούντων τακτικών δικαστών και τούτο, διότι θα πρέπει να τονίσουμε ότι από τη σκληρή βάσανο της Εθνικής Σχολής Δικαστών έχουν περάσει οι περισσότεροι εν ενεργεία δικαστικοί μας και, μάλιστα ασχολούνται με ευρύτατη ποικιλία υποθέσεων και έχουν και έναν περισσότερο φόρτο εργασίας. Αυτό, ωστόσο, είχε δημιουργηθεί στο παρελθόν όταν πρωτολειτούργησε η Εθνική Σχολή Δικαστών, αλλά ήταν μία «*internalis corporis*» αναγκαιότητα.

Το ζήτημα, λοιπόν, είναι, όχι τόσο στην ίδια τη διάταξη, που εμείς σαφώς και την αποδεχόμαστε, αλλά στη μετέπειτα πρόνοια από τον κοινό νομοθέτη για διευθέτηση κάποιων ζητημάτων που θεωρούμε ότι θα συμβάλουν πληρέστερα στην ουσιαστική εξισορρόπηση της περιφέρειας εξομοίωσης.

Να μεριμνήσει, δηλαδή, ο νομοθέτης πρωτίστως για δύο ζητήματα: Πρώτον, οι στρατιωτικοί δικαστές να φοιτούν σε μία νέα κατεύθυνση της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργών και να μπορούν να αποσπώνται σε διεθνείς οργανισμούς και σε μόνιμες ελληνικές αντιπροσωπείες.

Δεύτερον, οι στρατιωτικοί δικαστικοί, αναλόγως του βαθμού της εξειδίκευσής τους και της γενικότερης διαθεσιμότητάς τους, να μπορούν ακόμη να συμμετέχουν στις συνθέσεις κάποιων δικαστικών συμβουλίων, είτε ως μέλη σε πολυμελή ποινικά δικαστήρια είτε ως ανακριτικοί υπάλληλοι, ώστε με αυτόν τον τρόπο να συνεισφέρουν και στην ταχύτερη διερεύνηση και εκδίκαση κάποιων ποινικών υποθέσεων, δεδομένου ότι και ο αριθμός των δικαστών που εισάγεται κατόπιν εξετάσεων είναι μικρός.

Με τον τρόπο αυτό και με ουσιαστική αξιοκρατία γίνεται μία ομαλή μετάβαση από το ένα καθεστώς στο άλλο. Δίνουμε, λοιπόν, την ευκαιρία στον στρατιωτικό δικαστή να συμμετέχει πιο ενεργά στην απονομή της δικαιοσύνης και στη γενικότερη συνδιαμόρφωση ενός νομικού πολιτισμού, που θα εμπλουτίσει και την επιστημονική συζήτηση και τις ίδιες τις ατομικές δεξιότητες και εμπειρίες των εφαρμοστών του δικαίου.

Υπηρετούμε, λοιπόν, την επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης και δίνουμε προοπτική βελτίωσης και επιτάχυνσης στους χρόνια υποτονικούς ρυθμούς της εκκαθάρισης υποθέσεων. Ως προς τις Ανεξάρτητες Αρχές θέλω να αναφέρω τα εξής. Οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι συλλογικά διοικητικά όργανα τα οποία εμφανίστηκαν στην ελληνική έννομη τάξη ήδη από τη δεκαετία του 1980 ως ανεξάρτητες διοικητικές αρχές. Ορισμένες από αυτές κατοχυρώθηκαν στο ίδιο το Σύνταγμα με την Αναθεώρηση του 2001, το οποίο ρυθμίζει τη διαδικασία επιλογής των μελών τους και θέτει τους βασικούς κανόνες λειτουργίας, αλλά και τις αρμοδιότητές τους.

Η πρώτη ανάγκη, η οποία γέννησε διεθνώς τις Αρχές αυτές, είναι η ίδια η αποτελεσματική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, τα οποία, προφανώς, θα πρέπει να περιβληθούν με κάποιες πρόσθετες θεσμικές εγγυήσεις γιατί προέκυψαν νέου τύπου απειλές, οι οποίες συνδέονται με τη σύγχρονη τεχνολογία. Αφορούν, για παράδειγμα, τις τηλεπικοινωνίες ή το απόρρητο του ιδιωτικού βίου. Άρα θα πρέπει να εξασφαλιστούν κάποιες πρόσθετες θεσμικές εγγυήσεις, προκειμένου να αποτραπούν με αυτόν τον τρόπο οι σύγχρονες απειλές. Αυτή, λοιπόν, είναι η αθώα εκδοχή για τη δημιουργία των Ανεξάρτητων Αρχών.

Υπάρχει, όμως, σύμφωνα με τον Ευάγγελο Βενιζέλο και ένας δεύτερος λόγος ο οποίος είναι πιο προβληματικός θεσμικά και πολιτικά. Όπως υποστηρίζει, οι Ανεξάρτητες Αρχές δημιουργούνται διότι στο τέλος περίπου του 20ου αιώνα νιώθουν πολλές χώρες την ανάγκη να ουδετεροποιήσουν με κάποιον τρόπο πολιτικά πολύ σοβαρούς τομείς της κρατικής εξουσίας.

Η πολιτική εξουσία, τα πολιτικά όργανα του κράτους συχνά εμφανίζονται κάπως αμήχανα και ανεπαρκή στο να διαχειριστούν πολύ σημαντικά θέματα, τα οποία συνδέονται με τη λειτουργία του πολιτεύματος, όπως είναι για παράδειγμα η λειτουργία της ραδιοτηλεόρασης, η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, των προσωπικών δεδομένων ή αισθάνονται κάποια αμηχανία και αδυναμία να διαχειριστούν θέματα, όπως είναι η ίδια η αξιοκρατία, η διαφάνεια και η ουδετερότητα στη δημόσια διοίκηση ή θέματα τα οποία σχετίζονται με τη λειτουργία πολύ κρίσιμων τομέων της αγοράς, θέματα, δηλαδή, τα οποία σχετίζονται με τις οικονομικές λειτουργίες του κράτους, που αφορούν τα σημεία επαφής του κράτους με την οικονομία.

Στα σημεία, λοιπόν, αυτά κρίνεται ότι δεν πρέπει να είναι αποκλειστικά παρούσα η πολιτική εξουσία, προκειμένου να διαφυλαχθεί έτσι η αξιοπιστία και το κύρος της, άρα έχει ανάγκη από την παρεμβολή κάποιων άλλων ανεξάρτητων οργάνων, τα οποία δεν θα έχουν πολιτικό χαρακτήρα και τα οποία θα επωμίζονται την ευθύνη της επαφής με πολύ σημαντικές οικονομικές λειτουργίες του κράτους. Υπό την έννοια αυτή η δημιουργία των Ανεξάρτητων Αρχών είναι αποτέλεσμα από τη μια της ανάπτυξης του κράτους δικαίου και από την άλλη της κρίσης του σύγχρονου δημοκρατικού κράτους.

Οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι μια μορφή θωράκισης και ενίσχυσης του δικαιοκρατικού φαινομένου, αλλά και ταυτόχρονα μια εκδήλωση της κρίσης του δημοκρατικού φαινομένου. Η λειτουργική ανεξαρτησία τους έγκειται στο ότι δεν υπάγονται στον ιεραρχικό έλεγχο ή στη διοικητική εποπτεία του δημοσίου, ούτε θεωρητικά τουλάχιστον σε εντολές ή παρεμβάσεις ή οδηγίες.

Λειτουργικά, ωστόσο, είναι αμφίβολο αν είναι Ανεξάρτητες Αρχές αυτές, οι οποίες ιδρύονται μεν τυπικά από τον νόμο και κατονομάζονται ως Ανεξάρτητες Αρχές, όμως άλλες από αυτές έχουν γνωμοδοτική, άλλες αποφασιστική αρμοδιότητα, ενώ άλλες υπάγονται στο οργανόγραμμα ενός

Υπουργείου, οπότε μοιραία υπόκεινται νομικά στις πολιτικές κατευθύνσεις και στον έλεγχο της ηγεσίας του Υπουργείου.

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι οι Ανεξάρτητες Αρχές οπωσδήποτε πραγματοποιούν ένα ουσιώδες και στοχευμένο έργο σε τομείς στους οποίους το κράτος έπασχε. Αναλαμβάνουν να διεκπεραιώσουν πολύ σημαντικά πολιτικά θέματα. Διασφαλίζουν την προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων σε μία εποχή όπου εμφανίζονται νέοι κίνδυνοι εναντίον τους. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε τον Συνήγορο του Πολίτη.

Οι Ανεξάρτητες Αρχές λειτουργούν με γνώμονα κάποια ποιοτικά χαρακτηριστικά που βλέπουμε ότι εκλείπουν στην κλασική κρατική διοίκηση, όπως είναι η ταχύτητα, η αποτελεσματικότητα, η απασχόληση πιο εξειδικευμένου προσωπικού, το ότι τα περισσότερα ζητήματα αντιμετωπίζονται με έναν διεπιστημονικό τρόπο, η αξιοκρατία ως βασικός προσανατολισμός δράσης και ο αντιγραφειοκρατικός τρόπος λειτουργίας. Με αυτόν τον τρόπο οι Ανεξάρτητες Αρχές δεν υποκαθιστούν, βέβαια, την κλασική διοίκηση, αλλά την συμπληρώνουν.

Με τον συγκεκριισμό, λοιπόν, των πλεονεκτημάτων τους, οι Ανεξάρτητες Αρχές δίνουν ξανά νόημα σε αυτή την αόριστη συνταγματική έννοια της θεσμικής εγγύησης. Η έννοια «θεσμική εγγύηση», κομβική για το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συνταγματικό, ευρωπαϊκό και διεθνές, είχε μείνει για καιρό ανεπεξέργαστη. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Ευάγγελο Βενιζέλο πρόκειται για θεσμικές εγγυήσεις που περιβάλλουν το σύνολο της λειτουργίας του πολιτεύματος, του πολιτικού συστήματος και της έννομης τάξης.

Ωστόσο, κεντρικό σημείο διαφωνιών γύρω από τις Ανεξάρτητες Αρχές έχει υπάρξει το ζήτημα της δημοκρατικής νομιμοποίησής τους. Το Ελληνικό Σύνταγμα γνωρίζουμε ότι στηρίζεται στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Ο λαός αποτελεί το πρωτογενές όργανο από το οποίο πηγάζουν οι τρεις εξουσίες. Προς αυτή, λοιπόν, τη δημοκρατική νομιμοποίηση στόχευε έτσι κι αλλιώς η συνταγματική κατοχύρωση των πέντε από αυτές.

Το ζήτημα, όμως, θεωρούμε ότι παραμένει λόγω του έμμεσου τρόπου εκλογής των επικεφαλής αυτών των πέντε από τη Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής. Η ίδια η ενεργητική ανάμειξη του Κοινοβουλίου στη διαδικασία ανάδειξής τους συνάδει μεν με το δημοκρατικό πολίτευμα, αλλά θεωρούμε ότι είναι μια μορφή έμμεσης νομιμοποίησης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, αναζήτησης πιο άμεσων, πιο συμμετοχικών, πιο αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών νομιμοποίησης των Ανεξάρτητων Αρχών, η πρόταση του ΜΕΡΑ25 είναι η εξής: Η επιλογή των προσώπων που στελεχώνουν τις Ανεξάρτητες Αρχές γίνεται με απόφαση ενός διαβουλευτικού συμβουλίου κληρωτών και εκλεγμένων πολιτών, όπως ο νόμος ορίζει. Πρόκειται για ένα συμβούλιο μεικτής σύνθεσης, του οποίου τα μέλη μπορούν να οριστούν με ειδικότερο νόμο.

Ειδικά για το θέμα της επιλογής του προσωπικού ο νόμος -παραδείγματος χάρι, σαν πρόταση- θα μπορούσε να προβλέπει να αποτελούνται από πολίτες οι οποίοι επιλέγονται μετά από κλήρωση, από τους Προέδρους των Διοικητικών Δικαστηρίων όλων των βαθμών, ενώ για να συμμετέχει και το Κοινοβούλιο -θεωρούμε ότι είναι απαραίτητη η συμμετοχή του Κοινοβουλίου- οι υπόλοιποι θα ορίζονται από τα κόμματα ανάλογα με την κοινοβουλευτική τους δύναμη.

Με αυτό τον τρόπο, λοιπόν, θεωρούμε ότι καλύπτεται εκ προοιμίου το δημοκρατικό έλλειμμα που παρατηρείται στην προβληματική ως προς τη νομιμοποίησή τους, μετριάζεται ο κίνδυνος επιλογής

προσώπων με πολιτικά κριτήρια, ενώ παράλληλα ενισχύεται ακόμη περισσότερο ο χαρακτήρας τους ως θεσμικής εγγύησης, αφού η επιλογή τους από ετερόκλητες ομάδες ατόμων και ο δημόσιος διάλογος που προηγείται, θεωρούμε ότι αποτελούν ένα είδος ασφαλιστικής δικλείδας ως προς το ότι τα άτομα που τελικά θα επιλεγούν, θα απολαμβάνουν ευρύτερης αποδοχής.

Ευχής έργον προς τούτο και σε συνάφεια με την πρότασή μας θα ήταν ο έλεγχος των Ανεξάρτητων Αρχών για τις πράξεις και παραλείψεις τους να μην περιορίζεται στον κοινοβουλευτικό, αλλά να υπόκειται στον έλεγχο αυτών των συμβουλίων, ο οποίος δεν παύει να είναι και κοινοβουλευτικός, ώστε, σύμφωνα με το παραπάνω σκεπτικό, οι πολίτες να έχουν μια αμεσότερη συμμετοχή στη λογοδοσία των αρχών ως προς τα πεπραγμένα τους, πλέον του γεγονότος ότι όπως προβλέπει το άρθρο 138Α' του Κανονισμού της Βουλής, υποβάλλεται έτσι κι αλλιώς μια ετήσια έκθεση πεπραγμένων στον Πρόεδρο της Βουλής, η οποία ωστόσο ισχύει μόνο για τις συνταγματικά κατοχυρωμένες.

Αυτή, λοιπόν, την ευρύτερη συμμετοχή πολιτών θεωρούμε ότι υπαγορεύουν η αρχή της διαφάνειας, η αρχή προστασίας του δημοσίου συμφέροντος και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του διοικούμενου, αρχές που διέπουν τη διοικητική δράση.

Ως προς την τοποθέτησή μας σχετικά με την πρόβλεψη στο άρθρο 101Α' παράγραφος 1 της προτεινόμενης Βουλής, θεωρούμε ότι κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση η απαίτηση για ενισχυμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία για ίδρυση νέας Ανεξάρτητης Αρχής.

Η πρόταση, βέβαια, αφορά τις λεγόμενες «μη συνταγματικά κατοχυρωμένες Ανεξάρτητες Αρχές», ως προς τις οποίες παρατηρείται ένας πληθωρισμός. Είναι είκοσι τέσσερις στον αριθμό. Είναι πραγματικά εντυπωσιακός ο αριθμός για το μέγεθος της χώρας. Θεωρούμε ότι αγγίζουμε τα απώτερα όρια της ανάθεσης εκτελεστικών αρμοδιοτήτων σε όργανα που είναι μεν εξαιρετικά χρήσιμα και επιτελούν ένα σπουδαίο έργο, αλλά δεν παύουν να είναι ξένα ως προς τη δημοκρατική αρχή της υπεύθυνης διακυβέρνησης, που απαιτεί η άσκηση της πολιτικής εξουσίας να συνδέεται με την ανάληψη πολιτικής ευθύνης, χωρίς βεβαίως να παραβλέπουμε και το γεγονός ότι προβλέπεται ο κοινοβουλευτικός έλεγχος με τη σύσταση των σχετικών Επιτροπών.

Το θέμα είναι ποιες είναι οι συνέπειες αυτού του ελέγχου και τι συνεπάγεται αυτός ο έλεγχος ως προς τις Αρχές. Δυσπιστεί, λοιπόν, η θεωρία σχετικά με το αν μπορεί με τυπικό νόμο και όχι με συνταγματική περιωπή να εκχωρηθεί η εκτελεστική εξουσία σε ανεξάρτητα όργανα.

Εννοείται –και θα το επαναλάβω– πως αυτές οι Αρχές δραστηριοποιούνται σε σοβαρά πεδία, κάνουν πολύ σοβαρή δουλειά. Ωστόσο, η επέκταση σε χώρους όπου δραστηριοποιούνται ήδη άλλες δομές και η νομοθέτηση νέων αρμοδιοτήτων που αφαιρούνται ή μεταβιβάζονται από αλλού είναι ζητήματα τα οποία θεωρούμε ότι χρειάζονται περαιτέρω αυξημένη σύνεση, συναίνεση και γενικότερη σκέψη, πόσο μάλλον όταν είναι γενικότερη παραδοχή η αδυναμία συχνά εκ μέρους των Αρχών να πετύχουν τους σκοπούς τους λόγω της σύγχυσης και της αλληλοεπικάλυψης που παρατηρείται στις αρμοδιότητές τους.

Εν ολίγοις, λοιπόν, είναι σκόπιμο να είναι κανείς επιφυλακτικός απέναντι σε αυτό τον αλόγιστο πολλαπλασιασμό των Ανεξάρτητων Αρχών και στην ανάθεση όλο και περισσότερων και σημαντικότερων εξουσιών σε αυτές.

Ωστόσο, θεωρούμε ότι η ευρεία πλειοψηφία των εκατό ογδόντα Βουλευτών έναντι της προηγούμενης πλειοψηφίας των εκατόν πενήντα έναν που προβλέπει ο νόμος μπορεί πράγματι να γίνει ένα χρήσιμο φίλτρο θεσμικής ενδυνάμωσης στην πορεία αυτού του νεοσσύ θεσμού προς το μέλλον, αφού έτσι θεωρούμε ότι θα απολαμβάνει μέσω της αντιπροσωπευτικής αρχής ευρύτερο έρεισμα.

Έβδομη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 101§1 - 101§4 - 101 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 102§2

Άρθρα 112§4 - 113 - 114§1 - 114§2 - 115§1 - 115§2 - 115§3 - 115§4 και 119§1

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, θα ξεκινήσω κι εγώ την τοποθέτησή μου από το τέλος προς την αρχή. Ούτως ή άλλως θεωρούμε ότι η πλειονότητα των αναθεωρητέων διατάξεων δεν προσφέρεται για να αναπτύξουμε μία μείζονα επιχειρηματολογία, συνεπώς θα τοποθετηθώ πολύ γρήγορα και ενιαία σε σχέση με αυτές, με σκοπό να επικεντρωθώ σύντομα στις διατάξεις που χρήζουν μεγαλύτερου σχολιασμού.

Ως προς το 112 επόμενα, λοιπόν, οποιαδήποτε αναχρονιστική ή, άλλως, περιττή μεταβατική διάταξη δεν έχει λόγο ύπαρξης στο γραπτό σώμα του Συντάγματος αφού με τον έναν ή τον άλλον τρόπο θεωρούμε ότι έχει περαιώσει την αποστολή της, έχει λήξει ο ρυθμιστικός σκοπός των περισσότερων διατάξεων, όπως πολύ σωστά επεσήμανε κι ο κ. Λοβέρδος, με τους αντίστοιχους νόμους. Η διατήρηση λοιπόν τέτοιων προβλέψεων συνιστά κατά βάση νομοτεχνικό ατόπημα, που όμως καταλήγει να συσσωρεύει μια αδρανή κανονιστική ύλη. Και έχουμε και μία ιδιαίτερη υποχρέωση το Σύνταγμά μας να το διατηρούμε όσο πιο λακωνικό γίνεται, συνεπώς δικαίως έτυχαν ευρείας συναίνεσης οι τεχνικού χαρακτήρα προτάσεις. Συμφωνούμε ως προς την απαλοιφή τους.

Θα ήθελα μόνο να κάνω μια διευκρίνιση σε σχέση με την πρόταση από τη Νέα Δημοκρατία για το άρθρο 115 παράγραφος 2. Δεν ξέρω αν υπάρχει κάποια παρανόηση από την πλευρά μου. Διερωτώμαι κατά πόσον η διάταξη αυτή έρχεται σε σύγκρουση με το άρθρο 100 παράγραφος 2 του Συντάγματος, που προβλέπει ότι το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο συγκροτείται από τους προέδρους του ΣτΕ, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, από τέσσερις συμβούλους Επικρατείας, από τέσσερις αρεοπαγίτες, που ορίζονται ως μέλη με κλήρωση κάθε δύο χρόνια. Κι εδώ, αν κατάλαβα καλά, ορίζεται με την πρόταση της ΝΔ ότι οι διοικητικές ολομέλειες του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του ΣτΕ προτείνουν από πέντε μέλη τους για τις θέσεις δικαστών. Το θέτω ως προβληματισμό.

Στο άρθρο 101 παράγραφοι 1 και 3: το σύστημα περιφερειακής οργάνωσης της κεντρικής διοίκησης και η μεταφορά αρμοδιοτήτων προς την τοπική αυτοδιοίκηση, κατ' εφαρμογή των αρχών της εγγύτητας και της επικουρικότητας, θεωρούμε ότι χρήσιμο είναι να υπάρχουν στον καταστατικό μας χάρτη ως έμπρακτες αποδείξεις και δεσμεύσεις αποκεντρωτικής μέριμνας. Οι τοπικές υποθέσεις, ακόμη και δημοσίου συμφέροντος και ενδιαφέροντος, μπορούν και πρέπει να λύνονται τοπικά. Αυτή είναι η πιο λογική, αποδοτική και αποτελεσματική λύση για όλους και συνδέεται και με το άρθρο 102 η πρωτοβουλία αυτή, όπως θα καταλάβετε στην περαιτέρω αναφορά μου, και για συγκεκριμένες υποχρεώσεις εκ μέρους των ΟΤΑ, δεδομένης της μελλοντικής ενδυνάμωσής τους.

Σχετικά με το άρθρο 101 παράγραφος 4 και την ερμηνευτική δήλωση: η νησιωτικότητα και η ορεινότητα του ελλαδικού ανάγλυφου θεωρούμε ότι είναι από τα βασικά εθνικά γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Έχουμε μια εκτεταμένη ακτογραμμή. Χαρακτηριστικά θα αναφέρω ότι τα νησιά μας αντιστοιχούν στο 18,8% του εδάφους της χώρας. Έχουμε εννιά χιλιάδες οκτακόσια τριάντα επτά θαλάσσια νησιωτικά εδάφη και κατατασόμαστε δέκατοι στις νησιωτικές χώρες του κόσμου. Το 78% ορεινότητας μάς κατατάσσει, με τη Σλοβενία, μακράν πρώτους μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι, λοιπόν, τα στοιχεία αυτά τα οποία στη χώρα μας χαρίζουν έναν βαθύ, ποικιλόμορφο και πολυδιάστατο πολιτισμικό πλούτο που παράχθηκε από τον αρμονικό συγκερασμό των άκρων, γιατί τα δύσβατα βουνά έχουν τα ίδια ακριβώς βασικά δομικά προβλήματα με τα νησιά, που είναι η αποκοπή και η απομόνωση, αυτό λοιπόν που ορίζεται ως φυσική απομάκρυνση ενός χώρου από τις βασικές αγορές και τις δομές μιας εθνικής επικράτειας.

Η πολιτεία, λοιπόν, σαφώς και οφείλει να μεριμνά για τα λειτουργικά ζητήματα που ανακύπτουν στην καθημερινότητα των κατοίκων σε αυτές τις περιοχές. Οφείλει επίσης να εφαρμόζει στοχευμένες πολιτικές ισόρροπης και αειφόρου ανάπτυξης, σύμφωνα με τις διεθνώς αναγνωρισμένες και εφαρμοσμένες πολιτικές βιώσιμης ανάπτυξης σε επίπεδο κυρίως περιφερειακών δράσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κι αυτό που αναφέρουμε δεν είναι δεοντολογισμός. Η πολιτεία δεν ενέχεται θεωρητικά, αλλά είναι και συμβατικά υποχρεωμένη και οφειλέτιδα. Παραδείγματος χάρη, η ερμηνευτική δήλωση 30 του άρθρου 158 της Συνθήκης του Άμστερνταμ του 1997 αναγνωρίζει ότι οι νησιωτικές περιφέρειες έχουν δομικά μειονεκτήματα λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα τους, που δυσχεραίνουν την οικονομική και κοινωνική τους ανάπτυξη. Στην ίδια δήλωση παρακάτω, προκειμένου να επιτευχθεί η οικονομική και κοινωνική συνοχή, δημιουργείται η υποχρέωση για μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διαφόρων περιοχών και η μείωση της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών ή νήσων, συμπεριλαμβανομένων των αγροτικών περιοχών.

Στο άρθρο 174, επίσης, της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι νησιωτικές περιοχές αναγνωρίζονται ως ζώνες με συγκεκριμένα μειονεκτήματα, συνεπώς χρήζουν ειδικής μέριμνας. Η ελληνική πολιτεία προάγει συνταγματικά την οικονομία των ορεινών, νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών στο άρθρο 106 παράγραφος 1.

Θεωρούμε, λοιπόν, ότι είναι απαραίτητη η εντατική ενασχόληση με την κατάσταση των νησιωτικών και ορεινών περιοχών, έτσι ώστε να αποτιμάται η απόκλισή τους από τον εθνικό και ευρωπαϊκό μέσο όρο και να αναλαμβάνονται επανορθωτικά και θετικά μέτρα. Η απόσταση από το μητροπολιτικό κέντρο της χώρας αναδύει αντικειμενικά προβλήματα, τα οποία αξίζει να αναφέρουμε: Υψηλότερο κόστος μετακίνησης, χαμηλότερο επίπεδο υπηρεσιών υγείας και περίθαλψης, παιδείας σε σχέση με το αντίστοιχο στα μεγάλα αστικά κέντρα, αυξημένο κόστος μεταφοράς εμπορευμάτων, περιορισμοί παράδοσης και παραλαβής προϊόντων, χαμηλότερη ενεργειακή αποδοτικότητα λόγω ανολοκλήρωτων δικτύων συνδεσιμότητας και μεταφοράς ενέργειας και βεβαίως, χαμηλότερο ποσοστό προσβασιμότητας σε ευρυζωνικά δίκτυα, συχνά έντονη οικονομική εξάρτηση ακόμη και από τον ασταθή τουρισμό.

Παρατηρούμε, λοιπόν, αντιοικονομίες κλίμακας και στην παραγωγή, στην εκπαίδευση και στη διοίκηση. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε νησιωτικές περιοχές, όπως στη Ρόδο -είναι το πρόσφατο παράδειγμα- έχουν κλείσει κάποια σχολεία, όπως το Επαγγελματικό Λύκειο, ακριβώς λόγω των

ελλείψεων και των κενών που παρουσιάζονται σε αυτές τις περιοχές. Παρατηρούμε, επίσης, περιορισμένη ποικιλία πλουτοπαραγωγικών πηγών, υψηλό κόστος κατασκευής και συντήρησης υποδομών. Αυτά, λοιπόν, ενώνουν τα όρη και τα νησιά της χώρας μας, τον κύριο εδαφικό όγκο της.

Χρειαζόμαστε δράσεις που θα μειώσουν την καθυστέρηση στην ανάπτυξη αυτών των λιγότερο ευνοημένων περιοχών και θα συμβάλουν στην κοινωνική συνοχή και δεν χρειαζόμαστε τον μειωμένο ΦΠΑ ή μονάχα τον μειωμένο ΦΠΑ. Όχι μόνο σύνδεση της ρήτηρας ορεινότητας και νησιωτικότητας με τη ρήτρα εθνικής ανάπτυξης.

Αυτά, λοιπόν, είναι τα απολύτως απαραίτητα, τα οποία δυστυχώς φτάνουμε στο σημείο να διαπραγματευόμαστε και ήδη πιθανότατα να προκύπτουν από το άρθρο 106 του Συντάγματος. Πρέπει εκτός από την οικονομική να τονωθεί και η προοπτική διοικητικής και υπηρεσιακής ανάπτυξης των περιοχών αυτών ως μέτρο άσκησης κοινωνικής πολιτικής, διότι η περίφημη σύνδεση με το μητροπολιτικό κέντρο δεν είναι απλώς μια εξίσωση με γνωστή την απόσταση και άγνωστο τον τρόπο, αλλά αφορά και στη στελέχωση των ορεινών και νησιωτικών περιοχών με δομές αποτελεσματικής δημόσιας υπηρεσίας, ακόμη και με την προοπτική στο μέλλον να αποκεντρωθούν σημαντικοί κλάδοι της. Χρειαζόμαστε την παρουσία του κράτους στα νησιά και στις ορεινές περιοχές για να βελτιώσουμε τις υποδομές μας και να ξεκολλήσουμε από τη θλιβερή τρίτη από το τέλος θέση στη σχετική κατάταξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, λοιπόν, υποστηρίζουμε ότι υπερψηφίζουμε κάθε πρόταση που κατοχυρώνει τη θεμελίωση υποχρέωσης του κράτους έναντι των Ελλήνων πολιτών που κατοικούν σε αυτές τις απομακρυσμένες περιοχές.

Σχετικά με το άρθρο 102 παράγραφος 2 για την καθιέρωση αναλογικού εκλογικού συστήματος στις εκλογές των ΟΤΑ και τη θέσπιση τοπικών συνελεύσεων, δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών, η θέση μας για το αναλογικό σύστημα είναι ήδη γνωστή. Όσο πιο απλή τόσο καλύτερη. Είναι γνωστή η θέση μας και για τα δημοψηφίσματα σε προγενέστερη συζήτηση, με τις γνωστές πάντα επιφυλάξεις ως προς τα τεχνικά ζητήματα που αφορούν στον τρόπο που θα διατυπώνονται τα ερωτήματα, ως προς την ευκρίνεια και τη σαφήνεια τους.

Όσο πιο απλή, λοιπόν, η αναλογική τόσο πιο καλή και με πολύ πιο χαμηλά, ελάχιστα ποσοστά εισόδου από τα σημερινά. Οτιδήποτε, λοιπόν, συντείνει προς αυτή τη θέση είναι ευπρόσδεκτο, ό,τι μεταφέρει με τον πλέον ακριβή και γνήσιο τρόπο τη βούληση του εκλογικού σώματος στη σύνθεση του δημοτικού ή περιφερειακού συμβουλίου.

Εξαιτίας της θεσμικής βαρύτητας που έχει μια τέτοια ρύθμιση για την εμφάνιση της δημοκρατίας, θεωρούμε ότι είναι συνετή η συνταγματική κατοχύρωση. Ως προς το αντεπιχείρημα για τα, πράγματι, παράδοξα των τελευταίων δημοτικών και περιφερειακών εκλογών, όπου δυστυχώς ο νικητής δήμαρχος συνήθως καλείται να ηγηθεί ενός δημοτικού συμβουλίου στο οποίο μειοψηφεί, θεωρούμε ότι, αν και αντανάκλα, αντικατοπτρίζει μια πραγματικότητα, ακούγεται πρόχειρο και πυροτεχνηματικό, διότι αποδίδει το βάρος στο ίδιο το αναλογικό σύστημα.

Δεν φταίει, όμως, η αναλογική για μια κακή νομοθετική επιλογή διαχείρισής της, που θα μπορούσε να είχε προβλεφθεί αλλιώς, όπως μπορεί και από άγριο να προβλεφθεί αλλιώς, ακόμη και στο ισχύον σύστημα, εφόσον η Βουλή το επιθυμεί. Θα μπορούσαν απλώς οι έδρες μετά τις εκλογές να είχαν

καταμετρηθεί με διαφορετικό τρόπο, αλλά εδώ προφανώς μια μερίδα ένα τεχνικό πρόβλημα το στρέφει κατά της αναλογικής.

Δεν φταίει, λοιπόν, η αναλογική. Φταίει ότι η πιο αντιπροσωπευτική μορφή δημοκρατίας υφίσταται κάποιους κακούς τεχνικούς χειρισμούς.

Η θέση μας είναι γνωστή και για τις τοπικές συνελεύσεις και γενικώς, για οποιαδήποτε προοπτική η βάση να αναλαμβάνει περισσότερες πρωτοβουλίες. Τα τοπικά δημοψηφίσματα έχουν μια μακράιωνη ιστορία στον ευρωπαϊκό χώρο, με πρώτη χρονικά την αυτοπρόσωπη παρουσία των πολιτών στις συνελεύσεις του Δήμου στην αρχαία Ελληνική Δημοκρατία και στην κατάληξη των διαβουλεύσεων σε ψηφίσματα.

Το αμεσοδημοκρατικό τοπικό δημοψήφισμα υπάρχει σχεδόν στα συστήματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης τόσο της ευρωπαϊκής ηπείρου, όπως και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Σε ομοσπονδιακά κράτη, όπως είναι η Γερμανία, η Ελβετία, οι ΗΠΑ, το τοπικό δημοψήφισμα έχει πλέον θεσμοθετηθεί πέραν της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και στο ενδιάμεσο επίπεδο μεταξύ των δημοτικά συγκροτημένων κοινοτήτων και της εθνοκρατικής πολιτικής κοινωνίας, δηλαδή σε επίπεδο κρατιδίου στη Γερμανία, πολιτείας στις ΗΠΑ και καντονίου στην Ελβετία.

Τα συνηθέστερα θέματα που απασχολούν αυτά τα τοπικά δημοψηφίσματα αφορούν συνενώσεις ή χωρισμούς δήμων, επί το πλείστον δεσμευτικά. Ως προς την αναγκαιότητα δεσμευτικότητας του δημοψηφίσματος έχουμε ήδη τοποθετηθεί. Για παράδειγμα, όπως απέδειξαν τα πολλά προβλήματα, θα ήταν πολύ χρήσιμο και στην Ελλάδα να είχαν ληφθεί υπ' όψιν οι κάτοικοι πριν προχωρήσει ο «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗΣ».

Επίσης, τα δημοψηφίσματα ασχολούνται με θέματα εκπαίδευσης, κατανομής των πόρων, τοπικές, κοινωνικές και υλικές υποδομές κάθε τύπου, ζητήματα συγκοινωνίας, περιβαλλοντικά, διαχείριση αποβλήτων, επιχειρηματικά πλάνα κ.λπ.

Η εισαγωγή, λοιπόν, αμεσοδημοκρατικών θεσμών αναζωογονεί την πολιτική συμμετοχή. Θεωρούμε ότι ανανεώνει το ενδιαφέρον για τα κοινά και επιτρέπει την ουσιαστική άσκηση της εξουσίας των πολιτών, τουλάχιστον στο πρωτοβάθμιο επίπεδο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η αποτελεσματικότητά του από το ευρωπαϊκό παράδειγμα θεωρώ ότι θα πρέπει να αποτελεί ένα ενός είδους, ας πούμε, παράδειγμα για την ενσωμάτωσή του στο συνταγματικό κείμενο.

Εμείς, ωστόσο, όπως ήδη έχω αναφέρει σε προηγούμενο τοποθέτησή μου, στη χθεσινή, το ζήτημα της ρεαλιστικής και ουσιαστικής κοινωνίας των πολιτών το έχουμε αναδείξει με τον θεσμό των ΔΙΑΣΚΕΠ, των Διαβουλευτικών Συμβουλίων Κληρωτών και Εκλεγμένων Πολιτών, στην ιδρυτική μας διακήρυξη, συμμετοχική δομή η οποία θα μπορούσε να παίξει πολύ σπουδαίο ρόλο και σε επίπεδο ΟΤΑ.

Μια τελευταία παρατήρηση για το άρθρο 102: Επιδιώκουμε να αναφέρεται ρητά ότι οι πόροι των ΟΤΑ είναι μεικτοί. Έτσι διασφαλίζουμε την υποχρέωση του κράτους να συμμετέχει με χρηματοδότηση δράσεων που είναι απαραίτητες για τη διατήρηση ή βελτίωση των συνθηκών ζωής των κατοίκων, όταν οι ΟΤΑ δεν διαθέτουν τα κατάλληλα κονδύλια. Εξάλλου, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι δεν έχουν όλοι οι ΟΤΑ την ίδια οικονομική δύναμη, δεν είναι το ίδιο εύρωστοι ούτε έχουν όλοι τις ίδιες ανάγκες.

Επικροτούμε την πρόταση ως προς τον συμμετοχικό προϋπολογισμό, διότι είναι ένα παράδειγμα το οποίο σε κάποιους δήμους, όπως στο Δήμο της Κηφισιάς, φαίνεται ότι λειτουργεί και παράγει αποτελέσματα.

Θεωρούμε, λοιπόν, ότι οι δήμοι αναλαμβάνουν ολοένα και περισσότερες αρμοδιότητες, που άπτονται και κοινωνικών παροχών. Είμαστε υπέρ της οικονομικής αυτοτέλειας, αλλά με την προϋπόθεση και την επιφύλαξη της εγγυητικής παρουσίας του κράτους και τον αντίστοιχο τακτικό έλεγχο ως προς τη διαχείριση και την κατανομή των πόρων.

Με σκοπό, λοιπόν, την εμπέδωση του αισθήματος υπευθυνότητας και λογοδοσίας προτείνουμε οι ΟΤΑ να υποχρεούνται να υποβάλουν πιο τακτικές εκθέσεις των πεπραγμένων και προγραμματισμού προσεχούς έτους και να θέτουν όλα τα οικονομικά τους στοιχεία σε δημόσια πρόσβαση. Με τον τρόπο αυτό παρέχουμε κίνητρο υπεύθυνου προγραμματισμού και εχέγγυο διαφάνειας και πρόληψης της κακοδιαχείρισης.

Μεταφέρω ξανά την υπενθύμιση ότι εδώ στοχεύουμε σε έναν συνταγματικό χάρτη που θα μας ακολουθήσει για χρόνια μπροστά. Αν θέλουμε, διαμορφώνουμε τη λυδία λίθο του ίδιου μας του δημοκρατικού και θεσμικού αναστήματος και μιλάω για όλα τα κόμματα συλλογικά. Ας συμφωνήσουμε, λοιπόν, σε πρωτοβουλίες που τονώνουν τέτοιες αρχές και προοπτικές.

Όγδοη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρο 32§4 και 32§5

Η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι σίγουρα μία υποχρέωση με βαρύ πολιτειακό συμβολισμό και προϋποθέτει συναίνεση στην εξεύρεση ενός προσώπου, έστω, κοινής αποδοχής. Αναζητείται μία προσωπικότητα με ιστορία και πείρα, η οποία θα παρέχει αρκετά εχέγγυα ότι ο προεδρικός θεσμός θα εξακολουθήσει να επιτελεί με επιτυχία έναν ρόλο υπερκομματικό και ενοποιητικό, αυτόν που έχει καθορίσει και έχει καθιερώσει, εν πολλοίς, η μεταπολιτευτική πρακτική και έχει ανάγκη το ίδιο το πολιτικό μας σύστημα και η ελληνική κοινωνία.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας οφείλει σίγουρα σύνεση και σεμνότητα, ενσαρκώνει την εθνική και κρατική ενότητα και μπορεί να λειτουργήσει συμβολικά ως μία βαθμίδα πολιτικής ενοποίησης της κοινωνίας και ως φορέας εθνικής και πολιτικής ομοψυχίας.

Αυτό που θα πρέπει να σημειώσουμε είναι πως ο κοινά αποδεκτός αυτός ενοποιητικός και υπερκομματικός ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας, δεν μπορεί να μην παρακολουθεί και τον τρόπο της εκλογής του. Η ίδια η διαδικασία, λοιπόν, της εκλογής του οφείλει να θωρακιστεί ενάντια στην οποιαδήποτε χειραγώγηση του μικροκομματικού και μικροπολιτικού παιγνίου, να μην επιτρέψει ούτε στην πλειοψηφία από τη μία να θέτει κάποια αφοριστικά διλήμματα με όρους εκλογικής καταστροφολογίας, αλλά ούτε και στις μειοψηφίες, από την άλλη, να επιλέγουν παραταξιακά την άρνηση συναίνεσης στο πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας για να προκαλέσουν την πτώση της κυβέρνησης.

Θα πρέπει, με λίγα λόγια, αυτή η εκλογή να μην εργαλειοποιηθεί στα χέρια είτε της πλειοψηφίας είτε της μειοψηφίας.

Συνεπώς, θεωρούμε ότι η αναζήτηση αυτών των μηχανισμών εξαναγκασμού των πλειοψηφιών, εξαναγκασμού των συναίνεσεων ουσιαστικά υποδηλώνει την ίδια την παθογένεια και την ίδια την κρίση του κοινοβουλευτισμού.

Ο πιο αποτελεσματικός και αποδοτικός τρόπος να απαλλαγεί η εκλογή το Προέδρου της Δημοκρατίας από αυτόν τον πνιγηρό κισσό της μικροπολιτικής, είναι, κατ' αρχάς, να αποσυνδεθεί η εκλογή του από τη διάλυση της Βουλής. Είναι ένα μικρό βήμα για το Σύνταγμα, ένα μεγάλο άλμα για τον πολιτικό μας πολιτισμό.

Η διάλυση της Βουλής αποτελεί μία κορυφαία στιγμή στη λειτουργία του κοινοβουλευτισμού και πρέπει να λαμβάνει χώρα λελογισμένα, να επαφίεται σε μία λελογισμένη πολιτική απόφαση και στάθμιση και όχι να προκύπτει ως παράπλευρη απώλεια της αποτυχίας συναίνεσεων σε άλλο χώρο.

Ιστορικά η Βουλή διαλύθηκε πρόωρα για τέτοιο λόγο για πρώτη φορά το 1990, ως αποτέλεσμα εκλογικής στρατηγικής της τότε πλειοψηφίας μάλιστα, όχι της μειοψηφίας, η οποία είχε προαποφασίσει να προκαλέσει πρόωρες εκλογές προκειμένου να έχει άλλη μία ευκαιρία στην αυτοδυναμία. Για πρώτη φορά τότε η διάταξη επικρίθηκε έντονα από πολιτικούς και επιστήμονες για τον κίνδυνο κατάχρησης, που διαστρέφει την ίδια τη ratio της διάταξης. Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης δήλωνε δέκα χρόνια μετά στην αντίστοιχη επιτροπή το εξής: «Από την ώρα που το Σύνταγμα προβλέπει τη δυνατότητα επ' ευκαιρίας της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας, να οδηγηθεί η χώρα στις εκλογές, είναι βέβαιο ότι όλα τα κόμματα θα κάνουν χρήση αυτής της δυνατότητας εάν πολιτικά πιστεύουν ότι μπορούν να οδηγήσουν τον τόπο σε εκλογές. Όλα τα υπόλοιπα είναι ανάξια σοβαρής συζήτησης, ότι δήθεν παραβιάζουμε το Σύνταγμα, ότι δήθεν παραβιάζουμε το θεσμό.»

Είναι στα Πρακτικά της Επιτροπής για την αναθεώρηση του Συντάγματος του 2000.

Το ΜέΡΑ25 ασχολείται με τη ρεαλιστική ανυπακοή. Εδώ βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία παραδοχή τόσο ρεαλιστικά κυνική και, μάλιστα, από έναν πολύ έμπειρο πολιτικό, ο οποίος αποτελεί μέντορα πολλών συναδέλφων της Νέας Δημοκρατίας. Αυτή η παραδοχή, λοιπόν, που την επιβεβαίωσε η πραγματικότητα, χρήζει αντίστοιχα και μιας ρεαλιστικής αντιπρότασης. Καμία σύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας με πιθανότητα διάλυσης της Βουλής.

Θεωρούμε ότι είναι παραπάνω από ώριμες οι συνθήκες για να προωθήσουμε μία τέτοια πρωτοβουλία, που ταυτόχρονα αποτελεί και απαραίτητη προϋπόθεση για να συζητήσουμε το πώς θα διαχειριστούμε την εκλογή του Προέδρου στην πράξη.

Ως μία λύση ακούστηκε η εκλογή με απόλυτη πλειοψηφία Βουλευτών μετά από αλληπάλληλες ψηφοφορίες. Το πόσες είναι πραγματικά αδιάφορο. Εκατόν πενήντα συν ένας Βουλευτές, λοιπόν, να δίνουν τη λύση στο αδιέξοδο, επιλέγοντας τον Πρόεδρο.

Εν ολίγοις, η πλειοψηφία αυτή καταλήγει στο ότι η εκάστοτε κυβερνητική πλειοψηφία θα μπορεί, ως τελική επιλογή, να εκλέγει από μόνη της τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Είναι απορίας άξια, βεβαίως, ορισμένα συμπεράσματα που ακολουθούν αυτή τη λογική: Τότε ακριβώς δεν είναι που η προεδρική πλειοψηφία θα ταυτίζεται με την κοινοβουλευτική; Τότε δεν είναι που η εκλογή του Προέδρου θα υποβιβάζεται, ουσιαστικά, σε μία παροχή ψήφου εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση; Τότε δεν είναι που μία κυβερνητική πλειοψηφία θα ενθαρρύνεται από το ίδιο το Σύνταγμα να επιλέξει έναν Πρόεδρο αποκλειστικά της επιλογής της; Αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί η ίδια η κυβερνητική πλειοψηφία να αγνοήσει ή να αδιαφορήσει για τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης

και τελικά για τη συναίνεση; Έτσι, λοιπόν, δεν θα πάρει τελικά η επιλογή πάλι έναν παραταξιακό χαρακτήρα;

Θεωρούμε ότι ο Πρόεδρος που θα εκλεγεί με 151 ψήφους θα φέρει άρωμα κομματικής επιλογής. Αναρωτιόμαστε, λοιπόν: Με αυτό τον τρόπο δεν είναι διάτρητες όλες οι προηγούμενες ψηφοφορίες στο να χειραγωγούν την πλειοψηφία; Για ποιο, λοιπόν, λόγο να περιορίσει την πλειοψηφική αλαζονεία της οποιασδήποτε κυβέρνησης, όταν στο τέλος της ημέρας μπορεί απλώς να επιλέξει τον εκλεκτό Πρόεδρο Δημοκρατίας της επιλογής της; Πώς θα μπορέσει, δηλαδή, ένας Πρόεδρος ουσιαστικά μειωμένης νομιμοποίησης, ο οποίος θα είναι παραταξιακά στιγματισμένος, να ασκήσει με κύρος και πειθώ τον υπερκομματικό και ενοποιητικό ρόλο που του επιφυλάσσει το Σύνταγμα;

Νομίζουμε ότι ο πιο κατάλληλος να μας απαντήσει στα ερωτήματα αυτά είναι ένας νομικός του Συνταγματικού Δικαίου, καθηγητής, Βουλευτής, Υπουργός και Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Και η απάντησή του είναι πρόσφατη και εξαιρετικά σαφής: «Έτσι ήρθαν τα πράγματα, όμως, και πρέπει να τα αλλάξουμε και να αποσυνδέσουμε την εκλογή από την προσφυγή στις κάλπες, συνδυάζοντας την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, εν ανάγκη, μετά την τρίτη ψηφοφορία, και με την προσφυγή στην εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας από το εκλογικό σώμα». Αυτά, λοιπόν, τα είπε -ως γνωστόν- ο Προκόπης Παυλόπουλος το Δεκέμβριο του 2014 στην Ολομέλεια της Βουλής.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι με ελάχιστες τεχνικές τροποποιήσεις αυτή η διαπίστωση συμπίπτει και με την πρότασή μας, με την πρόταση του ΜΕΡΑ25.

Αποφεύγοντας την απόλυτη πλειοψηφία για προφανείς λόγους, η Βουλή ψηφίζει τρεις φορές - ακριβώς όπως σήμερα- για να αναδειχθεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας, έναν Πρόεδρο με τις τρέχουσες αρμοδιότητές του, που εκλέγεται από πλειοψηφία εκατόν ογδόντα Βουλευτών. Μετά από τυχόν τρίτη αποτυχημένη ψηφοφορία, ακολουθεί μία τέταρτη, αλλά ένα μήνα μετά και πάλι με στόχο τα 3/5 των Βουλευτών. Αν και πάλι κηρυχθεί άγονη η θέση, την επιλογή -συμφωνούμε εδώ- καλείται να κάνει απευθείας ο λαός μεταξύ των δύο επικρατέστερων υποψηφίων.

Αναφέρθηκα μόλις παραπάνω στις αρμοδιότητες. Θα ανοίξω μία παρένθεση, για να είμαι πιο σαφής ως προς τις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Δεν χρειάζεται αύξηση των αρμοδιοτήτων του, ούτε να συγκαλεί το Συμβούλιο Πολιτικών Αρχηγών, ούτε να ορίζει τους προέδρους των ανεξάρτητων αρχών και τους ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς, ούτε να αναπέμπει ψηφισμένα νομοσχέδια για λόγους αντισυνταγματικότητας και μη συμβατότητας με το Ενωσιακό Δίκαιο, να είναι, δηλαδή, από τη μία και ένας Πρόεδρος με υπερ-αυξημένες αρμοδιότητες που θα μπορεί να ασκεί προληπτικό έλεγχο συνταγματικότητας και να αναπέμπει τα ψηφισμένα νομοσχέδια και παράλληλα ένας Πρόεδρος που τον έχουν επιλέξει εκατόν πενήντα ένας της κυβέρνησης.

Αυτό, βεβαίως, έχει ακουστεί σαν επιχείρημα ενάντια στον πρωθυπουργοκεντρισμό που έχει παρατηρηθεί, ο οποίος, δυστυχώς, βλέπουμε ότι προωθήθηκε και από την Κυβέρνηση με το πρόσφατο νομοσχέδιο για το επιτελικό κράτος. Αν θέλουμε, όμως, να βρούμε κάποια θεσμικά αντίβαρα σε αυτόν τον πρωθυπουργοκεντρισμό, δεν χρειάζεται να τα αναζητήσουμε στις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας. Μπορούμε να τα βρούμε έξω από το πεδίο της εκτελεστικής εξουσίας, όπως είναι, για παράδειγμα, να ενισχυθεί ακόμα περισσότερο η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, όπως επίσης και οι αμεσοδημοκρατικοί θεσμοί που θα αναφέρουμε παρακάτω.

Επιστρέφοντας στην πρότασή μας, με τις τρεις συν μία ψηφοφορίες από το Κοινοβούλιο δίνουμε έναν απαραίτητο χρόνο -ενάμιση με δύο μήνες- για τις συγκλίσεις. Μάλιστα, για την τέταρτη ψηφοφορία οι Βουλευτές θα έχουν ένα μήνα -που θεωρούμε ότι είναι αρκετός- για να αξιολογήσουν τις προτάσεις και να υπάρχουν οι απαραίτητες πολιτικές ζυμώσεις. Είναι και αυτός, λοιπόν, αρκετός χρόνος για το σκοπό του, αλλά και σύντομος, από την άλλη, ως προς το γοργό του πράγματος, που θα αποτρέψει, κατά το δυνατόν, τη μικροπολιτική εκμετάλλευση.

Θεωρούμε ότι οι επτά ψηφοφορίες που έχει προτείνει ο ΣΥΡΙΖΑ και η τόση δαπάνη χρόνου, δεν αποτρέπει τον κίνδυνο πολιτικής αστάθειας λόγω παρατεταμένης αδυναμίας να αναδειχθεί Πρόεδρος ευρείας συναίνεσης, κατανοώντας, βέβαια, ότι η πρακτική είναι αυτή που έχει οδηγήσει σε αυτή τη λύση, σε αυτή την πρόταση.

Παρόλα αυτά, αρκούν οι τέσσερις ψηφοφορίες όταν ψηφίζουν υπεύθυνοι αντιπρόσωποι των πολιτών.

Μετά, λοιπόν, την αποτυχία του Κοινοβουλίου να συναινέσει, θα επιλέξει, σε ένα χρονικό διάστημα μεταξύ τεσσάρων και έξι εβδομάδων, ο λαός ανάμεσα στα δύο πρόσωπα που στην τέταρτη και τελευταία ψηφοφορία έλαβαν τις περισσότερες και αμέσως λιγότερες αντίστοιχα ψήφους.

Έτσι, λοιπόν, θεωρούμε ότι ο Πρόεδρος αποκτά τελικά μια επαρκή νομιμοποίηση απευθείας από το εκλογικό σώμα και ο ρυθμιστής του πολιτεύματος διαφυλάσσεται ως πρόσωπο των περισσότερων -τελικά- Ελλήνων, χωρίς βεβαίως να αγνοούμε τις επιφυλάξεις που διατυπώνονται ως προς τη μορφή του πολιτεύματος, ως προς το αν αυτή η επιλογή συγκρούεται -κατά κάποιον τρόπο- με τη μορφή του πολιτεύματος.

Η επιλογή των πολιτών θα είναι στο τέλος δεσμευτική για το Κοινοβούλιο που αποδέχεται Πρόεδρο της Δημοκρατίας το πρόσωπο που επέλεξε απευθείας ο λαός, με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία.

Στο σημείο, βέβαια, αυτό είναι απαραίτητο να παρέμβει ο ίδιος ο κοινός νομοθέτης για να καθορίσει το αρκετά αυστηρό, σφιχτό κανονιστικό πλαίσιο, ως προς την περίοδο, αν θα είναι προεκλογική ή θα είναι προδημοψηφισματική, δηλαδή αν η επιλογή τελικά θα γίνει με εκλογές ή με δημοψήφισμα. Διότι, αυτό πάλι δημιουργεί προβλήματα σε σχέση με το δημοψήφισμα ως προς το ερώτημα που θα διατυπωθεί.

Για παράδειγμα, τα πρόσωπα που προτείνονται από τις κοινοβουλευτικές ομάδες ως υποψήφιοι Πρόεδροι της Δημοκρατίας, θα πρέπει, από την ημέρα της πρότασης μέχρι την ημέρα ανάδειξης του Προέδρου, να απέχουν από δημόσιες εμφανίσεις στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ώστε να μη δημιουργηθεί ένα μοντέλο εκστρατείας μεταξύ των υποψηφίων.

Η πρότασή μας είναι το άρθρο 32, παράγραφος 4 να αντικατασταθεί ως εξής: «Αν δεν επιτευχθεί ούτε και στην τρίτη ψηφοφορία η αυξημένη αυτή πλειοψηφία, ακολουθεί τέταρτη ψηφοφορία έναν μήνα μετά και Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκλέγεται εκείνος που συγκέντρωσε την πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των Βουλευτών. Αν και πάλι η ψηφοφορία καταστεί άκαρπη, την επιλογή καλείται να κάνει απευθείας ο λαός μεταξύ των δύο επικρατέστερων υποψηφίων, όπως ο νόμος ορίζει».

Με αυτόν τον τρόπο θεωρούμε ότι ενισχύουμε και τη Δημοκρατία και τη συμμετοχικότητα των πολιτών μέσα στα οποία κινείται το ΜέΡΑ25, έτσι ώστε να αποτραπεί ένας ακόμη πυλώνας αντιπροσώπευσης σε σχέση με την εκλογή του Προέδρου, που θα υπονόμευε αυτόν το στόχο μας.

Στα πλαίσια αυτά, βεβαίως, επεξεργαζόμαστε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο -στα πρότυπα των διαβουλευτικών συμβουλίων κληρωτών και εκλεγμένων πολιτών, ένα εκλεκτορικό σώμα- μέσω του οποίου θα διασφαλίζεται η μη δημιουργία ακριβώς αυτού του πυλώνα ανάθεσης λήψης αποφάσεων και ταυτόχρονα αποσυνδέουμε την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας από ενδεχόμενη διάλυση της Βουλής. Είναι μια πρόταση η οποία θεωρούμε ότι -κατά κάποιον τρόπο- συμφωνεί και με την πρόταση του Αριστόβουλου Μάνεση για τη δημιουργία ενός εκλεκτορικού σώματος, εν τέλει, ως προς την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Βεβαίως, το εάν θα ευοδωθεί αυτή η πρόταση, απαιτεί και τις αντίστοιχες μικροεπεμβάσεις σε άλλα άρθρα του Συντάγματος για να απαλειφθούν οι διατάξεις εκείνες που αφορούν στη διάλυση της Βουλής και όσες εκεί παραπέμπουν, όπως πολύ σωστά επεσήμανε και ο κ. Λοβέρδος για το άρθρο 41, παράγραφος 5, καθώς και για να αποκτήσει το εκλογικό σώμα των πολιτών δικαίωμα να εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

Ειδικότερα ως προς την πρότασή μας, αναφερόμαστε στα άρθρα 30, 34, 35 και 41 τα οποία θεωρούμε ότι σαν διατάξεις επηρεάζονται από το σύστημα που προτείνουμε.

Τα περισσότερα κόμματα συμφωνούμε στο ότι προσπαθούμε πρωτίστως να εξασφαλίσουμε τις ψηφοφορίες εκείνες και τις πλειοψηφίες εκείνες, έτσι ώστε η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας να γίνεται από την ίδια τη Βουλή. Δεν προσπαθούμε να αποδεσμεύσουμε το θέμα της εκλογής του Προέδρου από τη Βουλή. Προσπαθούμε να το αποδεσμεύσουμε από τη διάλυση της Βουλής.

Το γεγονός ότι οδηγούμαστε σήμερα να εξετάζουμε για αναθεώρηση το συγκεκριμένο άρθρο σημαίνει ότι η μέχρι τώρα κοινοβουλευτική πρακτική έχει αποδείξει ότι, δυστυχώς, τα μικροπολιτικά παιχνίδια είναι αυτά τα οποία έχουν επικρατήσει ως επί το πλείστον στο θέμα της εκλογής του ΠτΔ, καθώς πρακτικά δεν μπορεί να επιτευχθεί αυτή η συνεννόηση, δεν μπορούν να βρεθούν οι απαραίτητες συναίνεσεις, προκειμένου να μην οδηγηθούμε στη διάλυση της Βουλής.

Φρονούμε, λοιπόν, ότι η λύση που έχουμε προτείνει για τα ΔΙΑΣΚΕΠ είναι μια μετριοπαθής λύση. Πάντα να λάβουμε υπ' όψιν μας ότι και εμείς το θεωρούμε ως έσχατο μέσο. Θα έπρεπε να είναι η ύστατη λύση η προσφυγή στον λαό για να επιλέξει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Από τη στιγμή, όμως, που πρακτικά έχει αποδειχθεί ότι οι Βουλευτές δεν μπορούν να συνεννοηθούν μεταξύ τους, θεωρούμε λοιπόν ότι ένα σώμα το οποίο θα αποτελείται και από Βουλευτές, αλλά και από πολίτες, και από τον λαό, είναι μια λύση η οποία προσπαθεί να σταθμίσει αυτά τα προβλήματα. Τα μέλη που θα αποτελούν αυτό το σώμα δεν είναι αντίπαλα δέη, όπως είναι εντός του Κοινοβουλίου. Εκεί το μικροπολιτικό παιχνίδι κρίνουμε ότι θα λαμβάνει χώρα σε μικρότερο βαθμό, διότι ο λαός δεν θα είναι απέναντι στους Βουλευτές.

Σε κάθε περίπτωση, αυτή η λύση συνάδει και με το άρθρο 30, ώστε να εκλέγεται από τη Βουλή και με το άρθρο 1. Εγώ θα δώσω μεγαλύτερη έμφαση στην παράγραφο 2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας τι είναι; Είναι ρυθμιστής του πολιτεύματος. Άρα, λοιπόν και από αυτή τη διάταξη δεν απαγορεύεται ο λαός να συμμετέχει στην εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Θέλω να τοποθετηθώ σε κάτι που είπε ο Υπουργός Επικρατείας, ο κ. Γεραπετρίτης, ότι δηλαδή είναι μεγάλο το διακύβευμα να εκλέγεται ένα όργανο με λιγότερες, με μικρότερες αρμοδιότητες σε σχέση με την υπόλοιπη εκτελεστική εξουσία, από τον λαό. Δεν συμφωνούμε ότι το διακύβευμα είναι μεγάλο, ακριβώς επειδή οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν είναι αυξημένες.

Ποιο είναι το διακύβευμα; Αυτό προσπαθώ να καταλάβω. Και δεν έχει πειραματιστεί σε κάθε περίπτωση αυτός ο τρόπος εκλογής. Οπότε, ας το δούμε και λίγο επί του πρακτέου. Διαπιστώνουμε ότι όλα αυτά τα προβλήματα είναι αποτέλεσμα κακού χειρισμού των όσων προβλέπονται από το Σύνταγμα και όχι των ίδιων των διατάξεων.

Ένατη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 54§1 – 54 προσθήκη παρ.4, 54 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 56

Θα ξεκινήσω την εισήγησή μου αντίστροφα ως προς τη σειρά των διατάξεων. Θα τοποθετηθώ πρωτίστως επί της πρότασης για τροποποίηση του άρθρου 56 και στη συνέχεια για το άρθρο 54.

Η αναθεωρητική πρόταση στο άρθρο 56 υπήρξε πρωτοβουλία της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης του ΣΥΡΙΖΑ και κατά βάση είχε δύο κατευθύνσεις: έναν κανόνα με τεχνικές λεπτομέρειες και μία εξαίρεση.

Ο κανόνας, λοιπόν, λέει ότι οι Βουλευτές, οι οποίοι έχουν υπηρετήσει σε τρεις διαδοχικές Βουλευτικές περιόδους διάρκειας η καθεμία τουλάχιστον τριάντα δύο μηνών, έχουν κώλυμα εκλογιμότητας στις αμέσως επόμενες εκλογές. Η εξαίρεση, από την άλλη, λέει ότι το κώλυμα δεν ισχύει για όσους διετέλεσαν Πρόεδροι κοινοβουλευτικών ομάδων ή πρωθυπουργοί.

Σύμφωνα με δηλώσεις βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ στις τότε συζητήσεις, πρόκειται για έναν ήπιον περιορισμό του δικαιώματος του εκλέγεσθαι, αφού ισχύει για μία μόνο εκλογική αναμέτρηση και επειδή έτσι συμβάλλει στην αποτροπή της επαγγελματικοποίησης της πολιτικής και σε ένα κοινοβουλευτικό φρεσκάρισμα. Η αιτιολόγηση, μάλιστα, έκανε λόγο και για ισχυρή παρουσία πολιτικών δυνασθειών στο δημόσιο βίο μας που συνέβαλλε στη διαμόρφωση συστήματος πελατειακών σχέσεων. Μίλησε για το φαινόμενο του επαγγελματία Βουλευτή που διαβρώνει το πολιτικό μας σύστημα, για τη δημιουργία μιας κάστας πολιτικών που διαμόρφωσε στο εκλογικό σώμα την αντίληψη ότι τελικά η πολιτική είναι επάγγελμα και όχι προσφορά από ανθρώπους που συμπεριφέρονται σαν να τους ανήκει η εξουσία.

Η προτεινόμενη καθιέρωση ανώτατου ορίου βουλευτικών θητειών αποτελεί οπωσδήποτε ένα χτύπημα στην ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων και στην κυριαρχία του πολιτικού νεποτισμού. Αυτά είπαν τότε οι Βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ και ως προς το περιγραφικό σκέλος έχουν απόλυτο δίκιο, γιατί μας δίνουν ένα καλά σχεδιασμένο καθρέφτισμα της πραγματικής κατάστασης.

Αναμφίβολα υπάρχει διαπλοκή, υπάρχουν πελατειακές σχέσεις, υπάρχουν παράνομες διαδρομές. Έχουμε αιώνια κρατικοδίαιτους από τον κομματικό σωλήνα. Να μην αμφισβητούμε, λοιπόν, την πραγματικότητα και τα αυτονόητα. Όμως, περιγράφουν σωστά το σύμπτωμα.

Η λύση που προτείνει ο ΣΥΡΙΖΑ είναι λανθασμένη, γιατί η ανάλυση του προβλήματος έχει ορισμένες βασικές παραδοχές που κακώς τις παρουσιάζει σαν αξιωματικές αλήθειες. Γίνεται μία στάθμιση, δηλαδή, που λέει το εξής: Από τη μία μεριά της ζυγαριάς, έχουμε την πολιτική διαφθορά, τη

διαπλοκή και το πελατειακό κράτος και από την άλλη θα πρέπει να τοποθετήσουμε ένα αντίβαρο για να ισορροπήσουμε κάπως ή για να ανατρέψουμε την κατάσταση.

Θέτει, λοιπόν, ως αντίβαρο τον έστω και ήπιο περιορισμό του δικαιώματος του εκλέγεσθαι. Βεβαίως, με αυτόν τον τρόπο συμπαρασύρει και το εκλέγειν, αφού ο περιορισμός αυτός δεν έχει να κάνει μόνο με τον Βουλευτή, που προσωρινά δεν θα μπορεί να θέσει υποψηφιότητα, αλλά έχει να κάνει και με τον πολίτη, ο οποίος θα στερείται τη δυνατότητά του να εκπροσωπηθεί από τον υποψήφιο που εκείνος θα επέλεγε κατά τ' άλλα και που προτιμάει έναντι των υπολοίπων.

Όπως έχει επισημάνει ο Ευάγγελος Βενιζέλος, η πρόταση συνιστά μια παράδοξη απαγόρευση περισσότερο των τριών συνεχόμενων βουλευτικών θητειών, επισημαίνοντας ότι σε όσες χώρες υπάρχουν περιορισμένες θητείες, αυτό συνήθως αφορά τα μονοπρόσωπα όργανα που ασκούν την κυβερνητική εξουσία, όπως είναι ο Γάλλος Πρόεδρος ή ο Αμερικανός Πρόεδρος. Θεωρεί μάλιστα ότι ρύθμιση που θέτει όριο στους απλούς Βουλευτές ή έστω στους Υπουργούς, αλλά εξαιρεί αυτούς που άσκησαν ή έστω ασκούν την κορυφαία κυβερνητική εξουσία, Πρωθυπουργούς και Αρχηγούς κομμάτων, μόνο ως εκδήλωση προκλητικής πολιτικής υποκρισίας μπορεί να εκληφθεί.

Εμείς πιστεύουμε ότι περιορίζοντας ένα τόσο θεμελιώδες διττό δικαίωμα, όπως το εκλέγειν και το εκλέγεσθαι, για να αποπειραθούμε απλά να διορθώσουμε τα κακώς κείμενα του πολιτικού μας συστήματος, καταλήγουμε τελικά να πληρώνουμε ένα πολύ βαρύ αντίτιμο με μεγάλο ρίσκο αποτυχίας. Διότι, όπως είπα και προηγουμένως, αυτό αφαιρεί από τους πολίτες το δικαίωμα να εκλέγουν όποιον και οποία επιθυμούν, χωρίς βεβαίως να είμαστε σίγουροι ότι με αυτόν τον τρόπο γκρεμίζουμε και καταπολεμάται η πολιτική οικογενειοκρατία.

Ούτως ή άλλως, αυτά τα φαινόμενα, που όλοι έχουμε διαπιστώσει ότι είναι πολυπαραγοντικά, είναι πολύ δύσκολο να μελετηθούν επιστημονικά λόγω κάποιας συγκαλυμμένης αφανούς δράσης που τα χαρακτηρίζει.

Γι' αυτό εξάλλου και το Συμβούλιο της Ευρώπης, όταν το 1998 είχε κάνει προτάσεις μετά τη Διάσκεψη κατά της Διαφθοράς, ήταν πολύ προσεκτικό ως προς αυτό το σκέλος. Είπε, δηλαδή, ότι η θέσπιση γενικά χρονικών περιορισμών στην κατοχή δημόσιων αξιωμάτων είναι ένα από τα μέτρα τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση της πολιτικής διαφθοράς.

Και αυτό το είπε έτσι συνετά το Συμβούλιο της Ευρώπης, έχοντας ακριβώς νου και γνώση ότι το μόνο αντίμετρο στο πελατειακό καθεστώς δεν είναι αυτό, ούτε κάποια εγγυημένη επιτυχία προδιαγράφει και ήξερε ότι για να επιβληθεί πρέπει να περιοριστεί ένα ύψιστο δικαίωμα. Μάλλον, λοιπόν, ως τελική λύση τότε προτάθηκε.

Τελικά, λοιπόν, το συμπέρασμα είναι ότι δεν έχουμε εξαντλήσει τις υπόλοιπες προοπτικές για να φτάσουμε στην απώτατη και ύστατη λύση. Θεωρούμε ότι πρώτα θα πρέπει να ενισχύσουμε, μέσω της τακτικής νομοθέτησης, της θεσμικής θωράκισης και της διοικητικής στελέχωσης, τη διαφάνεια και τη λογοδοσία πολιτών και πολιτικών.

Ας δούμε, λοιπόν, ένα πιο ολοκληρωμένο μοντέλο καταπολέμησης της εγκληματικότητας πολιτικών αξιωματούχων και το σφόδρα πιθανό είναι ότι δεν θα χρειαστεί να νοθεύσουμε με αυτό τον τρόπο το δικαίωμα συμμετοχής στις εκλογές.

Ως προς το άρθρο 54, εδώ, λοιπόν, ο ΣΥΡΙΖΑ έχει προτείνει να προστεθεί ένα εδάφιο στην παράγραφο 1 του άρθρου, όπου κατοχυρώνεται συνταγματικά η εφαρμογή αναλογικού εκλογικού

συστήματος στις βουλευτικές εκλογές και δεύτερον, να προστεθεί μια ερμηνευτική δήλωση με την οποία ως αναλογικό ορίζεται το εκλογικό σύστημα όταν το τελικό ποσοστό κατανομής των εδρών δεν αποκλίνει περισσότερο από το 10% από το αντίστοιχο ποσοστό ψήφων που έλαβε κάθε συνδυασμός στο σύνολο της επικράτειας και με την οποία, επίσης, παρέχεται η διακριτική ευχέρεια στον εκλογικό νομοθέτη να θεσπίσει ένα κατώφλι εισόδου στη Βουλή, εφόσον αυτό δεν υπερβαίνει το 3%.

Εδώ διαπιστώνουμε ότι εκ μέρους του ΣΥΡΙΖΑ υπάρχει μια περίπτωση παραπλάνησης μέσω της ετικέτας. Ο ΣΥΡΙΖΑ λέει αναλογικό, ενώ στην ουσία εννοεί αναλογικότερο, αφού αυτό που προτείνει είναι μια μορφή ενισχυμένης αναλογικής, απλώς όχι υπερενισχυμένη, δηλαδή εμπεριέχει μόνους εδρών και πριμοδότηση του νικητή συνδυασμού, απλώς ίσως όχι τόσο σκανδαλώδη όσο σε παλαιότερα εκλογικά συστήματα.

Το ΜέΡΑ25 τοποθετείται υπέρ της καθιέρωσης της ανόθευτης απλής αναλογικής. Αυτό θεωρούμε ότι είναι το μόνο εκλογικό σύστημα που επιτρέπει στη λαϊκή βούληση να αποτυπώνεται αυθεντικά στη δίκαιη κατανομή των εδρών και στην αντίστοιχη εκπροσώπηση των κομμάτων στο Κοινοβούλιο που διασφαλίζει δηλαδή τη γνήσια καταγραφή των κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών.

Η απλή αναλογική εγγυάται την αρχή της ισοτιμίας της ψήφου και ενισχύει τη Βουλή, αφού κάθε κοινοβουλευτική ομάδα θα αποτελεί ανά πάσα στιγμή έναν δυνάμει κυβερνητικό εταίρο, ενώ σε θέματα εκτός κυβερνητικής συμφωνίας θα μπορούν να διαμορφώνονται κάποιες συναινέσεις μεταξύ των Βουλευτών της πλειοψηφίας και της αντιπολίτευσης.

Επίσης, η απλή αναλογική είναι που βάζει οριστικό τέλος στις μονοκομματικές κυβερνήσεις και αναδεικνύει ως θεσμική και δημοκρατική εγγύηση τον αμοιβαίο έλεγχο των κυβερνητικών εταίρων στη βάση των προγραμματικών συμφωνιών. Με τον τρόπο αυτό, λοιπόν, ενθαρρύνονται οι συνεργασίες και οι συναινέσεις και επιτυγχάνεται η εξεύρεση συναινετικών πολιτικών επ' ωφελεία του δημοσίου συμφέροντος.

Εδώ αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι στην πρόταση αναθεώρησης που είχε υποβάλει το 2014 η Νέα Δημοκρατία ουσιαστικά συνομολογούσε ότι το αναλογικό σύστημα ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες διεύρυνσης της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Βουλής και συνακόλουθα της Κυβέρνησης η οποία στηρίζεται στην εμπιστοσύνη της Βουλής.

Βέβαια, είχε μεσολαβήσει το 2018 οπότε και η Νέα Δημοκρατία είχε προτείνει ότι το εκλογικό σύστημα θα πρέπει να μεριμνά για την εύλογη αντιπροσώπευση των κομμάτων και για την κυβερνησιμότητα της χώρας. Εδώ, όμως, έχουν εξαφανιστεί και η αρχή της αναλογικότητας και οποιαδήποτε αναφορά στον λαό ή τους πολίτες που πρέπει να εκπροσωπούνται.

Εδώ η αποκλειστική μέριμνα που θα πρέπει να λαμβάνεται, σύμφωνα με τη Νέα Δημοκρατία, είναι να αντιπροσωπεύονται τα κόμματα και να εξασφαλίζεται η κυβερνησιμότητα. Δηλαδή, επικαλούμενοι έννοιες όπως το εύλογο και η κυβερνησιμότητα που ούτως ή άλλως είναι έννοιες νομικά ασαφείς και ανοικτές σε πλείστες ερμηνείες, ουσιαστικά θεωρούμε ότι δικαιολογεί ένα εκλογικό σύστημα τελικά δυσανάλογο.

Τελικά, το ζήτημα, λοιπόν, είναι να απαντήσουμε στην ευθεία ερώτηση αν υπάρχει φόβος απέναντι στην απλή αναλογική που τελικά αποτυπώνει δικαιότερα και πιστότερα τη λαϊκή ετυμηγορία.

Και απ' ό,τι φαίνεται, όλοι πλην του ΜέΡΑ25 και του ΚΚΕ, μάλλον τελικά έχουν κάποιες επιφυλάξεις απέναντι σε αυτό το σύστημα.

Όλοι, λοιπόν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, ασπάζονται το ψευδοδίλημμα αυτοδυναμία ή βαρβαρότητα. Να θυμίσουμε εδώ ότι η Ιταλία λόγω χάρη, λειτούργησε ως κράτος ακόμα και με αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις, το ίδιο και το Βέλγιο επί σχεδόν δύο έτη, αλλά έτσι συμβαίνει και σε όλα τα προηγμένα κράτη.

Είναι, λοιπόν, αναμφισβήτητο ότι το εκλογικό σύστημα που βασίζεται στην απλή αναλογική είναι το πλέον δημοκρατικότερο, απηχεί το πνεύμα και το γράμμα του ισχύοντος Συντάγματος της χώρας μας. Άρα, λοιπόν, θα πρέπει να παγιωθεί ως τέτοιο εκλογικό σύστημα, με την προϋπόθεση, όμως, να λειτουργήσουν και οι άλλες επιταγές του Συντάγματος και βέβαια, το πολιτικό προσωπικό να εφαρμόζει το Σύνταγμα.

Διότι θεωρούμε -και αυτό αποτελεί κοινή αποδοχή- ότι το Σύνταγμα δεν εφαρμόζεται, με ανομολόγητη συμφωνία όλων των πολιτικών παραγόντων που έχουν πείσει και τους λοιπούς πολίτες γι' αυτή την απαξίωση. Σήμερα, λοιπόν, τελικά, το Σύνταγμα εργαλειοποιείται στα χέρια των κομμάτων και η πραγματικότητα είναι πως την απόλυτη εξουσία πολιτικής στη χώρα μας έχει ο εκάστοτε Πρωθυπουργός.

Εκτός, όμως, από απλή αναλογική, διεκδικούμε και τη διαμόρφωση ισόρροπων πληθυσμιακά εκλογικών περιφερειών, καθώς και την κατάργηση των μονοεδρικών, διεδρικών, αλλά και των πολύ μεγάλων εκλογικών περιφερειών που ενισχύουν δικομματικές τάσεις. Ζητούμε, δηλαδή, και την κατάργηση των Βουλευτών Επικρατείας, αφού, παρότι η παράγραφος 3 του άρθρου 54 δεν είναι μεν αναθεωρητέα, η πρόβλεψή της δεν είναι και υποχρεωτική για τον εκλογικό νομοθέτη.

Ως προς το ζήτημα των αποδήμων εκλογέων, στο θέμα του απόδημου ελληνισμού αναφέρονται δύο άρθρα του Συντάγματος, το άρθρο 108 και το 54 παράγραφος 4. Όπως προκύπτει από το γράμμα αλλά και το πνεύμα του άρθρου 108 του Συντάγματος, θεσπίζεται ένα συλλογικό δικαίωμα των αποδήμων Ελλήνων και μια αντίστοιχη υποχρέωση της πολιτείας να μεριμνά υπέρ αυτών.

Με την αναθεώρηση του 2001 το άρθρο 51 παράγραφος 4 τροποποιήθηκε ως εξής: Οι βουλευτικές εκλογές διενεργούνται ταυτόχρονα σε ολόκληρη την επικράτεια, νόμος που ψηφίζεται με την πλειοψηφία των 2/3 του όλου αριθμού των Βουλευτών μπορεί να ορίζει τα σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από τους εκλογείς που βρίσκονται έξω από την επικράτεια.

Ως προς τους εκλογείς αυτούς η αρχή της ταυτόχρονης διενέργειας των εκλογών δεν κωλύει την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος με επιστολική ψήφο ή άλλο πρόσφορο μέσο, εφόσον η καταμέτρηση και ανακοίνωση των αποτελεσμάτων διενεργείται, όποτε αυτό γίνεται, σε ολόκληρη την επικράτεια.

Το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 4 του Συντάγματος του 1975 θεωρήθηκε καινοτόμο, καθώς για πρώτη φορά ο συντακτικός νομοθέτης προέβλεψε τη δυνατότητα άσκησης του εκλογικού δικαιώματος από εκλογείς που βρίσκονται εκτός της ελληνικής επικρατείας και εξουσιοδοτούσε τον κοινό νομοθέτη να ρυθμίσει τα σχετικά θέματα.

Εκτοτε, ωστόσο, η δυναμική διατύπωση που περιέχει το άρθρο 51 παράγραφος 4 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με την παράλειψη ή αδυναμία του νομοθέτη να νομοθετήσει το σχετικό

δικαίωμα, πυροδότησε το ενδιαφέρον της θεωρίας η οποία διχάστηκε μεταξύ του προγραμματικού δυναμικού ή δεσμευτικού χαρακτήρα της διάταξης.

Σε κάθε περίπτωση, μια συνολική εκτίμηση της ιστορικής εξέλιξης της διάταξης επιτρέπει την εξαγωγή του συμπεράσματος ότι ναι, μεν ο συντακτικός νομοθέτης πράγματι δεν επιτάσσει τη νομοθέτηση του δικαιώματος ψήφου των εκτός επικρατείας εκλογέων, ωστόσο δεν μπορεί να θεωρηθεί πως υπάρχει μια πολιτειακή ουδετερότητα ως προς το ενδεχόμενο αυτό. Αντιθέτως, μια συνολική ανάγνωση των διατάξεων του Συντάγματος που αφορούν στους απόδημους Έλληνες, οδηγεί στο συμπέρασμα πως, παρά τους δισταγμούς και τις προηγούμενες ατελέσφορες νομοθετικές προσπάθειες, παραδοσιακά, τόσο ο συντακτικός όσο και ο απλός νομοθέτης μάλλον τελικά διάκεινται θετικά, επί της αρχής, ως προς την κατοχύρωση του εν λόγω δικαιώματος.

Άλλωστε, ακόμη και σε διαρκές θεσμικό επίπεδο, η ίδια η Βουλή των Ελλήνων έχει συστήσει Ειδική Μόνιμη Επιτροπή για τον Ελληνισμό της Διασποράς, η οποία, μεταξύ άλλων, έχει ως αντικείμενο τη διατήρηση και την προαγωγή των σχέσεων και των δεσμών της Εθνικής Αντιπροσωπείας και του ελληνικού λαού με τον απανταχού ελληνισμό, καθώς και τον συντονισμό των δράσεων της Βουλής των Ελλήνων και του Συμβουλίου του Αποδήμου Ελληνισμού, τη μελέτη των προβλημάτων τους και την προώθηση της επίλυσής τους.

Ως ΜέΡΑ25, ζητούμε εκλογικές περιφέρειες απόδημου ελληνισμού εκτός των ορίων της επικράτειας, με αριθμό βουλευτικών εδρών ανάλογο προς τον αριθμό των εκεί εγγεγραμμένων Ελλήνων, μόνιμων κατοίκων του εξωτερικού και με συμμετοχή του Υπουργείου Εξωτερικών και των αρμόδιων ελληνικών διπλωματικών Αρχών για τη διενέργεια των εκλογικών διαδικασιών.

Ως προς την πρόταση που κατέθεσε η Κυβέρνηση διά του Υπουργού, του κ. Γεραπετρίτη, θεωρούμε ότι η πρόταση αυτή προσκρούει σε κάποιες βασικές «κόκκινες» γραμμές που από την αρχή θέσαμε. Δηλαδή, προσκρούει στην αρχή της ισότητας της ψήφου, διότι συναρτά την άσκηση του δικαιώματος ψήφου με κάποιους όρους.

Εμείς θεωρούμε ότι οι όροι αυτοί δεν διευκολύνουν την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Το άρθρο 51 παράγραφος 4 του Συντάγματος, όταν λέει ότι «νόμος ορίζει τα σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος», θεωρούμε πως μιλάει για μέσα, τρόπους και όρους διευκόλυνσης της άσκησης του δικαιώματος αυτού και όχι περιορισμούς, όχι δηλαδή όρους οι οποίοι δημιουργούν εμπόδια και κωλύματα σε κάποια άλλη ομάδα ανθρώπων που δεν υπάγονται σε αυτές τις προϋποθέσεις.

Φρονούμε, λοιπόν, ότι αυτές οι «κόκκινες» γραμμές προσκρούουν στην αρχή της ισότητας και της αναλογικότητας της ψήφου. Βέβαια, προσωπικά, αντιλαμβάνομαι πλήρως νομικά όλες αυτές τις αμφιβολίες και την προβληματική που έχει θέσει το ΚΚΕ σε σχέση με κάποια κατηγορία αποδήμων η οποία έχει απομακρυνθεί από την ελληνική πραγματικότητα.

Πράγματι, το να μη διατηρούνται αυτοί οι ιδιωτικοί δεσμοί θεωρώ-εκφράζοντας την προσωπική μου άποψη- ότι είναι ένα εμπόδιο, το οποίο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη. Δεν μπορούμε, δηλαδή, να αντιμετωπίσουμε με όποιον τρόπο διαφορετικές καταστάσεις.

Παρόλα αυτά, όμως, δεν υπάρχει συνταγματικό έρεισμα ως προς το να τίθενται προϋποθέσεις, διότι το άρθρο 51.4, κατά την προσωπική μου ερμηνεία, μιλάει για μέσα διευκόλυνσης του εκλογικού δικαιώματος και όχι για περιορισμούς.

Σε κάθε περίπτωση συμφωνούμε με την καθιέρωση εκλογικών περιφερειών απόδημου ελληνισμού, διότι καθιστά εφικτή μία αναγκαιότητα η οποία προφανώς και συμφωνεί με τη λογική του ΜέΡΑ25. Το πώς θα γίνει αυτό, αν θα γίνει με ενιαίο ψηφοδέλτιο επικρατείας ή όχι, αυτό θα φανεί επί του πρακτέου.

Β. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΕΙΔΙΚΩΝ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ

**B.1. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Θεοδώρου Ρουσόπουλου επί της
πρώτης θεματικής ενότητας**

Προσέρχομαι ενώπιόν σας με εδραία την πεποίθηση ότι ο ΣΥΡΙΖΑ πρότεινε την αναθεώρηση του άρθρου 3 αποκλειστικά και μόνο για να καταδείξει στο ακροατήριό του, αυτό που πολιτικά έχει καταστήσει πρωτεύοντα ιδεολογικό του ενδείκτη, δηλαδή τον χωρισμό Κράτους-Εκκλησίας. Η στόχευση, όμως, δεν συνάδει σε καμία περίπτωση με τη φιλοσοφία μιας συνταγματικής αναθεώρησης που κύριο σκοπό έχει να διορθώνει αποδεδειγμένες στην πράξη προβληματικές συνταγματικές προβλέψεις.

Όχι μόνο, το άρθρο 3 δεν απεδείχθη στην πράξη προβληματικό, αλλά αντιθέτως η αλλαγή του στην κατεύθυνση που πρότεινε ο ΣΥΡΙΖΑ θα δημιουργούσε με τη σειρά της σημαντικά προβλήματα, για παράδειγμα σε ό,τι αφορά τις σχέσεις Ελλαδικής Εκκλησίας και Οικουμενικού Πατριαρχείου, και πάνω από όλα θα δημιουργούσε σοβαρή εσωτερική κοινωνική αναστάτωση.

Μάλιστα, αυτή η πρωτοβουλία παρουσιάστηκε ως μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας για τον αναπροσδιορισμό των σχέσεων Κράτους-Εκκλησίας την οποίαν, όμως, η τότε κυβέρνηση αναγκάστηκε να εγκαταλείψει ως ατελέσφορη.

Η διχαστική χρήση των σχέσεων Κράτους και Εκκλησίας από την προηγούμενη κυβέρνηση ήταν μια θεσμικά επικίνδυνη επιλογή, η οποία θα γινόταν πολύ πιο επικίνδυνη αν τυχόν αποτυπωνόταν στο κείμενο του Συντάγματος.

Επέλεξε η τότε κυβερνητική Πλειοψηφία να θέσει προς αναθεώρηση το άρθρο 3 υπό το πρίσμα της προώθησης της ουδετεροθησκείας του Κράτους, χωρίς όμως να τολμήσει να θίξει, το ούτως ή άλλως μη αναθεωρητέο προοίμιο του Συντάγματος: «Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου Τριάδος», ούτε και το άρθρο 16 παράγραφος 2 το οποίο ρητά ορίζει μεταξύ των σκοπών της παιδείας μας και την ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων. Αυτό βεβαίως το έκανε από προφανή φόβο αναθεώρησής του άρθρου 16 ως προς την ανώτατη εκπαίδευση.

Ο στόχος της ουδετεροθησκείας του κράτους, τον οποίον επικαλέστηκαν οι Βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ κατά τη συζήτηση της προηγούμενης κοινοβουλευτικής περιόδου, είναι έωλος, δεδομένου ότι με το άρθρο 13 παράγραφος 1 ρητώς και επαρκώς κατοχυρώνεται η θρησκευτική ελευθερία, ενώ το περιεχόμενο του άρθρου 3 ουδόλως εγείρει ζήτημα δικαιωμάτων ή ελευθεριών και συνεπώς παρέλκει η αναθεώρησή του.

Συγκεκριμένα η αναγνώριση της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, ως επικρατούσας θρησκείας στην Ελλάδα, επ' ουδενί προσβάλλει ή απομειώνει τα δικαιώματα της ελευθερίας των μη χριστιανών, αλλά έχει διακηρυκτικό, περιγραφικό και διαπιστωτικό χαρακτήρα της πίστης που εξέφραζε από τα προεπαναστατικά και μετεπαναστατικά χρόνια και εκφράζει και σήμερα η συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων πολιτών.

Εάν κάποια στιγμή κριθεί πως πρέπει να ληφθούν επιπλέον επιμέρους ρυθμίσεις, αυτό μπορεί να γίνει στο πλαίσιο της νομοθεσίας και των κανόνων διοίκησης. Η προτεινόμενη αλλαγή του άρθρου 3 έρχεται να υπονομεύσει ένα από τα γνωρίσματα της εθνικής ταυτότητας, το θρησκευτικό συναίσθημα των Ελλήνων.

Η προσθήκη της ουδετερότητας, ενώ σκοπεύει σε νομικές ρυθμίσεις, στην ουσία επιχειρεί να επιφέρει αλλαγές στην εθνική ταυτότητα στην οποία και θα εστιάσω ευθύς αμέσως. Καταλαβαίνω πως

οι προτεινόμενες αλλαγές υποκινούνται από τη λογική της εκκοσμίκευσης μιας κοινωνίας, θεωρούμενης κατά τους προτείνοντες ότι στο βάθος δεν είναι νεωτερική.

Κατά τη γνώμη μου, το τι είναι νεωτερικό και τι όχι εγείρει πολλά ερωτήματα, καθώς ο ίδιος ο Διαφωτισμός εσωκλείει αντιφάσεις αποδεκτές από μεγάλους θεωρητικούς του.

Πέραν αυτού, οι προτείνοντες παραβλέπουν πως ο Ελληνικός Διαφωτισμός του 18ου και 19ου αιώνα ακολούθησε τον δικό του δρόμο συμφιλιώνοντας δημοκρατικά ιδεώδη με αρχές της Ορθοδοξίας, προσαρμοζόμενος έτσι στις παραδόσεις και ιδιοτυπίες της ελληνικής κοινωνίας.

Το σπουδαιότερο ωστόσο είναι πως οι ηγέτες και η πνευματική ελίτ του ΣΥΡΙΖΑ έρχονται τώρα να υποστηρίξουν νεωτερικές κατά τη γνώμη τους αξίες σε μία μετανεωτερική εποχή, όπου ο σκεπτικισμός έχει καλύψει τα μεγάλα διαφωτιστικά ιδεώδη στις δυτικές κοινωνίες, χωρίς προηγουμένως να εγκύψουν στο πώς η σημερινή ελληνική κοινωνία με όλες τις λειτουργικές τις παθογένειες δεν θα πέσει αβοήθητη στον διαχεόμενο διεθνώς σύγχρονο ηθικό σκεπτικισμό και μηδενισμό. Δεν είναι βεβαίως του παρόντος να συζητήσει κανείς επί της ουσίας για την έννοια του έθνους και των παραγώνων του, όπως η εθνική ταυτότητα και η εθνική συνείδηση.

Οι εμπειρίες του ναζισμού και φασισμού αντιλαμβάνομαι ότι κάνουν κάποιους από εμάς να συνδέουν τα σχετικά ζητήματα μόνον με τον εθνικισμό, παραβλέποντας πως έτσι «μαζί με τα απόνερα πετάμε και το μωρό». Παραβλέπουν, επίσης, πως η μέχρι στιγμής αποτυχία της διεθνούς κοινότητας να δημιουργήσει διεθνείς οργανισμούς προστατευτικούς των εθνικών κοινωνιών είχε ως αποτέλεσμα την ύφεση της οικουμενικής προοπτικής.

Επίσης, παρακάμπτον το γεγονός πως στις χώρες στις οποίες εφαρμόστηκε το κομμουνιστικό πρότυπο αντί οι ηγεσίες τους να διαδώσουν το οικουμενικό ιδεώδες καλλιέργησαν την εθνική τους συσπείρωση, αποδεικνύοντας πως το εθνικό κράτος εξακολουθεί ακόμη στις μέρες μας να προβάλλει ως ο μόνος προστάτης των κοινωνικών συμφερόντων.

Ζητήματα συνδεδεμένα με το έθνος και την εθνική ταυτότητα βρίσκονται σήμερα στο προσκήνιο της σκέψης όλων των δημοκρατικών δυτικοευρωπαϊκών και βορειοαμερικανικών κρατών, κυρίως λόγω των μεγάλων μεταναστευτικών ροών, αλλά και των διεκδικήσεων από τις μειονότητες της εθνοτικής τους ταυτότητας. Αναφορικά με τις ροές, οι διαμαρτυρίες των χωρών υποδοχής δεν είναι μόνον οικονομικής φύσεως, αλλά κυρίως αλλαγής των πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών.

Μέσα σε αυτό το διεθνές πλαίσιο ο ρόλος της εθνικής ταυτότητας είναι ιδιαίτερα σημαντικός για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος αναφέρεται στο ότι είναι η μόνη, η οποία πραγματώνει την κοινωνική συνοχή σε μία πολυκερματισμένη κοινωνία. Αυτό το γεγονός είναι που δεν έχει καταλάβει η Αριστερά: Την ικανότητα δηλαδή της εθνικής ταυτότητας να επιτυγχάνει την κοινωνική ολοκλήρωση, γι' αυτό και συχνά στον λόγο της υποτιμά την εθνική ταυτότητα προτείνοντας την αντικατάστασή της με την κοινωνική. Η δεύτερη συνδέεται, κυρίως, με την κοινωνική ένταξη και το επάγγελμα του ατόμου. Ακριβώς γι' αυτό μπορεί να είναι μεν χαρακτηριστική του ατόμου, αλλά δεν λειτουργεί συνεκτικά για την κοινωνία. Αντίθετα, η εθνική απευθύνεται στη συλλογική συνείδηση που έχει ένας λαός για τα πολιτισμικά του χαρακτηριστικά, γι' αυτό και ενοποιεί την κοινωνία.

Αυτά τα κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά που συγκροτούν την εθνική ταυτότητα παράγονται μέσα από τα κοινά βιώματα ενός λαού, αλλά και μέσα από τη συλλογική του μνήμη, τη δημιουργημένη

από τους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς του κράτους, από τους θρησκευτικούς της εκκλησίας του, αλλά και από τις προφορικές αφηγήσεις και τους μύθους των προηγούμενων γενεών.

Για τον λόγο αυτό χαρακτηριστικά όπως η θρησκεία και η γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα είναι συστατικά της εθνικής ταυτότητας. Κάποια από αυτά είναι για έναν λαό σημαντικότερα από άλλα, όλα όμως έχουν χαραχτεί στα βάθη του ψυχισμού του, διαμορφώνοντας τη στάση του απέναντι στη ζωή και τον κόσμο που τον περιβάλλει. Αυτή η βαθιά εγχάραξη στον ψυχισμό υποδηλοί πως δεν έχουν αποτυπωθεί μόνο στην έλλογη σκέψη, αλλά και στο συναίσθημά του.

Στον ελληνικό λαό το θρησκευτικό συναίσθημα για λόγους ιστορικούς, που δεν χρειάζεται να αναφέρω, είναι από τα χαρακτηριστικά τα βαθύτερα ριζωμένα γνωρίσματα της εθνικής του ταυτότητας. Όταν το φέρουν οι περιστάσεις και ο λαός νομίζει πως η εθνική του ταυτότητα τίθεται σε κίνδυνο, τότε το συναίσθημά του διεγείρεται αφηφώντας τις όποιες ορθολογικές νοθεσίες. Το είδαμε αυτό στην περίπτωση της Συμφωνίας των Πρεσπών. Κάτι που ακόμα δεν κατάλαβε ο ΣΥΡΙΖΑ.

Για να αγγίξει το πολιτικό σύστημα ζητήματα εθνικής ταυτότητας θα πρέπει αφενός να υπάρχει κρίσιμος λόγος και αφετέρου να έχει προετοιμάσει τον λαό. Θα πρέπει δηλαδή ο ορθολογικός λόγος της πολιτικής που πιστεύει στη ζωτική αναγκαιότητα αλλαγών σημαντικών για την εθνική ταυτότητα να έχει δουλέψει διαφωτιστικά, ώστε να έχουν συμφιλιωθεί οι προτεινόμενες αλλαγές με το λαϊκό αίσθημα. Χωρίς αυτή τη συμφιλίωση, οι κοινωνικές αναταραχές για τις οποίες μίλησα στην αρχή θα είναι αναπόφευκτες.

Ο δεύτερος λόγος συνδέεται με τη διαφοροποίηση ενός λαού από τους άλλους, γι' αυτό και είναι τόσο σημαντική η έννοια της ταυτότητας στο διεθνές δίκαιο. Κάθε ταυτότητα διαχωρίζει το άτομο από την ετερότητα και η εθνική ταυτότητα διαχωρίζει τον ελληνικό λαό από τους άλλους λαούς. Το «ΟΧΙ» του 1940, για παράδειγμα, αφύπνισε την εθνική συνείδηση και ταυτότητα, γι' αυτό και ξεσήκωσε όλους τους Έλληνες ανεξαρτήτως πολιτικών φρονημάτων.

Η κοινωνική ομόνοια σήμερα που η ελληνική κοινωνία προσπαθεί να βγει από τη δεκαετή κρίση είναι περισσότερο απαραίτητη από ποτέ και αυτό το εξασφαλίζει η εθνική ταυτότητα. Ένας θεσμός αν αποδειχθεί δυσλειτουργικός και καταπέσει στη συλλογική συνείδηση, ακυρώνεται στην πράξη, όχι με διατάγματα ή άρθρα του Συντάγματος.

Σήμερα, στην Ελλάδα ισχύει, εκτός του θρησκευτικού και ο πολιτικός γάμος. Στατιστικά πορίσματα βεβαιώνουν πως το ποσοστό των πολιτικών γάμων υπερέβη πλέον κατά τι αυτό των θρησκευτικών. Εγώ προσωπικά είμαι υπέρ του θρησκευτικού γάμου, αλλά αυτό δεν έχει σημασία.

Δεν χρειάστηκε, όμως, η κατάργηση του θρησκευτικού γάμου. Έτσι το παράδειγμα που ανέφερα αποδεικνύει πως όταν αλλάζουν οι αντιλήψεις μιας κοινωνίας μπορεί να αλλάζουν και οι θεσμοί της.

Εάν ποτέ στο μέλλον Έλληνες Βουλευτές προτιμήσουν στη συντριπτική τους πλειονότητα τον πολιτικό όρκο από τον θρησκευτικό, τότε μία άλλη αλλαγή νοοτροπιών θα έχει συντελεστεί, χωρίς να έχει απαιτηθεί ο νόμος να προτρέξει της κοινωνικής πρακτικής, δημιουργώντας αχρείαστες κοινωνικές αναστατώσεις.

Κλείνω την επιχειρηματολογία μου για το άρθρο 3 λέγοντας πως αποτελεί ένα ζωντανό κειμήλιο της ιστορικής πορείας συγκρότησης του νέου ελληνικού Κράτους. Ήδη από το επαναστατικό Σύνταγμα της Επιδάουρου του 1822 και πιο πριν το Σύνταγμα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων

του 1817, αλλά και στο πρώτο Σύνταγμα του Βασιλείου της Ελλάδος το 1844, η αναγνώριση της επικρατούσας θρησκείας υπάρχει στα καταστατικά κείμενα των Ελλήνων. Το αίτημα για απαλοιφή αυτού του στοιχείου της πολιτειακής ιστορίας της Ελλάδος ισοδυναμεί με αίτημα αλλοίωσης της ιστορικότητας του κειμένου, που συμβολικά ορίζει στοιχεία της εθνικής μας ταυτότητας, όπως αναλυτικά εξήγησα.

Ως προς τα άρθρα 33 παράγραφος 2 και 59 παράγραφοι 1 και 2, τα οποία επίσης βρίσκονται προς αναθεώρηση, σύμφωνα με την πρόταση του πρώην κυβερνώντος κόμματος, η απάντηση εδώ είναι απλούστερη, κυρίως γιατί η πρώην πλειοψηφία θέλησε να επιβάλει την υποχρεωτικότητα.

Το άρθρο 33 παράγραφος 2 δεν μπορεί να ερμηνεύεται ως εκ του πλαγίου εισάγον χαρακτηριστικά θρησκευολογικής πίστης στον εκλεγέντα Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Και αυτό, γιατί το άρθρο 31 έχει ορίσει ότι δεν περιλαμβάνεται η θρησκευτική πίστη στα κριτήρια επιλογής του προσώπου στη θέση του ανώτατου πολιτειακού παράγοντα. Συνεπώς, το άρθρο 33 παράγραφος 2 πρέπει και μπορεί να εναρμονιστεί ερμηνευτικά και με το άρθρο 13 και με το 31.

Αν, λοιπόν, κάποια στιγμή στο μέλλον εκλεγεί Πρόεδρος Δημοκρατίας που αρνείται να ορκιστεί με θρησκευτικό όρκο, μπορεί να παράσχει την ίδια διαβεβαίωση με άλλη επίκληση και να υπογράψει το ειδικό σχετικό πρωτόκολλο.

Αντιγράφω από κείμενο του Ευάγγελου Βενιζέλου με ημερομηνία 27 Φεβρουαρίου 2005: «Δεν εξετάζουμε εδώ το όποιο πολιτικό πρόβλημα προκύψει από μία τέτοια επιλογή, αλλά το συνταγματικό πλαίσιο που διέπει την εκλογή και την ανάληψη των καθηκόντων του νέου Αρχηγού του Κράτους και αυτό είναι σαφές. Άλλωστε, η Βουλή που εξέλεξε έναν Πρόεδρο της Δημοκρατίας με παρόμοιες πεποιθήσεις θα του παράσχει και τη δυνατότητα να ορκιστεί ή να διαβεβαιώσει στην τιμή του κατά τον τρόπο αυτό. Το ίδιο ισχύει και ως προς τον όρκο των Βουλευτών κατά το άρθρο 59 παράγραφος 1.»

Η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου, που αναλογικά μπορεί να ισχύσει και για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, δίνει ρητή απάντηση ως προς τους αλλόθρησκους ή ετεροδόξους που δίνουν τον όρκο κατά τον τύπο της δικής τους θρησκείας ή του δικού τους δόγματος. Το ίδιο αναλογικά πρέπει να θεωρήσουμε ότι ισχύει και ως προς τους άθρησκους ή άθεους ή αυτούς που για οποιονδήποτε συνειδησιακό λόγο δεν θέλουν να ορκιστούν, αλλά να διαβεβαιώσουν επικαλούμενοι την τιμή τους.

Η συστηματική ερμηνεία των άρθρων 31, 33 παράγραφος 2 και 13 παράγραφος 1, σε συνδυασμό και με την αντιδιαστολή που υπάρχει στο ισχύον Σύνταγμα, σε σχέση με τα προγενέστερα ως προς τα θετικά προσόντα δηλαδή που πρέπει να έχει για την εκλογιμότητά του ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να ορκιστεί κατά τον τύπο του θρησκευόμενου ή να διαβεβαιώσει στην τιμή του εάν είναι άθρησκος ή άθεος.

Αυτό άλλωστε δέχτηκε και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην απόφασή του της 18ης Φεβρουαρίου 1999, στην υπόθεση «Μπουσκαρίνι και άλλοι κατά Σαν Μαρίνο». «Ο τύπος του όρκου...» -συνεχίζει το κείμενο του Ευάγγελου Βενιζέλου- «...αποτυπώνει τον κανόνα, το συνήθως συμβαίνον, αλλά δεν αποκλείει να εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων. Το ίδιο ισχύει κατά μείζονα λόγο και για τους Βουλευτές, εν όψει της διάταξης του άρθρου 59 του Συντάγματος».

Μάλιστα, το γεγονός πως ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν ορκίζεται τυπικά και υποχρεωτικά ενώπιον της Ιεράς Συνόδου, αλλά ενώπιον της Βουλής και το γεγονός πως δεν ορκίζεται να προστατεύει

την επικρατούσα θρησκεία, θεωρήθηκαν, όπως αναφέρει ο Βενιζέλος, πολύ σημαντικές καινοτομίες του Συντάγματος του 1975, προς την κατεύθυνση της χαλάρωσης των σχέσεων Κράτους και Εκκλησίας.

Εις επίρρωσιν τούτων υπενθυμίζω πως μόλις προ τριών μηνών ορκίστηκε η νέα Βουλή, με μεγάλη ομάδα Βουλευτών να δίδει τον όρκο της πολιτικά. Τρανή απόδειξη ότι το Σύνταγμά μας, σε χρόνους προγενέστερους των προβληματισμών της πρώην κυβερνητικής πλειοψηφίας, είχε ήδη προνοήσει -ή και αν δεν είχε, στην πορεία προνόησε επαρκώς- με τις αναθεωρήσεις στις οποίες προέβη η εθνική αντιπροσωπεία στο διατρέξαν διάστημα των τελευταίων δεκαετιών».

**B.2. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Μειοψηφίας, κυρίας Αθανασίας (Σίας)
Αναγνωστοπούλου επί της πρώτης θεματικής ενότητας**

Συζητάμε σε αυτή τη δεύτερη Αναθεωρητική Βουλή ένα από τα σημαντικότερα άρθρα και κάποια άλλα εξίσου σημαντικά -33 και 59 σε κάποιες παραγράφους τους- που αποτελούν εμβληματικά άρθρα του Συντάγματος. Επειδή όλοι μιλάμε για την ιστορία, το άρθρο 3 είναι το κατ' εξοχήν άρθρο στο οποίο αποτυπώνεται η ιστορία αυτού του τόπου στις φωτεινές, αλλά και στις σκοτεινές στιγμές της. Σχετικά με τη νεωτερικότητα που αναφέρθηκε από τους προηγούμενους ομιλητές, όντως δεν έχουμε νεωτερικότητα και αντινεωτερικότητα. Έχουμε προοδευτική, φωτεινή νεωτερικότητα, έχουμε και νεωτερικότητα αυταρχική.

Με αφορμή την τοποθέτηση ομιλητή της Νέας Δημοκρατίας σχετικά με την εθνική ταυτότητα και την εθνική συνείδηση, ως ιστορικός διαπιστώνω ένα πρόβλημα. Θεωρώ ότι αν δεν είμαστε τόσο πολύ κατοχυρωμένοι σε θέματα ιστορικά, καλό θα ήταν να αποφεύγουμε τις γενικές και αόριστες αναφορές. Γίνεται συνήθως σε αυτή τη χώρα.

Η εθνική ταυτότητα και η εθνική συνείδηση δεν είναι κάτι που φτιάχνεται στο υπερπέραν. Είναι αποτέλεσμα συσχετισμών δυνάμεων. Ίδια ήταν η εθνική συνείδηση και η εθνική ταυτότητα στην περίοδο του Μεταξά; Ίδια ήταν στην περίοδο της δικτατορίας; Ίδια είναι στην περίοδο της Μεταπολίτευσης; Εθνική ταυτότητα και εθνική συνείδηση δεν φτιάχνονται έξω από τις κοινωνικές διεργασίες. Είναι συσχετισμός ιδεολογικών δυνάμεων, συγκρούσεων. Δεν υπάρχει μία κοινωνική ταυτότητα και μία εθνική ταυτότητα. Η εθνική ταυτότητα είναι αποτέλεσμα πολλών συγκρούσεων, ιδεολογικών, κοινωνικών, πολλών αλλαγών, γι' αυτό έχει και ιστορικότητα. Δεν φτιάχτηκε άπαξ, για να μείνει άπαξ. Όσο πιο δημοκρατικά είναι συγκροτημένη η εθνική ταυτότητα, αποτυπώνει και τη δημοκρατία που έχουμε.

Η αναθεώρηση του Συντάγματος, ειδικά για τέτοια άρθρα, αφορά τον μακρύ χρόνο. Αφορά, δηλαδή, μία πολύ μακρά διεργασία. Το άρθρο 3 αποτυπώνει μια μεγάλη ιστορική διαδρομή. Είμαστε σε θέση σήμερα αυτή την ιστορική διαδρομή να την αποτυπώσουμε με πολύ καλύτερο τρόπο; Είμαστε σε θέση όλες αυτές τις συγκρούσεις που έγιναν από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα να τις αποτυπώσουμε με καλύτερο τρόπο;

Θυμίζω ότι, στην Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος περίπου, κάποια στελέχη της Νέας Δημοκρατίας μας χαρακτήρισαν εθνομηδενιστές, επειδή θέλουμε αναθεώρηση του άρθρου 3.

Τι σημαίνει αυτό κατευθείαν; Ότι όποιος πάει να αγγίξει οποιοδήποτε θέμα αφορά τις σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας είναι εθνομηδενιστής! Αυτή η απευθείας ταύτιση της θρησκείας με την εθνική συνείδηση και το έθνος οδηγεί αυτόματα σε τέτοιους χαρακτηρισμούς, με τους οποίους πρέπει να είμαστε εξαιρετικά προσεκτικοί.

Από το Σύνταγμα του 1975 μέχρι σήμερα γίνονται προσπάθειες –αν όχι πάντοτε, αλλά αρκετές φορές με επιτυχία - να απεγκλωβιστεί αυτή η ιστορική σχέση και για τον έναν και για τον άλλον, και για την Πολιτεία και για την Εκκλησία αλλά και για τον ελληνικό λαό. Να γίνει πιο διακριτή.

Ανέφερε ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας ότι, ο νόμος έρχεται για να αποτυπώσει αυτό που έχει γίνει στην κοινωνία. Ο νόμος δεν διαπαιδαγωγεί; Οι νόμοι πολλές φορές δεν κάνουν ένα βήμα μπροστά παίρνοντας από το πιο προωθημένο τμήμα της κοινωνίας για να διαπαιδαγωγήσουν τον κόσμο; Δεν είναι σημαντικός ο νόμος;

Να θυμίσω τι έγινε με τον πολιτικό γάμο τη δεκαετία του '80. Χρειάστηκε μεγάλο διάστημα για να διαπαιδαγωγηθεί η κοινωνία και να μη θεωρεί ότι ο πολιτικός γάμος είναι εναντίον της πίστης,

της θρησκείας και της εθνικής του συνείδησης. Γι' αυτό είπα πριν ότι η εθνική συνείδηση έχει ιστορικότητα. Προστέθηκε ένα νέο, πολύ σημαντικό στοιχείο και τώρα έχουμε πλειοψηφία αυτών που παντρεύονται με πολιτικό γάμο.

Είπαμε ότι δεν ενοχλεί πουθενά ούτε το ότι δεν υπάρχει αναφορά στο «ουδετερόθρησκο», ούτε ότι το «επικρατούσα θρησκεία» δεν έχει αυθεντική ερμηνεία ως όρος, όπως έλεγε ο κ. Βενιζέλος και ο κ. Λοβέρδος το 2001.

Το «ουδετερόθρησκο κράτος» δεν είναι βαρβαρισμός. Είναι ένας όρος ο οποίος έρχεται από πάρα πολύ παλιά. Έχει χρησιμοποιηθεί ο όρος «αδιάφορο θρησκευτικά κράτος». Έχουν χρησιμοποιηθεί και διάφοροι άλλοι. Είναι, όμως, μέσα στη μάχη που έδωσαν διάφοροι σημαντικοί διανοούμενοι αυτής της χώρας από τον 19ο αιώνα μέχρι πολύ πρόσφατα. Εγώ θα συμφωνούσα -αυτό είναι προς συζήτηση- να μην βάλουμε το «ουδετερόθρησκο», να βάλουμε «διάκριση εξουσιών». Δεν έχω καμία αντίρρηση, παρόλα αυτά δεν είναι βαρβαρισμός αυτός ο όρος.

Ο όρος «επικρατούσα θρησκεία» είναι από το Σύνταγμα της Ιονίου Πολιτείας του 1817, ανέφερε ο κ. Ρουσόπουλος της ΝΔ. Πράγματι, έτσι είναι. Γιατί όμως; Γιατί φοβούνταν οι άνθρωποι εκείνης της εποχής για ένα πράγμα: τον ξένο μονάρχη. Το «επικρατούσα θρησκεία» έμεινε για να κατοχυρώσουν τα δικά τους χαρακτηριστικά, και μάλιστα έλεγε «επικρατούσα θρησκεία και γλώσσα». Αυτό που φοβούνταν είναι ότι, ερχόμενος ο ξένος μονάρχης θα επιβάλει τη δικιά του θρησκεία και τη δικιά του γλώσσα. Το ίδιο γίνεται και το 1844.

Και αυτό που δεν λέμε συνήθως –και κάποτε ίσως στην ιστορία μας πρέπει να βρει τη θέση που του αξίζει- είναι όσα έχει γράψει ο Κοραΐς εναντίον του όρου «επικρατούσα θρησκεία». Θεωρούσε ότι αυτό παραπέμπει όχι σε ουδέτερο κράτος θρησκευτικά, αλλά παραπέμπει σε ένα κράτος ανεκτικό. Και το ανεκτικό είναι εντελώς διαφορετικό από το ουδέτερο. Το ανεκτικό, η ανεξιθρησκεία σημαίνει ότι δίνω προνόμια, παραχωρώ προνόμια σε κάποιον, έστω και ως δικαιώματα, αλλά η πλειοψηφία έχει το επάνω χέρι.

Εδώ εμείς τι προτείνουμε; Να διατηρηθεί για ιστορικούς, διαπιστωτικούς, πολιτισμικούς λόγους –όντως η πλειοψηφία του ελληνικού λαού έτσι είναι και δείχνει και την ιστορική πορεία αυτού του έθνους- όμως να υπάρχει, επιτέλους, μία διευκρινιστική αυθεντική ερμηνεία αυτού του όρου όπως έλεγαν οι συνταγματολόγοι, δηλαδή ότι το «επικρατούσα» έχει διαπιστωτικό χαρακτήρα, ιστορικό βάρος κ.λπ.

Γιατί αυτό; Θα ρωτήσω ευθέως: Συμφωνούμε, ως πολιτικό σύστημα, ότι μερικές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας γυρίζουν αυτήν τη χώρα πίσω; Είναι δυνατόν για ένα μάθημα –όποιο και να είναι αυτό το μάθημα, εν προκειμένω τα θρησκευτικά- να αποφασίζει το Συμβούλιο της Επικρατείας το περιεχόμενο του;

Είτε ο κ. Λοβέρδος αλλά και ο κ. Καμίνης ότι οι αποφάσεις αυτές βασίστηκαν στο άρθρο 16 παράγραφος 2. Επειδή διάβασα και την απόφαση 680 πέρυσι, αλλά και τη φετινή –διάβασα το σκεπτικό πάρα πολύ προσεκτικά- αυτό που φωτίζει την παράγραφο 2 του άρθρου 16 και αυτό που δίνει νομιμοποίηση σε κάποιους, στην πλειοψηφία των δικαστών να φτάνουν σε τέτοιες αποφάσεις, είναι το άρθρο 3.

Τι λέει το σκεπτικό της απόφασης; Ότι, το οριστικό άρθρο «της» στην ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης υπό το φως του άρθρου 3, της επικρατούσας θρησκείας, εννοεί την ορθόδοξη

θρησκεία. Δεν αναφέρεται δηλαδή γενικώς σε θρησκευτική συνείδηση αλλά στην ανάπτυξη «της» θρησκευτικής συνείδησης. Και μάλιστα λέει το σκεπτικό της απόφασης: Όταν στα παιδιά έχουμε προγράμματα και από τα άλλα δόγματα, καθολικά, ή από τις άλλες θρησκείες, δημιουργείται σύγχυση και δεν μπορούν να αναπτύξουν τη θρησκευτική τους συνείδηση.

Ας διαβάσουμε, όμως, το σκεπτικό της μειοψηφίας, γιατί, ξέρετε, η απόφαση πάρθηκε με πλειοψηφία μιας ψήφου –δώδεκα-δεκατρία-, που έχει πολύ μεγάλη σημασία. Τι λέει, λοιπόν, το σκεπτικό της μειοψηφίας; Ότι η άποψη της πλειοψηφίας δεν εγγυάται ανάπτυξη εθνικής ή θρησκευτικής συνείδησης αλλά συνεπάγεται την επιβολή ορισμένης εθνικής θρησκευτικής συνείδησης. Ο ομολογιακός χαρακτήρας των θρησκευτικών σημαίνει επιβολή και όχι ανάπτυξη. Αυτό, όμως, δεν θεμελιώνεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 16, αλλά θεμελιώνεται στο γεγονός της επικρατούσας θρησκείας.

Αφού αυτή είναι η επικρατούσα, η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης πρέπει να γίνεται κατά το ορθόδοξο δόγμα.

Συμφωνούμε εμείς με αυτό; Δεν μπορεί να αποτυπωθεί πια στο Σύνταγμά μας, στο άρθρο 3, μια μεγάλη, πολύ μεγάλη ιστορία αυτού του τόπου, ότι η παιδεία είναι υλική υπόθεση της πολιτείας και όχι πνευματική της Εκκλησίας; Η Ανεξάρτητη Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων πήρε μία πολύ σημαντική απόφαση για τη μη αναγραφή του θρησκευόμενου και της ιθαγένειας στα απολυτήρια και επίσης στο όνομα της προστασίας προσωπικών δεδομένων, τη μη υποχρεωτική δήλωση από τον μαθητή ότι δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος, προκειμένου να απαλλαγεί.

Αυτό λοιπόν που δημιουργεί συγχύσεις είναι αυτός ο όρος, «επικρατούσα θρησκεία», που επιτρέπει να δημιουργούνται γκριζες ζώνες, οι οποίες θα μου επιτρέψετε να πω ότι δεν ήταν αθώες στην ιστορία αυτού του τόπου, ούτε για την εκκλησία που υπέστη αριστίδην ιερές συνόδους, ούτε για την πολιτεία, αλλά κυρίως για τον ελληνικό λαό. Νομιμοποίησε αυταρχικές περιόδους.

Θεωρώ λοιπόν ότι σε αυτήν τη φάση, στον 21ο αιώνα και με αφορμή τον εορτασμό της επετείου των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση, δεν είναι δυνατόν να μην είμαστε σε θέση να συζητήσουμε επιτέλους για κάποια αυτονομία, τα ελάχιστα, τα minima. Να πούμε δηλαδή «ουδετερόθρησκο κράτος» και τι σημαίνει «επικρατούσα» θρησκεία.

Τέλος, σχετικά με τον πολιτικό όρκο, υπάρχει τίποτα καλύτερο για ένα κράτος από το να μην θρησκεύει στον δημόσιο χώρο για όλους τους πολίτες του; Αυτό, δηλαδή, από την κορυφή του πολιτειακού συστήματος μέχρι όλους τους πολιτειακούς, πολιτικούς δημόσιους λειτουργούς αυτής της χώρας. Εγώ θεωρώ ότι την έχουμε αυτή την ωριμότητα, χωρίς συγκρούσεις και χωρίς δίνουμε ο ένας στον άλλον χαρακτηριστικά «εθνομηδενιστή», «εθνοπροδότη» κ.λπ.

Θα κλείσω με το εξής: Αυτοί/ές που αντιτάχθηκαν στη Συμφωνία των Πρεσπών δεν το έκαναν υπό το βάρος ενός «συναίσθηματος». Με αυτή την έννοια θα έπρεπε και τώρα που η κυβέρνηση της ΝΔ έκανε τη μετεκλογική στροφή και μιλάει για τήρηση της Συμφωνίας, το «πηγαίο» αίσθημα να ξεχύνεται στους δρόμους. Όπως ανέφερα λοιπόν και πριν και επειδή σε αυτή την Επιτροπή οφείλουμε να έχουμε συνείδηση του ρόλου μας, σημαντικά ιστορικά ζητήματα πρέπει να λύνονται χωρίς επικλήσεις σε «πηγαία αισθήματα» αλλά με ευθύνη απέναντι στην πορεία που θέλουμε να έχει αυτή η χώρα και με ευθύνη σε ποιες «εθνικές» δυνάμεις θέλουμε να κλείσουμε το μάτι.

**Β.3. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Βασιλείου Οικονόμου επί της
δεύτερης θεματικής ενότητας**

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, κατά την άποψή μου, το μεγαλύτερο κεκτημένο της Αναθεώρησης του Συντάγματος του 2001 αποτελεί αναμφίβολα το άρθρο 25 παράγραφος 1 που αφορά το κοινωνικό κράτος, που είναι η επιτομή των κανόνων ερμηνείας του Συντάγματος στο πεδίο των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ο ΣΥΡΙΖΑ χρησιμοποιεί την Αναθεώρηση του Συντάγματος στο επίπεδο των κοινωνικών δικαιωμάτων για συνταγματική ρητορική και μόνο. Ειδικότερα, όλες του τις προτάσεις στο κεφάλαιο των κοινωνικών δικαιωμάτων μπορούμε να τις χαρακτηρίσουμε μόνο ως ρητορικές προσθήκες, όπως πολύ εύστοχα έχουν χαρακτηριστεί από τον Βαγγέλη Βενιζέλο, γιατί όλα όσα προτείνονται σε σχέση με τα κοινωνικά δικαιώματα διασφαλίζονται ήδη με το υπάρχον Σύνταγμα, συνάγονται ερμηνευτικά από τις υπάρχουσες συνταγματικές διατυπώσεις και συμπληρώνονται ή εξειδικεύονται στο επίπεδο των διεθνών κειμένων, όπως είναι ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης ή πλήθος κανονισμών και οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, που όλη η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας για την περικοπή των συντάξεων επικαλείται συνεχώς το κριτήριο του ορίου της αξιοπρεπούς διαβίωσης που συνιστά ισχύοντα συνταγματικό κανόνα, όπως προκύπτει από την ερμηνεία του άρθρου 5 παράγραφος 1 του Συντάγματος. Όμως, σε κάθε περίπτωση το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα πρέπει να διατυπωθεί ρητά πλέον στο Σύνταγμα ως ανάχωμα στην απόλυτη φτώχεια, η οποία προσβάλλει την ίδια την κοινωνική συνοχή.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, η εφαρμογή κοινωνικών δικαιωμάτων που συνιστούν παροχές με δημοσιονομικό κόστος τελούν υπό την πραγματική προϋπόθεση της δημοσιονομικής δυνατότητας και κυρίως της δημοσιονομικής αντοχής και υπόστασης της χώρας. Συνταγματικές ρητορείες, δημαγωγία και συνταγματικός λαϊκισμός κινδυνεύουν να μετατρέψουν το Σύνταγμα σε κείμενο διακηρυκτικό, χωρίς πρακτικό αντίκρισμα, υπονομεύοντας την ίδια τη νομική υπεροχή του.

Όταν μιλάμε για κοινωνικά δικαιώματα, δεν μπορούμε να μη λάβουμε υπόψη τις δημοσιονομικές προϋποθέσεις άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων -βλέπετε Ηλιοπούλου-Στράγγα-, καθώς και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αλλά και την ευρωπαϊκή έννομη τάξη.

Τα τελευταία χρόνια λόγω της κρίσης όχι μόνο το ελληνικό, αλλά και το ευρωπαϊκό κοινωνικό κράτος έχει υποστεί μια βαθιά δοκιμασία. Είναι συνταγματική, είναι νομική, είναι δημοσιονομική, χρηματοδοτική, δημογραφική ή είναι αναπτυξιακή; Ποιο ήταν το παράδειγμα που ταλάνισε το ελληνικό κοινωνικό κράτος; Είναι η επιλογή της περικοπής των συντάξεων έναντι της πλήρους χρεοκοπίας και της στάσης πληρωμών. Τι προστατεύει στην περίπτωση αυτή το Σύνταγμα ή η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου; Πάντως η νομολογία της τελευταίας δεκαετίας του Συμβουλίου της Επικρατείας δικαιώνει την επιλογή των τότε κυβερνήσεων να αποφύγουν την άτακτη χρεοκοπία ως επιλογή «το μη χείρον βέλτιστον», Συμβούλιο της Επικρατείας, Απόφαση 668/2012 και 2290/2015. Πώς μπορούμε να μιλάμε για ελεύθερη διαπραγμάτευση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας όταν δεν υπάρχουν θέσεις εργασίας και χωρίς να μιλάμε για την ευθύνη των κοινωνικών εταίρων σε σχέση με την πορεία της χώρας και την ανάπτυξή της;

Ασφαλώς, η μονομερής προσφυγή στη διαιτησία που προτείνει ο ΣΥΡΙΖΑ δεν διασφαλίζει κάτι τέτοιο. Προτείνει τη συνταγματική κατοχύρωση του ελάχιστου μισθού, όταν δεν ενδιαφέρεται καθόλου για την προστασία και στήριξη της επιχειρηματικότητας που δημιουργεί τις νέες θέσεις εργασίας και ανάπτυξης, εκτός εάν η εύρεση εργασίας λύνεται ως εξίσωση του κλασικού μοντέλου «κράτος-εργοδότης» σε αυστηρά ελεγχόμενη κρατική οικονομία, όπου το κράτος δημιουργεί και τις θέσεις εργασίας. Τέτοιου είδους κρατικά μορφώματα έχουμε συναντήσει με διάφορες εκδοχές τις προηγούμενες δεκαετίες με τα γνωστά αποτελέσματα. Ένα τέτοιο φαραωνικό κράτος είναι αδύνατο να συντηρηθεί και να εγγυάται τη δυνατότητα να τροφοδοτεί την ίδια στιγμή και την ανάπτυξη και τις θέσεις εργασίας.

Πάω στο άρθρο 5 παράγραφος 2. Οι υφιστάμενες κατοχυρωμένες συνταγματικές διατάξεις, όπως η αρχή της ισότητας -άρθρο 4-, η αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας -άρθρο 5 παράγραφος 1-, η αρχή της κοινωνικής και πολιτικής ελευθερίας -άρθρο 5 παράγραφοι 1 και 2-, η αρχή της ισότητας κατά το 6 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνουν πλήρως την προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας, χωρίς την επιφύλαξη οποιασδήποτε διάκρισης είτε ως προς το φύλο είτε ως προς την ταυτότητα, την εθνότητα, τη θρησκεία, την ηλικία, ακόμα και τον σεξουαλικό προσανατολισμό, οπότε θεωρείται πλεονασμός και ρητορεία η αναθεώρηση του άρθρου 5 παράγραφος 2 με την ως άνω μορφή. Για να βοηθήσω, δείτε και την Απόφαση 67/2018 του Ειρηνοδικείου Αμαρουσίου για το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού, κατά τα τελευταία γνωστά θέματα που απασχόλησαν την επικαιρότητα.

Το αναθεωρημένο Σύνταγμα θα πρέπει να είναι λιτό και να βάζει το γενικό πλαίσιο προστασίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Άρθρο 21 παράγραφος 1: το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα έχει ήδη θεσμοθετηθεί στις υπόλοιπες είκοσι έξι χώρες της Ευρώπης σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο και με ποικίλες μορφές. Στην Ελλάδα τουλάχιστον το εγγυημένο εισόδημα προέκυψε λόγω της οικονομικής κρίσης, όταν πλέον η ανάγκη θεσμοθέτησης γινόταν καθημερινά ολοένα και πιο επιτακτική.

Αξίζει δε να αναφερθεί ότι από το 1992 υπάρχει η σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης, Απόφαση 441 της ΕΟΚ της 24ης Ιουλίου του 1992, που είχε καλέσει τα μέλη της να προωθήσουν το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα ως θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα επαρκών πόρων και παροχών που εξασφαλίζει αξιοπρεπή ανθρώπινη διαβίωση. Προτάθηκε δε στην Ελλάδα σε πιλοτική μορφή με τον ν.4093/2012 σε ορισμένες περιοχές της επικράτειας.

Σήμερα, ερχόμαστε εδώ να θεσμοθετήσουμε και τη συνταγματική κατοχύρωση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος ως κατοχύρωση της ίδιας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα απορρέει από την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου -άρθρο 25 παράγραφος 1-, από την προστασία της αξίας του ανθρώπου -άρθρο 2 παράγραφος 1-, από το άρθρο 5 που κατοχυρώνει την προσωπική ελευθερία και τη συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας. Αποτελεί δε τη ratio όλων των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ να συμπεριληφθεί το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στο άρθρο 21, χωρίς να το ονοματίζει, αδικεί και απαξιώνει την αξία του κοινωνικού δικαίου, επιβεβαιώνοντας με αυτόν τον τρόπο και σήμερα την αρνητική ψήφο του ΣΥΡΙΖΑ κατά την ψήφιση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στην ελληνική Βουλή το 2012, χαρακτηρίζοντάς το ως παγίδα φτώχειας. Είναι τελείως διαφορετικό, βέβαια. Μετά το ξαναηγήθηκε και υποτίθεται ότι το εφάρμοσε.

Το δικαίωμα στο ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα λειτουργεί αμυντικά, δηλαδή εμποδίζει τη μείωση των παροχών κάτω από ένα όριο το οποίο θα έθετε σε διακινδύνευση την αξιοπρεπή διαβίωση του ατόμου και της οικογένειάς του. Αποτελεί μια στοχευμένη κοινωνική παροχή που χορηγείται με εισοδηματικά κριτήρια, ώστε κανένας πολίτης να μην βρεθεί κάτω από το όριο της φτώχειας. Σε άλλες χώρες καταβάλλεται ως διαφορά ανάμεσα στο ατομικό-οικογενειακό εισόδημα του δικαιούχου και ενσωματώνεται σε άλλους θεσμούς κοινωνικής προστασίας και σε άλλες χώρες ως ορισμένο ποσό, αυτόνομη παροχή εφόσον τα εισοδήματα του δικαιούχου είναι κάτω από το νομοθετικά προσδιορισμένο όριο. Στην Γαλλία παραδείγματος χάριν, το εισόδημα ενεργού αλληλεγγύης, όπως λέγεται, θεσμοθετήθηκε το 2009 πρώτη φορά και προσδιορίζεται ως συμπλήρωμα του εισοδήματος από εργασία για τα άτομα με ανεπαρκές επαγγελματικό εισόδημα.

Εκείνο, όμως, που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα πρέπει να συνοδεύεται και από μία διαδικασία κοινωνικής επανένταξης και καταπολέμησης του αποκλεισμού, ώστε να μην γίνει τρόπος ζωής. Θα πρέπει να έχει μεταβατικό χαρακτήρα και να συνοδεύεται από υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας και μέτρα προώθησης απασχόλησης.

Το άρθρο 21 παράγραφος 3: το κοινωνικό δικαίωμα προστασίας της υγείας ορίζεται ως το δικαίωμα του ανθρώπου να του παρέχει το κράτος υπηρεσίες υγείας και να προβαίνει σε θετικές ενέργειες, ώστε να διασφαλίζεται πολιτικά ή θεραπευτικά η ανωτέρω σωματική, ψυχική και διανοητική του ευεξία. Το άρθρο αυτό συνδυάζεται ευθέως με το άρθρο 5 παράγραφος 2 που κατοχυρώνει το δικαίωμα στη ζωή. Το υπάρχον άρθρο 21 παράγραφος 3 του Συντάγματος θεμελιώνει την υποχρέωση του κράτους για την υγεία των πολιτών, δηλαδή υποχρέωση για λήψη θετικών μέτρων χωρίς να συνάγεται ότι το κράτος έχει το μονοπώλιο της οργάνωσης και λειτουργίας της παροχής των υπηρεσιών υγείας, σύμφωνα με Απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας 1374/97, η οποία λέει ότι δεν θεσπίζεται κρατικό μονοπώλιο παροχής υπηρεσιών υγείας.

Το άρθρο 21 παράγραφος 3 καταλαμβάνει τις δημόσιες υπηρεσίες υγείας, ενώ οι ιδιωτικές υπηρεσίες κατοχυρώνονται με τη συνταγματική προστασία της οικονομικής ελευθερίας -άρθρο 5 παράγραφος 1-, την ελευθερία άσκησης επαγγέλματος στην ελεύθερη ανάπτυξη προσωπικότητας - άρθρο 5 του Συντάγματος-, καθώς και την ελευθερία της εργασίας, άρθρο 22 παράγραφος 1. Οι διατάξεις αυτές οριοθετούνται στο άρθρο 106 του Συντάγματος παράγραφος 1 και 2 που αναφέρονται στον συντονισμό της εθνικής οικονομίας, προκειμένου να εξασφαλιστεί το γενικό συμφέρον του κράτους, η κοινωνική ειρήνη και η ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας με γνώμονα την ελευθερία, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την προστασία της εθνικής οικονομίας.

Με το άρθρο 21 κατά την κρατούσα στην επιστήμη άποψη, ο συντακτικός νομοθέτης δίνει την αρμοδιότητα στον κοινό νομοθέτη για να ρυθμίσει το κοινωνικό δικαίωμα στην προστασία της υγείας. Ο νομοθέτης έχει από το Σύνταγμα την υποχρέωση να προβεί σε ρυθμίσεις και συγκεκριμένα να μεριμνήσει για την προστασία της υγείας των πολιτών και να λάβει ειδικά μέτρα για ορισμένες κατηγορίες πληθυσμού, που χρειάζονται αυξημένη προστασία, όπως άτομα με ειδικές ανάγκες, υπερήλικοι, πολύτεκνοι.

Ήδη από τον ν.1397/83 ιδρύθηκε και λειτουργεί το ΕΣΥ που κατοχυρώνει την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας στο σύνολο των πολιτών. Εδώ παρατηρείται εκ μέρους του ΣΥΡΙΖΑ μια προσπάθεια

για συγκυριακή συνταγματική κατοχύρωση ενός αποκλειστικά κρατικού, καθολικού προτύπου παροχής υγείας, μια εργαλειοποίηση του Συντάγματος για ιδεολογικούς λόγους.

Το Σύνταγμα δεν μπορεί να αποτυπώνει την ιδεολογική επιθυμία της εκάστοτε πλειοψηφίας, αλλά θα πρέπει να είναι λιτό, χωρίς αναχρονιστικές σκέψεις και ιδεοληψίες και φυσικά δεν μπορεί να αγνοεί την πραγματικότητα της λειτουργίας του μεικτού συστήματος παροχής υπηρεσιών υγείας που κυριαρχεί στην Ελλάδα.

Είναι φανερό ότι για τους κρατιστές του ΣΥΡΙΖΑ συγχέεται ο ρόλος και ο λόγος του δημόσιου με τον κρατικό χαρακτήρα του Εθνικού Συστήματος Υγείας, αφού αδυνατούν να αντιληφθούν ότι η φύση του παρόχου, κρατικού ή ιδιωτικού, δεν μπορεί να αλλοιώνει τον δημόσιο χαρακτήρα του δικαιώματος στην υγεία.

Σχετικά με το άρθρο 21 παράγραφος 7, με βάση τις αντιλήψεις για το κράτος και τις παραγωγικές δυνάμεις που αναπτύσσονται σ' αυτό, έχουμε από τη μια πλευρά τη θεωρία ότι το κράτος θέτει τους κανόνες και διασφαλίζει τους ελεγκτικούς μηχανισμούς ανεξάρτητα αν ο πάροχος είναι το ίδιο το κράτος ή ο ιδιώτης, ενώ από την άλλη μεριά έχουμε την άποψη για ένα υδροκέφαλο κράτος που προσπαθεί να ελέγξει ανεπιτυχώς την παραγωγή και την εκμετάλλευση των αγαθών, χωρίς να εγγυάται την παροχή ποιοτικών υπηρεσιών προς τους πολίτες. Εμείς σαφώς επιλέγουμε την πρώτη εκδοχή.

Ο υποκριτικός λόγος αυτών που παραχωρούν κομμάτια των οργανισμών κοινής ωφέλειας είναι αφόρητα δημαγωγικός, αφού κινούνται σε επίπεδα συνταγματικής ρητορείας, χαϊδεύοντας απλώς κάποια αριστερά αντανάκλαστικά, την ίδια στιγμή που ως κυβέρνηση οδηγούνται στον δρόμο μιας ιδιόμορφης αριστερής ιδιωτικοποίησης -βλέπε ν. 4336/2015, ΦΕΚ 94Α, άρθρο 7, υποπαράγραφος β2, ρυθμίσεις για την ηλεκτρική ενέργεια, σελίδα 953, για να τα θυμίσω σε αυτούς που δεν θυμούνται. Τι λέει αυτό το κομμάτι; Από 1-1-2020 καμμία επιχείρηση -δηλαδή από τον νόμο που ψήφισε ο ΣΥΡΙΖΑ- η οποία δραστηριοποιείται σε αγορές ηλεκτρικής ενέργειας στο διασυνδεδεμένο σύστημα της χώρας δεν επιτρέπεται να παράγει ή να εισαγάγει σ' αυτό άμεσα ή έμμεσα ποσότητα ηλεκτρικής ενέργειας που υπερβαίνει το 50% του συνόλου της ηλεκτρικής ενέργειας από εγχώριες μονάδες παραγωγής και εισαγωγές σε ετήσια βάση.

Ομοίως, στην παράγραφο γ, άρθρο 4 παράγραφος 3, σελίδα 1.029, ρυθμιζόμενες επιχειρήσεις δικτύων ενέργειας μεταφοράς νερού. Τι λέτε; «Σχεδιασμός δημοπρασιών ΝΟΜΕ με στόχο να μειωθούν κατά 25% τα μερίδια λιανικής και χονδρικής αγοράς της ΔΕΗ και να πέσουν κάτω από το 50% έως το 2020, ενώ οι οριακές τιμές θα καλύπτουν το κόστος παραγωγής και θα συμμορφώνονται πλήρως με τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Και παρακάτω: «Ως τον Οκτώβριο του 2015 -ο νόμος ήταν του 2015- οι αρχές θα λάβουν, πρώτον, μη αναστρέψιμα μέτρα συμπεριλαμβανομένης της ανακοίνωσης της ημερομηνίας για την υποβολή δεσμευτικών προσφορών για την ιδιωτικοποίηση της επιχείρησης μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, ΑΔΜΗΕ, όπερ και εγένετο βέβαια, καταρχήν με το ιδιοκτησιακό διαχωρισμό του ΑΔΜΗΕ από τη ΔΕΗ και στη συνέχεια με τη συμφωνία πώλησης του 24% στην κινεζικών συμφερόντων εταιρεία STATE GRID, μέσω της οποίας η εταιρεία αυτή αποκτά δικαιώματα στη διοίκηση, μπορεί να μπλοκάρει αποφάσεις για μια σειρά από μείζονα ζητήματα, ενώ εφόσον αποφασιστεί η περαιτέρω ιδιωτικοποίηση της εταιρείας δικτύων, διατηρεί το δικαίωμα της πρώτης προτίμησης. Να μην αναφέρω βέβαια εδώ την πώληση του 66% του ΔΕΣΦΑ ή στον τομέα των

μεταφορών την εκκωφαντική αναδίπλωση της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ στο θέμα των λιμένων και αερολιμένων.

Στον αντίποδα αυτών των υποκριτικών ακροβασιών υπάρχουν δυνάμεις που υπηρετούν και πιστεύουν την κοινή λογική και τις σύγχρονες ανάγκες του Έλληνα πολίτη. Η Νέα Δημοκρατία συντάσσεται με το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι ως μια πολιτική δύναμη του κοινωνικού φιλελευθερισμού που προτάσσει τους όρους της ελεύθερης οικονομίας υπό κοινωνικό έλεγχο και κρατική εποπτεία.

Σχετικά με το άρθρο 22 παράγραφος 1, η αρχή της ίσης μεταχείρισης στην εργασία αποτελεί ζήτημα μείζονος σημασίας και για τον λόγο αυτό η υπάρχουσα συνταγματική διάταξη ήδη απαγορεύει κάθε μορφή αδικαιολόγητης διάκρισης ως προς την αμοιβή, αλλά και η συνταγματική κατοχύρωση των ίσων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων -άρθρο 4 παράγραφος 2- αποκλείει κάθε μορφή διάκρισης.

Παρόμοιες άλλες διακρίσεις στον εργασιακό χώρο είναι εκείνες που συνδέονται με την καταγωγή, τις πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις και την αναπηρία. Η συγκεκριμενοποίηση της απαγόρευσης διακρίσεως λόγω ηλικίας που προτείνετε, κύριοι του ΣΥΡΙΖΑ, κρύβει έναν επικίνδυνο πλεονασμό, αφού ουσιαστικά έτσι στοχοποιεί τις κυρίως μαστιζόμενες από την ανεργία ηλικίες των νέων κάτω των 25 ετών και τις ηλικίες άνω των 50 ετών με μοναδικό στόχο την εργαλειοποίηση του Συντάγματος προς όφελος κομματικών ιδεοληψιών.

Περιορίζει δραστικά εργασιακές σχέσεις, όπως για παράδειγμα αυτές του εκπαιδευόμενου και του δοκίμου, οι οποίες πλέον αναγνωρίζονται πλήρως σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Μπορείτε να δείτε τις παραγράφους 27, 28 και 37 της θέσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για διαφανείς και προβλέψιμους όρους εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση στις 16.4.2019. Είναι πρόσφατη.

Άρθρο 22 παράγραφος 2. Δεχόμαστε την αξία που το ίδιο το Σύνταγμα δίνει στη συλλογική αυτονομία, αλλά και την αξία της διαιτησίας. Η δυνατότητα αυτορρύθμισης των συνδικαλιστικών οργανώσεων αποτελεί σημαντική έκφραση της σύγχρονης δημοκρατίας, του δικαιώματος συνεταιρίζεσθαι -άρθρο 12 παράγραφος 1 και 3-, την ελευθερία της έκφρασης -άρθρο 5 παράγραφος 3- και την ελευθερία ανάπτυξης προσωπικότητας, άρθρο 5 παράγραφος 1.

Οι εκπρόσωποι των συνδικαλιστικών οργανώσεων μπορούν να ρυθμίζουν απρόσκοπτα μέσω των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων τις εργασιακές σχέσεις χωρίς την κρατική παρέμβαση. Στο ίδιο πνεύμα άλλωστε κινούνται η ΕΣΔΑ -άρθρο 11-, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης -άρθρο 6- και οι διεθνείς συμβάσεις εργασίας, οι οποίες εγκρίνουν τις αρχές των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Η διαιτητική διαδικασία ως μηχανισμός ρύθμισης των εργασιακών σχέσεων σε καμμία περίπτωση δεν μπορεί να υποκαταστήσει τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις μέσω της μονομερούς προσφυγής των κοινωνικών εταίρων σε αυτήν, όπως προτείνετε. Το υπάρχον σχήμα που πρέπει να διατηρηθεί είναι οι ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις και επικουρικά η διαιτητική επίλυση των εργασιακών διαφορών.

Άρθρο 22 παράγραφος 4. Η επίταξη των προσωπικών υπηρεσιών ή αλλιώς, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται, η πολιτική επιστράτευση και η προσφορά εργασίας στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης, δηλαδή η κοινωνική εργασία, αποτελούν εξαιρέσεις στην απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας.

Η πλήρης κατάργηση της επίταξης στις λεγόμενες περιπτώσεις κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης σημαίνει ότι δεν αναγνωρίζονται οι κίνδυνοι της κοινωνικής συνοχής και της εύρυθμης λειτουργίας της πολιτείας, ώστε να υπάρχει ένα έσχατο σημείο άμυνας σε ενδεχόμενες καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, όπως είναι ο πόλεμος, η επιστράτευση, οι αμυντικές ανάγκες της χώρας, οι θεομηνίες και οι λόγοι δημόσιας υγείας.

Μπορούμε όμως να συμμετάσχουμε στον προβληματισμό της επιστημονικής κοινότητας. Ενδεικτικά αναφέρω τον καθηγητή Σπυρίδωνα Βλαχόπουλο, ο οποίος στον σχολιασμό της νομολογίας σχετικά με την επίταξη των υπηρεσιών θεωρεί ότι έχει χρησιμοποιηθεί αρκετές φορές ως μέσο αναστολής των απεργιακών κινητοποιήσεων με την επίκληση της απειλής της δημόσιας υγείας.

Αξιοσημείωτα παραδείγματα είναι οι αποφάσεις για την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών ναυτικών το 2010, ΣτΕ Ολομέλεια 1623/2012, η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών στα μέσα μαζικής μεταφοράς το 2013, ΣτΕ Ολομέλεια 1765/2015, η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών εκπαιδευτικών το 2013, ΣτΕ Ολομέλεια 1766/2014.

Σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις υπήρξε κριτική για την υπέρβαση των άκρων ορίων της επίταξης στον βωμό μιας κατάστασης έκτακτης ανάγκης. Ακόμη όμως και αν κατά καιρούς έχει υπάρξει υπέρβαση των άκρων ορίων του δικαιώματος της επίταξης από την εκτελεστική εξουσία, δεν σημαίνει επ' ουδενί ότι θα πρέπει να οδηγηθούμε στην κατάργηση της επίταξης. Αντιθέτως, θα πρέπει να θεωρακιστεί περεταίρω η δικαστική εξουσία για να μπορεί να ασκεί τον έλεγχο της υπέρβασης των άκρων ορίων, όταν και όπου επιβάλλεται.

Συνεπώς, θα πρέπει να είμαστε φειδωλοί με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών αποκλειστικά και μόνο στις συνταγματικά αναφερόμενες εξαιρέσεις, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα πρέπει να καταργηθεί η διάταξη, όπως προτείνετε. Έναντι της προστασίας της πολιτείας και του κοινωνικού συνόλου πρέπει να δίνεται η δυνατότητα στην οργανωμένη πολιτεία να χρησιμοποιεί ασφαλιστικές δικλίδες.

Άρθρο 22 παράγραφος 5. Η μέριμνα για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων στην Ελλάδα εκδηλώνεται στο άρθρο 22 παράγραφος 5, για το οποίο σας μιλάω τώρα. Από τη διατύπωση του άρθρου 22 παράγραφος 5 προκύπτει ότι η κοινωνική ασφάλιση αποτελεί σκοπό του κράτους για την επίτευξη του οποίου παρέχεται στον κοινό νομοθέτη η εντολή από το Σύνταγμα να εξειδικεύει το περιεχόμενο του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης χωρίς καμμία συνταγματική διάκριση μεταξύ της προαιρετικής ασφάλισης, που έχει ως βάση τη συμφωνία των ενδιαφερομένων, και της υποχρεωτικής, που έχει έρεισμα τον νόμο.

Ο κοινός νομοθέτης είναι αυτός που υποχρεώνεται να διαμορφώσει ένα πλαίσιο μηχανισμών, το οποίο να προάγει τη λειτουργία του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης. Για την πραγμάτωση του συνταγματικού αυτού σκοπού, καθώς και για την εν γένει συγκρότηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, ο νομοθέτης διαθέτει περιθώρια πρωτοβουλίας, αφού του αναγνωρίζεται η ελευθερία επιλογών τόσο ως προς τη μορφή όσο και προς την έκταση της κοινωνικοασφαλιστικής προστασίας, ακριβώς επειδή καθίσταται αναγκαία η διασφάλιση της ανθεκτικότητας του θεσμού απέναντι στις μεταβαλλόμενες οικονομικές συνθήκες και κοινωνικές ανάγκες.

Επίσης, η υπάρχουσα συνταγματική ρύθμιση δεν επιβάλλει κατ' αρχήν συγκεκριμένους περιορισμούς στο επίπεδο του τρόπου οργάνωσης της διοίκησης των νομικών προσώπων που θα

καταστούν φορείς της κοινωνικής ασφάλισης, καθώς τέτοια δέσμευση του κοινού νομοθέτη δεν απορρέει ούτε από το πνεύμα του Συντάγματος ούτε από τις γενικές αρχές που πηγάζουν από τις συνταγματικές διατάξεις με τις οποίες καθιερώνεται η αρχή του κοινωνικού κράτους στο άρθρο 25.

Η μόνη δέσμευση που επέβαλλε σχετικά με τη μορφή του ασφαλιστικού φορέα -εκεί που ο νόμος καθιερώνει την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση και θεσπίζει την υποχρεωτική καταβολή ασφαλιστικής εισφοράς- είναι η παροχή της κοινωνικής ασφάλισης είτε μόνο από το κράτος είτε από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, πράγμα που ισχύει τόσο για την κύρια όσο και για την επικουρική κοινωνική ασφάλιση.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι αποκλείεται η προαιρετική ασφάλιση είτε σε αλληλοβοηθητικά ταμεία και ειδικούς λογαριασμούς είτε σε ενώσεις προσώπων ακόμα και σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, που λειτουργούν ως νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Η προαιρετική ασφάλιση δεν βρίσκει συνταγματικό έρεισμα στο άρθρο 22 παράγραφος 5, αλλά στο δικαίωμα του συνέρχεσθαι στο άρθρο 12, παράγραφοι 1-3 και στο δικαίωμα της οικονομικής ελευθερίας, παράγραφος 5.1, σε συνδυασμό με το δικαίωμα της προστασίας της περιουσίας στο άρθρο 17 και του άρθρου 1 του πρώτου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Ωστόσο, η νομολογία επιτρέπει στον νομοθέτη να επεμβαίνει χωρίς καμία διάκριση μεταξύ προαιρετικής και υποχρεωτικής ασφάλισης, στις συμφωνίες των μερών που αποτελούν τη βάση της λειτουργίας της προαιρετικής ασφάλισης, τροποποιώντας ή παραμερίζοντας τους όρους αυτούς, ιδίως όταν πρόκειται για λογαριασμούς που λειτουργούν μεν ως νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, αντλούν δε τα έσοδά τους από εργοδοτικές εισφορές και άλλους κοινωνικούς πόρους ή επιχορηγήσεις.

Η προσπάθεια συνταγματικής επιβολής του τρόπου χάραξης της κοινωνικοασφαλιστικής πολιτικής είναι μία κλασική ιδεοληπτική και αναχρονιστική αντίληψη ελέγχου των κοινωνικών, οικονομικών και αναπτυξιακών διεργασιών. Η επίκληση κοινωνικής αλληλεγγύης και η συνταγματική επιβολή αναδιανεμητικού συστήματος, τη στιγμή που ο ΣΥΡΙΖΑ ως κυβέρνηση αφάνισε 70.000 συντάξεις χηρείας, αποτυπώνει τον υποκριτικό και δημαγωγικό λόγο, ο οποίος προσπαθεί να περιβληθεί συνταγματικό τύπο.

Η εξασφάλιση της βιωσιμότητας και της αποτελεσματικότητας της κοινωνικής ασφάλισης υπό το πρίσμα της διεθνούς πρακτικής των μεικτών συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, αναδιανεμητικό και κεφαλαιοποιητικό, δείχνουν τις μεγάλες δυνατότητες και το εύρος της νομοθετικής αντιμετώπισης της κοινωνικής ασφάλισης.

Είναι φανερό ότι ο κοινός νομοθέτης δεν πρέπει να περιορίζεται από το Σύνταγμα στην εξεύρεση μιας βιώσιμης και ανθεκτικής σε βάθος χρόνου ασφαλιστικής κάλυψης του πληθυσμού. Είναι φανερό ότι μία ιδεοληπτική και χρονικά συγκυριακή συνταγματική πρόβλεψη μπορεί να οδηγήσει στη δήθεν ιδεολογική καθαρότητα του συντακτικού νομοθέτη, αλλά την ίδια στιγμή μπορεί να οδηγήσει σε άδεια ασφαλιστικά ταμεία και σε κοινωνικό αδιέξοδο εκατομμύρια συνταξιούχους.

Όσον αφορά το άρθρο 25 παράγραφος 3, το Σύνταγμα ως υπέρτατος υπερασπιστής των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων είναι ο αποκλειστικός κανόνας που μπορεί να απαγορεύσει και την κατάχρηση της άσκησης τους. Τα όρια ανάμεσα στη θεμιτή χρήση και στην αθέμιτη κατάχρηση είναι πολύ λεπτά και προκύπτουν από τον σκοπό του συνταγματικού δικαιώματος, που πρόκειται κάθε φορά να υπερακοντιστεί.

Επιπλέον, το άρθρο 25 παράγραφος 2 προσδιορίζει θετικά την αποθετική έννοια της καταχρήσεως, με την έννοια ότι η ανάδειξη κάποιου θεμελιώδους δικαιώματος κατά τρόπο που δεν συνάδει με την κοινωνική πρόοδο μέσα στο πλαίσιο της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, αποτελεί κατάχρηση και απαγορεύεται.

Δανείζομαι το παράδειγμα του καθηγητή Δαγτόγλου ότι η απεργία, που αποτελεί δικαίωμα προς διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων ως γνωστόν, δεν μπορεί να ανατρέψει μία κυβέρνηση που συγκροτήθηκε και λειτουργεί σύμφωνα με το Σύνταγμα. Φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι η πολιτική απεργία αποτελεί καταχρηστική άσκηση της συνδικαλιστικής ελευθερίας -άρθρο 23 του Συντάγματος- και απαγορεύεται, ενώ κατ' εξαίρεση επιτρέπεται ως μέσο αντίστασης κατά οποιουδήποτε επιχειρεί να καταλύσει το Σύνταγμα με τη βία. Είναι το γνωστό άρθρο 120 παράγραφος 4.

Τα ίδια θα μπορούσαν να ειπωθούν και στο πεδίο της ελευθερίας του Τύπου, το 14, παράγραφοι 1 και 2. Η ασυδοσία στην κάθε μορφή ελευθερίας της έκφρασης εις βάρος του συνταγματικού δικαιώματος της προστασίας της προσωπικότητας -το άρθρο 5- που περικλείει την τιμή, την ιδιωτική ζωή, την εικόνα, τα προσωπικά δεδομένα αποσυνταγματοποιεί τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Στην προαναφερόμενη σύγκρουση διαφορετικών συνταγματικών δικαιωμάτων, ενώ ουσιαστικά δεν παραβιάζεται καμία διάταξη ως προς το γράμμα του Συντάγματος, αντίκειται στο συνολικό πνεύμα του και στον σκοπό του προστατευόμενου δικαιώματος. Στην πραγματικότητα η έννοια της κατάχρησης δικαιώματος δεν περιορίζει το προστατευόμενο κάθε φορά δικαίωμα, αλλά επί της ουσίας το προσδιορίζει και το οριοθετεί στον συνταγματικό του χώρο.

Η κατάργηση της απαγόρευσης που προτείνετε, της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος θα ανοίξει τους ασκούς του Αιόλου για αλόγιστη χρήση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων εις βάρος και άλλων συνταγματικών διατάξεων, όπως είναι η αρχή της αναλογικότητας άρθρο 25 παράγραφος 1.

Κλείνοντας, δεν χωρά αμφιβολία ότι η συνταγματική αναθεώρηση είναι μία κορυφαία κοινοβουλευτική διαδικασία και έχουμε την ευκαιρία να προτείνουμε και να θεραπεύσουμε ατέλειες και δυσλειτουργίες. Όμως, αυτή η κορυφαία κοινοβουλευτική διαδικασία εγκλωβίστηκε στις μικροπολιτικές στρεβλώσεις και τις ιδεολογικές αγκυλώσεις που η προηγούμενη κοινοβουλευτική πλειοψηφία εξέφραζε και υπηρετούσε.

Και σήμερα οι φίλοι μας του ΣΥΡΙΖΑ, αφού χάσαμε την ευκαιρία να αναθεωρήσουμε άρθρα απαρχαιωμένα, όπως το 16, αποφάσισαν να παίξουν φτηνά, αντιπολιτευτικά παιχνίδια με το Σύνταγμα. Ο ΣΥΡΙΖΑ χρησιμοποιεί την αναθεώρηση για τους δικούς του λόγους, πράττει ευκαιριακά και λαϊκίστικα, ενώ οι τοποθετήσεις του και στη νέα κοινοβουλευτική περίοδο επιβεβαιώνουν πόσα λάθη γλίτωσε και απέφυγε η ελληνική κοινωνία από την εκλογική του ήττα.

Επικρίνουν τη Νέα Δημοκρατία για νεοφιλελευθερισμό –και συμφωνώ, κύριε Τζαβάρα, με τη διαμαρτυρία σας στο πρώτο μέρος της συζήτησής μας- προσπαθώντας να λαϊκίσουν με το εύρος, την έκταση και τη βαρύτητα των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ακόμα περισσότερο ο ΣΥΡΙΖΑ αντιμετωπίζει την αναθεώρηση παρωχημένα εφόσον επιζητά την τροποποίηση των άρθρων των κοινωνικών δικαιωμάτων όταν αρνήθηκε την αναθεώρηση ατομικών, αντιμετωπίζοντας τα δικαιώματα με την

ξεπερασμένη και κλασική, τυπική τους διάκριση σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά, ενώ η αλληλεξάρτηση και η παραπληρωματικότητά τους είναι κοινώς αποδεκτά.

Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι εφόσον τα κοινωνικά δικαιώματα είναι η εγγύηση για την παρέμβαση της πολιτείας στην κοινωνική ζωή και την εξασφάλιση όρων και προϋποθέσεων, ορίων και πεδίων παρέμβασης της πολιτείας στην κοινωνική ζωή, δεν μπορούν να αποσυνδεθούν από τα ατομικά που αξιώνουν την αποχή της κρατικής εξουσίας, αλλά ούτε και από τις χωροχρονικά οριοθετημένες δυνατότητες της πολιτείας να παρεμβαίνει.

Όμως και το ίδιο το κοινωνικό κράτος αλλάζει, επανατροφοδοτείται από ανισότητες που αναδύονται μέσα από την οικονομική και κοινωνική σφαίρα και αλληλεπίδραση, μέσα από τη συγκρότηση κάθε φορά της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Η Νέα Δημοκρατία επιδεικνύει για άλλη μια φορά θεσμική συνέπεια και εθνική ευθύνη.

Αγαπητοί συνάδελφοι, συμβάλλετε στη Συνταγματική Αναθεώρηση με οραματική ματιά στα πράγματα, στην κοινωνία μας, στους πολίτες. Κυρίως εσείς, της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, έχετε μία ευκαιρία να συμβάλλετε στην προάσπιση των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των Ελληνίδων και των Ελλήνων, αν εξέρθετε της μικροκομματικής του τώρα και με ευθύνη αντιμετωπίσετε τις προκλήσεις του αύριο.

Γιατί όταν ο Καστοριάδης έγραφε ότι η μεγαλύτερη τρέλα του 20ου αιώνα δεν είναι οι πόλεμοι, αλλά η καταστροφή του οικοσυστήματος, δεν φανταζόταν και δεν θα προέβλεπε πόσο επίκαιρος είναι και στον 21ο αιώνα ο φόβος του και πως αυτό θα αναδυόταν ως μέγιστο κοινωνικό αγαθό.

Είναι πλέον ιστορική ευθύνη της παρούσας Βουλής και καθενός μας ξεχωριστά να αποδοθεί στον ελληνικό λαό ένα Σύνταγμα σύγχρονο, βαθιά δημοκρατικό και συναινετικό, δίκαιο και λειτουργικό, το οποίο να αποτελέσει εφελτήριο και στήριγμα της πατρίδας μας στην κατάκτηση νέων οριζώντων μέσα στο παγκόσμιο και ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

Ο Πρωθυπουργός μας Κυριάκος Μητσοτάκης με σαφήνεια και περιεκτικότητα ορίζει πλήρως την πεμπτουσία του νέου Συντάγματος. Το νέο Σύνταγμα πρέπει να είναι λιτό, χωρίς αναχρονιστικές διατάξεις, να διασφαλίζει τη συνέχεια του κράτους και να θωρακίζει τη δικαιοσύνη.

**B.4. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Μειοψηφίας, κυρίας Ευτυχίας (Εφης) Αχτσιόγλου
επί της δεύτερης θεματικής ενότητας**

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, συζητάμε σήμερα μια ενότητα προτάσεων, η οποία κατά τη γνώμη μου έχει την περισσότερη απτή και άμεση αντανάκλαση στην καθημερινότητα των πολιτών, συγκριτικά με όλα τα υπόλοιπα ζητήματα που θα συζητήσουμε στο πλαίσιο της Αναθεώρησης.

Οι αποφάσεις που θα λάβουμε ή δεν θα λάβουμε σε σχέση με τις προτάσεις αυτές, θα μπορέσουν να προστατεύσουν ή να αφήσουν απροστάτευτους εκατοντάδες χιλιάδες συμπολιτών μας, κυρίως εργαζόμενους, αλλά και ανέργους, ασφαλισμένους και συνταξιούχους. Και υπό αυτό το φως, μέσα σε μια κορυφαία διαδικασία, όπως είναι η Αναθεώρηση του Συντάγματος, αυτή η συζήτηση έχει ιδιαίτερη αξία.

Θα έλθω στα δυο βασικά επιχειρήματα που άκουσα από την πλευρά της Νέας Δημοκρατίας, από τον κ. Τζαβάρα, ενάντια στις προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ συνολικά ως σύλληψη.

Η πρώτη του θέση ήταν ότι οι προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ δεν έχουν καμία πρακτική αποτύπωση, είναι ένας συνταγματικός πληθωρισμός ή όπως το είπε στη συνέχεια ο Ειδικός Αγορητής της Νέας Δημοκρατίας είναι μια συνταγματική ρητορεία, ένας λαϊκισμός, μία δημαγωγία. Περισσότερες, δηλαδή, λέξεις μέσα στο Σύνταγμα, χωρίς απτά αποτελέσματα και χωρίς πρακτική συνέπεια.

Και μάλιστα, ο κ. Τζαβάρας είπε ότι στην ουσία πρόκειται για υφολογικού τύπου παρεμβάσεις, τις οποίες δεν έχει νόημα ούτε από την πλευρά των διατυπώσεων να τις ενσωματώσουμε, καθώς εφόσον έχουμε διατάξεις που από πλευράς ρητορικής διατύπωσης έχουν αντέξει στον χρόνο, γιατί να κάνουμε κάτι άλλο; Δεν υπάρχει μεγαλύτερη αναλήθεια από αυτό και θα αποδείξω γιατί. Γιατί κάθε μία από τις προτάσεις που κάνουμε, έχει όχι απλώς πρακτικές συνέπειες, αλλά και εξαιρετικά άμεσες συνέπειες.

Το δεύτερο επιχειρήμα που άκουσα από τη Νέα Δημοκρατία λέει ότι πρακτικά ο ΣΥΡΙΖΑ προσπαθεί να συνταγματοποιήσει την ιδεολογική του τοποθέτηση. Προσπαθεί, δηλαδή, ο ΣΥΡΙΖΑ να δώσει τη βαρύτητα συνταγματικών διατάξεων σε πολιτικές επιλογές της παράταξης όπως είπε ο κ. Τζαβάρας, ώστε να αποκτήσουν μία συνταγματική αποτύπωση.

Στην πραγματικότητα οι προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ στα κοινωνικά δικαιώματα, κάθε άλλο παρά προσπαθούν να μεταβάλουν την ιδεολογική, την υφιστάμενη κατεύθυνση του Συντάγματος.

Δεν θα μπω καθόλου στη συζήτηση αν το Σύνταγμα έχει ιδεολογική κατεύθυνση. Νομίζω ότι ο κ. Κατρούγκαλος έχει τοποθετηθεί επ' αυτού και του κατά πόσο οι υφιστάμενες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες το επικαθορίζουν και άρα, δεν μπορεί το Σύνταγμα να είναι έξω, πέρα και πάνω από αυτές. Δεν μπαίνω σε αυτήν την συζήτηση.

Οι προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ για τα κοινωνικά δικαιώματα κάνουν το ακριβώς αντίθετο απ' αυτό για το οποίο μας κατηγορεί η ΝΔ. Οι προτάσεις μας ενσωματωμένες απολύτως στο σκεπτικό του συντακτικού νομοθέτη για τα κοινωνικά δικαιώματα, στην πραγματικότητα τα θωρακίζουν και τα οχυρώνουν αποτελεσματικότερα και επικαιροποιούν το περιεχόμενό τους, όπως θα έπρεπε από καιρό να έχει επικαιροποιηθεί.

Είναι δε αυτή η θωράκιση αναγκαία, διότι στο όχι πολύ μακρινό παρελθόν, στη μνημονιακή περίοδο, είδαμε πολύ συχνές παραβιάσεις από τον κοινό νομοθέτη αυτών των διατάξεων του Συντάγματος που θα έπρεπε κανονικά να προστατεύονται. Δηλαδή, αρχές οι οποίες -και η θεωρία και η νομολογία θεωρούσαν ότι ερμηνευτικά συνάγονταν ευθέως από τις υφιστάμενες συνταγματικές διατάξεις- παραβιάστηκαν πολλαπλώς στην περίοδο των μνημονίων, ιδίως του δεύτερου μνημονίου, με πολύ σαφή τρόπο. Είμαστε, λοιπόν, αν μη τι άλλο υποχρεωμένοι να τις θωρακίσουμε πληρέστερα και να

τις αποτυπώσουμε με καθαρότητα. Να θωρακίσουμε όλα αυτά, τα οποία ερμηνευτικά συνάγαμε τόσον καιρό αλλά που η ερμηνευτική τους συναγωγή δεν στάθηκε αρκετή για να αποτρέψει τις προσβολές.

Πολύ σύντομη παρένθεση, επειδή υπάρχει μια συζήτηση για τη φύση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ανέφερε και ο κ. Λοβέρδος το κοινωνικό κεκτημένο, και είπε ότι ουσιαστικά αποδείχθηκε την περίοδο του μνημονίου πως η αρχή του κοινωνικού κεκτημένου δεν υπάρχει. Το κοινωνικό κεκτημένο λέει συνοπτικά ότι εφόσον έχει διαμορφωθεί ένα επίπεδο προστασίας στα κοινωνικά δικαιώματα, δεν μπορεί να έρχεται ο κοινός νομοθέτης και να το χαμηλώνει, να το κατεβάζει, να το χειροτερεύει για τους πολίτες. Φάνηκε –λέει ο κ. Λοβέρδος– στην περίοδο των μνημονίων ότι δεν υφίσταται αυτή η έννοια του κοινωνικού κεκτημένου. Και άκουσα και από τον Ειδικό Εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας να λέει ότι οι δημοσιονομικοί όροι επικαθορίζουν τελικά τα ίδια τα κοινωνικά δικαιώματα. Όμως, είναι άλλο ζήτημα η έκταση ικανοποίησης των κοινωνικών δικαιωμάτων και είναι άλλο ζήτημα η αναστολή της ισχύος ενός κοινωνικού δικαιώματος. Η έκταση ικανοποίησης ενός κοινωνικού δικαιώματος, πράγματι, συνδέεται με τις δημοσιονομικές συνθήκες. Δηλαδή, πράγματι σε περίοδο δημοσιονομικής προσαρμογής, μειώνονται οι διαθέσιμοι πόροι για την άσκηση κοινωνικών πολιτικών και άρα, πράγματι υπάρχουν μεταβολές στην ικανοποίηση των δικαιωμάτων.

Αυτό είναι άλλο ζήτημα από το να αναστέλλεται η ίδια η αναγνώριση ενός κοινωνικού δικαιώματος, να αναστέλλεται η ισχύς ενός κοινωνικού δικαιώματος, δηλαδή μίας συνταγματικής διάταξης, πράγμα ανεπίτρεπτο. Τούτο συνέβη ιδίως την περίοδο του δεύτερου μνημονίου και θα σας αποδείξω γιατί.

Στα συγκεκριμένα τώρα. Έρχομαι κατ' ευθείαν στο άρθρο 22 του Συντάγματος, που αφορά το δικαίωμα της εργασίας, όχι λόγω χαρτοφυλακίου, αλλά επειδή το δικαίωμα στην εργασία είναι η μήτρα των κοινωνικών δικαιωμάτων. Μέσα από το δικαίωμα στην εργασία αποκτούν ουσία τα κοινωνικά δικαιώματα. Διότι στην πραγματικότητα τα κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι δικαιώματα παθητικών αποδεκτών μεταβιβαστικών πληρωμών του κράτους, δεν είναι δικαιώματα σε επιδόματα. Αυτό μόνο δευτερευόντως μπορεί να συναχθεί.

Τα κοινωνικά δικαιώματα είναι δικαιώματα ενεργών μελών του κοινωνικού συνόλου, άρα είναι δικαιώματα συμμετοχής στην κοινωνική και πολιτική ζωή, δικαιώματα συλλογικών διεκδικήσεων, ενεργών φορέων και γι' αυτό το δικαίωμα στην εργασία είναι προϋπόθεση ενεργοποίησης των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Το λέει πολύ ωραία το Ιταλικό Σύνταγμα. Άρθρο 1: Η Ιταλία είναι μια δημοκρατική πολιτεία, θεμελιωμένη στην εργασία. Νομίζω ότι καλύτερα δεν θα μπορούσε να είχε αποτυπωθεί.

Πάμε στο άρθρο 22 παράγραφος 1 που μιλάμε για την ίση αμοιβή για ίση εργασία ανεξαρτήτως ηλικίας. Δεν υπάρχει πιο τρανή απόδειξη του πως μια κατ' αρχήν πρόδηλη, ερμηνευτικά συναγόμενη, συνταγματική αρχή μπορεί στην πράξη να παραβιαστεί ευθέως από τον κοινό νομοθέτη.

Η διάταξη ως έχει, λέει ότι όλοι οι εργαζόμενοι ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας. Μάλιστα. Όλοι συναγάγουμε ερμηνευτικά απ' αυτό ότι δεν μπορεί να υπάρχει διάκριση λόγω ηλικίας στην αμοιβή.

Όστόσο, το 2012 ήρθε ο κοινός νομοθέτης και θέσπισε τον υποκατώτατο μισθό. Παραβίασε, δηλαδή, αυτή την κατ' αρχήν ευλόγως ερμηνευτικά συναγόμενη αρχή και θέσπισε ότι ειδικά για τους νέους, με μόνο κριτήριο την ηλικία τους, εάν είναι δηλαδή κάτω από 25 ετών, θα έχουμε κατώτατο μισθό

μειωμένο, θα έχουμε 510 ευρώ για τους νέους, ενώ θα είναι 586 για όλους τους υπόλοιπους. Ίδου μία τρανή απόδειξη του πώς στην πράξη νομικά δεν ήταν καλά θωρακισμένη αυτή η διάταξη.

Προτείνουμε, λοιπόν, από την πλευρά του ΣΥΡΙΖΑ να προστεθεί στη συνταγματική διάταξη ότι όλοι οι εργαζόμενοι ανεξάρτητα από φύλο, ηλικία ή άλλη διάκριση έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής. Πρακτικά, με αυτόν τον τρόπο, με τη συνταγματική αποτύπωση, θα θωρακίσουμε ότι και στο μέλλον – να θυμίσω ότι ο υποκατώτατος μισθός καταργήθηκε από την κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ- καμία τέτοια προσβολή στο δικαίωμα της ίσης αμοιβής δεν θα συμβεί για τους νέους εργαζόμενους στη χώρα.

Ο κ. Οικονόμου είπε ότι δεν συμφωνεί με τη διάκριση του μισθού λόγω ηλικίας. Όμως μετά άκουσα κάποια επιχειρήματα που τα έλεγε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, όταν κάναμε τη διαπραγμάτευση. Λέει ο κ. Οικονόμου ότι εάν ορίσετε σαφώς να μην υπάρχει διάκριση λόγω ηλικίας στο Σύνταγμα, τότε -λέει- στερείτε τη δυνατότητα να βρουν μία θέση εργασίας αυτοί οι άνθρωποι, οι νέοι, άρα, ουσιαστικά υπονοεί ότι ο μειωμένος μισθός είναι τρόπος για την ένταξη των νέων στην αγορά εργασίας. Ελπίζω να κατάλαβα λάθος. Εάν πάντως είναι αυτό, ουσιαστικά νομιμοποιείτε τον υποκατώτατο μισθό, παρότι υποτίθεται ότι είχατε χειροκροτήσει την κατάργησή του.

Άρα, το ζήτημα, κύριε Τζαβάρα, οπωσδήποτε εδώ δεν είναι υφολογικό.

Δεύτερο ζήτημα που αφορά τον καθορισμό του κατώτατου μισθού. Κοιτάζετε, το 22 παρ. 2 του Συντάγματος είναι πιο σύνθετη διάταξη. Κανονικά το 22 παρ. 2, όπως ερμηνευόταν παγίως και από τη θεωρία και από τη νομολογία, έλεγε ότι ο κρατικός νομοθέτης, αφού διαμορφώσει ένα θεσμικό πλαίσιο γενικών όρων εργασίας, στη συνέχεια παρεμβαίνει μόνο επικουρικά, δηλαδή μόνο εφόσον η συλλογική αυτονομία δεν λειτουργεί, εφόσον οι συνδικαλιστικές οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων δεν μπορούν να καταλήξουν σε συμφωνία.

Άρα, ουσιαστικά το 22 παρ. 2 θεμελιώνει την αρχή της επικουρικότητας της κρατικής ρύθμισης. Σκοπός του συντακτικού νομοθέτη είναι να υπάρχουν οι συλλογικές συμβάσεις και συλλογική επίλυση των διαφορών και μόνο εάν αυτή δεν λειτουργεί, τότε να έρχεται ο κρατικός νομοθέτης, αφού έχει δημιουργήσει βέβαια τους γενικούς όρους εργασίας.

Αυτά παγίως γίνονταν δεκτά και στη νομολογία και στη θεωρία. Το Συμβούλιο της Επικρατείας από το '78 έλεγε ότι με αυτή τη διάταξη περιορίστηκε η παντοδυναμία του κρατικού νομοθέτη και ότι άρα δεν μπορεί να παρεμβαίνει ο κρατικός νομοθέτης και να αφαιρεί ουσιώδη ύλη από τη συλλογική αυτονομία.

Μάλιστα, χαρακτηριστικά έλεγε το Συμβούλιο της Επικρατείας ήδη από το '78, ότι δεν μπορεί να παρέμβει ο κρατικός νομοθέτης και να αφαιρέσει από την ύλη των συλλογικών διαπραγματεύσεων τον καθορισμό των αποδοχών.

Και ενώ όλα αυτά ήταν έτσι και ερμηνευτικά συνάγονταν από τις συνταγματικές διατάξεις και πάλι στο δεύτερο μνημόνιο ο κοινός νομοθέτης ήρθε, παρενέβη κόντρα σε αυτή την πάγια ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 22 παράγραφος 2, παρενέβη σε υφιστάμενη συμφωνία των εθνικών κοινωνικών εταίρων για τον καθορισμό του μισθού και μείωσε τον κατώτατο μισθό με νόμο κατά 22% και κατά 32% για τους νέους. Άλλη μία περίπτωση, λοιπόν, όπου στην πράξη η συνταγματική διατύπωση δεν ήταν επαρκής για να θωρακίσει αυτό το δικαίωμα, το οποίο φαίνεται ότι ο συντακτικός νομοθέτης εξαρχής ήθελε να κατοχυρώσει.

Τι λέμε, λοιπόν, εμείς; Εμείς λέμε ότι πρέπει να αποτυπωθεί με σαφήνεια στο συνταγματικό κείμενο ότι με νόμο καθορίζονται οι γενικοί όροι εργασίας, οι οποίοι εξειδικεύονται και συμπληρώνονται από συλλογικές συμβάσεις εργασίας που συνάπτονται με ελεύθερες διαπραγματεύσεις. Τα κρατάμε όλα αυτά με μία μικρή φραστική διατύπωση -θα καταθέσω τις προτάσεις μας-, να ορίζεται με σαφήνεια ότι ο κατώτατος μισθός καθορίζεται με συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Σαφές και καθαρά διατυπωμένο και νομικά δεσμευτικό στο Σύνταγμα, για να μην υπάρχει απειλή του στο μέλλον.

Άλλο ζήτημα πολύ σημαντικό είναι η αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης. Εδώ τώρα θα διαφωνήσω με τον κ. Τζαβάρα, γιατί είπε ότι η αρχή της εγγύτητας είναι αυτή η οποία πρέπει βασικά να διέπει τις συλλογικές διαπραγματεύσεις. Άρα, όσο πιο κοντά είμαι στη μονάδα παραγωγής, στην επιχείρηση, τόσο το καλύτερο.

Είπε και κάτι ακόμη, ότι η σπουδαία αναγνώριση της συλλογικής αυτονομίας από τον συντακτικό νομοθέτη δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αναγνώριση της ιδιωτικής αυτονομίας, της ελευθερίας της βούλησης.

Αυτό είναι το ένα μέρος της αλήθειας, γιατί υπάρχει και ένα άλλο μέρος που αφορά στην ισότητα. Όπως ξέρετε πολύ καλά, η συλλογική αυτονομία δεν βασίζεται μόνο στην ελευθερία της συναλλαγής, βασίζεται και στην αρχή της ισότητας. Προφανώς στην εργασιακή σχέση υπάρχει εγγενής ανισότητα των μερών. Αυτονόητα πράγματα, γι' αυτό και δεν μείναμε με το Αστικό Δίκαιο που έλεγε ότι έχω δύο ελεύθερα και ίσα υποκείμενα να διαπραγματεύονται μεταξύ τους και να συνάπτουν ελεύθερα μία σύμβαση, αλλά έχω μια εγγενή ανισότητα στη σχέση εργοδότη-εργαζόμενου, γι' αυτό έρχεται το Εργατικό Δίκαιο να θέσει προστατευτικές διατάξεις. Γιατί; Για να διασφαλίσει στην κατεύθυνση της ουσιαστικής ισότητας. Δηλαδή, ήρθε το Εργατικό Δίκαιο με προστατευτικές διατάξεις να προσπαθήσει να διορθώσει αυτό το πρόβλημα της εγγενούς ανισότητας των μερών που διαπραγματεύονται.

Με βάση αυτά, η αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης, όπως σωστά λέει μεγάλο μέρος της θεωρίας, θα έπρεπε ήδη να συνάγεται από το Σύνταγμα, δηλαδή από τα άρθρα 22 και 4 του Συντάγματος, από το δικαίωμα στην εργασία και από την αρχή της ισότητας. Και ενώ θα έπρεπε να είναι αρχή συνταγματικής περιωπής, όπως λέει και η θεωρία, δηλαδή συναγόμενη από το Σύνταγμα, εν τούτοις και πάλι παραβιάστηκε. Και ήρθε ο κοινός νομοθέτης πάλι με το δεύτερο μνημόνιο και κατήγγησε, ουσιαστικά, την αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης.

Πρακτικό σημαντικό αποτέλεσμα; Θέλω να το πω στον κ. Τζαβάρα, για να το έχει κι αυτό υπ' όψιν του, γιατί καταλαβαίνω ότι υποστηρίζετε αρκετά τις επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Κρατήστε, όμως, στο νου σας ότι η ελληνική αγορά εργασίας έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Το 98% των επιχειρήσεων είναι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις, δηλαδή με σύνολο εργαζομένων κάτω των δέκα ατόμων. Άρα, η διαπραγμάτευση στο επίπεδο της επιχείρησης κατά κανόνα δεν είναι μία ισομερής διαπραγμάτευση.

Να σας πω ένα πρακτικό δεδομένο, να το γνωρίζετε. Όταν το δεύτερο μνημόνιο κατήγγησε την αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης, τι συνέβη πρακτικά; Την αμέσως επόμενη χρονιά εκτινάχθηκε ο αριθμός των επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων -εκτινάχθηκε, δεκαπλασιάστηκε-, οι κλαδικές συμβάσεις έπεσαν πάρα πολύ χαμηλά, έμειναν μόνο δέκα ενεργές σε όλη τη χώρα και ω του θαύματος, οι επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις στη μεγάλη τους πλειονότητα προέβλεψαν μειώσεις μισθών. Η συντριπτική πλειονότητα των επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων που συνήφθησαν προέβλεψαν

μειώσεις μισθών. Αυτή ήταν η πρακτική αποτύπωση της κατάργησης της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης.

Επιστρέφω στο Σύνταγμα. Ενώ λοιπόν η αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης συναγόταν ερμηνευτικά από τις συνταγματικές διατάξεις, αποδείχθηκε από τα πράγματα ότι τούτο δεν ήταν αρκετό. Διότι παρενέβη ο κοινός νομοθέτης και την κατήργησε με αυτά τα τραγικά αποτελέσματα στην αγορά εργασίας.

Την αρχή αυτή την αποκατέστησε η Κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ νομοθετικά. Το «αναπτυξιακό» νομοσχέδιο της ΝΔ προβλέπει, όμως, για ακόμη μία φορά την κατάργηση της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης. Αν, λοιπόν, δεν περάσουμε στη ρητή συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης, τούτο θα έχει άμεσες πρακτικές αρνητικές συνέπειες για χιλιάδες εργαζόμενους. Θα σας δώσω ένα παράδειγμα.

Αυτή τη στιγμή υπάρχει μία κλαδική συλλογική σύμβαση στα ξενοδοχεία. Εκατόν δέκα χιλιάδες περίπου εργαζόμενοι καλύπτονται από την κλαδική αυτή. Η κλαδική αυτή προβλέπει μισθούς από 800 ευρώ και πάνω. Ο κατώτατος μισθός είναι 800 ευρώ. Αν δεν θωρακίσουμε στο Σύνταγμα την αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης, σημαίνει ότι με το «αναπτυξιακό» νομοσχέδιο, που θα ψηφιστεί σε λίγες μέρες, επιχειρήσεις ξενοδοχειακές ανά την επικράτεια μπορούν από την επόμενη μέρα της ψήφισης του νόμου, επικαλούμενες οικονομικά προβλήματα, να μειώσουν τον μισθό των εργαζομένων αυτών από τα 800 ευρώ κατευθείαν στα 650 ευρώ, στο κατώτατο νόμιμο. Γι' αυτό έχει εξαιρετικά πρακτική αξία η πρόταση που κάνουμε και έχει άμεση εφαρμογή. Δεν είναι ρητορικό σχήμα. Η αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης χρήζει θωράκισης και πληρέστερης προστασίας.

Θα ήθελα να πω δυο λόγια και για το δικαίωμα μονομερούς προσφυγής στη Διαιτησία. Είναι άλλη μία περίπτωση όπου το δικαίωμα συναγόταν ερμηνευτικά από την ισχύουσα συνταγματική διάταξη. Η ισχύουσα διάταξη λέει ότι ο νομοθέτης υποβοηθάει την επίτευξη συλλογικής συμφωνίας, επειδή για αυτόν, όπως είπα και πριν, προτεραιότητά του είναι να επιλύονται συλλογικά με συμφωνία, με συλλογική σύμβαση οι διαφορές των μερών. Λέει ότι υποβοηθά τη διαδικασία αυτή, ενδύοντας την με το επιπλέον περίβλημα της Διαιτησίας. Λέει, δηλαδή, «αν αποτύχουν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις, να υπάρχει μια δυνατότητα ακόμη για να μπορέσει να επιτευχθεί η συλλογική συμφωνία».

Είχε όμως και έναν άλλο σκοπό η μονομερής προσφυγή στη Διαιτησία. Είχε και τον σκοπό μιας εύλογης κύρωσης σε εκείνο το μέρος -κατά κανόνα την εργοδοτική πλευρά- το οποίο κάνοντας χρήση της ελευθερίας τού να λέει «όχι», οδηγούσε στη μη υπογραφή συλλογικών συμβάσεων εργασίας και ουσιαστικά νόθευε τον σκοπό της επίτευξης συλλογικών συμφωνιών. Όλα αυτά και πάλι συνάγονταν – υποτίθεται- ερμηνευτικά από το Σύνταγμα.

Ήρθε όμως το δεύτερο μνημόνιο και κατήργησε τη μονομερή προσφυγή στη Διαιτησία. Και ήρθε το Συμβούλιο της Επικρατείας σε μία εξαιρετικά σημαντική απόφασή του, -σημειωτέον από όλο το δεύτερο μνημόνιο αυτήν τη ρύθμιση έκρινε αντισυνταγματική- και είτε ότι η κατάργηση της μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία είναι αντισυνταγματική. Είπε το Δικαστήριο εκεί χαρακτηριστικά ότι αν η προσφυγή στη διαιτησία νοούνταν μόνο ως συναινετική, τότε δεν θα χρειαζόταν το Σύνταγμα να την αναφέρει καν, γιατί θα συνιστούσε μία απλή εκδήλωση της συλλογικής αυτονομίας. Συμφωνούν τα μέρη. Όπως μπορούν να συμφωνήσουν στα άλλα, συμφωνούν να πάνε και στη Διαιτησία.

Γιατί να το αναφέρει ο συντακτικός νομοθέτης επί τούτου; Λέει το Συμβούλιο της Επικρατείας σε αυτήν την κρίση του το 2014: Για να το αναφέρει χρειάζεται να του δίνει και μία άλλη βαρύτητα. Λέει, επιπλέον, το Συμβούλιο της Επικρατείας: «Αν το ένα μέρος, αρνούμενο να δεχτεί τη διαιτησία έχει τη δυνατότητα να ματαιώσει την επίλυση της διαφοράς σε συλλογικό επίπεδο, τότε καταστρατηγείται ο σκοπός του συντακτικού νομοθέτη». Και έτσι, έκρινε αντισυνταγματική την κατάργηση του δικαιώματος μονομερούς προσφυγής. Ήρθε στη συνέχεια ο κοινός νομοθέτης και αποκατέστησε το δικαίωμα μονομερούς προσφυγής.

Και τώρα πάλι απειλείται, διότι στο αναπτυξιακό νομοσχέδιο της Κυβέρνησης το δικαίωμα μονομερούς προσφυγής στη Διαιτησία περιορίζεται τόσο πολύ -ουσιαστικά το διατηρεί ο κ. Βρούτσης μόνο για κάποιες ΔΕΚΟ, για λόγους εξαιρετικού δημοσίου συμφέροντος, για εξαιρετικά περιοριστικές περιπτώσεις- που κατ' ουσίαν καταργείται. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να το θωρακίσουμε ρητά στο Σύνταγμα, όπως -κατά τη γνώμη μας- ορθά έκρινε και το Συμβούλιο της Επικρατείας.

Θα ήθελα να πω δύο κουβέντες για την κοινωνική ασφάλιση. Η υφιστάμενη μορφή του συνταγματικού άρθρου -το είπε και ο κ. Λοβέρδος αυτό- έχει αναμφίβολα μία πολύ αόριστη και εξαιρετικά ασθενική διατύπωση. Αναφέρει «το κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων». Λέει αυτό και τίποτε άλλο. Στη βάση αυτού έχει γίνει μία εκτεταμένη δικαιοπλασία από τα δικαστήρια. Το Συμβούλιο της Επικρατείας με τη νομολογία του έχει διαπλάσει ένα ευρύτατο περιεχόμενο. Πολλές φορές, όμως, εξαιτίας και αυτής της εξαιρετικά ασθενικής διατύπωσης επιτράπηκαν και πάρα πολλές προσβολές του δικαιώματος.

Εμείς τι προτείνουμε; Εμείς προτείνουμε να αφήσουμε πίσω αυτή την κατά γενική ομολογία αναμικτή διατύπωση και να περάσουμε σε μία στιβαρή αποτύπωση ενός κοινωνικού δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση. Διότι αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει ως θεμελιωμένο δικαίωμα στο Σύνταγμα, αυτή τη στιγμή υπάρχει ως θεσμική εγγύηση. Προτείνουμε να κατοχυρώσουμε ρητά το δικαίωμα και να αποτυπώσουμε -και αυτό θέλω να το πω στον Ειδικό Εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος μίλησε για συγκυριακές και ιδεοληπτικές προσεγγίσεις του ΣΥΡΙΖΑ-, να αποτυπώσουμε στο άρθρο αρχές που διαχρονικά αποδέχεται και το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της χώρας και η θεωρία ότι συνδέονται με την κοινωνική ασφάλιση.

Να μην αποτυπώσουμε συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές, αλλά βασικές αρχές που διαχρονικά διέπουν τον θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης. Ήτοι: ο κοινωνικός χαρακτήρας είναι αλληλένδετος με το δημόσιο σύστημα. Ο αναδιανεμητικός χαρακτήρας του συστήματος που γίνεται δεκτός και από το Συμβούλιο της Επικρατείας, ως η ratio του άρθρου 25 παρ. 2, ο δικαιολογητικός λόγος δηλαδή του δημοσίου συστήματος κοινωνικής ασφάλισης είναι ακριβώς να γίνεται αναδιανομή εισοδήματος με σκοπό την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Άρα να αποτυπώσουμε τον αναδιανεμητικό χαρακτήρα και τις άλλες δύο αρχές που προσπαθούν να κρατήσουν μια ισορροπία στην κοινωνική ασφάλιση, την αλληλεγγύη και την ανταποδοτικότητα. Αλληλεγγύη σημαίνει να διασφαλίζουμε ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης σε όλους και ανταποδοτικότητα σημαίνει να έχουμε μια εύλογη σχέση, μια στοιχειώδη αναλογία εισφορών-παροχών. Όχι λεπτομέρειες. Αλλά τις βασικά αποδεκτές αρχές.

Αυτές τις αρχές, λοιπόν, προτείνουμε να τις αποτυπώσουμε στο Σύνταγμα με σαφήνεια, γιατί θα μου επιτρέψετε να είμαι λίγο επιφυλακτική για το κατά πόσο καθεμία από τις αρχές που ανέφερα θα

γίνει σεβαστή από την Κυβέρνησή σας. Θα ήθελα και αυτή είναι η πρόταση και του χώρου μας, να αποτυπωθούν αυτά στο Σύνταγμα. Ας τα λέτε εσείς εύλογα και αυτονόητα, ας αποτυπωθούν στο Σύνταγμα να είναι νομικά κατοχυρωμένα.

Αρα η πρότασή μας είναι ότι η κοινωνική ασφάλιση αποτελεί δικαίωμα. Το κράτος υποχρεώνεται να εξασφαλίζει αποτελεσματική προστασία έναντι όλων των ασφαλιστικών κινδύνων, μέσω ενός δημοσίου αναδιανεμητικού συστήματος καθολικής κάλυψης, που λειτουργεί βάσει των αρχών της αλληλεγγύης και της ανταποδοτικότητας. Τίποτα το «φωτογραφικό» εδώ, καμία πολιτική μεθόδευση –όπως μας κατηγορήσατε.

Είναι αρχές που συμφωνούμε όλοι από ό,τι φαίνεται στην αίθουσα ότι απορρέουν από τον θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης. Ας κατοχυρωθούν, όμως, νομικά και συνταγματικά.

Να τελειώσω με το «αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης», το άρθρο 21 παρ. 1. Κατευθείαν να μπω στην ουσία. Η διαφορά μας είναι ότι εσείς μιλάτε μόνο για ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, ενώ εμείς μιλάμε και για πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες, για καθολικές κοινωνικές υπηρεσίες.

Προσβλέπουμε συνολικά στη διατήρηση ενός ελάχιστου εγγυημένου επιπέδου για τους πολίτες αυτής της χώρας. Απλώς εμείς επιμένουμε και στο ζήτημα των υπηρεσιών.

Τα κοινωνικά δικαιώματα είναι δικαιώματα συμμετοχής στον παραγόμενο κοινωνικό πλούτο. Τα κοινωνικά δικαιώματα είναι πρωτίστως δικαιώματα πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, οι οποίες διασφαλίζουν τη συμμετοχή σε ένα κοινό επίπεδο πολιτισμού που συγκροτεί την κοινωνική ιδιότητα του πολίτη. Προϋποθέτουν θεσμούς για την παροχή των υπηρεσιών και διαδικασίες για την πρόσβαση των πολιτών στις υπηρεσίες αυτές, και είναι συλλογικές διαδικασίες. Μόνο δευτερευόντως και επικουρικά, το είπα και στην αρχή, είναι δικαιώματα χορήγησης επιδομάτων, δηλαδή άμεσων περιουσιακών μεταβιβάσεων.

Αρα εμείς τι λέμε; Αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης που επιτυγχάνεται είτε μέσω καθολικών κοινωνικών υπηρεσιών, είτε μέσω εισοδηματικών ενισχύσεων, είτε προφανώς μέσα από τον συνδυασμό και των δύο. Νομίζω ότι αν η μέριμνά μας είναι το κράτος να είναι εγγυητής της αξιοπρεπούς διαβίωσης των πολιτών, μπορούμε να συνεννοηθούμε σε αυτό.

Μια πρόταση θα πω για το άρθρο 21 παρ.1, το είπε και η Γενική Αγορήτρια του ΜέΡΑ25. Το κράτος δεν φροντίζει για την οικογένεια και για τη μητέρα επειδή είναι θεμέλιο συντήρησης και προαγωγής του έθνους. Αυτή είναι μία προσέγγιση την οποία μπορούμε να την αφήσουμε πίσω μας. Το κράτος φροντίζει ειδικά για αυτές τις ομάδες του πληθυσμού, γιατί ο συντακτικός νομοθέτης αναγνωρίζει τις δυσκολίες που τους επιφυλάσσουν οι οικονομικές συνθήκες και τις ιδιαίτερες αναγκαιότητες τους. Όχι γιατί είναι θεμέλιο προαγωγής του έθνους. Νομίζω ότι αυτό μπορούμε να το εκσυγχρονίσουμε στο Σύνταγμά μας.

Κλείνοντας, θέλω να πω μια φράση ακόμη και για την πρόσβαση στα βασικά κοινωνικά αγαθά. Εμείς τι λέμε με την πρότασή μας; Λέμε ότι πρέπει να είναι βασικά κοινωνικά αγαθά και τα δίκτυα διανομής τους σε καθεστώς δημόσιας υπηρεσίας και να τελούν σε δημόσιο έλεγχο. Πρακτικά να μην μπορεί να μεταβιβαστεί σε ιδιώτες το ποσοστό των μετοχών εκείνων που εξασφαλίζει τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα και να εκχωρηθεί σε αυτούς η πλειοψηφία των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου.

Γιατί κάνουμε αυτήν την πρόταση; Αν κάνουμε ένα βήμα πίσω, στην πραγματικότητα μιλάμε και πάλι για δικαιώματα σε βασικά κοινωνικά αγαθά. Είναι τα δικαιώματα τρίτης γενιάς, όπως λέγονται, αυτά τα

οποία έχουν αναγνωριστεί κυρίως σε διεθνείς οργανισμούς -UNESCO, ΟΗΕ-, το δικαίωμα στο νερό, το δικαίωμα στην ενέργεια, το δικαίωμα σε υγιές περιβάλλον. Τα δικαιώματα τρίτης γενιάς είναι αυτά, για τα οποία θεωρείται ότι πρέπει να υπάρχει μία συνέχεια στην παροχή τους σε προσιτές τιμές και σε υψηλή ποιότητα. Γι' αυτό και πρέπει να τίθενται υπό τον δημόσιο έλεγχο.

Έχουμε μία πολύ ενδιαφέρουσα απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας. Νομίζω θα τη γνωρίζουν οι σχετικοί. Το 2014 το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε την ιδιωτικοποίηση της ΕΥΔΑΠ ως αντισυνταγματική. Και είτε το Συμβούλιο της Επικρατείας: «Η κατ' ουσίαν μετατροπή της δημόσιας επιχείρησης σε ιδιωτική καθιστά αβέβαιη τη συνέχεια της εκ μέρους της παροχής προσιτών υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και δη υψηλής ποιότητας, η οποία δεν εξασφαλίζεται πλήρως με την κρατική εποπτεία». Με τις σκέψεις αυτές, λοιπόν, το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε τη μεταβίβαση στο ΤΑΠΕΔ και των τελευταίων μετοχών της ΕΥΔΑΠ που είχε στην κυριότητά του το ελληνικό Δημόσιο.

Υπάρχει και μία πολύ ενδιαφέρουσα τοποθέτηση του καθηγητή και Αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας κ. Παραρά, ο οποίος λέει: «Ρίξτε μία ματιά και στο άρθρο 106 παράγραφος 3 του Συντάγματος». Εκεί το άρθρο 106 λέει ότι οι ιδιωτικές επιχειρήσεις που έχουν ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο δύναται να κρατικοποιηθούν. Και λέει ο κ. Παραράς: «Εξ αντιδιαστολής συνάγεται ότι εφόσον οι προσφερόμενες υπηρεσίες εξακολουθούν να είναι απολύτως αναγκαίες για την επιβίωση του κοινωνικού συνόλου και εφόσον το κράτος ανέκαθεν προσφέρει τέτοιες υπηρεσίες, δεν είναι δυνατόν η κρατική αυτή επιχείρηση να ιδιωτικοποιηθεί. Η απόλαυση ενός σπουδαίου δικαιώματος του ανθρώπου δεν μπορεί να εξαρτάται από ιδιωτική επιχείρηση». Παρεμπιπτόντως να πω και στον κύριο Εισηγητή της Πλειοψηφίας ότι στον ΑΔΜΗΕ, επί ΣΥΡΙΖΑ, αν δεν κάνω λάθος, διατηρήσαμε το 51% στο Δημόσιο. Άρα, δεν θέλω να μας προσάπτεστε αντιφάσεις οι οποίες δεν υπάρχουν.

Από όσα είπα δύο πράγματα ήθελα να αναδειχθούν: Το πρώτο είναι ότι οι προτάσεις μας έχουν εξαιρετικά άμεσες πρακτικές συνέπειες για την καθημερινότητα των πολιτών. Δεν είναι δηλαδή ένας συνταγματικός πληθωρισμός, μία ρητορεία. Και το δεύτερο είναι ότι δεν έχουν σκοπό να αποτυπώσουν πολιτικές επιλογές του ΣΥΡΙΖΑ, κατά την έννοια της συγκυριακής κομματικής επιδίωξης, αλλά αντιθέτως εναρμονίζονται απόλυτα με τις υφιστάμενες κατευθύνσεις του Συντάγματος, απλώς τις θωρακίζουν αποτελεσματικότερα και επικαιροποιούν το περιεχόμενό τους.

**B.5. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Γεωργίου Κώτσηρα επί της τρίτης
θεματικής ενότητας**

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, απαιτείται μια βαθιά συνταγματική αναδιάταξη, που δεν θα έχει χαρακτήρα συντήρησης των υφιστάμενων δομών, αλλά ριζικό και καινοτόμο.

Βασική σκέψη της Νέας Δημοκρατίας στα πλαίσια της Αναθεωρητικής Διαδικασίας του Συντάγματος αποτελεί η θεσμική θωράκιση του πολιτεύματος μας, η κοινοβουλευτική σταθερότητα και η δημιουργία ενός σύγχρονου μοντέλου αποτελεσματικής δημοκρατίας. Επομένως, η αναμόρφωση και ο εκσυγχρονισμός του καταστατικού χάρτη της χώρας οφείλουμε να γίνει με γνώμονα την διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος. Κάθε διάταξη, που προτείνεται, λοιπόν, προς αναθεώρηση πρέπει να κινείται προς αυτήν την κατεύθυνση.

Σε ό, τι αφορά στην πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για τροποποίηση των άρθρων 37 παρ. 2 & 3 σε συνδυασμό με την τροποποίηση του άρθρου 84 παρ.2 και του άρθρου 38 παρ.1., ευθύς εξ αρχής, οφείλω να πω ότι μου δημιουργείται η εντύπωση πως οι συγκεκριμένες τροποποιήσεις που προτάθηκαν από τον ΣΥΡΙΖΑ, μακράν του να λύνουν προβλήματα, απλώς ικανοποιούν την διάθεση περιπλοκής των πολιτικών εξελίξεων, αντί να τις διευκολύνουν.

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του ΣΥΡΙΖΑ, που συνοδεύει την πρότασή του για την αναθεώρηση του Συντάγματος, η τροποποίηση του άρθρου 37 παρ. 2, προκειμένου να ορισθεί ότι ο πρωθυπουργός απαιτείται να έχει την βουλευτική ιδιότητα *«λαμβάνει υπ' όψη της την πολιτική εμπειρία που αντλήσαμε από τα χρόνια της κρίσης, ώστε να μην επαναληφθούν έκτακτες πολιτικές καταστάσεις με διορισμούς Πρωθυπουργών που δεν έχουν περάσει από την βάσανο της λαϊκής ψήφου»*.

Κατ' αρχάς πρέπει να τονιστεί ότι έκτακτη πολιτική κατάσταση δεν είναι η εφαρμογή μιας συνταγματικής διάταξης, η οποία προβλέπει συγκεκριμένη κοινοβουλευτική διαδικασία και, επομένως, διαδικασία στηριζόμενη στην δημοκρατική αρχή της λαϊκής αντιπροσώπευσης, αλλά τα γεγονότα που οδηγούν στην εφαρμογή της.

Κατά δεύτερο λόγο, έχει απλοϊκή χροιά η άποψη του ΣΥΡΙΖΑ ότι, ο μη έχων την ιδιότητα του βουλευτή πρωθυπουργός, *δεν έχει περάσει από την βάσανο της λαϊκής ψήφου*. Είναι πράγματι απορίας άξιο πως, οι βουλευτές, που θεωρούνται και ορθώς, ότι αντιπροσωπεύουν τον λαό και εκφράζουν την βούλησή του, όταν ψηφίζουν νόμους ή όταν αναθεωρούν τον Καταστατικό Χάρτη της χώρας, δεν θεωρούνται, κατά τον ΣΥΡΙΖΑ, ότι αντιπροσωπεύουν τον λαό όταν παρέχουν την εμπιστοσύνη τους σε κυβέρνηση με εξωκοινοβουλευτικό πρωθυπουργό, στις περιπτώσεις που αυτό προβλέπεται από το Σύνταγμα, και προσδίδουν σ' αυτόν, με την ψήφο τους, την απαιτούμενη λαϊκή νομιμοποίηση.

Η άποψη αυτή παραβλέπει την σημαντικότερη ίσως παράμετρο που, όμως πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψη προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα *«κοινοβουλευτικός ή και μη κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός»*: Σκοπός της συνταγματικής ρύθμισης δεν είναι (και δεν πρέπει να είναι) αποκλειστικά η βουλευτική ιδιότητα του εντολοδόχου πρωθυπουργού, αλλά η διασφάλιση της αρχής της δεδηλωμένης. Σκοπός της συνταγματικής πρόνοιας δεν μπορεί να είναι ο αποκλεισμός όσων δεν διαθέτουν την βουλευτική ιδιότητα, αλλά η επιβεβαίωση της εμπιστοσύνης της Βουλής προς το πρόσωπό του πρωθυπουργού και η απορρέουσα από αυτήν δημοκρατική νομιμοποίησή του. Προς την άποψη αυτή συγκλίνει η πλειοψηφία των συνταγματολόγων (Τσάτσος, Βενιζέλος, Χρυσόγονος, Τσακυράκης, Βλαχόπουλος).

Η χώρα μας γνώρισε μέχρι σήμερα δύο εξωκοινοβουλευτικούς (μη υπηρεσιακούς) πρωθυπουργούς: Τον Ξενοφάντα Ζολώτα (1989-1990) και τον Λουκά Παπαδήμο (2011-2012).

Η ανάδειξή τους ως πρωθυπουργών δεν αμφισβητήθηκε και ουδείς μπορεί να ισχυρισθεί, εφ' όσον είναι ειλικρινής, ότι η άσκηση των καθηκόντων τους προκάλεσε ζητήματα ή προβληματισμούς που οφείλονταν στην εξωκοινοβουλευτική τους ιδιότητα. Αντιθέτως, η πολιτική ιστορία του τόπου μας μάλλον θετικά σχόλια και αναφορές έχει για την πρωθυπουργική τους θητεία και, σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα από τυχόν διαφωνίες πολιτικού περιεχομένου, ουδείς έχει ισχυρισθεί ότι δεν άσκησαν τα καθήκοντά τους κατά τρόπο συνταγματικώς άψογο.

Συνεπώς, είναι προφανές ότι ουδείς λόγος υφίσταται για την αναθεώρηση του άρθρου 37 παρ. 2, πολλώ μάλλον καθ' όσον η τυχόν καθιέρωση υποχρεωτικής βουλευτικής ιδιότητας για τον πρωθυπουργό, θα μπορούσε, υπό ορισμένες συνθήκες πολιτικού αδιεξόδου, να δυσχεράνει την εξεύρεση λύσης, να παρατείνει την πολιτική αβεβαιότητα και να οδηγήσει αναγκαστικά σε εκλογές, που υπό τις δεδομένες περιστάσεις (π.χ. εξωτερικοί κίνδυνοι, έκτακτα γεγονότα χρήζοντα άμεσης κυβερνητικής παρέμβασης κλπ.) να μην είναι η καλύτερη λύση.

Αντιθέτως, είναι λυπηρό ότι η παρελθούσα κοινοβουλευτική πλειοψηφία, στην προτεινόμενη Βουλή, αρνήθηκε να ψηφίσει την προταθείσα από τη Νέα Δημοκρατία τροποποίηση της παρ. 3 του ίδιου άρθρου, έτσι ώστε σε περίπτωση αποτυχίας των διερευνητικών εντολών, τις εκλογές να διενεργεί υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον Πρόεδρο του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, προκειμένου να αποφύγουμε ενδεχόμενες μεθοδεύσεις και μικροκομματικές σκοπιμότητες στην επιλογή του προσώπου.

Τέλος, θεωρώ προβληματική, ως εμπεριέχουσα πιθανούς κινδύνους, που επίσης αφορούν στην σταθερότητα του κοινοβουλευτικού βίου, την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για την τροποποίηση του άρθρου 37 παρ. 1 σε συνδυασμό με την τροποποίηση του άρθρου 84 παρ. 2 εδ. α' και την καθιέρωση της λεγόμενης εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας, σύμφωνα με την οποία η πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης θα πρέπει υποχρεωτικά να συνοδεύεται και από πρόταση για διορισμό νέου πρωθυπουργού. Τυχόν υιοθέτηση αυτής της πρότασης θα σημαίνει ότι δεν θα εφαρμόζονται οι παράγραφοι 2,3 και 4 του άρθρου 37 (διερευνητικές εντολές υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας), γεγονός που από μόνο του αποδυναμώνει, έτι περαιτέρω, τον ήδη έχοντα περιορισμένες εξουσίες Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Πέραν αυτού, άποψή μου είναι ότι επιχειρείται να συνδεθούν και να συνδυασθούν δύο διαφορετικά ζητήματα. Η πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης έχει την έννοια της αποδοκιμασίας της για την γενικότερη πολιτική της ή για συγκεκριμένες πολιτικές της. Βάσει ποίας λογικής και ποίας ερμηνείας της δημοκρατικής αρχής της πλειοψηφίας η τυχόν αποδοκιμασία της κυβέρνησης μπορεί να οδηγήσει στην μεταφορά της πρωτοβουλίας για τον σχηματισμό κυβέρνησης, που θα ζητήσει την εμπιστοσύνη της Βουλής, στην αντιπολίτευση, με την παράκαμψη της δυνατότητας της κοινοβουλευτικής ομάδας της πλειοψηφίας να προτείνει πρωθυπουργό, που θα λάβει την διερευνητική εντολή σχηματισμού κυβερνήσεως;

Τελικά φρονώ ότι η πρόταση αυτή, μάλλον στην πρόκληση πολιτικής αβεβαιότητας θα οδηγήει, παρά στην επίλυση του ζητήματος που, ούτως ή άλλως, απορρέει από την τυχόν αποδοχή της πρότασης δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης. Και μάλιστα νομίζω ότι τυχόν υιοθέτηση αυτής της πρότασης θα καταλήξει τελικά, στην πράξη, να υποβάλλεται πρόταση δυσπιστίας, όχι διότι υπάρχουν πραγματικοί λόγοι σε βάρος της κυβέρνησης, αλλά διότι, για λόγους δικούς του, ακόμη και για λόγους εντυπώσεων, ένα κόμμα της αντιπολίτευσης επιθυμεί να στηρίξει ένα τρίτο πρόσωπο ή, ακόμη, με την υποστήριξη

αυτού του τρίτου προσώπου να θέλει να δημιουργήσει καταστάσεις ανισορροπίας και αμφισβήτησης στο κυβερνητικό κόμμα.

Είναι δεδομένο ότι καμία Κυβέρνηση δε μπορεί να σταθεί χωρίς τη στήριξη της Βουλής. Ακόμη και στο γερμανικό μοντέλο, όπου υπάρχει μια παράλληλη διαδικασία, υπάρχουν αρκετές εξασφαλιστικές, άλλης φύσεως, νομοθετικές διαδικασίες για να μπορέσει να υπάρξει μια στοιχειώδης πολιτική σταθερότητα.

Άρθρο 68 παρ.2

Η αναθεώρηση του άρθρου 68 παρ. 2 προτείνει το δικαίωμα των κοινοβουλευτικών μειοψηφιών να μπορούν να ζητούν εξεταστική των πραγμάτων επιτροπή:

«Η Βουλή συνιστά από τα μέλη της εξεταστικές επιτροπές, με απόφαση της που λαμβάνεται με απόλυτη πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των βουλευτών, ύστερα από πρόταση του ενός πέμπτου του όλου αριθμού των βουλευτών. Εντός της ίδιας κοινοβουλευτικής περιόδου μπορεί να συσταθούν ύστερα από πρόταση τουλάχιστον δέκα (10) βουλευτών, έως δύο (2) εξεταστικές επιτροπές, εφ' όσον η σχετική πρόταση υπερψηφιστεί από τα δύο πέμπτα του όλου αριθμού των βουλευτών.

Τα σχετικά με τη συγκρότηση και τη λειτουργία των επιτροπών αυτών καθορίζονται από τον κανονισμό της Βουλής.»

Η πρότασή μας για αναθεώρηση του άρθρου 68 παρ.2 έρχεται να διευκολύνει, κυρίως, την κοινοβουλευτική μειοψηφία και να ενισχύσει τα δικαιώματά της και το ελεγκτικό της έργο, καθώς προτείνεται η Βουλή να συνιστά δύο ανά περίοδο εξεταστικές επιτροπές, εφόσον η σχετική πρόταση υπερψηφιστεί από τα 2/5 του συνόλου των Βουλευτών. Η συγκεκριμένη τροπολογία καθιστά σαφώς ευκολότερη τη λειτουργία ενός σημαντικού μηχανισμού του κοινοβουλευτικού ελέγχου.

Η εξεταστική επιτροπή παύει να είναι προνόμιο μόνο για την πλειοψηφία, θα είναι και για την μειοψηφία. Η συγκεκριμένη τροπολογία αποτελεί μεγάλη καινοτομία, την οποία κανένα κόμμα ως τώρα δεν είχε τολμήσει να προτείνει και η οποία προάγει την πολυφωνία και ενδυναμώνει τη μειοψηφία. Όσο για το ποιες εξεταστικές επιτροπές θα προτείνει η πλειοψηφία ή η αντιπολίτευση, αυτό θα το κρίνουν τα κόμματα της εκάστοτε κοινοβουλευτικής θητείας.

Η στήριξη των δικαιωμάτων της μειοψηφίας είναι στοιχειώδεις δημοκρατικό χρέος, παράγοντας εξασφάλισης της ομαλής λειτουργίας του κοινοβουλευτικού βίου, ο οποίος πρέπει να ενισχυθεί και να τονωθεί.

Κλείνοντας, θέλω να τονίσω την αναγκαιότητα για έναν ολοκληρωμένο και γόνιμο διάλογο κατά τη διάρκεια της Συνταγματικής Αναθεώρησης με σεβασμό στην ουσία της διαδικασίας. Παρά το περιορισμένο βεληνεκές της συγκεκριμένης αναθεωρητικής διαδικασίας, το αποτέλεσμα των διεργασιών της Επιτροπής αυτής θα αναμορφώσει εκ νέου τον καταστατικό χάρτη της χώρας και θα διευκολύνει τις πολιτικές εξελίξεις.

**Β.6. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Δημητρίου Τζανακόπουλου επί της
τρίτης θεματικής ενότητας**

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές, χθες έγινε μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και σε βάθος συζήτηση σε ό,τι αφορά τα κοινωνικά δικαιώματα και τον ρόλο που παίζουν τόσο στο Σύνταγμα όσο και στην πραγματική ζωή. Θέλω λοιπόν να ξεκινήσω από μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα παρατήρηση την οποία έκανε χθες ο κ. Στυλιανίδης, ο Πρόεδρος της Επιτροπής.

Σύμφωνα με την παρατήρηση αυτή οι προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ γίνονται από τη σκοπιά του δικαίου της ανάγκης, δηλαδή με τα μάτια στραμμένα στη στιγμή της εξαίρεσης και όχι από τη σκοπιά της κανονικότητας όπως οι προτάσεις της ΝΔ.

Πράγματι, έχει δίκιο ο κ. Στυλιανίδης: η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ τόσο σε ό,τι αφορά τα κοινωνικά δικαιώματα όσο και σε ό,τι αφορά την αρχιτεκτονική του πολιτεύματος, έχει τη ματιά της στραμμένη στη στιγμή της εξαίρεσης. Και είναι ακριβώς για αυτόν τον λόγο που στις προτεινόμενες ρυθμίσεις για τα κοινωνικά δικαιώματα γίνεται τόσο αυστηρή και εξαντλητική.

Η θέση του κ. Στυλιανίδη από την άλλη μεριά, η οποία εδράζεται σε ένα καθόλα σεβαστό νομικό πραγματισμό, θέλει το Σύνταγμα να είναι ελαστικότερο στις ρυθμίσεις του. Διότι, αν το Σύνταγμα είναι δύσκαμπτο, αν είναι υπερβολικά αυστηρό αν είναι εξαιρετικά δύσκολα παρακάμψιμο μέσω της νομικής-δικαστικής ερμηνείας, τότε θα παρακαμφθεί στην πράξη και θα οδηγηθεί σε εκφυλισμό, καθώς τα ίδια πράγματα θα αναγκάσουν τις κυβερνήσεις να αποστούν από τις αυστηρές συνταγματικές προβλέψεις.

Η γνώμη μου είναι ότι αυτή η νομική θεώρηση εγείρει μεγάλα πολιτικά και θεωρητικά ερωτήματα που δεν είναι της παρούσης.

Θέλω να προσπαθήσω να εξηγήσω τη ματιά από την οποία βλέπει η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ το Σύνταγμα. Σύμφωνα με την δική μας θεώρηση το Σύνταγμα δεν είναι απλώς ο νόμος του κανόνα, ο νόμος της κανονικότητας, αλλά είναι κυρίως ο νόμος που ορίου.

Δηλαδή, ο νόμος εκείνος που τη στιγμή της εξαίρεσης διασφαλίζει ένα όριο απέναντι στην κυβερνητική ή άλλη αυθαιρεσία. Αυτό δεν σημαίνει ότι υιοθετούμε μία στάση νομικά αφελή. Καταλαβαίνουμε βεβαίως, ότι δεν υπάρχει απευθείας πρόσβαση κανενός στον κανόνα. Ο κανόνας πάντοτε ερμηνεύεται. Δεν γίνεται να αποκτήσει κανείς απευθείας σχέση με τον κανόνα, με το νόημά του ή με την ουσία του. Ωστόσο, υπάρχουν όρια τα οποία μπορούν να τεθούν σε αυτήν τη διαδικασία της ερμηνείας, έτσι ώστε να περιοριστεί το radius της ερμηνείας.

Θα εξηγήσω λοιπόν, γιατί έχουμε αυτήν τη ματιά και γιατί το Σύνταγμα ακόμα στην Ευρώπη μπορεί να παίζει το ρόλο του ορίου. Αν κάνουμε μία μικρή αναδρομή στην ιστορία των προγραμμάτων διάσωσης, θα βρούμε δύο περιπτώσεις τέτοιων προγραμμάτων: το ένα παράδειγμα στα τέλη του 19ου αιώνα και το δεύτερο παράδειγμα στις αρχές του 20ου αιώνα. Το πρώτο, το ξέρετε όλοι. Είναι η Ελλάδα το 1898 η οποία χρεοκόπησε και ανέλαβε τη διάσωσή της η Διεθνής Οικονομική Επιτροπή, η οποία μάλιστα βρισκόταν στη χώρα μέχρι και το 1978.

Το δεύτερο παράδειγμα παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον. Είναι η περίπτωση της Αυστρίας το 1922, όπου αποφασίστηκε ένα πρόγραμμα διάσωσης και το ρόλο της σημερινής τρόικας, είχε αναλάβει η Κοινωνία των Εθνών. Ποιο ήταν το πρόβλημα της Κοινωνίας των Εθνών στο πρόγραμμα διάσωσης της Αυστρίας η οποία μάλιστα, είχε διασώσει στο παρελθόν και πολλά άλλα κράτη κυρίως όμως, αποικίες;

Το πρόβλημα της Κοινωνίας των Εθνών τότε ήταν πώς θα δικαιολογήσει την επιβολή συγκεκριμένων πολιτικών, τα λεγόμενα conditionalities. Είναι οι προπάτορες των μνημονίων και της πρακτικής την οποία υιοθέτησε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο από το 1962 και μετά και του οποίου την τεχνογνωσία εμείς δανειστήκαμε ως Ευρώπη το 2010, για να διασωθεί η Ελλάδα και άλλες χώρες. Η Κοινωνία των Εθνών όμως αντιμετώπιζε ένα σοβαρό πρόβλημα ως προς τη διάσωση της Αυστρίας.

Το πρόβλημα ήταν ότι δεν μπορούσε να δικαιολογήσει την επιβολή πολιτικών κόντρα στη βούληση της κυβέρνησης της και άρα του λαού της σε μία χώρα του «πολιτισμένου κόσμου» μια χώρα δηλαδή που δεν ήταν αποικία. Αυτό δημιούργησε μία τεράστια συζήτηση τότε για το πώς είναι δυνατόν να ασκούμε αποικιοκρατικές πολιτικές σε μία χώρα της Ευρώπης. Επομένως, ήταν αναγκασμένη η Κοινωνία των Εθνών να τηρεί στοιχειωδώς κάποια πολιτικά και νομικά προσχήματα.

Ισχυρίζομαι ότι το ίδιο ακριβώς συνέβη και στην Ελλάδα, αλλά και στην Πορτογαλία και στην Ιρλανδία, κατά την περίοδο των προγραμμάτων διάσωσης από το 2010 και μετά. Δηλαδή, ενώ στην πραγματικότητα η τρόικα, οι θεσμοί, ζητούσαν απίστευτα πράγματα -απ' όλες τις κυβερνήσεις, δεν μιλώ μόνο για την Κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ- φαινόταν να διατηρούν ένα ελάχιστο πρόσχημα στην περίπτωση που οι απαιτήσεις τους έρχονταν σε απευθείας σύγκρουση με το Σύνταγμα ή, κυρίως, όταν αυτή η σύγκρουση αποτυπωνόταν σε συγκεκριμένη δικαστική απόφαση.

Αυτό συγκροτούσε ένα όριο της δυνατότητάς τους να επιβάλουν συγκεκριμένες πολιτικές, ακόμα και σε κυβερνήσεις οι οποίες ήταν έτοιμες να υποχωρήσουν. Έτσι, λοιπόν, τηρήθηκαν κάποια προσχήματα από τη μεριά των θεσμών. Άρα λοιπόν ναι, το Σύνταγμα μπορεί να παίξει το ρόλο του ορίου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είμαστε νομικά αφελείς και νομίζουμε ότι το Σύνταγμα μπορεί από μόνο του, χωρίς τον πολιτικό και τον κοινωνικό συσχετισμό, να εγγυηθεί την ευημερία, να εγγυηθεί θετικές εξελίξεις για τις κοινωνίες και τους εργαζόμενους. Αυτή είναι η βασική μάτια, αυτή είναι η βασική σκοπιά από την οποία εκκινεί η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, δηλαδή η σκοπιά της εξαίρεσης.

Να δώσω κι ένα παράδειγμα σε σχέση με αυτό. Ένα παράδειγμα που σχετίζεται με τη μονομερή προσφυγή στη διαιτησία. Ενώ η μονομερής προσφυγή στη διαιτησία ήταν κόκκινο πανί για τους θεσμούς, ήταν κόκκινο πανί για το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ήταν κόκκινο πανί και για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τη στιγμή που το Συμβούλιο της Επικρατείας αποφάσισε ότι η μονομερής προσφυγή στη διαιτησία προστατεύεται από το ελληνικό Σύνταγμα, δεν υπήρχε πλέον κανένα επιχείρημα από τη μεριά τους για να ζητήσουν την κατάργησή της. Άρα λοιπόν ακριβώς αυτό εννοώ με την έννοια του ρόλου του Συντάγματος ως ορίου τη στιγμή της εξαίρεσης.

Η λογική της πρότασης του ΣΥΡΙΖΑ είναι ενιαία και νομίζω ότι δεν είναι εύκολο να συζητηθεί στη βάση της κατανομής των άρθρων έτσι όπως έχει γίνει για την οικονομία της κοινοβουλευτικής συζήτησης και τη λειτουργία της Επιτροπής. Η αρχιτεκτονική του πολιτεύματος, έτσι όπως προσδιορίζεται από την πρόταση της δικής μας Κοινοβουλευτικής Ομάδας έχει ακριβώς τα μάτια της στραμμένα στη στιγμή της εξαίρεσης. Εδράζεται στην πεποίθηση ότι πλέον έχουν αναδυθεί σε παγκόσμιο επίπεδο, εδώ και αρκετά χρόνια, δυνάμεις και κέντρα εξουσίας, τα οποία επιβάλλουν πολιτικές οι οποίες, ακόμα κι αν δεν έχουν τη λαϊκή νομιμοποίηση, ακόμα κι αν βρίσκονται σε απόλυτη σύγκρουση με τη λαϊκή βούληση, πάντως επιβάλλονται. Επομένως, εμείς οφείλουμε να δημιουργήσουμε τους όρους εκείνους ενίσχυσης της Κυβέρνησης, έτσι ώστε να μπορεί να αντιπαρατίθεται, να μπορεί να έχει περισσότερες άμυνες απέναντι σε αυτού του τύπου τους καθημερινούς πολιτικούς εξαναγκασμούς.

Το παράδειγμα της πειθάρχησης που ασκούν οι αγορές απέναντι σε κυβερνήσεις –δίχως να συμπεριλαμβάνουμε καν στη συζήτηση τα μνημόνια- είναι πάρα πολύ διαφωτιστικό. Διότι οι διεθνείς αγορές χρήματος αυτό το οποίο κάνουν είναι ότι τιμολογούν τον κίνδυνο. Αυτό σημαίνει ότι το επιτόκιο που δίνουν σε ένα ομόλογο δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μαθηματική έκφραση του πιστωτικού κινδύνου και του πολιτικού κινδύνου. Επομένως, εξαναγκάζουν κυβερνήσεις να υλοποιούν πολιτικές υπό τον εκβιασμό του ότι αν δεν υλοποιήσουν αυτές τις πολιτικές τις οποίες οι αγορές εγκρίνουν, τότε αυτό θα οδηγήσει σε αύξηση των επιτοκίων.

Άρα, λοιπόν, έχουμε εδώ μία τεχνολογία εξουσίας και πειθάρχησης κυβερνήσεων, οι οποίες μπορούν να οδηγηθούν ακόμα και σε παραιτήσεις μέσω αυτής της διαδικασίας και τέτοιες έχουν γίνει αρκετές φορές όλα αυτά τα τελευταία χρόνια, την περίοδο της κρίσης. Και ακριβώς επειδή η κρίση δεν έχει απολύτως ξεπεραστεί, αλλά αντιθέτως βρισκόμαστε ενώπιον μιας πιθανότητας και ενός ενδεχομένου μιας νέας ύφεσης –εννοώ παγκόσμιας ύφεσης, παγκόσμιας κρίσης-, καλό είναι να μην θεωρούμε ότι όλα αυτά είναι περασμένα ξεχασμένα και ότι ανήκουν σε μία άλλη περίοδο, την οποία μπορούμε να την αφήσουμε πίσω μας χωρίς να έχουμε εξασφαλίσει τους όρους αντιμετώπισης νέων πιθανών κινδύνων.

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ λέει ότι απέναντι σε αυτές τις τεχνολογίες εξουσίας οι οποίες αναδύονται στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, οφείλουμε να ενισχύσουμε τους θεσμούς εκείνους οι οποίοι έχουν άμεση σύνδεση με τη λαϊκή κυριαρχία και επί της ουσίας μπορούν να εκφράζουν άμεσα και ευθέως τη λαϊκή βούληση.

Αρά, πρώτα απ' όλα λέμε ενίσχυση της κυβέρνησης μέσω της εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας, η οποία, όμως, δεν μπορεί να γίνει κατανοητή κατά κανέναν τρόπο από μόνη της. Αντιθέτως, απαιτεί έναν εξισορροπητικό μηχανισμό. Και αυτός ο εξισορροπητικός μηχανισμός δεν είναι αυτό που η φιλελεύθερη θεωρία ονομάζει «θεσμικά αντίβαρα». Ως θεσμικά αντίβαρα νοούνται επί παραδείγματι οι ανεξάρτητες αρχές, οι οποίες υποτίθεται προστατεύουν από την κυβερνητική αυθαιρεσία. Για το ΣΥΡΙΖΑ το αντίβαρο οφείλει να είναι εσωτερικό στον κοινοβουλευτισμό. Είναι, δηλαδή, η απλή αναλογική. Φτιάχνουμε την απλή αναλογική, δημιουργούμε όρους αυθεντικής έκφρασης της λαϊκής βούλησης και η απλή αναλογική εξισορροπεί και εξισορροπείται μέσω της εποικοδομητικής πρότασης δυσπιστίας.

Άρα, προτείνουμε εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας και απλή αναλογική, επειδή αντιλαμβανόμαστε ότι η απλή αναλογική, ενδεχόμενα, μπορεί να δημιουργήσει όρους κυβερνητικής αστάθειας.

Εδώ δεν συμερίζομαι την άποψη του Κομμουνιστικού Κόμματος, διότι βεβαίως οφείλουμε από τη μια πλευρά να μην υψώνουμε σινικά τείχη μεταξύ Κοινοβουλίου και κοινωνικών εκφράσεων ή κοινωνικών εξελίξεων ή κοινωνικών κινημάτων, από την άλλη μεριά, όμως, πρέπει να δημιουργούμε και τους όρους μιας στοιχειώδους κυβερνητικής σταθερότητας, αρκεί αυτή να εξισορροπείται από δημοκρατικά μέτρα, όπως ακριβώς είναι η απλή αναλογική.

Αυτή, λοιπόν, είναι η βασική ιδέα η οποία καθοδηγεί την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ. Άρα, απλή αναλογική και εποικοδομητική ψήφος δυσπιστίας δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές από μόνες τους. Πρέπει να ιδωθούν σε μία ενιαία ενότητα.

Το δεύτερο σκέλος της πρότασης σχετίζεται με την ανάγκη ο Πρωθυπουργός να είναι μέλος του Κοινοβουλίου.

Επειδή πολλά ακούστηκαν για αυτήν την πρόταση, στη μήτρα του κοινοβουλευτισμού, στο Ηνωμένο Βασίλειο ο Πρωθυπουργός, και όχι μόνο ο Πρωθυπουργός, αλλά και όλοι οι Υπουργοί, δεν επιτρέπεται να μην είναι μέλη του Κοινοβουλίου.

Αυτό συμβαίνει ακριβώς διότι ο Πρωθυπουργός, εξαιτίας και των ειδικών εξουσιών που του αποδίδει το βρετανικό Σύνταγμα -διότι υπάρχει τέτοιο, παρά το γεγονός ότι δεν είναι γραμμένο με την έννοια του κώδικα που γνωρίζει η ηπειρωτική Ευρώπη- θα πρέπει να είναι πρόσωπο στο οποίο να λειτουργεί η βασική λογική της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας.

Η βασική λογική της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας είναι το πολιτικό κόστος και η πολιτική ευθύνη. Δεν μπορεί ο Πρωθυπουργός να είναι πρόσωπο το οποίο δεν μπαίνει στη λογική της πολιτικής ευθύνης, διότι τότε θα πρέπει να αναρωτηθούμε πάλι τι θα συμβεί τη στιγμή της εξαίρεσης. Οι αρχηγοί των μεγάλων κομμάτων θα κάνουν πίσω για να μην πάρουν το πολιτικό κόστος μιας συγκεκριμένης απόφασης -μπορούμε να θυμηθούμε τη στιγμή που δεύτερου μνημονίου- να αποδώσουν αυτήν την πολιτική ευθύνη σε ένα μη πολιτικό πρόσωπο και έτσι να παρακαμφθεί όλη η καθοδηγητική αρχή της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, δηλαδή ακριβώς η έννοια της πολιτικής ευθύνης και του πολιτικού κόστους.

Έγιναν αυτά στη χώρα. Και δεν έγιναν μόνο σε αυτήν τη χώρα, έγιναν και στην Ιταλία με Πρωθυπουργό τον Μόντι. Όταν, δηλαδή, το πολιτικό σύστημα και τα πολιτικά κόμματα που κυβερνούσαν, δεν θέλησαν ή δεν μπορούσαν να αναλάβουν το πολιτικό κόστος συγκεκριμένων πολιτικών αποφάσεων, επέλεξαν τον τραπεζίτη, ο οποίος έκανε τη «βρώμικη δουλειά» και στη συνέχεια «ούτε γάτα ούτε ζημιά».

Εμείς, λοιπόν, λέμε ότι αυτό δεν μπορεί να συνεχιστεί και ότι το Σύνταγμα πρέπει να έχει πρόνοιες, έτσι ώστε την πολιτική ευθύνη να την έχουν πολιτικά πρόσωπα, τα οποία θα πρέπει να την αναζητούν στο επίπεδο της λαϊκής βούλησης.

Αρα, έχουμε μία ενιαία πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ που εστιάζει ακριβώς στη στιγμή της εξαίρεσης και με την έννοια του πολιτικού και του νομικού ορίου, απέναντι σε κινήσεις είτε εξωθεσμικές, είτε διεθνείς, είτε τακτικές του εσωτερικού πολιτικού συστήματος, οι οποίες πάντοτε επιχειρούν να παρακάμψουν τη λαϊκή βούληση.

Θέλω να κλείσω, λέγοντας ότι ως προς την πρόταση για τις εξεταστικές επιτροπές από τη μεριά της μειοψηφίας εμείς είμαστε απολύτως σύμφωνοι. Δεν θεωρώ, όμως, -και αυτό νομίζω ότι, επίσης, είναι κρίσιμο- πως πρέπει αυτό το Κοινοβούλιο και αυτή η Επιτροπή να παραμένει σε αυτού του τύπου τις δευτερεύουσες τροποποιήσεις. Αντιθέτως, σας καλώ να σκεφτείτε πολύ σοβαρά τις προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ σε ό,τι αφορά το σύνολο της αρχιτεκτονικής, διότι είναι μία πρόταση η οποία δεν γίνεται στο επίπεδο της μικροκομματικής πολιτικής σκοπιμότητας, δεν γίνεται στο επίπεδο των στρατηγημάτων, αλλά, αντιθέτως, αφορούν μία εμπειρία της κρίσης, η οποία μπορεί να καθοδηγήσει την Ελληνική Δημοκρατία από τώρα και στο εξής. Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη τα μαύρα χρόνια των εξωτερικών επιβολών, οι προτάσεις μας μπορούν να θωρακίσουν την Ελληνική Δημοκρατία από τέτοιου τύπου επιβολές στο μέτρο του εφικτού σε μία παγκοσμιοποιημένη οικονομία και σε ένα τέτοιο διεθνές περιβάλλον.

Νομίζω, λοιπόν, ότι αξίζει τον κόπο να συζητήσουμε βαθύτερα. Και δεν συμμερίζομαι την άποψη που εκφράζει διαρκώς από την πρώτη Επιτροπή ο κ. Λοβέρδος, ότι εδώ έχουμε να κάνουμε με μία σημειακή αναθεώρηση. Το αντίθετο ισχύει. Έχουμε να κάνουμε με μία αναθεώρηση η οποία και πολιτικό στίγμα έχει και πολιτική αιχμή έχει και νομική αιχμή έχει.

Με αυτή την έννοια, η ευθύνη για το αν θα προχωρήσει ή δεν θα προχωρήσει, δεν έχει να κάνει με την πρόταση αυτή καθαυτή, αλλά με την πολιτική βούληση των κομμάτων. Έχει να κάνει, δηλαδή, με το αν τα πολιτικά κόμματα αντιλαμβάνονται την αναγκαιότητα για μία τέτοια συνταγματική αναθεώρηση ή αν θεωρούν ότι το βασικό ζήτημα που πρέπει να συζητά το ελληνικό Κοινοβούλιο, είναι το εάν και κατά πόσον θα αναθεωρηθεί ή δεν θα αναθεωρηθεί το άρθρο 16 για να υπάρξουν ιδιωτικά πανεπιστήμια και να κερδίσουν κάποιοι, οι οποίοι καμία διάθεση δεν έχουν να επενδύσουν στην εκπαίδευση. Μάλιστα, συμβαίνει το αντίθετο. Στην πραγματικότητα θέλουν να πάρουν τη σφραγίδα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης για κάποια ιδιωτικά κολέγια, τα οποία φυτρώνουν σαν τα μανιτάρια και εδώ αλλά και στην υπόλοιπη Ευρώπη.

B.7. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Πλειοψηφίας, κυρίας Ζωής (Ζέττας) Μακρή επί της τέταρτης θεματικής ενότητας

Το Σύνταγμα, στο θεμέλιο άρθρο του και παράγραφο (άρθρο 1, παρ. 1), καθιερώνει την Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, ως το πολίτευμα της χώρας μας. Τόσο από την ετυμολογική ανάλυση του χαρακτήρα του δεύτερου επιθετικού προσδιορισμού του πολιτεύματός μας - «Κοινοβουλευτική» - όσο και από τις λειτουργικές διαδικασίες του Κοινοβουλίου που περιγράφονται συνταγματικά στο άρθρο 51, παρ. 2, συνάγεται ευθέως η πρόνοια της αντιπροσωπευτικότητας του συστήματος διακυβέρνησης.

Άλλωστε, η φιλελεύθερη δημοκρατία, ως συνταγματικά κατοχυρωμένη οργανωτική βάση του πολιτεύματος και ως τρόπος οργάνωσης της κρατικής εξουσίας τέθηκε εν μέσω του Διαφωτισμού, πρώτα με την Αμερικανική και στη συνέχεια με τη Γαλλική Επανάσταση.

Αυτός ο τύπος της δημοκρατίας έθεσε τα θεμέλια διακυβέρνησης από πολιτικούς αντιπροσώπους, εκλεγμένους από μία μερίδα του λαού με δικαίωμα ψήφου, οι οποίοι θα μπορούσαν να εκφράζουν ανταγωνιζόμενα συμφέροντα και αντιλήψεις στο εσωτερικό της κοινωνίας, μέσω της ένταξής τους σε διαφορετικά πολιτικά κόμματα και είναι το αποτέλεσμα μίας βαθμιαίας ιδεολογικής επεξεργασίας, μίας διαρκούς πολιτικής διεκδίκησης και εκείνων των οικονομικών συνθηκών που συνδέθηκαν με την κοινωνική άνοδο και την πολιτική αυτονομία της αστικής τάξης και οδήγησαν στη διαμόρφωση του φιλελεύθερου κράτους, στις μεγάλες διακηρύξεις του 18^{ου} αιώνα και στο φαινόμενο του τυπικού Συντάγματος που υφίσταται πλέον σήμερα σε πολλές χώρες της Υφηλίου.

Ωστόσο, η αντιπροσωπευτική δημοκρατία τελικά δεν είναι «πανάκεια». Ο συνταγματικός νομοθέτης έχει εμπλουτίσει τη λειτουργία της και με άμεση έκφραση της λαϊκής, με κορυφαία αυτή της διενέργειας δημοψηφίσματος, που δεν υποκαθιστά αλλά λειτουργεί συμπληρωματικά προς την αντιπροσωπευτική δημοκρατία.

Η ανάπτυξη των θεσμών αυτών, της άμεσης έκφρασης της λαϊκής δημοκρατίας, εξαρτάται βέβαια και πάντοτε από τη θεσμική παράδοση κάθε χώρας και το γενικότερο πολιτικό και ιδεολογικό κλίμα μέσα στο οποίο κάνουν την εμφάνισή τους. Για αυτό, θα ήταν πολύ ενδιαφέρον, πριν ξεκινήσουμε την παράθεση επιχειρημάτων, να εξετάσουμε εάν θα ήταν δικαιιοπολιτικά και πολιτειολογικά κρίσιμη και χρήσιμη η αναθεώρηση αυτών των άρθρων.

Ας αρχίσουμε κάνοντας μία συνοπτική περιγραφή στους δύο τύπους δημοψηφίσματος κατά το άρθρο 44 αλλά και μία ιστορική ανασκόπηση.

Το Ελληνικό Σύνταγμα του 1975, όπως αναθεωρήθηκε το 1986 και διατηρήθηκε σε αυτό το σημείο αναλλοίωτο με την αναθεώρηση του 2001, προβλέπει τη δυνατότητα προκήρυξης και διεξαγωγής δύο τύπων δημοψηφίσματος:

- ✓ Ο πρώτος, κατά το άρθρο 44 παρ. 2 εδάφιο α', προκηρύσσεται για κρίσιμα εθνικά θέματα από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, με διάταγμα ρυθμιστικού χαρακτήρα, ύστερα από απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, που λαμβάνεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου.
- ✓ Ο δεύτερος, κατά το άρθρο 44 παρ. 2 εδάφιο β', προκηρύσσεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, με διάταγμα ρυθμιστικού χαρακτήρα, για ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό θέμα, εκτός από τα δημοσιονομικά, εφόσον αυτό αποφασιστεί από τη Βουλή με την αυξημένη πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών, μετά από πρόταση των δύο πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών.

Δεν μπορεί να εισαχθούν κατά την ίδια περίοδο της Βουλής περισσότερες από δύο προτάσεις διεξαγωγής δημοψηφίσματος για νομοσχέδια. Είναι προφανές ότι και οι δύο τύποι δημοψηφίσματος τελούν υπό τον έλεγχο της Βουλής και άρα εναρμονίζονται με τον κοινοβουλευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος.

Ως κοινωνικά θέματα θεωρούνται αυτά που είναι ιδιαίτερου κοινωνικού ενδιαφέροντος και δεν αφορούν τη συνήθη πολιτική αντιπαράθεση. Έτσι, κοινωνικά θέματα δεν είναι τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, κοινωνικής νοοτροπίας ή ηθικής, αλλά τα ζητήματα που απασχολούν το μέλλον της ελληνικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, ζητήματα διαζυγίου ή αμβλώσεων δεν μπορούν να θεωρηθούν θέματα που υπάγονται σε δημοψηφισματική κρίση, όμως, ζητήματα ανάπτυξης και προσανατολισμού είναι αναμφισβήτητα ζητήματα και κοινωνικά με την έννοια του όρου στο άρθρο 44.

Ιστορικά, η χώρα μας δε διακρίνεται για την ύπαρξη πολιτικής παράδοσης και κουλτούρας όσον αφορά τα δημοψηφίσματα. Από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι σήμερα, έχουν διεξαχθεί συνολικά εννέα δημοψηφίσματα. Το πρώτο έγινε το τελευταίο δεκαήμερο του Νοεμβρίου του 1862, με πρωτοβουλία της προσωρινής κυβέρνησης, που είχε προκύψει από την έκπτωση του Όθωνα, με αντικείμενο το πρόσωπο του νέου βασιλιά, ο οποίος τελικά δεν αποδέχθηκε το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος αυτού.

Τα υπόλοιπα επτά διενεργήθηκαν μεταξύ 1920 και 1975:

- ✓ Τρία από αυτά διενεργήθηκαν από δικτατορικά καθεστώτα, το 1935, το 1968 και το 1973, το πρώτο από τη δικτατορική κυβέρνηση του Γεωργίου Κονδύλη και τα άλλα δύο από τη Χούντα των Συνταγματαρχών. Συνεπώς, αντικειμενικά πάσχουν από έλλειψη αξιοπιστίας.
- ✓ Πέντε (5) από αυτά, αυτά του 1920, του 1924, του 1935, του 1946 αλλά και του 1974 αφορούσαν στη μορφή του πολιτεύματος.
- ✓ Ένα από αυτά, αυτό του 1920, διενεργήθηκε από την κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη, χωρίς τη συμμετοχή των Φιλελευθέρων, επαναφέροντας τον Κωνσταντίνο Α', γεγονός που συνέβαλε στην αλλαγή στάσης της Βρετανίας, με τις γνωστές συνέπειες για τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας και
- ✓ Ένα από αυτά, αυτό του 1935, έμεινε στην ιστορία ως το νόθο δημοψήφισμα το οποίο κατήργησε την αβασίλευτη δημοκρατία και επανέφερε τη βασιλευόμενη δημοκρατία και αποτελεί την επιτομή και τη γένεση σειράς επιφυλάξεων σχετικά με τη χρήση του δημοψηφίσματος από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία για την ενδεχόμενη και δυνητική χειραγώγηση του εκλογικού σώματος και την περιβολή με τυπική νομιμοποίηση πολιτικά προειλημμένων αποφάσεων.

Να μη συζητήσουμε, δε, για το ένατο και τελευταίο αυτοακυρωμένο δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου 2015, που έχει χαραχθεί στις συνειδήσεις της πλειοψηφίας των Ελλήνων πολιτών ως ο απόλυτος ευτελισμός και ακύρωση της αμεσοδημοκρατικής δημοψηφισματικής διαδικασίας τον 21^ο αιώνα. Έχουν πολλά λεχθεί και πολλά γραφεί για αυτό, τα περισσότερα προς την ίδια κατεύθυνση, από τους πιο έγκριτους συνταγματολόγους αλλά και εγνωσμένου κύρους ακαδημαϊκούς της χώρας. Πολλοί από αυτούς είχαν και τη διττή ιδιότητα, και του ακαδημαϊκού και του πολιτικού με αξιοπρόσεκτη κοινοβουλευτική παρουσία.

Οι εμπνευστές του προκήρυξαν και οργάνωσαν ένα δημοψήφισμα, το οποίο παραβίαζε κραυγαλέα θεμελιώδεις προδιαγραφές και κανόνες του Συμβουλίου της Ευρώπης -Επιτροπή Βενετίας - για το αδιάβλητο του δημοψηφίσματος.

- ✓ Πρώτον, είχε αμφίσημο ερώτημα - και μάλλον αυτό είναι ήπιος χαρακτηρισμός γιατί το ερώτημα ήταν εξαιρετικά ασαφές και μακροσκελές, διφορούμενο, επιδεχόταν πολλές ερμηνείες και ήταν ένα αδύναμο, αν όχι ανύπαρκτο, αντιφατικό ερώτημα. Απλά αφορούσε την αποδοχή ή απόρριψη μέρους πολυσέλιδων τεχνικών κειμένων των Θεσμών, που μεταφράστηκαν κακήν - κακώς από τα αγγλικά και δεν υπήρχε βεβαίως κάποια ανεξάρτητη επιτροπή ελέγχου του ίδιου του ερωτήματος.
- ✓ Όσο για την ημερομηνία διεξαγωγής του, υπήρχε περιθώριο διαλόγου μόλις πέντε ημερών. Προκηρύχθηκε την Κυριακή 28 Ιουνίου και διεξήχθη την Κυριακή 5 Ιουλίου. Υπήρχε, λοιπόν, παντελής απουσία γενικών και ειδικών κανόνων για τη διεξαγωγή του διαλόγου και της ενημέρωσης, καθώς ο νόμος 4023/2011 περί δημοψηφίσματος, παραπέμπει στην εκλογική νομοθεσία και σε συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα που απορρέουν από αυτή, όπως π.χ. είναι ο χρόνος διεξαγωγής του δημοψηφίσματος εντός των «30 ημερών», ο χρόνος που απαιτείται για την κατάρτιση των ειδικών εκλογικών καταλόγων των δημοσίων υπαλλήλων, ο χρόνος για το διορισμό των δικαστικών αντιπροσώπων, ο χρόνος για τη διακομματική Επιτροπή, καθώς και ο χρόνος για την κατανομή του τηλεοπτικού χρόνου. Εξαιτίας της έλλειψης τέτοιων κανόνων και, όπως παρατηρήθηκε, του επιλεκτικού αποκλεισμού ορισμένων απόψεων από τον δημόσιο διάλογο με την επιβολή υποχρέωσης ουδετερότητας, με την απειλή κυρώσεων, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την πλήρη χειραγώγηση του δημοσίου διαλόγου και του εκλογικού σώματος, δημιουργήθηκαν ευτράπελα στον Τύπο, και για τον λόγο αυτό έχουν εκδιωχθεί ακόμα και δημοσιογράφοι.
- ✓ Τρίτον, αυτό το δημοψήφισμα διεξήχθη για απολύτως δημοσιονομικό θέμα, όχι για κρίσιμο εθνικό θέμα, όπως απαιτεί το Σύνταγμα. Κρίσιμο εθνικό θέμα είναι το θέμα που ανάγεται στην εξωτερική πολιτική, στην πολιτική ασφάλειας και άμυνας, στο στρατηγικό προσανατολισμό της χώρας και όχι στη συμφωνία ή μη για έναν κατάλογο μέτρων φορολογικού κυρίως χαρακτήρα. Γι' αυτό υπάρχει πρόνοια του συνταγματικού νομοθέτη στο άρθρο 80 παρ. 2. Ρυθμίζονται αυτά διά νόμου. Συνεπώς, ζητήματα που συνδέονται με τη νομισματική μοίρα της χώρας, με την παραμονή της στο ευρώ ή την επιστροφή της στη δραχμή δεν μπορεί να είναι αντικείμενο δημοψηφίσματος, γιατί δεν είναι κρίσιμο εθνικό θέμα.
- ✓ Τέταρτο και τελευταίο: Η κατάλυση του άρθρου 28, παρ. 2 του Συντάγματος, στο οποίο με την Αναθεώρηση του 2001, προστέθηκε ερμηνευτική δήλωση σύμφωνα με την οποία: *«Το άρθρο 28 αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της Χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»* και έχει ως εγγύηση την αυξημένη πλειοψηφία των 3/5. Όλοι ξέρουμε ότι αυτό δεν ίσχυσε στο δημοψήφισμα, το οποίο τώρα κρίνεται.

Αυτές οι εξόφθαλμες αντισυνταγματικότητες μόνο τη δημοκρατική διαδικασία δεν προήγαγαν. Έβλαψαν ανεπανόρθωτα τον πυρήνα της δημοκρατίας, αφού οι πρακτικές αυτές συνέστησαν ουσιαστικά θεσμική εκτροπή και δημιούργησαν τεράστια πολιτικά και ηθικά ζητήματα αναφορικά με την απόπειρα υπαρπαγής της λαϊκής ψήφου, ενώ έθεσαν σε κίνδυνο τη χώρα καθώς συνέβησαν την πιο κρίσιμη

χρονική στιγμή, τη στιγμή που αναμενόταν από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα η σταγόνα σωτηρίας στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα.

Αλλά δεν έφτασαν τα παραπάνω. Η εξοργιστική μεταβολή της Κυβέρνησης που μέχρι την τελευταία στιγμή διεξαγωγής του δημοψηφίσματος προπαγάνδιζε με σθένος το «ΟΧΙ» στη σταθερότητα της χώρας, στο κεκτημένο και το «ΝΑΙ» στη δραχμή, στην αβεβαιότητα, στην ανασφάλεια, η άκομψη περιφρόνηση του καθαρού «ΟΧΙ» της πλειοψηφίας της λαϊκής ετυμηγορίας και η κατά πρωτοφανή τρόπο ανατροπή του προκαλούν πλέον σε ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης θυμηδία και μόνο στο άκουσμα της λέξης «δημοψήφισμα».

Ούτε, όμως, αυτό το φιάσκο και η φαιδρότητα του δημοψηφίσματος του 2015 ήταν αρκετά ικανά να σταματήσουν τον ΣΥΡΙΖΑ από το να επιθυμεί με σθένος, στην παρούσα συνταγματική αναθεώρηση, την ενθάρρυνση του δημοψηφισματικού ακτιβισμού και την καταφυγή στο λαϊκισμό μέσω του Συντάγματος. Με ποιό τρόπο? Μα με τη συχνή και εύκολη πρόσβαση για ψύλλου πήδημα σε δημοψήφισμα. Δε χρειάζεται τίποτε άλλο παρά η συλλογή υπογραφών 500 χιλιάδων υπογραφών για τη διενέργεια δημοψηφίσματος όταν πρόκειται για κρίσιμο εθνικό θέμα και 1 εκατομμυρίου όταν πρόκειται για ψηφισμένο νομοσχέδιο που αφορά κρίσιμο κοινωνικό θέμα.

Και σα να μην έφτανε αυτό, ο ΣΥΡΙΖΑ είχε και την αξίωση, στην προηγούμενη Κοινοβουλευτική περίοδο, να διενεργηθεί ακόμη και συμβουλευτικό «Δημοψήφισμα» για την ίδια την αναθεώρηση του Συντάγματος. Ευτυχώς, μία τέτοια πρόταση - εκκωφαντικά αντισυνταγματική γιατί προσκρούει ευθέως στο άρθρο 110 του Συντάγματος που ρυθμίζει πλήρως και αποκλειστικά τη διαδικασία αναθεώρησης – απορρίφθηκε άμεσα και μετά πολλών επαίνων.

Από τα παραπάνω συνάγεται εύκολα ότι, όλα τα ζητήματα δεν είναι δεκτικά για δημοψηφίσματα ή για την εφαρμογή άλλων εργαλείων της άμεσης συμμετοχικής διαδικασίας. Προφανώς υπάρχουν σημαντικές ιστορικές στιγμές, μεγάλα εθνικά και κοινωνικά ζητήματα και διλήμματα που καθίστανται αντικείμενο δημοψηφίσματος, όπως έγινε τον Δεκέμβριο του 1974 στην Ελλάδα για τη μορφή του πολιτεύματος. Θέματα, όμως, λεπτά και ευαίσθητα που απαιτούν ιδιαίτερες και εκβαθυμένες γνώσεις αλλά και καινοτόμες και γρήγορες αντιδράσεις καθώς και συναισθηματική αυτοσυγκράτηση και που άπτονται των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία δεν μπορούν να τίθενται στην κρίση της πλειοψηφίας, ή και θέματα της υψηλής διπλωματίας, τα οποία δεν είναι δεκτικά μονοσήμαντης απάντησης και ανά πάσα στιγμή καθορίζονται από τη χρονική συγκυρία και τις ισορροπίες του εξωτερικού περιβάλλοντος, δεν μπορούν να είναι αντικείμενα δημοψηφίσματος. Υπάρχουν, βεβαίως, και εξαιρέσεις σε άλλα κράτη, όπως είναι τα ελβετικά δημοψηφίσματα. Όμως, στην Ελβετία, η κουλτούρα της άμεσης συμμετοχικής διαδικασίας είναι εξαιρετικά ώριμη και έχει άλλη αντιμετώπιση από τους πολίτες, ενώ τα περισσότερα δημοψηφίσματα που έχουν διεξαχθεί αφορούσαν σε ανθρώπινα δικαιώματα, όπως, επίσης, και το πρόσφατο ιρλανδικό δημοψήφισμα για τη νομιμοποίηση των εκτρώσεων, το οποίο ήταν κοινωνικό ζήτημα.

Τελικώς, η παράταξής μας πιστεύει ότι η ίδια η αντιπροσωπευτική δημοκρατία θα πρέπει να αυτοπροστατευθεί. Δε θα πρέπει να εγκλωβίζεται και να κυριαρχείται από ακτιβισμούς, είτε αυτοί προέρχονται από κόμματα είτε από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, οι οποίες προσέτρεξαν για τη συλλογή υπογραφών και τις υφάρπαξαν αποσπασματικά και ευκαιριακά, χωρίς να θέτουν μια ολοκληρωμένη προγραμματική πρόταση υπόψη του εκλογικού σώματος.

Το ίδιο προβληματικός είναι και ο ισχυρισμός, πάλι από την πλευρά του ΣΥΡΙΖΑ, ότι όλες οι κυρώσεις συνθηκών με τις οποίες μεταφέρονται «κυριαρχικές» αρμοδιότητες σε όργανα διεθνών οργανισμών, όπως προβλέπεται στο άρθρο 28 παρ. 2 Συντάγματος, θα πρέπει και εκείνες να καταστούν αντικείμενο δημοψηφίσματος υποχρεωτικά. Αυτός ο συλλογισμός, θα τολμούσαμε να πούμε ότι είναι ίσως ακόμη πιο επικίνδυνος εάν αναλογισθεί κανείς ότι για να αποφασισθεί απαιτείται απλώς η προφανής πλειοψηφία και όχι η αυξημένη πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών, αντίθετα με όσα σήμερα απαιτούνται από την ισχύουσα διάταξη.

Αυτή η τοποθέτηση / πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ δεν αφορά, όμως, μόνο τις εξαιρετικά βαρύνουσας σημασίας στιγμές της χώρας όπως ήταν η ενταξιακή προοπτική της στην Ε.Ε., η πορεία της για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ή η ένταξή της στον ΟΗΕ ή το ΝΑΤΟ, αλλά εννοεί ότι με μεγάλη ευκολία, κυρώσεις πλήθους συμβάσεων, συνθηκών, πρωτοκόλλων με τα οποία μεταφέρεται κάποια αρμοδιότητα, κυρίως «κυριαρχική» από τα κράτη - μέλη σε όργανα διεθνών οργανισμών θα πρέπει να κατακυρώνεται με δημοψήφισμα. Αν ναι, θα έπρεπε να είχε κυρωθεί με δημοψήφισμα όλη η δέσμη θεσμικών αλλαγών που ήταν αναγκαία για να υπάρξουν τα προγράμματα στήριξης της ελληνικής οικονομίας από την Ευρωζώνη και όλα τα δάνεια που έλαβε η χώρα για την περίοδο της κρίσης από το 2010 έως το τρίτο μνημόνιο, το 2018. Άλλωστε, αυτό το συγκεκριμένο σενάριο, το είχαμε δει πολλές φορές να παίζεται στα υπόλοιπα κράτη – μέλη, των οποίων τα εθνικά συντάγματα επιτρέπουν την παραπομπή σε δημοψηφίσματα. Πάντοτε, όμως, από όλες αυτές τις ενέργειες δημιουργούνται κίνδυνοι, οι οποίοι έχουν πολλές φορές εμφανιστεί στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Η μεγάλη πρόκληση της εποχής μας είναι η φθορά της δημοκρατίας και δη της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

Αυτή η κρίση συνδέεται σε πολλές χώρες με τη διοργάνωση δημοψηφισμάτων με αποτέλεσμα να επωάζονται διάφορες εκδοχές εθνικολαϊκισμού. Η εμπειρία των δημοψηφισμάτων στα κράτη-μέλη της ΕΕ, όπως, μεταξύ άλλων, στην Ιταλία με το δημοψήφισμα Ρέντσι που οδήγησε στη νίκη των σημερινών κυβερνητικών κομμάτων και το πρόσφατο συμβουλευτικό δημοψήφισμα στην Ολλανδία για την αποδοχή ή μη της εμπορικής σύνδεσης ΕΕ-Ουκρανίας, δείχνει ότι η δημοψηφισματική διαδικασία πυροδοτεί σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο τη γενικευμένη αμφισβήτηση της θεωρούμενης ως κατεστημένης τάξης πραγμάτων. Έχοντας μπει στα αχαρτογράφητα νερά μετά από την υπερδεκαετή επικράτηση της λιτότητας, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δεν μοιάζουν ικανές να προσφέρουν εναλλακτικές στο δυσανεσθημένο ακροατήριο των ψηφοφόρων τους. Ενδεικτικό είναι και το πρόσφατο βρετανικό δημοψήφισμα, πίσω από τις μεγαλοστομίες περί ευρωπαϊκότητας ή βρετανικότητας, όπου κατ' ουσίαν ανταγωνίζονται οι δύο εκφράσεις του βρετανικού συντηρητισμού, που διακρίνονται για τις διαφορετικές διαβαθμίσεις της ίδιας αυστηρής μεταναστευτικής πολιτικής και της ίδιας λογικής λιτότητας. Η περίπτωση της Βρετανίας καταδεικνύει ότι η επικράτηση του New Normal στην οικονομική ζωή δοκιμάζει τις θεσμικές αντοχές του πολιτικού συστήματος.

Αλλά δεν είναι μόνο η κρίση την Ε.Ε. Είναι και η παγκόσμια κρίση. Θα μπορούσαμε να αναφερθούμε και στο παράδειγμα της Τουρκίας. Στόχος του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (Recep Tayyip Erdoğan) όλα αυτά τα χρόνια ήταν η προκήρυξη δημοψηφίσματος για την επέκταση των αρμοδιοτήτων του ως προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας, μετατρέποντας το πολίτευμά της χώρας σε προεδρικό με τον ίδιο απόλυτο κυρίαρχο. Τον Σεπτέμβριο του 2010, οι Τούρκοι πολίτες είχαν εγκρίνει με

δημοψήφισμα την προτεινόμενη συνταγματική αναθεώρηση. Έκτοτε, πολιτειακά, η Τουρκία διαρκώς διολισθαίνει στον αυταρχισμό.

Όσον αφορά τη λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία, η οποία δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας μηχανισμός που επιτρέπει στους πολίτες, χωρίς την αναγκαστική συμμετοχή του αντιπροσωπευτικού σώματος, να θεσπίζουν, να τροποποιούν ή να καταργούν ένα νόμο και η οποία περιλαμβάνει τόσο την πρωτοβουλία ενός ορισμένου αριθμού πολιτών για θέσπιση ενός νόμου, όσο και τη δημοψηφισματική του αποδοχή (ή απόρριψη), εμπίπτει και αυτή στους θεσμούς της άμεσης ή, όπως συνήθως λέγονται, της «ημι-άμεσης» δημοκρατίας.

Καταληκτικά, με βάση τα παραπάνω, τα επιχειρήματα κατά της εφαρμογής της άμεσης συμμετοχικής δημοκρατίας αλλά και της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας, είναι, σύμφωνα με την παγκόσμια βιβλιογραφία, και έχουν να κάνουν, κυρίως, με το θυμικό γιατί οι αποφάσεις που λαμβάνονται από το αντιπροσωπευτικό σύστημα είναι συνονθύλευμα χαρακτηριστικών όπως η λογική, η αντικειμενικότητα, ο προσανατολισμός στο γενικό συμφέρον και η πολιτική ευθύνη, ενώ, οι αποφάσεις που απορρέουν από την εφαρμογή της άμεσης δημοκρατίας διακρίνονται από ανορθολογισμό, επικυριαρχία του θυμικού και έλλειψη υπευθυνότητας. Ακόμη, επιγραμματικά, πολλές φορές προτάσσεται η ακαταλληλότητα της δομής και η λειτουργικότητας των εργαλείων άμεσης συμμετοχικής διαδικασίας, η οποία περιγράφηκε ενδελεχώς παραπάνω καθώς και ο συντηρητικός χαρακτήρας από τον οποίο διέπονται και συνήθως παράγουν ως επί το πλείστον και συντηρητικά αποτελέσματα. Η εμπειρία έχει καταδείξει και έχει επιβεβαιώσει ότι οι αμεσοδημοκρατικοί θεσμοί δεν ευνοούν ριζοσπαστικά προοδευτικές μεταρρυθμίσεις. Παρατήρησε, πριν από 80 χρόνια, ο Σβώλος, *«εάν καλλιεργηθή η συνείδησις των εκλογέων ούτως ώστε να ωριμάσουν εις αυτήν ωρισμένοι ιδέαι, είναι δυνατόν ριζοσπαστικά μεταβολαί να επιτευχθούν και δια της λαϊκής νομοθεσίας»*.

Συνεπώς, για τη δυνατότητα της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας, μπορεί αυτή, ενδεχομένως, να προβλεφθεί, αλλά θα πρέπει να συνυπάρχει και να μην αναστέλλει την αρμοδιότητα του Κοινοβουλίου, που θα είναι ο τελικός αποδέκτης ως αντιπροσωπευτικό σώμα και θα πρέπει να επιληφθεί εντός αποκλειστικής προθεσμίας.

**Β.8. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Γεωργίου Παπαηλιού επί της τέταρτης
θεματικής ενότητας**

Η Δημοκρατία γεννήθηκε στους αρχαίους χρόνους ως άμεση. Ως άμεση δημοκρατία δεν μπόρεσε να επιβιώσει (και) λόγω του μεγέθους των κρατικών οντοτήτων. Στους νεώτερους χρόνους ξαναγεννήθηκε ως αντιπροσωπευτική, με το κοινοβούλιο να αποτελεί πολιτική μικρογραφία των τάσεων που διαμορφώνονται στο λαό.

Σήμερα η κοινοβουλευτική δημοκρατία, η οποία λειτουργεί σε περιβάλλον παγκοσμιοποίησης, ραγδαίων τεχνολογικών αλλαγών και συγκέντρωσης του πλούτου στα χέρια ολίγων, εμφανίζει σημάδια κόπωσης.

Αρχές που περιλαμβάνονται στο Σύνταγμα, στην πράξη παραμένουν κενές περιεχομένου, στερούνται ουσίας. Η κυριαρχία της «τεχνοκρατικής» ιδεολογίας έχει οδηγήσει σε ένα είδος «μεταδημοκρατίας», μέσω της διαρκούς αφαίρεσης πεδίων από την ύλη της δημοκρατικής πολιτικής αντιπαράθεσης. Βάσει της κυρίαρχης νεοφιλελεύθερης αντίληψης, η πολιτική υποτάσσεται στην οικονομία και η δημοκρατική αντιπαράθεση στην «τεχνοκρατική» αλήθεια. Η δημοκρατία γίνεται μ' αυτό τον τρόπο αναϊμική, πολύ περισσότερο που η ανάθεση των κοινών σε αντιπροσώπους αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο της. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ίδιος ο κρατικός μηχανισμός, ιδιωτικοί φορείς, υπερεθνικοί οργανισμοί, ανεξάρτητες αρχές επιβάλλουν πολιτικές που παρουσιάζονται ως μονόδρομος.

Πρέπει λοιπόν να επανέλθει η πολιτική στο προσκήνιο, να εκδημοκρατιστεί το κράτος και να αποκτήσουν ουσία και να παραγάγουν αποτελέσματα η λαϊκή συμμετοχή και η λαϊκή παρέμβαση στα κοινά.

Αυτή την κατεύθυνση μπορεί να στηρίξουν και να ενισχύσουν αμεσοδημοκρατικοί θεσμοί και πρωτοβουλίες. Στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, μπορούν να υπάρξουν και να θεσμοθετηθούν, χωρίς να αλλοιώνουν τον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα της δημοκρατίας, αλλά να τον συμπληρώνουν και να τον εμπλουτίζουν με τρόπο που (η δημοκρατία) να γίνεται «δημοκρατικότερη» και αποτελεσματικότερη, αφού αρμοδιότητες μεταφέρονται στη διαβούλευση και απόφαση των πολιτών.

Το ισχύον Σύνταγμα αναφέρει ότι θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία (άρθρο 1 παρ. 2) και ότι όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον λαό (άρθρο 1 παρ. 3).

Η αναφορά στη λαϊκή κυριαρχία κατ' αρχάς έχει συμβολική σημασία. Βάσει της αντιπροσωπευτικής αρχής, οι αρμοδιότητες του λαού (του εκλογικού σώματος) περιορίζονται στην εκλογή αντιπροσώπων είτε κεντρικά στο κοινοβούλιο είτε σε περιφερειακό και δημοτικό επίπεδο (και επιπλέον στη συμμετοχή του σε δημοψηφίσματα). Όμως στη λαϊκή κυριαρχία πρέπει να προσδοθεί και ουσιαστικό περιεχόμενο.

Η κρίση της δημοκρατίας έχει οδηγήσει σε απαξίωση ακόμη και το κοινοβουλευτικό σύστημα. Πολλοί πολίτες, αισθανόμενοι αποκομμένοι και αποξενωμένοι από το πολιτικό γίνεσθαι, θεωρούν ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται γι' αυτούς χωρίς αυτούς και ότι δεν μπορούν να επηρεάσουν τα πολιτικά πράγματα. Ακόμη και το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι τείνει να απαξιωθεί σε μεγάλο βαθμό. Η μεγάλη και αυξανόμενη αποχή των πολιτών από την άσκηση του εκλογικού δικαιώματός τους, το αποδεικνύει. Όπως επίσης και η έλλειψη ενδιαφέροντος ιδίως των νέων ανθρώπων να συμμετέχουν ως υποψήφιοι σε διαδικασίες αντιπροσωπευτικού τύπου.

Ανακοινώνοντας την πρωτοβουλία για τη συνταγματική αναθεώρηση, ο τότε πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας προέβη στη δημιουργία μιάς ομάδας διαβούλευσης για την αναθεώρηση του

Συντάγματος, η οποία οργάνωσε συζητήσεις δια ζώσης και ηλεκτρονικά, με θεσμικούς φορείς, ομάδες πρωτοβουλίας, πολίτες κλπ. Αυτή η αρχική διαβούλευση αποτυπώνει την κατεύθυνση να προωθηθεί η συμμετοχή των πολιτών ακόμη και πριν την έναρξη της θεσμικής διαδικασίας αναθεώρησης του Συντάγματος, ώστε αυτό να μην είναι προϊόν μόνον των ειδικών και των πολιτικών, αλλά και του λαού.

Βάσει αυτών, η πρωτοβουλία συνταγματικής αναθεώρησης αποσκοπεί στην αναβάθμιση της δημοκρατίας, την ενίσχυση της λαϊκής κυριαρχίας ως θεμέλιου του πολιτεύματος, την ενδυνάμωση των θεσμών του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος έναντι εξωθεσμικών και παραθεσμικών κέντρων εξουσίας, ώστε η πολιτική να μη διαπνέεται από αμιγώς (δήθεν ουδέτερο) τεχνοκρατικό πνεύμα και συνακόλουθα να μην είναι υπόθεση δήθεν πολιτικά ουδέτερων τεχνοκρατών, αλλά του λαού. Και βέβαια στην ενεργοποίηση και ουσιαστική παρέμβαση των πολιτών στο πεδίο λήψης των πολιτικών αποφάσεων.

Η Βουλή καταβάλλει προσπάθειες, «να ανοιχτεί» στην κοινωνία, να ενσωματώσει και να εντάξει στις λειτουργίες της το κοινό, μέσω επισκέψεων, ενημερώσεων, της Βουλής των Εφήβων και άλλων εκδηλώσεων. Πρόκειται για αναγκαίες αλλά όχι ικανές κινήσεις, ώστε να υπάρξουν αποτελέσματα.

Υπό το ισχύον Σύνταγμα, η άμεση συμμετοχή των πολιτών στο πεδίο της νομοθετικής εξουσίας περιορίζεται στη διαβούλευση που προηγείται της διαδικασίας νομοθέτησης αλλά και κατά τη διάρκεια της νομοθέτησης μέσω του θεσμού της ακρόασης των φορέων.

Σε αυτό το πλαίσιο, από πλευράς ΣΥΡΙΖΑ προτείνονται :

1) η συμπλήρωση του άρθρου 44 παρ. 2, προκειμένου να καθιερωθεί ο θεσμός του δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία. Θα μπορεί να προκηρύσσεται για κρίσιμα εθνικά θέματα μετά από αίτηση πεντακοσίων χιλιάδων πολιτών που έχουν το εκλογικό δικαίωμα ή για ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, εκτός από τα δημοσιονομικά, μετά από αίτηση ενός εκατομμυρίου πολιτών (η πρόταση αυτή έλαβε στην προτείνουσα βουλή 152 ψήφους).

2) Η προσθήκη στο άρθρο 73 παρ. 1 εδαφίου, προκειμένου να καθιερωθεί συνταγματικά ο θεσμός της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας. Δηλαδή να αναγνωριστεί η δυνατότητα, με τη συγκεκριμένη πρόταση σε εκατό χιλιάδες πολίτες που έχουν το εκλογικό δικαίωμα να υποβάλλουν προτάσεις νόμου, οι οποίες θα εισάγονται υποχρεωτικά στη Βουλή για συζήτηση, επεξεργασία και ψήφιση (η πρόταση αυτή έλαβε στην προτείνουσα βουλή 168 ψήφους).

3) Η προσθήκη στο άρθρο 28 παρ. 2, νέας παραγράφου ότι, η κύρωση διεθνούς συνθήκης ή συμφωνίας, η οποία προβλέπει μεταβίβαση κυριαρχικών αρμοδιοτήτων του κράτους, γίνεται με δημοψήφισμα (η πρόταση αυτή έλαβε στην προτείνουσα βουλή 154 ψήφους).

Έτσι νομομοποιείται περαιτέρω η πολιτική εξουσία και αμβλύνονται οι δομικές αδυναμίες του αντιπροσωπευτικού συστήματος. Συνεπώς, περιορίζεται το έλλειμμα αντιπροσώπευσης, χωρίς όμως να καθίστανται περιττές οι μεταρρυθμίσεις στα ίδια τα αντιπροσωπευτικά σχήματα και διαδικασίες, ιδίως στα κόμματα και το εκλογικό σύστημα. Η καθιέρωση της απλής αναλογικής αποτελεί σημαντική παράμετρο προς αυτή την κατεύθυνση. Μέσω της διάρρηξης του νομοθετικού μονοπωλίου της Βουλής δημιουργείται μία νέα πολιτική κουλτούρα συλλογικής διαμόρφωσης προτάσεων και αναδεικνύεται η δυναμική της λαϊκής πρωτοβουλίας.

Με αυτό τον τρόπο, έστω και περιορισμένα, ο λαός παύει να είναι «ένας κυρίαρχος που δεν ασκεί την κυριαρχία του» και δεν είναι «ελεύθερος μόνον όταν εκλέγει τα μέλη του κοινοβουλίου».

Η ΝΔ αντιμετωπίζει με δυσπιστία και φόβο την ενίσχυση της δημοκρατίας, θεωρώντας το λαό ανεύθυνο και ανώριμο που δεν κατέχει τη γνώση να αποφασίζει για σημαντικά θέματα.

Γιατί άραγε; Μήπως διότι συνδέει τη νεοφιλελεύθερη αντίληψή της για την οικονομία και το κοινωνικό κράτος με μία αφυδατωμένη δημοκρατία και την εκ μέρους της ιδεολογική-πολιτική άρνηση της λαϊκής συμμετοχής και παρέμβασης;

**Β.9. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Αθανασίου Πλεύρη επί της πέμπτης
θεματικής ενότητας**

Κατ' αρχήν πιστεύω ότι και το άρθρο 62 και το άρθρο 86 δεν θα είχαν κανένα πρόβλημα, αν είχε γίνει σωστή λειτουργία τους. Κατά την άποψή μου, όποιες αλλαγές και να κάνουμε, πάλι θα κριθούν με βάση το πώς θα λειτουργήσουν από την ίδια τη Βουλή.

Ειδικά για το άρθρο 62 η παρούσα διάταξη έδινε απόλυτα τη δυνατότητα στη Βουλή να άρει την ασυλία, αλλά υπάρχει μια ευρύτερη υποκρισία σε αυτό και το αντιμετωπίζουμε και στην Επιτροπή Κοινοβουλευτικής Δεοντολογίας.

Πρώτα απ' όλα, αν θυμάμαι καλά, τουλάχιστον μέχρι το 2009 δεν αίρονταν ασυλίες για οποιοδήποτε αιτία. Δυστυχώς όμως και τώρα αντί να εξετάζουμε αυστηρά τις υποθέσεις με γνώμονα εάν είναι στα άσκησης κοινοβουλευτικής δράσης εξετάζαμε την βασιμότητα της υπόθεσης. Άρα πρέπει να υπάρχει βούληση να εφαρμόσουμε αυστηρά την διάταξη του αρ. 62. Ακόμη και στην παρούσα θητεία υπήρξαν Βουλευτές που ψήφισαν να μην αρθεί η ασυλία για λόγους ουσίας της υπόθεσης, που είναι εκτός του πλαισίου της αρμοδιότητας που μας δίνει το άρθρο 62. Άρα, δεν πρέπει να έχουμε μια ειλικρίνεια; Και ειλικρίνεια είναι αυτά τα οποία ορίζονται από το Σύνταγμα να μπορούμε να τα εφαρμόσουμε.

Στο άρθρο 86, στο οποίο θα αναφερθώ μετά, μπορούμε να πούμε ότι δεν υπάρχει αναγκαστικά υποκρισία, γιατί σε πολλές περιπτώσεις υπήρξαν στοιχεία πολύ αργότερα, οπότε, και να ήθελε μια κυβερνητική πλειοψηφία ή μια Βουλή να πάρει την πρωτοβουλία, δεν μπορούσε. Δυστυχώς, όμως, θα σας πω ότι υπήρχαν και φάκελοι που έρχονταν και ποτέ δεν τύχαιναν διερεύνησης.

Για το άρθρο 62, λοιπόν, πρέπει να καταλάβουμε ότι προστασία ο Βουλευτής πρέπει να έχει κατά την άσκηση των καθηκόντων του. Αυτή η προστασία δεν είναι απόλυτη προστασία. Να το ξεκαθαρίσουμε αυτό. Εάν κρίνει, ακόμα και κατά την άσκηση των καθηκόντων του, η Βουλή ότι πρέπει να άρει την ασυλία, μπορεί να την άρει. Πραγματικά, όμως, εγώ θέλω από αυτό εδώ το Βήμα που μιλάω σήμερα να έχω προστασία. Εάν αύριο το πρωί έρθει ένα νομοσχέδιο με το οποίο ενδεχομένως θίγονται τεράστια συμφέροντα, να μην σκέφτομαι ως βουλευτής, εάν σηκωθώ πάνω στο Βήμα της Βουλής και αναγκαστώ να πω πράγματα και καταστάσεις ή και ονόματα, ότι θα είμαι έρμαιο μιας δίωξης.

Η διατύπωση, που προτείνουμε, την οποία θα σας την καταθέσω κιόλας, κύριοι συνάδελφοι, και θα διανεμηθεί, όπου στην πραγματικότητα προσθέτουμε μετά το πρώτο εδάφιο το εξής: *«Η άδεια δίδεται από τη Βουλή υποχρεωτικά, εφόσον η αίτηση της εισαγγελικής Αρχής αφορά αδίκημα το οποίο δεν συνδέεται με την άσκηση των καθηκόντων ή την πολιτική δραστηριότητα του Βουλευτή»*.

Ο ίδιος που σας το εισηγούμαι καταλαβαίνω ότι και το «πολιτική δραστηριότητα» μπορεί να έχει δυνατότητες διεύρυνσης. Υπό αυτή την έννοια, μπορούμε να το συζητήσουμε. Απλώς, η λογική θα είναι ο Βουλευτής να προστατεύεται σε ένα ευρύτερο στάδιο ή να διευρύνουμε τα όρια των καθηκόντων, γιατί λόγου χάρι αυτό που σας είπα πριν, που μιλάω από το Βήμα της Βουλής, μπορεί αύριο να μιλήσει σε μια συνέντευξη, σε ένα τηλεοπτικό σταθμό.

Στην πραγματικότητα ό,τι και να ψηφίσουμε, θα έρχεται η υπόθεση στην Επιτροπή Δεοντολογίας και εάν δεν προσαρμοστούμε σε αυτήν την επιταγή τού τι ψηφίζουμε, θα βλέπετε και υποθέσεις άσχετες τελείως να έρχονται και να λένε, με μια διευρυμένη προσέγγιση, θεωρούμε ότι ήταν στα καθήκοντα του Βουλευτή.

Άρα, να το περιορίσουμε συνταγματικά για να δείξουμε ότι η βούληση είναι η προστασία του Βουλευτή μόνο για τον ρόλο του Βουλευτή και γι' αυτό έχουμε επιλέξει να λείπει την πολιτική

δραστηριότητα του Βουλευτή. Πάλι επιμένουμε στην ιδιότητα του Βουλευτή, όχι τη γενικότερη πολιτική δραστηριότητα.

Πρέπει να το ψηφίσουμε, να δώσουμε το σαφές μήνυμα, αλλά πρέπει να κριθούμε αυστηρά. Κι εδώ έρχομαι σε μια διαδικασία την οποία ακολούθησε η προηγούμενη Κυβέρνηση που, κατά την άποψή μου, ήταν μια διαδικασία τελείως λανθασμένη. Τι έλεγε; Ότι όταν έρχονταν υποθέσεις για υπουργούς, για οποιοδήποτε αδίκημα και να ερχόταν αυτή η υπόθεση, θα έπρεπε να πηγαίνει σε Προκαταρκτική Επιτροπή με το άρθρο 86, για να αποφανθεί αν είναι στα πλαίσια των καθηκόντων ή όχι.

Αυτή ήταν η πρακτική που ακολουθήθηκε και κοιτάξτε τι γίνεται, γιατί εδώ μιλάμε για την ατιμωρησία. Έρχονταν μηνύσεις κατά Υπουργών του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά για καθήκοντα που ήταν άσχετα, πήγαιναν στην Επιτροπή Δεοντολογίας και δεν γινόταν άρση ασυλίας και έλεγαν ότι πρέπει να συσταθεί προανακριτική. Δεν συστηνόταν, όμως, προανακριτική επιτροπή.

Γιατί αν ήσασταν έντιμοι σε όλο το σκεπτικό, θα λέγατε: Έκανε μήνυση η κ. Μπακογιάννη κατά του κ. Καμμένου; Ναι. Επειδή είναι Υπουργός θα πρέπει να κρίνει η προκαταρκτική αν ήταν ή δεν ήταν στα καθήκοντα. Λέγατε αυτό στην Επιτροπή Δεοντολογίας και μετά δεν κάνατε προκαταρκτική για να κρίνετε τα καθήκοντα. Άρα, στην πράξη δημιουργήθηκε μια οιονεί ατιμωρησία ακόμη χειρότερη από το υφιστάμενο καθεστώς. Και αυτό δεν θέλω να το πω με την έννοια του αντιπολιτευτικού λόγου γιατί αντίστοιχα να σας πω ότι και σε προηγούμενες θητείες -είναι οι θητείες της Νέας Δημοκρατίας- δεν αίρονταν ασυλίες ακόμα και για τροχαία αδικήματα. Να το δούμε, λοιπόν, συνολικά. Άρα, προστασία του Βουλευτή στα καθήκοντά του και θα κριθούμε στην πράξη ότι το εφαρμόζουμε.

Ερχόμαστε τώρα στο δεύτερο κομμάτι που έχει να κάνει με το άρθρο 86. Κι εδώ να ξεκαθαρίσουμε κάτι κυρίως για τα κόμματα της ήσσονος Αντιπολίτευσης. Καλώς κάνουν εδώ και θέτουν τις απόψεις τους για το πώς πρέπει να γίνεται η δίωξη, αλλά αυτό δεν είναι αντικείμενο της αναθεώρησης.

Η προηγούμενη Βουλή μάς δεσμεύει και αναθεωρητέα διάταξη είναι το άρθρο 86 παράγραφος 3. Το άρθρο 86 παράγραφος 1 ορίζει ότι μόνο η Βουλή μπορεί να ασκεί τη δίωξη. Άρα, και να θέλαμε εδώ πέρα και οι τριακόσιοι να κάνουμε ένα άλλο όργανο, δεν μπορούσαμε. Καλό είναι να καταγράφονται μεν οι απόψεις.

Εγώ διαφωνώ κιόλας, γιατί θεωρώ ότι πρέπει να υπάρχει μια διαδικασία από τη Βουλή. Και το μεγάλο πρόβλημα ήταν ο σύντομος χρόνος αποσβεστικής προθεσμίας.

Και είναι σημαντικό ότι έρχεται μια Κυβέρνηση και σήμερα αλλάζει κάτι που απευθύνεται στους Υπουργούς της, δηλαδή θα ψηφίσουν άνθρωποι που ξέρουν ότι δεν θα έχουν αυτές τις ευνοϊκές ρυθμίσεις. Και ήταν η πρόταση την οποία είχε κάνει ως Βουλευτής -και μακάρι τότε να είχε ακουστεί- ο Κυριάκος Μητσοτάκης. Δεν είχε συγκεντρώσει τότε τον απαιτούμενο αριθμό των υπογραφών για να μπορέσει να τη συζητήσει. Ήταν το 2008, αν δεν κάνω λάθος που είχε καταθέσει την πρόταση.

Πράγματι υπάρχει αυτός ο κίνδυνος. Και να είμαστε ειλικρινείς και να ξέρουμε τι ψηφίζουμε. Ένας άνθρωπος που σήμερα είναι Υπουργός και μετά από δεκαπέντε χρόνια δεν είναι αρεστός σε κάποια πλειοψηφία, μετά από δέκα έντεκα χρόνια, μπορεί να πουν «όταν έκανες αυτά στα καθήκοντα».

Θεωρούμε, όμως, ότι όπως, δυστυχώς, έτυχε σε όλο αυτό το σημείο, υπάρχει μια επιταγή που πλέον είναι έτοιμη να τη συζητήσουμε. Άκουσα με μεγάλη προσοχή την πρόταση του γενικού μας Εισηγητή. Εδώ θέτω κάποιους προβληματισμούς. Εάν πιστεύουμε ότι πρέπει να υπάρχει συγκεκριμένη

παραγραφή άλλη για τους Υπουργούς -μεγάλη πάλι, όχι μικρή- κατά την άποψή μου, για να είναι συνταγματικά συμβατή, θα πρέπει τουλάχιστον όταν λέμε ότι το αφήνουμε στον κοινό νομοθέτη, να το προβλέψουμε στο Σύνταγμα, γιατί μετά μπορεί να υπάρχει θέμα συνταγματικότητας πώς χωρίς καμία πρόβλεψη ο Υπουργός θα έχει διαφορετικό χρόνο παραγραφής. Τώρα αυτό καθορίζεται γιατί υπάρχει συνταγματική πρόβλεψη.

Το θέτω ως προβληματισμό ότι αν στο μυαλό μας συζητήσουμε κάποια στιγμή ότι στο κομμάτι των παραγράφων θα έχουμε μεν επαρκείς παραγραφές, για να μην υπάρχει το κομμάτι της ατιμωρησίας, αλλά να μην είναι παραγραφές που να φτάνουν σε αυτά του κοινού ποινικού δικαίου, τότε, κατά την άποψή μου, θα πρέπει να προβλεφθεί ότι η παραγραφή μπορεί να καθορίζεται όπως ο νόμος ορίζει.

Όμως, το μείζον στο κομμάτι της συνταγματικής διαδικασίας –το βάζω ως προβληματισμό- είναι ότι δεν πρέπει να υπάρχει αυτή η αποσβεστική προθεσμία και με τους κινδύνους τους οποίους υπάρχουν, να είμαστε ειλικρινείς. Και αντιλαμβανόμαστε ότι αυτές οι διαδικασίες θα είναι πολύ περισσότερες όταν δεν θα υπάρχει αποσβεστική προθεσμία.

Όμως, αυτή τη στιγμή το φέρνουμε ως πλειοψηφία. Δεν θα υπάρχει αποσβεστική προθεσμία. Από δω και πέρα θα πάμε στην κανονική διαδικασία. Ωστόσο, θεωρούμε ότι πάλι θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα της Βουλής που άλλωστε με όλα τα κριτήρια που έχουν μπει, ότι πλέον η ίδια η Βουλή δεν ασκεί τη δίωξη αλλά οδηγεί την υπόθεση σε ένα ειδικό όργανο του Ειδικού Δικαστηρίου, το Συμβούλιο, αυτομάτως υπάρχουν όλες οι θεσμικές εγγυήσεις.

Γεννάται ένα θέμα αναφορικά με τη δήλωση την οποία προτείνει η προηγούμενη πλειοψηφία, ο ΣΥΡΙΖΑ. Κατά την άποψή μου, αυτό το σημείο είναι πάρα πολύ προβληματικό. Θα το καταλάβαινα, αν θέλετε, να το προτείνετε ως αλλαγή του άρθρου. Επειδή αντιλαμβανόμαστε όλοι ότι το άρθρο 86 μπορεί να είναι μεν ένα άρθρο του Συντάγματος, αλλά έχει και χαρακτηριστικά ουσιαστικά ποινικής διάταξης.

Ερμηνευτικές δηλώσεις σε ποινικό δίκαιο είναι κάτι το οποίο είναι τελείως ξένο. Διότι στην πραγματικότητα τι γίνεται; Προσπαθείτε με την ερμηνευτική διάταξη να μην αλλάξετε ευθέως τη διάταξη, για να πείτε ότι αυτή η ερμηνεία δεν συνιστά νέα προσθήκη, αλλά δίνω μια ερμηνευτική κατεύθυνση.

Αυτό όμως είναι ασύμβατο με τη φιλοσοφία του ποινικού δικαίου. Γιατί δεν στέκεται πουθενά; Διότι αυτή τη στιγμή έχουμε την ξεκάθαρη αρχή από το ίδιο το Σύνταγμα ότι έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει -το άρθρο 7-, την επιταγή στον ίδιο τον Ποινικό Κώδικα - το άρθρο 1- που ξεκινάει ως εξής: «Ποινή δεν επιβάλλεται παρά μόνο για τις πράξεις εκείνες για τους οποίους ο νόμος την είχε ορίσει πριν από την τέλεσή τους». Αναφέρεται σε μια σειρά από συμβάσεις που έχει υπογράψει η χώρα, το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 15 του Διεθνούς Συμφώνου του ΟΗΕ και το άρθρο 11 παράγραφος 2 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Ειδικά η ΕΣΔΑ έχει πάρει θέση ότι ακόμα και η αλλαγή της νομολογίας -που αυτό δεν υπάρχει στο ελληνικό δίκαιο- αν ήταν μια μακροχρόνια νομολογία και αλλάξει στην πορεία προς το χειρότερο, μπορεί υπό όρους και προϋποθέσεις να συνιστά παραβίαση αυτής της αρχής –και είναι η συγκεκριμένη υπόθεση για βιασμό που υπήρχε κατά του Ηνωμένου Βασιλείου του 1995.

Εδώ λοιπόν έχουμε μια νομολογία που έχει διαμορφωθεί. Μια νομολογία η οποία, για το αδίκημα της δωροδοκίας είναι μία σωστή, κατά την άποψή μου, νομολογία.

Υπάρχει βέβαια και απόφαση του Συμβουλίου στην υπόθεση του Τσοχατζόπουλου, η απόφαση 3/2011 που ακολουθεί την πάγια νομολογία. Είναι πάγια νομολογία ακόμα και για το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο που δίκασε τον Ανδρέα Παπανδρέου που πάλι με αυτή τη νομολογία ακολούθησε.

Στη δωροδοκία υποχρεωτικά ο άλλος πρέπει να έχει ιδιότητα. Δεν μπορεί να δωροδοκηθεί ένας απλός πολίτης. Δωροδοκείται ένας υπάλληλος, δωροδοκείται κάποιος που έχει την ιδιότητα. Οπότε εκ φύσεως αυτό το αδίκημα υποχρεωτικά βρίσκεται στα καθήκοντα. Διότι, αν δεν έχεις αυτή τη συγκεκριμένη θέση, δεν συντελείται αδίκημα δωροδοκίας, αν πάρεις λεφτά. Άρα, είναι απόλυτα συνδεδεμένο.

Η ερμηνευτική δήλωση, στην πραγματικότητα, δημιουργεί το εξής. Την ερμηνεία των νόμων την κάνουν τα δικαστήρια. Έχω, λοιπόν, μια νομολογία που έχει διαμορφωθεί. Αν δεν αρέσει αυτή η νομολογία και θεωρήσω ότι θέλω κάτι άλλο, έρχεστε και αλλάζετε τη διάταξη.

Εσείς πιστεύατε και αυτό ουσιαστικά το έχει υποστηρίζει ο κ. Παπαγγελόπουλος από το Βήμα της Βουλής, όταν είχαν έρθει οι φάκελοι και ήταν η πρώτη φορά που υποστηρίχθηκε, δεν λέω μέσα σε θεωρία. Νομολογία δεν έχει υποστηριχθεί πουθενά. Σε θεωρία υπάρχουν κάποιες που έχουν γράψει, αλλά κατά βάση είναι ξεκάθαρη και η θεωρία και η νομολογία -η νομολογία από όλη τη θεωρία κυρίαρχη- ότι αυτά τα αδικήματα είναι στα πλαίσια του άρθρου 86.

Έτσι έγινε και με τους εισαγγελείς, το είχαν στείλει με το άρθρο 86. Στην πραγματικότητα, προσπαθήσατε να αλλάξετε όλο αυτό. Είναι λανθασμένη ερμηνευτική δήλωση. Αν και εφόσον η νομολογία θέλει να κρίνει κάτι διαφορετικό, έχει τις δυνατότητες να το κρίνει. Δεν μπορεί, όμως, να καθοδηγηθεί η νομολογία, γιατί στην πραγματικότητα τότε τι κάνουμε; Δεν ερμηνεύουμε τη διάταξη που υπάρχει, αλλά προσθέτουμε έναν νέο κανόνα δικαίου, οπότε και να τον προσθέσουμε, υποχρεωτικά δεν έχει αναδρομική ισχύ.

Από το ποινικό δίκαιο φέρνω ένα παράδειγμα: έκλεβαν το ρεύμα, πήγαιναν για κλοπή και τέθηκε τότε το θέμα ότι δεν είναι κινητό πράγμα το ρεύμα και αγχώνονταν όλοι. Δεν σκέφτηκε ποτέ ο νομοθέτης να πει «κάνω ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 372 ότι το ηλεκτρικό ρεύμα είναι κινητό πράγμα». Ήρθε και πρόσθεσε διάταξη. Άρα, προσθέτοντας διάταξη αφορούσε τα αδικήματα από εδώ και πέρα.

Ερμηνευτικές δηλώσεις και ποινικό δίκαιο δεν συνάδουν. Είναι μια λανθασμένη προσέγγιση και επειδή σε κάθε περίπτωση, ακόμα και αν έμπαινε μια τέτοια ερμηνευτική δήλωση -κατά την άποψή μου, αυτή είναι κρίση- πάλι θα ξεκινούσε από εδώ και πέρα, από τη στιγμή που πλέον καταργούμε την αποσβεστική προθεσμία, δεν υπάρχει ούτε αυτή η αναγκαιότητα. Διότι με τον άλφα ή βήτα τρόπο οι Υπουργοί σε οποιοδήποτε στάδιο, ακόμα και αν κρίνονται ότι θα έπρεπε να πάνε με το άρθρο 86, δεν έχουν το πλεονέκτημα πλέον της αποσβεστικής προθεσμίας. Έχουν τις κανονικές διαδικασίες των παραγραφών και της απόσβεσης του δικαιώματος να ασκηθεί και άρα, η ίδια η νομολογία θα κρίνει ποιες υποθέσεις θα έρχονται με το άρθρο 86 και ποιες υποθέσεις θα είναι στην τακτική δικαιοσύνη χωρίς να έχει κανένα περαιτέρω προνόμιο.

Αυτό είναι το οποίο έρχεται να κάνει η συγκεκριμένη Πλειοψηφία και νομίζω σε αυτό το κομμάτι ότι είναι επιταγή όλων ότι ερχόμαστε να πούμε ότι με αυτή τη συνταγματική Αναθεώρηση πλέον ως προς το κομμάτι των παραγραφών, των αποσβεστικών προθεσμιών ο Υπουργός δεν έχει καμμία καλύτερη μεταχείριση από αυτή που έχει ο απλός πολίτης.

**Β.10. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Σπυρίδωνος Λάππα επί της πέμπτης
θεματικής ενότητας**

Νομίζω ότι βρισκόμαστε σήμερα σε μια εποχή των τεράτων, αφού το κοινοβουλευτικό μας σύστημα εμφανίζει μία μοναδική εικόνα από τη διαχρονική ανάγνωση της ιστορίας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Μπορεί να λεχθεί, ιδίως για το άρθρο 86 με μία σοβαρότητα, ότι αποτελεί ένα μέρος του αφηγήματος ή του διαλόγου, σχετικά με την πολιτική διαφθορά; Θα έλεγα "ναι". Βρισκόμαστε σε μια εποχή –και η χώρα μας το έζησε στα χρόνια των μνημονίων και πρέπει να αναστοχαστούμε για τις πολιτικές μας, τις συμπεριφορές μας, τις απόψεις μας, τις πρακτικές μας- όπου εκείνο το μεγάλο ερώτημα που αναδύθηκε στα δύσκολα χρόνια τις τελευταίες δεκαετίες στη χώρα μας –και παγκοσμίως θα έλεγα εγώ- είναι «Τι είναι η δημοκρατία και πώς κερδίζεται».

Μετά τα μνημόνια, που δεν έχει βγει από την κρίση η χώρα, νομίζω ότι το μεγάλο ερώτημα που κυριαρχεί είναι τι είναι η δικαιοσύνη και πώς απονέμεται. Και στη δικαιοσύνη εξειδικεύω και λέω «ιδίως η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης», γιατί μεγάλοι διανοητές –Τσόμσκι, Χάμπερμας, Καστοριάδης παλιότερα, Μπάουμαν, Ζίζεκ, Στίγκλιτς, Κρούγκμαν- και νομπελίστες στην οικονομία λένε ότι η απόλυτη κυριαρχία στην αγορά του χρηματοπιστωτικού συστήματος δεν εκφράζεται μόνο ως απόλυτη κατίσχυση πάνω στους κανόνες της αγοράς. Δυστυχώς, επηρεάζει και πλευρές της δημοκρατίας, ακόμα και το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης και ειδικότερα της ποινικής δικαιοσύνης. Άρα, είναι μια πολύ καλή ευκαιρία να κοιτάξουμε τον εαυτό μας στον καθρέφτη και να πάρουμε τολμηρές αποφάσεις. Μιλάμε για δύο εμβληματικά άρθρα, το άρθρο 62 και το άρθρο 86. Θα ήθελα να πω δυο πράγματα για το άρθρο 62. Τι προσθέτουμε; Λέμε «Όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος και για αδικήματα που σχετίζονται άμεσα...με την άσκηση των καθηκόντων του».

Το «...με την άσκηση των καθηκόντων του» πρέπει να τίθεται πλέον παντού, όπου κάνουμε τέτοιες παρεμβάσεις, γιατί ο νομικός διάλογος κυρίως είναι «Τι είναι κατά την άσκηση». Για το τι είναι «επ' ευκαιρία των καθηκόντων» έχουν χυθεί τόνοι μελάνης. Υπάρχουν συγγράμματα καθηγητών πανεπιστημίου. Πολιτικές προσωπικότητες, δικηγορικοί σύλλογοι, νομικοί πάσης προελεύσεως και παντός επιπέδου έχουν εκφραστεί και γι' αυτό το θέμα και ακόμα δεν μπορούμε να καταλήξουμε. Άρα, λοιπόν, το «άμεσα» είναι γιατί όταν λέμε «κατά την άσκηση των καθηκόντων άμεσα», εξοστρακίζουμε αμέσως το κατά έμμεσο τρόπο «άσκηση των καθηκόντων» που πάει στο «επ' ευκαιρία». Μπορεί να είναι πλεονασμός στη φράση «κατά την άσκηση των καθηκόντων», το υπερτονίζει όμως και εξοστρακίζει την άλλη πλευρά που θέλουμε να διώξουμε μακριά από τη διάταξη, δηλαδή το «επ' ευκαιρία των καθηκόντων». Αυτό, λοιπόν, είναι το «άμεσα» κατά την άσκηση των καθηκόντων. Μπορεί να φαίνεται πλεονασμός, γιατί το Σύνταγμα πρέπει να είναι πολύ τυπικό και πολύ «σφιχτό» από νομοτεχνική άποψη, αλλά νομίζω ότι δεν είναι περιττολογία. Είναι θετικό αυτό.

Έχει δίκιο η περιρρέουσα λαϊκή αντίληψη της κοινωνίας, η κοινωνία των πολιτών, που λέει ότι το άρθρο 62 ήταν μια πολύ καλή ευκαιρία το πολιτικό σύστημα να μην κοιτάει ποτέ τον εαυτό του στον καθρέφτη και να αθώνει τον εαυτό του; Έχει βάση; Έχει βάση, όχι επειδή είναι αυτή η διάταξη, αλλά γιατί ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόστηκε και η πρακτική του είναι σκανδαλώδης. Το έχουν πει καθηγητές και διαπρεπείς πανεπιστημιακοί, διότι δεν είναι δυνατόν Βουλευτής να είναι κατηγορούμενος για την έκδοση ακάλυπτων επιταγών ή για διάπραξη τροχαίου ατυχήματος ή για αποπλάνηση ανηλίκου και να έρχεται εδώ και να ζητά την άρση ασυλίας ή να αξιώνει ή να περιμένει ή να προσδοκά. Είναι αδιανόητο. Έχει σχέση αυτό με τη θεσμική εγγύηση; Διότι δεν πάμε πλέον σε ατομική αξίωση του ατόμου του Βουλευτή. Δεν αφορά μόνο τον Βουλευτή. Αφορά το πολιτικό σύστημα. Θέλει θεσμική

εγγύηση, έτσι που να μην αφήνει κανέναν να περάσει από τον ιστό της αράχνης. «Μηδέν των αραχνίων διαφέρειν...», έλεγε ο Σόλωνας. Δηλαδή, δεν γίνεται ο μεγαλόσχημος και ο πανίσχυρος να μπορεί να περνά από τον ιστό της αράχνης πολύ εύκολα, έλεγε ο Σόλων, αλλά ο αδύναμος να μην μπορεί να περάσει ούτε από τον ιστό της αράχνης και να συλλαμβάνεται.

Αυτό είναι, λοιπόν, η βάση για την οποία η λαϊκή βούληση, η κοινωνία των πολιτών είναι δύσπιστη και καχύποπτη απέναντί μας, απέναντι συνολικά στο πολιτικό σύστημα. Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ ως προς το άρθρο 62 επιλύει ικανοποιητικά σε έναν βαθμό το θέμα. Μην ψάχνουμε να βρούμε την απόλυτη δικαίωση και το απόλυτα ορθό. Το ιδανικό είναι το ορθό να είναι και επωφελές. Και το επωφελές όχι εξατομικευμένα, για την κοινή γνώμη, για την κοινωνία των πολιτών, για τους πολίτες, για το σύνολο, για την πλειοψηφία. Είναι αδύνατο για όλους.

Άρα, λοιπόν, η προηγούμενη άδεια της Βουλής καταργείται για όλα τα αδικήματα. Αυτός είναι ο κανόνας. Όταν έχουμε υποψία ότι κατηγορείται ένας Βουλευτής για ένα αδίκημα που έχει λάβει χώρα κατά την άσκηση των καθηκόντων του και έχει πολιτικά χαρακτηριστικά, τότε κατ' εξαίρεση η Βουλή δεν θα άρει την ασυλία. Αυτό ικανοποιεί και τη νομική επιστήμη από δογματική άποψη, αλλά επιλύει και τα μεγάλα προβλήματα και τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες της κοινωνίας των πολιτών. Υπήρξαν πολλές φορές στο ελληνικό Κοινοβούλιο πριν το 2015 μεγάλες προσωπικότητες της πολιτικής που έχουν εκφραστεί κατά αντίθετο τρόπο. Για παράδειγμα το 2006 ο κ. Βενιζέλος είπε στη Βουλή: "Θεωρώ ότι δεν χρειάζεται καμμία αναθεώρηση το άρθρο 62, αλλά ενδεχομένως μία ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 61". Τότε χρειαζόταν ερμηνευτική δήλωση, σήμερα δεν χρειάζεται ερμηνευτική δήλωση. Βλέπετε τις μεγάλες αντιφάσεις της πολιτικής και των πολιτικών που διώχνουν μακριά τον πολίτη, όχι μόνο από την κάλπη, βλέπετε τα ιλιγγιώδη και αβυσσαλέα ποσοστά αποχής των εκλογών, αλλά και μακριά από την Πολιτική -με κεφαλαία γράμματα το «π»- και τους πολιτικούς.

Να, λοιπόν, τότε ήταν αναγκαία η ερμηνευτική δήλωση, το 2006. Σήμερα δεν είναι. Το 2006, μετά τον κ. Βενιζέλο πήρε τον λόγο ο κ. Πάγκαλος και είπε: «Δεν υπάρχει κανένας λόγος να δημιουργήσουμε συνθήκες που θα κάνουν προβληματική την άσκηση του λειτουργήματος.». Αυτό ήταν το ζητούμενο ή να αναιρέσουμε την πρακτική που οδηγούσε σε απίστευτες καταστάσεις;

Είχαμε Βουλευτή του Ελληνικού Κοινοβουλίου που δεν ήρθη η ασυλία του για ανθρωποκτονία την ώρα που γλεντούσε το βράδυ με μία ερωμένη του εκτός γάμου. Αυτό δεν μας ενδιαφέρει, βέβαια, γιατί είναι προσωπικό θέμα. Είχε σχέση με τα υπουργικά του καθήκοντα; Ο εκδότης πολλών μπλοκ ακάλυπτων επιταγών συνδέεται καθ' οιονδήποτε τρόπο με την άσκηση των βουλευτικών του καθηκόντων; Οι ακραίες περιπτώσεις είναι αυτές που κεντρίζουν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης και τη σκανδαλίζουν αφόρητα. Έχουμε, λοιπόν, σοβαρές ευθύνες ως πολιτικό σύστημα και ως κόμματα, αλλά και ατομικά ο καθένας μέσα στο κόμμα που ανήκει. Άρα, λοιπόν, να είμαστε πιο τολμηροί.

Ας δούμε, λοιπόν, γιατί πλέον όλα τα κόμματα αναστοχάζονται και λένε ότι δεν μπορεί να πάει άλλο έτσι αυτή η διάταξη. Το 2007 ο καθηγητής πανεπιστημίου της νομικής επιστήμης, Μιχάλης Σταθόπουλος είπε: "Σε ταραχώδεις περιόδους της ιστορίας όπου επικρατούσε φανατισμός, είχε κάποια δικαιολογία ο θεσμός της βουλευτικής ασυλίας. Τα πολιτικά πάθη οδηγούσαν ή υπήρχε κίνδυνος να οδηγήσουν σε αστήρικτες ποινικές διώξεις Βουλευτών, με σκοπό την εξουδετέρωσή τους από τον πολιτικό αντίπαλο για μεγάλο χρονικό διάστημα έως ότου δηλαδή αποφανθεί η δικαιοσύνη. Άλλος αποτελεσματικός τρόπος άμυνας τότε δεν υπήρχε. Αν δεχτούμε, όμως, ότι τα πολιτικά μας ήθη έχουν

προοδεύσει και ότι στο σημερινό κράτος δικαίου υπάρχει τρόπος προστασίας από αστήρικτες διώξεις, δεν έχει πλέον νόημα η διατήρηση γενικής -με του αντικειμένου που υπάρχει δηλαδή- βουλευτικής ασυλίας" και διαπίστωσε ότι είναι γνωστό πως η διάταξη αυτή και η διαδικασία που τηρούνταν, η διαδικασία δηλαδή της Βουλής για τη δίωξη, δεν σήμαινε τελικά το ακαταδίωκτο ως εξαίρεση, αλλά ως κανόνα. Και αυτό είναι κάτι που πραγματικά γράφεται με μελανά γράμματα εις βάρος του πολιτικού συστήματος.

Την ίδια περίοδο, το 2006 ο Σταύρος Τσακυράκης λέει τα εξής: "Η μακρόχρονη πρακτική της Ελληνικής Βουλής να παρέχει ασυλία στα μέλη για να αποφύγουν οποιαδήποτε ποινική δίωξη αποτελεί θεσμικό σκάνδαλο για τη δημοκρατία μας... Η βουλευτική ασυλία αποσκοπεί...στην Ελλάδα, όμως, με ασαφή διακομματική ευρηματικότητα..." -εδώ είναι αυτή η διακομματική ευρηματικότητα, που δυστυχώς όλοι θα πάρουμε την ευθύνη για όσα καταγράφονται στις μετρήσεις της κοινής γνώμης σε σχέση με το θέμα της ασυλίας- «...και κατά παγκόσμια πρωτοτυπία έχει εξελιχθεί σε προνόμιο...» - διότι δεν μιλούσε για προνόμιο ο συνταγματικός νομοθέτης, μιλούσε για θεσμική εγγύηση της ελευθερίας της γνώμης, της ψήφου και της άσκησης των βουλευτικών καθηκόντων- «...που εξασφαλίζει το ακαταδίωκτο των Βουλευτών για τα πλέον κοινά ποινικά αδικήματα, όπως παράβαση του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας μέχρι και την έκδοση ακάλυπτων επιταγών».

Θα πρέπει να γυρίσει κανείς σε αριστοκρατικά καθεστώτα για να βρει μια τόσο απροκάλυπτη πρακτική που εξαιρεί κάποιους από την εφαρμογή των νόμων. Και τον Σταθόπουλο, αλλά και τον Τσακυράκη δεν θα τους κατηγορούσε κανείς ότι ανήκαν στους ακραίους από πολιτική, αλλά και νομική άποψη ανθρώπους και προσωπικότητες.

Σε όλες τις πολιτισμένες χώρες υπάρχει ο θεσμός της βουλευτικής ασυλίας. Υπάρχει πράγματι. Σε καμία όμως δεν εφαρμόζεται, όπως εδώ. Σε όλες τις πολιτισμένες χώρες ο κανόνας και το αυτονόητο είναι να δίνεται άδεια αμέσως για δίωξη. Και εκτός από σπάνιες περιπτώσεις, όταν είναι πρόδηλο ότι αυτή σχετίζεται με τα κοινοβουλευτικά καθήκοντα του Βουλευτή.

Όπως διατυπώνεται η διάταξη προστατεύει και το κύρος και την ελευθερία της γνώμης και την προσωπικότητα του Βουλευτή, αλλά ικανοποιεί και μια αξίωση της κοινωνίας συλλογικά και του πολιτικού συστήματος, να είναι αξιόπιστο και να έχει την τιμή του.

Ο Μακρυδημήτρης Αντώνης, καθηγητής του ΕΚΠΑ, ένας άνθρωπος που δεν θα κατηγορηθεί ποτέ ότι ανήκε σε κόμμα πέραν του κέντρου, λέει: "Αποτελεί κοινό μυστικό ότι αποτελεί κανόνα στην ελληνική κοινοβουλευτική πρακτική να μην αίρεται η βουλευτική ασυλία και να ισχύει παντάπασιν το ακαταδίωκτο των Βουλευτών για οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη τυχόν ετέλεσαν, ακόμα και αν είναι εντελώς άσχετη προς τα βουλευτικά πολιτικά καθήκοντα και προς την αποστολή τους" και λέει ότι φυσικά πρέπει ν' αλλάξει. Λάβρος εναντίον της διάταξης αυτής, έτσι όπως υπάρχει. Προτείνει απλώς την αντιστροφή του τεκμηρίου, κι όλα αυτά το 2001. Επικαλέστηκε μάλιστα τον Μαξ Βέμπερ και είπε «αν ο Βουλευτής δεν αισθανθεί αυτή την ηθική της υπευθυνότητας και αυτό που επιβάλλει αυτή...» και ανέφερε διάφορα παραδείγματα, όπως Γαλλία, Ιταλία, Μεγάλη Βρετανία, Γερμανία -με τον νόμο της Βόννης-, την Ολλανδία που από το 1884 έχει αποσυνδέσει πλήρως το ζήτημα από τη Βουλή. Δεν υπάρχει καμμία βουλευτική ασυλία.

Επίσης, αναφέρεται στα «Ηθικά Νικομάχεια» του Αριστοτέλη, ότι η δικαιοσύνη, που αποτελεί την κορωνίδα, είναι η μεσότητα ανάμεσα στην υπερβολή και την εξάλειψη και φοβάται ότι όσον αφορά

τη διατήρηση μιας τέτοιας διάταξης, πολλοί θα λένε αυτό που έλεγε ο George Orwell «μπορεί να είναι όλοι ίσοι, όμως κάποιος πρέπει να είναι και περισσότερο ίσοι από τους άλλους.».

Νομίζω ότι δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία σε καμμία από τις πτέρυγες της Βουλής ότι το άρθρο 62 πρέπει να λάβει μία άλλη μορφή που να ικανοποιεί αυτά τα κριτήρια που είπαμε.

Ως προς το άρθρο 86 νομίζω ότι είναι το αγκάθι και η πληγή στο μάτι του πολιτικού συστήματος εδώ και χρόνια. Από εκπρόσωπο της παράταξης "ΜΕΡΑ25" αναφέρθηκε μία σφυγμομέτρηση που έκανε η «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» παλαιότερα, όπου το 82% των Ελλήνων πολιτών όλων των κατηγοριών - απευθυνόταν σε επιστήμονες, σε νομικούς, σε πολίτες, σε εργαζόμενους- είπε ότι το άρθρο 86 είναι κάτι το οποίο αποτελεί προσβολή για την αρχή της ισότητας απέναντι στον ποινικό νόμο. Η ισότητα δεν είναι οριζόντια, έχει αναλογικό χαρακτήρα, γι' αυτό συνδυάζεται με το άρθρο 25 παράγραφος 1 της αρχής της αναλογικότητας.

Της σφυγμομέτρησης αυτής του 82% των πολιτών έκανε χρήση σε μία αποστροφή του λόγου του ο Χάρης Καστανίδης, Υπουργός Δικαιοσύνης τότε -όταν ψηφίζόταν ο εκτελεστικός νόμος 3126 το 2003- και εύστοχα είπε: «Πρέπει να δούμε τη διάταξη του άρθρου 86 και αποτελεί...», λέει, «...η τροποποίησή του πάνδημο αίτημα». Παράλληλα, έλεγε, αναγνωρίζει και τον συνταγματικό σκόπελο που υπάρχει για το θέμα της δίωξης των Υπουργών και πως είναι η διάταξη του άρθρου 3 παράγραφος 86. Και ήταν ο λόγος που είχε εκφωνήσει στην Ολομέλεια της Βουλής γι' αυτόν τον νόμο.

Για την τροποποίηση του άρθρου 86, ένας θεσμός της ίδιας της ελληνικής πολιτείας, η Γενική Γραμματεία Καταπολέμησης κατά της Διαφθοράς, κατ' εντολή που πήρε από την GRECO και από την υπηρεσία του ΟΗΕ για την καταπολέμηση της διαφθοράς -δηλαδή υπερεθνικά όργανα των οποίων οι αποφάσεις έχουν και εθνική υποχρέωση, δηλαδή και το ενωσιακό και το διεθνές δίκαιο έχει υπερεθνικό χαρακτήρα, σύμφωνα με το άρθρο 28, που είναι υποχρεωτικό για το εγχώριο δίκαιο- μας είχε κάνει δύο συστάσεις.

Το ένα το υλοποιούμε σήμερα. Δύο πράγματα πρέπει να κάνουμε. Το πρώτο είναι η κατάργηση της δυνατότητας του Κοινοβουλίου να ανακαλεί με απόφασή του την ποινική δίωξη των μελών της Κυβέρνησης. Δεν το κάνουμε σήμερα.

Δεν μπορεί μία Βουλή με κάποια πολιτική συγκυρία, με κάποια δεδομένα, με κάποια δικογραφία, να αποφασίζει για τη δίωξη του Υπουργού και να αλλάζει μία κυβέρνηση ή να αλλάζουν οι πλειοψηφίες και να έρχεται ένα άλλο Κοινοβούλιο να ανακαλεί ή να αναστέλλει την άρση ποινικής δίωξης που αποφάσισε η προηγούμενη Βουλή. Αυτό λέει ότι είναι απαράδεκτο και δεν μπορεί να υφίσταται ούτε δογματικά ούτε πολιτικά. Και μας δίνει την εντολή να το αλλάξουμε. Δεν το αλλάζουμε και το κρατώ ως επιφύλαξη κυρίως ως νομικός. Νομίζω ότι είναι μία ατυχής στιγμή που δεν το αλλάζουμε. Και αλλάζουμε, βέβαια, το ειδικό καθεστώς της παραγραφής του άρθρου 86.

Θα μπορούσα να πω πάρα πολλά σε αυτά, αλλά κρατώ μόνο ένα πράγμα. Έχει χυθεί τόσο μελάνι για το θέμα της δωροδοκίας αν είναι κατά την άσκηση ή επ' ευκαιρία των καθηκόντων. Και έχω να πω και κάτι που είπαμε και είπα και ως ο άνθρωπος που έγραψε το κεφάλαιο του πορίσματος για το σκάνδαλο της «NOVARTIS», σχετικά με την αρμοδιότητα της Βουλής και σχετικά με το αδίκημα της δωροδοκίας.

Η δωροδοκία δεν μπορεί να είναι ποτέ μα, ποτέ μέσα στα πλαίσια των καθηκόντων του υπουργού. Δεν είναι δυνατόν να λέμε ότι αν ο υπουργός είναι με τη γίδα στην πλάτη, ξέρετε αυτό είναι

ένα αδίκημα που εντάσσεται στα υπουργικά καθήκοντα. Προκαλούμε την κοινή γνώμη, προκαλούμε την κοινωνία των πολιτών και προκαλούμε και τη δογματική της νομικής επιστήμης. Δεν είναι δυνατόν. Αναφέρω τέσσερα ονόματα ανθρώπων που αναφέρονται τη δωροδοκία, που είναι μέσα στα πλαίσια της συζήτησης που γίνεται για την κατάργηση του άρθρου 3 του άρθρου 86.

Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Προκόπης Παυλόπουλος ως καθηγητής Πανεπιστημίου είπε ότι εντέλλεται στην ελληνική πολιτεία άμεσα να πει και προς τα δικαστήρια ότι η δωροδοκία δεν μπορεί καθ' οιονδήποτε τρόπο να εντάσσεται στην άσκηση των καθηκόντων των υπουργών.

Ο ίδιος ο κ. Βενιζέλος σε μία συνέντευξη στην «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» 31 Απριλίου 2011 έλεγε ότι για τα άθλια φαινόμενα της δωροδοκίας ή της διακίνησης μαύρου χρήματος, δεν παρεμποδίζεται η ποινική αντιμετώπισή του από το άρθρο 86, ισχυριζόμενος ότι η διάταξη, όπως υφίσταται, περιλαμβάνει μέσα ως αδίκημα, εκτός της άσκησης των υπουργικών καθηκόντων, και τη δωροδοκία.

Λάμπρος Μαργαρίτης. Αυτός και η κυρία Συμεωνίδου, που είναι οι διάδοχοι του Μανωλιδάκη. De lege ferenda, πρέπει να οδηγηθεί η ελληνική δικαιοσύνη οπωσδήποτε στη μη αποδοχή της άποψης που θέλει τη δωροδοκία να ανάγεται στα υπουργικά καθήκοντα. De lege lata δεν μπορεί, θέλει τροποποίηση της διάταξης.

Νομίζω ότι η κορωνίδα, εκείνο που αποτελεί ένα υπέροχο υπερόπλο πραγματικά για τους νομικούς και κοσμεί τη νομική επιστήμη και την καθηγεσία είναι το έργο της Συμεωνίδου-Καστανίδου, καθηγήτριας στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, με το περίφημο βιβλίο της «Η ποινική ευθύνη των υπουργών», όπου όλο το έργο της αναφέρεται στο αν η δωροδοκία ανάγεται στα υπουργικά καθήκοντα ή όχι. Και καταλήγει ότι δεν υπάγεται με μια πλειάδα νομικών σκέψεων και παραπομπές και στη νομολογία. Είχαμε ποτέ δικαστή ανώτερο ή ανώτατο που να είναι υπέρ της άποψης; Ήταν η μειοψηφία στην υπόθεση Παπακωνσταντίνου, ο Αθανάσιος Κουτρουμάνος, που είναι σήμερα Πρόεδρος του ΕΣΡ, που αν διαβάσει κανείς τη μειοψηφία του -1 προς 14- λέει ό,τι είπε και η ολομέλεια των προέδρων του Δικηγορικού Συλλόγου της Ελλάδας τότε, ότι δηλαδή δεν μπορεί να ισχύει, έτσι όπως είναι το άρθρο 86. Και ακόμα κι αν ισχύει, συγκρούεται ως αναθεωρητέα διάταξη με μη αναθεωρητέα άρθρα, όπως είναι τα ατομικά δικαιώματα και ιδίως η διάταξη του άρθρου 4, που είναι η ισότητα ενώπιον των νόμων.

Ο Μαξ Βέμπερ σε μία ωραία διάλεξη που έδωσε το 1919 στους φοιτητές του Πανεπιστημίου του Μονάχου είπε για την πολιτική ως κάλεσμα και ως επάγγελμα. Αναφέρει, λοιπόν: "...Τι είδους άνθρωπος πρέπει να είναι κανείς για να του επιτραπεί να βάλει το χέρι του στις ακτίνες του τροχού της ιστορίας; Να είναι πολιτικός, δηλαδή. Τρεις πρέπει να είναι οι ιδιότητες: το πάθος, το αίσθημα ευθύνης και το μέτρο.." Και αναλύει άπειρες σελίδες για το τι είναι κυρίως το αίσθημα ευθύνης και το μέτρο. Και καταλήγει: "Στο πεδίο της πολιτικής υπάρχουν μονάχα δύο θανάσιμα αμαρτήματα. Η υποκειμενικότητα και η ανευθυνότητα".

Και σε αυτά τα ερωτήματα που έθεσε ο Βέμπερ, το μεγαλύτερο ερώτημα που προκύπτει σήμερα είναι τι είναι τελικά δικαιοσύνη. Ο Χανς Κέλσεν έλεγε "Μα, τι είναι δικαιοσύνη; Κανένα άλλο ερώτημα δεν έχει συζητηθεί με τόσο πάθος. Για κανένα άλλο ερώτημα δεν έχει χυθεί τόσο πολύτιμο αίμα, τόσα πικρά δάκρυα, κανένα άλλο ερώτημα δεν έχει στοχαστεί τόσο βαθιά και πιο φωτεινά πνεύματα από τον Πλάτωνα μέχρι τον Καντ. Και όμως, το ερώτημα αυτό παραμένει μέχρι σήμερα αναπάντητο. Ίσως, γιατί είναι ένα από εκείνα τα ερωτήματα για τα οποία λέγεται με μια στάση στοχαστικής παραίτησης, πως ο

άνθρωπος δεν θα βρει ποτέ μια οριστική απάντηση. Μπορεί, όμως, να προσπαθεί διαρκώς για να δώσει καλύτερες απαντήσεις".

**Β.11. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Αθανασίου Δαβάκη επί της έκτης
θεματικής ενότητας**

Ως ειδικός εισηγητής της αναθεώρησης της παραγράφου 5 του άρθρου 96 θα πω ορισμένα πράγματα σχετικά με τους στρατιωτικούς δικαστές. Όμως, δεν μπορώ να αποφύγω την εξαιρετική πρόκληση, η οποία υπήρξε από την παρουσία του κυρίου Υπουργού εδώ και από αυτά τα οποία ελέχθησαν πριν από λίγο από αυτό το Βήμα.

Θα συνιστούσα στον κύριο Πρόεδρο να κοσμί με την παρουσία του τις εργασίες της επιτροπής πολλές φορές -βέβαια, είμαστε προς το τέλος των συνεδριάσεων- ο κύριος Υπουργός, δεδομένου ότι πράγματι δημιουργήθηκε μία πολύ σημαντική παρέμβαση επιστημονικού και θεωρητικού επιπέδου. Μου θυμίζει λίγο το «Διάλογοι σε μοναστήρι», του Κωνσταντίνου Τσάτσου από τις «Εκδόσεις των Φίλων», μεταξύ των συνταγματολόγων συναδέλφων, οι οποίοι πράγματι έκαναν μία τομή επάνω στο τεράστιο ζήτημα που, όπως πολύ σωστά είπε ο κύριος Υπουργός, είναι μία συνομολόγηση αποτυχίας, η παραχώρηση κρατικής ύλης στις ανεξάρτητες αρχές.

Και διερωτώμαι πώς, όπως είπε ο κ. Καμίνης, δεν θα υπόκεινται στον κοινοβουλευτικό έλεγχο -και θα το λέμε «λογοδοσία»- αυτά τα δημιουργήματα αυτού του χώρου -ενός χώρου ο οποίος δεν αναφέρεται στο Σύνταγμα, όπως είναι η Διάσκεψη των Προέδρων- τα οποία θέλουμε να είναι νησίδες αυτόνομες κρατικές εξουσιαστικές οντότητες, οι οποίες περιορίζουν αυτόν καθ' εαυτόν τον ρόλο μας, που είναι η έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας.

Πιστεύω ότι κάνοντας πριν από αρκετά χρόνια ένα μπαϊπάς των δικών μας ευθυνών της λειτουργίας και της αποτυχίας του παρεμβατικού κράτους στα προβλήματα του λαού, δημιουργώντας αυτές τις ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, τις καταστήσαμε σαν μανιτού, ας το πούμε έτσι, τις προσκυνάμε, είναι στο απυρόβλητο, δεν υπάρχει καμία δυνατότητα ουσιαστικού ελέγχου αυτού καθ' εαυτού που θεσμικά από το Σύνταγμα, τη λαϊκή κυριαρχία και από όλους εμάς εκπροσωπείται και ουδείς γνωρίζει πώς κατά τούτο θα μπορέσει να υπάρξει ένας έλεγχος, ο οποίος θα συμβάλει και στην αποδοτικότητα τους.

Αυτός ο περίεργος μετασχηματισμός του κράτους που προέκυψε από τις ανεξάρτητες αρχές, όπως πολύ ορθά είπε ο κύριος Υπουργός, πρέπει εν πάση περιπτώσει να κατευθυνθεί προς μία οδό και όσον αφορά την αποτελεσματικότητά τους. Ποια είναι η αποτελεσματικότητα των ανεξάρτητων αρχών σήμερα;

Θέτω ορισμένα ερωτήματα και εγώ ως έχω υποχρέωση, καθήκον και δικαίωμα. Ποια προβλήματα-ζητήματα-διαχειρίσεις-φάκελοι, τους οποίους έχουν διεξέλθει και έχουν διαχειριστεί, έχουν αποτελεσματικότητα επάνω σε αυτά τα ζητήματα;

Θα έλεγα, κύριε Υπουργέ, ότι είναι μία μεγάλη ευκαιρία αυτή η συνταγματική Αναθεώρηση να μας κάνει να σκεφθούμε, να δημιουργήσουμε, θα έλεγα, μία ευοίωνη προοπτική όχι προς την κατάργηση -εννοείται-, αλλά προς μία καλύτερη και τελεσφόρα αποτελεσματική λειτουργία, ούτως ώστε να μπορέσουμε να δούμε και εμείς τη σχέση μας με αυτές.

Διότι αυτού του είδους οι διάλογοι που προέκυψαν από την πολύ σημαντική παρέμβασή σας, αυτή που δημιούργησε αυτό το δύσθυμο συναίσθημα που είπατε, μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερα αποτελέσματα.

Εν πάση περιπτώσει, κλείνω αυτή την παρένθεση και θέλω να αναφερθώ σε αυτό το οποίο ως ειδικός εισηγητής έχω ορισθεί να πω από την κυβερνητική Πλειοψηφία.

Το 1997 ορισμένοι στρατιωτικοί δικαστές προσέφυγαν στη δικαιοσύνη για να διεκδικήσουν μισθολογική εξομοίωση με τους τακτικούς δικαστές. Το διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών και το διοικητικό Εφετείο Αθηνών τους δικάωσε, με αποτέλεσμα το δημόσιο να καταθέσει από τις 11 Οκτωβρίου του 2000 αίτηση αναιρέσεως στο Συμβούλιο της Επικρατείας.

Το 2003 το Συμβούλιο της Επικρατείας έκανε δεκτή την αίτηση -με την υπ' αριθμόν 2857 Απόφαση του 2003- με την αιτιολογία ότι το δημόσιο δικαιούται να αμείβει τους στρατιωτικούς δικαστές με βάση το ειδικό μισθολόγιο των Ενόπλων Δυνάμεων, καθώς δεν υπάρχει σχετική ρητή παραπομπή στο Σύνταγμα που να εξομοιώνει μισθολογικά τους στρατιωτικούς δικαστές με τους τακτικούς δικαστές.

Όσον αφορά τη συμμετοχή των στρατιωτικών στα στρατιωτικά δικαστήρια, πλην του αναθεωρητικού, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί κυρίως για τα τουρκικά στρατιωτικά δικαστήρια, ότι η συμμετοχή αξιωματικών σε ρόλο στρατοδικών εγείρει θέματα ανεξαρτησίας, καθώς αμφισβητείται η δυνατότητα των αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων να μένουν ανεπηρέαστοι από τους ανωτέρους τους, λόγω της ιεραρχίας η οποία διέπει τον συγκεκριμένο χώρο.

Όμως, για την απόφαση που αφορούσε τα ελληνικά στρατιωτικά δικαστήρια το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ξεκάθαρα ότι η συμμετοχή μόνο δύο στρατοδικών στα πενταμελή στρατιωτικά δικαστήρια δεν αποτελεί από μόνη της παραβίαση των σχετικών διατάξεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Σε συνέχεια των ανωτέρω και εκ μέρους της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, εισηγούμαι την τροποποίηση του άρθρου 96 παράγραφος 5, σύμφωνα με την ακόλουθη διατύπωση:

Άρθρο 96

5. Τα στρατιωτικά δικαστήρια του στοιχείου α' της προηγούμενης παραγράφου συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από μέλη του δικαστικού σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων, που περιβάλλονται με άπασες τις εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των λοιπών τακτικών δικαστικών λειτουργών κατά το άρθρο 87 παρ.1 του Συντάγματος.

Νόμος ορίζει τη βαθμολογική αντιστοιχία των δικαστικών λειτουργών του δικαστικού σώματος Ενόπλων Δυνάμεων, με τους λοιπούς τακτικούς δικαστικούς λειτουργούς, τη σύνθεση του ανωτάτου δικαστικού συμβουλίου του Σώματος αυτού, των πειθαρχικών συμβουλίων του και τα της Επιθεώρησης.

Για τις συνεδριάσεις και τις αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών εφαρμόζονται οι διατάξεις των παρ. 2 έως 4 του άρθρου 93.

Τα σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων της παραγράφου αυτής, καθώς και ο χρόνος που θα αρχίσει η ισχύς τους, ορίζονται με νόμο.

Με αυτή τη διατύπωση, την οποία ανέλυσε και ο συνάδελφος κ. Τζαβάρας, πιστεύω ότι σκοπός μας είναι να υπάρχει πλέον μία ρητή αναφορά στο Σύνταγμα -το υπό διαμόρφωση Σύνταγμα, αναθεωρημένο Σύνταγμα- η οποία να προβλέπει την πλήρη εξομοίωση των στρατιωτικών δικαστών με τους συναδέλφους τους που υπηρετούν στην τακτική δικαιοσύνη.

Η διατύπωση αυτή πιστεύουμε ότι αποτελεί μία σημαντική μεταρρύθμιση για την περαιτέρω ενίσχυση της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των στρατιωτικών δικαστών και τη θωράκιση ευρύτερα του κράτους-δικαίου. Η προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία όλων των δικαστικών λειτουργών, συμπεριλαμβανομένων και των στρατιωτικών, αποτελεί ουσιώδη εγγύηση για την

προστασία των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων των πολιτών, καθώς και για την ομαλή λειτουργία του τριπλού πυλώνα του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Θα θέλαμε να είχαμε ένα σχόλιό σας, σχετικά με την πρόταση του κ. Κατρούγκαλου, αν δεν κάνω λάθος, με την καθ' ολοκληρίαν συγκρότηση από στρατιωτικούς δικαστές. Πιστεύω ότι μπορεί να υπάρξει μία θετική προσέγγιση προς αυτή την κατεύθυνση και από εμάς. Ήταν όμως πολύ ενδιαφέρουσα η παρέμβασή σας και θα θέλαμε το σχόλιό σας και στο όνομα μιας ομοψυχίας που πρέπει να διέπει τον Καταστατικό Χάρτη της χώρας. Κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ σημαντικό.

Προσθήκει, επίσης, σε κράτος-δικαίου, το οποίο δεν μπορεί να επιτρέπει την υπαγωγή κανενός πολίτη, πολλώ δε μάλλον μιας ολόκληρης κατηγορίας, όπως είναι οι στρατιωτικοί δικαστές -τα στελέχη-, στη δικαιοδοσία δικαστηρίων που έχουν έστω και την ελάχιστη αίσθηση μειωμένων εγγυήσεων ανεξαρτησίας.

Προς αυτή την κατεύθυνση η Νέα Δημοκρατία, η παράταξη που κατ' επανάληψη έχει αποδείξει την προσήλωσή της στις ατομικές ελευθερίες, στην προστασία των δικαιωμάτων του πολίτη και στην ανάγκη για όσο το δυνατόν πιο ανεξάρτητη και ομαλή λειτουργία της δικαιοσύνης, προτείνει την αναθεώρηση της παραγράφου 5 του άρθρου 96, σύμφωνα με τα όσα διατυπώνονται στη γραπτή μας δήλωση και την οποία έχω καταθέσει και στο Προεδρείο.

**B.12. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Θεόφιλου Ξανθόπουλου επί της έκτης
θεματικής ενότητας**

Θα εισηγηθώ αμφότερα τα θέματα της σημερινής ημερήσιας διάταξης και θα αρχίσω με το 96 παράγραφος 5, για να αιτιολογήσω γιατί θέλουμε τον απογαλακτισμό της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης από την παρουσία των αμιγώς στρατιωτικών στελεχών, κάνοντας στην αρχή μια ιστορική διαδρομή.

Η Στρατιωτική Δικαιοσύνη στη μορφή που την ξέρουμε σήμερα θεωρείται κατάκτηση της ιδεολογικής έξαρσης που επέφερε στον κόσμο η Γαλλική Επανάσταση, αφού έως τότε η απονομή της δικαιοσύνης στο στράτευμα ήταν αποκλειστικά υπόθεση του ανώτερου διοικητή προς τους υπ' αυτού διοικουμένους. Το γαλλικό μοντέλο Στρατιωτικής Δικαιοσύνης ακολουθήθηκε έκτοτε από τα περισσότερα κράτη-μέλη της διεθνούς κοινότητας με μικρότερες ή μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις και η χώρα μας δεν αποτέλεσε εξαίρεση απ' αυτήν την πρακτική, θεσπίζοντας ήδη από το 1822, κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, την αυτούσια εισαγωγή των σχετικών γαλλικών στρατιωτικών ποινικών κανόνων, με σχετικό ψήφισμα της Α' Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου.

Στη χώρα μας, λοιπόν, παράλληλα με τις πρώτες προσπάθειες συγκρότησης τακτικών στρατευμάτων κατά το πρότυπο των στρατών των ευρωπαϊκών χωρών, με κύριο μοντέλο τον γαλλικό τρόπο οργάνωσης, η συνολική εισαγωγή της στρατιωτικής γαλλικής νομοθεσίας κατά την Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, όπως προαναφέρα, η οποία θεωρώντας αναγκαία τη -εντός εισαγωγικών- «στρατιωτική ευταξία», για να ευδοκιμήσουν τα στρατεύματα και «για να εμποδισθώσιν όσα από την αταξίαν προέρχονται κακά» προέβλεψε στο από 9-1-1822 Ψήφισμά της αφενός μεν ότι «τα στρατιωτικά εγκλήματα κρίνονται από Πολεμικό Συμβούλιο, διοριζόμενον δι' αδείας της Διοικήσεως και η απόφασις της καταδίκης ενεργείται μετά την επικύρωση της Διοικήσεως» στο άρθρο Η' και αφετέρου ότι «ο Στρατιωτικός Κώδιξ της Γαλλίας, με τας αναγκαίας προσθαφαιρέσεις, ο οποίος έχει να εκτεθεί δι' επιστασίας της Διοικήσεως, ισχύει και εις το Στρατιωτικόν της Ελλάδος.».

Το ίδιο συνεχίστηκε και στην Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας. Μετά την απελευθέρωση της χώρας από τον τουρκικό ζυγό και την αποκατάσταση, συγκρότηση και λειτουργία του ελληνικού κράτους, άρχισαν συστηματικά να οργανώνονται τα τακτικά στρατεύματα της χώρας, οπότε ο τότε Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας, επειδή και πάλι δεν ήταν εύκολη η άμεση σύνταξη Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα, δημοσίευσε το 1828 τον «Οργανισμό των Χιλιαρχιών», θέτοντας τη βάση μιας ατελούς, έστω, στρατιωτικής ποινικής νομοθεσίας, προβλέποντας και τη σύσταση Στρατιωτικού Δικαστηρίου και στη συνέχεια εξέδωσε το ΙΗ' Ψήφισμα της 21ης Δεκεμβρίου 1828, το οποίο αποτέλεσε έναν γενικό οργανικό νόμο σχετικά με τη διάρθρωση, οργάνωση και λειτουργία του Στρατεύματος, καθώς και με την κατάσταση των στελεχών του, το οποίο έθετε σε εφαρμογή τους στρατιωτικούς και ναυτικούς ποινικούς νόμους που ίσχυαν ήδη στη Γαλλία.

Όλες οι παραπάνω προσπάθειες, βέβαια, δεν φαίνεται να είχαν κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα, αφού ούτε στη Γαλλία μέχρι τότε είχε διαμορφωθεί οριστικά το κείμενο του ισχύοντος στρατιωτικού ποινικού κώδικα λόγω αλλεπάλληλων μεταρρυθμιστικών προσπαθειών, με αποτέλεσμα η απονομή δικαιοσύνης στα ελληνικά στρατεύματα να ανάγεται κατά βάση στη διακριτική ευχέρεια κάθε φορά του διοικητή.

Τελικά, το 1860 τέθηκε σε ισχύ, αφού ψηφίστηκε από τη Βουλή και τη Γερουσία, ο πρώτος ολοκληρωμένος Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας της χώρας μας, ο οποίος αποτελούσε απομίμηση και σε πολλά σημεία ακριβή μετάφραση του Γαλλικού Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα και έναν χρόνο αργότερα δημοσιεύθηκε ο νόμος περί ναυτικής ποινικής δικαιοσύνης, ο οποίος παρέπεμπε γενικά στον πρώτο, αλλά διατήρησε σε ισχύ ως προς τα κυρίως εγκλήματα τους προγενέστερους νόμους.

Αυτά τα δύο νομοθετήματα, κυρία και κύριοι συνάδελφοι, ήταν προορισμένα για στρατούς εθελοντικούς της εποχής και γι' αυτόν τον λόγο έπαψαν με την πάροδο του χρόνου να ανταποκρίνονται στις συνθήκες των εθνικών στρατών, που ήδη είχαν διαμορφωθεί και οι οποίες πρακτικές έθιγαν την ασφάλεια και την πειθαρχία τόσο από την άποψη των εγγυήσεων όσο και από την άποψη της εφαρμογής της καταστατικής λειτουργίας.

Λόγω αυτού του αδιεξόδου που είχε παρατηρηθεί, το 1936 ανατέθηκε στο Υπουργείο Ναυτικών σε τετραμελή επιτροπή να εργαστεί για τη δημιουργία ενός Κώδικος Ναυτικής Ποινικής Δικονομίας. Έτυχε επεξεργασίας, ακολούθως, από δύο ειδικές επιτροπές του Υπουργείου Δικαιοσύνης και τελικώς φτάσαμε σ' ένα corpus Στρατιωτικής Δικαιοσύνης το 1939. Το 1939 συστήνεται νέα επιτροπή και για να μην σας κάνω λεπτομερή αναφορά, αυτή κατέληξε σ' ένα αποτέλεσμα, αλλά ατυχώς μας πρόλαβε ο πόλεμος, με αποτέλεσμα να μην τεθεί ποτέ σε ισχύ αυτή η θεσμική παρέμβαση.

Η ψήφιση του Συντάγματος του 1974 θεωρείται αναμφίβολα ότι οδήγησε αυτές τις εξελίξεις προς την κατεύθυνση μεταρρύθμισης της ελληνικής Στρατιωτικής Δικαιοσύνης, αφού σχετικές με αυτήν διατάξεις περιλήφθηκαν στο Ε' Τμήμα του Συντάγματος, στο σχετικό με τη δικαστική εξουσία.

Συγκεκριμένα, στο Δεύτερο Κεφάλαιο του Ε' Τμήματος με τίτλο «Οργάνωση και Δικαιοδοσία των Δικαστηρίων», ειδικότερα στο άρθρο 96, το οποίο περιέχει ρυθμίσεις για τα ποινικά δικαστήρια της χώρας, προβλέφθηκε ότι τα σχετικά με τη λειτουργία των στρατοδικείων, ναυτοδικείων και αεροδικείων, στα οποία δεν μπορούν να υπαχθούν ιδιώτες, ρυθμίζονται με ειδικούς γι' αυτά νόμους.

Στο άρθρο 96 παράγραφος 5, στο επίδικο δηλαδή, προβλέφθηκαν για τους λειτουργούς των στρατιωτικών δικαστηρίων οι ίδιες θεμελιώδεις εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας, ίδιες με αυτές που περιβάλλουν και τους λειτουργούς των κοινών ποινικών διοικητικών και πολιτικών δικαστηρίων.

Σήμερα, στη μακρά περίοδο που μεσολάβησε από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι και τώρα ενισχύεται αυτή η τάση -σε εισαγωγικά- «απογαλακτισμού» της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης από τους καθαυτό στρατιωτικούς, ακριβώς γιατί η Στρατιωτική Δικαιοσύνη δικάζει αδικήματα τελούμενα μόνο από στρατιωτικούς, χωρίς να διαφοροποιείται σε κανένα άλλο σημείο από την απονομή της δικαιοσύνης στα υπόλοιπα πεδία της κοινωνίας. Άλλωστε, η ίδρυση Στρατιωτικής Νομικής, της ΣΣΑΣ που είτε ο κ. Λοβέρδος στην αρχή της εισήγησής του, αυτήν την ανάγκη υπηρετεί και επομένως οι επαγγελματίες στρατιωτικοί, δίκη ενόρκων, δεν έχουν θέση στην έδρα του δικαστηρίου, καθόσον εξέλιπαν οι λόγοι που τους αναγόρευσαν δικαστές.

Σήμερα, λοιπόν, που οι κοινωνικο-πολιτικές αιτίες που γέννησαν τον θεσμό της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης έχουν αλλάξει άρδην και οι σύγχρονες αντιλήψεις γι' αυτόν τον τομέα απονομής της δικαιοσύνης επηρεάστηκαν και αυτές με τη σειρά τους από την κυρίαρχη άποψη ότι ως τομέας δικαιοσύνης πρέπει να απονέμεται μόνο από δικαστές, έφτασε η ώρα να τροποποιηθεί το επίδικο άρθρο του Συντάγματος, ώστε τα στρατιωτικά δικαστήρια να συγκροτούνται από τα μέλη του Δικαστικού Σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων, για τα οποία μέλη πρέπει να προβλεφθούν οι ίδιες εγγυήσεις προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας με τους συναδέλφους των λοιπών δικαστηρίων.

Αυτή η ρύθμιση είναι ώριμο αίτημα της κοινωνίας, αλλά και των ίδιων των δικαστικών λειτουργών, έτσι ώστε σήμερα η αναθεωρητική διαδικασία να έχει την ευκαιρία να συγχρονίσει τον βηματισμό της με την κοινωνική ανάγκη. Στην προτεινόμενη ρύθμιση αποτυπώνεται η διαλεκτική

πορεία της αποστρατιωτικοποίησης της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης, ώστε να καταστεί δικαιοσύνη απονεμόμενη από δικαστές σε πολίτες που απλώς έχουν την ιδιότητα του στρατιωτικού.

Η πρότασή μας για τροποποίηση του σχετικού άρθρου λειτουργεί ακριβώς προς αυτήν την κατεύθυνση, της περιβολής δηλαδή όλων ανεξαιρέτως των συνταγματικών εγγυήσεων της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένων και των διατάξεων περί αποδοχών. Εξάλλου, ο όρος «στρατιωτικός δικαστής» δεν εκφράζει τη στρατιωτική ιδιότητα του δικαστή, αλλά τον λειτουργικό ρόλο της ιδιότητας. Η ιδιότητα του δικαστή, άλλωστε, είναι εντελώς ασύμβατη με τη στρατιωτική ιδιότητα.

Η πρώτη χαρακτηρίζεται συνταγματικά από λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία, ενώ η δεύτερη προϋποθέτει ένταξη στην ιεραρχία των Ενόπλων Δυνάμεων.

Πρόκειται, λοιπόν, για μια πρόταση που αναβαθμίζει την εν γένει λειτουργία της δικαστικής εξουσίας, θεραπεύει μια χρόνια αδικία, αλλά έχει και μια περαιτέρω σημαντική διάσταση. Ούτε συμβολικά ούτε ουσιαστικά νοείται σ' ένα δημοκρατικό ευρωπαϊκό κράτος να διατηρούνται οποιεσδήποτε διακρίσεις στις παρεχόμενες συνταγματικές εγγυήσεις των δικαστικών λειτουργιών. Στην κατεύθυνση αυτή θεωρούμε ότι η προτεινόμενη τροποποίηση αναβαθμίζει την ποιότητα και το κύρος της δικαστικής λειτουργίας συνολικά, καθώς αίρει τις υπάρχουσες ανισότητες.

Σε ό,τι αφορά το άρθρο 101Α, όντως υπάρχει μια πάρα πολύ ενδιαφέρουσα θεωρητική συζήτηση που επηρεάζει και αφορά μεν εμάς τους νομικούς, αλλά έχει και αντανάκλαση στην υπόλοιπη κοινωνία.

Ως εισαγωγικό θέμα θέλω να πω ότι από τους παριστάμενους κανείς μας δεν είναι φορμαλιστής. Δεν φαντάζομαι ότι κανείς μας είναι της φορμαλιστικής προσέγγισης στα ζητήματα του δικαίου. Όλοι είμαστε κατά βάση θετικιστές. Έρχεται, όμως, η πραγματικότητα να μας πει ότι και το πιο τέλει νομοθέτημα να μπορέσουμε να επινοήσουμε, εάν δεν υπάρχει μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων η αρχή της εμπιστοσύνης, η διάθεση να συνεργήσουμε για την εύρυθμη λειτουργία του πολιτεύματος, δεν μπορεί να εφευρεθεί η τέλεια λύση, ανεξάρτητα από τις κατ' ιδίαν προθέσεις της οποιασδήποτε πολιτικής δύναμης. Αυτό νομίζω ότι πρέπει να κρατήσουμε ως απόσταγμα και να μην ψάχνουμε άλλοθι στις διατάξεις τις οποίες προτείνουμε ή ψηφίζουμε για να απεμπολήσουμε την ευθύνη μας. Διότι η ευθύνη μας ως πολιτικές δυνάμεις εκλεγμένες από τους Έλληνες πολίτες, τους οποίους και εκπροσωπούμε στο Ελληνικό Κοινοβούλιο, είναι ακριβώς αυτή, να βάζουμε τα δυνατά μας για τη βέλτιστη λειτουργία των θεσμών, έστω και αν διαφωνούμε με τη λειτουργία τους.

Η εμφάνιση, λοιπόν, των ανεξάρτητων αρχών θεσμοθετεί τη μεταλλαγή του ρόλου του κράτους από ένα κράτος συγκεντρωτικό και παρεμβατικό σ' ένα κράτος αποκεντρωμένο, ρυθμιστή, επιδιαιτητή των αντιθέσεων που εκδηλώνονται στους κόλπους της κοινωνίας των πολιτών. Οι ανεξάρτητες αρχές αποτυπώνουν σε θεσμικό επίπεδο την έκρηξη της ρυθμιστικής και διοικητικής -σε εισαγωγικά- «βουλιμίας», επιχειρώντας να διασφαλίσουν μέσω της αποκέντρωσης την ευέλικτη συνεργασία ανάμεσα στην κυβέρνηση και τη διοίκηση. Είναι προφανής η ομολογία της αποτυχίας της λειτουργίας της διοίκησης, όταν αναγκάζεται να εκχωρήσει τμήμα της δημόσιας εξουσίας σ' αυτές τις αρχές, αλλά έχουμε πει ότι η ζωή είναι δύστροπη και μας αναγκάζει κάθε φορά να βρίσκουμε τα αναγκαία εργαλεία για να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα.

Σκοπός, λοιπόν, της συγκρότησης των ανεξάρτητων αρχών είναι καταρχάς η κοινωνική ρύθμιση, αλλά και η προστασία των ατομικών ελευθεριών και των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η ηθικοπολιτική και συνταγματική αποστολή τους έγκειται τόσο στην πραγμάτωση της αυτονομίας, δηλαδή ατομικά δικαιώματα, αυτονομία του ατόμου, όσο και του ελέγχου, δηλαδή λογοδοσία και διαφάνεια της κρατικής δράσης.

Ειπώθηκε -και δεν θα επιμείνω σ' αυτό- ότι η δράση τους, ο θεσμός των ανεξάρτητων αρχών εμφανίστηκε καταρχάς στις Ηνωμένες Πολιτείες και μάλιστα εκεί θεωρούνται αυτοτελής τέταρτη εξουσία -να ένα πολύ ωραίο συνταγματικό θέμα- που δεν εντάσσεται σε καμία από τις τρεις γνωστές. Είναι η γοητεία της νομικής επιστήμης το ότι έρχεται να καλύψει κοινωνικές ανάγκες, να τις ρυθμίσει και να τις εντάξει στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Στον ηπειρωτικό ευρωπαϊκό χώρο, όμως, στη Γαλλία, οι ανεξάρτητες αρχές έρχονται στο προσκήνιο με αρκετή καθυστέρηση μόλις το 1950, λειτουργώντας στα πλαίσια της εκτελεστικής λειτουργίας.

Σε πανευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο σημειώνεται εδώ και δεκαετίες η τάση να αμφισβητείται η αποκλειστικότητα της κρατικής εξουσίας ως μόνης νόμιμης και νομιμοποιημένης πηγής καταναγκασμών. Κατά δε την Παπαδοπούλου, η προσωπική και η συλλογική αυτονομία είναι τα νομιμοποιητικά βάρη της συνταγματικής δημοκρατίας, καθώς αποτελούν ταυτόχρονα προϋπόθεση, αλλά και περιορισμό η μία της άλλης και καταλήγουν μέσα από συνεχή διαπραγμάτευση μεταξύ των ανοικτών σε διαφορετικές ερμηνείες αρχών τους στη μορφοποίηση ενός συγκεκριμένου κάθε φορά συνθετικού σχήματος.

Ο θεσμός των ανεξάρτητων αρχών εισήχθη στη χώρα μας με βάση το γαλλικό πρότυπο, όμως όπως σε πολλούς εισαγόμενους θεσμούς, έτσι και στην περίπτωση των ανεξάρτητων αρχών δεν κατέστη εφικτό να λειτουργήσουν όπως στη Γαλλία ή και σε άλλες χώρες του εξωτερικού. Η ελληνική πραγματικότητα της γραφειοκρατίας και των πελατειακών σχέσεων στέρησαν από τον θεσμό τον πραγματικό ανεξάρτητο χαρακτήρα του, αφού στο παρελθόν οι κυβερνητικές παρεμβάσεις στο έργο των αρχών δεν τους επέτρεψαν να αποκτήσουν το κύρος που τους προσέδωσε ο συνταγματικός νομοθέτης του 2001.

Έρχομαι στο τελευταίο τμήμα, στον επίλογο της εισήγησής μου. Από τη μία, λοιπόν, έχουμε ανεξάρτητες αρχές που έχουν όσα το Σύνταγμα προβλέπει, δηλαδή ορισμένη θητεία και προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία και από την άλλη, τη δυνατότητα κυβερνητικών παρεμβάσεων, ήτοι μια απόλυτη αντίφαση. Ο τρόπος επιλογής των μελών γίνεται από τη Διάσκεψη των Προέδρων. Σε πλείστες δε εκ των μη συνταγματικά κατοχυρωμένων ανεξάρτητων αρχών οι διοικήσεις διορίζονται απευθείας από την κυβέρνηση και αυτό αρκεί για να κλονίσει την εμπιστοσύνη των πολιτών στον ρόλο που αυτές επιτελούν.

Έτσι, προκειμένου να ενισχυθεί ο ρόλος και ο χαρακτήρας των ανεξάρτητων αρχών και να αποκατασταθεί πλήρως ο ιδρυτικός τους ρόλος, που δεν είναι άλλος από την άσκηση εποπτείας ευαίσθητων τομέων της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής και της διασφάλισης της νομιμότητας και της προστασίας των πολιτών, είναι απαραίτητο οι αρχές να διοικούνται από πρόσωπα που επιλέγονται μέσα από μια επίτευξη ευρύτερων συναινέσεων.

Είδαμε την κωλυσιεργία που κυριάρχησε στην επιλογή της διοίκησης του ΕΣΡ. Αποτελεί τραυματική εμπειρία για το πολιτικό σύστημα αφενός και αφετέρου η επιμονή των υπευθύνων να βρεθεί λύση έστω με τέσσερα πέμπτα στο τέλος απέδωσε καρπούς.

Θέλω, λοιπόν, κύριε Πρόεδρε, να πω ότι ναι μεν η πρότασή μας, όπως έχει κατατεθεί, είναι στα τρία πέμπτα, αλλά και τα τέσσερα πέμπτα ως εμβρυολογικός ευρύτερων συναινέσεων και ως ένας εξαναγκαστικός τρόπος να βρεθεί μια λύση δεν είναι πια μακριά από τη δική μας προβληματική. Είναι ένα βήμα που κάναμε για να βρεθούν συναινέσεις στο κομμάτι αυτό και θέλω το Σώμα να το λάβει πολύ σοβαρά υπόψη.

Τέλος, πέραν των ανεξάρτητων αρχών που καθιερώθηκαν με την Αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001, στη χώρα μας λειτουργούν σήμερα πλέον των τριάντα αρχών, οι οποίες ιδρύθηκαν εκτός των συνταγματικώς προβλεπόμενων αρχών, γεγονός που δεν αποτελεί εχέγγυο του ανεξάρτητου χαρακτήρα τους, τον οποίο οφείλουμε να διαφυλάξουμε. Ο μόνος τρόπος είναι ο ιδρυτικός τους νόμος να ψηφίζεται από τη Βουλή ως δικλείδα ασφαλείας στο φαινόμενο του ανεξάρτητου πολλαπλασιασμού τους. Με την πρότασή μας σε καμία περίπτωση δεν θίγονται οι υφιστάμενες αρχές που έχουν ιδρυθεί με νόμο προγενέστερο από τη διάταξη. Σκοπεύει, όμως, η πρότασή μας να βάλει φρένο στην αλόγιστη ίδρυση ανεξάρτητων αρχών με νόμο και χωρίς συνταγματική πρόβλεψη, που είναι και ο μόνος τρόπος για να άρει τις όποιες αμφιβολίες σχετικά με την εκχώρηση εκτελεστικών εξουσιών σε ανεξάρτητες αρχές.

Συμπερασματικά, οι αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της προάσπισης των συμφερόντων του συνόλου της κοινωνίας από τα όργανα της πολιτείας που είναι φορείς εξουσίας αντανακλώνται εντόνως στις θέσεις μας περί αναθεώρησης του άρθρου 101Α του Συντάγματος και προτείνουμε μια αναδιάρθρωση του τρόπου ίδρυσης, λειτουργίας και ελέγχου των αποφάσεων των ανεξάρτητων αρχών βασισμένη σε διαφανείς και αξιοκρατικές διαδικασίες, με στόχο την εξάλειψη εξωγενών παρεμβάσεων και πρακτικών διαπλοκής που προφανώς προσβάλλουν το δημόσιο συμφέρον. Έχει κατατεθεί γραπτώς και λεπτομερώς η πρότασή μας και καλούμε το Σώμα να σκεφτεί και να προβληματιστεί πάνω σ' αυτήν μας την πρόταση.

Καταθέτω την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για αναθεώρηση των άρθρων 96§5 & 101Α, που έχει ως εξής:

άρθρο 96 παρ. 5

«5. Τα στρατιωτικά δικαστήρια του στοιχείου α' της προηγούμενης παραγράφου συγκροτούνται από μέλη του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων, που περιβάλλονται με άπασες τις εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των λοιπών τακτικών δικαστικών λειτουργών. Νόμος ορίζει την βαθμολογική αντιστοιχία των δικαστικών λειτουργών του δικαστικού σώματος ενόπλων δυνάμεων με τους λοιπούς τακτικούς δικαστικούς λειτουργούς, τη σύνθεση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου του Σώματος αυτού, των πειθαρχικών συμβουλίων του και τα της επιθεώρησης. Για τις συνεδριάσεις και αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών εφαρμόζονται οι διατάξεις των παραγράφων 2 έως 4 του άρθρου 93. Η διάταξη του άρθρου 90 παρ. 5 εφαρμόζεται και στην περίπτωση της θητείας του Προέδρου και του Εισαγγελέα του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου.

άρθρο 101Α

1. Στο τέλος της παραγράφου 1 προστίθενται εδάφια ως εξής: «Ανεξάρτητες αρχές που δεν προβλέπονται στο Σύνταγμα ιδρύονται μόνο με νόμο που ψηφίζεται με την πλειοψηφία των τριών

πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών. Η διάταξη του προηγούμενου εδαφίου δεν θίγει αρχές που έχουν ιδρυθεί πριν από τη θέση της σε ισχύ».

2. Το τρίτο εδάφιο της παραγράφου 2 αντικαθίσταται ως εξής: «Η επιλογή τους γίνεται με απόφαση της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής με την αυξημένη πλειοψηφία των τριών πέμπτων των μελών της».

3. Στην αρχή της παραγράφου 3 προστίθεται εδάφιο ως εξής: «Οι ανεξάρτητες αρχές υπόκεινται στον έλεγχο της Βουλής για πράξεις ή παραλείψεις τους».

**B.13. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Πλειοψηφίας, κ. Ιωάννη Μπούγα επί της όγδοης
θεματικής ενότητας**

Έχω την τιμή να εισηγούμαι σήμερα διατάξεις του άρθρου 32 του Συντάγματος, που αφορούν την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας [ΠτΔ]. Πρόκειται για διατάξεις κεφαλαιώδους σημασίας, λόγω της συνταγματικής πρόβλεψης για διάλυση της Βουλής σε περίπτωση μη εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας, που κατά το παρελθόν οδήγησαν σε εργαλειακή χρήση της επίμαχης διαδικασίας με γνώμονα κομματικές σκοπιμότητες και εκλογικές στρατηγικές.

Η συνταγματική πρόβλεψη επιδιώκει την επίτευξη της ευρύτερης δυνατής κοινοβουλευτικής συναίνεσης στο πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας, λόγω και της ευθείας σύνδεσης που κάνει το ίδιο το Σύνταγμα μεταξύ του ρόλου του και της μορφής του Πολιτεύματός μας, δηλαδή της Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας. Δεν είναι τυχαίο ότι έχει θεωρηθεί διαχρονικά η λυδία λίθος της αναθεώρησης του Συντάγματος.

Ωστόσο, το εύρος των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν αντιστοιχεί και δεν δικαιολογεί ενδεχομένως τη συνταγματική διαρρύθμιση της προεδρικής εκλογής, ενώ η δυνατότητα πρόωρης διάλυσης της Βουλής βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση προς το σκοπό της συναινετικής εκλογής και της υπερκομματικής φυσιογνωμίας του Προέδρου.

Παραθέτω εδώ την -σε ανύποπτο χρόνο (2009)- δημοσιευμένη επιστημονική θέση του κ. Γεραπετρίτη, νυν Υπουργού Επικρατείας, την οποία προσυπογράφω ανεπιφύλακτα: «...Σκοπός της αυξημένης πλειοψηφίας για την εκλογή Προέδρου είναι να απολαμβάνει της ευρύτερης δυνατής πολιτικής συναίνεσης. Οι εκλογές που μεσολαβούν λειτουργούν, ... ως λανθάνουσα συνταγματική πίεση για την ανεύρεση προσώπου κοινής αποδοχής ώστε να αποφεύγονται...» και συνεχίζει «...δεν πρόκειται συνεπώς για μια οιονεί πολιτική αρνησικυρία της αντιπολίτευσης. Στον βαθμό που στη σημερινή συγκυρία διατυπώνεται ρητά σκοπός διαφορετικός του πνεύματος της διαδικασίας, προκύπτουν χαρακτηριστικά καταστρατήγησης του άρθρου 32 του Συντάγματος.¹»

Από τις εννέα εκλογές προέδρου της Δημοκρατίας, που πραγματοποιήθηκαν από το 1975 μέχρι το 2015, μόνο σε τρεις εξ αυτών (2000, 2005 και 2010) επήλθε εξαρχής συμφωνία των δύο κομμάτων εξουσίας στο πρόσωπο του Προέδρου. Το 2000 και το 2005 το ΠΑ.ΣΟ.Κ., ως αξιωματική αντιπολίτευση, δεν ευνοούνταν από τις δημοσκοπήσεις και η πρόκληση πρόωρων εκλογών προφανώς θα λειτουργούσε σε βάρος της. Αντιθέτως, το 2010 είχε προηγηθεί η αναγγελία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ότι θα προκαλέσει πρόωρες εκλογές με αφορμή την εκλογή ΠτΔ. Οι εκλογές διεξήχθησαν τον Οκτώβριο του 2009, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν πραγματικά και κοινωνικά περιθώρια πρόκλησης νέων.

Στις προεδρικές εκλογές των ετών 1975, 1980, 1985 και 1995 ο ΠτΔ εκλέχθηκε είτε αποκλειστικά με τις ψήφους του κυβερνώντος κόμματος, είτε με τη σύμπραξη αυτού με μικρότερα κόμματα ή μεμονωμένους βουλευτές. Το έτος 2000 ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, στην ομιλία του στην Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος (βλ. Πρακτικά της Επιτροπής Αναθεώρησης Συντ. 2000, σελ. 280), ανέφερε τα εξής: «...Από την ώρα που το Σύνταγμα προβλέπει τη δυνατότητα επ' ευκαιρία της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας να οδηγηθεί η χώρα στις εκλογές, είναι βέβαιο ότι ... όλα τα κόμματα θα κάνουν χρήση αυτής της δυνατότητας, εάν πολιτικά πιστεύουν ότι μπορούν να οδηγήσουν τον τόπο σε εκλογές. Όλα τα υπόλοιπα που λέγονται είναι ανάξια σοβαρής συζήτησης. Ότι δήθεν παραβιάζουμε το Σύνταγμα, ότι δήθεν υποβιβάζουμε το θεσμό...».

---

¹ Γ. Γεραπετρίτης, «Η καταστρατήγηση του Συντάγματος κατά την εφαρμογή του άρθρου 32 Σ», Α' Επιστημονικό Συμπόσιο Ομίλου «Αρ. Μάνεσης» (18 και 19.09.2009).

Με τα παραπάνω τεκμηρίωσε δέκα χρόνια μετά την απόφασή του, το 1990, να διαλύσει για πρώτη φορά τη Βουλή με βάση τη δυνατότητα που του παρείχε το άρθρο 32, λόγω της εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας και να προκαλέσει πρόωρες εκλογές, προκειμένου να σχηματιστεί αυτοδύναμη κυβέρνηση. Το πολιτικό μήνυμα που ήθελε να εκπέμψει ο αείμνηστος Κωνσταντίνος Μητσοτάκης είναι ασφαλώς προς το Συνταγματικό Νομοθέτη, ότι δεν πρέπει να επιτρέπει στα κόμματα, αναλόγως της πολιτικής συγκυρίας και με το πρόσχημα της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας, να οδηγούν πρόωρα τον τόπο σε εκλογές.

Η πολιτική αυτή απόφαση, που ελήφθη από τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη τότε, διαφοροποιείται από τις όμοιες αποφάσεις του 2009 και 2014, που έλαβαν το ΠΑ.ΣΟ.Κ και ο ΣΥ.ΡΙ.ΖΑ, αντίστοιχα, ως προς τα εξής:

Η απόφαση του 1990 είχε την άτυπη συναίνεση των κομμάτων της τότε συγκυβέρνησης και σκοπούσε στην αποφυγή της συνεχιζόμενης ακυβερνησίας, λόγω του ισχύοντος τότε εκλογικού συστήματος. Αντίθετα, το 2009 και το 2014, η πρόθεση μεθόδευσης της πρόωρης διάλυσης της Βουλής με την κατανήφιση οποιουδήποτε Προέδρου εκφράστηκε απερίφραστα, σχεδόν κυνικά, σε ανύποπτο χρόνο, πολλούς μήνες πριν τη λήξη της θητείας του Προέδρου της Δημοκρατίας και στο μέσον περίπου της θητείας των τότε Κυβερνήσεων, δηλαδή της αυτοδύναμης Κυβέρνησης του Κώστα Καραμανλή της Ν.Δ. και της δικομματικής Κυβέρνησης Σαμαρά-Βενιζέλου (Ν.Δ.-ΠΑ.ΣΟ.Κ.)

Το 2009, θυμίζω, ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ προκάλεσε εκλογές με τη ρητή δέσμευση ότι ο τότε υποψήφιος που καταψηφίστηκε στην πρώτη φάση θα υπερψηφιστεί στη δεύτερη. Επίσης, ο κ. Τσίπρας, αφού οδήγησε τη Χώρα σε εκλογές πρότεινε στη συνέχεια να υπάρξει ευρεία συναίνεση στο πρόσωπο του κ. Προκόπη Παυλόπουλου. Μάλιστα, ο κ. Τσίπρας προκάλεσε εκλογές σε διχαστικό περιβάλλον ακραίας πόλωσης και γενικής απαξίωσης των πολιτικών, με αποκλειστική ευθύνη του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ, καθώς οι ανεξάρτητοι Βουλευτές ευθέως κατηγορούνταν (ή, ακριβέστερα, κατασκευοφαντούνταν) ότι, εάν υποστήριζαν την υποψηφιότητα του προταθέντος κ. Σταύρου Δήμα, θα είχαν το δίχως άλλο... δωροδοκηθεί!

Αυτός ήταν ο σεβασμός στις συνταγματικές επιταγές, τον οποίο επέδειξε η σημερινή αξιωματική αντιπολίτευση. Αυτή ήταν η «υπεύθυνη» πολιτική, που εξέθεσε τη χώρα μας στον κίνδυνο μιας μακροχρόνιας αναταραχής και αστάθειας με συνέπειες, χωρίς υπερβολή, ολέθριες. Στο σημείο αυτό, θεωρώ απαραίτητο να υπενθυμίσω την γενναία παραδοχή του συναδέλφου κ. Λοβέρδου, κατά τις εργασίες της προτεινόμενης Βουλής, ότι η στάση τότε του κόμματός του υπήρξε αντίθετη με το πνεύμα του Συντάγματος².

Με αυτή τη μακρά κοινοβουλευτική εμπειρία πρέπει να τολμήσουμε την υπέρβαση. Να αποσυνδέσουμε την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής.

Η ανάγκη αποσύνδεσης της ανάδειξης του ΠτΔ από τη διάλυση της Βουλής έχει ήδη τεθεί υπό διάφορες εκδοχές, τόσο στη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος το 2001 όσο και σε αυτή του 2008³, χωρίς τελικώς να αναθεωρηθούν οι σχετικές διατάξεις. Επιτέλους ήρθε, πιστεύουμε, η ώρα αυτής της σπουδαίας θεσμικής αλλαγής – οι διατάξεις αυτές δοκιμάστηκαν πολλές φορές μέχρι σήμερα και,

---

² Βλ. αναλυτικά την εισήγηση Α. Λοβέρδου, σελ. 86 της Έκθεσης της Αναθεωρητικής Επιτροπής της Βουλής (2019).

³ Βλ. ενδεικτικά τις εισηγήσεις των Πρ. Παυλόπουλου (29.6.2006), Κ. Ρόβλια (01.11.2006), Κ. Καραμανλή (29.6.2006) ενώπιον της αρμόδιας Επιτροπής.

ομολογουμένως, απέτυχαν. Την αλλαγή τους απαιτεί πλέον η μεγάλη πλειοψηφία της ελληνικής κοινωνίας.

Ο συνταγματολόγος Αλέξανδρος Σβώλος χρησιμοποιούσε μια εμβληματική φράση, αναφερόμενος στο όλο Συνταγματικό Δίκαιο - ότι «εγκοιτώνει» την κοινωνική ύλη. Της παρέχει δηλαδή την κοίτη, μέσω της οποίας θα διοχετευθεί, χωρίς βεβαίως να την υποκαθιστά. Αυτό που τελικά επιδιώκουμε είναι να μετουσιώσουμε τα πραγματικά κοινωνικά αιτήματα, όπως έχουν πλέον διαμορφωθεί, και να συμβάλουμε έτσι στη γενικότερη εξέλιξη. Εμείς δεν κατασκευάζουμε μια «βολική» πραγματικότητα, όπως προσπάθησε να κάνει η σημερινή αξιωματική αντιπολίτευση, μέσω της δικής της πρότασης αναθεώρησης για τη διάταξη του άρθρου 32 Σ. Άλλωστε, το αποτέλεσμα των πρόσφατων εκλογών απέδειξε περίτρανα τη συναίνεση του μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας γι' αυτή τη θεσμική μεταρρύθμιση. Η Ν.Δ. είχε εξαγγείλει ρητώς την πρόθεσή της περί αποσύνδεσης της εκλογής ΠτΔ και της διάλυσης της Βουλής.

Νομίζω όλοι στην αίθουσα συμφωνούμε ότι ο δικαιολογητικός σκοπός της διάταξης του άρθρου 32 Σ, η «ratio» κατά τη νομική ορολογία, δεν είναι βεβαίως η παροχή στην αντιπολίτευση της δυνατότητας να προκαλεί διάλυση της Βουλής όποτε εκείνη το κρίνει σκόπιμο, υποτασόμενη στους εκάστοτε δημοσκοπικούς-κομματικούς συσχετισμούς, αλλά η ανάδειξη στο ύπατο αξίωμα προσώπων με την ευρύτερη δυνατή συναίνεση. Ποιος αντιλέγει ότι ο ΠτΔ έχει ρόλο υπερκομματικό και ενσαρκώνει την εθνική ενότητα; Άραγε η γραμματική διατύπωση και η ερμηνεία της επίμαχης διάταξης, η οποία προβλέπει σαφώς ως λόγο διάλυσης της Βουλής την αδυναμία εκλογής ΠτΔ, ακόμη και για λόγο ουσιαστικά άσχετο με την εκλογή του, υπηρετεί την εθνική ενότητα; Συνάδει μήπως με τη λεγόμενη, κατά τον Ευάγγελο Βενιζέλο, «εσωτερική λογική» του κοινοβουλευτικού μας συστήματος⁴; Η απάντηση είναι για εμάς, προφανώς, αρνητική.

Ας μην αναλωθούμε, όμως, στο παρελθόν, αλλά ας διδαχθούμε απ' αυτό. Μέσα από αυτές τις τραυματικές για τη χώρα εμπειρίες η πραγματικότητα είναι ότι οι μικροκομματικές στρατηγικές, που ουδεμία σχέση βεβαίως είχαν με το θεσμό του ΠτΔ, κυριάρχησαν απολύτως. Σκοπός ήταν κάθε φορά η τεχνητή πρόκληση ενός αδιεξόδου, ώστε να οδηγηθεί η χώρα σε εκλογές. Πράξη που απάδει από τις δημοκρατικές αρχές και αποτελεί ακόμη και μορφή βαριάς κατάχρησης εξουσίας⁵.

Η Κοινοβουλευτική Δημοκρατία οφείλει να υπερβεί, κατά τον προσφύη χαρακτηρισμό και του Δ. Τσάτσου, τις μεθόδους της «εργαλειακής» χρήσης των σχετικών διατάξεων, και της απαξίωσης του θεσμού. Μεθόδους διόλου αθώες, εφόσον εκμεταλλεύονται το γράμμα του Συντάγματος για να παραβιάσουν το πνεύμα του.

Κατά τη διάταξη του άρθρου 30 Σ, ο ΠτΔ είναι ο ρυθμιστής του πολιτεύματος και εκλέγεται από τη Βουλή για περίοδο πέντε ετών, όπως ορίζεται στα άρθρα 32 και 33. Στο Σύνταγμα του 1975 συμπεριλήφθηκε ο όρος «ρυθμιστής», υπό την έννοια ότι ο ΠτΔ ρυθμίζει τις λειτουργίες και εγγυάται την αρμονική συνύπαρξη των εξουσιών στο Πολίτευμα. Δηλαδή, κατά την παράδοσή μας, εγγυάται την Προεδρευομένη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, η οποία αντιδιαστέλλεται με τα λεγόμενα προεδρικά συστήματα, όπου οι αρμοδιότητες και ο ρόλος του Προέδρου διαφέρουν ουσιωδώς, γιατί δεν είναι

⁴ Ευ. Βενιζέλος, «Τα όρια της αναθεώρησης του Συντάγματος», Κομοτηνή 1975, σ. 122 επ.

⁵ Άρθρο του Στ. Μαθθία, εφημερίδα «Καθημερινή» (2010).

ρυθμιστικές, αλλά ξεκάθαρα κυβερνητικές. Γι' αυτό και η Προεδρική Δημοκρατία συνδέεται κατ' αρχήν με την άμεση εκλογή του ΠτΔ.

Η πρόταση της αξιωματικής αντιπολίτευσης, που επιχειρεί να συγκεράσει την έμμεση με την άμεση εκλογή Προέδρου, παρουσιάζει κατά την άποψή μας σημαντικά προβλήματα, τα οποία άπτονται της λειτουργίας και της μορφής του πολιτεύματος. Εισάγει δηλαδή ένα καινοφανές μάλλον «ημι-προεδρικό» σύστημα, δεδομένου ότι –δικαιοσυγκριτικά – υφίστανται εθνικά πολιτεύματα, είτε με άμεση είτε με έμμεση εκλογή του Προέδρου. Προτείνεται δηλαδή, κάτι το ενδιάμεσο. Μια ανέξοδη, θα λέγαμε –δεδομένου ότι προβλέπεται να καταψηφιστεί-, προσπάθεια του ΣΥΡΙΖΑ να ικανοποιήσει και τις δύο θεωρητικές «τάσεις». Προτείνεται, με άλλες λέξεις, η απόδοση στα καθ' ημάς ενός προεδρικού μοντέλου πολιτεύματος, που θα δημιουργούσε δικαιοπολιτική ανισορροπία και περαιτέρω διχασμό της πολιτικής ζωής.

Συγκεκριμένα, η προτεινόμενη από τον ΣΥΡΙΖΑ αναθεώρηση, δηλαδή η προσφυγή απευθείας στο λαό μετά από ενδεχόμενες διαδοχικές άκαρπες ψηφοφορίες για την εκλογή ΠτΔ, μπορεί να οδηγήσει στην απονομιμοποίηση μιας κυβέρνησης. Ακόμη πιο πέρα, την απονομιμοποίηση της πολιτικής εν γένει. Γιατί μπορεί να επιφέρει μακρά περίοδο αστάθειας και αβεβαιότητας, μέσα στις συνθήκες της ούτως ή άλλως πολύπλευρης κρίσης για την πατρίδα μας. Τα προαναφερθέντα πρόσφατα γεγονότα όχι απλώς ενισχύουν την ανησυχία μας, αλλά την επιβεβαιώνουν. Σε περίπτωση που δεν υπάρχει συναίνεση στην εκλογή ΠτΔ, θα καθίσταται η όλη διαδικασία έρμαιο ενός κομματικού-εκλογικού σχεδιασμού, αλλοιώνοντας πλήρως τη συστηματική ερμηνεία των συνταγματικών διατάξεων. Θα προκαλεί το άνοιγμα μιας «προεκλογικής» προεδρικής εκστρατείας, με αναζήτηση ευρύτερων κομματικών πλειοψηφιών από τον κάθε υποψήφιο ΠτΔ, ο οποίος, υπενθυμίζεται, γιατί πρέπει να είναι η βάση κάθε πρότασης αναθεώρησης, δεν προορίζεται από το Πολίτευμά μας να κυβερνά, αλλά να εγγυάται.

Σκόπιμη είναι, στο σημείο αυτό, ως ενδεικτική νομικής και ιδεολογικής τοποθέτησης, η αναφορά στις υποστηριχθείσες απόψεις από τον κ. Κατρούγκαλο. Η προσφυγή σε πρόωρες εκλογές λόγω αδυναμίας εκλογής ΠτΔ, κατά τον γενικό εισηγητή της αξιωματικής αντιπολίτευσης, «...δεν συνιστά καταστρατήγηση του άρθρου 32, με την έννοια της ενσυνείδητης χρήσης του τελευταίου για σκοπό άλλον από εκείνον για τον οποίο τέθηκε, εφόσον ο σκοπός της ρύθμισης δεν είναι η ανάδειξη συναινετικού αλλά ισχυρού ΠτΔ.⁶».

Θεμελιώδης στόχος, επομένως, κατά τον Συνάδελφο κ. Κατρούγκαλο, πρέπει να είναι η ανακήρυξη ενός «ισχυρού» και όχι συναινετικού ΠτΔ, άποψη που θεωρούμε ότι αντιβαίνει ευθέως στη συστηματική ερμηνεία του Συντάγματος. Γιατί ο ΠτΔ, ως γνωστόν, ασκεί από κοινού με την Κυβέρνηση την εκτελεστική εξουσία (κατ' άρθρον 26 παρ. 2 Σ), η οποία εξουσία όμως στην Προεδρευομένη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία (σύμφωνα με τη μη αναθεωρητέα διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 Σ) εκλέγεται κατά τρόπο έμμεσο από τη Βουλή.

Έχουν αξία τα ανωτέρω και για έναν πρόσθετο λόγο. Κατά τον εκπρόσωπο του ΣΥΡΙΖΑ, η νομιμοποίηση του ΠτΔ δε θα αντλείται ευθέως από τη νομοθετική εξουσία, αλλά θα «ισχυροποιείται»

---

⁶ Γ. Κατρούγκαλος, «Η εκλογή του Προέδρου και το πραγματικό Σύνταγμα», σε «Η διαδικασία εκλογής Προέδρου Δημοκρατίας και οι ερμηνευτικές της αμφιλογίες», συλλογική έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή 2010, σ. 83-92.

από την εκτελεστική. Γιατί ο νόμιμα εκλεγμένος Πρόεδρος άραγε να επιζητά... ισχυροποίηση; Δεν αρκεί η Βουλή με τη γνήσια αντιπροσώπευση του λαού;

Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η άμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας συνιστά κι ένα πολιτικό γεγονός και κυρίως μια μορφή έκφρασης της βούλησης του εκλογικού σώματος, που ενδέχεται να προσλάβει αντικυβερνητικά χαρακτηριστικά, εάν η πολιτική συγκυρία της προεδρικής εκλογής συνδεθεί με επιλογές της κυβερνητικής πολιτικής ή με αντίθετες προτάσεις ή πρωτοβουλίες της αντιπολίτευσης.

Η πρόταση της ΝΔ είναι σαφής – μετά από τυχόν τέσσερις άκαρπες προσπάθειες, στις οποίες απαιτούνται για τις μεν δύο πρώτες ψηφοφορίες διακόσιες ψήφοι, εν συνεχεία εκατόν ογδόντα και τελικά εκατόν πενήντα μία ψήφοι, να απευθυνθούμε σε επόμενη ψηφοφορία στην ίδια Βουλή και, μεταξύ των δύο προσώπων που πλειοψήφησαν, να θεωρείται ότι έχει εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκείνος που συγκέντρωσε την σχετική πλειοψηφία. Σε περίπτωση ισοψηφίας, θεωρείται ότι έχει εκλεγεί Πρόεδρος εκείνος που συγκέντρωσε μεγαλύτερο αριθμό ψήφων στην πρώτη ψηφοφορία της παραγράφου 3 του άρθρου 32 και, σε περίπτωση ισοψηφίας, κατά την ψηφοφορία εκείνη, διενεργείται κλήρωση μεταξύ των δύο υποψηφίων.

Εμείς πιστεύουμε στη διάκριση των εξουσιών, οι οποίες βεβαίως αλληλοσυμπληρώνονται αλλά και ισορροπούν. Ο τρόπος που αυτό επιτυγχάνεται είναι διά της κυριαρχίας του Νόμου και των νομοθετικών αποφάσεων του αντιπροσωπευτικού σώματος, πάνω σε οποιαδήποτε πράξη της εκτελεστικής εξουσίας. Έτσι, η νομοθετική εξουσία καθίσταται, όπως έχει υποστηριχθεί, «sine qua non ασφαλιστική δικλείδα», που αποτρέπει την αυθαιρεσία και, κατ' επέκταση, ενισχύει και θωρακίζει τη θεμελιώδη αρχή του Κράτους Δικαίου⁷.

Η Κυβέρνηση έχει επικεφαλής τον Πρωθυπουργό, ο οποίος εξαρτάται από την εμπιστοσύνη της Βουλής. Αντιστοίχως, ο ΠτΔ, ως άμεσο όργανο της εκτελεστικής εξουσίας με συγκεκριμένες αρμοδιότητες, πρέπει να εκλέγεται από τη νομοθετική εξουσία, όχι να απευθύνεται άμεσα στο εκλογικό σώμα προς εκλογή. Δεν πρέπει, με άλλες λέξεις, να εξισώνεται με τη Βουλή, αλλά να τελεί υπό τον έλεγχό της.

Η εκλογή του ΠτΔ από τη Βουλή εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και του κοινοβουλευτικού μας συστήματος και η νομικοπολιτική θέση του, διαμορφώνεται από το συνδυασμό επιμέρους στοιχείων και κυρίως από τον κοινοβουλευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος, τον τρόπο εκλογής του, τις συγκεκριμένες αρμοδιότητες και την έκταση της ευθύνης του.

Η πρόταση τη άμεσης εκλογής Προέδρου συνεπάγεται μια ιδιότυπη και επικίνδυνη πολιτική διαρχία, που δε μπορεί να γίνει αποδεκτή. Η πρόταση της Ν.Δ. εναρμονίζεται πλήρως προς τις ρυθμιστικές εξουσίες του Προέδρου και εγγυάται την απρόσκοπτη λειτουργία των θεσμών.

---

⁷ Βλ. περισσότερες παραπομπές σε Γ. Τσαούση, «Η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας: Από ρυθμιστής του πολιτεύματος σε προάγγελο πρόωρων εκλογών. Η ανάγκη αναθεώρησης του Θεσμού», Διοικητική Δίκη 1/2018.

**B.14. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Μειοψηφίας, κυρίας Θεοδώρας Τζάκρη επί της
όγδοης θεματικής ενότητας**

Κυρίες και Κύριοι Βουλευτές, η διαδικασία εκλογής του ΠτΔ στο άρθρο 32 παρ. 4 του Συν, η οποία ενδέχεται να οδηγήσει σε διάλυση της Βουλής μέσα σε 10 μέρες από την τρίτη ψηφοφορία, εφόσον δεν επιτευχθεί πλειοψηφία 3/5 του συνόλου των βουλευτών αποβλέπει- κατά την κρατούσα στην συνταγματική θεωρία άποψη- στην επίτευξη της ευρύτερης δυνατής συναίνεσης στο πρόσωπο του ΠτΔ και στην εκλογή προσώπων με υπερκομματική αναγνώριση και η επιδίωξη αυτή εμφανίζονταν τουλάχιστον μέχρι την συνταγματική αναθεώρηση του 1986 με την οποία συρρικνώθηκαν σημαντικά οι αρμοδιότητες του ΠτΔ πλήρως δικαιολογημένη ενόψει των υπερεξουσιών που αυτός διέθετε.

Μετά όμως την Αναθεώρηση του 1986 η διαδικασία εκλογής του ΠτΔ όχι μόνο δεν δικαιολογείται επαρκώς από το status και τις αρμοδιότητές του ως ρυθμιστή του πολιτεύματος, εφόσον ο ΠτΔ ως ρυθμιστής του πολιτεύματος ούτε ασκεί κυβερνητική πολιτική, ούτε μπορεί να διαλύσει τη Βουλή κατά την ελεύθερη εκτίμησή του ούτε ασκεί αποφασιστικές πολιτικές εξουσίες αλλά κρίνεται αναντίστοιχη με το εύρος των αρμοδιοτήτων του Και κατ' ουσίαν λειτουργεί ως ένας μηχανισμός που δεν εξυπηρετεί την επιδίωξη πραγματικής και γνήσιας συναίνεσης, αλλά αντίθετα εξωθεί προς την πολιτική σύγκρουση και την πρόωρη διακοπή της βουλευτικής περιόδου.

Στην πράξη αποδείχτηκε πολύ γρήγορα ότι η απειλή πρόωρης διάλυσης της Βουλής αντί να λειτουργήσει ως κίνητρο, ώστε να ευδοκιμήσουν οι διεργασίες μεταξύ των πολιτικών κομμάτων για την επίτευξη συναίνεσης στο πρόσωπο του ΠτΔ, χρησιμοποιήθηκε από την εκάστοτε πλειοψηφία (κατά την προεδρική εκλογή του 1990) αλλά και από την αντιπολίτευση (το 2009 και το 2014) ως μέσο άσκησης κομματικής πολιτικής.

Είναι χαρακτηριστική η επιχειρηματολογία που χρησιμοποίησε ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης δέκα χρόνια μετά την προεδρική εκλογή του 1990 για να δικαιολογήσει την στάση του ως αρχηγού του πλειοψηφούντος τότε κόμματος της ΝΔ που επιδίωκε εκλογές με σκοπό την ανάδειξη αυτοδύναμης κυβέρνησης. «Από την ώρα που το Σύνταγμα ...προβλέπει την δυνατότητα επ' ευκαιρία της εκλογής του ΠτΔ να οδηγηθεί η χώρα σε εκλογές, είναι βέβαιοι ότι όλα τα κόμματα θα κάνουν χρήση αυτής της δυνατότητας, εάν πολιτικά πιστεύουν ότι μπορούν να οδηγήσουν την χώρα σε εκλογές» .

Εκφράστηκε μάλιστα από τμήμα της θεωρίας η άποψη ότι η άρνηση της αντιπολίτευσης να συμπράξει στην προεδρική εκλογή ακριβώς με σκοπό να προκηρυχθούν πρόωρες εκλογές όχι μόνο δεν συνιστά καταστρατήγηση του Συντάγματος αλλά λειτουργεί ως αντίβαρο προς την εκάστοτε κοινοβουλευτική πλειοψηφία και τις πρωθυπουργικές υπερεξουσίες. Πρόκειται εν τέλει για μια νέα ανάγνωση της επίμαχης ρύθμισης που αντιστρέφει την λειτουργία της προεδρικής εκλογής από πεδίο συναίνεσης σε όπλο της αντιπολίτευσης εντός της κομματικής αντιμαχίας.

Το αποτέλεσμα είναι ότι από τις εννέα εκλογές για ΠτΔ που πραγματοποιήθηκαν από το 1975 ως σήμερα μόνο σε τρεις (2000, 2005, 2010) επήλθε συμφωνία των δύο κομμάτων εξουσίας στο πρόσωπο του Προέδρου είτε γιατί στην περίπτωση του 2000 και του 2005 τα κόμματα της αντιπολίτευσης έκριναν ότι δεν είναι προς το συμφέρον τους η διεξαγωγή εκλογικής αναμέτρησης στην συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, είτε γιατί στην περίπτωση του 2010 η κυβερνώσα πλειοψηφία διέθετε τον απαιτούμενο αριθμό ψήφων για την προεδρική εκλογή, δηλαδή χωρίς να εξυπηρετείται ο σκοπός της ευρύτερης συναίνεσης, αλλά για άλλους λόγους συγκυριακής κομματικής σκοπιμότητας.

Με αυτόν τον τρόπο συντελέστηκε, κατά τον Αντώνη Μανιτάκη «η εκμηδένιση κάθε συνταγματικής αυτοτέλειας του θεσμού του ΠτΔ, ο κομματικός διασυρμός του και η αποδυνάμωση του

συμβολικού, ενοποιητικού και υπερκομματικού του λόγου... καταστρατηγώντας το Σύνταγμα και χρησιμοποιώντας την προεδρική εκλογή για την ικανοποίηση συγκυριακών κομματικών στόχων»

Ας δούμε ποιες είναι οι εναλλακτικές δυνατότητες ανάδειξης του ΠτΔ που προτείνονται από τα κόμματα και οι επιπτώσεις που έχει η κάθε μία από αυτές στην λειτουργία του πολιτικού συστήματος.

Πρώτον υπάρχει η δυνατότητα της απευθείας άμεσης εκλογής του ΠτΔ από το εκλογικό σώμα. (προτείνεται από τους ANEΛ) Θεωρώ ότι η δυνατότητα αυτή δεν συνάδει ούτε με τις συγκεκριμένες σήμερα αρμοδιότητες του ΠτΔ ούτε με την στρατηγική κατεύθυνση της μετάβασης σε ένα πολιτικό σύστημα με περισσότερες συναινέσεις και λιγότερες συγκρούσεις ούτε όμως και με την επιδίωξη να εκλέγονται πρόσωπα με υπερκομματικό προφίλ δεδομένου ότι οι υποψήφιοι πρόεδροι που θα κατέρχονται στις εκλογές θα είναι τουλάχιστον δύο και θα διαμορφώνονται συνθήκες σύγκρουσης.

Δεύτερη δυνατότητα είναι αυτή που ισχύει στην Ιταλία στην οποία ανατίθεται η εκλογή του ΠτΔ σε μικτή ειδική συνέλευση συγκροτούμενη από τους βουλευτές (300 βουλευτές) και εκπροσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης (για πχ στην χώρα μας από 325 δήμοι) και λοιπούς κοινωνικούς φορείς. Εκεί όμως ο θεσμός αυτός έχει παράδοση πολλών ετών και η εκλογή των αρχόντων της τοπικής αυτοδιοίκησης εμπεριέχει και μια έννοια εξουσιοδότησης από το εκλογικό σώμα για συμμετοχή σε μια τέτοια διαδικασία προεδρικής εκλογής.

Η τρίτη εναλλακτική είναι ο ΠτΔ να εκλέγεται από την Βουλή με αυξημένη πλειοψηφία και αν αυτό δεν επιτυγχάνεται μετά από δύο ή τρεις ψηφοφορίες θα μετατρέπεται σε απόλυτη πλειοψηφία ή σχετική πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών. (Η πρόταση αυτή προτείνεται κυρίως από την ΝΔ). Είναι προφανές κυρίες και κύριοι συνάδελφοι ότι η εναλλακτική αυτή δυνατότητα εκλογής του ΠτΔ αποδυναμώνει ακόμη περισσότερο την συμβολική ισχύ και το κύρος του θεσμού και ενισχύει την προοπτική της μονοκομματικής στήριξης ή και προέλευσης του ΠτΔ. Η παράλληλη μάλιστα πρόταση για λελογισμένη ή σημαντική ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του όπως η σύγκληση Συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών (από την ΝΔ, ΚΙΝΑΛ, ΠΟΤΑΜΙ), ο ορισμός των προέδρων των Ανεξαρτήτων Αρχών και των Ανώτατων Δικαστικών Λειτουργών (ΚΙΝΑΛ και ΠΟΤΑΜΙ) και η αναπομπή ψηφισμένων νομοσχεδίων για λόγους συνταγματικότητας και μη συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο (ΝΔ) δεν συνάδει με την αποδυνάμωση του συμβολικού του ρόλου, αν αυτός αναδειχθεί από την σχετική πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών.

Τέταρτη εναλλακτική δυνατότητα εκλογής του ΠτΔ που απομένει είναι η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ που προτείνει την επίτευξη αυξημένης πλειοψηφίας των 2/3 του συνόλου των βουλευτών στις δύο πρώτες ψηφοφορίες και αν αυτή δεν επιτευχθεί αυξημένη πλειοψηφία των 3/5 του συνόλου των βουλευτών σε επαναλαμβανόμενες αν χρειαστεί ψηφοφορίες μέχρι την συμπλήρωση εξαμήνου από την έναρξη διαδικασίας εκλογής, ώστε αφενός να αποφευχθεί η πρόκληση πρόωρων εκλογών για συγκυριακούς λόγους πολιτικής σκοπιμότητας και αφετέρου να διασφαλιστεί η συναινετική εκλογή ΠτΔ και αν μετά την παρέλευση εξαμήνου και εφόσον σε καμιά από τις ψηφοφορίες δεν συγκεντρωθεί η απαιτούμενη πλειοψηφία των 3/5, ο ΠτΔ να εκλέγεται από τον λαό.

Η άποψη της Νέας Δημοκρατίας και άλλων κομμάτων ότι η δυνατότητα της άμεσης εκλογής του ΠτΔ από τον λαό δεν υφίσταται πλέον, δεδομένου ότι η πρόταση για την αναθεώρηση του άρθρου 30 του Συντάγματος, στο οποίο ο ΣΥΡΙΖΑ προσέθεσε μετά από το διαζευτικό ή « από τον λαό σε περίπτωση που οι προηγούμενες ψηφοφορίες αποβούν άκαρπες» δεν έλαβε τον απαιτούμενο αριθμό

ψήφων ώστε να καταστεί αναθεωρητέα, δεν ευσταθεί διότι κατέστη αναθεωρητέα, εφόσον έλαβε τον απαιτούμενο αριθμό ψήφων, η διάταξη του άρθρου 32 παρ. 4 του Συντάγματος, στην οποία έχει συμπεριληφθεί ως εναλλακτική δυνατότητα, η οποία διάταξη ως ειδικότερη υπερισχύει.

Είναι προφανές ότι η πρόταση αυτή του ΣΥΡΙΖΑ αποσκοπεί στην επίτευξη της ευρύτερης δυνατής κοινοβουλευτικής συναίνεσης στο πρόσωπο του ΠτΔ. Γνωρίζω τον αντίλογο στην πρόταση αυτή που αρθρώνεται από τα κόμματα, του κινδύνου δηλαδή μιας ατελέσφορης, ατέρμονης και αδιέξοδης επανάληψης ψηφοφοριών χωρίς να επιτυγχάνεται η απαιτούμενη πλειοψηφία. Θέλω όμως να τονίσω ότι μια τέτοια επιλογή που θα ήταν ενδεικτική ενός ανώριμου πολιτικού συστήματος θα επέσυρε σημαντικό πολιτικό κόστος για τα κόμματα που θα αναλάμβαναν την ευθύνη μιας ατέρμονης αδιέξοδης διαδικασίας και το ενδεχόμενο αυτό δηλαδή του πολιτικού κόστους θα αποτελέσει το ισχυρό κίνητρο που χρειάζεται το πολιτικό σύστημα προκειμένου να συναινέσει στο πρόσωπο του ΠτΔ, ώστε να μην οδηγηθεί σε θεσμικά αδιέξοδα.

Επιπλέον η άμεση εκλογή του ΠτΔ από μόνη της δεν αρκεί για να αλλοιώσει τον κοινοβουλευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος, όπως συμβαίνει σε πλείστες χώρες (π.χ. Ιρλανδία, Αυστρία, Φιλανδία) εφόσον για να αλλάξει ο χαρακτήρας του πολιτεύματος πρέπει να συνδυαστεί με άλλες θεσμικές τομές και παρεμβάσεις σε επίπεδο Συντάγματος πχ στις προεδρικές αρμοδιότητες που καθορίζονται στα άρθρα 35 επ.

Το θετικό της πρότασης αυτής είναι ότι ακόμη και στην περίπτωση της μη συγκέντρωσης της απαιτούμενης πλειοψηφίας δεν επέρχεται διάλυση της βουλής και μέχρι την εκλογή του νέου προέδρου εξακολουθεί να ασκεί τα καθήκοντά του ο απερχόμενος ΠτΔ.

Σε κάθε περίπτωση αυτό που διαπιστώνεται από την συζήτηση της συγκεκριμένης θεματικής ενότητας είναι ότι σχεδόν όλες οι πολιτικές δυνάμεις συγκλίνουν ως προς την ανάγκη αναθεώρησης της επίμαχης διάταξης του άρθρου 32 παρ. 4 προς την κατεύθυνση της αποσύνδεσης της προεδρική εκλογής από τον ενδεχόμενο της διάλυσης της Βουλής και της συγκρουσιακής μεσολάβησης βουλευτικών εκλογών στην περίπτωση που μετά την Τρίτη ψηφοφορία για την ανάδειξη προέδρου της Δημοκρατίας δεν επιτευχθεί η απαραίτητη πλειοψηφία. Η διαφωνία μεταξύ των διαφόρων παρατάξεων έγκειται στην πλειοψηφία που πρέπει να επιτευχθεί ώστε να εκλεγεί ο ΠτΔ.

Η πρότασή της ΝΔ ότι ο ΠτΔ μπορεί να εκλέγεται στην 3^η ψηφοφορία όχι με την ενισχυμένη αλλά με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών στερεί από τον ΠτΔ τον υπερκομματικό χαρακτήρα που συνάδει με τον ρόλο του ως ρυθμιστή του πολιτεύματος, που να του επιτρέπει την άρση των συγκρούσεων μεταξύ της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας, μεταξύ Κυβέρνησης και Βουλής, ο οποίος δεν μεταβάλλεται, όπως ανέφερα παραπάνω (εφόσον οι προεδρικές αρμοδιότητες που προβλέπονται από τις διατάξεις των άρθρων 35 επ του Συντάγματος δεν αναθεωρούνται) και τον καθιστά αρχηγό κόμματος, αρχηγό παρατάξεως.

Επιπλέον αυτή η επιλογή, δηλαδή η εκλογή με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών είναι καταφανώς ακατάλληλη για την παρούσα συγκυρία, εφόσον ο ΠτΔ είναι ένα σύμβολο που συμβολίζει την ενότητα του έθνους.

Κυρίες και Κύριοι Βουλευτές, η διακηρυγμένη πολιτειακή απόφαση για την μορφή του πολιτεύματος που συναντά τη συναίνεση όλων μας είναι η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία. Είναι ένα σύστημα που ιστορικά στην μεταπολίτευση λειτούργησε με άμωγα θεσμικό τρόπο.

Η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία, αφού αποτελεί κοινό τόπο για την καθεστηκυία κοινοβουλευτική τάξη, δεν πρέπει να αλλοιωθεί από συνταγματικές πρωτοβουλίες που μπορούν να καταλήξουν σε αναίρεση του πολιτεύματος της προεδρευόμενης δημοκρατίας.

Η εκλογή του ΠτΔ είτε με συγκυριακή κοινοβουλευτική πλειοψηφία είτε απευθείας από το εκλογικό σώμα με ταυτόχρονη ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του που συνεπάγεται την άμεση δημοκρατική νομιμοποίηση καταλήγει σε βαθιά αλλοίωση του πολιτεύματος και σε αναίρεση της ιστορικά αποδεδειγμένης λειτουργικότητας του. Τόσο η πρώτη, η εκλογή δηλαδή ΠτΔ από την συγκυριακή κοινοβουλευτική πλειοψηφία, όσο και η εκλογή με απευθείας προσφυγή στο εκλογικό σώμα και με παράλληλη ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του αποτελούν ριζοσπαστικές αλλαγές και ανατρεπτικές πολιτικές μεταβολές που αλλάζουν την φυσιογνωμία του πολιτεύματος. Η δεύτερη αυτή επιλογή συζητείται μόνο ως ισχυρό κίνητρο για την επίτευξη της αναγκαίας αυξημένης συναίνεσης, δεδομένης της ανάγκης ύπαρξης σταθερής κυβερνητικής διοίκησης, ιδίως σε συνθήκες έκτακτης κρίσης όπως αυτή που βίωσε και βιώνει η χώρα.

Κυρίες και Κύριοι Συνάδελφοι, ο ΠτΔ δεν είναι πρόσωπο. Είναι θεσμός που συμβολίζει την ενότητα της κοινωνίας, του έθνους και του πολιτικού συστήματος. Άρα η αποσύνδεση της εκλογής του από την προκήρυξη πρόωρων εκλογών που είναι εκβιασμός και η εκλογή του από μια γνήσια κοινοβουλευτική πλειοψηφία θα συνιστούσε θεσμική εξέλιξη και δημοκρατικό εκσυγχρονισμό.

**B.15. Εισήγηση της Ειδικής Εισηγήτριας της Πλειοψηφίας, κυρίας Ζωής Ράπη επί της ένατης
θεματικής ενότητας**

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, συζητούμε σήμερα την τελευταία θεματική ενότητα που αναφέρεται, όπως είπαμε, στο εκλογικό σύστημα, τον εκλογικό νόμο και στα καλύματα εκλογιμότητας των Βουλευτών. Οι διατάξεις αυτές των άρθρων 54 και 56 κρίθηκαν αναθεωρητέες στην προηγούμενη Βουλή με οριακή πλειοψηφία, στηριζόμενες κυρίως στις ψήφους των συναδέλφων του ΣΥΡΙΖΑ.

Θα ξεκινήσω κι εγώ με το ευαίσθητο εθνικό θέμα της ψήφου των Ελλήνων εκλογέων του εξωτερικού που απασχόλησε έντονα τον δημόσιο διάλογο το τελευταίο διάστημα, καθ' όσον αποτέλεσε προεκλογική δέσμευση του Πρωθυπουργού η παροχή της δυνατότητας στους Έλληνες εκλογείς του εξωτερικού να μπορέσουν επιτέλους να ψηφίσουν από τον τόπο διαμονής τους στις επόμενες εκλογές.

Πρόκειται για μία αυτονόητη, όπως έχουμε πει πολλάκις, υποχρέωση της ελληνικής πολιτείας προς τους συμπατριώτες μας που ζουν και εργάζονται εκτός Ελλάδος, ώστε να ενισχύονται οι δεσμοί τους με τη μητέρα πατρίδα. Είναι μία υποχρέωση που αν και είχε προβλεφθεί συνταγματικά ήδη από το 1975 –μιλάμε για μισό αιώνα σχεδόν- αλλά και στο Σύνταγμα του 2001, δεν είχε μέχρι σήμερα υλοποιηθεί από το πολιτικό μας σύστημα, καθιστώντας το, όπως είπε και ο αρμόδιος Υπουργός, εξαιρετικά υπερήμερο.

Ουσιαστικά, λοιπόν, μιλάμε για τα αδέρφια μας που εξαιτίας και της πρόσφατης οικονομικής κρίσης υπέστησαν έναν άτυπο, αλλά πραγματικό διωγμό από τη χώρα και οι οποίοι όχι μόνο δεν μπορούν να επιστρέψουν, αλλά, επιπλέον, ούτε καν να συμμετάσχουν στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος.

Η παράταξή μας έχει επανειλημμένα στο παρελθόν καταθέσει τόσο νομοσχέδια, όσο και προτάσεις νόμου για την καθιέρωση της ψήφου των Ελλήνων του εξωτερικού και, μάλιστα, ήδη από το 2009 επί Υπουργού Προκόπη Παυλόπουλου ως Υπουργού Εσωτερικών. Όμως, αυτό το νομοσχέδιο που κατατέθηκε τότε δεν υπερψηφίστηκε, δυστυχώς, από διακόσιους (200) Βουλευτές. Εν συνεχεία, τόσο το 2016 όσο και το 2017, η παράταξή μας κατέθεσε προτάσεις νόμου οι οποίες δεν έγιναν δεκτές από την προηγούμενη κοινοβουλευτική Πλειοψηφία.

Τέλος, καταθέσαμε στην προηγούμενη Βουλή κατά τη διαδικασία της Συνταγματικής Αναθεώρησης συγκεκριμένη πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 51, ώστε να προβλέπεται να ψηφίζουν οι Έλληνες που κατοικούν στο εξωτερικό μόνον υπέρ κόμματος ή συνασπισμού κομμάτων και να μπορούν να εκλεγούν και Βουλευτές που θα εκπροσωπούν τον ελληνισμό του εξωτερικού. Όμως και η πρόταση αυτή απορρίφθηκε, δυστυχώς, από την προηγούμενη κοινοβουλευτική Πλειοψηφία και έτσι, η διάταξη του άρθρου 51 δεν κρίθηκε αναθεωρητέα.

Όμως, έχει ωριμάσει η στιγμή, όπως είπε και ο Γενικός Εισηγητής μας, ο κ. Τζαβάρας, ούτως ώστε οι Έλληνες εκλογείς του εξωτερικού να ασκήσουν το αυτονόητο δικαίωμά τους, για πρώτη φορά, στις επόμενες βουλευτικές εκλογές από τον τόπο διαμονής τους. Για τον λόγο αυτό ο Πρωθυπουργός, όπως ακούσαμε εκτενώς, ξεκίνησε εντατικές διαβουλεύσεις με όλους τους πολιτικούς αρχηγούς, ώστε να καταλήξουμε συναινετικά, εν τέλει, σε ένα νομοσχέδιο το οποίο να ψηφιστεί -ει δυνατόν- όχι μόνο από διακόσιους (200) Βουλευτές, όπως ορίζει το Σύνταγμα, αλλά ομόφωνα και από τους τριακόσιους (300) Βουλευτές, βάζοντας στην άκρη τις κομματικές σκοπιμότητες προς όφελος όλων των Ελλήνων πολιτών.

Εν τέλει, στη Διακομματική Επιτροπή που συστήθηκε προς τούτο, όπως ακούσαμε, διαμορφώθηκε μια καταρχήν βάση με τέσσερις άξονες για ένα τέτοιο νομοσχέδιο.

Ο πρώτος άξονας είναι η ισότιμη ψήφος -όπως ειπώθηκε- των Ελλήνων που διαμένουν στο εξωτερικό με αυτή των εκλογέων στο εσωτερικό και η ψήφος των Ελλήνων του εξωτερικού να προσμετράται εξίσου στο τελικό εκλογικό αποτέλεσμα, όπως όλων των άλλων Ελλήνων πολιτών.

Ο δεύτερος άξονας είναι οι Έλληνες του εξωτερικού να ψηφίζουν το ψηφοδέλτιο επικρατείας του κόμματος το οποίο επιθυμούν. Επιπλέον, να αυξηθεί ο αριθμός των Βουλευτών Επικρατείας από δώδεκα σε δεκαπέντε, ώστε τα κόμματα, εφόσον το επιθυμούν, να τοποθετήσουν σε εκλόγιμες θέσεις υποψηφίους από το εξωτερικό.

Ο τρίτος άξονας είναι η ψηφοφορία να διεξάγεται στις κατά τόπους πρεσβείες και προξενεία της Ελλάδας όπου θα απαιτείται αυτοπρόσωπη παρουσία των Ελλήνων του εξωτερικού στα σημεία όπου θα στηθούν οι κάλπες. Εδώ βέβαια θέλω να επισημάνω, όπως είπε ο Υπουργός κ. Γεραπετρίτης, ότι πάγια θέση της Νέας Δημοκρατίας ήταν και παραμένει η δυνατότητα ευρείας χρήσης της επιστολικής ψήφου προς διευκόλυνση των Ελλήνων εκλογέων που διαμένουν σε απομακρυσμένες περιοχές.

Κάποιοι δυστυχώς διαφώνησαν και για τον λόγο αυτόν, στο πλαίσιο εξεύρεσης αυτής της πολυπόθητης συναινετικής λύσης, ο Πρωθυπουργός υποχώρησε στην πρόταση για χρήση της επιστολικής ψήφου, περιοριζόμενος στη λύση της διαδικασίας ψηφοφορίας μόνο στα προξενεία, προκειμένου ακριβώς να λυθεί το ζήτημα.

Τέλος, στον τέταρτο άξονα σχετικά με το ακανθώδες θέμα που αφορά τον αριθμό εκλογέων του εξωτερικού που θα εγγραφούν στους ειδικούς καταλόγους, συμφωνήθηκε να μπορούν να ψηφίσουν όσοι Έλληνες λείπουν λιγότερο από τριάντα πέντε χρόνια, υπό την προϋπόθεση ότι μέσα σε αυτό το διάστημα έχουν μείνει δύο χρόνια στην Ελλάδα και διαθέτουν Αριθμό Φορολογικού Μητρώου.

Ακριβώς, λοιπόν, στο πλαίσιο αυτής της διακομματικής συμφωνίας και με βάση τη σχετική κυβερνητική δέσμευση, κατατέθηκε η σχετική πρόταση που έχετε όλοι ενώπιόν σας για την αναθεώρηση του άρθρου 54, η οποία έχει ήδη συζητηθεί εκτενώς.

Ως προς την πρόταση αυτή, θα ήθελα να κάνω ορισμένες παρατηρήσεις. Είναι προφανές ότι η παράγραφος αυτή θα ήταν νομοθετικά ορθότερο να προστεθεί στο άρθρο 51 του Συντάγματος. Ωστόσο, αυτό δεν κρίθηκε αναθεωρητέο, όπως είπαμε, από την προηγούμενη Βουλή κατά την υποβολή της σχετικής πρότασης, άρα δεν θα ήταν δυνατόν να γίνει εκεί.

Επίσης, η προτεινόμενη τροποποίηση τίθεται ως ειδικότερη και συνεπώς υπερέχουσα διάταξη, εντάσσοντας στους κόλπους του Συντάγματος τις συγκεκριμένες προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος αυτού, ενδεικτικά και όχι περιοριστικά και το επισημαίνω αυτό στον κ. Γκιόκα, ο οποίος το αμφισβήτησε. Τούτο γίνεται για να αποφευχθεί κάθε πιθανή αμφιβολία ως προς τη συνταγματικότητα των προϋποθέσεων αυτών, ιδίως ως προς την πρόβλεψη κατοχής ελληνικού ΑΦΜ και την αποδεδειγμένη παραμονή στη χώρα για τουλάχιστον δύο έτη εντός των τελευταίων τριάντα πέντε ετών.

Τέλος, τα ζητήματα της υποχρεωτικότητας ή μη για την ένταξη των υποψηφίων από τον ελληνισμό Διασποράς στα ψηφοδέλτια επικρατείας, καθώς και αυτό του καθορισμού μιας ή περισσοτέρων εκλογικών περιφερειών απόδημου ελληνισμού, αποκτούν πλέον σαφές και ισχυρό συνταγματικό έρεισμα. Καταλείπεται, όμως, ταυτόχρονα διακριτική ευχέρεια στον κοινό νομοθέτη ως προς το αν θα τα θεσπίσει.

Είναι προφανές ότι για τα ζητήματα αυτά, όπως ειπώθηκε, η Κυβέρνηση θα παρακολουθήσει στη σχετική νομοθετική πρωτοβουλία τις αποφάσεις της διακομματικής επιτροπής, παραμένοντας πάντα σε πνεύμα συνεννόησης και συναίνεσης με τα άλλα κόμματα.

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, παρά τους συμβιβασμούς που απαιτήθηκαν για τη διαμόρφωση κοινής διακομματικής προσέγγισης στο ζήτημα της ψήφου των Ελλήνων του εξωτερικού, η σημερινή συζήτηση αποδεικνύει ότι έγινε πράγματι ένα μεγάλο βήμα μπροστά. Θα είναι στοίχημα για τη Βουλή των Ελλήνων η σχετική πρωτοβουλία της Κυβέρνησης να ψηφιστεί ομόφωνα για να μην στέλνουμε μονίμως εντός και εκτός Ελλάδας την εικόνα μιας τοξικής αντιπαράθεσης που αποστρέφει τους πολίτες από τη συμμετοχή τους στην πολιτική.

Ως προς τις λοιπές αναθεωρητικές προτάσεις που συζητάμε, πρέπει να επισημάνουμε επιγραμματικά τα εξής: Με την πρώτη του πρόταση ο ΣΥΡΙΖΑ εισηγήθηκε την προσθήκη εδαφίου στην παράγραφο 1, του άρθρου 54, προκειμένου να κατοχυρωθεί συνταγματικά η εφαρμογή αναλογικού εκλογικού συστήματος στις βουλευτικές εκλογές.

Προς διευκρίνιση της αναφοράς αυτής, πρότεινε και την προσθήκη της ερμηνευτικής δήλωσης, με την οποία διευκρινίζεται ότι αναλογικό θεωρεί ένα εκλογικό σύστημα, εφόσον το τελικό ποσοστό κατανομής των βουλευτικών εδρών δεν αποκλίνει περισσότερο από 10% από το αντίστοιχο ποσοστό ψήφων, που έλαβε κάθε συνδυασμός στο σύνολο της επικράτειας.

Τέλος, με την πρόταση αυτή ορίζει και τη δυνατότητα του κοινού νομοθέτη να θεσπίσει ελάχιστο όριο ποσοστού ψήφων για την εκλογή Βουλευτών, το οποίο όμως δεν θα υπερβαίνει το 3%, όπως άλλωστε ισχύει και σήμερα.

Όμως, γιατί πρέπει άραγε, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, να υπάρξει ο υπέρμετρος αυτός περιορισμός του κοινού νομοθέτη ως προς την επιλογή του εκλογικού συστήματος; Ποια είναι δηλαδή η ratio αυτής της αναθεωρητικής πρότασης;

Κατά τις συνεδριάσεις της προτείνουσας Βουλής οι συνάδελφοι του ΣΥΡΙΖΑ ισχυρίστηκαν ότι επιδιώκουν να διασφαλίσουν την αρχή της ισοτιμίας της ψήφου και την αναλογική εκπροσώπηση των πολιτικών δυνάμεων, ώστε το Κοινοβούλιο να αντανakλά τους πραγματικούς πολιτικούς, αλλά και ιδεολογικούς συσχετισμούς. Αν όμως, κοιτάξετε καλά πίσω από τη βιτρίνα των ιδεολογικών συσχετισμών, θα δείτε να ξεπροβάλλει κατά καιρούς η τάση επιβολής μιας ιδεολογικής μειοψηφίας σε βάρος της καθαρής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, που επιθυμεί μια σταθερή Κυβέρνηση.

Πού μας παραπέμπει, λοιπόν, όλη αυτή η ρητορική της Αξιοματικής Αντιπολίτευσης; Με μία λέξη σε ακυβερνησία, να μην μπορεί δηλαδή ένα κόμμα που λαμβάνει ποσοστό άνω του 40% των ψηφίζόντων να κυβερνήσει αυτοδύναμα αυτόν τον τόπο, να μην χρειάζεται μονίμως δεκανίκια, παρέχοντας ανταλλάγματα και υποκύπτοντας σε εκβιασμούς.

Εμείς αποδείξαμε, όταν οι εθνικές περιστάσεις το κάλεσαν, μέσα στην κρίση, ότι δεν διστάσαμε να συνεργαστούμε και με άλλες δυνάμεις παραδοσιακών μας αντιπάλων, όπως το ΠΑΣΟΚ και η ΔΗΜΑΡ, ώστε να βγάλουμε τη χώρα από τη δίνη, ανταποκρινόμενοι στην ιστορική μας ευθύνη. Όμως, επ' ουδενί δεν μπορούμε να συναινέσουμε σήμερα στη συνταγματοποίηση του χάους.

Εξάλλου, παρά τα όσα είπατε, αξιότιμοι συνάδελφοι του ΣΥΡΙΖΑ, κατά τις συνεδριάσεις της προτείνουσας Βουλής, η αντίφασή σας είναι προφανής. Μιλάτε για απόλυτη ισοδυναμία ψήφου, ενώ με την πρόταση που καταθέσατε επιδιώκετε να συνταγματοποιηθεί μια μόνιμη απόκλιση από αυτήν.

Η ισοδυναμία ψήφου, όπως επισήμανε και ο κ. Σκανδαλίδης, σημαίνει μια εκλογική περιφέρεια ενιαία, με ενιαίο ψηφοδέλτιο. Εσείς όχι μόνο δεν προτείνετε αυτό, αλλά θεωρείτε αναλογικό το εκλογικό σύστημα, αν οι έδρες δεν αποκλίνουν σε ποσοστό έως 10% των ψήφων των κομμάτων. Γιατί, λοιπόν 10% και όχι 15% ή 20%;

Μια είναι η πραγματικότητα, το ζήτημα για εσάς δεν είναι η ανόθευτη εκπροσώπηση της λαϊκής βούλησης, αλλά τα προνόμια της εξουσίας. Εκεί στοχεύετε, θυσιάζοντας το παρόν και το μέλλον της χώρας.

Και πάμε τώρα στην προτεινόμενη από το ΣΥΡΙΖΑ αναθεωρητική προσθήκη της παραγράφου 5 στο άρθρο 56 για τα κωλύματα εκλογιμότητας. Εν προκειμένω, προτάθηκε η προσθήκη νέας διάταξης για να καθιερωθεί ένα προσωρινό κώλυμα εκλογιμότητας, για τις αμέσως επόμενες βουλευτικές εκλογές, όσων έχουν διατελέσει Βουλευτές σε τρεις διαδοχικές -έχει σημασία αυτό- βουλευτικές περιόδους.

Ως εδώ, η πρόταση μοιάζει κάπως ελκυστική, τουλάχιστον επικοινωνιακά. Στη συνέχεια όμως, διευκρινίζετε ότι δεν θα συνυπολογίζονται στο χρόνο που διανύθηκε βουλευτικές περιόδους με διάρκεια μικρότερη των τριάντα δύο μηνών και ότι από το κώλυμα αυτό εξαιρούνται οι Πρόεδροι Κοινοβουλευτικών Ομάδων και όσοι έχουν διατελέσει Πρωθυπουργοί. Τη δε πρότασή σας χαρακτηρίσατε ως ένα μέτρο που αποτρέπει την επαγγελματοποίηση της πολιτικής.

Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Η απάντηση είναι προφανώς αρνητική και τούτο διότι η πολιτική, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ως λειτούργημα δεν επαγγελματοποιείται κατά την άποψή μας, επειδή κάποιος Βουλευτής εκλέγεται δύο ή τρεις ή τέσσερις φορές στο ελληνικό Κοινοβούλιο, καθώς όλοι γνωρίζουμε ότι το λειτούργημα του Βουλευτή δεν έχει να κάνει με απολαβή μεγάλων εισοδημάτων, τα οποία μπορούν πράγματι να του προσδώσουν τη δυνατότητα να γίνει πλούσιος.

Αντίθετα, αυτό που επιχειρείτε εδώ είναι να παρουσιαστείτε ως φιλολαϊκοί σε μια μερίδα των ψηφοφόρων σας και προφανώς δεν ευθύνεται αφ' εαυτής η επανεκλογή του Βουλευτή για την ανάπτυξη πρακτικών αλαζονείας και νεποτισμού. Αυτά, το γνωρίζουμε, έχουν διαπιστωθεί επανειλημμένα και σε νέους, πρωτοεκλεγόμενους Βουλευτές.

Η πρότασή σας λοιπόν, όπως είπαμε κάνει λόγο για τρεις διαδοχικές θητείες, που καμία εξ' αυτών δεν μετράει ως θητεία, αν δεν έχει ξεπεράσει τους τριάντα δύο μήνες.

Για να δούμε, όμως, τις τελευταίες βουλευτικές περιόδους. Καμία πλην της τελευταίας, από τον Σεπτέμβριο του 2015 έως τον Ιούλιο του 2019, δεν ξεπερνά τους τριάντα δύο μήνες. Άρα, ποιους αφορά; Αν δεν επακολουθήσει μια κοινοβουλευτική περίοδος τριάντα δύο μηνών δεν θα ενεργοποιείται, κατ' εσάς, το κώλυμα και θα αναμένουμε τις επόμενες τρεις αντίστοιχες συνεχόμενες θητείες να περάσουν για να ενεργοποιηθεί.

Προτείνετε, λοιπόν, κατά την άποψή μου, μια διάταξη μόνο για το θεαθήναι. Επιχειρείτε δηλαδή να εντάξετε στο Σύνταγμα διατάξεις χωρίς κάποιο πρακτικό, νομικό και πολιτικό αντίκρισμα. Αυτό, όμως, δεν μπορεί να συνιστά τεκμηριωμένη πρόταση που επιβάλει την αναθεώρηση του αναγκαία αυστηρού χαρακτήρα του Συντάγματος.

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, πιστεύω πως καταδείχτηκε με σαφήνεια η συναινετική προσέγγιση στο ζήτημα της ψήφου των Ελλήνων του εξωτερικού, καθώς και η απουσία αναγκαιότητας αναθεώρησης των άρθρων 54 και 56 βάσει των προτάσεων της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης. Σήμερα

κάνουμε πράξη την ευρύτερη δυνατή συναίνεση στο πρώτο αυτό εθνικής σημασίας ζήτημα και αυτό - θέλω να το τονίσω- είναι προς τιμήν του Σώματος.

Θα ήθελα κι εγώ με τη σειρά μου να συγχαρώ τα μέλη της Επιτροπής για τον εξαιρετικό αυτό διάλογο. Οφείλουμε όλοι να διαφυλάξουμε τον ρόλο της Βουλής, των θεσμών και πάνω από όλα του ίδιου του Συντάγματος, επιδεικνύοντας την αναγκαία συνταγματική ευθύνη απέναντι στον ελληνικό λαό.

**B.16. Εισήγηση του Ειδικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Ιωάννη Ραγκούση επί της ένατης
θεματικής ενότητας**

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, σε μια συνεδρίαση που οφείλω να υπογραμμίσω ότι διαμορφώθηκε το κλίμα της συζήτησης κατά ένα τρόπο που επιτρέπει την ουσιαστική ανταλλαγή επιχειρημάτων και αυτό, βεβαίως, οφείλεται και στον Εισηγητή της Πλειοψηφίας, ο οποίος μπήκε επί της ουσίας και απέφυγε να φέρει στην αίθουσα τρέχουσας τηλεοπτικής χρήσης επιχειρήματα, με τα οποία βρισκόμαστε πολλές φορές όλοι μας αντιμέτωποι, θα συνεχίσω την προσπάθεια που έκανε ο Γενικός Εισηγητής μας αναφερόμενος, καταρχάς, σ' αυτό το πολύ σοβαρό θέμα –το οποίο δικαίως πολλοί χαρακτηρίζουν εθνικό θέμα- της διευκόλυνσης εκλογών που ζουν εκτός επικρατείας να ασκήσουν στον τόπο διαμονής τους το εκλογικό τους δικαίωμα.

Αρχικά, όμως, θα αναφέρω κάποια δεδομένα τα οποία θα είναι χρήσιμα για να γίνουν καλύτερα κατανοητά όλα όσα θα πούμε στη συνέχεια. Πρώτον, επιτρέψτε μου να διαβάσω το απόσπασμα από την Έκθεση της Επιτροπής της Βενετίας του Συμβουλίου της Ευρώπης, στο οποίο πολλές φορές έχουμε αναφερθεί και μέσα σε αυτήν την Αίθουσα, αλλά και δημοσίως. Το απόσπασμα από την Έκθεση της Επιτροπής της Βενετίας του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφέρει συγκεκριμένα τα εξής: «Στις περιπτώσεις χωρών που έχουν μεγάλους πληθυσμούς πολιτών στο εξωτερικό, οι οποίοι θα μπορούσαν να επηρεάσουν αισθητά το εκλογικό αποτέλεσμα, φαίνεται καταλληλότερο ένα σύστημα προκαθορισμένου αριθμού αντιπροσώπων, οι οποίοι θα εκλέγονται από τους πολίτες εξωτερικού και θα τους εκπροσωπούν στο Κοινοβούλιο. Αυτή η λύση έχει υιοθετηθεί, για παράδειγμα, από τη Γαλλία -στη Γαλλική Γερουσία δώδεκα γερουσιαστές εκπροσωπούν τους Γάλλους του εξωτερικού-, την Ιταλία - δώδεκα Βουλευτές και τέσσερις Γερουσιαστές εκπροσωπούν τους Ιταλούς του εξωτερικού- την Πορτογαλία, όπου οι Πορτογάλοι εξωτερικού εκπροσωπούνται από τέσσερις Βουλευτές».

Δεύτερο δεδομένο το οποίο θα ήθελα να αναφέρω είναι ότι η μεγαλύτερη στη διάρκεια της Μεταπολίτευσης συμμετοχή εκλογών σε εθνικές εκλογές είχαμε το 2004. Τότε κατεγράφη συμμετοχή της τάξης των επτά εκατομμυρίων εξακοσίων χιλιάδων (7,6 εκ.) Ελληνίδων και Ελλήνων, από τα περίπου δέκα εκατομμύρια, τα οποία αποτελούν το σύνολο των εγγεγραμμένων στους εκλογικούς καταλόγους και υπό αυτή την έννοια αντιστοιχούν και στο σύνολο όσων κατέχουν την ελληνική ιθαγένεια, την ελληνική υπηκοότητα.

Επειδή και ο κύριος Υπουργός προηγουμένως έκανε μία προσπάθεια να αμφισβητήσει τα λεγόμενα του Γενικού Εισηγητή μας, λέγοντας, μάλιστα, κάτι -δεν θα το σχολιάσω τώρα- περί του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, το οποίο έχει υποβάλει την έκθεση στη δίκη που προαναφέρθηκε. Το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, όπως ξέρουμε όλοι πολύ καλά, είναι υπηρεσία του Υπουργείου Οικονομικών. Δεν είναι μέρος της ανεξάρτητης δικαιοσύνης. Και ξέρουμε όλοι πολύ καλά ότι το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, με όποιο περιεχόμενο εκπροσωπεί κάθε φορά το ελληνικό κράτος, προφανώς και παίρνει την έγκριση της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας.

Δεν θα σταθώ, όμως, σ' αυτό το επιχείρημα. Θα πω ότι από τη μέγιστη συμμετοχή που είχαμε το 2004 προκύπτει ότι τουλάχιστον δυόμισι εκατομμύρια -όχι ακριβώς τόσοι, λιγότεροι- όπως μπορούμε να υπολογίσουμε με σχετική ακρίβεια, είναι όλοι οι δυνητικοί εκλογείς εξωτερικού. Βεβαίως, όπως είπα, όχι ακριβώς δυόμισι εκατομμύρια, γιατί από αυτούς πρέπει να αφαιρέσουμε -επειδή δεν υπάρχει εκκαθάριση, όπως ξέρετε, των εκλογικών καταλόγων- όλους όσους εκείνη τη στιγμή δεν είχαν φύγει από τους εκλογικούς καταλόγους ή είχαν πεθάνει, είτε στην Ελλάδα είτε στο εξωτερικό. Πάντως, μία τάξη μεγέθους προκύπτει και αυτή η τάξη μεγέθους είναι ριζικά διαφορετική απ' αυτήν που αρχικά

εμφανίστηκε από την Κυβέρνηση όταν ο αρμόδιος Υπουργός Εσωτερικών μίλησε δημοσίως για περίπου τριακόσιες πενήντα χιλιάδες.

Ένας λόγος παραπάνω που η τάξη μεγέθους εκλογέων του εξωτερικού είναι πολύ μεγάλη και ένα επιπλέον δεδομένο που θέλω να εισφέρω στη συζήτηση είναι ότι, με βάση τους υπολογισμούς της ΕΛΣΤΑΤ, μόνο μέσα στην κρίση, υπολογίζεται ότι έφυγαν από τη χώρα περίπου πεντακόσιες χιλιάδες Έλληνες εκλογείς. Δηλαδή, μόνο στα τελευταία χρόνια, από το 2010 και μετά, έχουμε ήδη πεντακόσιες χιλιάδες Ελληνίδες και Έλληνες εκλογείς να διαμένουν στο εξωτερικό.

Τρίτον. Επίσης, έχει μία σημασία -και θα το εξηγήσω στη συνέχεια- να αναφέρω και ένα ακόμη δεδομένο, ότι το 2000 οι εκλογές στη χώρα μας -όταν, όπως θυμάστε πολύ καλά, για ένα ποσοστό της τάξης του 1% το ΠΑΣΟΚ νίκησε τη Νέα Δημοκρατία- κρίθηκαν για εβδομήντα χιλιάδες ψήφους.

Ασκήθηκε και σήμερα κριτική στην πρόταση την οποία έχουμε υποβάλει, λέγοντας -το είτε κυρίως ο κ. Γεραπετρίτης προηγουμένως- ότι το βασικό θέμα της πρότασής μας ήταν η μη προσμέτρηση.

Αν ίσχυε η κριτική του, δεν θα είχαμε ήδη διατυπώσει και στη διακομματική Επιτροπή, αλλά και σήμερα, τη θετική μας διάθεση να συμφωνήσουμε σε μία λύση, είτε αφορά αυτή τη συνταγματική αναθεώρηση, είτε αφορά στο νόμο, ο οποίος θα έρθει στη συνέχεια, η οποία προβλέπει την προσμέτρηση της ψήφου των εκλογέων εξωτερικού. Αν ήταν αυτή η κριτική που ασκήθηκε προηγουμένως από την κυβέρνηση βάσιμη και ορθή, εμείς θα είχαμε μείνει σ' αυτή την «κόκκινη γραμμή».

Αυτό τι συνεπάγεται; Τι δείχνει; Τι αποδεικνύει; Αποδεικνύει ότι το δικό μας θέμα, όπως και το θέμα διαχρονικά -επιτρέψτε μου να πω- των κομμάτων που με έναν τρόπο κυρίαρχο εκπροσωπούσαν την προοδευτική παράταξη από το 1974 και μετά, δεν είναι η μη προσμέτρηση. Είναι η διαφύλαξη της εθνικής ενότητας. Διότι, αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι, ναι, είναι κακό για το πολιτικό και κομματικό σύστημα της χώρας ότι δεν έχει ακόμη ψηφιστεί ο νόμος που ρυθμίζει τη δυνατότητα για την άσκηση εξ αποστάσεως ψήφου των εκλογέων εξωτερικού. Όμως, αυτό έχει φέρει μαζί του ή έχει πάει παράλληλα με ένα καλό. Ποιο είναι το καλό; Το καλό είναι η εθνική ενότητα που έχει εδραιωθεί ανάμεσα στους Έλληνες εκλογείς που ζουν και ασκούν το δικαίωμά τους στη χώρα και στους Έλληνες εκλογείς που ζουν εκτός επικρατείας.

Η ουσία του σκεπτικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, της Επιτροπής της Βενετίας και υπό αυτήν την έννοια και η πεμπουσία της δικής μας άποψης, κρύβεται στη φράση που λέει «...οι οποίοι θα μπορούσαν να επηρεάσουν αισθητά το εκλογικό αποτέλεσμα». Για παράδειγμα: ψηφίζουν αύριο το πρωί τριακόσιες πενήντα χιλιάδες θα σας πω εγώ -για χάρη διευκόλυνσης της συζήτησης που έλεγε ο Υπουργός Εσωτερικών- κι έχουμε μία οριακή εκλογή ενός κόμματος, τύπου 2000, το οποίο ανατρέπεται από αυτό ακριβώς το γεγονός, δηλαδή της ψήφου των εκλογέων εξωτερικού. Ποιο θα είναι το πολιτικό και κοινωνικό αποτέλεσμα στη χώρα; Ήθελε ο ελληνικός λαός, λαχταρούσε το 39,9% στις 7 Ιουλίου του 2019 να δει τον κ. Μητσοτάκη Πρωθυπουργό και τη Νέα Δημοκρατία πλειοψηφία στη Βουλή. Έβλεπε, λοιπόν, ότι είχαμε, λόγω της ψήφου των εκλογέων εξωτερικού, ανατροπή αυτού του δεδομένου και για λίγες ψήφους διαφορά διατηρούσε την πρωθυπουργία ο κ. Τσίπρας. Ποιο θα ήταν το πολιτικό και κοινωνικό αποτέλεσμα στη χώρα; Θα ήταν μία συνθήκη η οποία με μαθηματική ακρίβεια θα οδηγούσε σε μία μη διαχειρίσιμη κατάσταση διχόνοιας, που θα έπαιρνε σιγά-σιγά τα χαρακτηριστικά του εθνικού διχασμού.

Αυτό είναι που αποτελεί για εμάς την κόκκινη γραμμή κι αυτό είναι που εξηγεί γιατί με την πρόταση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας εμείς θεωρήσαμε ότι είμαστε κοντά. Και θεωρήσαμε ότι είμαστε κοντά γιατί με την πρόταση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας και την επικράτηση της λογικής του «ασχυρού δεσμού με τη χώρα», εάν υπάρξει ένα ενδεχόμενο εκλογικό αποτέλεσμα όπου θα έχουμε άλλο κόμμα να πλειοψηφεί στο εσωτερικό και άλλο κόμμα τελικά να κερδίζει τις εκλογές με βάση την ψήφο των εκλογέων του εξωτερικού, επειδή αυτοί οι εκλογείς θα έχουν αδιαμφισβήτητα ζωντανό το δεσμό τους με τη χώρα, δεν θα μπορέσει κανείς να το αμφισβητήσει αυτό και δεν θα μπει η χώρα σε περιπέτειες εθνικού διχασμού, τις οποίες προφανώς και δεν τις θέλει, δεν τις εύχεται κανείς.

Πρέπει, όμως, προβάλλοντας στο μέλλον ο καθένας τις προτάσεις του, να καταλαβαίνει πού οδηγούν αυτές. Εμείς, λοιπόν, κάναμε μία πρόταση και επιμένουμε ότι είναι η καλύτερη δυνατή.

Πρώτον, με την πρόταση αυτή δεν παρεμβαίνουμε στα όρια του έθνους. Δεν πειράζουμε τη βασική αρχή, με την οποία οι Έλληνες που έχουν την ελληνική ιθαγένεια εγγράφονται αυτομάτως στους εκλογικούς καταλόγους.

Δεύτερον, δεν παρεμβαίνουμε στα όρια του εκλογικού σώματος. Είναι δέκα εκατομμύρια εγγεγραμμένοι; Μπορεί να εγγραφούν δυνητικά και περισσότεροι; Με τη βάση την πρότασή μας, όλοι οι Έλληνες και Ελληνίδες που περιλαμβάνονται ή θα περιλαμβάνονται δυνητικά στους εκλογικούς καταλόγους, θα μπορούν να ασκούν το δικαίωμα της εξ αποστάσεως ψήφου.

Τρίτον, δεν υπονομεύουμε την εθνική ενότητα, δεν την θέτουμε υπό αμφισβήτηση. Γιατί με την πρόταση να εκπροσωπούνται οι Έλληνες του εξωτερικού μέχρι και με δώδεκα βουλευτικές έδρες στο ελληνικό Κοινοβούλιο από τις τριακόσιες, δεν τους εμπλέκουμε σε διαδικασίες σαν αυτές που σας περιέγραψα προηγουμένως, οι οποίες είναι απολύτως ρεαλιστικές ως ενδεχόμενα θέλω να τονίσω.

Υπάρχει και κάτι ακόμη. Ποιο είναι το επιπλέον, μετά την τοποθέτηση που έκανε η κυβέρνηση εδώ; Εμείς δεν αφήνουμε βορά, δεν ντοπάρουμε το μείζον πρόβλημα του ελληνικού πολιτικού συστήματος, που είναι οι σχέσεις διαπλοκής, όπως αυτές διαμορφώνονται στη φάση εκλογής των Βουλευτών. Γιατί; Διότι εδώ είμαστε και παραμένουμε σε ένα καθεστώς όπου ο Βουλευτής εκλέγεται μέσω του σταυρού προτίμησης. Εδώ, λοιπόν, τι επιπλέον πρόβλημα ανακύπτει μετά την τοποθέτηση της κυβέρνησης; Ότι οι Έλληνες Βουλευτές για να εκλεγούν, θα πρέπει να κάνουν προεκλογικό αγώνα σε όλη την υφήλιο, εκεί όπου βρίσκονται ή θα βρίσκονται οι 300.000, οι 400.000, οι 500.000, οι 600.000, οι 700.000, οι 800.000, πραγματικοί αριθμοί. Θα πρέπει να κάνουμε εκλογικό αγώνα εκεί. Αυτό έχει κανείς αμφιβολία ότι με γεωμετρική πρόοδο θα αυξήσει την εξάρτηση του πολιτικού προσωπικού της χώρας από τα οικονομικά συμφέροντα; Που θα είναι τα μόνα δυνατά εκείνα, στα οποία θα μπορεί να καταφύγει ένας Βουλευτής για να μπορέσει να ανταπεξέλθει σε μία τέτοια ανάγκη; Εδώ δεν κάναμε τόσο χρόνο, μετά από δεκαετίες να σπάσει η Β' Αθήνας; Με ποια λογική σπάσαμε τη Β' Αθήνας; Ακριβώς με αυτή. Και τώρα ερχόμαστε και το λέμε σαν να μην συνειδητοποιούμε -ελπίζουμε ότι όταν αυτό συνειδητοποιηθεί θα ληφθεί σοβαρά υπόψη από τους Βουλευτές της πλειοψηφίας, που αυτήν τη στιγμή εμφανίζονται θετικοί με μία τέτοια εξέλιξη των πραγμάτων- ότι αυτό το οποίο πάει πραγματικά να συμβεί είναι μία βόμβα στα θεμέλια του πολιτικού συστήματος;

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι. Με την πρόταση αυτή που δείχνει να επικρατεί, την πρόταση δηλαδή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας -που είναι πραγματικά η άλλη όψη μιας λογικής που θέλει να διαφυλάξει την εθνική ενότητα- υπάρχουν έναντι της δικής μας πρότασης ορισμένα πολύ

σοβαρά μειονεκτήματα. Ένα σοβαρό είναι αυτό που προέκυψε από τη σημερινή συζήτηση -αν δεν αλλάξει- δηλαδή, η εκλογή των Βουλευτών και από τους εκλογείς εκτός επικράτειας.

Ένα δεύτερο είναι ότι, ναι, διασπάται η ενότητα των Ελλήνων εκλογέων του εξωτερικού χωρίς αμφιβολία. Θα έχουμε, από την ώρα που θα ψηφιστεί αυτός ο νόμος, στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Ευρώπη, στην Αυστραλία, παντού Έλληνες εκλογείς του εξωτερικού δύο κατηγοριών, απ' αυτούς από τους οποίους έτσι κι αλλιώς προέρχονται οι αντιδράσεις που εισπράττετε. Υπάρχει δήλωση του Υφυπουργού της Κυβέρνησης πολύ αρνητική για το ενδεχόμενο να μπει φραγή στα 35 χρόνια κ.ο.κ. Αυτό θα συμβεί. Σήμερα δεν υπάρχει τέτοια διάσπαση του απόδημου ελληνισμού. Με τη δική μας πρόταση δεν υπάρχει αυτή. Η διάσπαση των αποδήμων δεν προκύπτει. Θα είναι εκεί, θα ψηφίζουν όλοι, δεν θα αισθάνονται ότι τους καθιστά το ελληνικό κράτος και η ελληνική πολιτική ζωή, το ελληνικό πολιτικό σύστημα ως Έλληνες δύο κατηγοριών και βεβαίως, ναι, θα εκπροσωπούνται με μέχρι και 12 Βουλευτές για να έρχεται η φωνή τους, για να έρχονται τα προβλήματά τους, για να έρχονται οι εμπειρίες τους και να μεταλαμπαδεύονται στο ελληνικό Κοινοβούλιο.

Η λύση της εκπροσώπησης των απόδημων Ελλήνων με έως 12 Βουλευτές, με πλήρη κοινοβουλευτικά δικαιώματα, οι οποίοι θα μπορούν να ανεβάζουν και να κατεβάζουν κυβερνήσεις, δεν υποτιμά τους Έλληνες εκλογείς εκτός επικράτειας. Ο Πρόντι εκλέχτηκε Πρωθυπουργός της Ιταλίας χάρις σε τέσσερις ψήφους Ιταλών Βουλευτών από την Αυστραλία. Το ίδιο θα συνέβαινε και εδώ. Το ίδιο θα μπορεί να συμβεί και εδώ.

Θα τελειώσω λέγοντας δύο πράγματα. Η επιστολική ψήφος μόνο για τους απόδημους, ξέρετε πολύ καλά ότι έχει τεράστιο συνταγματικό πρόβλημα. Δεν μπορεί να προβλεφθεί μόνο για τους εκλογείς του εξωτερικού. Και εάν είναι πολλά τα χιλιόμετρα που θα κάνει κάποιος από ένα μακρινό μέρος των Ηνωμένων Πολιτειών για να πάει στο προξενείο της Νέας Υόρκης να ψηφίσει, είναι, αντίστοιχα, πολλά τα χιλιόμετρα που αναγκάζεται να κάνει ο Έλληνας που εργάζεται στην Κρήτη αλλά είναι από τον Έβρο. Δεν μπορεί η ελληνική Βουλή να προβλέψει την επιστολική ψήφο στον Έλληνα εκλογέα στο εξωτερικό και να μη δώσει και στον Έλληνα εκλογέα του εσωτερικού το ίδιο δικαίωμα.

Τέλος, θέλω να πω δύο κουβέντες μόνο για το θέμα της απλής αναλογικής. Η πρόταση για να περιληφθεί στο Σύνταγμα είναι, πράγματι, μία θεμελιώδης πολύ ισχυρή, πολύ δομική πρόταση. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία γι' αυτό. Προφανώς και υπάρχει αντίρρηση. Προφανώς υπάρχει αντίλογος. Προφανώς δεν υπάρχει συναίνεση για να γίνει κάτι τέτοιο. Θα πω, όμως, τέσσερα πολύ συγκεκριμένα επιχειρήματα για μία συζήτηση που συνεχίζει να διεξάγεται με ένα τρόπο στη χώρα μας, που δείχνει σαν να είναι άλλης εποχής.

Συστήματα που δεν ήταν συστήματα απλής αναλογικής είχαμε από το 1974 και μετά στη χώρα. Με συστήματα ενισχυμένης αναλογικής βιάδιζε ουσιαστικά η χώρα στη μεταπολίτευση. Άρα, με συστήματα ενισχυμένης αναλογικής η χώρα χρεωκόπησε. Η συζήτηση που κάνουμε σήμερα για τη συνταματοποίηση της απλής αναλογικής γίνεται μετά τη χρεωκοπία. Η χώρα δεν χρεωκόπησε με απλή αναλογική. Με ενισχυμένη αναλογική χρεωκόπησε.

Δεύτερον, είναι η πολιτική σταθερότητα το αγαθό που διακαώς επιθυμεί η κοινωνία, οι παραγωγικές τάξεις, η οικονομία; Όχι, δεν είναι ακριβές αυτό. Το αγαθό που επιθυμούν διακαώς είναι η νομοθετική σταθερότητα. Είχε η Ελλάδα νομοθετική σταθερότητα με το καθεστώς της ενισχυμένης αναλογικής από το 1974 και μετά; Ποτέ. Και αυτό είναι το υπ' αριθμόν ένα ζήτημα που θέτουν όλοι,

μικροί, μεγάλοι, μεσαίοι επενδυτές, παράγοντες της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, δηλαδή λένε «Σε αυτήν την χώρα δεν μπορούμε να βασιστούμε, να βαδίσουμε σε ένα σταθερό πλαίσιο φορολογικό. Αλλάζουν συνέχεια οι νόμοι».

Ποιοι άλλαξαν τους νόμους συνέχεια; Οι σταθερές κυβερνήσεις. Και όχι μόνο όταν άλλαξαν μεταξύ τους από κόμμα σε κόμμα, αλλά όταν άλλαζε ο Υπουργός της μιας κυβέρνησης και πήγαινε ο άλλος Υπουργός από την ίδια κυβέρνηση, από την ίδια Κοινοβουλευτική Ομάδα.

Προτελευταίο ζήτημα: Είναι μόνο θέμα προσέγγισης ιδεολογικής το θέμα της απλής αναλογικής; Τι αποδεικνύει η περίπτωση της Γερμανίας, της Ολλανδίας, του Ισραήλ και της Κύπρου; Η Γερμανία, λοιπόν, έχει και πορεύεται σύστημα απλής αναλογικής. Η Ολλανδία έχει απλή αναλογική. Το Ισραήλ έχει απλή αναλογική. Η Κύπρος έχει απλή αναλογική. Και οι τέσσερις αυτές χώρες είναι πολύ ισχυρές οικονομικά χώρες με πολύ ισχυρά και αναπτυσσόμενα παραγωγικά συστήματα.

Και, τελευταίο, γιατί πολλές φορές ακούγεται: Λέει, «δεν έχουμε συναίνεση στην Ελλάδα, πώς θα πάμε στην απλή αναλογική;» Ποιο πρόβλημα κρύβεται σε αυτό το επιχείρημα; Ότι δεν έχουμε συναίνεση στην Ελλάδα γιατί δεν έχουμε απλή αναλογική. Ότι δεν αποκτήσουμε συνθήκες πολιτικής συναίνεσης στη χώρα όσο θα έχουμε εκλογικό σύστημα απλής αναλογικής. Δεν έχουμε συναίνεση στην Ελλάδα και δεν είχαμε ούτε μέσα στην κρίση γιατί το μόνους και η μηχανική του μόνους της ενισχυμένης αναλογικής σκοτώνει τη συναίνεση. Δεν θα προκύψει, λοιπόν, καμία συνθήκη συναινετικής λειτουργίας του πολιτικού συστήματος και κατ' επέκταση και του οικονομικού και του κοινωνικού μας περιβάλλοντος εάν δεν υπάρξει αυτή η πολύ μεγάλη μεταβολή. Δηλαδή, η καθιέρωση της απλής αναλογικής που θα εδραιώσει συνθήκες πολιτικής συναίνεσης στη χώρα.

**Γ. ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΟΠΩΣ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ**

**ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ
ΟΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ**

Η Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος, αφού άκουσε τους Γενικούς Εισηγητές της Πλειοψηφίας, κ. Κωνσταντίνο Τζαβάρα, της Μειοψηφίας, κ. Γεώργιο Κατρούγκαλο, του Κινήματος Αλλαγής, κ. Ανδρέα Λοβέρδο, του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, κ. Ιωάννη Γκικόκα, της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ – ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΒΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, κ. Κωνσταντίνο Χήτα και του ΜΕΡΑ25, κυρία Αγγελική Αδαμοπούλου, καθώς και τους λοιπούς αγορητές, αποδέχθηκε, κατά πλειοψηφία, και με ομοφωνία ορισμένες από τις προτεινόμενες προς κατάργηση διατάξεις (άρθρα 112 παρ. 4, 113, 114 παρ. 2, 115 παρ. 3 & 4 και 119 παρ. 1), το προσαρτώμενο στην Έκθεση σχέδιο, το οποίο υποβάλλεται στην Ολομέλεια της Βουλής για συζήτηση και ψήφιση, σύμφωνα με το άρθρο 110 του Συντάγματος.

ΙΣΧΥΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Άρθρο 3 παρ. 1

1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928.

Άρθρο 3 παρ. 2

2. Το εκκλησιαστικό καθεστώς που υπάρχει σε ορισμένες περιοχές του Κράτους δεν αντίκειται στις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου.

Άρθρο 3 παρ. 3

3. Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σε άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη.

**ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΕΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ**

Άρθρο 3 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 3 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 3 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 3 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 3 παρ. 3

[Η παράγραφος 3 του άρθρου 3 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 3

(εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης)
[Να μην προστεθεί ερμηνευτική δήλωση.]

Άρθρο 5 παρ. 2

2. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο. Απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας.

Άρθρο 13 παρ. 5

5. Κανένας όρκος δεν επιβάλλεται χωρίς νόμο, που ορίζει και τον τύπο του.

Άρθρο 21 παρ. 1

1. Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους.

Άρθρο 21 παρ. 3

3. Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων.

Άρθρο 22 παρ. 1

1. Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού.

Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας.

Άρθρο 22 παρ. 2

2. Με νόμο καθορίζονται οι γενικοί όροι εργασίας, που συμπληρώνονται από τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας συναπτόμενες με ελεύθερες διαπραγματεύσεις και, αν αυτές αποτύχουν, με τους κανόνες που θέτει η διαιτησία.

Άρθρο 22 παρ. 4

4. Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται.

Ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για την αντιμετώπιση αναγκών της άμυνας της Χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς και τα σχετικά με την προσφορά προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών.

Άρθρο 5 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 5 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 13 παρ. 5

[Η παράγραφος 5 του άρθρου 13 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 21 παρ. 1

[Στην παράγραφο 1 του άρθρου 21 να προστεθεί εδάφιο, που έχει ως ακολούθως:]

«Το κράτος μεριμνά για τη διασφάλιση συνθηκών αξιοπρεπούς διαβίωσης όλων των πολιτών μέσω ενός συστήματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.»

Άρθρο 21 παρ. 3

[Η παράγραφος 3 του άρθρου 21 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 21

προσθήκη νέας παραγράφου

[Να μην προστεθεί νέα παράγραφος.]

Άρθρο 22 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 22 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 22 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 22 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 22 παρ. 4

[Η παράγραφος 4 του άρθρου 22 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 22 παρ. 5

5. Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει.

Άρθρο 25 παρ. 3

3. Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται.

Άρθρο 28 παρ. 2

2. Για να εξυπηρετηθεί σπουδαίο εθνικό συμφέρον και να προαχθεί η συνεργασία με άλλα κράτη, μπορεί να αναγνωρισθούν, με συνθήκη ή συμφωνία, σε όργανα διεθνών οργανισμών αρμοδιότητες που προβλέπονται από το Σύνταγμα. Για την ψήφιση νόμου που κυρώνει αυτή τη συνθήκη ή συμφωνία απαιτείται πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών.

Άρθρο 32 παρ. 4

4. Αν δεν επιτευχθεί ούτε και στην τρίτη ψηφοφορία η αυξημένη αυτή πλειοψηφία, η Βουλή διαλύεται μέσα σε δέκα ημέρες από την ψηφοφορία, και προκηρύσσεται εκλογή για ανάδειξη νέας Βουλής.

Η Βουλή που αναδεικνύεται από τις νέες εκλογές, αμέσως μόλις συγκροτηθεί σε σώμα, εκλέγει με ονομαστική ψηφοφορία Πρόεδρο της Δημοκρατίας με την πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών. Αν δεν επιτευχθεί η πλειοψηφία αυτή, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται μέσα σε πέντε ημέρες και εκλέγεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκείνος που συγκέντρωσε την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. Αν δεν επιτευχθεί ούτε αυτή η πλειοψηφία, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται ακόμη μία φορά, ύστερα από πέντε ημέρες, μεταξύ των δύο προσώπων που πλειοψήφησαν και θεωρείται ότι έχει εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκείνος που συγκέντρωσε τη σχετική πλειοψηφία.

Άρθρο 32 παρ. 5

5. Αν η Βουλή είναι απύσασα, συγκαλείται εκτάκτως για να εκλέξει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, κατά τους ορισμούς της παραγράφου 4.

Αν η Βουλή έχει διαλυθεί με οποιονδήποτε τρόπο, η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας αναβάλλεται ώσπου να συγκροτηθεί σε σώμα η νέα Βουλή και μέσα σε είκοσι ημέρες, το αργότερο, από τη συγκρότησή της, σύμφωνα με όσα ορίζονται στις παραγράφους 3 και 4, αφού τηρηθούν και οι ορισμοί της παραγράφου 1 του άρθρου 34.

Άρθρο 22 παρ. 5

[Η παράγραφος 5 του άρθρου 22 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 25 παρ. 3

[Η παράγραφος 3 του άρθρου 25 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 28 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 28 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 32 παρ. 4

[Η παράγραφος 4 του άρθρου 32 να αντικατασταθεί ως ακολούθως:]

«4. Αν δεν επιτευχθεί ούτε και στην τρίτη ψηφοφορία η αυξημένη πλειοψηφία, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται μέσα σε πέντε ημέρες και εκλέγεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκείνος που συγκέντρωσε την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. Αν δεν επιτευχθεί ούτε αυτή η πλειοψηφία, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται μία ακόμη φορά, ύστερα από πέντε ημέρες, μεταξύ των δύο προσώπων που πλειοψήφησαν, και θεωρείται ότι έχει εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκείνος που συγκέντρωσε τη σχετική πλειοψηφία. Σε περίπτωση ισοψηφίας, θεωρείται ότι έχει εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκείνος που συγκέντρωσε μεγαλύτερο αριθμό ψήφων στην πρώτη ψηφοφορία της προηγούμενης παραγράφου, και, σε περίπτωση ισοψηφίας κατά την ψηφοφορία εκείνη, ο πρεσβύτερος στην ηλικία μεταξύ των δύο υποψηφίων.»

Άρθρο 32 παρ. 5

[Η παράγραφος 5 του άρθρου 32 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 33 παρ. 2

2. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, πριν αναλάβει την άσκηση των καθηκόντων του, δίνει ενώπιον της Βουλής τον ακόλουθο όρκο: «Ορκίζομαι στο όνομα της Αγίας και Ομοούσιας και Αδιαίρετης Τριάδας να φυλάσσω το Σύνταγμα και τους νόμους, να μεριμνώ για την πιστή τους τήρηση, να υπερασπίζω την εθνική ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της Χώρας, να προστατεύω τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των Ελλήνων και να υπηρετώ το γενικό συμφέρον και την πρόοδο του Ελληνικού Λαού».

Άρθρο 37 παρ. 2

2. Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέχει στον αρχηγό του κόμματος που διαθέτει τη σχετική πλειοψηφία διερευνητική εντολή για να διακριβωθεί η δυνατότητα σχηματισμού Κυβέρνησης που να απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της Βουλής.

Άρθρο 38 παρ. 1

1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας απαλλάσσει από τα καθήκοντά της την Κυβέρνηση, αν αυτή παραιτηθεί, καθώς και αν η Βουλή αποσύρει την εμπιστοσύνη της κατά το άρθρο 84. Στις περιπτώσεις αυτές εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των παραγράφων 2, 3 και 4 του άρθρου 37.

Αν ο Πρωθυπουργός της παραιτούμενης Κυβέρνησης είναι αρχηγός ή εκπρόσωπος κόμματος που διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των βουλευτών, εφαρμόζεται αναλόγως η διάταξη του άρθρου 37 παράγραφος 3 εδάφιο γ'.

Άρθρο 33 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 33 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 37 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 37 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 38 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 38 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 38 παρ. 2

2. Αν ο Πρωθυπουργός παραιτηθεί, εκλείπει ή αδυνατεί για λόγους υγείας να ασκήσει τα καθήκοντά του, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει Πρωθυπουργό αυτόν που προτείνει η κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος στο οποίο ανήκει ο απερχόμενος Πρωθυπουργός, εφόσον αυτό διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Η πρόταση γίνεται το αργότερο σε τρεις ημέρες από την παραίτηση ή την έκλειψη του Πρωθυπουργού ή από τη διαπίστωση της αδυναμίας του να ασκήσει τα καθήκοντά του. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών, εφαρμόζεται αναλογικά η παράγραφος 4 και στη συνέχεια το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 2 και η παράγραφος 3 του προηγούμενου άρθρου.

Η αδυναμία του Πρωθυπουργού να ασκήσει τα καθήκοντά του για λόγους υγείας διαπιστώνεται από τη Βουλή με ειδική απόφασή της που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, ύστερα από πρόταση της κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος στο οποίο ανήκει ο Πρωθυπουργός, εφόσον αυτό διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Σε κάθε άλλη περίπτωση η πρόταση υποβάλλεται από τα δύο πέμπτα τουλάχιστον του όλου αριθμού των βουλευτών.

Εωσότου διοριστεί ο νέος Πρωθυπουργός τα καθήκοντα του Πρωθυπουργού ασκεί ο πρώτος κατά σειρά Αντιπρόεδρος και εφόσον δεν έχουν διοριστεί Αντιπρόεδροι ο πρώτος κατά σειρά Υπουργός.

Άρθρο 44 παρ. 2

2. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας προκηρύσσει με διάταγμα δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα, ύστερα από απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, που λαμβάνεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου.

Δημοψήφισμα προκηρύσσεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με διάταγμα και για ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, εκτός από τα δημοσιονομικά, εφόσον αυτό αποφασιστεί από τα τρία πέμπτα του συνόλου των βουλευτών, ύστερα από πρόταση των δύο πέμπτων του συνόλου και όπως ορίζουν ο Κανονισμός της Βουλής και νόμος για την εφαρμογή της παραγράφου αυτής. Δεν εισάγονται κατά την ίδια περίοδο της Βουλής περισσότερες από δύο προτάσεις δημοψηφίσματος για νομοσχέδιο. Αν νομοσχέδιο υπερψηφιστεί, η προθεσμία του άρθρου 42 παράγραφος 1 αρχίζει από τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος.

Άρθρο 38 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 38 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 44 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 44 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 54 παρ. 1

1. Το εκλογικό σύστημα και οι εκλογικές περιφέρειες ορίζονται με νόμο που ισχύει από τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός και αν προβλέπεται η ισχύς του άμεσα από τις επόμενες εκλογές με ρητή διάταξη που ψηφίζεται με την πλειοψηφία των δύο τρίτων του όλου αριθμού των βουλευτών.

Άρθρο 54 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 54 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 54

(προσθήκη νέας παραγράφου)

[Στο άρθρο 54 να προστεθεί νέα παράγραφος 4 που έχει ως ακολούθως:]

«4. Με τον νόμο της παραγράφου 4 του άρθρου 51 μπορεί να τίθενται προϋποθέσεις στην άσκηση του εκλογικού δικαιώματος στον τόπο διαμονής τους από τους εκλογείς που βρίσκονται έξω από την Επικράτεια, όπως αυτοπρόσωπη παρουσία σε εκλογικό τμήμα, χρόνος απουσίας από τη χώρα ή παρουσία στη χώρα για ορισμένο χρόνο στο παρελθόν. Με τον νόμο του προηγούμενου εδαφίου μπορεί να ορίζεται ότι ορισμένες θέσεις του ψηφοδελτίου επικρατείας κάθε κόμματος της παραγράφου 3 του παρόντος άρθρου καταλαμβάνονται υποχρεωτικά από απόδημους εκλογείς. Νόμος μπορεί να προβλέπει ότι η ψήφος των εκλογέων που ψηφίζουν σε εκλογικά τμήματα έξω από την Επικράτεια δεν προσμετράται σε συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια, αλλά μόνο σε επίπεδο επικρατείας. Με τον νόμο της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου μπορεί να καθιερώνονται μία ή περισσότερες εκλογικές περιφέρειες απόδημου Ελληνισμού, κατά παρέκκλιση της παραγράφου 2 του παρόντος άρθρου.»

Άρθρο 54

(εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης)

[Να μην προστεθεί ερμηνευτική δήλωση.]

Άρθρο 56

1. Έμμισθοι δημόσιοι λειτουργοί και υπάλληλοι, άλλοι υπάλληλοι του Δημοσίου, [...] ακόμη και αν παραιτηθούν.
2. Από τους περιορισμούς της προηγούμενης παραγράφου [...] με την ιδιότητα του καθηγητή που εκλέχθηκε.
3. Δεν μπορούν να ανακηρυχθούν υποψήφιοι, ούτε να εκλεγούν βουλευτές [...] οι υποψήφιοι Βουλευτές Επικρατείας.
4. Πολιτικοί υπάλληλοι και στρατιωτικοί γενικά, [...] όσο χρόνο διαρκεί η υποχρέωσή τους.

Άρθρο 56

(προσθήκη νέας παραγράφου)

[Να μην προστεθεί νέα παράγραφος 5.]

Άρθρο 59 παρ. 1

1. Οι βουλευτές πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους δίνουν στο Βουλευτήριο και σε δημόσια συνεδρίαση τον ακόλουθο όρκο: «Ορκίζομαι στο όνομα της Αγίας και Ομοούσιας και Αδιαίρετης Τριάδας να είμαι πιστός στην Πατρίδα και το δημοκρατικό πολίτευμα, να υπακούω στο Σύνταγμα και τους νόμους και να εκπληρώνω ευσυνείδητα τα καθήκοντά μου».

Άρθρο 59 παρ. 2

2. Αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι βουλευτές δίνουν τον ίδιο όρκο σύμφωνα με τον τύπο της δικής τους θρησκείας ή του δικού τους δόγματος.

Άρθρο 62

1. Όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος ο βουλευτής δεν διώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζεται χωρίς άδεια του Σώματος. Επίσης δεν διώκεται για πολιτικά εγκλήματα βουλευτής της Βουλής που διαλύθηκε, από τη διάλυσή της και έως την ανακήρυξη των βουλευτών της νέας Βουλής.

Η άδεια θεωρείται ότι δεν δόθηκε, αν η Βουλή δεν αποφανθεί μέσα σε τρεις μήνες από τον η αίτηση του εισαγγελέα για δίωξη διαβιβάστηκε στον Πρόεδρο της Βουλής.

Η τρίμηνη προθεσμία αναστέλλεται κατά τη διάρκεια των διακοπών της Βουλής.

Δεν απαιτείται άδεια για τα αυτόφωρα κακουργήματα.

Άρθρο 68 παρ. 2

2. Η Βουλή συνιστά από τα μέλη της εξεταστικές επιτροπές, με απόφασή της που λαμβάνεται με πλειοψηφία των δύο πέμπτων του συνόλου των βουλευτών, ύστερα από πρόταση του ενός πέμπτου του όλου αριθμού των βουλευτών.

Προκειμένου να συσταθούν εξεταστικές επιτροπές για ζητήματα που ανάγονται στην εξωτερική πολιτική και την εθνική άμυνα, απαιτείται απόφαση της Βουλής που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών.

Τα σχετικά με τη συγκρότηση και τη λειτουργία των επιτροπών αυτών καθορίζονται από τον Κανονισμό της Βουλής.

Άρθρο 59 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 59 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 59 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 59 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 62

[Το άρθρο 62 να τροποποιηθεί ως ακολούθως:]

«Όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος ο βουλευτής δεν διώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζεται χωρίς άδεια του Σώματος. Επίσης δεν διώκεται για πολιτικά εγκλήματα βουλευτής της Βουλής που διαλύθηκε, από τη διάλυσή της και έως την ανακήρυξη των βουλευτών της νέας Βουλής. Η άδεια δίδεται από τη Βουλή υποχρεωτικά εφόσον η αίτηση της εισαγγελικής αρχής αφορά αδίκημα το οποίο δεν συνδέεται με την άσκηση των καθηκόντων ή την πολιτική δραστηριότητα του βουλευτή. Η Βουλή, με ευθύνη του Προέδρου της, αποφαινεται υποχρεωτικά σχετικά με το αίτημα μέσα σε τρεις μήνες από τον η αίτηση του εισαγγελέα για δίωξη διαβιβάστηκε στον Πρόεδρο της Βουλής. Η τρίμηνη προθεσμία αναστέλλεται κατά τη διάρκεια των διακοπών της Βουλής. Δεν απαιτείται άδεια για τα αυτόφωρα κακουργήματα.»

Άρθρο 68 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 68 να τροποποιηθεί ως ακολούθως:]

«2. Η Βουλή συνιστά από τα μέλη της εξεταστικές επιτροπές, με απόφασή της που λαμβάνεται με πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών, που δεν μπορεί να είναι κατώτερη των δύο πέμπτων του συνόλου των βουλευτών, ύστερα από πρόταση του ενός πέμπτου του όλου αριθμού των βουλευτών. Προκειμένου να συσταθούν εξεταστικές επιτροπές για ζητήματα που ανάγονται στην εξωτερική πολιτική και την εθνική άμυνα, απαιτείται απόφαση της Βουλής που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. Η Βουλή μπορεί να συνιστά δύο ανά βουλευτική περίοδο εξεταστικές επιτροπές, εφ' όσον η σχετική πρόταση δέκα τουλάχιστον βουλευτών υπερψηφισθεί από τα δύο πέμπτα του συνόλου των βουλευτών, ανεξαρτήτως πλειοψηφίας.

Τα σχετικά με τη συγκρότηση και τη λειτουργία των επιτροπών αυτών καθορίζονται από τον Κανονισμό της Βουλής.»

Άρθρο 73

1. Το δικαίωμα πρότασης νόμων ανήκει στη Βουλή και στην Κυβέρνηση.
2. Νομοσχέδια που αναφέρονται οπωσδήποτε στην απονομή σύνταξης και στις προϋποθέσεις της υποβάλλονται μόνο από τον Υπουργό Οικονομικών ύστερα από γνωμοδότηση του Ελεγκτικού Συνεδρίου αν πρόκειται για συντάξεις που επιβαρύνουν τον προϋπολογισμό οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, υποβάλλονται από τον αρμόδιο Υπουργό και τον Υπουργό Οικονομικών. Τα νομοσχέδια για συντάξεις πρέπει να είναι ειδικά δεν επιτρέπεται, με ποινή την ακυρότητα, να αναγράφονται διατάξεις για συντάξεις σε νόμους που αποσκοπούν στη ρύθμιση άλλων θεμάτων.
3. Καμία πρόταση νόμου ή τροπολογία ή προσθήκη δεν εισάγεται για συζήτηση, αν προέρχεται από τη Βουλή, εφόσον συνεπάγεται σε βάρος του Δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου δαπάνες ή ελάττωση εσόδων ή της περιουσίας τους, για να δοθεί μισθός ή σύνταξη ή γενικά όφελος σε κάποιο πρόσωπο.
4. Είναι όμως παραδεκτή τροπολογία ή προσθήκη που την υποβάλλει αρχηγός κόμματος ή εκπρόσωπος ομάδας κατά τους ορισμούς της παραγράφου 3 του άρθρου 74, όταν πρόκειται για νομοσχέδια που αφορούν την οργάνωση των δημόσιων υπηρεσιών και των οργανισμών δημοσίου ενδιαφέροντος, την υπηρεσιακή γενικά κατάσταση των δημόσιων υπαλλήλων, των στρατιωτικών και των οργάνων των σωμάτων ασφαλείας, των υπαλλήλων οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και δημόσιων γενικά επιχειρήσεων.
5. Νομοσχέδιο με το οποίο επιβάλλονται τοπικοί ή ειδικοί φόροι ή βάρη οποιασδήποτε φύσης υπέρ οργανισμών ή νομικών προσώπων δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου πρέπει να προσυπογράφεται και από τους Υπουργούς Συντονισμού και Οικονομικών.

Άρθρο 84 παρ. 2

2. Η Βουλή μπορεί με απόφασή της να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την Κυβέρνηση ή από μέλος της. Πρόταση δυσπιστίας μπορεί να υποβληθεί μόνο μετά την πάροδο εξαμήνου αφότου η Βουλή απέρριψε πρόταση δυσπιστίας.
Η πρόταση δυσπιστίας πρέπει να είναι υπογραμμένη από το ένα έκτο τουλάχιστον των βουλευτών και να περιλαμβάνει σαφώς τα θέματα για τα οποία θα διεξαχθεί η συζήτηση.

Άρθρο 73

[Το άρθρο 73 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 84 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 84 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 86 παρ. 3

3. Πρόταση άσκησης δίωξης υποβάλλεται από τριάντα τουλάχιστον βουλευτές. Η Βουλή, με απόφασή της που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, συγκροτεί ειδική κοινοβουλευτική επιτροπή για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης, διαφορετικά, η πρόταση απορρίπτεται ως προδήλως αβάσιμη. Το πόρισμα της επιτροπής του προηγούμενου εδαφίου εισάγεται στην Ολομέλεια της Βουλής η οποία αποφασίζει για την άσκηση ή μη δίωξης. Η σχετική απόφαση λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών.

Η Βουλή μπορεί να ασκήσει την κατά την παράγραφο 1 αρμοδιότητά της μέχρι το πέρας της δεύτερης τακτικής συνόδου της βουλευτικής περιόδου που αρχίζει μετά την τέλεση του αδικήματος.

Με τη διαδικασία και την πλειοψηφία του πρώτου εδαφίου της παραγράφου αυτής η Βουλή μπορεί οποτεδήποτε να ανακαλεί την απόφασή της ή να αναστέλλει τη δίωξη, την προδικασία ή την κύρια διαδικασία.

Άρθρο 86 παρ. 3

[Η παράγραφος 3 του άρθρου 86 να αντικατασταθεί ως ακολούθως:]

«3. Πρόταση άσκησης δίωξης υποβάλλεται από τριάντα τουλάχιστον βουλευτές. Η Βουλή, με απόφασή της που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, συγκροτεί ειδική κοινοβουλευτική επιτροπή για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης, διαφορετικά, η πρόταση απορρίπτεται ως προδήλως αβάσιμη. Το πόρισμα της επιτροπής του προηγούμενου εδαφίου εισάγεται στην Ολομέλεια της Βουλής, η οποία αποφασίζει για την άσκηση ή μη δίωξης. Η σχετική απόφαση λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών.

Με τη διαδικασία και την πλειοψηφία του πρώτου εδαφίου της παραγράφου αυτής η Βουλή μπορεί οποτεδήποτε να ανακαλεί την απόφασή της ή να αναστέλλει τη δίωξη, την προδικασία ή την κύρια διαδικασία.»

Άρθρο 86

(εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης)

[Να μην προστεθεί ερμηνευτική δήλωση.]

Άρθρο 96 παρ. 5

5. Τα δικαστήρια του στοιχείου α' της προηγούμενης παραγράφου συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από μέλη του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων, που περιβάλλονται με τις εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας του άρθρου 87 παρ. 1 του Συντάγματος. Για τις συνεδριάσεις και αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών εφαρμόζονται οι διατάξεις των παραγράφων 2 έως 4 του άρθρου 93. Τα σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων της παραγράφου αυτής, καθώς και ο χρόνος που θα αρχίσει η ισχύς τους, ορίζονται με νόμο.

Άρθρο 96 παρ. 5

[Η παράγραφος 5 του άρθρου 96 να τροποποιηθεί ως ακολούθως:]

«5. Τα **στρατιωτικά** δικαστήρια του στοιχείου α' της προηγούμενης παραγράφου συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από μέλη του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων, που περιβάλλονται με τις εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας **των λοιπών τακτικών δικαστικών λειτουργών κατά το άρθρο 87 παρ. 1 του Συντάγματος και εξομοιώνονται ως προς όλα με τους τακτικούς δικαστές. Νόμος ορίζει τη βαθμολογική αντιστοιχία των δικαστικών λειτουργών του δικαστικού σώματος ενόπλων δυνάμεων με τους λοιπούς δικαστικούς λειτουργούς, τη σύνθεση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου του Σώματος αυτού, των πειθαρχικών συμβουλίων του και τα της επιθεώρησης.** Για τις συνεδριάσεις και αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών εφαρμόζονται οι διατάξεις των παραγράφων 2 έως 4 του άρθρου 93. Τα σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων της παραγράφου αυτής, καθώς και ο χρόνος που θα αρχίσει η ισχύς τους, ορίζονται με νόμο.»

Άρθρο 101 παρ. 1

1. Η διοίκηση του Κράτους οργανώνεται σύμφωνα με το αποκεντρωτικό σύστημα.

Άρθρο 101 παρ. 4

4. Ο κοινός νομοθέτης και η Διοίκηση, όταν δρουν κανονιστικά, υποχρεούνται να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες των νησιωτικών και ορεινών περιοχών, μεριμνώντας για την ανάπτυξή τους.

Άρθρο 101Α

1. Όπου από το Σύνταγμα προβλέπεται η συγκρότηση και η λειτουργία ανεξάρτητης αρχής, τα μέλη της διορίζονται με ορισμένη θητεία και διέπονται από προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία, όπως νόμος ορίζει.

2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την επιλογή και την υπηρεσιακή κατάσταση του επιστημονικού και λοιπού προσωπικού της υπηρεσίας που οργανώνεται για την υποστήριξη της λειτουργίας κάθε ανεξάρτητης αρχής. Τα πρόσωπα που στελεχώνουν τις ανεξάρτητες αρχές πρέπει να έχουν τα ανάλογα προσόντα, όπως νόμος ορίζει. Η επιλογή τους γίνεται με απόφαση της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής και με επιδίωξη ομοφωνίας ή πάντως με την αυξημένη πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων των μελών της. Τα σχετικά με τη διαδικασία επιλογής ορίζονται από τον Κανονισμό της Βουλής.

3. Με τον Κανονισμό της Βουλής ρυθμίζονται όσα αφορούν τη σχέση των ανεξάρτητων αρχών με τη Βουλή και ο τρόπος άσκησης του κοινοβουλευτικού ελέγχου.

Άρθρο 102 παρ. 2

2. Οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης έχουν διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια. Οι αρχές τους εκλέγονται με καθολική και μυστική ψηφοφορία, όπως νόμος ορίζει.

Άρθρο 112 παρ. 4

4. Η εφαρμογή της παραγράφου 3 του άρθρου 16 για τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης θα ολοκληρωθεί με νόμο μέσα σε πέντε έτη από την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος.

Άρθρο 101 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 101 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 101 παρ. 4

[Η παράγραφος 4 του άρθρου 101 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 101

(εισαγωγή ερμηνευτική δήλωσης)

[Να μην προστεθεί ερμηνευτική δήλωση.]

Άρθρο 101Α

[Το άρθρο 101Α να τροποποιηθεί ως ακολούθως:]

«1. Όπου από το Σύνταγμα προβλέπεται η συγκρότηση και η λειτουργία ανεξάρτητης αρχής, τα μέλη της διορίζονται με ορισμένη θητεία και διέπονται από προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία, όπως νόμος ορίζει.

2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την επιλογή και την υπηρεσιακή κατάσταση του επιστημονικού και λοιπού προσωπικού της υπηρεσίας που οργανώνεται για την υποστήριξη της λειτουργίας κάθε ανεξάρτητης αρχής. Τα πρόσωπα που στελεχώνουν τις ανεξάρτητες αρχές πρέπει να έχουν τα ανάλογα προσόντα, όπως νόμος ορίζει. Η επιλογή τους γίνεται με απόφαση της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής. **Η απόφαση λαμβάνεται με πλειοψηφία τριών πέμπτων των μελών της. Η θητεία των μελών των ανεξάρτητων αρχών παρατείνεται έως τον διορισμό νέων μελών.** Τα σχετικά με τη διαδικασία επιλογής των μελών των ανεξάρτητων αρχών και της λειτουργίας και των αρμοδιοτήτων της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής ορίζονται από τον Κανονισμό της Βουλής.

3. Με τον Κανονισμό της Βουλής ρυθμίζονται όσα αφορούν τη σχέση των ανεξάρτητων αρχών με τη Βουλή και ο τρόπος άσκησης του κοινοβουλευτικού ελέγχου.»

Άρθρο 102 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 102 να παραμείνει ως έχει.]

Άρθρο 112 παρ. 4

[Η παράγραφος 4 του άρθρου 112 να καταργηθεί.]

Άρθρο 113

Ο Κανονισμός της Βουλής καθώς και τα ψηφίσματα που αναφέρονται σ' αυτόν και οι νόμοι για τη λειτουργία της Βουλής εξακολουθούν να ισχύουν έως την έναρξη της ισχύος του νέου Κανονισμού της Βουλής, εκτός αν είναι αντίθετοι προς τους ορισμούς του Συντάγματος.

Για τη λειτουργία των κατά τα άρθρα 70 και 71 του Συντάγματος Τμημάτων της Βουλής εφαρμόζονται συμπληρωματικά οι διατάξεις του τελευταίου Κανονισμού των εργασιών της Ειδικής Νομοθετικής Επιτροπής του άρθρου 35 του Συντάγματος της 1ης Ιανουαρίου 1952, σύμφωνα με όσα ορίζει ειδικότερα το άρθρο 3 του Α΄ ψηφίσματος της 24.12.1974. Εωσότου αρχίσει να ισχύει ο νέος Κανονισμός της Βουλής, η Επιτροπή του άρθρου 71 του Συντάγματος συγκροτείται από εξήντα τακτικά μέλη και τριάντα αναπληρωματικά, που ο Πρόεδρος της Βουλής επιλέγει από όλα τα κόμματα και τις ομάδες, ανάλογα με τη δύναμή τους. Αν έως τη δημοσίευση του νέου Κανονισμού υπάρξει αμφισβήτηση για τις διατάξεις που πρέπει να εφαρμόζονται κάθε φορά, αποφαινεται η Ολομέλεια ή το Τμήμα της Βουλής, κατά τη λειτουργία του οποίου γεννήθηκε το ζήτημα.

Άρθρο 114 παρ. 1

1. Η εκλογή του πρώτου Προέδρου της Δημοκρατίας πρέπει να πραγματοποιηθεί το αργότερο μέσα σε δύο μήνες από τη δημοσίευση του Συντάγματος σε ειδική συνεδρίαση της Βουλής, που προσκαλείται από τον Πρόεδρό της πριν από πέντε τουλάχιστον ημέρες, και εφαρμόζονται αναλόγως όσα ορίζει ο Κανονισμός της Βουλής για την εκλογή του Προέδρου της.

Ο εκλεγόμενος Πρόεδρος της Δημοκρατίας αναλαμβάνει τα καθήκοντά του αφότου ορκιστεί, το αργότερο μέσα σε πέντε ημέρες από την εκλογή του.

Ο κατά το άρθρο 49 παράγραφος 5 νόμος για τη ρύθμιση θεμάτων που αφορούν την ευθύνη του Προέδρου της Δημοκρατίας εκδίδεται υποχρεωτικά έως την 31 Δεκεμβρίου 1975. Εωσότου αρχίσει να ισχύει ο κατά την παράγραφο 3 του άρθρου 33 νόμος, τα θέματα που αναφέρονται σ' αυτή διέπονται από τις διατάξεις που αφορούν τον προσωρινό Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Άρθρο 114 παρ. 2

2. Αφότου αρχίσει να ισχύει το Σύνταγμα και ώσπου να αναλάβει τα καθήκοντά του ο οριστικός Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο προσωρινός Πρόεδρος της Δημοκρατίας ασκεί τις αρμοδιότητες που το Σύνταγμα αναγνωρίζει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, με τους περιορισμούς του άρθρου 2 του ψηφίσματος Β΄ της 24.12.1974 της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής.

Άρθρο 113

[Το άρθρο 113 να καταργηθεί.]

Άρθρο 114 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 114 να αντικατασταθεί ως ακολούθως:]

«1. Οι διατάξεις των άρθρων 30 και 32 ισχύουν από τη δημοσίευση της αναθεώρησης του Συντάγματος.»

Άρθρο 114 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 114 να καταργηθεί.]

Άρθρο 115 παρ. 1

1. Όσπου να εκδοθεί ο νόμος που προβλέπεται από το άρθρο 86 παράγραφος 1, εφαρμόζονται οι κείμενες διατάξεις για τη δίωξη, ανάκριση και εκδίκαση των κατά τα άρθρα 49 παράγραφος 1 και 85 πράξεων και παραλείψεων.

Άρθρο 115 παρ. 2

2. Όσπου να αρχίσει να ισχύει ο νόμος που προβλέπεται από το άρθρο 99, οι αγωγές κακοδικίας εκδικάζονται σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 110 του Συντάγματος της 1ης Ιανουαρίου 1952 από το δικαστήριο που προβλέπεται από το άρθρο αυτό και κατά τη διαδικασία που ισχύει κατά το χρόνο της δημοσίευσής του παρόντος Συντάγματος.

Άρθρο 115 παρ. 3

3. Όσπου να αρχίσει να ισχύει ο νόμος που προβλέπεται από την παράγραφο 3 του άρθρου 87 και όσπου να συγκροτηθούν τα δικαστικά και πειθαρχικά συμβούλια που προβλέπονται από τα άρθρα 90 παράγραφοι 1 και 2, και 91, εξακολουθούν να ισχύουν οι σχετικές διατάξεις που υφίστανται κατά την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος. Οι νόμοι για τα θέματα αυτά πρέπει να εκδοθούν το αργότερο μέσα σε ένα έτος από την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος.

Άρθρο 115 παρ. 4

4. Όσπου να αρχίσουν να ισχύουν οι νόμοι που αναφέρονται στο άρθρο 92, εξακολουθούν να ισχύουν οι διατάξεις που υφίστανται κατά την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος. Οι νόμοι αυτοί πρέπει να εκδοθούν το αργότερο μέσα σε ένα έτος από την ισχύ του Συντάγματος.

Άρθρο 119 παρ. 1

1. Με νόμο μπορεί να αρθεί το απαράδεκτο που ίσχυσε με οποιονδήποτε τρόπο ως προς την άσκηση αίτησης για ακύρωση πράξεων που εκδόθηκαν από τις 21 Απριλίου 1967 έως τις 23 Ιουλίου 1974, είτε είχε ασκηθεί τέτοια αίτηση είτε όχι· αποκλείεται πάντως η αναδρομική χορήγηση αποδοχών σε όσους τυχόν δικαιωθούν με το ένδικο αυτό μέσο.

Άρθρο 115 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 115 να αντικατασταθεί ως ακολούθως:]
«1. Εκκρεμείς κατά την έναρξη ισχύος της αναθεώρησης δικαστικές υποθέσεις ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου παραπέμπονται στα αρμόδια δικαστήρια.»

Άρθρο 115 παρ. 2

[Η παράγραφος 2 του άρθρου 115 να αντικατασταθεί ως ακολούθως:]
«2. Για την πρώτη εφαρμογή του, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 100 συγκροτείται από μέλη τα οποία επιλέγονται από την ειδική κοινοβουλευτική επιτροπή της παραγράφου 5 του άρθρου 90. Για τον σκοπό αυτό οι διοικητικές ολομέλειες του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου προτείνουν από πέντε (5) μέλη τους για τις θέσεις εκ δικαστών και η ολομέλεια των δικηγορικών συλλόγων της χώρας προτείνει πέντε (5) υποψηφίους για τις θέσεις εκ καθηγητών.»

Άρθρο 115 παρ. 3

[Η παράγραφος 3 του άρθρου 115 να καταργηθεί.]

Άρθρο 115 παρ. 4

[Η παράγραφος 4 του άρθρου 115 να καταργηθεί.]

Άρθρο 119 παρ. 1

[Η παράγραφος 1 του άρθρου 119 να καταργηθεί.]

Αθήνα, 11 Νοεμβρίου 2019

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΕΥΡΗΠΙΔΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗΣ

Η ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΕΥΤΥΧΙΑ ΑΧΤΣΙΟΓΛΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΜΙΝΗΣ